

وهنوار ڪهڙي ۽ لٽي ۽ سان ڪندا رهون، يا جيئن شڌ ٻڌي ۽
 سان وهنوارن کي ڪرڻ ڪهڙي، تنهن ٻڌي ۽ جو ڪهڙو سرورپ
 آهي. هاڻي الهيءَ ڳالهه ٻڌائڻ جي ڪا ضرورت ڏسڻ ۾ لڳي اچي
 نه، سڀ سنساري وهنوار اهڙي ڀڳت سان ڪرڻ ڪهڙي، جو
 انهن جا نتيجا ٻرهم گمان جي ورڌ ۾ وڃن. گيتا ۾ ارڃن ڪسي
 ڪرم يوكه جي الهيءَ اڌ ٻائڻ لٽو جوئي. اڀدائش ڪيو ويو آهي.
 پر ڪرم يوكه جو بيان ايتري ۾ ئي ٻورو لٽو لڳي، ڇاڪاڻ ته ڪن
 ماڻهن جو چوڻ آهي ته، لام-روپن واري سرشتي ۽ جا وهنوار
 آهر گمان جي ورڌ آهن، الهيءَ ڪري ڪيالي ٻوش کي ڪهڙي
 نه، انهن کي ڪدم ڇڏي ڏئي. هاڻي ڇڪڙهن اهڙو چوڻ غير
 واجب نه آهي، نه ٻوءِ سنسار جا سڀ وهنوار ٽپاڪڻ جوڳا آهن ۽
 ۽ الهيءَ حالت ۾ ڪرم-اڪرم شاستر نه اڃا پيو آهي! الهيءَ ڪري
 ڪن ماڻهن جي مڻڻن دائي جي ڇنڊ ڇاڻ ۽ ٿور ٿڪ ڪرڻ
 لاءِ، ڪرم يوكه شاستر جي هيٺين ڳالهين تي ويچار ڪرڻ به
 ضروري آهي. جيئن ته، ڪرم جا ٽي ڪهڙا آهن، ۽ انهن جو نتيجو
 ڪهڙو ڪري ٿو، يا ٻڌي ۽ جي شڌ ٿي وڃڻ تي سنساري
 وهنوارن کي ڇو لڳو رهڻ ڪهڙي؟ وغيره. گيتا ۾ به انهن ڳالهين
 تي چڱو چوڻو ويچار ڪيو ويو آهي. سنڀاس مارگين کي نه انهن
 سوالن ۾، ڪا خوابي ئي ڏسڻ ۾ لڳي اچي، الهيءَ ڪري گيتا
 جي ويدالمت ۽ ٻيگتيءَ جي امان ٻوري لڳڻ تي، اهي ڪدم پوئتي
 سميتڻ شروع ڪندا آهن. پر اسان جي راءِ موجب انهن ڪرڻ
 ٿيندو گيتا جي مکيه وشيه کي اکين اڳيان ٽارڻ. الهيءَ ڪري
 اڳتي هلي ٿوري ٿوري الهيءَ ڳالهه جي اهڙا ڪمي ويندي ته،
 گيتا ۾ انهن سوالن جا ڪهڙا جواب ڏنا ويا آهن.

نوٽ- اسين انهن سوالن جي اهڙا ٻئي ٻاڻي ۾ ڪنداسين.

اوم قت ست

ڪو ٻين نمبر

نالو

هن ڪو ٻين تي هن گيتا دهم جو ٻيو ٻاڻو ڏاڍو ويندو.

دوار ڪاپو ساد روڇر رابر شرما

سڄي گرنٽ جو سار

اڌ ڀائر ويدائس جو بهان اردو آيو! هاڻي شينون هي چال
والگر جنهن دستي کان همتائين بهتا آهنون، نديون تي اڏو ڦيرائين
سروري آهي. ائين نه ڪرڻ سان اڳين ڳالهين جي پلجي وڃڻ
جو امڪان آهي. هن گرنٽ جي مندر ۾ هالڪن کي وشم ڏانهن
ويندڙ دستي تي لڳائي، ڪرم جي پامس جو مختصر سروي ٻڌايو
ويو، ۽ نئين امان ۾ ڏيکاريو ويو ته، ڪرم پوکي تي ڪيتا جي مڪم
وشم ۽ پاڻو آهي. الهيءَ بعد چوڻن، پنجن ۽ ڇهين اڌ ڀاءُ (امان)
۾ سڪو. ڏک جي وويڪ سان ٻڌايو ويو ته، ڪرم پوکي شاستر
نسبت پنهنجي لوڙي پورني آڏو لڪ سمجهائي هڪ طرفي آهي،
۽ ان سان گڏ آڏو پوک سمجهائي نه اڏ پوري آهي. الهيءَ بعد
ڪرم پوک جي اڌ ڀاءُ سمجهائي ڏيکاري ڏن، ”آلما ڪنهنڪي
چڱي لو“ الهيءَ وشم نسبت ڇهين اڌ ڀاءُ ۾ پور پالين ڪمتر. ڪمتر ڪم
ويچار، ۽ اڳتي هلي ستين اڌ ڀاءُ ۾ سالڪه سبب موجب ڪو. اڪو
جو ويچار ڪيو ويو. وري ساڳئي اڌ ڀاءُ ۾ آلما جو آڪار
ڪهڙو آهي، الهيءَ نسبت چند چاڻ ڪئي ويئي، ان سان گڏ اهو
پڻ ڏيکاريو ويو ته، بند ۽ برهمالڊ ۾ هڪ ئي نسب هيم مٿي پراو
پريل آهي، ۽ الي الهيءَ ڳالهه کان پڻ وائڻ ڪرايو ويو ته، سر
ٻڌي حاصل ڪري، سيني پراڻن ۾ هڪ ئي پهرهه پراڻ ڏئي،
الڪي سدائين ڄاڻائيندو رهڻ تي آتم گمان ۽ آتم سڪه جي آخرين
چوڻي آهي. ۽ الهی کاليو ٻڌايو ويو ته، پنهنجي ٻڌيءَ کي اهڙي
لموئي شڌ ۽ آتم نشٽ اوستا تي به چاڻ ۾ ئي منس جو مشهور
آهي، ۽ اهڙي اڳتي هون جو سچو آدوش آهي. اهڙيءَ طرح
حاليءَ جي اڌ ڀاءُ ۾ پرم پراڻ (آخرين ۽ وڏي مقصد) جي
لڙيءَ لڙي، ڪرم پوک شاستر جي الهيءَ مڪم سوال جو جواب
خود بخود ملي ٿو وڃي، جنهن ۾ پنهنجو وڃي ٿو ته، اسين روزانه

مالڪ هو، ڇا اٽڪي به الهيءَ ڳجهه جي، خبر نه هوندي؟ جيڪڏهن
هان، نه پوءِ الهيءَ ڳالهه کي زبان جي چوڻ کان ٻاهر ڇڏو ڇو
وڃي؟ الهيءَ سوال جي جواب ۾ مٿئين سوڪس جي رشيءَ
پهر ٻائين نه اهو جواب ڏنو آهي ته، ”هان، هر ڳالهه گرب
الهيءَ ڳالهه کان ڇڻي ۾ واقف هوندو“ پر آخر ڪيان جي سمند
۾ ٽپي هٽندڙ مٿئين رشيءَ کيس ئي چڻي ڏنو ته، ”يا نه به ڄاڻندو
هجي، ڪير چڻي سگهندو؟ ڇاڪاڻ ته هو به سم ڇي درجي
جو آهي، الهيءَ ڪري ”پرم“ چوانا ئي نه، آڪاش ۾ رهندڙ
الهيءَ مالڪ (برهما) کي سم. اسف. آڪاش ۽ چل کان به جهولن
ڳالهين جو ڪيان ڪيئن ئي سگهندو؟“ پر جهتوڻيڪ اها ڳالهه
سمجهڻ ۾ لڳي اچي ته، لوڪن دروي سان، قسم قسم قسم جي لار-
روان جي پر ڪرڻيءَ جو سنهند ڪيئن ٿيو ته به مول پهر جي-
ايڪي لسبت پنهنجي ادونتي پاور کي مٿئين رشيءَ لڏا نه ڏنا!
مٿئين سوڪس کي پڙهي هر هڪ سمجهي سگهندو ته، سالڪي
شرڌا ۽ ارمل وڌيا جي زور تي، منش جي ٻڌي، اچتيم (جن
جو ويچار نه ڪري سگهجي) دشمن جي گهائي جهنگل ۾، ڪيئن
نه شير والڪر بي خوف لنگهي سگهي ٿي؟ ۽ اتي جي اڻ ڪفا
ڳالهين کي، ڪيئن نه ڪاٽي مقرر ڪري سگهي ٿي؟ هيءَ سچ
پچ وڌائي ۽ نذر جي ڳالهه آهي جو اهڙا سوڪس رکيو ۾ ملن
ٿا! اسانجي ديش ۾ اڳتي هلي الهيءَ سوڪس تي پراهمڻ ڪرڻ،
آپنشدن ۽ ويدالت شاسترن ۾ تمام سوڪم طرح ويچار ڪيو ويو
آهي. پڇا ۾ پڻ هن وقت ڪالت وغيره نرو ڪيائين اڃي تمام
ٻارڻ ڇاڇ ڪئي آهي. پر ياد رکڻ گهرجي ته، الهيءَ سوڪس
جي رشيءَ جي ٻڌيءَ ۾ جي ٻولي سڌالت پيدا ٿيا، الهن سڌالتن
کي ئي اڳتي هلي، ورت ڌر وارن کي پوري جواب ڏيڻ ۽
وڌيڪ مضبوط صاف ۽ ترڪ جي لفظ نظر سان درست ڪيو
ويو. الهن کان اڄ تائين ڪو به منش وڪ وڌائي نه سگهيو آهي، ۽
نه ڪنهنجي وڌائڻ جي اميد ئي آهي.

ڪي ڪهڻي ۽ وڏي اهو چئي اچا آهي. ”اگر وڻند هر نه ساڻي
 لمولي جو بيان اچي ٿو، جنهن ۾ چيو ويو آهي ته، هن سرشتي
 جي مول درود مان پهرائين ڪار پيدا ٿيو.“ سو مٿس ورتن
 ڪيل سوڪس ۾ اها خاصيت آهي جو ان ۾ لوڪس مان سگهه،
 آسمان مان سم، لڌو ولدن (ايڪي) مان دولت (پاڻي) يا
 آسمان مان سگهه جي اهڙيءَ جو ٻڙو هو. وال منشي جي ٻڌي
 لاءِ اکر سمجهو ويو آهي. سالڪن والڪر مٿس ٿرڪ ۽ ارمان جي
 وس ٿي، مول پرڪاريءَ يا اچي برابري ڪندڙ ڪهن ٻئي لٽو
 ڪي سونپو ۽ سولٽر نه مڃو ويو آهي. پر اهيءَ سوڪس حورشي
 چوي ٿو ته، جا ٻالهه سمجهه ۾ ٿئي اچي، تنهن لسم صاف چئي
 ڏيو ته، هوءَ سمجهه ۾ ٿئي اچي پر انهن نه ڪري شڌ ٻڌي
 يا آلمر آلمو سان مٿس ڪيل برهم جي خوبيءَ يا عزت سان طاهري
 سرشتيءَ جي ماما جو مقابلو نه ڪرايو، ۽ نه پر برهم لسم پنهنجي
 اڌوليتي سدالم کي ٿئي ڪريو. الهيءَ کانسواءِ هن ٻالهه کي نه
 سوچڻ گهرجي ته، جوڪڏهن پرڪاريءَ کي هڪ ئن ڪن رادو
 خدا پدارت نه مڃو وڃي، نه به الهيءَ سوال جو جواب ڏيو ته
 ڏيئي سگهجي نه، پرڪاريءَ ۾ سرشتيءَ جي تيار ڪرڻ لاءِ
 اهڪار ۽ ٻڌيءَ جو ڪٿا ڪمئن پيدا ٿيو؟ ۽ جوڪڏهن الهيءَ سوال
 جو جواب ڏيو ته ملڻ سگهي، نه پوءِ پرڪاريءَ کي سولٽر مڃڻ
 جي ڪهڙي ضرورت آهي؟ صرف ايترو ئي چئي ڏيو ته اسان
 سمجهي ٿا سگهون ته، مول برهم مان پرڪاري ڪيئن پيدا ٿي.
 منشي جي ڪير چوي، خود ڏيولائن جي ٻڌي لاءِ پرڪاريءَ
 جي آهستيءَ جو ڪجهه سمجهڻ ناممڪن آهي. ڇاڪاڻ ته ڏيولائن
 پڻ پنهنجيءَ جي وچنا کان پوءِ پيدا ٿيا، اهڙيءَ حالت ۾ کالن
 اڳر ٿيل هلچل جي ڪمن غير ٿئي سگهي. هاڻي سوال آهي
 ته هر ٿله ڪرڻ، جو ڏيولائن کان نه ڪهڙو ۽ سرشتي آهي، تنهن
 لسم خود وڻند هر چيو ويو آهي ته، هو سڄيءَ سرشتيءَ جو

ٿي بنياد ۾ هو، نه ۽ جنهن وقت الهیءَ سوال جي جواب ڏيڻ جو وقت آيو نه، چون کان ٻاهر اوکڻ ۽ اڪيلي هڪ تنو مان آڪاش جبل وغيره وغيره دودن (ٻانن) واري ۽ بي بقا سڪڻ لاءِ. دنيا جي سرشتي يا هن سرشتيءَ جي بنيادي ٽن کڻ واري. پر ڪرڻي ڪيئن ٻڌا ٿي، تنهن وقت اسانجي رشيءَ نه من، ڪام، اسم ۽ سب جهڙي دولتي پاشا واراڻي ۽ آخر صاف چئي ڏنو ته، اهو سوال منهنجي ٻڌيءَ جي بهج ڪان ٻاهر آهي. چوڻين ڇا ۾ مول برهم کي سب ڇڏو ويو آهي. پر انجي معنيٰ ”ڪوڙ“ يا ”باڪل نه“ سمجهڻ گهرجي ۽ ڇاڪاڻ ته، انهن ڇا ۾ صاف چيو ويو آهي ته، ”هو آهي.“ نه فقط مٿين سوڪم ۾، بلڪ انهن هنڌ ٻڌ واراڪ پاشا ڪي ڪم ۾ آڻي، رکيو ۽ واسيني سنهتا ۾، ٻوڙهن وشن تي، اهڙن سوالن جي دواوان وڃار ڪيو ويو آهي. جنهن ته، ظاهري جهڳٽ جي بک ۾ ان مشاهدي ڏيئي، اهو سوال الاري ويو آهي ته، الهیءَ بک ۾ واسطي ڪي، نه وغيره جو سامان بهريائين ڪٿان آيو؟ وري ٻئي هنڌ ڪهر جو مثال ڏيئي اهو سوال پڇيو ويو آهي ته، مول لڙڪڻ مان ۽ اکين کي ظاهري صورت ۾ نظر ايندڙ آڪاش ۽ برلويءَ جي هن عالیشان عمارت لاهڻ لاءِ ڪاٺ (مول پرڪوڙي) ڪيئن ملو؟ انهن سوالن جو جواب مٿين سوڪن مان چوڻين ۽ پنجنهه ڇا ۾ ڏنو ويو آهي ۽ انهيءَ کان بهتر جواب ڏيڻ مهال آهي. اهو جواب هن ريت آهي: ”ڪنهن لمولي سان هن اڪلي برهم جي ۾ من ۾ سرشتيءَ جي ڇڪڻ جو ڪام روپي تنو ٻڌا ٿو ۽ ڪهڙي جي ڏاڳن والڪر، يا سڄ جي ٿوڙن والڪر، الجون شاخون، ٿر ۾ همڪ. مٿي چئنين طرف پڪڙجي وڃن، ۽ سب جي سرشتي پڪڙي وٺي، يعني آڪاش ۽ برلويءَ جي عالیشان عمارت ٺاهڻ ٿي وئي.“ انهن ۾ الهیءَ سوڪم جي مطلب کي وري نه هڪ ٻيو هن ريت ظاهر ۽ صاف ڪيو ويو آهي ته، ”هن برهم

ويو آهي ته ”هو هوا بنان، فقط بهنجي شڪتيءَ سان ساه کڻي
 وهو هو“ سرشتيءَ جي شروعات ۾، چوڻ لڳو ته ڇو ته جنهن هڪ
 نرو جي ساه کڻڻ لڳو، تنهن سوڪڻ ۾ وڌڻ ڪو نه آهي،
 سولي تنو سرشتيءَ جي پرڳڻ ڪال وقت باقي وڃي رهندو.
 الهيءَ ڪري ٿي ڪٿا ۾ چيو ويو آهي ته ”سڀني پڌارن جي
 ناس ٿيڻ تي به هو ناس ٿي وڃي.“ اڳتي هلي رڳو به هڪ
 انهيءَ سوڪڻ ۾ صاف چيو ويو آهي ته ”هو نه سمجھو، ۽
 نه اسف ٿي هو.“ هاڻي سوال آهي ته، جڏهن سرشتيءَ جي
 شروعات ۾ پرڳڻ ٻوهر کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه هو، ته ٻوهر هڪ
 جو ويدن ۾ ڪن هنڌ اهو ذڪر ملي ٿو ته، شروعات ۾ پاڻي،
 الذڪار يا ڪوڙي مالا ۽ ٻوهر جي جوڙي هئي، تنهن مان ڪپڙو
 مطلب لڪري آيو، ۽ الهيءَ وڌڻ جو معنيٰ سوڪڻ سان ڪيئن
 ملاپ ڪيو وڃي؟ الهيءَ ڪري لڪر ٿيڻ وڃا ۾ ڏسي چوي
 ٿو ته، اهڙي لملي جا ڪي وڌڻ آهن. هن ته به سرشتيءَ
 جي شروعات ۾ الذڪار هو، يا الذڪار سان چاڻڻ ٿي هو،
 يا ٻوهر ۽ الڪي چاڻڻ يا ڏيکڻ واري مالا اهي ٻئي موجود
 هئا، وغيره، سي سڀ اوتار جا وڌڻ آهن، جڏهن اڳتي مول
 ٻوهر جي ٿيڻ جي مهيا (وڌائيءَ) سان، الهيءَ ڏسڻ ڏسڻ جي
 وڌڻ ۾ پکڙي وئي. اهي وڌڻ شروعات جي وقت يا حال جا نه آهن.
 هن وڌڻ ۾ ”ٿي“ شيد مان، ٻوهر جي ڳڻاڻي ۽ سمجھ شڪتي
 سمجھڻ ٿي ۽ الهيءَ جو وڌيڪ وڌڻ چوڻ ٿي ڇاڪاڻ ته ڪو
 ويندو. اهڙيءَ طرح ساري سرشتي جنهنجي مهيا آهي، ان مان
 ڏوڏ لڳل سڀ ائين چوڻ جي ڪا ضرورت نه آهي ته، هو ائين
 سڀ کان پري، سمجھ ۽ الڪي آهي. پر طاهري شيءَ، ۽ الڪي
 ٻوهر ڏي، چاڻڻ شيءَ ۽ الڪي چاڻڻ وارو، الذڪار ۽ پرڪاش،
 موليٰ ۽ اُمر وغيره ڏوڏن تي ڏسڻ لڳو الڪي ڪري چيو ته
 ائين مقرر ڪيو ويو آهي ته، فقط هڪ لڳل ڇڏي ڏي ٻوهر

۽ زهر آي شير کي لاهو ڪريان، تهڙي طرح جو منش سڀني
 پوڙين کي سڙ ياو سان ڏسي ٿو، جو سڀ کي دوست ٿي ڏسي
 ٿو، جو خود مهر جي مودت آهي، جو ”مان“ ۽ ”مڻهجو“
 انهن شين جو وهوار ٿو ڪري، ۽ ڏک-سڪه کي پراڻو نظر سان
 ڏسي ٿو، سوئي سڄو ڪمالي، ۽ اهرم اوستا جي آخرين ڏاڪي
 تي پهتل سمجهڻ گهرجي. اڌ ياترم شاستر مان جو ڪجهه ملي ٿو
 سو اهڙي آهي.

مڻهن ايمان مان صاف ٿيندو ته، سڄي موڪه ڌرم جي مول
 اڌ ياترم شاستر جو دستور اسانجي اڀڻڻ کان وٺي ڳاڻيٿو، ڪارام،
 رامڊاس، ڪبير داس، سورڊاس، تلسيداس وغيره هلندڙ زماني
 جي ساڌن تائين ڪيئن نه اِي روڪ هليو آو اچي. پر ڌيري
 ڌيري اڳتي هلي اڀڻڻ جي ويچارن جي خوب ٿي ٿيندي
 وئي. الهيءَ ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ اسين هيڪه رکو ٿا جي هڪ
 سوڪس جو ٿو ڏيون ٿا، جو اڀڻڻ جي اهرم ڪيان جو ٿي
 آهي. سرشتيءَ جي اکر مول ٿئي، ۽ امان قسمن قسمن جي
 ظاهري سرشتيءَ جي آڻيٽي لسٽ جهڙا ويچار الهيءَ سوڪس ۾
 ظاهر ڪيا ويا آهن، تهڙا ڳوڙها ۽ ڪيپر ٿو ڪمان جا ويچار، ٻئي
 ڪنهن نه ڌرمي ڪرنت ۾ نظر نه ايندا. نه فقط ايترو، بلڪ اهڙو
 اڌ ياترم ويچارن سان ٿمٿار ۽ جهونو مضمون اڄ تائين ڪوبه ٿو ملي
 سگهي. الهيءَ ڪري يورپ جي پنڊتن ڌرمي انهن جي نظر
 سان نه الهيءَ سوڪس کي غوبيءَ سان ٻريل ڄاڻي، اچر ۾
 ٻڌيءَ پنهنجن پنهنجن پاشائن ۾ ان جو ٿو ڪري ڏيکارو آهي.
 نه من جي وهڪ يا پورائي، ڪيئن نه اِي بقا ۽ اهرم-روپ
 سرشتيءَ کان پري وڃي، ته ۽ اچت اهرم شڪتيءَ جي طرف
 خود بخود جهڪي ٿي. اهو سوڪس هن ريت آهي.

رگويد جي سؤڪت جو اٺو.

”الوقت يعني شروعات ۾ اسف نه هو، ۽ نه سف ٿي هو.“

سروپ ڄائڻ لاءِ پکتي مارڻ ئي سولو آهه. الهه پکتي مارڻ جي اڳتي هلي اهڙا ڪٿي ويندي. دستر جهڙو نه اختيار ڪجي، اها ڳالهه صاف ظاهر آهي ته، برهم جي سڌي سروپ جو گمان ۽ ان گمان سان ئي وهنوار ڪرڻ اڌيالن گمان جي آخري پٺڀرائي يا اوسٽا آهي ۽ ڇوڪرو الهه اوسٽا کي پڙهي ٿو سولي ٿي. انهن پٺڀرائين ڇڏي ڇڪا آهيون ته، فقط اڌيالن جو سک پٺڀرائي ۽ منهن کي هڪ جهڙو ملي ٿو، الهه ڪري منهن جو منهنجو يعني منهن جو سڌو آدرش (مقصد) الهه جو والي سک کي حاصل ڪرڻ ۾ آهي، پاڪ گمان حاصل ڪرڻ ۾ آهي. سڀني پٺڀرائين سمجهه من، واپي توڙي ڪرمن سان هڪ جهڙو پاڻ رکڻ تي، مڪتيءَ جي اوسٽا پورڻ اوک، يا سمجهه اوسٽا آهي. الهه اوسٽا سمجهه گهٽ ڏيکارڻ آيل آهي، تنهن مان پٺڀرائي اڌيالن ۾ پکيڙ جي بيان اي ٿي ڪندي، گهٽ ڏيکارڻ، پٺڀرائي مثال ڏيئي برهم گهٽ ڏيکارڻ آهي، جو ڏاڍو سٺو ۽ چٽڪرو بيان ڪيو آهي. ۽ الهه جوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نه آهي، الهه بيان ۾ گهٽ ڏيکارڻ لڳل برهم اوسٽا جو سار يعني سمجهه اچي وار آهي. اهو امان هن ريت آهي: ”هي ارحمن! منهنجو من اڀرڪا ۽ ڪنهن کان چٽل آهي، جو دشمن ۽ دوست کي برابر نظر سان ڏسي ٿو، يا هي والد! جو ڏني والگر دل ۾ اهو پيدا ٿو يا پٺڀرائي ٿو رکي ته، هيءُ گهر منهنجو آهي، تنهنڪري اتي روشني ڏيان، ۽ هيءُ پٺڀرائي آهي تنهنڪري اتي روشني نه ڏيان ۽ هنن اچي پٺڀرائي ۽ ان اچي مان پيدا ٿيندڙ وڻ کي ڪاٽيندڙ ٿي اهو وڻ هڪ جهڙي ڄالو ڪري ٿو، اهڙيءَ طرح پٺڀرائي، شاه ۽ گدا جي شرار ۾ هڪ جهڙو والد ڏني ٿو، ۽ اهو خيال ٿو ڪري ته، ڇاڪاڻ ته، هيءُ شاه (راجا) جو شرار آهي تنهنڪري اتي ڪاٽي ڏيان، ۽ هيءُ گدا جو شرار آهي تنهنڪري اتي ڇڏي ڏيان. يا جهڙيءَ طرح پاڻي اهو خيال ٿو ڪري ته، مان لڌو آهي ڳهره جي پٺڀرائي لاهيان،

بودي گمان لڏي آيا، اهرم ۾ ملي وڃي ٿي، ۽ اهرم گيالي
 خود ئي اهرم سڙو پ ٿي وڃي ٿو. الهيءَ اڌ ياترم اوسٽا کسي ٿي
 ”اهرم لرواڻ“ موڪل ٿو. ڇوڪر ٿا. اهرم لرواڻ ڪنهن کي به ڪنهن
 کان لڏو پڙهي سگهي، هو ڪنهن پئي چڱو کان لڏو اچي، يا الجي.
 حاصل ڪرڻ لاءِ ڏسارون يا پئي لوڪ ۾ وڃڻ جي ضرورت نه.
 آهي. جڏهن وقت ۽ جتي اهرم گمان حاصل ٿيو، اتي لڪو موڪل
 جو عالم مليو. ڇاڪاڻ ته موڪل آيا جي ئي شد اوسٽا آهي، هوءُ
 ڪا لڙائي وقت نه آهي. شوڪيتا ۾ ڇو آهي ته، ”موڪل ڪا اهڙي
 وقت نه آهي، ڇا ڪنهن هنڌ رکيل هجي، يا ائين نه هرگز نه آهي.
 ته ان جي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪنهن پئي ملڪ جا دستا پار ڪرڻا
 پون. هودي جي اڳيان جي ڳنڍ کولڻ ئي موڪل آهي.“ ساڳيءَ
 ريت ڪيتا ۾ پڻ ڇو ويو آهي ته، ”جنڪي پورو آهرم گمان لڏو آهي،
 تنڪي اهرم لرواڻ روپي موڪل ٻڌ خود بخود ملي ٿو وڃي.“
 وري اڳتي هلي ڇو ويو آهي ته، ”جنهن اهرم کي سڃاڻو آهي،
 سو اهرم ئي ٿي وڃي ٿو.“ اڻڻڻ ۾ اهڙي لهولي جوئي ڏڪر
 ڪيل آهي. منس جي اهرم گمان جي آخرين اوسٽا کي ”اهاهي.
 رستي“ چون ٿا. رستي ٻڌي، پڳتي مارڻ به ٿر ڳالهي (نڌهن
 ڪن کان پري) اوش لسٽ ڇو ڪيتا ۾ ڏڪر ڪيو ويو آهي، سو
 به الهيءَ اوسٽا جو آهي. ائين هرگز نه سمجهڻ گهرجي ته، جنهن
 سالڪيه وادي ”ٿر ڳالهي“ شهد مان پڙڪڻي ۽ مارش، انهن کي
 سوليت سمجهي اوش جي ڪولهي يا ”ڪولهي“ کي موڪل
 ڇوڏا آهن، تن ڪيتا کي به منظور آهي. ڪيتا جو رايو آهي ته،
 اڌ ياترم شاستر ۾ ڏڪر لڏل ”اهرم اوسٽا“ ڪڏهن پڳتي، ڪڏهن
 چٽ جي شالتيءَ لاءِ بوڪ جي رستي، ۽ ڪڏهن ڪڏهن اوڪڻ جي
 ويچار يعني سالڪيه مارڻ سان حاصل ٿئي ٿي. انهن مارڻن مان
 اڌ ياترم ويچار (سالڪيه) فقط ٻڌي کي معلوم ٿيندڙ مارڻ آهي،
 الهيءَ ڪري ڪيتا ۾ ڇو ويو آهي ته، منس کي اهرم ٿوڌو جي

کمان آهي، "ار الهيءَ هنڌ ايترو نه ڇو ويو آهي نه سڄو کمان
 اهڙي آهي، جنهن مان آلم لکڙهه، سر ٻڌي وغيره من حصون
 وڌيون وڌيون ورتيون ڇاڳن، ۽ حصون سان چٽ جي پوري
 شڌي ٿئي. جنهنهي ٻڌي آلم لشت ٿي وڃي ٿي، ۽ هو سڀني
 پراڻين کي سر درشتيءَ سان ڏسي ٿو، تنهن پيش چٽي ٻڌي
 بيهڪ شڌ ٿئي ٿي. پر اڃي ٻڌيءَ هي شڌيءَ جي پريڪا (چاچ)
 ولڻ لاءِ، سناري وهنوار يا چٽ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو نه
 آهي. الهيءَ ڪري فقط بستڪن مان ڪڍي کمان جي حاصل
 ڪرڻ واري هن زماني ۾ الهيءَ ڳالهه تي زبان ڏيڻ ضروري
 آهي نه، کمان يا سر ٻڌيءَ پر ٿي شڌ ويو-ايا لڪ ٻڌي، شڌ آچارڻ
 (چٽ چٽ يا اخلاق) اهي ٽيئي ڳالهون وڌيون وڌيون آهن.
 پر هر هي هٿيءَ تي لٿرو ڏيڻ ۽ پنهنجي قابليت ڏيکاريندڙ، ۽
 ان لٿرو کي ٻڌي واه! واه چئي پنهنجي سر کي لوڏڻ وارا، يا
 لائڪ ڏسندڙن وانگر ولس هور، ولس هور چئي هنگامو ڪندڙ
 اڄ گهڻي انداز ۾ ملندا. پر اسين مٿي ٻڌائي آيا آهيون ته، جو
 منس الدردان ٻاهران شڌ آهي، سوئي سڄو کيالي آهي، ۽ الڪي تي
 مڪتي ملي ٿي، نه ڪوري پندڻ کي، پوءِ ڪٿي هو ڪيترن
 عقلمند ڇو نه هجي. اڀرندڙ ۾ صاف ڇو ويو آهي نه، "منس
 فقط قابليت، وڌن وڌن لٿن ٽنڪارڻ يا عقل سان پر هر کمان
 حاصل ٿيو ڪري سگهي." مشهور ڪوي ٽڪارام مهاڄ چيو آهي
 نه، "پندڻ لٿ سان فقط پراڻ ۽ ڪٿائون چئي سگهين ٿو، پر
 امان لوڪي اهو کمان حاصل ٿي نه سگهندو نه مان ڪور. آهيان.
 اسانجو کمان ڪيترن قدر نه ٿيڻ آهي. مڪتي ملي ٿي اهي شبد
 نه جلد زبان مان ٻاهر ٿيو پون! چٽڪا اها مڪتي آيا کان هڪ لڙائي
 آ الڪه شيء آهي! پر هر- آيا هي اڪي جي کمان حاصل ڪرڻ
 کان اڳ، درشتيا ۽ درشم (ظاهري نظاري) ۾ پند نه هون، پر-اڃي.
 آڌ يا آلم- شاستر اها ڳالهه مقرر ڪري ڇڏي آهي نه، پر هر آيا جي

يا ساڌن پنهنجي موجود حالڪان ڪٿي ڪهڙو به وڌيڪ سو
۽ ڳوڙها ٿين ۽ ٻار سرشتيءَ جي مول ”امر ترو“ جو الهن سان
هروڻ لامڪن آهي. ان اولاسي، اوڪار ۽ امر ترو کي ڪيو
اڌ يائرم شاستر جي ڪمان سان ئي سڃاڻي سگهجي ٿو.

اڌ يائرم شاستر جا آخرين سڌالت

مٿي ذڪر ڪيل اڌ يائرم شاستر جي سڌالتن مان همنديون ڳالهه
صاف ٿين ٿيون ۽ پوءِ مشور جا سڀ ٿاڻا روپ وارا ويڪڙ
سروپ مايا سان پرايل ۽ ٻي بقا آهن ۽ الهن کان پوءِ مشور جو
ويڪڙ سروپ سرشت آهي ۽ ڪمنا ۾ ڇيو ويو آهي ته اڳيان
سيمان تي لوڪ، سڳڻ جي سروپ ۾ معلوم ٿئي ٿو. الهن سڌالتن
کي، ڪو به شخص وڌيڪ سهڻن شين ۾ چڱي سگهي ٿو، جو
اسان والگر چئن اکر کان واقف آهي. ٻو الهيءَ ۾ ڪا وڌائي نه
آهي. در حقيقت وڌائي نه الهيءَ ڳالهه ۾ آهي، جنهن مان اهي
سڀ سڌالت سمجهه ۾ اچي وڃن، من ۾ ڄاڻجي وڃن، هڙدي
۾ ڇوي وڃن ۽ اس ٿس ۾ سماجي وڃن ۽ ان بعد ايشور جي
سروپ جي سڃاڻپ ٿي وڃي، جنهن سڀني ۾ هڪ ٻو اهم ٿي
ٻو ڏسڻ ۾ اچي، ۽ آفت جي وقت ۾ سڀ ٿي سمان نظر رهي.
ٻو اهڙي درجي کي بههڻ لاءِ ڪن پڙهين جي سنسڪار، الدين
جي ضابطي، جفا ڪشي، ڌيان ۽ سماڌيءَ جي باڪل ضرورت
آهي. جنهن منش کي اڪلف ۾ به سڃڻ سامهون ٻو نظر ايندو، ۽ سڀ
هند هڪڙا ماني ويا ٻڪر نظر ايندي، تنهن منش لسبت چڱي سگهو
نه، اڳو ٻو هم ڪمان پوري درجي کي بههڻ ويو. اهڙي منش
کي ئي موڪل ملي سگهي ٿو. اهڙي اڌ يائرم شاستر جي مٿي ذڪر
ڪري آيل سڌالتن جو سار به آهي. جنهن منش ۾ ڪمان
موجود نه آهي تنهن کي ڪو به معنيٰ ٻو هم ڪمان جي ٻاهر ۾ اڻ پور
ڪل سمجهڻ گهرجي. الهيءَ مد نظر تي ئي ڪمنا ۾ ڇيو ويو آهي
”ٻاهر ٿين سرشتيءَ جي مول ترو کي فقط ٻڌيءَ سان ڄاڻڻ

سڀ لوڪ ڀر مانا ڇڏي سگهڻ، يعني ڪنهن حد اندر ان (ڀاڱا) آهن. وڌيڪ ڄا، آڏو لنگ شاستر جي نظر سان نه آهن معلوم ٿئي ٿو ته جي ويڪڻ يا اوڻڪڻ مول نه آهن (پوءِ ڪٿي هو آڪاش حمان هر هنڌ پکڙيل هجن) سي سڀ مڪان ۽ زماني جي فطرت ۾ ٻڌل نقطو آهي. رومب آهن ۽ انهيءَ ڪري هو محدود ۽ ناشوان يعني ٻي ڀڻا آهن. انهيءَ ۾ نه ڪو شڪ نه آهي نه جيتري قدر اهي نه ويڪڻ ڏولدا جيتري قدر ٻاهر آهن سان وڌيڪ ٻيڪڻ ڏولدا. پر، اهرم آهن تن جي حد اندر نه آهي، بلڪ هو آهن سڀني ۾ پکڙيل آهي ۽ انهيءَ کان سواءِ خبر نه آهي ته ڪيترو ٻاهر وڌيڪ آهي، جيترو پتو نٿو پوي. انهيءَ ڪري اڻڻڻ ۾ ٻيهر جو هن رومب مان ڪم وٺو آهي ته: ”جو ڪال (زماني) کي نه ڀڃائي ۽ ڳهي وڃي ٿو، سولي ٻيهر آهي.“ ۽ ”انهيءَ ٻيهر (پرمشور) کي سڄي، چنڊ، اڳي وغيره ڪنهن نه روشني ڏيندڙ سامان سري جي ضرورت نه آهي. سڄي، چنڊ، تارا وغيره نه آهن. رومب رازا آهن ۽ انهيءَ ڪري هو اي ڀڻا ٻڌارنه آهن.“ گهڻا ۾ چيو ويو آهي ته ”جو روشنيءَ جي نه روشني آهي، سو خود روشن ۽ گمان مٽي اهرم آهي ۽ خود آهن سڀني نه آهن. روشن کان پري ۽ لامحدود آهي ۽ انهيءَ روشني ڏيندڙ آهن. شين جي ضرورت نه آهي.“ اڻڻڻ ۾ نه صاف چيو ويو آهي ته ”سڄي، چنڊ وغيره کي خود روشن ٻيهر کان ئي روشني ڏيڻي ٿي. آڏو لنگ شاستر جي دليلن سان اندازن کي معلوم ٿيندڙ، هر هڪ بلڪل سوکڻ ۽ ڏوراهون ٻڌارنه طرفن ۽ لهن ۾ محدود رهي ٿو، انهيءَ ڪري انهيءَ سامان ۾ ئي نااڻ ڪم وٺندو. سڄو پرمشور وڃي نه، انهن سڀني ٻڌارن ۾ موجود رهي. نه انهن کان لڙو آهي، ۽ نه انهن کان وڌيڪ پکڙيل ۽ نه آهن. رومب جي اولاد هي ٻڌي کان آزاد آهي. انهيءَ ڪري نقطو نه آهن. رومب ئي ڏيان ڏيندڙ آڏو لنگ شاستر جا دليل

هلي، ڪجهه وقت بعد ٿئي ويو؛ ۽ آخر ائين مقرر ڪيو ويو ته،
 پرهم سب يعني هر وقت قائم آهي، ۽ هيءَ ظاهري سرشتي اسب
 يعني اي اڦا آهي. ڪيترا پرهم سب شبد جي مٿي ڪيل پوئمن معنيٰ
 ٿي وڌي ويئي آهي؛ ۽ الهيءَ مد نظر ٿي پئمن اڌ لاءِ پرهم ويو
 آهي ته، پرهم سب يعني اولاشي آهي؛ ۽ لائمر وٽ اسب يعني
 لاشوان آهي. ايتري هڪڙي ٿي ته، ايتريءَ اُپشند والگر سرشتيءَ کي
 سب ۽ پرهم کي اسب يا الوف چوڻ جو رواج ڪم نه ٿي
 سگهو آهي.

پرهم

جڳس، جيو ۽ پرهمشور جي پاڻم سنڀند ثابت ٿي، ڪيترا پرهم پوئمن
 چيو آهي ته، ”جيو منهنجوئي الش (پاڻم) آهي“ ۽ ”مان ٿي
 هڪ الش سان ساري جڳس پرهم پوئمن آهيان.“ ۽ ٻڌرائڻ آڇاڻه
 پڻ پنهنجن ويدالمت سوترن پرهم وٽ رايو ڏيکاريو آهي. تنهن الش
 شبد جو ته سولائيءَ سان لڙائي ٿي وڃي ٿو. پرهمشور جيتوڻيڪ
 سب هند وياڪ آهي، ته به هو لائمر وٽ ڪان رهس (چٽل)
 آهي؛ الهيءَ ڪري ٿي الڪي ڪاڻي ٿو سگهي، ان پرهم ڪا وڌا
 وڪاڻ آهي؛ ۽ الهيءَ ڪري ٿي الجا پاڻ لائمر سگهن. الهيءَ ڪري ٿي، پرهم،
 ۽ منس جي ديهه پرهمندڙ آما جو لاڳاپو ڏيکاريندي، جيتوڻيڪ
 ائين ٿي چوڻو ٿو ٿو، شر پرهم جي آما، پرهم جوئي الش آهي،
 ته به ان الش مان ڏاڙهونءَ جي داڻن مان هڪ جدا ڪيل داڻو،
 يا ڪنهن شيءِ مان ڪاڻي جدا ڪيل ٿڪري جهڙي معنيٰ نه ڪڍي
 ويندي. ٿو ڪي ان جي لفظ نظر سان، الش شبد جي اها معنيٰ
 ثابت ٿيندي ته، جئن مڪان جي الدر جو آڪاش، ۽ دلي جي
 الدر جو آڪاش، سرويائي (هر جاءِ پکڙيل) آڪاش جو پاڻم آهي؛
 جئن سروي جي آما ڪسي به پرهم جو الش سڃاڻڻ ٿو ٿو.
 سالڪن جي پرهم ٿي، ۽ هڪڙي جو وستو آهي ته اهڙيءَ ريت

ڇو وٺو آهي. پر الھيءَ مان اُرتي جي معنيٰ ڪوڙ يا اُست
سمجھڻ نه ڪوڙ جي، ڇاڪاڻ ته اڳتي هلي ساڳئي اُپشڊ ۾ ڇو
وٺو آهي ته هيءُ اُرتي پرهر جڳهه جو آڌار آهي؛ جنهنکي ٻئي
آڌار جي ضرورت نه آهي؛ ۽ جيئن الھي چڱيءَ پر سڃاتو آهي،
سو ئي ئي نه وٺو آهي. ”الھيءَ بيان مان صاف ظاهر آهي ته شيدي
ٻڌاءُ ٻوڙ سبب بنيادي سڌالٽ ۾ ڪو فرق نٿو پئجي سگهي.
اعڙيءَ طرح ساڳئي اُپشڊ ۾ ڇو وٺو آهي ته ”هيءُ سڄو جڳهه
ٻيڙ يا ٽن اُست (پرهر) هو؛ ۽ وڌوڌي جي چوڻ موجب اڳتي هلي
ان مان سڌ يعني لام-روپ جو ويڪم جڳهه ظاهر ٿيو.“ انهن
واڪمن مان نه ظاهر آهي ته ”اُست“ شبد ”اڪس“ مان ڏسڻ ۾
نه ايندڙ“ جي مطلب سان ئي ظاهر ڪيو ويو آهي، ويدانه سولن
۾ بادواڻل آڇاڻ نه معنيٰ (سڌ، اُست) شبدن جو ساڳوئي مطلب
ڪڍيو آهي. پر جن ماڻهن کي معنيٰ ٻڌاڻل سڌ شبد جي معنائن
مان ٻوڙن معنيٰ وڃي ڏسڻ ۾ اچي ٿي، سي ان غمبي پرهر
کي سڌ چون ٿا، ۽ لام-روپ واري ئي ٻڌاڻا کي اُست چون
ٿا. جيئن ته ڇانڊوڪه اُپشڊ ۾ هڪ هنڌ چيو ويو آهي ته شروع
۾ هيءُ جڳهه سڌ ئي هو، جو اُست آهي. يعني ڇو اُهي ئي
نه ٿيڻ مان، جو هن وقت هستيءَ ۾ قائم آهي، سو ٻڌاڻو ٿو ٿئي
سگهي. ”الھيءَ هوندي نه ساڳئي اُپشڊ ۾ هڪ هنڌ پرهر لاءِ
اويڪم جي مطلب ۾ ”اُست“ شبد ڪم آندو ويو آهي. هڪ
ٽي پرهر کي بعضي سڌ، بعضي اُست چوڻ سڄو ڏولو اڳتي

اد ٻار سڌالٽ جي الھيڙي لکڪن ۾ نه الھيءَ ٻڌاءُ لسٽ
• ورتڻ آهي ته Real يعني سڌ شبد جڳهه جي نظاري (مايا)
لاءِ ڪن وستول لاءِ ڪمائڻو آهي؟ ڪالت، نظاري (ڏٺاءُ)
کي سڌ (Real) ۽ وستول کي اولائي چيو آهي. پر هڪل ۽
گريڻ نظاري کي اُست (unreal) ۽ وستول (آلما) کي (Real)
سمجهڻ ٿا.

هن ريت بيان ڪري ٿو ته ”مان بي شمار شلوڪن جو مطلب هڪ اڌ شلوڪ ۾ ٻڌايان ٿو. (۱) پر هم سٺ آهي؛ (۲) جڳهه جڳهه جا سڀ لاءِ. روپ مٿيا آهن؛ ۽ (۳) منهن جي آتما ۽ پرهم اصل ۾ هڪ آهن.“ هن شلوڪ ۾ جيڪڏهن ڪن کي ”مٿيا“ شبد چيندو هجي، ته اهي غوشيءَ سان پرهمدار ٿيڪ آڻيندو موجب ”پرهم آءُ ۽ جڳهه چٽ“ جو مطلب ڪڍي سگهن ٿا. اسين اڳيئي چئي چڪا آهيون ته، الهيءَ مطلب ڦيرائڻ مان به سدائيف ساڳيو ئي قائم رهي ٿو. پوءِ به ڪي ويدالتي الهيءَ ڳالهه کي چڪي اڇايو جهڳڙو ڪندا رهندا آهن ته، جڳهه جي غيبي پرهمداري پرهم روپي مول ٿيڻ کي سٺ چئجي يا آسٺ. تنهنڪري واجب آهي ته، هن هنڌ الهيءَ جهڳڙي مٿان جي ڪوشش ڪئي وڃي. الهيءَ هڪ ئي سٺ شبد جا ٻه جدا جدا مطلب لکڻ لاءِ اهو ئي سبب آهي جو الهيءَ شبد جي مطلب سمجهڻ ورتڻ واپا ظاهر ڪيا ويا آهن. جيڪڏهن ڌيان سان ڏٺو وڃي ته هر هڪ منهن الهيءَ شبد کي ڪهڙي مطلب سان ڪم آڻي ٿو ته پوءِ ان سمجهڻ ورتڻ وائي ڏيڻ جو امڪان ئي نه ٿئي. ڇاڪاڻ ته هر هڪ قبول ڪري ٿو ته، پرهم غيبي هئڻ تي به ٿيندو آهي؛ ۽ لاءِ. روپ وارو جڳهه ظاهر هئڻ تي به ٿي ٿل ۾ بدليو رهي ٿو. الهيءَ سٺ شبد جي هن ريت ٻن نمونن سان معنيٰ ڪئي وڃي ٿي: (۱) لفظ سان معلوم ٿيندڙ يعني ويڪيف (ظاهر) پوءِ هو ٻئي ايءَ صورت ۾ بدليو وڃي؛ ۽ (۲) اوڪيف سڙو، جو هميشه هڪ جهڙو رهي، لفظ سان ڪافي معلوم نه ٿئي، پر هرگز به بدليو. انهن ٻنهن معنائن مان جن کي پهرين معنيٰ واجب سمجهڻ ۾ اچي ٿي، سي اکين سان ڏسڻ ۾ ايندڙ لاءِ. روپ جي جڳهه کي سٺ چوڻ لاءِ؛ ۽ پرهم کي الهيءَ ورتڻ، يعني ڏسڻ ۾ نه اچڻ سبب آسٺ چوڻ لاءِ. چئن ته، ٿيندڙ ۾ ٿيندڙ ظاهر ۽ سرشتيءَ کي ”سٺ“ ۽ جو ان سرشتيءَ کان پري آهي، تنهنڪي ”الزف“ (غائب)

روڪ، سڀ، ۽ ڪڏهن به بدلجڻ وارو نه آهي. اهي سڌا طاهري سرشتي ۽ جي لاءِ - روپن ۽ انهن سان چالڻ پورا هر جي سرور سڀ لاءِ. انهن سڌا متن موجب، منش جي دهر جون الدرون، طاهري سرشتي ۽ جي هنن هنن ڀدارن جهان لاءِ - روپن وارون، ۽ التمه (بي بڻا) مالا هي درجي ۾ شامل آهن ۽ انهن الدرون سان ڏڪل آله لته سرور پورا هر جي درجي ۾ شامل آهي ۽ معنيٰ پوره ۽ آله هڪ آهن. الهه امان تي ڏيان ڏيڻ سان، سرشتي ۽ کي بي بڻا مالا سمجهندڙ ادونتي مع، ۽ اڳي امان ڪري آله ٻڌ مع جو ٻڌ ٻڌندڙ چڱي طرح سمجهي سگهندا. وڳان واهي بوڙن (ٻڌ ڌرم) جو چوڻ آهي ته، هي طاهري سرشتي بلڪل هستي ۽ رهي نه آهي، ڳان تي هڪ مع آهي. پر ويداتي الهه سرشتي ۽ جي سڌا متن بدلجڻ وارن لاءِ - روپن کي سمجهي چون ٿا ته، انهن لاءِ - روپن جي بنياد، ۽ منش دهر ۾، هڪ ئي آله روپي لته دروه ٻڌل آهي ۽ اهو آله مع تي سمع آهي. سالڪ مع وارن سرشتي ۽ جي ڀدارن جي بي شماري ۽ جي اڪي کي، ڇڙ پوکري ۽ لاءِ تي قبول ڪيو آهي. پر ويداتين سگار ۽ واد جي وڪاوت کي پري ڪري، اهو سڌا متن مقرر ڪيو آهي ته، ”جو ٻڌ ۽ آهي، سڀني اوهان ۾ آهي.“ الهه ڪري سالڪن جا بي شمار پوش، ۽ پوکري، هڪ ئي پر مالا ۾ ادونتي روپ سان سمجهي ويا. شڏ آڏو رک ٻڌي هڪل ادونتي مع جو هامي نه آهي، پر هو اڪيلي ڇڙ پوکري ۽ تي چمتو ڪي به شامل ڪري ٿو ڇڏي ۽ ويداتين ڇڙ کي مکيه ڳالهه ٿو ڏئي. هندو اهوئي اٽل سڌا مع آهي ته، لامحدود امر ۽ آزاد ڇڏ روپي پوره تي سڃي سرشتي ۽ جو بنياد آهي. هڪل جي ڇڙ - ادونتي، ۽ ويداتين جي ادونتي ۾ اهوئي ٻڌ آهي. ادونتي ويداتين جو اهوئي سڌا مع ڳالهه ۾ اچي ٿو ۽ هڪ ئي سڀني جو ڪري، سڃي ادونتي ويداتين جو مع

جي ماڻهن ٻڪڙ ”گڻ پرڻام واد“ يعني گڻن مان گڻن جي پيدا
 گڻ واري سڌاليت جي قانون موجب ئي آهي. ”الهيءَ مان
 معلوم ٿئي ٿو ته، وورس واد موجب، مول لڙڪڻا پرهم ۾ هڪ
 دفعو مايا جي ڏيکاءِ پيدا ٿي، الهيءَ مايا جي ڏيکائن، يعني
 پرڪڙيءَ جي ماڻهن ۽ ٻڪڙ جي ايمان لاءِ، گڻ پرڻام جو سڌاليت
 ڪيتا ڪي به منظور آهي. جنهن صورت ۾ جڳت کي هڪ ڀيرو مايا
 جو ڏيکاءِ ڇيو وڃي، تنهن صورت ۾ الهيءَ چوڻ جي ڪا ضرورت
 نه آهي ته، انهن ڏيکائن جي ڀين ڀين ڏوڀن لاءِ گڻن جي واڌاري
 جهڙا ڪي اهم ضرور هڪڙا گهرجن. ويداليتن جو چوڻ آهي ته، مول
 پرڪڙيءَ والڪر اهي اهم به مايا وارا آهن، ۽ پرهمشور انهن جو
 سوامي آهي. هو انهن جي ٻڌن کان آزاد آهي، ۽ اڃي شڪتيءَ
 سان ئي اهي اهم دائما رهي سگهن ٿا. هن ئي بقا ۽ ڪيول ڏيکاءِ
 واري پرڪڙيءَ ۾ اهڙن ايمان لاهڻ جي شڪتي ئي ٿئي سگهي،
 جي تنهن وقتن ۾ ئي روڪ قائم رهن.

جڳت، جيو ۽ پرهمشور نسبت آدياڻم شاستر

جا مختصر مٿاڇرو

هستائين ٿيل ايمان مان معلوم ٿيندو ته، جڳت، جيو ۽ پرهمشور
 يا آدياڻم شاستر موجب مايا، آتما ۽ پرهم جو سڙو ڪهڙو
 آهي، ۽ انهنجو پاڻ ۾ ڪيتري قدر سنهند آهي. آدياڻم لفظ نظر
 سان جڳت جي سڀني پدارتن جا به ڀاڱا آهن ٿا. لام-روپ ۽ لام-
 روپ ۽ ان ٻن ٽن (دائمي) ٿن. انهن مان لام-روپن جي
 ڀاڱي ڪي ٽي سڱ مايا يا پرڪڙي چون ٿا. پر لام-روپن کي
 ڪڍي ڇڏڻ سان، باقي جو ٿيندو درويءَ ٻچي ٿو، سو لڙڪڻي
 رهڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته، ڪو به گڻ، لام-روپ کان سواءِ ٿي
 رهي سگهي. اهو ٿيندو ۽ اويڪت ٿي پرهم آهي ۽ منش
 جون ڪمزور الدريون الهيءَ لڙڪڻا پرهم ۾ ئي سڱ مايا ۽ سن
 ٿيون. اها مايا سڄو پدارت نه آهي. پرهم ئي تنهن وقتن ۾ ئي

ڪرڻ پوڻاڻ واد سالڪن جو، ۽ وودس واد ادونتي ويداليسن جو آهي. ادونيس ويدالتي پوماڻو يا پرڪرئي، اڏن بهمن ڪرڻ ڏيارڻ کي پرڪرڻ کان الڳ ٿا سمجهن، پر الهیءَ کي اهو سوال ضرور ٻڌا ٿئي ٿو ته، ستڪار واد موجب، پرڪرڻ مان ڪرڻ جو ٻڌا ٿيڻ ناممڪن آهي. الهیءَ سوال کي حل ڪرڻ لاءِ ئي وودس جو سداليس لکتو آهي. پر الهیءَ مان ڪي ماڻهو انهن سمجهي ويٺا آهن ته ويدالتي، ڪرڻ پوڻاڻ واد کي باڪل قبول ٿا ڪن ۽ ڪندا. اها انهن ۾ ٿين جي سراسري ڀل آهي. ادونيس سمجهي ٿي، سالڪ، ۽ ٻين مٿن جو به اهوئي اعتراض آهي ته، پرڪرڻ، رهبر مان ڪرڻ پرڪرئيءَ يعني ماڻا جو ٻڌا ٿيڻ ناممڪن آهي. اسان جي راءِ ۾ اهو اعتراض بالڪل غور واجب آهي. وودس واد مان اهوئي مطلب لکري ٿو ته، هڪ پرڪرڻ پرهم ۾، ماڻا جي اي شمار ٿيڻ کان جو، اسانجي اڏن مان ڪي ڏسڻ ۾ اچڻ ممڪن آهي. الهیءَ مطلب پوري ٿيڻ تي، يعني جتي وودس واد مان سڏ ٿيو ته، هڪ ئي پرڪرڻ پرهم ۾ ٽن ڪنن واري پرڪرئيءَ جو ڏيکاءُ نظر اچڻ ممڪن آهي، اتي ويداليس شاستر کي الهیءَ ڳالهه منظور ڪرڻ کان ڪو اعتراض ڪونهي ته، اڳتي هلي پرڪرئيءَ جي پڪو، ڪرڻ-پوڻاڻ جي سداليس موجب ئي ٿي آهي. ادونيس ويداليس جو خاص چوڻ ايترو ئي آهي ته، مول پرڪرئي خود بناوٽي ڏيکاءُ آهي. ويداليس حوراڻو آهي ته، هڪ دفعه پرڪرئي مان جو ڏيکاءُ نظر اچي ٿو، سو به ان ڏيکاءُ مان لڪندڙ ٻيا ڏيکاءُ ڪي سوکيتر نه آهن. الهیءَ کان پوءِ، ويداليس کي الهیءَ ڳالهه مڃڻ ۾ ڪو اعراض نه آهي ته، هڪ ڏيکاءُ جي ڪنن مان، يعني ڏيکاءُ جا ڪرڻ، يعني مان ٿيڻ جا ڪرڻ، ۽ اهڙيءَ طرح ٽنهن ڏيکاءُ مان چوٿين ڏيکاءُ جا ڪرڻن سمجهڻ ڪرڻ ٻڌا ٿيڻ نه آهي. الهیءَ ڪري، جمعو ٿيڪ پڳوان، کيتا ۾ چيو آهي ته، ”هتي پرڪرئي مڻهجي ماڻا آهي“ ته، کيتا ۾ وري ”شيد پٽ چيا ويا آهن ته، ”ايشور کان شروع ٿيندڙ هن پرڪرئيءَ

ٻڌن کان جدا ۽ سولنتر هئڻ سبب، ادوئيتي سڌانت ادوئيت
 جي ورت ٿيو ٻڌي. پر الهن ٽنهن سڌانتن کي ڇڏي ڏيڻ سان
 نه، الهيءَ سوال جو جواب ضرور ڏيڻو ٻڌو نه، هڪ لڙڪڻ مان،
 سگڻ سرشتي ڪيئن پيدا ٿي. ڇاڪاڻ ته، ستڪاريه واد موجب
 لڙڪڻ مان سگڻ ٿئي سگهي. الهيءَ ئي ويدانتي چون ٿا ته،
 ستڪاريه واد کي ان هنڌ ڪم آڻي سگهجي، جتي ڪاريه ۽ ڪارڻ
 هڪ ئي لهولي ڄا هجن. پر جنهن هنڌ مول شيءِ هڪ ئي آهي،
 ۽ جتي اڃا جدا جدا نظارا يا ڏيکاءَ تي ٻڌل ڏهن ٿا، اتي الهيءَ
 سڌانت کان ڪم ٿئي سگهي. ڇاڪاڻ ته، اسين ڏسون ٿا
 ته، هڪ ئي شيءِ جو جدا جدا صورتن ۾ نظر اچي، ان شيءِ جو
 گڻ يا ڌرم نه آهي، پر درشتا جي درشتي پيد سبب اهي جدا
 جدا صورتون يا نظارا پيدا ٿي سگهن ٿا. الهيءَ سڌانت کي
 لڙڪڻ ٻڌم ۽ سگڻ ڇڪم ٿي ڇڪي آڻي ڇوڻو ٻڌو نه، ٻڌم
 لڙڪڻ آهي، پر منش جي درشتي پيد سبب ان ۾ سگڻ جي
 جهلڪ اچي رهي آهي. اهو وورس واد جو سڌانت آهي.
 وورس واد ۾ ڇيو ويو آهي ته، هڪ ئي مول سبب درويءَ ٿي،
 قسمن قسمن جا ڏيکاءَ وڙهيا وڃن ٿا. ۽ گڻ يا نظام واد (سالڪم
 مع) ۾ شروع کان ئي ٻه سبب درويءَ وڃا ويا آهن، جن مان هڪ
 جي گڻ جي واڌاري يا ترقيءَ مان جهڪ جون قسمن قسمن
 شتون پيدا ٿين ٿيون. لوڙيءَ ۾ ٿاڻڪ جو شڪ اڻڻ وورس
 آهي ۽ ڪير مان ڏهيءَ جو ٺهڻ گڻ. يا نظام آهي. ويدانت سار
 لائي هڪ گرنت ۾ مٿين ٻنهن سڌانتن جو هن ريت بيان ڪيو
 ويو آهي: ”ڪنهن به بنيادي يعني مول شيءِ مان ڇڏهن
 ٿاڻڪ يعني سڄي ٻيچ لڙائي لهوني جي شيءِ ٺهندي آهي، ٿڌهن
 ان کي (گڻ) يا نظام (ٽنڊو) چئبو آهي ۽ ٻي ڇڏهن هڪ ئي مول
 شيءِ، لڙائي لڙائي صورت ۾ ڏسڻ ۾ ايندي آهي، ٿڌهن ان
 کي وورس (ٻڌم يا ماڻا) چئبو آهي.“ آرٽ واد اياڪن جو،

ٻڌائي چڪا آهون ته، ويدانتي لفظ اندرين جي معنيٰ آگاهان يا ماڻا آهن، ان ڪري هن جي عجب ٻيلا چون ٿا.

دور واد ۽ گيتا پر نظام واد

هيءَ ئي نئين وادي پر ڪرني ڪا جدا وصف نه آهي، پر هڪ ئي لفظ ٻيهر آهي، آگاهان سڏبا منهن جون اندرين، سڳا نظارن جو هڪ اندرين ٿيون. انهيءَ سڌاڻي يا معنيٰ کي ”دور واد“ چون ٿا. اڌ واد ويدانت موجب، پنهنجن صورتن ۾ لڳل ٻيهر هڪ ئي مول ٿيو آهي، تنهن صورتن ۾ ڪم ڪم جي سڳا سرشتيءَ هڪ ئي ٻيڪاري ٿي، تنهنجو بيان ۽ جواب مٿيون آهي. ڪيڏانهن منيءَ جي لڳل شاستر ۾ پراڻوئي جيڪا هر مول ڪارڻ سمجهي ويا آهن ۽ انهيءَ سبب ڪا هامي، انهن پراڻن کي سبب سمجهن ٿا. انهيءَ ئي انهن اهو رايو قائم ڪيو آهي ته، جڏهن انهن ئي شمار پراڻن جو مطالب ٿيڻ لڳو، تڏهن سرشتيءَ جا ئي شمار پراڻ ٿيڻ لڳا. هن سبب موجب، پراڻن جي مطالب شروع ٿي، سرشتيءَ جي وچا ٿي ٿي انهيءَ ڪري الڳ ”آرڻ واد“ (شروعاتي سڌاڻي) چون ٿا. پر لڳل شاستر جا هامي انهيءَ سڌاڻي کي مڃڻ لاءِ تيار نه آهن. انهن جو چوڻ آهي ته، جڏهن سرشتيءَ جو ڪارڻ ”هڪ سبب“ ۽ ئي نئين وادي پر ڪرني ٿي آهي ۽ انهن ئي نئين وادين جي وڪاس (واڌاري) يا نتيجي (سبب وڪاس سرشتي ٿي ٿي. انهيءَ سبب يا اصول کي ”گيتا پر نظام واد“ (نئين جي وڌاري يا نتيجي جو سڌاڻي) چون ٿا. ڇاڪاڻ ته هن سبب ۾ ٻيڪاري وڌو آهي ته، هڪ مول پر ڪرنيءَ جي ڪا وڪاس (واڌاري) سبب سڳا وڪاس سرشتي پيدا ٿي آهي. اڌ واد ويدانتي انهن پنهنجن سڌاڻن کي مڃڻ کان انڪار ڪن ٿا. پراڻن جي شمار آهن ۽ انهيءَ اڌ واد سبب موجب، انهيءَ جيڪا هر بنياد يا مول ٿي ٿي سڳا سڳا دھي سالڪن جي پر ڪرني. هره ڪي هڪ هجي، پر انهي

ڏسڻ ۾ اچي ٿو، پر الهيءَ ڳالهه کي حل ڪرڻ سان ڪڏهن
 شيد جي معنيٰ سمجهائڻ نه ضروري آهي. الهيءَ ۾ نه ڪو شيد
 نه آهي نه، جڏهن اسانجون الدرينون هوا جي لهرين لسي، شيد
 روپ وغيره کڻن جو، يا سهيءَ ۾ چالديءَ جو شڪ آڻينديون
 آهن، تڏهن هوا جي لهرين ۾ شيد- روپ وغيره جا، يا سڀ ۾
 چالديءَ جا ڪٿا موجود نه هوندا آهن، پر اهي شڪ ۾ آيل ڪٿا
 موجود نه، نه هجن، نه نه ائين هرگز نٿو چئي سگهجي، نه، جيتوڻيڪ
 سڀ ۾ چالديءَ جا ڪٿا ضرور موجود هوندا. الهيءَ مان هن
 هنڌ هڪ ٻيو سوال پيدا ٿئي ٿو ته، جيڪڏهن چئي ٿو ته، الدرين
 پنهنجي اڳيان سڀيان مول پراهره ۾ جن کڻن جي هٿن جو شڪ
 آندو هو، اهي ڪٿا ڪٿي ان ۾ موجود نه هجن، ته ڇا الهيءَ ڪري
 اهر ٻيو ڪو ڪٿا نه هوندو؟ جيڪڏهن آهي، ته پوءِ هونو ڪٿا
 وري ڪيئن رهي سگهيو؟ پر ٿوري سوڪم ويچار ڪرڻ بعد معلوم
 ٿيندو ته، جيڪڏهن مول اهره ۾ الدرين جي سبب، شڪ ڪيل
 کڻن کان سواءِ ٻيا ڪٿا هجن نه، ته نه اسان ائين ڪهڙي
 ويس معلوم ڪري سگهون ٿا؟ ڇاڪاڻ ته، منش پنهنجي الدرين جي
 وسيلي ئي، کڻن کي معلوم ڪري سگهجي ٿو، ۽ جيڪي ڪٿا
 الدرين کي ڏسڻ ۾ نٿا اچن، تن کي ڄاڻي نه نٿو سگهجي. مطلب
 ته، الدرين رستي شڪ آڻائڻ کڻن کان سواءِ، پراهره ۾ ڪٿي ٻيا
 ڪي ڪٿا موجود هجن، ته نه ائين ڪي ڄاڻڻ اسانجي طاقت کان
 ٻاهر آهي، ۽ جن کڻن جو ڄاڻڻ پنهنجي طاقت ۾ نه آهي، ائين
 کي پراهره ۾ شامل ڪرڻ نه تمام شاستر موجب اڻ پورو آهي.
 الهيءَ ڪري ويدانتهن ”ڪٿا“ شيد جي، ”منش کي معلوم ٿيندڙ
 يا ڏسڻ ۾ ايندڙ ڪٿا“ معنيٰ ڪندي، پراهره کي ارڪٿا چيو آهي.
 نه ادوتيف ويدانت، نه ٻيو ڪو شاستر ائين چئي سگهي ٿو ته،
 مول پراهره سڙو ۾، اهڙو ڪٿا يا اهڙي طاقت پرايل نه آهي
 جا منش جي ويچار جي بهنج کان ٻاهر آهي، ۽ اهو نه اسان اڳيئي

سروپ نه اڌائوئي هئڻ ڪو رهي. اهوئي سبب آهي جو اڌائو
 شاستر ۾ جتي جڳهه جي مول جي سروپ جو فيصلو ڪيو ويو آهي،
 اتي الڌائو جي طاهري نظر کان ڪم نه ورتو ويو آهي؛
 ۽ پنهنجيءَ آخر پڌيءَ کان ئي ڪم ورتو ويو آهي. الهيءَ رستي
 اختيار ڪرڻ سان، الڌائو کي ڏسڻ ۾ ايندڙ سڀ ڪم خود بخود
 ڪم ٿي ويندا؛ ۽ الهيءَ بعد سدائين ويندو، نه پر هر ڇو ته
 سروپ الڌائو جي جائز کان پوءِ لوڪ ۽ سڀ کان سرشت
 آهي. هاڻي سوال آهي ته، ڇو لوڪ آهي ته پوءِ ڪم بهان ڪندو،
 ۽ ڪهڙي نموني سان ڪندو؟ الهيءَ سوال جي جواب ۾ ويدالو
 اهو سدائين مقرر ڪيو آهي ته، پر هر ڇو آخرين يعني
 ته سروپ لوڪ آهي، پر زبان جي پڌائڻ کان ٻاهر آهي؛ ۽ الهيءَ
 لوڪ سروپ ۾، منهنجي پنهنجن الڌائو سبب ڪم جي جڳهه
 ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هتي وري سوال پيدا ٿو ٿئي ته، لوڪ کي
 ڪم ڪرڻ جي الڌائو اها طالع ڪٿان آئي؟ الهيءَ جي
 جواب ۾ اهوئي ويدالو چوڻ آهي ته، منهنجي ڪم جي ڪم جي
 اهو استاءُ ئي آهي، الهيءَ حد کان الڌائو ڪم جي وڌيڪ
 وڌي ٿي سگهي؛ الهيءَ ڪري اهو الڌائو جو اڳيان آهي، ۽
 لوڪ پر هر ڇو ڪم جڳهه جو نظارو ڏسڻ تي سندس اڳيان جو
 نه ٿو آهي؛ يا هتي الڌائو خيال ڪري مان ٿيڻ پوي ٿو ته،
 الڌائو نه اهو ڇو سرشتيءَ جون آهن؛ الهيءَ ڪري اها ڪم
 سرشتي، لوڪ پر مشور جي ”مايا“ آهي. پر هينئر هاڻي کيتا جي
 الهيءَ بهان جو مطلب سمجهي ويندا، جنهن ۾ چيو ويو آهي ته
 قبول الڌائو سان ڏسڻ وارن به صرف منهن ڪري، پر مشور
 وٽ ڪم ۽ ڪم ٿي ڏسڻ ۾ اچي، پر ان جو لوڪ ئي ڇو سرشت
 سروپ آهي. الڪي ڪم جي نظر سان ڏسڻ تي ڪم جو آخرين
 ڏاڪو ٻار ڪرڻو آهي. هاڻي اها ڳالهه ته صاف ٿي وئي ته،
 پر مشور لوڪ آهي، ۽ منهنجي الڌائو کي الڌائو جو نظارو

شبد - روپ وغيره اي شمار لام - روپن جي ڪنن جو ملمو هٿي،
ڪنن لمون جا ڏيکاء ٻڌا ڪن ٿيون؛ پر اهو ضروري نه آهي
نه بنياد جي الهيءَ هڪئي شيءِ پر، اهي ڪن يا لام - روپ
موجود هجن. الهيءَ سدائين جي ثابتيءَ پر، ويدالمن شاستر،
لوڙيءَ مان لالڪ جو، يا سڀ پر چالديءَ جو گمان آڻي، يا اڪر
پر اگر وجهڻ سان، هڪئي ٻڌارن کي ٻن جي عدد ۾ ڏسڻ،
لمون لمون چنن لڳائڻ کي، هڪئي رنگ جي ٻڌارن جو رنگ
پر لڳي نظر ۾ اچڻ وغيره ڪنن مثال ڏنا آهن. منس جون
الدرين ان کان هرگز ڇڏي نٿيون سگهن، الهيءَ ڪري جڳهه
جا ٻي شمار لام - روپ يا ڪن، ڪمراڪين رستي ڏسڻ ۾
ضرور ايندا؛ پر الهيءَ سبب ائين هرگز نٿو ڇڏي سگهجي. نه الدرين
واري منس جي نظر سان جو جڳهه جو ظاهري روپ ڏسڻ ۾
اچي ٿو، سوئي هن جڳهه جو بنياد (مول) يعني ائين سر روپ آهي.
اڄ منس کي جهڪي الدرين مليل آهن، تن مان جهڪڻ ڪا
گهٽ آي ٿو، اڪي هيءَ سرشتي هڙيءَ صورت ۾ سڀاڻي
ڏسڻ ۾ نه ايندي. ۽ جهڪڻ ائين نه آهي، نه ٻيءَ جهڪڻ
ڪو منس ٻڌي نه، درشتا جي الدرين جي ڪا به پرواهه نه ڪري
ٻڌايو نه سرشتيءَ جي بنياد ۾ جو مول نٿو آهي، نهنجو لٽه ۽
سڀ سر روپ ڪهڙو آهي؟ الهيءَ جو جواب هن ريت ڏئي
سگهجي ٿو نه، اهو مول نٿو آهي ٿر ڪن، پر منس کي سڳو ڏسڻ
۾ اچي ٿو، جو منس الدرين جو ڌرم يا ڪن آهي ۽ نه مول شيءِ
جو. آڌي ٻوڙڪ منس جي شاسترن ۾ الهن مسئلن يا ڳالهين جي جاچ
ٿئي ٿي، جي الدرين سان معلوم يا ثابت ڪري سگهجن ٿيون ۽
جنهنڪري الهن شاسترن ۾ متعين لمون جا سوال اٿن ٿي ٿا.
پر منس ۽ الهي الدرين جي تابودي وڃڻ ٿي، ائين هرگز نه
ڇڏي سگهو نه، الهن سان گڏ ايشور جي نه صفائي ٿي. ويهي ۽
يا منس کي هو فلاڻي لمولي جو نظر اچي ٿو، الهيءَ ڪري الجور

الهيءَ مان ثابت ٿيو ته ڪنهن به شيءِ کي نظر سان ڏسڻ ئي نه هوندو. سو سڀ به سوليتر ٿئي چئي سگهجي. پوءِ چيو ته الهي ٿيڻ يا ناهي ٿيڻ کي اڌ ڀاءُ شاستر سان لڳائي اکين ۾ ڇڪجي ته ڪمان جي اکين وٽي دوراهين سان، جنهن کي مقرر ڪيو ويو آهي، سولر ڪرڻ پري هوندو. سڀ آهي ۽ ڪمان دھم ڇهڙيءَ جي اکين کي جي ٿي ٿي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. هي هن پري هوندو ها ڪارڊ (لنگا) نه آهن ۽ اهي ڏسڻ ۾ اچن جي ڪمزوري سبب ڏسڻ ۾ ايندڙ پري يا ڏيکاءُ آهن. هتي نه اهو اعتراض ٿي پيدا ٿئي سگهي ته، ٿرڪ مان سڳڻ ڪنهن پيدا ٿيو. ڇاڪاڻ ته، ٻئي شيون هڪ ئي لمبائي جون نه آهن. انهن مان هڪ سڀ آهي، ۽ ٻي اٽل ڏيکاءُ آهي ۽ اها ڳالهه آزمائڻ آهي ته، بنياد ۾ ئي شيءِ جي دھم ٿي ته ڏسندڙ جي نظر ۾ فرق، اڪيان يا نظر بنديءَ سببان، ان هڪ ئي شيءِ جا ڪيڏا ڏيکاءُ نظر اچن ٿا ۽ هي بدليا پڻ دھن ٿا. مثال لاءِ وٺو، ۽ ڪنن سان ٻڌڻ ۾ ايندڙ شيد کي وٺو. انهن مان ڪنهن کي جو شيد ٻڌڻ ۾ اچي ٿو، تنهن تي سو ڪم ڇڏي بعد اڌ ڀاءُ شاستر وڃي ڏسڻ ثابت ڪيو آهي ته ”شيد“ يا نه هوندو جي ٿي آهي يا نه هوندو. اهڙيءَ طرح سو ڪم ڪوچا بعد مقرر ڪيو ويو آهي ته ڏسڻ ۾ ايندڙ سارا، ڳاڙها ۽ ٻيلا وغيره وٺو ته بنياد ۾ هڪ ئي سڃ جي روشنيءَ جو وڪار آهن ۽ خود سڃ جي روشني هڪ لمبائي جي دھم آهي. انهن صورت ۾ بنياد ۾ ”دھم“ هڪ ئي آهي پر ڪن الڪي ”شيد“ جي دھم ۾ معلوم ڪرڻ لاءِ، اڪيون الڪي ”دھم“ جي صورت ۾ ڏسڻ ٿيون، انهن صورت ۾ الهيءَ قدرتي قانون کي وڌائي اندرين سان چوڻ لاءِ ڪيو وڃي. الهيءَ قانون جي مدد سان، سڀني لاءِ روشن جي پيدائش سبب، سڃاڻپ وٺڻ ڏانهن منهن ٽڪڻ کان سواءِ ئي، هن دھم بيان ڪري سگهجي ٿو ته هڪ اوڪار (جنهن جي صورت نه بدلي) شيءِ ٿي، منهن جون جدا جدا اندرين، تنهنجي طرقي،

۽ ٻه ٻڌي مواجهاري کان پيار پوڻ لاءِ هڪ لائائي ر-تو ٻولي
 ڪندو آهي. انهن جو چوڻ آهي ته، ستڪاريءَ جو قانون ان هنڌ
 ئي لڳي سگهي ٿو، جتي ڪاريءَ ۽ ڪارڻ هڪ لهولي جا هجن؛
 بس الهيءَ سبب ئي ويدانتين جي راءِ ۾ سمع ۽ ارڪڻ برهم مان
 سڳڻ مايا جو پيدا ٿيڻ ناممڪن نه آهي. ڇاڪاڻ ته، سالڪن جو
 ستڪاريءَ وارو قانون لڌهن ئي ڪماتو ٿي سگهندو، جڏهن ٻئي
 پدارت سمع هوندو، جتي هڪ پدارت سمع هوندو، ۽ ٻيو پدارت
 فقط الجھڻ ڏيکارڻ هوندو آهي اهو قانون نه لڳي سگهندو. سالڪ
 سمع جا ٻوڏ ٻڌڻ ”پرش“ ڄمان ”پرڪريءَ“ کي نه سمع ۽ سولنتر
 پدارت سمجهن ٿا. اهوئي سبب آهي جو ستڪاريءَ جي قانون
 موجب ارڪڻ پرش مان، هو سڳڻ سرشتيءَ جي آلهيءَ جو بيان لکڻ
 ڪري سگهن. پر ادونيت ويدانت چوي ٿو ته، مايا ٻئي لادي
 هجي، پر هو سمع ۽ سولنتر نه آهي، هو ڪيتا جي رائي موجب
 ”موه“ ”اڳيان“ يا الدارين کي ڏسڻ ۾ ايندڙ ڏيکارڻ آهي. الهيءَ
 ڪري ستڪاريءَ مان جو اعتراض پيدا ٿئي ٿو، ان کي ادونيت
 سدانت ئي ٿو آڻي سگهجي. ٻيءَ مان پٽ جي پيدا ٿيڻ کي چئبو
 ته، پٽ، ٻيءَ جي ڳڻ ٿيڻ جي مان پيدا ٿيو. پر ٻيءَ هڪ براڻي
 آهي، ۽ هو ڪنهن وقت ٻار، ڪنهن وقت جوان ۽ ڪنهن وقت
 ٻڏي جي روپ ۾ اچي ٿو؛ الهيءَ حالت ۾ اسان کي معلوم
 ٿيندو ته، ان براڻيءَ ۽ الهي لڙالڻ ڏانهن به، ڳڻ ۽ ٿيڻي (برٽيام)
 جو ڪاريءَ ڪارڻ موجود نه آهي. اهڙيءَ طرح سڄي جي هڪ
 ثابت هئڻ ئي، پاڻيءَ يا پاڇي ۾ نظر ايندڙ سڄي کي اسين پير
 سمجهندا اسين، ۽ نه الڪي ڳڻ ۽ ٿيڻي مان پيدا ٿيل ڪو ٻيو سمجھ
 ڇهو ويندو. اهڙي دستور ڏورانهن سان ڪنهن ٻاري جي اعلڪي
 روپ جو ڪيول اڪين سان ڏسڻ ۾ اچي ٿو، سو اڪين جي
 ڪمزوريءَ ۽ ڏورانهن سبب، ڪيول ڏيکارڻ ٿي ويا آهي.

هڪي مهه بهتر لڳن ٿا، سي خوشيءَ سان الهن کي اختيار ڪن ۽
 الهن کي هڪ روڪي ٿو سگهي. هيءُ جو شڏن وارن دشمن
 صاف صاف واکن ۾ چڙهي ڏٺو آهي ته، ”سروشتيءَ ۾ ڪنهن نه
 اهوئي جي بهاني يا ڪهڙائي نه آهي..... جن کي هن جڳهه ۾
 بهاني نظر اچي ٿي، سي جنم-مرڻ جي چڪر ۾ ڦاٿل رهن ٿا.“
 سو هرگز ڊوڪر ٿو ئي سگهي، ۽ اسين ٿا سمجهي سگهون ته
 الهن مهالمان جو مطلب: ادوئيٽس ڪالسواءِ بهولي سگهيتو. پر ويدڪ
 شاعرن جي ڪو هنن آهڻن هڪ سبب، ڪهڙيءَ طرح الهيءَ شڪ
 کي جڳهه ملي سگهي ٿي ته ڇا آهڻن جو هڪ مٿو آهي؟
 ٿوڙيءَ طرح ڪيتا ۾ الهن ٿو لڳي سگهي. جنهن صورت ۾ ڪيتا
 هڪ ئي ڪرڻ آهي، تنهن صورت ۾ ظاهر آهي ته ان ۾ ويداليت
 جو هڪ ئي سڌاليت هوندو. ۽ اهو سڌاليت ادوئيٽس جو آهي، جو
 هن ريت آهي ته ”جو سڀئي شين جي لاس لٽ ٿي نه قائم آهي،
 سوئي سم آهي، هر جاءِ پکڙيل ۽ ڏيهه ٿوڙي برهمڻ ۾ هڪ
 روپ سان رهڻي ٿو.“ اسانجن مٿين شڏن مان ائين هرگز نه
 سمجهڻ ڪهرجي ته، شري شڪر آچار، يا ان ڪاپوءِ، ادوئيٽس
 مع ڪي سم ثابت ڪرڻ لاءِ، جيڪي دليل ڏنا ويا آهن، سي
 سڀ ڪيتا ۾ داخل هوندا. ايترو ته اسين نه سمجهي سگهون ٿا ته
 ادوئيٽس، ادوئيٽس، وششتا دوئيٽس وغيره متن جي اڪروڙ کان
 اڳ ته ڪيتا ظاهر ٿي چڪي هئي. تنهنڪري ڪيتا ۾ ڪنهن نه
 خاص، مع جي چالو دليلن مان ڪنهن جو ذڪر هٽڻ محال آهي.
 پر الهيءَ چوڻ کان نه اسان کي ڪو خوف نه آهي ته ڪيتا جو
 ويداليت معولي طور شري شڪر آچار، مع جي گمان موجب
 ادوئيٽس صورت جو آهي. اهڙيءَ طرح ڪيتا ۽ شڪر مع ۾ ٿو
 گمان جي لفظ نظر سان، روايتي ميل نه ضرور آهي، پر اسانجي راءِ
 آهي ته آچار-وهنوار جي لفظ نظر سان ڪيتا، ڪرڻ-سناس کان
 ڪرم يوكه کي وڌيڪ عزت ڏئي ٿي، الهيءَ ڪري ڪيتا جو مٿو
 شڪر آچار، جي مع کان جدا ٿي ٿيو.

ساڌن ۽ سنتن جو اهو وڌيڪ ثابتي آهي. قديم زماني جي
 مهاڻاڻن جي اهو ڪي ڇڏي ڏيو، پاڪل هاڻوڪي زماني ۾،
 پڪ-وان جي ٻياري پڪت ٽڪارام مهاراج وڻندڙ ۽ دل
 پڄاڻمندڙ پاشا ۾ پنهنجي گمان جي اوستا جو هنريڪ بيان ڪيو
 آهي ته ”مون پنهنجو هوش پنهنجن اکين سان ڏٺو، اهو به هڪ
 عالیشان جلسو هو.“ ويڪت يا اويڪت سڪڻ برهم جي آڀاسنا
 سان، ڌيان جي رستي ڌري قدم وڌائيندو، آخر (عاشق) آڀاسڪ
 ”مان ئي برهم آهيان،“ الهيءَ اوستا کي وڃي پهچي ٿو، ۽ الوقت
 کيس برهم-آتما جي ايڪتا جو ساڪياڪار ٿئي ٿو، الهيءَ بعد هو
 اهڙو مڪن ٿي وڃي ٿو، جو الهيءَ ڳالهه ئي الجوا اهڙو ڌيان يا
 خيال ٿي ٿو وڃي ته مان هن وقت ڪهڙيءَ حالت ۾ آهيان،
 يا ڪنهن جو اهو وٺي رهيو آهيان. الهيءَ حالت ۾ سڃاڻي قائم
 آهي، تنهنڪري ان اوستا کي سڀو ۽ ننڍ به ٿو چئي سگهجي،
 وري الهيءَ اوستا کي سڃاڻي جي اوستا به ٿو چئي سگهجي،
 ڇاڪاڻ ته ان وقت اهي سڀ وهنوار رڪجي وڃن ٿا، جي
 سڃاڻي جي وقت ڪيا وڃن ٿا. الهيءَ ڪري، شاسترن الهيءَ
 اوستا کي، سڃاڻي، ننڍ ۽ سڀني جي اوستا کان لڙائي هڪ چوڻين.
 ”ٿريا“ اوستا چيو آهي، الهيءَ اوستا کي حاصل ڪرڻ لاءِ،
 پنهنجي يوڪ شاستر جي سڌاڪ موجب، لروڪلپ سماڌي، مڪم
 آڀاءُ آهي، جنهن ۾ دوئيتي خيال جو جزو به ٿو رهي. الهيءَ
 سببان ئي گيتا ۾ چيو ويو آهي ته الهيءَ لروڪلپ سماڌي-يوڪ
 کان منس کي منهن موڙڻ نه گهرجي. اهوئي برهم-آتما جي ايڪتا
 جي اوستا جو آخرين ڏاڪو آهي. ڇاڪاڻ ته سڄي جڳت جي
 برهم سروب ئي وڃي ٿي، گيتا جي چوڻ موجب، ”پاڻيءَ ۽
 دٺي جو ايڪو ئي ويو.“ ۽ الهيءَ کان وڌيڪ ڪنهن کي به گمان
 ٿو ٿي سگهي. اهڙيءَ ريت لام-روپن کان چوڻ ٿو پري آهي،
 پنهنجي حاصل ٿيڻ تي، منس جيمر-مرڻ جي چڪر کان آزاد ٿي

آلڙو ٿئي ٿو، ٿڌهن مڪر مان مٿن لهون جي ٻيائي ظاهر ڪندڙ
 شين جو اڪوڻ ناممڪن ٿو ٿيو. ادڙيءَ حالت ۾ ئي، يعني
 عذبن گهائي اٿي ڳالهه جي ٻڌائڻ لاءِ اسموت ٿي ٻولندو آهي
 تہ، ”مون ٻيهر کي - چيائو“ ٿڌهن ٿي هو ٻيهر گهائي ٿو جي
 لائق ٿي سگهندو. ادڙيءَ طرح دوکيه جو بلڪل ڊڄي وڃڻ،
 ٻيهر ٻيهر ڪرڻ جو بلڪل دلچسپي وڃڻ، ٿي ٿي وڃڻ، يا بلڪل
 هڪ ٿي وڃڻ، دواضي طرح ڏسڻ ۾ نه بلڪل اوکو آهي، مگر
 اسان جي شاستر ۾ ٻين ٻين پنهجي آلم آيو سان مقرر ڪيو آهي
 تہ بلڪل هڪدم اوکي لڳندڙ اٿا ”ٿو ٿو“ اوستا ۾، منس
 اٿاس ۽ ويواڳ سان هٿ ڪري سگهجي ٿي. اٿيءَ حالت ۾
 خودي بلڪل لاس ٿي وڃي ٿي. ڪجهه وقت اٿي اڳيان سڃاڻ
 هو ”مان“ ڪري ٿو کي ٻين کان الڳ ڪري رهيو هو، هينئر
 هو سمجهي ٿو تہ، ”ڪيئن ٿيندا من ۾ خودي ۽ خدا“ ڇاڪاڻ تہ، ان
 ٿو ٿو ٿي هڪ ميان ۾. اٿيءَ ٿي ڪن جو چوڻ آهي
 تہ، اهو دستور اختيار ڪرڻ، يعني آلم لاس ڪرڻو آهي. ڇاڪاڻ
 تہ، اوستا گهائيءَ کي ”پنهجائيءَ“ جو فخر ٿو رهي. ٻي جهڙي
 وقت اها ڳالهه معلوم ٿي وئي تہ، جيتوڻيڪ اٿيءَ حالت جو
 اٿو ڪندي وقت، الجو بيان ٿو ڪري سگهجي، تہ ان جي
 يادگيري قائم ضرور رهي ٿي، تنهن وقت مقوم چوڻ خود بخود
 واهيائ ٿي ويندو. اٿيءَ کان تہ، گهٽ جي اوستا اسموت،

۽ ڏيان يا سماڙيءَ سان حاصل ٿيندڙ ادوٽيه جي اوستا
 (حالت) oxidegas hitrous ٿي هڪ کس جي سگهڻا سان
 تہ ملي سگهي سگهي ٿي، اٿيءَ کس کي لائينڪ کس ٿي
 چوڻا آهن.

ٻي اها لکائي حالت آهي. سماڙيءَ مان اوستا حاصل ٿئي
 ٿي، سا سڄي ۽ اصل آهي. اهو ئي اٿيءَ ۾ ٻڌو آهي.

سڃاڻو، سوئي ارهر آهي. ”الهيءَ گهٽيو وشمه کي سمجهائڻ لاءِ
 آڻيندڙن ۾ اوت ۽ پاڻي جو مثال ڏنو ويو آهي. جهڙيءَ طرح
 اوت جي پوري کي پاڻيءَ ۾ اڇلائڻ سان، ڪجهه وقت بعد خبر
 نه پئجي سگهندي ته ڪيترو پاڻو ڪاري پاڻيءَ جو آهي، ۽ ڪهڙو
 پاڻو معمولي پاڻيءَ جو، تهڙيءَ طرح ارهر - آتما جي ايڪتا جي
 ڪيان حاصل ٿيڻ تي، سڀ ارهر مٽيءَ ٿي وڃي ٿو. الهيءَ ڪري
 ڇو ويو آهي ته، پوءِ ارهر الدين ۽ من جي ٻهچ کان ٻاهر هٽڻ
 تي به آتم اڻيو سان ڄاڻي سگهجي ٿو. جيستائين ”منش ۾ اهو
 ويچار موجود آهي ته مان الڳ آهيان، ديا الڳ آهي، نيتاءِ
 ڪيس ارهر ڪيان جو حاصل ٿيڻ عيب آهي. جهڙيءَ طرح اندي،
 سمند کي ڳهي لٽي سگهي، بلڪه اير ڇڙي منجهس ليه (سمائجي)
 ٿي وڃي ٿي، تهڙيءَ طرح ارهر ڪيان جي پيدا ٿيڻ تي، اهو
 شخص ارهر ۾ ليه ٿي وڃي ٿو، ۽ سمجهڻ لڳي ٿو، سڀ پراڻي
 مون ۾ آهن، ۽ مان سڀني ۾ آهيان. ڪين آڻيندڙ وڏي خوابيءَ
 سان پوءِ ارهر جي سڙپ جو الهيءَ مطلب سان بيان ڏنو ويو آهي
 ته، فقط پنهنجي اڻيو تي ئي ارهر ڪيان منحصر آهي. اهو بيان هن
 ريت آهي: - جي ڇون لا ته، اسان کي ارهر جو ڪيان ٿي ويو آهي
 درحقيقت آهن ڪي نه ٿيو آهي، ۽ جن کي خبر ئي لٽي پوي
 ته، اسان الڳي ڄاڻو آهي، درحقيقت آهن ئي (ارهر ڪيان کي)
 ڄاڻو آهي. ڇاڪاڻ ته، جڏهن ڪو چوي ٿو ته، مون ٻار مشور
 سڃاڻو آهي، تڏهن انجي من ۾ اهو دوئيست (ٻائيءَ جو) ويچار
 پيدا ٿئي ته، مان (ڪيانا) جدا آهيان، ۽ جنهنڪي مون سڃاڻو آهي
 سو (ڪيءَ ارهر) مون کان جدا آهي، الهيءَ ڪري اهڙي شخص جو اهو ارهر
 ڪيان بلڪل ڪڍو سمجهيو، يعني هو خود شاهدي ڏيئي رهيو
 آهي ته، ”ڇوڻ واري (آتما) کي، سڄو ارهر ڪيان نه ٿيو آهي،
 ”مان“ ۽ ”ارهر“ الهيءَ دونيتي (ٻائيءَ - نه ٿي، جي) وٺي
 جي اٻڻ ٿي وڃڻ تي، جڏهن ارهر ۽ آتما جي ايڪي

بيان ٻئي تي ظاهر ٿو ڪري سگهجي، ڇاڪاڻ ته، رات مان ٻئي
 شيد جو لڪرڻ ۽ گيان جي حالت جو لڪرڻ؛ پوءِ ظاهر ته، منڻ
 آڏو ٿيڻ مان دوٽي جي زبردست لهڻ لڏي ويندو ۽ وڌيڪ ڇا، ائين
 حالت ۾ ايترو چوڻ به مشڪل آهي ته، مون کي هن اوستا
 (حالت) جو گيان ٿيو. ڇاڪاڻ ته ”مون“ چوڻ مان ئي من ۾
 ٻين کان جدا هئڻ جو خيال پيدا ٿيو ۽ پرهر. آلهه به اڳڪٿا
 ۾ اهو خيال وڪاوت وڃي پندڙ آهي. الهيءَ سبب ۾ هدار ٿيڻ
 آهيند يا ڪم ٿيڻ، الهيءَ اوستا جو هن ريت بيان ڪيو آهي:—
 ”درشتا (ڏسندڙ) ۽ درشم (ڏسڻ جي شيء) جستائن موحود
 هو، جستائن هڪ، ٻئي کي ڏٺو ٿي، سگهيو، ٻڌو ۽ ڄاتو ٿي
 پر جڏهن سڀ آتم ميءَ ٿي ويو (يعني ٻائي لڪري وئي) تڏهن
 ڪيو ڪنهن کي ڏسندو، ڪنهن ٻڌندو ۽ ڄاڻندو؟ اڙي! هو
 خود ڪيائو آهي، تنهنڪي ڄاڻڻ وارو وري ڪٿان پيدا ٿيندو؟“
 اهڙيءَ طرح سڀ آتم ميءَ ٿي وڃڻ تي، ٻائي ٻڌ، سڳ يا ڏک
 کي رهڻ لاءِ ڪهڙي جڳهه ملي سگهندي؟ ڇاڪاڻ ته، جنهن کان
 ٻڌ هئڻ گهرجي، يا جنهن کان ڏک ملڻ جو امڪان هجي، سو
 نه اسان کان جدا هئڻ گهرجي ۽ پرهر. آلهه به اڳڪٿا ٿيڻ تي
 الهيءَ جدائيءَ يا ٻائيءَ کي پاڻ وٽ اچڻ جو ڪو موقعو ٿو ملي
 سگهي. الهيءَ ڏک ۽ سڳ کان رخصت اوستا کي ”آند“ لاءِ
 ڏيئي، ايترو آهيند ۾ ڇو ويو آهي ته، اهو آند ٿي پرهر آهي.
 پرهر جو اهو ڏک به گيت درجي جو آهي، ڇاڪاڻ ته آند
 جو آزمودو وٺندڙ ٿي ڪٿي ٿو رهي؟ الهيءَ ڪري پرهر ٿيڻ
 آهيند ۾ ڇو ويو آهي ته، لوڪڪ (ساري) آند کان، آتم-
 آند ڪجهه عجب ۽ حيرت انگيز ٿئي ٿو. پرهر جي بيان ۾
 ”آند“ شيد ايندو رهي ٿو، الجي گيتائيءَ تي ڏيان ڏيئي،
 پرهر وٽ پرهر (پرهر ڪيائيءَ) جو آخرين بيان (آند لفظ کي
 الڳ ڪري) ايترو ٿي ڪيو ويندو آهي ته، ”جنهن پرهر کي

ارههالڊ ۾ آهي ” اهڙي آلهو لپٽ آي گمانا پاڻ کي گيتھ سان گڏ
 ڪري سمجهندو. هن هنڌ اهو سوال پيدا ٿي سگهي ٿو ته، جهستار
 منڇر جهڙو آهي، نه پستان؟ جهڪڙهن ان جون اکيون وغيره ڪيائون
 اندريون لٽيون لاپوڏ ٿين، نه پوءِ اندريون الڳ آهن، ۽ الهن کي
 ڏسڻ ۾ ايندڙ شيون الڳ الڳ آهن، اهو ڀيد ڪيئن چٽي سگهندو؟
 ۽ جهستار اهو ڀيد لٽو مٽجي وڃي نه پستان؟ پرهم ۽ آلهه جي ايڪتا
 جو ڪيائون ڪيئن پيدا ٿي سگهندو؟ اندرين جي نظر سان ڏسڻ تي
 اهو سوال غير واجبي ڏسڻ ۾ نه ايندو. هان، سوکيم ويچار ڪرڻ
 تي معلوم ٿيندو ته، اندريون ظاهري سرشتيءَ جي ڏسڻ جو ڪم،
 خود مختياريءَ سان لٽيون ڪن. اسين اڳيئي ٻڌائي چڪا آهيون،
 ته، ڪنهن به شيءِ کي ڏسڻ لاءِ (يا ٻڌڻ وغيره لاءِ) اکين کي
 (اهڙي طرح ڪنن وغيره کي) من جي سخت ضرورت آهي.
 جهڪڙهن من ڪنهن ٻئي طرف لڳل هوندو ته، اکين جي اڳيان
 وڪيل شيءِ به ڏسڻ ۾ نه ايندي. روزالي وهندڙ اهڙي لملي
 جي آزمودني تي ڌيان ڏيڻ سان معلوم ٿي ويندو ته، اکين وغيره
 اندرين جي موجود هئڻ تي به، جهڪڙهن من ثابت نه هوندو
 ته، اسان لاءِ ڏاڍا چون شيون به هئڻ جي برابر رهنديون. اهڙيءَ
 حالت ۾ اهو نتيجو ڪڍڻو جو، من جي آتم سروب ۾ شيءِ ناهي
 وڃڻ ڪري، اسان کي الهان پرهم ۽ آلهه جي ايڪتا جو ساکيانڪار
 لپٽ لڳندو. ڌيان، سماڌي، ايڪالت يا آهاسنا سان پرهم جي
 ويچار ڪرڻ تي، آخر جنهنڪي مٿين فالتڪ اوستا حاصل ٿئي
 ٿي، تنهنجي اڳيان سرشتيءَ جا لڙا لڙا نظارا پلي لڇندا رهن، پر
 هو الهن جي ڪا به پراهه نه ڪندو. الڪي اهي نظارا نظر ٿي نه ايندا،
 ۽ آخر الڪي ادونميت پرهم جو خود بخود ساکيانڪار ٿي ويندو.
 پوري پرهم گمان جي آخر اها حالت ٿئي ٿي، ان ۾ گمانا،
 ۽ گمان جو ڀيد لٽو رهي، ۽ الهيءَ سان
 جو ڀيد پٽ لٽو رهي. اهوئي سبب
 الهيءَ

پوء ان لسبت پنهنجو راڻو، الومان ۽ سمجهاڻي ٻڌائي ويندي آهي
 الهي ۽ ليم موجب، مڙهن آما ۽ اوهم جي اڳي لسبت ڪنھ
 سمجهاڻي، يا ڪلياڻ کان اڳ، اسانجي پراچين سهي جي دشمن
 الهي ۽ ڳالھ جو اليو ۽ لڙي ڪري ڇڏيو ته سرشتي ۾ نظر ايند
 ٻڌائي اسبت آهي، ۽ الهي مول ۾ چو طرف هڪ ئي آمر آوڻ
 (اولاشي) ۽ نتيه تتر موجود آهي. الهي ڪالسواء الهن پنهنجي الد
 جي ساڳ سان اهر سدانت ڳولي ڪڍيو آهي ته ظاهري سرشتي ۽
 جي لام-روپ ۾ ڍڪيل اولاشي تتر، ۽ ديهه جو اهو تتر، جو
 ٻڌي ۽ جي بهيچ کان پري آهي- اهي ٻئي آمر ۽ آوڻ آهن، يعني
 جو تتر اوهماڻد (سرشتي) ۾ آهي، سوئي ٻنڌ يعني منس جي ديهه ۾ آهي،
 پر هدار ٿيڪا پنشد ۾ سڄي ويدانت جو بنيادي سدانت الهي ۽ کي ئي ڇه و
 ويو آهي. الهي ۽ پنشد ۾ ڇه وڻو آهي ته جنهن کي معلوم
 آهي ته مان پر اهر آهوان يا ”اسين سڪون جنڪي، سي سان
 اسين پاڻ” سوئي سڀ ڪجهه ڄاڻي“. چالوڪه پنشد ۾ شويتڪمتر
 پنهنجي ٻئي کان پڇو آهي ته ”جهڙي طرح مٽي جي هڪ
 ٻنڌڙي جي مرم ڄاڻ سان، مٽي جا سڀ لام-روپ وڪار ڄاڻي
 سگهجن ٿا، اهڙي طرح جنهن هڪ ئي شيء جي ڪمان ٿيڻ تي،
 سڀ ڪجهه سمجهه ۾ اچي وڃي، تنهن شيء کان مولڪي وانف
 ڪرايو، مولڪي ان جي ڪا ڪل نه آهي“. الهي سوالن تي
 سندس پتا، لڏي، سمند، پاڻي، لوڻ وغيره اي شمار مثالن سان
 ڪمڻ سمجهايو ته ”ظاهري سرشتي جي مول ۾ جوڌوڻه آهي،
 سو (نڪ) ۽ تون، يعني پنهنجي ديهه ۾ واسو ڪندڙ آما، ٻئي
 هڪ آهن. جنهن وقت تون پنهنجي آما کي سڃاڻين، تنهن
 وقت توکي معلوم ٿيندو ته سڄي جڳهه جي بنياد ۾ ڇا آهي.“
 اهڙي ريت شويتڪمتر جي پتا، ڪمڻ مثالن سان ٻڌيش ٿي،
 هر هڪ واسه جي پٺيان ائين ئي ڇه و آهي ته ”اهوئي آهين تون-

حاج ڪئي وڃي، ته معلوم ٿيندو ته اهي ٻئي هڪ ئي ذات جا
 ۽ هڪ جڙائي آهن. ڇاڪاڻ ته، مٿي چئي چڪا آهيون ته،
 سوشيءَ جي جدا جدا ٻڌارن جا جي سسڪار من ئي ٿين ٿا،
 تنهن ۾ آتما جي تحرڪ سان اڪو لڳي لڳو، الهيءَ اڪي سان،
 الهيءَ اڪي جو ميل لڳل ٿي ٿو، جنهنڪري جدا جدا ٻاهرين ٻڌارن
 جي مول ۾ رهن وارو دستور يعني ٻاهر، انهن ٻڌارن جي
 بيانيءَ ۾ ڳهڻائيءَ کي منهن ڏيئي ظاهر ڪري ٿو. اهڙيءَ ريت ٻين
 جي ميل نه لڳل ٿي سڄو گمان آسڻ ٿي ويندو. هڪ ئي مول
 جا، بلڪ هڪ ٻئي جي بنياد جي اڪي ڪرڻ وارا اهي ٿين
 (تس) جدا جدا جڳهه ٿي ٻئي هجن، پر اهي هڪ ٻئي کان جدا
 جدا نٿا رهي سگهن. الهيءَ مان خود بخود ٿاڻس ٿو، انهن مان
 جو آتما جو روپ ٺهندو، سولي ٻاهر جو روپ هئڻ ٿو،
 مطلب ته، ڪهڙي به دستور وڃي، اها ڳالهه ٿاڻس
 ٿيندي ته، ظاهري سوشيءَ جي لاءِ. روپ ۾ ڏکڻ ٿو،
 لاءِ. روپ واري ٻي ڪرڻيءَ والڪر جڙ نه آهي، ۽ آسنا روپ ٻاهر
 من روپ ٻاهر، گمان روپ ٻاهر، سرائي ۽ اولڪار روپي شبد.
 ٻاهر، وغيره ٻاهر جا روپ هئڻ ٿو، پر اهي جا آهن، ۽ ٻاهر جو
 اصل روپ انهن کان پري ۽ لڙا آهي، ۽ انهن کان وڌيڪ خاصيت
 وارو يعني آتم سروي آهي. الهيءَ لڳل ڪيتا ۾ ڪهڙي ڏڪر
 اچي ٿو، جنهن مان ظاهر آهي ته، کيتا به الهيءَ مٿي هي آهي.
 انهن هرگز سمجهڻ نه ٿو، پر اهي ٻاهر ۽ آتما جي اڪي لڳل
 سڌاڻس کي اسان جي دشمن اڪي ڏڪي ٿي ڪٽي مقرر ڪيو.
 الهيءَ جو سبب اسان هن ڀان ۾ ٻڌائي چڪا آهيون.
 ته، اڌيار شاستر ۾ فقط ٻڌيءَ تي منحصر رهي، ڪو به اومان
 يا من مقرر نٿو ڪري سگهجي، الله آتم ٻاهر جي ضرورت آهي.
 اڌيار شاستر ۾ اڌ ٻاهر ڪنهن ڳالهه جو اهو حاصل ڪري

چوڻ آهي ته، اندرين جي دستي، ٻاهرين لام-روپن جا جي
سنسڪار اسان جي من تي ٻون ٿا، نتيجي ايڪي سان، آتما کي
ڪمان ٿئي ٿو، الهيءَ ڪمان جي ميل لاءِ، ٻاهرين سرشتيءَ جي
جدا جدا لام-روپن جي بنياد ۾ به، ايڪتا سان رهڻ واري
ڪنهن نه ڪنهن شيءِ جي هٽڻ جي ضرورت آهي؛ نه ته آتما
جي ايڪي سان جو ڪمان پيدا ٿئي ٿو، سو بنان آڌارءِ وڪيان واد
والڪر واهيات ٿي ٻولندو. الهيءَ ڪنهن نه ڪنهن شيءِ کي اسين
پرهم چئون ٿا. فرق ايترو آهي جو، ڪانت والڪر ڪرين ته ان
کي وستو ٿي ڇڏي ٿو. مطلب ته هر حالت ۾ وستو ٿي
۽ آتما اهي ٻئي پدارت رهن ٿا جن جي هڪ ٻئي
سان مشاهبت آهي. انهن مان آتما جو ٿي، من ٻڌي ۽ اندرين جي
چاٽڻ کان گهڻو پري آهي، نه ته پنهنجي آيو جي وشواس تي
اسان کي اها ڳالهه مڃڻي ٻولدي ته، هوءَ ڇڙ نه آهي؛ هوءَ يا
نه ڇڏ ڇڏي، يا ڇهتن ڇڏي آهي. هاڻي اهڙيءَ طرح آتما جي سروپ جو لڙڻ
ڪري الهيءَ ڳالهه جي جاچ ڪرڻي آهي ته، پرهم ڇو روپ
ڪهڙو آهي. الهيءَ سوال لسبت ٻن نمونن جا جواب ٿي سگهن
ٿا (۱) هيءَ پرهم، وستو ٿي يعني آتما جي سروپ جهڙو هوندو
يا (۲) آتما جي سروپ کان ٻئي نموني جو هوندو. ڇاڪاڻ ته
سرشتيءَ ۾ پرهم ۽ آتما کان سواءِ باقي ٻي ڪا به مول جي يا
بنيادي شيءِ نٿي رهي. پر سڀني کي پنهنجو ذاتي آيو هوندو
ته، جهڙڪڏهن ڪي به پدارت هڪ ٻئي جي سپاءِ يا سروپ
کان ٻئي نموني جا هوندا آهن، ته انهن جا نتيجا پڻ جدا جدا
ٿيندا آهن. الهيءَ سبب اسين پدارتن جي جدا يا هڪ روپ
جو لڙڻ، انهن پدارتن جي تحرڪ جي نتيجي جي مد نظر تي
ٿي ڪريون ٿا. مثلاً ٻن درختن جي ميوي، پٽن، گلن يا ڪل ۽
ڇڙ کي ڏسي، اسين مقرر ڪندا آهيون ته اهي ٻئي درخت هڪ
ٻئي کان ٻئي نموني جا آهن يا هڪ ئي نموني جا. جيڪڏهن
روپ جاچڻ لاءِ الهيءَ دستي کي اختيار ڪري آتما ۽ پرهم جي

۱. ڪنهن به حالت ۾ الهيءَ لاءِ جي الدولن کي خبر نٿي پئجي
 سگهي ۽ ڪاٺ جيڙن پٺڏن ۾ الهيءَ کي وڃاڙ ڪرڻ ئي ڇڏي
 ڏنو آهي. اڻڻڻڻ ۾ به پوءِ اکر ڏوڀ ڇو اهو ڏڪر
 ڪيو آهي ۽ ”اهي-اهي“ يعني اهو به نه آهي، جنهن
 لاءِ ڪجهه ڇو ويو ۽ چئي سگهجي ٿو پوءِ انهن کان به پري
 آهي. هو اکين سان ڏسڻ ۾ نه آيو آهي ۽ هو وائيءَ ۽ من کي نه
 اکر آهي. ”اڌيار ۾ ڇو ويو آهي نه، اهڙي اکر حالت ۾
 به، منهنجي ٻڌيءَ سان، پوءِ جي ڏوڀ جو هڪ ڏڪر
 سان لڙائي ڪري سگهي ٿو. مٿي، واسا، سرڻي، ڏرڻي، آغا،
 پراڻ ۽ ڪيان وغيره جي اڻڻڻڻ پڌار ٻڌا ڏنا آهن، انهن مان
 جي سڀ کان وڌيڪ وڌيڪ (پڙيل) ۽ سڀ کان سرشت هجن،
 تن کي ئي پوءِ ڇو ڏوڀ سمجهڻ گهرجي. الهيءَ نظر سان وڃاڙ
 ڪرڻ ئي معلوم ٿيندو نه، آغا، سرڻي، واسا ۽ ڏرڻي اهي سڀ
 من جا ڏور آهن ۽ الهيءَ ڪري انهن سڀني کان من ئي سرشت
 آهي ۽ من کان ڪيان، ۽ ڪيان کان ٻڌيءَ جو ڏور سرشت آهي ۽
 الهيءَ ڪري ڪيان کان ٻڌي سرشت آهي ۽ آخر ٻڌيءَ کي منهنجي
 حڪم پٽاندڙ هڻڻو پوي ٿو، سا آغا سڀ کان سرشت آهي.
 ڪيتر-ڪيتر ڪي بيان ۾ الهيءَ لاءِ چڱي ايتار ڪئي ويئي
 آهي. هاڻي جنهن صورت ۾ من، واسا وغيره سڀني اڻڻڻڻ
 پڌارن کان آغا سرشت آهي، تنهن صورت ۾ ثابت ٿو نه، پوءِ
 به آغا جي ڏوڀ جوڙو هوندو. چالوڪه اڻڻڻڻ جي سڻڻ اڌيار
 ۾ الهي لاءِ ڪم ڏنو ويو آهي ۽ سڻڻڪمار، لارڻي
 ڇو آهي نه، ”واڻيءَ کان من، من کان ڪيان، ڪيان کان ال، اهڙيءَ
 طرح وڌندي وڌندي جڏهن آغا سڀ کان سرشت
 آهي ۽ لڏهن آغا کي ئي پوءِ ڇو ڏوڀ سمجهڻ گهرجي.“
 الڪريزي ڪرڻڪارڻ مان، ڪرين صاحب الهيءَ سڌاڪو ڇو پڙهند
 آهي. پر ان جا دليل ڪجهه ٿورا آهن. ڪرين صاحب جو

ظاهر آهي ته، الجو سروب لام- روپن جي پدارتن جيان ويڪت ۽ استول نه هوندو. پر جيڪڏهن ويڪت ۽ استول پدارتن کي ڇڏي ڏجي، ته پوءِ من، سموت، واسنا، پراڻ ۽ ڪيان وغيره ڪئين اهڙا اويڪت پدارت پيا آهن، جي استول به نه آهن ۽ مهڪن آهي ته پرهرهر الهن مان هڪ اڌ جي روپ جهڙو هجي. ڪن ماڻهن جو رايو آهي ته، پراڻ ۽ پرهرهر جو سروب هڪ جهڙو هجي. جرمين پنڊيت شوپنهتسر، پرهرهر کي واسنا جي سروب جهڙو بنايو آهي ۽ لنهڪوري شوپنهتسر جي راءِ موجب پرهرهر، من جي سروب جهڙو هوندو. پر هن وقت تاءِ جو ذڪر ملي چڪو آهي، الموجب چئجي سگهيو ته، سرشتيءَ جي جدائي ۽ ڪهڙائي جو ڪيان، جو اسان کي اڪي جي يا هڪ روپ ۾ ٿئي ٿو، سوتلي پرهرهر جو سروب آهي. هيڪل صاحب جو مع به الهيءَ صورت جو آهي. پر اُپنشن ۾ ڇڏي ڏيئي ڪيان سان سم ۽ آند کي نه پرهرهر کي سان گڏي پرهرهر-چڌآندروپ چيو ويو آهي. الهيءَ کانسواءِ اولڪار کي نه پرهرهر جو سروب چيو ويو آهي. الهيءَ ڳالهه جو بيان هن ريت آهي: پهرين سڀ ويدالادي اولڪار مان پيدا ٿيا ۽ ويدن جي پيدا ٿيڻ تي، الجي لئه شبدن مان اڳتي هلي پرهرهر سڄيءَ سرشتيءَ جي رچنا ڪئي ۽ ان وقت بنياد ۾ اولڪار کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه هو. الهيءَ مان ثابت آهي ته، اولڪار ئي سڄو پرهرهر سروب آهي. پر اڌ يائمر شاستر جي لفظ نظر سان پرهرهر جا مٿيان سڀ سروب لام- روپ وارا نظر ايندا. ڇاڪاڻ ته الهن سڀني سروبن کي، منش پنهنجي الدين سان ڄاڻي سگهي ٿو ۽ منش اهڙي طرح جنهنکي معلوم ڪري سگهي ٿو، سو سڀ لام- روپ جي درجي ۾ اچي ٿو وڃي. هاڻي سوال آهي ته، ڇا سرشتيءَ جي مول ۽ دائمي دور به جي سروب جو ڪيئن دستور پيو پئجي سگهي ٿو يا نه؟ اڌ يائمر شاستر جا ڪئين وڌوان چون ٿا

سڀ سان چانهل آهي” اهي شبد چڻي پوءِ آهر ۽ سڀ شبد جي
هن ويٺ سڄيهاڻي ڏني ويئي آهي؛ ”پراڻ امر آهي، ۽ لام-روپ
سڀ آهي؛ ۽ الهيءَ لام روپ جي سڀ سان پراڻ ڏي ڪيل آهي.“
هتي پراڻ جي معنيٰ پوءِ وليم وليم گهرجي. الهيءَ ايان مان ظاهر
آهي نه، اڳتي هلي اڀرڻن ۾ جنڪي مٿيا ۽ سڀ چيو ويو
آهي، تن جا پهريان سلسلوار لالا سڀ ۽ آهر هئا. ڪيترن هند
الهيءَ امر کي، اکين سان ڏسڻ ۾ ايندڙ سڀ (لام روپ) جو
الدرولي سڀ چيو ويو آهي؛ يعني سڀ جو نه سڀ چيو ويو
آهي؛ ڇاڪاڻ ته پرهذار ٿيڪ اڀرڻ ۾ پراڻ آخر اهوئي سدائيت مقرر
ڪيو ويو آهي نه، آهر روپ پوءِ ڪالساوا ۽ سڀ پدارت لاشوان
آهي. جڏهن پهريائين جڳهه جي مول جي کوجنا ٿيڻ لڳي تڏه
کوجنا ڪندڙ، ڏسڻ ۾ ايندڙ ظاهري پدارتن کي سڀ سمجهي اها
کوجنا ڪرڻ لڳا نه الهيءَ سڀ جي ڪرڻ ۾ پوءِ ڪهڙو سوڪرم سڀ
لڪل آهي. الهيءَ بعد کوجنا ڪندڙن کي معلوم ٿيو ته، جنهنڪي
اسمن سڀ سمجهي ويٺا آهن، سو نه اصل ۾ بي بقا ۽ لاشوان
آهي؛ ۽ الڳي الڳ ڪو اولاشي يا امر نه موجود آهي. ٻنهي
جي وچولي پيد جي وڌيڪ ظاهر ڪرڻ جي چئن چئن ضرورت
ٿيڻ لڳي؛ تنهن ٿيڻ سڀ ۽ امر شبدن جي جڳهه تي اوديا ۽ وديا
۽ آخر مابا ۽ سڀ يا مٿيا ۽ سڀ شبد پوءِ چار ۾ اچڻ لڳا. ڇاڪاڻ
ته، سڀ شبد جي سڄي معنيٰ آهي قائم، الهيءَ ڪري بي بقا ۽
بل بل ۾، صورت ڦيرائيندڙ کي سڀ لٽو چڻي سگهجي. سڀ ۽
آسڀ يعني مٿيا وغيره شبد کڻي پوءِ پوءِ پوءِ آيا هجن، پر الهيءَ
۾ نه ڪو شڪ نه آهي ته، ظاهري سرشتيءَ جي بي بقا نظارن،
۽ الهن جي الڳ هڪ لٽي سڀ تالوڪ دروي جا ويچار بلڪل
جهولا آهن. خود رکويد ۾ چيو ويو آهي ته، مول يعني بنيان ۾
هڪ ۽ لٽي (سڀ) آهي، الڪي ڪيالا (چاٽندڙ)، جدا جدا لام (لالا)
ڏين لاءِ. يعني ”هئا اڳي هڪ، پوءِ ڏسڻ ۾ پهتون ٿيا.“ هڪ

سرشتيءَ کان جدا، ڄاڻندڙ اوستا جي گيان ۾، جو هڪ ئي لمو
جو ليڪ ليڪ سلسلو ملي ٿو، تنهنجو ڪو به سبب نٿو ٻڌاڻ
سگهجي. جيڪڏهن چئجي ته گيان کانسواءِ ٻي ڪا به شيءِ نه آهي
۽ درشتا جو من ئي سڀني جدا جدا پدارثن کي ٺاهيندو آهي،
پوءِ اهڙيءَ حالت ۾ هر هڪ درشتا کي اهو گيان ٿيڻ گهرجي ته
”منهنجو من، يعني مان ئي سڀ جو نڀس آهيان“، پر ائين هرگز نه
ٿئي. الهيءَ ڪري شري شنڪر آچاريه اهو سڌاڻت مقرر ڪيو
آهي ته، جڏهن سڀني کي ائين معلوم ٿئي ٿو ته مان الڳ آهيان،
۽ مولڪان ڪانءِ نڀس وغيره شيون الڳ آهن، تڏهن درشتا جي
من ۾ گمان ٿيڻ لاءِ هن سرشتيءَ ۾ ڪي سونتر شيون ضرور هڪٻئي
گهرجن. ڪالت جو معنيٰ به الهيءَ ئي لهولي جو آهي ۽ هو صاف
چوي ٿو ته، سرشتيءَ جي گيان ٿيڻ لاءِ، جيستويڪ منهنجي
ٻڌيءَ جي اڳي جو وهنوار ضروري آهي، ته به ٻڌي الهيءَ
گيان کي، سدائين پنهنجي خزاني مان، بلڪل يقين سر پيدا ٿئي
ڪري. الڳ سرشتيءَ جي ظاهري شين جي واهر جي ضرورت
ٿئي ٿي. هن هنڌ ڪو ويچاروان اهو سوال پڇي سگهي ٿو ته،
جنهن صورت ۾ شري شنڪر آچاريه ظاهري سرشتيءَ کي اسعد
يعني ڪوڙو چئي ويو آهي، ته وري هن هنڌ ٻڌ ڌرمين جي ڪنڊن
ڪرڻ لاءِ، ظاهري سرشتيءَ جي هستيءَ کي، ”درشتا“ جي
هستيءَ وانگر سمجهي ڇو ٿو چوي؟ الهن بي ميل ڳالهين مان ڪهڙو
ٺاڻندو؟ وغيره. اسين الهيءَ سوال جو جواب اڳتي ڏيئي چڪا
هيون. شنڪر آچاريه جڏهن ظاهري سرشتيءَ کي مٿيا، يعني
سمجهي ڇوي ٿو، تڏهن الجھو اهو مطلب وٺي گهرجي ته، ظاهري
سرشتيءَ جو نظارو يعني اهو - روپ اسعد يعني اهي بقا آهي. اهو -
روپ وارو نظارو ٻي مٿيا هجي، پر الهيءَ ڪري، هن سڌاڻت ۾
مان به گهڻائي ٿئي ٿي ٿي، هن ظاهري سرشتيءَ جي مول ۾
جهڙو نه ڪجهه سمجه ضرور آهي، جو اڌرين سان ٿئي ٿي.

آهن يا آهن طاهري پدارتن جي مول ۾ ٻيو ڪو سولتر نٿو آهي.
 چاڪاڻ نه، جڏهن ڪيائڻي نه رهيو، نه وري جيڪم چاچي؟ الهيءَ
 ويچار جي بدلڻ تي، مٿس ٽن ڀاڱن ۾ يعني - ڪيائڻ، ڪمان ۽ ڪٽيهه ۾ -
 ڪٽيهه جو جدا ڀاڱو ٿيڻ واري سڪهي. اهڙيءَ صورتحال ۾ ڪيائڻ ۽ الڪي
 ٿيڻ واري ڪمان جا ٻه ئي ڀاڱا قائم رهن ٿا. الهيءَ کان سواءِ جيڪڏهن
 اهو ويچار ڪيو وڃي ته، ڪيائڻ به نه هڪ لموئي جو ڪمان ئي آهي،
 نه پوءِ فقط ڪمان کانسواءِ اي ڪا به شيءِ نه پوندي. الهيءَ ويچار
 يا سڌالت کي ”وڪمان واد“ چئجي گوءِ ۽ پوکاچار پنه جي ٻڌڻ،
 الهيءَ سڌالت کي پنهجو پرمات مجبور آهي. الهيءَ پنه جي
 ودوان جو چوڻ آهي ته، ڪيائڻ جي ڪمان کان سواءِ هن جيڪم ۾
 ٻيو ڪجهه نه سولتر نه آهي ٻيو نه ڇا، بلڪه دلپا نه نه آهي، جو
 ڪجهه آهي سو فقط منس جو ڪمان ئي ڪمان آهي. الڪري لڳ ڌڻ
 مان نه هوم جهڙا پنهف الهيءَ منس جا هامي آهن. پر وديانت
 کي اهو منس منظور نه آهي. وديانت سولتر ۾ پادرائڻ آڇاڻهه ۽
 آهن سولتر ئي پاشه لڳندڙ شري شڪر آڇاڻهه الهيءَ منس جو
 خوب ڪڍڻ ڪيو آهي. اهو سڌالت بلڪل ئي بنياد ۽ ڪوڙو
 آهي ته، منس جي من تي جي سنسڪار ٿين ٿا، آخر اهي ئي
 الڪي معلوم ٿين ٿا ۽ الهيءَ کي اسان ڪمان چئون ٿا. پر سوال
 اها ٿئي ٿي ته، ڇا ڪڏهن الهيءَ ڪمان کان سواءِ هن جيڪم ۾ ٻيو
 ڪجهه نه آهي، نه پوءِ ڪانءِ، گهوڙي ۽ ٻاڻ ٺهه ڪمان. اهڙي
 طرح ڪمان ۾ اسانجي من کي ڇا جڏائي معلوم ٿئي ٿي، ٺهه جو
 نه ڪو سبب آهي؟ ڪٿي قبول ڪجي ته، ڪمان جو مالڪ ٺهه وار
 سڀ هنڌ سمان آهي، پر ڇا ڪڏهن ڪو چوڪ نه، الهيءَ کانسواءِ
 جيڪم ۾ ٻيو ڪجهه نه آهي، نه پوءِ ڪان، گهوڙي وغيره جا جدا
 جدا پند ڪٿان آيا؟ الهيءَ سوال جي جواب ۾ جيڪڏهن ڪو
 ٻين چوي ته، سٺي جي سرشتي ۽ جمان، من خود بخود پنهجي
 ٻڌا موجب ڪمان جا اهي ٻه پند ڪري گوءِ ته پوءِ سٺي جي

۽ ٻارڻ کان به ڇو ٻري آهي. ۽ انهن کان جو وڌيڪ ڇڙهيل آهي. سوئي ٻر مائما روپي امر لتو (لس) آهي.

ويدانت کي وگيان واد منظور نه آهي.

هينستانين جو ڪجهه بيان ڪيو ويو. تنهنجو مختصر مطلب هن ريت آهي :- جموتو ٿيڪ منش جي الدين کي لام-روپ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به معلوم نٿو ٿي سگهي. نه به انهن التيه ۽ بي ٻڌا لام-روپن جي ٻڙدي ۾ ٻي ڪل ڪنهن نه ڪنهن مول درويءَ جي هسٽيءَ کي ضرور مڃڻو پوندو. جنهنجي مدد سان سرشتيءَ جو گيان اٽڪتا سان ٿيندو رهي ٿو. سڀ گيان آلمان ڪي ٿي ٿئي ٿو. الهيءَ ڪري آلماني ”گيانا“ (يعني ڄاڻڻ واري) آهي. ۽ الهيءَ گيانا کي لام-روپ جي سرشتيءَ جو گيان ٿئي ٿو. تنهنڪري لام-روپ واري ظاهري سرشتي ”گيان“ ٿئي. ۽ الهيءَ لام-روپ واري سرشتيءَ جي بنياد ۾ جو وستو ٿو موجود آهي. سوئي ٿئي. (ڄاڻڻ جو ڳو) آهي. الهيءَ سڌالت کي قبول ڪري گيتا گيانا کي ڪمتر ڪم آلمان ۽ ڪيٽه کي ٻرهر لالو ٿيئي گيان ڄاڻي ٿي ٿئي ڪري ڇو آهي نه جدائيءَ ۽ گهٽائيءَ مان جو سرشتي-گيان ٿئي ٿو. سو راجس آهي. ۽ جدائيءَ يا گهٽائيءَ جو گيان جو ايڪي سان ٿئي ٿو. سو ساڪي گيان آهي. الهيءَ ٿي ڪن شخصن جو چوڻ آهي نه اهڙيءَ ريت گيانا گيان ۽ ڪيٽه جي ڀاڱن ڪرڻ جي ضرورت نه آهي. ۽ الهيءَ ڳالهه مڃڻ لاءِ اسان وٽ ڪا ثابتي نه آهي نه اسان کي جو گيان ٿئي ٿو. تنهنڪان وڌيڪ هن ڇڪت ۾ ٻيو ڪجهه به نه آهي. ڪانه گهوڙو وغيره جي ٻڌارت اسان کي ٿي سڀ ۾ اچن ٿا. سي الهيءَ گيان ۾ ٿي اچي وڃن ٿا. جو اسان کي ٿئي ٿو. ۽ جموتو ٿيڪ اهو گيان سم آهي نه به الهيءَ ٻڌاڻ لاءِ نه اهو گمان ڪنهنجو آهي. اسان وٽ گيان کانسواءِ ٻيو ڪو به اهاڻ نه آهي. تنهنڪري انهن هرگز نه چئي سگهيو نه الهيءَ گيان کانسواءِ ٻاهرين ۽ ظاهري ٻڌارڻ جي لائي ڪي سوئتر شيون

نه ٻڌارو جي هڪ ٿام- روپ جي لاس ٿيڻ ٿي، الڪي ٻو ٿام-
 روپ ڪيئن حاصل ٿيڻو. انهن شاسترن ۾ مثال طور، ٿام- روپ
 جي ٻڌ جو ويچار هن ريت ڪيو ويندو آهي: ”جنهن ٿام، جنهن
 شيء جو ٿام (ٿام) ٻاڙي آهي، الڪي ٻاڙ جو ٿام ڪڏهن ۽ ڪيئن
 ملڻو، يا ڪاري ڪوٺي مان، ٻاڙها، سارا، ۽ ٿام، ٿام وغيره
 ڏيک ڪيئن ٿا آهن، وغيره وغيره.“ الڪي ڪري اهڙن شاسترن
 جي اڀياس ڪرڻ مان، ان سبب دستو (شيء) جو پٿر ٿو بڻجي
 سگهي، جا ٿام- روپن مان پري آهي. ظاهر ۽ ثابت ٿيو آهي ته،
 جنهنڪري سڄي اهر- روپ کان واقف ٿيو هجي، تنهنڪري پنهنجي
 نظر، انهن سڀني آڌ ٻوڙڪ شاسترن ۽ ٿام- روپن جي سمجهڻ ٿي
 ٿيڻ ڏيڻ ڏيک کان پري پهچائڻ ڪيو هجي. اهڙي مطلب، چالوڪو
 اڀسڻ جي ستمن آڌاء جي مندر، هڪڙي دستي هن ريت
 ظاهر ڪيو ويو آهي: هڪ وقت ٿام ڏسي، سنڌڪمار وٽ وڃي
 چوڻ لڳو ته، مولڪي هڪ ٻي ڪري آهر ڪمان ٿيڻو. الڪي ٿي
 سنڌڪمار ٿام کان پڇو ته، پوءِ ٿام ٿيڻو مولڪي ٻڌا ته، ٿام ڇا سڳو
 آهي، الڪي بعد مان ٿوڪي آهر ڪمان جو اڀرڻ ٿيڻو. الڪي
 ٿي ٿام وراڻي ٿي ته، هي ٻڳون! مان الڪي، پراڻو، ويڻو،
 وياڪرڻ، حساب، اهرڪ شاستر، ڪال شاستر، ٿيڻ شاستر، ڏور
 شاستر، پوءِ وڌيا، ڪيتره وڌيا، ٿيڻ وڌيا، ۽ الڪي وغيره زهري
 جنهن جي وڌيا مان چڱيءَ پري واقف آهيان. پر ڪڏهن انهن سڀني
 شاسترن جي اڀياس ڪرڻ سان نه مولڪي آهر ڪمان حاصل ٿيڻو
 تنهن مان ٿوڪان وٽ آيس. الڪي ٿي سنڌڪمار چيو ته، ”ٿام
 ٿيڻو سڳو آهي، سو سڀ ٿام- روپن جو ڪمان آهي، سڄو اهر
 ٿيڻو ٿام بلڪل پري آهي.“ الڪي بعد ٿام ڏسي ڪي
 گنج ٿام ويو ته الڪي ٿام- روپ کان يعني سالڪين
 ڪري ٿام، ۽ وراڻي، آگاه، سنڌڪمار، من، ٻڌي

سان ڏسڻ ۾ ايندي آهي، تنهنڪي نه هو آسمان ۽ ٻيا چون! ٻلا ائين
 نه ڪڏهن ئي سگهي ٿو؟ اهڙن شخصن لڳاتار، شڪر آچار نه جي
 شهن ۾ همجن چئي سگهجي ٿو نه، جيڪڏهن ڪنهن اڌي کي
 کي لڳ ڏسڻ ۾ نه اچي نه، الهيءَ ۾ لڳ جو ڪهڙو تصور؟
 چالو وڪڻ، پر هدايت ڪر، منڊوڪ ۽ پرشن آڻيندڙن ۾ ڪيترن هنڌن
 ۾ وڌو آهي نه، ابي بقا، ۽ سدائن بدلجڻ وارو لام-روپ سڀ
 نه آهي، جنهنڪي سڀ ۽ سدائن قائم نه ڏسڻ هجي، تنهنڪي
 ڪهر جي نه هو پنهنجيءَ نظر کي لام-روپن جي حد کان وڌائي.
 الهيءَ لام-روپ کي، ڪڻ ۽ منڊوڪ وغيره آڻيندڙن ۾ اوديا
 ۽ شويتا شور آڻيندڙن ۾ مايا ۽ وڌو آهي. ڪيترا جي مايا موهه اڳيان
 شهن مان ٻڌا هائي معنيٰ وٺڻ ڪهر جي. جيڪڏهن جي بنياد ۾ جو
 ڪجهه هو، سو الهن لام-روپن کان آزاد هو، يعني هو ارڪن ۽
 آڻڪڻ هوءَ وري اڳتي هلي لام ۽ روپ حاصل ٿيڻ ٿي، هو
 وڌو ۽ سڳڻ ٿي پيو. الهيءَ ڪري وڪار واري يا بي بقا
 لام-روپ کي مايا نالو ڏيئي چون ٿا نه هيءَ سڳڻ يا ظاهري
 سرشتي، هڪ مول درويءَ يعني ايشور جي مايا جو ڪم آهي.
 الهيءَ لڳو يا ويچار سان، سالڪن جي پرڪولي، آڻڪڻ ۽
 دهلي، پر هوءَ ستي، رجي ۽ معنيٰ الهن ٽن ڪٿن واري، ۽ الهيءَ
 ڪري لام-روپ سان پڪيل مايا آهي. الهيءَ پرڪوليءَ مان
 جا سنسار جي الهئي لڳتي (جنهنجو الهن اڌيا ۾ ورڻن ڪري
 آيا آهيون) سا نه الهيءَ مايا جو سڳڻ روپ وارو وڪار آهي.
 ڇاڪاڻ ته هر هڪ ڪٿن الدرين کي معلوم ٿي سگهيو ۽ الهيءَ
 ڪري هو لام-روپ وارو آهي. سڀ آڻوڪ مع جا شاستر
 نه الهيءَ مايا جي درجي ۾ شامل ٿين ٿا. انهن، پوساڪر شاستر،
 وديڪ شاستر، رساين شاستر ۽ پدارت وڪيان وغيره جو ڪو نه
 شاستر وٺو، پر سڄو لام-روپ جوئي ذڪر ملندو، يعني الهن
 شاسترن ۾ الهيءَ ڳالهه جي ئي اڻڌا ڪئي وڃي ٿي نه، ڪنهن

سڀ آهي. ”طاهري جيڪب مٿيا آهي“، الھيءَ مان اھو مطلب
 نٿو لکري تہ، ھو نظر ۾ نٿو اچي؛ پر الھيءَ واک جو سڄو مطلب
 تہ اھو ئي آھي تہ، ھو اکين سان ڏسڻ ۾ اچي ٿو، پر ھڪ ئي
 درويھ جي ٿاڻ. روپ ۽ اند سبب، جيڪب جا ٻئي بي شمار نظارا
 آھن، سي ناس ٿيندڙ ۽ الھيءَ ڪري آسڻ يا مٿيا آھڻ.
 انھن سڀني ٿاڻ. روپن جي ٻڌڻي ۾ ڇو لڪل ٿين، اڻڻاڻي ۽
 اوکاڙي درويھ آھي سڀ آھي. صراف ڪي مٿين،
 ڪنگڻين ۽ ڪڙين جي صورت ڪوئي ڏسڻ ۾ ايندي آھي، پر
 سندس نظر ۾ سون ”سڀ“ يعني سڄو آھي؛ اڌريءَ طرح سرشتيءَ
 جي سولارڪي ڪارخاني ۾، بنياد ۾ ھڪ اڌ درويھ آھي، جنھنجا
 جدا جدا ٿاڻ. روپ ڌڻي، سون، چالدي، لوھ، پٿر، ڪالي، ھوا،
 پاڻي وغيره ڳھڻا ۽ ڊيور ڪپڙا ۽ ڇن ٿا. الھيءَ ڪري ويدانتيءَ
 صراف کان اڳتي وڌي، سون، چالدي، يا پٿر وغيره ٿاڻ. روپن
 کي ڏاڍن ڄاڻن مٿيا يعني ڪوڙو سمجھي، اھو سڀ مقرر ڪري
 ٿو تہ، انھن پدارتن جي مول يا بنياد ۾ ڇو درويھ، يا ”وستونت“
 موجود آھي، سڀني سڀ آھي؛ الھيءَ وستونت ۾ ٿاڻ. درويھ
 وغيره ڪو به ڪٿا تہ آھي؛ الھيءَ ڪري الھي اکين وغيره ڇو.
 ڏاڍيون ڪڏھن تہ ڏسي يا معلوم ٿيون ڪري سگھن، پر اکين
 سان تہ ڏسڻ، ھٿن سان تہ ڇھڻ، يا لڪ سان تہ سگھڻ ئي تہ،
 انھنهي ٿاڻن الھيءَ ٻڌي؛ جي شڪتيءَ سان ويچار ڪري مقرر
 ڪجي ٿو تہ، ھو اويڪم صورت ۾ ضرور آھي، تہ لفظ ايترو.
 بلڪ انھن ۾ چئي سگھجي ٿو تہ، جيڪب ۾ ڪڏھن تہ تہ بدلجڻ
 وارو ”ڇو ڪڏھن“ آھي، سو اھو ئي سڀ وستونت آھي. جيڪب
 جو مول سڀ الھيءَ کي ئي چئي سگھجي ٿو. پر ڪي ايترو.
 ۽ ڄاڻ ڏيئي ۽ وڌيڪ شخص ويدانت جي، سڀ ۽ اسڀ لسڀ
 مٿين سمجھائي پڙھي، ٿوليءَ طور انھن ئي ڇو ٿا تہ ڏسڻ
 بہ! ڇو، ڇا جيڪب اسان کي اکين وغيره ڏاڍن

سڀ هجڻ ۾ ڪو شڪ نه آهي. ڪهڙا ۾ اهرم جو وڌڻ هن ريت
 ڪهڙو آهي؟ ”اڪرم اهرم ئي آهي، جو سڀني پدارتن جي لاءِ سوڀاڻ
 جي نه رهڻ تي نه لاس لڌو ٿئي.“ ويدالڻ ۾ جتي زيورن کي
 آسٽ ۽ سون کي سڀ ڇڏيو ويو آهي، اها معنيٰ نه سمجهڻ
 ڪهڙي نه، زيور کڻو آهي يا ڪمائڻو نه آهي، يعني اکين سان
 ڏسڻ ۾ نٿو اچي يا مٿي لڳائي ٿا هيو ويو آهي، يا هو هستيءَ ۾
 بلڪل آهيئي نه پر الهيءَ هئڻ آسٽ يا مٿما شيدان پدارت جي
 رنگ روپ وغيره کڻڻ لاءِ يعني ظاهري نظاري آسٽ ئي ڪم
 ۾ آندو ويو آهي؛ اڌرتين درويءَ سان ان شيد جو ڪو نه لاڳاپو
 نه آهي. ياد رکڻ ڪهڙي نه، ٿاڻوڪ درويءَ هميشه سڀ آهي.
 ويدالتي الهيءَ ڳالهه ئي ئي ڌيان ڏئي ٿو نه، هر هڪ پدارت جي
 لاءِ روپ جي قول ۾ ڪهڙو ٿي موجود آهي، ۽ ٿي ڪمان جي
 سڃي وشم آهي نه اهائي. وهنوار ۾ ٻي ظاهر ڏسڻ ۾ ايندو آهي
 نه، زيور جي گهڙائيءَ ۾ ڪٿي ڪيترو نه خرچ ڪرڻو پوي، پر
 ضرورت جي وقت، جڏهن اهو زيور ڪنهن صراف وٽ ڪٿي
 وڃي پوندو آهي، تڏهن اهو صراف صاف چئي ڏيندو آهي نه
 ”مان زيور جي گهڙائيءَ جي قيمت ڏيڻ لاءِ تيار نه آهيان؛ پر
 مان، سون جي هلندڙ اگاهه ئي اهو زيور وٺندس.“ ويدالتي پاشا
 ۾ اهي ويچار هن ريت ظاهر ڪيا نه: ”صراف کي زيور جو روپ
 ۽ لاءِ (ٻالو) مٿما يعني ڪوڙ، ۽ سون سڀ معنيٰ سڄو نظر آيو.“
 اهڙيءَ ريت ڄمڪڻ ڪو شخص پنهنجو نقون مڪان وڪڻي،
 نه پوءِ خريدار ان مڪان جي بناوت يا سولهن طرف ڌيان نه
 ڏيئي، وڪڻندڙ کي ائين ئي چوندو نه، ڄمڪڻ سون، چئي،
 پير، ڪالين ۽ مزدريءَ جي لاڳيت ئي مڪان وڪڻڻ لاءِ تيار ٿين
 نه مان خريد ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. انهن مثالن مان پڙهندڙ، ويدالڻ
 جي الهيءَ سدائين کسي ڀليءَ ريت سمجهي ويندا، جنهن ۾ ڇڏو
 ويو آهي نه، لاءِ روپ وارو جڳيت آسٽ يعني مٿما آهي؛ ۽ اهرم

۱. ادم سان ڏلو وڃي سو سڀ آهي. پر جنهن شاستر ۾
 ۲. کوني شق ڪونهي، رهي جي ڪرل ڪرل
 ۳. مهور لالي سان ڪرڻ ۾ اچي، اتي "سڀ" جي
 ۴. ڪوڙي ضرورت آهي؟ اسين وهناري ڳالهين
 ۵. ۽ هو منس بل بل ٻيو ٿورو آهي، يعني پنهنجي
 ۶. ڪوڙو ڪوڙو ڇڏو ويندو آهي. اهو ڇو
 ۷. رهي ۾ رهي ڇو ٿو؟ ڇو ڪي ڪوڙو ڇڏو وڃي؟
 ۸. ڇو اسان کي ڏسڻ ۾ اچي ٿو، پنهنجي ڦيري
 ۹. ۾ رهي ڇو؟ يعني ڪهڙي ڳالهه آهي؟
 ۱۰. ڇو ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ سان سڃي سڃي
 ۱۱. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۲. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۳. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۴. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۵. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۶. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۷. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۸. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۱۹. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟
 ۲۰. ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟ سڀ ڇو؟

۱. ڇو؟
 ۲. ڇو؟
 ۳. ڇو؟
 ۴. ڇو؟
 ۵. ڇو؟
 ۶. ڇو؟
 ۷. ڇو؟
 ۸. ڇو؟
 ۹. ڇو؟
 ۱۰. ڇو؟
 ۱۱. ڇو؟
 ۱۲. ڇو؟
 ۱۳. ڇو؟
 ۱۴. ڇو؟
 ۱۵. ڇو؟
 ۱۶. ڇو؟
 ۱۷. ڇو؟
 ۱۸. ڇو؟
 ۱۹. ڇو؟
 ۲۰. ڇو؟

ٿي ويندڙ ۽ اسانکي جو ذاتي آزمودو آهي ته اهي سڀ پدارت
هڪ ذاتو يعني سون مان ٺاهيا ويا آهن، سو ذاتي آزمودو ڪوڙو
ٿي بولدو، جو انهن هرگز لقو ٿي سگهي. انهيءَ لاءِ مان ثابت
ٿئي ٿو ته ڪڙي سون جي آهي، ۽ ڪنگڙ نه سون جو آهي،
وغيره شيدن ۾ ”آهي“ شيد سان جنهن سون سان گڏ لاهو روپ
واري ڪڙي ۽ ڪنگڙ جو لاڳاپو رکيو ويو آهي، سو سون
جو درويءَ ”اسف“ (ڪوڙ) نه آهي، بلڪ هو انهيءَ درويءَ کي
کي ڏيکاريندڙ آهي جو سڀني ڪلن جو آڌار آهي. انهيءَ لاءِ به
دليل کي جيڪڏهن سرشتيءَ جي سڀني پدارتن سان لاڳاپو وڃي
نه اهوئي سڌاٽم ثابت ٿيندو ته پٿر، مٽي، چالدي لوهه، ڪاٺي
وغيره به شمار لاهو روپ وارا پدارت، جي نظر اچن ٿا، سي سڀ
هڪ ئي درويءَ تي معلوم ٿي پيدا ٿيا آهن، يعني سڄو پيدا ڪيل
لاهو روپ جو ئي آهي، نه مول درويءَ جو، جو سڀني لاهو روپ
جو بنياد آهي.

ويدانت موجب ست ۽ آست جي سڌهڻاڻي

ويدانت شاستر جي مٿئين سڌاٽم کي اڄ ڪلهه جي ڪا
وغيره اڇمي نٿو ڳالهن به منظور ڪيو آهي. لاهو روپ واري
جڳهه جي بنياد ۾ لاهو روپ کان جدا، دو ڳڻيو ٿيو درويءَ آهي،
تئينکي ڪالت پڻيچي ڪرامت ۾ ”وستروٽ“ (شيءَ جو نفعو)
چيو آهي، ۽ اکين وغيره اندرين سان معلوم ٿيندڙ لاهو روپ کي
ظاهري نظارو چيو اٿس. پر ويدانت شاستر ۾ هميشه تبديل ٿيندڙ
لاهو روپ ۽ ظاهري جڳهه کي مٿيا يا ناسوان ۽ مول درويءَ کي
سٺ يا امر چيو ويو آهي. رواجي ماڻهون جو اکين سان ڏسڻ ۾
اچي تئينکي ئي سٺ سمجهن ٿا. ڪنهن کي سڀني ۾ لاهو روپ
جي ملڻ يا لاهو روپ جي ملڻ جي ڳالهه ڪنهن سان ٻڌڻ، ۽ سچ
پچ ڪنهن کي لاهو روپ ملڻ، انهيءَ ڳالهه ۾ وڌو پيدا آهي. انهيءَ
سبب هڪ ٻئي کان ٻڌڻ ڳالهه ۾ وڌو پيدا آهي. انهيءَ سبب
هڪ ٻئي کان ٻڌڻ ڳالهه کان، وهنوار ۾ اکين ڏٺل ڳالهه تي وڌيڪ
پروسو ڪيو ويندو آهي. پر خدا ڏيک ڏيک ۾ چيو ويو آهي ته

(مول دروي) ساڳيو ئي رهندو ۽ فقط ان سون جو نالو ۽ روپ بدليو، جيئن ته، ڪنگڙي، منڊي، اڙلڪ وغيره. ائين سبب ئي ويدانت ۾، مول پهر ۽ هن نام- روپ واري پر ڪرڻي ۽ سبب سمجڻائي ٿي ٻن مثالن کان ئي ڪم ورتو ويٺو آهي. سون هڪ پدارت آهي؛ پر جدا جدا وقتن تي بدليجي وارا ائين دريڻ جا هي منسڪار الدرين دستي من ئي پون ٿا، انهن کي ڪڏ ڪري، دوستا (ڏسندڙ- آڻا) ان سون کي ئي ڪڏهن ڪڏي، ڪڏهن منڊي ۽ ڪڏهن ڪنگڙا جا جدا جدا نالا ڏيندو آهي. جدا جدا وقتن تي پدارتن کي ڪو اهڙي ۽ ٻيو ”نام“ (نالا) ڏنا وڃن ٿا، سي پدارتن جي جدا جدا دريڻ سبب، پڌاڻا آهن ٿا، ائين دريڻ کي ٺهندڙ ۾ ”نام- روپ“ چيو وڃي ٿو آهي ۽ ائين ۾ اها سبب کڻ شامل ڪيا ويا آهن. ۽ ائين ڪالو ۽ ائين کڻ کي ”نام- روپ ۾ رکڻ ليڪ نه آهي. ڇاڪاڻ ته، هر هڪ کڻ جو ڪو نه ڪو نام ۽ روپ ضرور هوندو. جيئن ته ائين نام- دريڻ ۾ بل بل بدلي ٿيندي رهي ٿي؛ ته به چرلو ٻولندو ۽ ائين نام- دريڻ جي بنياد يا مول ۾ ڪو نٿو يا درويءَ ضرور آهي جو ائين نام- دريڻ کان جدا آهي، ۽ جنهن ۾ ڪار، بدلي نه ٿي ٿئي. ۽ ائين ئي پهر موافق سبب نام- روپ ڪنهن هڪ ئي مول درويءَ تي ٻڌلن. حيان ٿين ٿا. اسانئون الدريڻ نام- روپ کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڏسي يا -ڇاڻي ٿئون سگهين؟ ائين ڪري ائين کي الدرين مول درويءَ جو گيان ٿئي ٿو، ڪو مول درويءَ نام- دريڻ کان جدا آهي، ۽ ائين ڪو آڌار آهي. سڄي منار جو آڌار اهو مول ٿئي ٿو. اڻڪم ڪڇي، پر پڌي ۽ آڻر اهو سان اها ڳالهه ضرور مڃي ٿي ٿي، هو سبب آهي، يعني سبب وقت، سڀني نام- دريڻ جي مول ۾، ۽ نام- دريڻ ۾ نه رهي ٿو، ۽ هو اوتاشي آهي، ڇاڪاڻ ته، الدرين کي، معلوم ٿيندڙ نام- دريڻ کان سواءِ ڪنهن مول ٿئي ٿو. ”ڪنگڙا“ وغيره جدا جدا پدارت

هن ليئن پاشا ۾ ايندڙن جو ارڃو ٻڙهو هو ۽ جنهنجي ٻڙهڻ بعد
هن اها ڳالهه لکي رکي ته ۽ سڄيءَ دنيا جي ساهتيه ۾، انهن
اوچ ڪرڻن (آپنشدن) مان ڪي ويڙا يا سڌالڪ مون پنهنجن ڪرڻن
۾ ورتا آهن. هن لنڊڙي ڪرڻ ۾ ويدالڪ جي مٿين ڪنڀر سڌالڪن
۽ ڪالڪ وغيره ٻڃي وڌو ان جي سڌالڪن جي ڀيٽ ڪرڻ
لاممڪن آهي ۽ الهي ۽ ڪالسواءِ اهره سولر جهڙن جهولن ڪرڻن جي
ويدالڪ ۽ اتر ويدالتي ڪرڻن جي ويدالڪ ۾ جي لنڊا وڏا پيد
آهن، ان جو ظاهر ڪرڻ به هن ڪرڻ ۾ محال آهي. الهي ۽ ڪري
ڪيتا جي اڌ ياتر سڌالڪن جي خاصيت ۽ خوبِي ظاهر ڪرڻ لاءِ،
جن ڳالهين جي ضرورت آهي، ڪول اهي ڳالهيون ئي هتي
ڏيکاريون ويون آهن ۽ الهي ۽ لاءِ آپنشدن، ويدالڪ سولر ۽
شڪر پاشه جهڙن ڪرڻن جي مدد ورتي ويئي آهي. پر ڪري
۽ پرش جي سالڪين واري دونم کان پري ڇا آهي، الهي ۽ ڳالهه
جي ڇنڊ ڇاڻ يا کوجنا لاءِ، فقط درشتا (ڏسندڙ-آما) ۽ درشم
(ڏسڻ ۾ ايندڙ-پر ڪرڻي) سرشتيءَ جي دونم تي پيد لي لهن
اجاڻو آهي ۽ پر الهي ۽ ڳالهه جي کوجنا ڪرڻ جي به سخت ضرورت
آهي ته درشتا پرش کي جو ٻاهرئين سرشتيءَ جو گمان ٿئي ٿو،
نهنجو سروب ڇا آهي ۽ اهو گمان ڪنهن مان ۽ ڪنهنجو ٿئي ٿو.
سرشتيءَ جا ظاهري پدارت جهڙا منش کي ڏسڻ ۾ اچن ٿا،
ٺهڙائي پسن کي به ڏسڻ ۾ اچن ٿا، پر منش ۾ اها خاصيت موجود
آهي جو هو اڪن ڪن وغيره گمان الدرين دستي، پنهنجي من
لي ٿيندڙن سنسڪارن جو اڪو ڪري سگهي ٿو ۽ الهي
ڪري ڪمس سرشتيءَ جي ٻاهرئين پدارتن جو پورو گمان ٿئي ٿو.
اسين ڪيتر-ڪيتر ڪم ۾ ٻڌائي چڪا آهيون ته، جنهن اڪي
ڪرڻ جي شڪتي جو لتهجو، مٿين خاصيت آهي ۽ سا هن جي
طاقيت کان به پري آهي يعني اها آلهڪ (روحاني) شڪتي آهي.
انهن هرگز نه آهي ته ڪنهن هڪ خاص پدارت جو گمان مٿين

ٿي ويچار ڪري، سرشتيءَ جي طاهري ٻڌارڻن جي ڪٺا. ڏور کان
 پري من کي نه ڏورالائي. اهو رابو طاهر به بلڪل چڱو آهي
 پر منڻ به ٿو ڪمان سمجھ جا قدرتي چاه ٻڌا ٿئي ٿي، نههجي
 ڪم به خلاف وڃي سگهي ٿو؟ ٿو ڪمان جي اڃا شڪتيءَ کي
 ناس ڪرڻ سان، ڪمان جي ٿوري ايتو مهال آهي. جڏهن ڪمان
 انسان هن زمين تي ٻڌا ٿو آهي، تڏهن ڪمان هو هن ڳالهه تي
 ويچار ڪندو ٿي آيو آهي نه، سڄي طاهر ۽ ٿي اٿا سرشتي جو
 مول اهو ٿو ڪم آهي، ۽ هو ڪٿي حاصل ٿي سگهي ٿو. آڌ ٻاهر
 شاعرن جي ڪٿي ڪوتري نه ٿو ٿئي، نه به، اهو ٿو جي ڪمان
 حاصل ڪرڻ سمجھ جا منڻ کي اڃا ٿئي ٿي، سا ڪٿي ٿي ٿي
 سگهي. آڌ ٻاهر سرشتي وڪمان ڪٿي ڪوتري نه ٿو ٿئي، ڪي اهو
 وڃي، نه نه آڌ ٻاهر ٿو ڪمان هميشه الڪي اٿل به ٻڌائي، اڳتي قدر
 وڌائيندو ويندو. انسان هو ڏس، به چار هزار ورهه اڳ الڪي
 حالت مان لڪري آيو آهي، ۽ هميشه پٿر جا ڏس الڪي حالت
 مان لڪي رهيا آهن. جنهن وقت منڻ، ٿو ڪمان جي حاصل
 ڪرڻ جي چاهه ڇڏي ڏي، اڌ وقت اٿن ٿي ڇو ويندو نه، يا
 هو مڪمل ٿي ريو، يا ٻيون.

سرشتيءَ جو ڪمان ڪٿي ٿي ٿو

زمانو جي حد کان ٻاهر، اهو، الائي، سوئٽر، سامان، ٿاڻو،
 هر جاءِ ٽڪڙيل ۽ اڻڪٽ ٿو ٿي هتي سمجھ، يا ان لڳل ٿو
 جي سڳو سرشتيءَ جي اٿي سمجھ، جهڙي سمجھائي اسانجي
 اٿن ٿو به ڏي وٺي آهي، ٿوري اڄ ٿاڻن ڪٿي به ڏس جي
 ٿو ڳائي، نه ڏي آهي. ڄوڻ ٿو ڪمان ڪٿي، الڪي وقت
 ٿي چڱو ڇوڪرو ويچار ڪم، ۽ اڄ ڪٿي جي ڏک موجب الڪي
 سمجھائي به چڱيءَ طرح ڏي اٿس. هڪل جيتوڻيڪ الڪي وقت
 به ڪٿي کان ڪي. قدر اڳتي وڌي وڃي آهي، نه به سندن ويچار
 اٿن ٿاڻن نه اهو ٿي سگهيا. شوبهه جو به اهو ٿي حال آهي.

چڙهي نه، پر مشور ٿي، سولنتر ۽ امر روپ آهي؛ يا هو الهيءَ
 ڳالهه کي ڳولي ڪڍي نه، پنج مهاڀوتن کان، يا سڳو مول پر ڪرڻي
 کان نه، پر ڪهڙو ٿيو آهي. الهيءَ کان سواءِ مڃين سوالن کي حل
 ڪرڻ جو ٻيو چارو نه آهي. جهڙيءَ طرح رڃ مان آڇ جو لوط
 مهال آهي، يا واريءَ مان ٿيل لڪرڻ عجب آهي، تهڙيءَ طرح
 ظاهري ۽ لاسوان شيءِ مان، امر ٿيو جي حاصل ڪرڻ جي مراد
 رکڻ نه اچائي آهي. الهيءَ مد نظر ٿي ٿي، يا ڳولڪ رشيءَ، پنهنجي
 استر جي ميسرڻي کي چيو آهي نه، ڪهڙي نه اي شمار ڏن مان
 امر ٿيو جي حاصل ڪرڻ جي اميد رکڻ اچائي آهي. امر ٿيو کي
 مڃيا يعني ڪوڙي چوڻ سان، نالي تي سر قربان ڪري ڇڏڻ،
 دائمي سک جو پوڳڻ، وغيره روزمره منهن جي جهون ۾ ايندڙ
 حالتن جا آزمودا ڪوڙا ٿي لا ٿيون. رڳو ڏهڙن پراچن يعني
 عديمي گرهن ۾ دشمن جي، ايشور اڳيان ڪيل اها پراڻا ملي ٿي.
 نه ”هي الدرا! تون اسان جو هميشه نالو قائم ڪر ۽ ڏن ان بخش“
 يا ”هي سومرا! تون مولڪي پر لوڪ ۾ امر ڪر“ وغيره. اڄ ڪلهه
 پڻ الهيءَ مد نظر ٿي اسپينسر، ڪولٽ وغيره آڌيو لکڪ مٿ جي
 پندڻ نه چيو آهي نه، ڪنهن نه سک جي موه ۾ نه ڦاسي، هلندڙ
 ۽ آئينده زماني جي منهن جي ڪلياڻ لاءِ ٿي (دائمي)
 سک جي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ، منهن جو مکيه ڌرم
 آهي. هاڻي سوال آهي ته زلڪيءَ کان پوءِ واريءَ الهيءَ، امر ٿيو
 جو خيال آيو ڪٿان؟ جيڪڏهن ڪو چوي ته اهو قدرتيءَ طرح
 ثابت ٿيل آهي، نه پوءِ چوڻو ٿو ٿو نه، هن اي بقا ڏيهه کان سواءِ
 ٻيو ڪو امر ٿيو ضرور آهي. جيڪڏهن چئجي ته اهڙو امر ٿيو
 آهي ئي ڪونه، نه پوءِ هيءُ جو هر هڪ شخص کي پنهنجو
 اندروني ذاتي آزمودو آهي، سو ئي بنياد ۽ ڪوڙو ٿي ٿو ٿوي.
 اهڙي وقت آڌيو لکڪ مٿ جا پندڻ اهو رايو ڏين ٿا ته الهن
 سوالن جو ٻورو جواب ٿيو ٿي سگهجي ٿو ٿي ٿي سگهجي ٿو ٿي سوالن

اڳيان ڪمزور پڻ آهي. اهيءَ ڪري، پر ڪرڻيءَ ۽ پرش کان نه
 اچي وڌي، اهو سڌو اهو سڌو ڪوئي مٿو آهي نه،
 سڌو سڌو پرش کان نه سرشت، جو لڳل پرش آهي، سونسي
 جهڪ جو مول آهي. ڪاٺي ڏسڻو آهي نه، لڳل مان سڌو ڪيئن
 لڳل، ڇاڪاڻ ته، سالڪن والڪر ويدالين جو پڻ اهو مع آهي نه،
 ڇا شيءَ نه آهي، سا بهدا لڳي لڳي سڳي ۽ عالمن، ڇا شيءَ حاضر
 آهي، سا ڪڏهن نه. ائين لڳي لڳي سڳي. اهيءَ مع موجب
 لڳل پرش مان، سڌو سرشتيءَ جا بهدا لڳا لڳا لڳا آهن. اڏس
 سوال آهي نه سڌو ڪٿان آيو؟ جيڪڏهن چئجي نه سڌو ڪيئن
 نه نه آهي، نه نه واجب نه آهي؟ ڇاڪاڻ ته هو ظاهران ظهور حاضر
 آهي. ۽ جيڪڏهن لڳل والڪر سڌو ڪي سڌو سمجهون نه پوءِ
 هيءَ جو هميشه آزمودي پر اچي رهيو آهي نه اندرين کي معلوم
 ٿيندڙ شيد، اسهرش، روپ، دس وغيره ڪڍ، هي اڄ ڏکڻ روپ
 پر ڏسڻ پر اچن ٿا، سي سڀائي وري بهي روپ پر اچو لا وڃي،
 يعني جي هميشه ٿرلڙ ڪڍ سب لاسوان، وڪاري ۽ اُهي ٻڌا
 آهن، سو آزمودو ڪوڙو لڳي ٿو ٿو. اهڙيءَ حالت پر ائين پڻ
 چئي سگهجي ٿو ته، جڏهن پر مشور کي لڳل ڇو وڌو آهي، سو
 پڻ ٿرلڙ ۽ اُهي ٻڌا آهي، اهيءَ نالساو جو لڳي ٿا، لاسوان ۽ سرشتيءَ
 جي اهن پر ٻالڏ لڳل آهي، ڇهڪي پر مشور ٿي جو چئجي؟ مطلب
 نه، ڪٿي سڀني سڌو بهدا لڳي، پنجه مڃاڻن مان بهدا لڳل
 سمجهو، يا سالڪ مع موجب، اهن بهدا لڳي ڪي سڌو اوڪم
 پر ڪرڻيءَ مان بهدا لڳل سمجهو ڪنهن به رستي کي اختيار ڪرڻ
 سان، هيءَ ٻالڏ ڇڏي پر ثابت آهي نه، جهڙا هن مول پر ڪرڻيءَ
 مان نه لاسوان ڪڍ نه چئي ويا آهن، نه سڌو پنجه مڃاڻن، يا اهيءَ
 پر ڪرڻي روپ سڌو مول بهدا لڳي، جهڪ هو اولاشي، سولتر
 ۽ امر ٿو ٿو چئي سگهجي. اهيءَ ڪري ڪهڪي پر ڪرڻي واد
 منظور ڏجي، نهن کي گهرجي نه، يا نه هو اهن جو پڻ بند ڪري

اره مالڊ اڪين جي سامهون ٿي اچي ٿو. جيئن ته ۽ جنهن صورت
 ۾ هن سرشتيءَ جو مول هڪ ئي ائادي پريهرم آهي، جو اڪرم
 (ڪجهه نه ڪندڙ) ۽ آداسين پٺ آهي، تنهن صورت ۾ اهر منش
 جي اندر ان کي معلوم ٿيندڙ اهي شمار مولن جا وهنوار ۽ گسٽ
 ڪيئن پيدا ٿيا ۽ اهڙيءَ ريت ان پريهرم جي اڪندتا ڪيئن ٻڌي،
 يا جو بنواد ۾ هڪ ئي آهي، تنهن مان مولن مولن جا جدا جدا
 پدارت ڏسڻ ۾ ڇو ۽ ڪيئن ٿا اچن؟ جو پريهرم لروڪار آهي، تنهن
 کي، منو، ڪوڙو، گهاٽو، پتلو، ٿڌو، گرم، سڪو، ٺڪو، اڄلو،
 اولڌو، موص، امر ٿا وغيره جدا جدا وڪار يا پيد ڪيئن پيدا ٿيا،
 جو پريهرم بلڪل شالڪ آهي، اهر بي شمار مولن جا آواز ۽ شبد
 ڪيئن پيدا ٿيا، جنهن پريهرم ۾ اڳ، پڪ، ويجهي يا پري جو ڪو
 به پيد نه آهي، تنهن ۾ اڳ، پڪ، ويجهي، پري، ٻيهر، يورب وغيره
 طرفن جا پيد ڪيئن ٿيا، جو پريهرم اوڪاري، تنهن وقتن (گذريل
 هلندڙ ۽ آئينده) کان چٽل، لٽي (قائم) ۽ آمر آهي، تنهن ۾ ٿورو
 گهڻو وقت جهڙو ڪندڙ پدارت ڪيئن پيدا ٿيا يا جنهن کي ڪارڻ-
 ڪارڻ جهڙي به ٿيو سگهي، تنهن پريهرم جا ڪارڻ-ڪارڻ روپ-
 جهڙن مٿي ۽ ڏٺو-ڪيئن ٿيا، اهڙائي ٻيا ڪجهه ۽ لازڪ سوال،
 مٿن ٻن شبدن ۾ اچي وڃن ٿا. يا ٿوري ۾ چوڻ گهرجي ته،
 هاڻي الهيءَ ڳالهه ٿي ويچار ڪر ٿو آهي ته، هڪ ئي اليڪتا (گهڻائيءَ)
 ۽ نر وادتا (ايڪي) ۾ گهڻن مولن جي دولت (ٻائي)، ادونيت
 (ايڪي) ۾ ادونيت (ٻائي) اسنڪ ۾ سنڪ ڪيئن پيدا ٿئي ٿو.
 الهيءَ مولجهاري ۽ تڪليف کان چٽل لاءِ، سالڪين اڳيئي لروڪا
 ۽ لٽي پيش (آلما) سان، ٽن گهڻن واري سگهڻ پريهرم کي به ڪٽي،
 لٽي ۽ سولنتر جي درجي ۾ رکيو آهي. منش ۾، جهڪ جي
 مول ڪارڻ ڪو جي ڪوڙو جو هڪ قدرتي سپاءُ ٿئي ٿو، تنهنجي
 من جو مولجهارو، اهو دونيتي سڌاڪ لٽو لاهي سگهي. ايترو ئي
 نه بلڪه، سالڪين جو دونيتي سڌاڪ دليلن ۽ ترڪ جي حملي

کٽن واري (سالڪن جي) پوکڻي پيدا ٿئي ٿي. پر اڳتي هلي
 الھيءَ مايا جا ٻه پند مايا ۽ اوديا ڪما ويا آهن ۽ چيو ويو آهي
 تہ، جڏهن مايا ٽن کٽن مان ”شد“ ستي کٽ جي ٽري ٿئي ٿي،
 تڏهن ان کي فقط مايا چوڻ گهرجي. ۽ الھيءَ مايا ئي پاڇي وڃهندڙ
 پورھي کي سڪڻ يعني ويڪڻ ايشور چوڻ گهرجي. جيڪڏهن اهو
 سٽوڪڻ ”اشد“ هجي تہ پوءِ الھي ”اوديا“ چوڻ گهرجي ۽ ان
 اوديا ئي پاڇي يا چالو وڃهندڙ کي ”چور“ چوڻ گهرجي. الھيءَ
 اتر ويدائتي نظر سان ڏسڻ ٿي، هڪ ئي مايا جا ٻه پند يا سروب
 ڪرڻا ٻولدا. يعني پورھي مان ”ويڪڻ ايشور“ جي پندا لڻڻ
 سبب، اوديا کي ئي مايا ۽ چيو جي پندا لڻڻ جو سبب مڃيو. پر
 کيتا ۾ اهڙي لمولي جو پند نہ ڪيو ويو آهي. کيتا جو رابر آهي
 تہ، جيئن مايا سان خود پڳوان، ويڪڻ يعني سڪڻ روپ ڌاري
 ٿو يا جيئن مايا رستي، الن لمون جي پوکڻي ۽ (ٻڏي، اهڪار
 من، ۽ پنجه لمارائون) يعني سرشتي ۽ چون سڀ شمون لهن لمون
 الھيءَ مايا جي اڳيان ۾ چيو موهڻ ٿئي ٿو. کيتا ۾ ڪڏهن نہ هئد
 ”اوديا“ شد ڪم نہ آندو ويو آهي ۽ شويتا شور آپشد ۾ جتي
 اهو شد آيل آهي، اتي الن چيو ويو آهي تہ، مايا جي وهنوار
 کي ئي ”اوديا“ چون ٿا. الھيءَ ڪري بيان جي سهوليت لاءِ
 سوکڻ پند سان مايا ۽ اوديا کي جدا جدا معنيٰ ۾ وٺڻ کان اسان
 مايا، اوديا ۽ اڳيان کي هڪ معنيٰ وارو ئي سمجهون ٿا. هاڻي
 الھيءَ وشه تي ويچار ڪرڻ نہ لازمي آهي تہ، ٽن کٽن واري مايا،
 اوديا، اڳيان يا موه جو رواجي لالوڪ سروب ڪهڙو آهي، ۽
 انجي مدد سان کيتا ۽ آپشدن جي ڪهڙي طرح سمجهائي ڏيئي
 سگهجي ٿي.

ترڪڻ ۽ سڪڻ جو ڳوڙهو مطلب

ترڪڻ ۽ سڪڻ شد ڏسڻ ۾ نہ بلڪل لنڊا آهن، پر جڏهن الن
 بن شدن تي ويچار ڪرڻ شروع ٿو ڪجي، تڏهن سڄي سڄي

ڪري، شالتيءَ سان، اهو سدانت ڳولي ڪڍيو ته، من جي سمجھ کان نه جو ٻاهر آهي، ۽ جنهن جو ڪو بيان نٿو ڪري سگهجي سڙي برهم جو سچو سروب آهي. تنهن آتم اليو کي اهي ٻه لفظ ڏيئي سگهجي. جيڪڏهن ڪو رواجي منهن لڳو برهم کي نٿو سڃاڻي سگهي ته، الهيءَ ڪري برهم کي سڃاڻ نه چئي سگهجن ٿا. جيڪڏهن لڳو سروب جو ذڪر آڻيندڙ يا ڪيتا به ڏنل هجي ها ته پوءِ ڳالهه اهي هئي، پر ائين نه آهي. ڪيتا به صاف چيو ويو آهي ته، پر ميسور جو سچو سروب اويڪم آهي، ۽ ويڪم سرشتيءَ جو قائم ڪرڻ نه الجي مايا آهي. الهيءَ کانسواءِ ٻيڪوان ائين به چيو آهي ته، پر ڪرڻيءَ جي سببان، موه جي چار به ڦاسي، ڪي موزڪ، (اويڪم ۽ لڳو) آتما کي ئي ڪرڻا سمجهن ٿا، پر ايشور نه اڪرڻا آهي، منهن فقط اڳيان سبب ڏوڪي به پون ٿا. يعني ٻيڪوان سان چوي ٿو ته، جيتوڻيڪ آتما يا پر ميسور جو اويڪم سروب آهي، پر ماڻهو موه سببان الڪي اويڪم سڃاڻن ٿا. متعجب ٻيان مان، پر ماڻها جي سروب سبب ڪيتا جا هن دنيا سدانت ظاهر ٿين ٿا. (۱) ڪيتا به پر ميسور جي ويڪم سروب سبب جيتوڻيڪ ڪهڙوئي بيان اچي ٿو، پر ان به اويڪم لڳو سروب کي ئي سرشت مڃو ويو آهي. (۲) سالڪن جي پر ڪرڻي، يا الجي ويڪم پکيڙ. يعني سچو سنسار، ان پر ميسور جي مايا آهي. (۳) سالڪن جو پرش يعني جيو آتما، اصل پر ميسور ڏوڪي، پر ميسور والگيان ئي لڳو ۽ اڪرڻا آهي، پر اڳيان سببان ماڻهو الڪي ڪرڻا سمجهن ٿا. ويدانت شاستر جا ٻه اهي سدانت آهن. پر اُڻر ويدالتي ڪرڻن به، آهن سدانتن جي سمجهاڻي ڏيندي، مايا ۽ اوديا به ڪجهه فرق ڪيو ويو آهي. جنهن نه، پنڊشي نالي ويدالتي ڪرڻن به پهرين آتما ۽ برهم کي هڪ ئي برهم سروب چيو ويو آهي، ۽ وڌيڪ چيو ويو آهي ته، جڏهن چم ٿو پئي برهم جو مايا ئي پاڇو پوي ٿو، تڏهن ستي، رجي ۽ لمي

جي، سڌيءَ يا اڻ سڌي طرح ضرور خبر هر لڏي آهي. پر جنهن صورت ۾ اوهان هر هنڌ پکڙيل آهي، تنهن صورت ۾ ”پري“ يا ”سٺ“، ”ويڌو“ يا ”اسٺ“ ڪنهنڪي ڇوٽن؟ اهڙيءَ حالت ۾، نه پري، نه ويڌو، نه سٺ، نه اسٺ شين سان هڪ ٻئي جي وڌ ڪٽڻ جي جوڙي ملائي وڃي ٿي؛ ۽ الهيءَ ڳالهه ڄاڻڻ لاءِ ٿي هڪ ٻئي جي وڌ ڪٽڻ ۽ شين جي ڀاڻا واپرائڻي پوي ٿي ته، ڇو لوڪڻا سرور واپاڪ، اڃا ڊھم ۽ سرلتر آهي، سوئي سڇو ٻرهر آهي. ڇو ڪجهه آهي، سو ٻرهر ئي آهي؛ الهيءَ ڪري هو دور نه آهي، ۽ ٿورڙو نه آهي، سٺ نه آهي، اسٺ نه آهي؛ ۽ الهيءَ مد نظر ٿي، هڪ ئي وقت، هڪ ٻئي جي وڌ شين سان امان ڪيو وڃي ٿو. هيستائين اسان لوڪڻا ۽ سڪڻا شين جي صفائي ڪري ڇڪاسين، پر اڃان اها ڳالهه ڊھي وائي نه، هڪ ئي پر مشور جا هڪ وقت، هڪ ٻئي کان الڳ نه سڙو، لوڪڻا، سڪڻا، ڪيئن مڃي سگهجن ٿا. کڻي منظور ڪجي ته، جڏهن اوڪس پر مشور ويڪس پر مشور ويڪس روپ ڌاري ٿو، ٿڌهن اهر (ويڪس) روپ، الجي ماڻا ڇواري ٿو، پر جڏهن هو ويڪس نه ٿي ته، اوڪس روپ ۾ لوڪڻا ڇو سڪڻا ٿي پوي ٿو، ٿڌهن ان کي ڇا چيو وڃي؟ جنهن ته هڪ ئي لڙاڪار پر مشور کي ڪي ”لمٽي، لڏي“ چئي، لوڪڻا پٽائين ٿا، نه وري ڪي الڪي سڪڻا يعني ستي کڻ سان ٽٽار ٿيل، ڪرڻا ۽ ڊٺالو مڃين ٿا. اڏا ڪهڙي ڳجهار آهي؟ مٿي ٻڌهن طرفن مان، ڪهڙو طرف وڌيڪ سڃاڻي نه ٿي اچو آهي؟ هن لوڪڻا ۽ اوڪس ٻرهر مان، ساري ويڪس سرشتي ۽ ڇو ڪيئن پيدا ٿيا؟ وغيره وغيره ڳالهه ٿي روشني وڃهڻ جي بلڪل ضرورت آهي. سڀني جو دانا پر مشور اصل ۾ سڪڻ آهي، ۽ گيتا ۾ جو چيو ويو آهي ته، هو لوڪڻا آهي، سو سڀ واهيا آهي، انهن ڇوٽ ڇٽڪ اڌ ٻالڻ شاستر جي بنياد ڪر ٿو. آهه... هه جو وڏن مهالمان ۽ دشمنن مان ڪي اڳاڪر

ٻنجه مهائون جي شبد، اسپرڻ، روپ، رس ۽ ڪنڊ، الهن ٻنجن
 ٽي ڪٽن کان رهڻ آهي، سوالادي، انس ۽ اوييه آهي. ”مهائارت
 جي شالتي ٻروڙ، پڳوان، لارڊ کي پنهنجي سروب لسبت سمجهاڻي
 ڏيندي ڇو آهي نه، پر مالما لڙڪڻ، لڙاڙو (عضون کان رهڻ)
 آڄ، لتي ۽ قائم آهي، هو سرشتي ۽ ڪي ٻيڏا ڪندڙ ۽ الجواس
 ڪندڙ آهي، هو ٽنهن ڪٽن کان پري آهي ۽ ان کي واسدو
 پر مالما چون ٿا.“

مٿين ورڌ رابن جو اڻڪو

مٿين بيان مان ظاهر ٿيندو ته ٺ ڪول ڪمٽا، ٻاڪ مهائارت
 ۽ اڻپشن ۾ نه، پر مالما جي اڻڪٽ سروب کي، وڻڪٽ سروب
 کان سرشت مڃو ويو آهي ۽ الهن ڪولن ۾ اڻڪٽ سرشت
 سروب جو ٽن لڙون سان بيان ڪيو ويو آهي، جنهن نه، سڪڻ،
 سڪڻ، لڙڪڻ ۽ لڙڪڻ. هاڻي سوال آهي ته، مٿين پر مالما جي سروب
 لسبت، هڪ ٻئي جي ورڌ بيان ڪي، هڪ صورت ۾ ڪهڙي
 دستور آڻي سگهجي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته، الهن ٽنهن ڪٽن
 ۾، جو سڪڻ، لڙڪڻ جو، روپ آهي، سو سڪڻ کان لڙڪڻ ڏانهن وڃڻ
 جو ڏاڪو آهي، ڇاڪاڻ ته، پهريائين سڪڻ روپ جي ڪمان ٿي
 ٽي ڌيري ڌيري، لڙڪڻ سروب جو اڻو ٿئي ٿو. الهن ڪري
 اڻپشن ۾ الڪي لڙڪڻ ڏانهن وڌندڙ اڻاسنا ڇو ويو آهي. جنهن
 نه، ايتريه اڻپشن ۾ پڙوڙشيءَ، ورڻ کي پهريائين ڇو نه، ان ئي
 پر هم آهي، الهن بعد ڌيري ڌيري ڪمس پراڻ، من، وڪمان، ۽
 آندڻ. الهن پر هم روان جو ڪمان ڏنائين. ائين نه، چئي سگهجي ٿو
 نه ڪٽن جي ظاهر ڪندڙ شبدن سان لڙڪڻ روپ جو بيان ڪرڻ
 ناممڪن آهي. الهن ڪري، هڪ ٻئي جي ورڌ معائن وارن
 شبدن رستي ئي الجواس بيان ڪرڻو پيو آهي. ڇاڪاڻ ته، جڏهن
 اسين ڪنهن شيءِ لاءِ ”پري“ يا ”سب“ شبد، ڪم آڻيندا آهيون،
 انهن اسان کي ڪنهن شيءِ جي ”ويجهي“ يا ”آسٽ“ هڪڙ

۾ بيان ڪيو ويو آهي: ۽ ٻين هنڌ گيتا والڪر، هڪ ٻئي جي خلاف نڪرڻ ۾ اڀرندڙ جي شروعات جو ذڪر ڪيو ويو آهي. جيئن ته: ”پر هر سڀ آهي ۽ اسٽ ۾ آهي، هڪ ڪٿي ڪان به نٿو آهي، ۽ وڏي کان وڏو به آهي، هو هلي ٿو، ۽ پتل به آهي، هو پري آهي، ۽ ٿرڊڪ به آهي، هو اندرين وارو ٿي، اندرين کان پري آهي“ وغيره. مريد ٻوڙا، ٻه ڪيتا کي چوي ٿو ته، ”آخر معنيٰ سڀني ٻالهن کي ڇڏي مٿي ڪرڻ جو ڌرم، اڌرم، ڪرم، اڪرم، اٺين سڀني کان پري آهي، تنهنڪري ئي پر هر سمجهه.“ اهو ساڳيو ئي اڀرندڙ، ٿارائڻي ڌرم ۾، پر هر، ڌر کي، ۽ موڪه ڌرم ۾ لارڻ، شڪدو کي ڪيو آهي. پر هڏار ٿڪ اڀرندڙ ۾، پر ٿو، حل ۽ اڪٽي، اٺين ٿي کي، پر هر جو مودلي روپ چيو ويو آهي، وري واپس ۽ آڪاش کي اڀرندڙ روپ چئي ڏيکارڻو ويو آهي ته، اٺين اڀرندڙ روپ روشن جا رنگ ۽ روپ بدلي وڃن ٿا. يعني واپس ۽ آڪاش، جن جي ڪا به صورت نه آهي، اٺين ۾ جي مول روشن معنيٰ ڏيکارڻون آهن، تن جو رنگ ۽ روپ بدلي ڪري ٿو، ايتري بيان ڪرڻ بعد وري چيو ويو ته، ”مٿي مٿي“ اٺين هرگز نه آهي، هٿائن جو ڪجهه ٻڌايو ويو، سو پر هر نه آهي... اٺين سڀني ٿار، روپ، مودت، اڀرندڙ ٻڌارڻ کان به چو پري. ۽ جيئن جو بيان ٿي ٿو ڪري ڪوچي، تنهنڪري ئي پر هر ڪري سمجهو.“ وڌيڪ چا، جن هن ٻڌارڻ کي ڪو نالو ڏيئي ڪڍي ٿو، تن سڀني کان عو پري آهي، سولي پر هر آهي، اهي ۽ پر هر جي اڀرندڙ ۽ لوڪڻ سڀني ڏيکارڻ لاءِ ئي ٿوري ۾ ”مٿي مٿي“ (يعني اهو به نه آهي، اهو به نه آهي) شڪ ڪر ۾ آڏا واپس آهن. اهڙيءَ طرح ٻين اڀرندڙ ۾ به پر هر جي لوڪڻ ۽ اڀرندڙ روپ جو بيان ملي ٿو. جيئن ته: ”جيئن جو بيان ٿو ڪري ڪڍي، (لايان) ۽ ڪا واکاڻ پري نه آهي، يا جو پر هر،

آهاسا ڪندڙ جي آڌ ڪار (حق) موجب گهٽ وڌ ويا ڪ يا ساڻڪي
 ٿين ٿا ۽ جنهن جو جهڙو پاڻ يا ويچار ٿئي ٿو، تنهنڪي جهڙوئي
 قل ملي ٿو. ڪيتا به چيو ويو آهي ته ”ديوتائن جي پگتي ڪندڙ
 ديوتائن به ۽ پترن جي پگتي ڪندڙ، پترن به وڃي ٿو ملي.“
 يعني جنهنجي جهڙي شرڌا هوندي، تنهنڪي جهڙو قل ملندو.
 مطلب ته آهاسا ڪندڙ جي آڌ ڪار پيد موجب، آهاسا (جنهنجي
 آهاسا ڪئي وڃي) اويڪس پرماتما جا ڪٽ به، اُپنشدن به جدا
 جدا ٻڌايا ويا آهن. اُپنشدن جي الهيءَ وٽه يا بيان کي ”وديا“
 چون ٿا. وديا، ايشور کي حاصل ڪرڻ جو (آهاسا روپ) رستو
 آهي ۽ الهيءَ رستي جو جنهن بيان به ذڪر ڪيو ويو آهي،
 تنهنڪي پڻ وديا جي نالي سان سڏيو ويو آهي. اُپنشدن به ڪيترن
 نمونن جي آهاسا ٻڌائي ويئي آهي ۽ الهن سڀني آهاسائن جو
 ويدانت سوارن به بيان ڪيو ويو آهي. الهيءَ بيان به اويڪس
 پرماتما جي سڱ سروب جو هن ريت ذڪر ڪيو ويو آهي ته
 ”هو من ميه، پراڻ شرير، پارووپ، سته، سدڪلپ، آڪاش آتما،
 سرو ڪرما، سرو ڪار، سرو ڪند ۽ سرو رس آهي.“ ڪيتريه اُپنشد
 به ته، ان، پراڻ، من، گمان ۽ آندڻ الهن روپن به پرماتما جي آهاسا
 ٻڌائي ويئي آهي. برهڌارڻيڪ اُپنشد به پهر يائنن سجه، چنڊ، بجلي،
 آڪاش، واءِ، اگني، جل ۽ چو طرف رهندڙ پرن جي آهاسا ٻڌائي
 ويئي آهي، پر اڳتي هلي چيو ويو آهي ته، سڄو برهم، الهن کان
 به پري آهي. مٿي ذڪر ڪيل (آڪاش - بجلي وغيره) برهم روپن
 کي، آهاسا لاءِ، ڪلهٽ گهٽ درجي جو برهم روپ، يا برهم کان
 واقف ڪندڙ ليڻاليون چيو وڃي ٿو. پر ياد رکڻ گهرجي ته،
 اُپنشدن، سڄي برهم روپ کي، الهن سڀني کان پري ۽ جدا چيو
 آهي. الهيءَ سٺ برهم جي صورت ۽ ڪٿ بيان ڪندي چيو ويو
 آهي ته، برهم سٺ گمان ۽ آندڻ وارو، يعني سٺ سٺ آندڻ روپ
 آهي. الهيءَ ريت اُپنشدن به ايشور جي سروب جو، ٽن ڪٿن

آهي ۽ نه اڳيان سڀيان، منس موه جي چار ۾ ڦاسي وڃن ٿا. ”
 الهيءَ ڪري اڻڻڪس پرميشور جا روپ، سڳا، لوڳا آهن ۽ نه
 نمونن ۽ ٿي نه آهن پر انهن کانسواءِ ڪٿي ڪٿي، پرميشور جي
 انهن پنهنجن ڪن سان گڏيل سروب جو نه بيان ڪيو ويو آهي.
 چئن نه: ”مان پراڻين جو آڌار هئڻ ٿي نه، انهن ۾ نه آهيان.“
 ”پر توهان نه سمجهو آهي، نه اسين.“ ”پرميشور اندرين وارو ٿي نه،
 اندرين کان سواءِ آهي، ۽ لوڳا ٿي نه، ڪنن جو پوکندڙ آهي.“
 ”ڏور نه آهي ۽ نڙيڪ نه آهي“ اهڙيءَ طرح پرميشور جي سروب
 جو سڳا، لوڳا گڏيل، يعني هڪ ٻئي جي پوڄا ڏکڻ ڪيو
 ويو آهي. الهيءَ هوندي نه گيتا ۾ جتي پنهنجن اڌيائن ۾ چيو ويو
 آهي نه، ”هيءَ آتما، اڻڻڪس، اڇنڌ ۽ اوڪار آهي.“ وري
 پنهجن اڌيائن ۾، ”هي پرماتما اڻڻڪس، لوڳا ۽ اڻڻڪس آهي.“
 الهيءَ ڪري شرار ۾ رهي نه، نه ڪجهه ڪري ٿو ۽ نه ڪنهن
 ۾ لهس (ڦاسي) ٿي ٿئي ٿو.“ انهن شين سان پرماتما جي شدي،
 لوڳا، اڻڻڪس، اوڪار، اڇنڌ، اڻڻڪس، اڻڻڪس، اڻڻڪس، اڻڻڪس،
 وڻن ڪٿي ويئي آهي.

اپنشدن جو پرميشور جي سروب نسبت رايو

اپنشدن ۾ گيتا وانگر، پرميشور جي ٽن نمونن جو سروب
 ڏيکاريو ويو آهي. يعني بعضي سڳا، لوڳا ۽ بعضي ڪهول لوڳا.
 الهيءَ ڳالهه جي ضرورت نه آهي نه آهاسا لاءِ سدائين، اکين جي
 سامهون مڙهي ٿي هئڻ ڏهرجي. اوڪار سروب جي ٻي آهاسا
 ٿي سگهي ٿي. ان ڇهن ۾ آهاسا ڪٿي وڃي ٿي، سو اکين
 وغيره اندرين کي ٻئي معلوم ٿيل نه هجي پر سمجهائيندڙ جو
 نه ڪن، من کي معلوم ٿيل نه آهي، سمجهائيندڙ ڪنهن ٿي ويچار يا
 زبان ڪري سگهيو؟ الهيءَ ڪري اپنشدن ۾ جتي اڻڻڪس پرماتما
 جي (ڇهن، من، زبان) آهاسا ٻڌائي ويئي آهي، اتي اڻڻڪس
 پرميشور، سڳا ٿي ڪلپ ڪيو ويو آهي. پرماتما ۾ ڪلپ ڪن،

ڪو ٿين طرح ڳولي نه ڪڍيو هون بلڪه الڪان اڳ ڳيٽا، مهالدارت
۽ پاڳوس ۾ الهيءَ سڌالت جي رچنا ڪئي ويئي هئي. شويتا
شورو اڀرند ۾، سرشتيءَ جي آهتيءَ سميت هنن ريت ورتن
ڪيو ويو آهي نه، مايا پر ڪرلي آهي، ۽ پرميشور ان مايا جو
مالڪ آهي ۽ هونئي پنهنجي مايا سان سنسار پيدا ڪري ٿو.

پرميشور جو سروب سگڻ آهي يا ڌر گڻ

ايترو نه ظاهر ٿي چڪو نه، پرميشور جو سروب نه وڌيڪ
بلڪه اوڻڪو آهي. هاڻي الهيءَ ڳالهه ٿي نه ٿورو ويچار ڪرڻ
ضروري آهي نه، پر مايا جو اهو سرشت اوڻڪو سروب سگڻ
آهي يا ڌر گڻ. هن وقت اسانجي تمامهون سگڻ اوڻڪو جو هڪ
مثال اهو موجود آهي جو، سالڪين جي ٻار ڪرلي اوڻڪو هڪ
ٿي نه سگڻ يعني، سڀئي، رچي ۽ ٽمي گڻ سان پرايل آهي. الهيءَ
ٿي ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي نه، پرميشور جو اوڻڪو ۽ سرشت
سروب. نه الهيءَ موافق سگڻ مڃو وڃي. ڪٿي پنهنجي مايا سان،
پر جڏهن اهو پرميشور، وڌيڪ سرشتي رچي ٿو، ۽ سڀني منهن
جي هردي ۾ دهلي، انهن کان سڀ ڪم ڪرائي ٿو، جڏهن هو
سڀني يگمن جو پوڳيندڙ ۽ پالڪ آهي، جڏهن منهن جا سڀ سک
ڏيک ان مان ئي پيدا ٿين ٿا، ۽ جنهن صور ٽپر پراڻن جي هردي
۾ شردا پيدا ڪندڙ نه هونئي آهي، سڀني پراڻن جي ڪرمن جو
قل ڏيڻ وارو نه هونئي آهي، تنهن صور ٽپر اها ڳالهه پڌري آهي
نه، ڪٿي هو اوڻڪو هجي، پر هو ڏيا، ڪرم وغيره ڪن سان
هڪ ڪري ”سگڻ“ هڪ ڪهرجي. پر پڳوان الهيءَ دليل جي ورت
پنهنجو رايو هن ريت ظاهر ڪيو آهي نه، ”مولڪي ڪرم جهي
لٽا سگهن ... پر ڪرلي جي ڪن سان موهه ٿي، مورڪ لوڪ آما
ڪي (پاڻڪي) سڀ ڪنهنجو ڪرنا سمجهن ٿا. ... هيءُ اويءَ ۽
اڪرنا ايشور اسيني پراڻن جي هردي ۾، جو جي روي سان
واشو ڪري ٿو، ۽ جيتوڻيڪ هو پراڻن جي ڪرم کان الڪ (آزاد)

۱. پرڪرڻيءَ ۾ رهي، مان پنهنجي ماما سان چم وٺندو آهيان.
 يعني ويڪس ٺهندو آهيان. ”اڳتي هلي ستن اڌيا ۾ وري چو
 اٺس ٿي، ”هيءَ ٽن کٽن واري پرڪرڻي منهنجي ماما آهي، الهيءَ
 مان جي ٻار ٿين ٿا، اهي مولڪي ٻين لاءِ ۽ الهيءَ ماما سڀيان
 جنجو ڪيان چٽ ٿي ٿو وڃي، سي اهو عرف لهج مولڪي ٿا ٻي
 سگهن. ”آخرين ارڙهين اڌيا ۾ پڳوان وري چو آهي ٿي، ”هي
 ارڇن! سڀني پرائين جي هڙدي ۾، چو جي روپ سان، پرمالما
 چوئي واسو آهي ۽ هو پنهنجي ماما سان، منش کي منش والڪر
 ڪيماڻي ٿو. ”پڳوان، ارڇن کي جو وراثت روپ ڏيکارو هو، سو
 لارڊ منيءَ کي پڻ ڏيکارو هئائين. الهيءَ کٽا جو ذڪر مڃاڻيسه
 جي، شائتي اهو جي لارائڻي باب ۾ اچي ٿو ۽ اسين ٻڌائي چڪا
 آهيون ٿي، لارائڻي يعني پاڳوس ڌرم ٿي کٽا ۾ بيان ڪيو ويو
 آهي. لارڊ منيءَ کي هزارن اکين، دلڪن ۽ ظاهري کٽن جو وراثت
 روپ ڏيکاري، پڳوان کيس چيو ٿي، ”هي لارڊ! هن وٽس مان
 جيڪو روپ توکي ڏيکاري رهيو آهيان، سو منهنجي ماما آهي.
 الهيءَ مان ٽون هرگز ائين نه سمجه ٿي مان سڀني ٻڌائين جي
 کٽن سان ڪڏل آهيان. ”منهنجو سڄو سروپ سرويائي اويڪس
 ۽ ٽيهه آهي، الڪي سڌ پڙش ٿي سڃاڻي ۽ ڏسي سگهن ٿا. ”الهيءَ
 مان ٽيهه آهي ٿي، کٽا ۾ ذڪر ٿيل، ۽ ارڇن کي ڏيکاريل وراثت
 سروپ پڻ ماما وارو آهي. الهيءَ بيان مان کٽا جو سڌانت هن
 ريت هٿ ٿيڻ چڱي ٿي. نه جيتوڻيڪ آهائسا لاءِ، پڳوان ويڪس سروپ
 جي واکاڻ ڪئي آهي، مگر پرمشور جو سرچشمت سروپ اويڪس
 ٿي آهي ۽ ان اويڪس مان ئي ويڪس ٿيڻ سندن ماما آهي ۽
 الهيءَ مان آزاد ٿي، جيستائين منش الهيءَ اويڪس سروپ جو
 پورو ڪيان حاصل نٿو ڪري، تڏهائين اڳتي مڪتي ٿيڻ ناممڪن
 آهي. ماما لسٻ سمجهاڻي اڳتي هلي ڏيئي ويندي. مٿين بيان
 مان صاف ظاهر آهي ته ماما جي سڌانت کي، شري شڪر آچارڊ

ڪري، پر مشور جي سرورپ جو هن زمست ذڪر ڪيو آهي :-
 ”پر ڪرئي منهنجو سرورپ آهي.“ ”جنجو منهنجو الش آهي.“
 ”سڀني جو الش ڀاني آيا مان آهيان.“ ”ستسار ۾ جيڪي صورئون
 نظر اچن ٿيون، سي سڀ منهنجي الش مان ئي پيدا ٿيون آهن.“
 ”مون ۾ من لڳائي، منهنجو پڪڙ ٿي.“ ”تون نه مون ۾ ملي
 ويندين.“ ”تون منهنجو پيارو پڪڙ آهين.“ ”الهيءَ ڪري مان
 توکي وڏي پريم سان ٻڌائي رهيو آهيان“ وغيره وغيره. اهڙيءَ
 طرح جڏهن ڀڳوان ارڃن ٿي، منهنجو وڌائڻ سرورپ ڏيکاري ٿو
 ڪرائو ته، سڄي جز-اچر سرشتي، منهنجي ويڪڻ سرورپ ۾
 ئي ٻريل آهي، تڏهن ڀڳوان، ارڃن ٿي اهوئي اڀايش ڏسو ته،
 ”اويڪڻ سرورپ کان، ويڪڻ روپ جي آهاسنا ڪرڻ وڌيڪ
 سولي آهي.“ ”الهيءَ ڪري تون مون ۾ ئي منهنجو پڪڙي پاڻ رک.“
 مان ئي ٺهر، آريه، موڪي ٿو، ڏور ۽ ٻي شمار سڪن جو بنياد آهيان.“
 ”الهيءَ بيان مان ثابت ٿيندو ته، گهڻا ۾ منڍ کان آخر لاءِ، گهڻي
 حصي ۾، پرماتما جي ويڪڻ سرورپ جو ئي وڌائڻ ٿيل آهي.“

ويڪڻ جي آهاسنا گهڻ درجي جي آهي

ايتري ۾ ئي ڀڳتي پس جي هامن اهو رايو ظاهر ڪيو آهي
 ته، گهڻا ۾ پرماتما جي ويڪڻ روپ جي آهاسنا ڪي ئي اوچي
 درجي جو ٺهرايو ويو آهي، پر درحقيقت ائين نه آهي. ڇاڪاڻ
 ته، متعين ذڪر سان گڏ، ڀڳوان اهي وڃن ٻڌ ڇڏيا آهن ته، منهنجو
 ويڪڻ سرورپ مالا وازو آهي، ۽ اويڪڻ (جو الدرين کي معلوم
 ٿئي) سرورپ ئي منهنجو سڄو سرورپ آهي، سڀني اڏي-ءِ
 جي ۲۴ شلون ۾ صاف چيو ويو آهي ته، ”منهنجي اويڪڻ هڪ
 ئي نه، مورڪه منش مونکي ويڪڻ سمجهن ٿا، ۽ ويڪڻ کان به
 وڌائڻ واري منهنجي آريه روپ ٿي ٿا سڃاڻن.“ وري چوڻن
 ٿا ته، ڀڳوان منهنجي ويڪڻ سرورپ جو بيان هن ريت ڪيو
 آهي ته، ”مان جيتوڻيڪ جنم-موت کان رهنس، ۽ آريه آهيان،

پروڻ آھن تہ اھي ٻيند ۾ ان کان الڳ آھن. جيئن جي سروي
 لست، اھڙي ۽ ٻين لست ۾ آھن، جدا جدا ٻين جا ٻين
 ڪار، ٻين جي ٻين موجب، ٻين ۽ گيتا جي مطلب ۽
 لفظن ۾ ڇڪ ڪاڻ ڪرڻ ڪيا. جيئن اهو لکيو جو گيتا جو سڄو
 سروي ۽ معنيٰ ان ۾ بيان لکيل ڪم ۾ لکي ويو. اھي ۽ ٻين
 جي شمار ٿئي ٿا ڪارڻ جي ۾ گيتا جو مکي مضمون
 اھو ئي ٿي ويو تہ، گيتا ۾ بيان لکيل وٽس، ٻين ۽ ٻين
 آھي، يا اڌ وٽس جو، وغيره. اھي ۽ ٻين جي وٽس اھڙا ڪرڻ
 کان الڳ، اھو ٽن سڀ ڪري ٿي، جيڪي جو ۽ ٻين جي ٿڪ ٿي
 ۾ سڀند لست، خود پڪوان شري ڪرڻ، گيتا ۾ ڄا ٿو چوي.
 اھي ۽ ٻين جي ٿي پڙھڻن کي معلوم ٿيندو تہ، اھي ۽ ٻين
 لست، گيتا ۽ ٻين جو ٿڪ وٽس آھي ۽ گيتا جا سڀ ڪار
 ٻين ۾ اھي ۽ ٻين آھن.

گيتا ۾ بيان ٿيل پرميشور جو سروي

پروڻ ۽ پوڻ کان تہ پري، جو پوڻ، پوڻ، پوڻ، پوڻ
 يا پوڻ، پوڻ، پوڻ، پوڻ، گيتا ۾ پوڻ، پوڻ، پوڻ، پوڻ
 ڄا وٽس آھن. ٿڪ وٽس ۽ پوڻ وٽس. ٿڪ وٽس ۽ پوڻ
 ڪو تہ ٿڪ تہ آھي تہ، وٽس سروي، گيتا ٿي ٿڪ ٿي
 ۽ اڌ وٽس سروي، جيئن وٽس ٿڪ ٿي معلوم ٿو ٿي تہ،
 هو ٿڪ آھي. ڄاڪاڻ تہ، هو جيئن وٽس آھي ٿڪ ٿي
 تہ ٿڪ آھي، تہ اھو سڀ ٿڪ ٿي جا ٿڪ سروي سروي
 وٽس ٿا. اھي ۽ ٿڪ ٿڪ جا تہ ٿي ٿڪ ٿڪ وٽس آھن، جيئن
 تہ، گيتا، گيتا ٿڪ ٿڪ ٿڪ. ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ
 کي وٽس آھي، جيئن پوڻ ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ
 ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ
 اڌ وٽس شري ڪرڻ جو اڌ وٽس ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ
 هو، اھي ۽ ٿڪ ٿڪ ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ، ٿڪ ٿڪ

ڌيان ڏيڻ ۾ ڪو جي نه، ”اويڪم“ ۽ ”اکرو“ اهي ٻئي شبد،
ڪڏهن سالڪين جي پر ڪرڻيءَ ۽ ڪڏهن ويدانتين جي پر ٻرهر
لاءِ، يعني پنهنجن لمولن سان، ڪم ۾ آڻڻا ويا آهن. ويدانت جي
نظر ۾، ڄڻڪ جو مول يعني بنياد، سالڪين جي اويڪم پر ڪرڻيءَ
کان به ٻري وارو ٻيو نٿو آهي. ڄڻڪ جي بنيادي نٿو اسٻس
سالڪين ۽ ويدانتين جي وچ ۾ مٿيون پيد آهي. اڳتي هلي الهيءَ
ڳالهه ئي ويچار ڪيو ويندو ته الهيءَ پيد سان، اڌ ياترم شاستر ۾
بدان ٿيل موڪم، سرويپ، ۽ سالڪم، جي موڪم، سرويپ ۾ پيد
ڪيئن پيدا ٿيو.

سالڪين جي دوئيتي سدانت کي منظور ڪري، ڄڻڪ جي
بنياد ۾ پر مشور يا پر شور ٿي هڪ ٿين ٿين، نٿو جي هستي
هجن، ۽ پرش توڙي پر ڪرڻيءَ کي الهجي صورت هجن ٿي، ڪدم
هڪ سوال پيدا ٿئي ٿو ته، الهيءَ ٿين ٿين مول نٿو جو سرويپ ڪهڙو
آهي؟ پر ڪرڻي، پرش ۽ پر مشور کي، اڌ ياترم شاستر ۾ سلسلو وار
ڄڻڪ، ڇيو ۽ پر ٻرهر ڇيو ويو آهي. الهن ٿينهن جي روپ، ۽ الهن
جي پاڻ ۾ سڀيٽ اسٻس ويچار ڪرڻ ٿي ويدانت جي موڪم وشه
آهي. مگر سڀني ويدانتين جي الهن ٿينهن اسٻس يڪراءِ نه آهي.
ڪي چون ٿا ته، اهي ٿين ٿين شروع ۾ هڪ ئي آهن، ۽ ڪي چون
ٿا ته، ڇيو ۽ ڄڻڪ، پر مشور کان شروع ۾ ئي ٿورو ڪهڙو جدا آهن.
الهيءَ ڪري ويدانتين ۾، اڌوئيتي، وشفا دوئيتي ۽ دوئيتي
پيدا ٿي پيا. پر هن سدانت ۾ سڀ يڪراءِ آهن ته، ڇيو ۽ ڄڻڪ
جا سڀ وهندڙا، ايشور جي مرضيءَ سان ٿين ٿا. ڪن جو چوڻ
آهي ته، ڇيو، ڄڻڪ ۽ پر ٻرهر، الهن ٿينهن جو مول سرويپ، آڪاس
جيان هڪ ۽ اکند آهي، وري ڪن جو چوڻ آهي ته، ڄڙ ۽ چمن
جو هڪ ٿيڻ ممڪن نه آهي. الهيءَ ڪري ڏاڙهون ۽ جي ڪهڻ
داڻن هڪ ٿي به چئن، ان جي مٿان ويڙهيل ڪل جي ايڪتا
نامن ٿي ٿي، تهڙيءَ طرح ڇيو ۽ ڄڻڪ ڄمڻو ٿيڪ پر مشور ۾

پوش کی "گمان" (گمان وارو) چسو وچی لو. پر جو سچو گمان
 (جائلی وارو) آھی. سو پوکرلی ۽ پوش، گمان ۽ گماناں نہ پری
 آھی، الہی ۽ شری گمان پر الہی پرم پوش چسو وچو آھی. الہی ۽
 پرم پوش تان وائے وعلیٰ یا اللہ گمان حاصل کرنا ہر حد مت
 جو فرض آھی. اهو پرم پوش اوپکھ آھی، لہ آھی ۽ اکبر
 آھی. انا کالیہ نہ قبول گمان پر، نلک واداء شاعر می سینی
 گوتے پر عکسی آواز سان چلی وئی آھی. سالک شاعر پر
 پوکرلی ۽ لاء لی اوپکھ ۽ اکبر شہد کمر آلدو وپر آھی.
 چاکاں نہ، سالک می سدائے موجب، پوکرلی ۽ تان وڈیک
 سوکھ مول لتو ہو کر نہ توتلی سکھن. پر واداء جو چوٹ
 آھی نہ، پوکرلی اکبر آھی. جو اولیٰ (ناس نہ لہندو) ۽ اوپکھ
 آھی، ۽ جو اللہ می کی معلوم توتلی سکھن. الہی ۽ شری
 الہی ۽ کالیہ لی ضرور زبان وکی نہ، گمان پر نہ پوکرلی ۽ لاء،
 بلکہ پوکرلی لاء لی اکبر ۽ اوپکھ شہد کمر آلدو وپر آھی. اہی ۽
 طرح وادائی نظر اختیار کرنا لی، پوکرلی ۽ کی اکبر جوٹ عمر
 واجب لہندو. کٹی انا پوکرلی اوپکھ لئی "چی". سرشتی ۽
 حی الہی ۽ لہندو گمان جا واپا، سالک جا آھا آھی، الہی ۽
 شری سالک می پاشا پر صاف ہو کر نہ کرک، الہی می لی
 شدن سان کبر. اکبر یا ویکھ. اوپکھ سرشتی ۽ جو بیان
 کھو وار آھی. پر یاد رکھ کبر می نہ، الہی ۽ تان شری پوکرلی
 ۽ پوش تان پری جو نوج اکر پوش آھی، لہندی سپ تان وڈیک
 طاقتمند لہندو علیٰ پر حقا وکھوت لئی پری. الہی ۽ شری گمان
 پر حتی پوکرلی می سرور جو بیان کھو وپر آھی. الہی سالک
 ۽ وادائے می متن لہندو لہندو (سالک می) اوپکھ
 تان نہ پری وارو اوپکھ ۽ (سالک می) اکبر تان نہ پری وارو
 اکبر شہد کمر آلدو وپر آھی. مثال لاء می بیان می شروع پر ذیل
 شلوک لی نظر وکو. مطلب نہ، گمان پوکرلی الہی ۽ کالیہ لی پورو

دشيء، پر دواج کي ”ار ماٿا“ مشد جو مطلب ٻڌائيندي چيو آهي ته، ”جڏهن آتما، ديهه ۾ بند رهي ٿي، تڏهن الڪي ڪيتر ڪم (ديهه جو مالڪ) يا چيو آتما چيو آهي؛ ۽ اهائي آتما، پر ڪرڻيءَ جي ڪنن، يعني ديهه جي ڪنن کان مڪس (آزاد) ٿيڻ ٿي پر ماٿا چواڻي ٿي.“ ممڪن آهي ته پر ماٿا لسبت مٿين شلوڪن ۾ بتايل معنيٰ جدا جدا صورت ۾ نظر اچي، پر درحقيقت ائين نه آهي. ڪم-آڪر سرشتي ۽ جيو (سالڪ، مع موجب پر ڪرڻيءَ ۽ پرش) الهن پنهنجن کان هڪ پر ماٿائي پري آهي، الهيءَ ڪري ڪڏهن چيو وڃي ٿو ته هو ڪم-آڪر کان پري آهي، ۽ ڪڏهن چيو وڃي ٿو ته هو چيو يا چيو آتما (پرش) کان پري آهي. الهيءَ ڪري هڪٻئي پر ماٿا جي، ان لاهولن سان معنيٰ ڪيڏ ٿي ته، سدانت ۾ ڪهت وڌائي ڪاله ٿي پوي. الهيءَ مطلب ٿي نظر رکي، مشهور ڪوي ڪاليداس چيو آهي ته، ”پرش جي فائدي لاءِ هر دم تيار رهندڙ پر ڪرڻيءَ، ٽون آهين، ۽ خود آداسين رهي، ان پر ڪرڻيءَ جي دست وازو نه ٽون آهين.“ اهڙيءَ ريت پڳوان ڪيتا ۾ چوي ٿو ته، ”هيءَ پر ڪرڻي منهنجو سروب آهي؛ ۽ چيو يا آتما به منهنجو جزو آهي.“ ڪيتا جي ستين اڌياءَ ۾ چيو ويو آهي ته، ”منهنجي پر ڪرڻي، پر ٿوي جل آڪاس اگني وايو ٻڌي اندڪار ۽ من-اهڙيءَ طرح اٺن لاهولن جي آهي؛ ۽ الهيءَ کالواءِ، سڄي سنار کي جنهن جمن ڌارڻ (قائم) ڪيو آهي، سو به منهنجي ئي پر ڪرڻي آهي.“ مهاپارس ۾ ڪيترن هنڌ، سالڪ جي پنجنو به ٽون جو بيان اچي ٿو؛ جتي ائين نه چيو ويو آهي ته، الهن پنجنو به ٽون کان سواءِ هڪ چيو بهون پر ٽو پڻ آهن؛ جنهن کي سڃاڻڻ کان سواءِ منش ”ٻڌ“ (ڪمالي) ٿو ٿي سگهي. جو سرشتيءَ جي ٻڌارڻ جو ڪيان، اسان کي الدارين جي وسيلي ملي ٿو، سوئي اسانجي سڄي سرشتي آهي؛ الهيءَ ڪري پر ڪرڻيءَ يا سرشتيءَ کي ڪنهن ڪنهن هنڌ ڪيان“ چيو ويو آهي؛ ۽ الهيءَ نظر سان ئي

مقرر ڪرڻ لاءِ، انهن جي پتيل دستي اختيار ڪرڻ کان سواءِ
 ٻيو ڪو چارو نه آهي. معش پنهنجي ٿور اڌي سبب، مٿين آڻ
 اهو جي انجرائي ۽ سنا سنا ڏنل ڏيئي سگهي ٿو، پر انهن ڏنلن
 ڪري، ان بنيادي سڌالڙ ۾ ڪو به فرق نٿو پئجي سگهي.
 پڙهڻ گيتا کي، سر ٿين ۾ پڙهڻ وڃي ٿو، پر اسين پڙهڻ اڌ ٽالڙ
 ۾ ٻڌائي چڪا آهون ته، گيتا جو درجو، اڻسڻ کان ڪنهن به
 وٽس گهٽ نه آهي. اهي ڪري هن بيان ۾ اڳتي هلي ٻڌايو
 ويندو ته، پر ڪرڻ کان پري جو اچڻهه نٿو آهي، تنهن سبب
 گيتا ۽ اڻسڻ ۾ ڪوڙا سڌالڙ مقرر ڪيا ويا آهن.

پر ڪرڻي ۽ پرش کان پوءِ پري آهي.

سالڪم راد ٿين جو دولهه پر ڪرڻي ۽ پرش. گيتا کي منظور
 نه آهي. گيتا جي اڌ ٽالڙ گمان ۽ ويدالڙ شاستر جو پڙهڻو مٿو
 اهڙي آهي ته، پر ڪرڻي ۽ پرش کان نه پري هڪ، سڀ هنڌ
 واپاڪ (پڪڙيل) ۽ امر (جهڻوچو موص نه ٿئي) نٿو آهي، جو چرندڙ
 ۽ ابلل سرشتي جو بنياد آهي. سالڪن جي پر ڪرڻي جهڙوڪ
 اوبڪس آهي، نه به هو ٽن ڪٿن سان شامل يعني سڳا آهي.
 پر ڪرڻي ۽ پرش تي سمجهاڻي ڏيندي گيتا جي انهن اڌ ٽالڙ ۾
 چيو ويو آهي ته، جو سڳا آهي، سو اوس ٿاس ٿيندو، اهي
 ڪري اوبڪس ۽ سڳا سرشتي جي ٿاس ٿين ٿي، آخر جو اوبڪس
 نٿو رهندو، تنهنڪي تي سرشتي جو سچو ۽ ٿم (ڏالهي) نٿو چڱو.
 وري اڳتي هلي ٻڌڻهن اڌ ٽالڙ ۾ ڪم-اڪم يعني وڪس-اوبڪس
 نٿو جي سالڪم شاستر موجب سمجهاڻي ڏيندي گيتا ۾ لکيو ويو
 آهي ته، ”جو انهن ٻنهن (پر ڪرڻي ۽ پرش) کان الڳ آهي،
 سولي اٽل پرش آهي، الڪي پرمالما چڱي ٿو، اهڙي سروسڪتمان
 آهي، ۽ اهڙي ٽنهن لوڪن ۾ پڪڙجي، انهن جي سنڀال ڪري
 ٿو.“ اهو پرش ڪم-اڪم ٻنهن کان پري آهي، تنهنڪري الڪي
 پرمالما (يعني سڀني پرش ۾ اٽل) چڱي ٿو. مڃاڻس ۾ نه پوکو

جي پوتر هردي ۽ اول من وارن مهاتمان جي ظاهر ليل اليوسان وروڌ نه ٿئي. ڇاڪاڻ ته اڌ ياتر شاستر جي وشيه الدرئين اليوسان ئي ”پاڻ“ کي معلوم ٿي سگهي ٿي. يعني الجوفقط اڌ ياترڪ دليلن سان لڙي ۽ لٿو ٿي سگهي. جهڙي طرح اڌ ياترڪ شاستر ۾ اهي ڳالهون يا آزمودا سڃاڻ سمجها ويندا آهن، جي ظاهري ڏسڻ يا آزمائڻ ۾ نه ايندا آهن؛ تهڙي طرح ويدالت شاستر ۾ ڪورن دليلن کان پنهنجي يعني آلم اليو جو درجو وڌو سمجهو ويندو آهي. جو دليل الهيءَ آلم اليو جي وڌ نه هڻدو آهي. تنهنڪي ئي ويدالتي قبول ڪرڻ لاءِ تيار ٿيندا آهن. اڌ ياترڪ شاستر جي پڙهندڙن کي هن ڳالهه تي ضرور ڌيان ڏيڻ گهرجي ته ”جو پدارت الدرئين جي ڄاڻڻ کان پري آهي ۽ الهيءَ ڪري جنهن تي ويچار لٿو ڪري سگهجي. تنهنجو لڙي ۽ فقط ٽرڪ جي مدد سان نه ڪرڻ گهرجي. سڄي سرشتيءَ جي مول پڙ ڪرڻ کان نه جو پدارت پري آهي، سو اڄنتم (ويچار ڪرڻ کان ٻاهر) آهي. اهو وچن بلڪل جهولو آهي، جو مهاپارٽ ۾ لپي ٿو. منڊوڪ ۽ ڪنو اينشد ۾ پڻ چيو ويو آهي ته آلم ڪيان فقط ٽرڪ يا ويچارن جي ڀڃ ٻاهر مان لٿو پڙهي سگهي. اڌ ياترڪ شاسترن ۾ اينشدن جي يوگيتا الهيءَ ڪري ئي وڌيڪ سمجهي وڃي ٿي. من کي ايڪاگر ڪرڻ جي وشيه ئي، اسانجي هندستان ۾ بلڪل آڳاٽي سمي کان خوب ويچار ڪيو ويو آهي ۽ آخر الهيءَ وشيه تي ”يوك شاستر“ نالي جدا گرت پڻ تيار ڪيو ويو. وڏا وڏا رشي، جي الهيءَ يوك شاستر جي سڌالتن ۾ بلڪل پڙ هئا، ۽ جن جو من اصل کان ئي اول، پوتر ۽ ڪشادو هو، الهن مهاتمان ۽ دشمن پنهنجي من کي پورو قبضي ۾ رکي، آتما جي سروب لسبت جو اليو حاصل ڪيو. يا آتما جي سروب لسبت الهن جي شد ۽ شالبت ٻڌي ۾ جا روشني پيدا ٿي، تنهن جو اينشدن ۾ بلڪل چٽو ذڪر ڪيو ويو آهي. الهيءَ ڪري ڪنهن نه اڌ ياترڪ سڌالت جي لڙي ۽ يا

دستی ٿاري سگهجي؟ هو ۽ اهڙي شيءِ نه آهي، جا باهه ۾
 سڙي خاک مٽي ٿي وڃي، يا هوا ۾ وڳڻ سان سڪي لوڻ ٿي
 وڃي. مطلب نه سرشتيءَ جي پدارثن جي آزمائش ۽ پرڳڻا لاءِ،
 اڄ ڪلهه جي وڪيلن جوڪي دستا ٻولي ڪڍيا آهن، سي سڀ
 الٽيءَ آتما جي آزمائش لاءِ لکيا آهن. تڏهن سوال آهي ته، الٽيءَ
 آتما جي پرڳڻا ڪهڙي دستور ڪئي وڃي؟ سوال بلڪل ٻوڙهو
 آهي، پر غور ڪرڻ سان اهو سوال سمجهڻو ڏسڻ ۾ ايندو. چوڻ
 جيئن الله ڪرڻ جي الهه (الدرنيس جوڻ) سان، سالڪه وادين
 ”پرڻ“ کي لڙڪڻ ۽ سولتر سمجهيو آهي، تيئن الهه کي پرڻ ڪرڻ
 ۽ پرڻ جي سڄي سروب جي لڙڪڻ ڪرڻ لاءِ ڪم ۾ آڻي؟
 آڏو لنگ ۽ اڌائامڪ شاستر ۾ ڇو وڌو پيدا آهي، سواڌوڻي آهي.
 آڏو لنگ شاستر جي وشه، الڌرين جي وسيلي ڄاڻي سگهجي
 ٿي؛ ۽ اڌائامڪ شاستر جي وشه الڌرين کي ڄاڻڻ کان ڏور آهي؛
 اهو خود ”ٻاڻ“ کي ئي الهه (آزمودو) ٿئي ٿو. الٽيءَ ئي ڪو
 شخص اهو اعتراض اٿاري سگهي ٿو ته، جيئن صورت ۾ آتما کي
 ٻاڻ ئي سڃاڻي سگهجي ٿو، نه پوءِ هرڌڪ منڻ کي ان ليهه
 جهڙو ڪيان ٿئي ٿو، سڀئي ٿيڻ ڏيو، باقي اڌائامڪ شاستر جي
 ڪهڙي صورت آهي؟ هاڻ، جيڪڏهن هرڌڪ منڻ جو الڌر
 ٿڌ هجي نه پوءِ، اهو اعتراض واهجي چئي سگهيو، پر جيئن نه
 اها ٻاليد عالم آشڪار آهي ته، سڀني منڻن جي ٿڌي ۽ ٿڪڻي
 هڪ جهڙي ٿئي ٿئي، تيئن صورت ۾ جن منڻن جو الٽيه ڪرڻ
 پوري درجي جو ٿڌ ۽ ٿڪڻ ٿي ويو آهي، ان جو آزمودو اسان لاءِ
 رهس ۽ مثال هئڻ ٿيڻ جي. باقي مان هن رهنم سمجهان ٿو، يا
 منهنجو حق ۽ رايو آهي، وغيره چئي بيم مباحثو ڪرڻ اجايو
 آهي. ويداليم اوهان کي دليل يا بيم ڪرڻ کان ٿورو ڊڄي.
 ويداليم جو ڪهڙو ايترو ٿي چوڻ آهي ته، الٽيءَ ليهه دليلن
 کي ايتري حد تائين مڃيو ويندو، جيتري حد تائين، انهن دليلن

پنهنجي لسبت ويچار ڪرڻ جي ڇهتن شڪتي پيدا ٿئي ٿي
يعني اها ڇهتينا پر ڪرڻي ۽ جو سڀاڙي آهي. پر انهيءَ سڌا
کي غير واجبي ۽ اڻ پورو سمجهي، سالڪن پنهنجو اهو سڌا
مقرر ڪيو آهي ته درشتا يعني پرش يا آتما الڳ آهي ۽ ڏسڻ
هر ايندڙ سرشتي الڳ آهي. هاڻي سوال پيدا ٿئي ٿو ته جنهن
رستي کي اختيار ڪري، سالڪ وادي پرش ۽ پر ڪرڻي جي
وچ ۾ پيد ٿيڪارين لاءِ چوڻ الهيءَ رستي کي اختيار ڪري اڳتي
وڌجي؟ سرشتي جي ڪٿي ڪيتري به سوکڻ جاچ ڪئي وڃي،
بلڪ ايترو به ڄاڻجي نه، اسين جهڪي شهرن ڏسون يا آزمائش
هر آڏون ٿا، تن ۾ فلاڻا فلاڻا ڪڍ موجود آهن ته به انهن سڀني
ڳالهين کي ڄاڻڻ وارو يا ”ڏسڻ وارو“ الڳ ئي رهجي وڃي ٿو.
ڇا، الهيءَ درشتا (ڏسڻ واري آتما) جي لسبت ويچار ڪرڻ لاءِ
ڪو ساڌن يا رستو آهي؟ ڇا، الهيءَ ڳالهه ڄاڻڻ لاءِ ڪو چارو آهي
يا نه سرشتيءَ جو سروب، جو اسانجي نظر ۾ اچي ٿو، سو
اهڙو ئي آهي، يا يعني لهولي جو؟ سالڪ وادي چون ٿا ته، انهن
سوالن جو جواب ڏيڻ ناممڪن آهي، تنهنڪري اها ڳالهه صاف
آهي ته پر ڪرڻي ۽ پرش، يعني هڪ يعني کان الڳ ۽ سولتر آهن.
جهڙڪڏهن فقط آڏو وڌڻ شاسترن جي درشتيءَ سان ڏٺو وڃي
ته پوءِ سالڪن جو مقصد سڌا بلڪل پورو نظر ايندو. ڇاڪاڻ
ته، جهڙيءَ طرح سرشتيءَ جي ٻين ٻدارن کي اسين پنهنجن الدرين
سان ڏسي ٿا ڇاچي، انهن جو ڪڍ-ڌرم مقرر ڪندا آهيون، تهڙيءَ
طرح هيءَ ”درشتا“ يعني جنهنڪي ويدانت ۾ آتما چيو ويو آهي،
سو پنهنجي ئي الدرين کي جدا روپ ۾ ڪڏهن به معلوم نه ٿي
سگهندو. ۽ جنهن شيءِ جو اهڙي دستور الدرين کي معلوم ٿيڻ
ناممڪن آهي، تنهنڪي مدش جون الدريون ڪيئن آزمائي يا
ڇاچي سگهندون؟ الهيءَ آتما لسبت شري ڪوشڻ پڳوان هن
رهنما بيان ڪيو آهي، آتما اهڙي شيءِ نه ڇڏهنڪي دلچاسي بين شين والڪر اهڙا

جو ٻڌا ٿيڻ اڻڪار جو نتيجو آهي ۽ پرش جيڪڏهن لڙڪي آهي
 نه پوءِ ئي شمار پرش جي جدا جدا رهڻ جو ڪم منجهس لڳو
 رهي سگهي. يا ائين چوڻو ٿو ٿو ته پرش بي شمار نه آهن،
 بلڪ پرڪريءَ جي نقطه اڻڪاري ڪن سببان ئي اڻڪار ٿين ٿا يعني
 ڪهڙائي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. پر سوال هيءُ آهي سگهي ٿو ته سولنتر
 پرڪريءَ سان ڪو سولنتر پرش جو مڃاڻ ٿيڻ آهي، سو سچو آهي
 يا ڪوڙو؟ جيڪڏهن سچو آهي ته پوءِ اهو مڃاڻ هرگز نٿي لڳو
 سگهي، يعني سالڪن جي چڻي موجب پرش جو پرڪريءَ کان
 جدا ٿي مڪمل يا ڪيول ٿيڻ ناممڪن آهن ۽ جيڪڏهن اهو
 مڃاڻ ڪوڙو آهي ته پوءِ اهو سڌالڻ بلڪل ئي نٿو ٿي
 ٿو ته پرش سان ڪڏهن سبب، پرڪري پڻ پڄر ڪم ڏيکاري
 ٿي ۽ اهيءَ سان ڪڏهن مثال به اڻ ٿو ٿو آهي نه، ڇوڙيءَ طرح
 ڪانه پڻ پڄي پڄي کي ڪم ڏيندي آهي، ٿوڙيءَ طرح پرش جي
 فائدي لاءِ، پرڪري سڌالڻ ڪم ڪرڻ لاءِ ٺاهي آهي. ڇاڪاڻ ته
 پڄر، ڪانه جي ڀيٽ مان ٻڌا ٿي ٿو، ٽيهن حالت ۾ اهو پڻ پڄي
 پڄي ئي ٺاهي ٿو ٿو آهي. پر پرڪري ۽ پرش ڪو،
 ڪانه ۽ اڻڪري پڄي ڇوڙو ٿا ٿر سڀڻ نه آهي. سالڪه ماستر جي
 معص موجب، پرڪري ۽ پرش هڪ ٻئي کان بلڪل جدا جدا
 ٿو آهن. هڪ ڇڙ آهي ۽ ٻيو سڄيٽن. هاڻي جنهن صورت ۾ اهي
 ٻئي ٿو، پرڪريءَ جي شروعات کان ئي هڪ ٻئي کان جدا ۽
 سولنتر آهن، ٽيهن صورت ۾، هڪ جو ٻئي جي فائدي لاءِ ڪم ڇو
 هڻڻ ٿو ٿو؟ اهيءَ اعتراض تي ڪو سالڪه وادي ائين چڻي
 سگهي ٿو ته اهو ائين جو قدرتي سڀاڙو آهي. سوال آهي ته
 جيڪڏهن هڪ جو ٻئي جي فائدي لاءِ ڪم ڪرڻ سڀاڙو آهي
 ته پوءِ هڪل جي ڇڙ - اڌ ڀيٽي سڌالڻ کي ٻورو ڇو، ڇڻي؟
 هڪل جو نه نه اهوئي معص آهي ته، مول پرڪريءَ جي ڪن
 ٿي ٿي ٿي ٿي آخر ان پرڪريءَ ۾، خود ٻاڻڪي ڏسڻ ۽ خود

سمجھي. اها ٻين شاسترن جي وشيه آهي؛ جنھڪري ويدانت
الهيءَ وشيه تي بحث مباحثو ڪرڻ نه لٿو گھري. ويدانت الھن
سڀني ڳالھين کان ڪيتريون وڪون اڳتي وڌڻ لاءِ تيار ٿيو آهي.
ويدانت الهيءَ وشيه تي ئي ويچار ڪرڻ وڌيڪ مناسب سمجھي
ٿو نه، ٻنڊ (شري) ۽ ٻرھمالد (سنسار) جي بنياد ۾ ڪھڙو سرشت
نتو موجود آهي، ۽ منشن ان سرشت نتو ڪي ڪھڙي دستور
حاصل ڪري سگھي ٿو. ويدانت پنھنجي الهيءَ وشيه جي ميدان
۾، باقي ڪنھن کي نه گھڻو لٿو ڏئي. شينھن جي اڳيان گذرڻ والگر.
ويدانت جي سامھون ٻيا سڀ شاستر ڪنھن لاءِ الهيءَ تي ھڪ
ڪوي چوي ٿو نه، ”جھنگ ۾ گذرڻ جھان ٻيا شاستر نيسٿائين.
ڪنھن لاءِ جيسٿائين ويدانت جو شمار نه ڪجيو آهي.“

پرڪرتي ۽ پرشن جي دٿيتي سدانت تي اعتراض

سالڪيه شاستر جو چوڻ آهي نه، ڪيتر-ڪيتر ڪي نور لڪ
۽ چند چاڻ مان ثابت ٿيندڙ ”دريشتا“ يعني پرشن يا آلماءِ ۽ ڪير-
اڪير سرشتيءَ تي نظر وجهڻ مان ثابت ٿيندڙ ستي، دجي ۽ ٽمي
گھڻ واري اويڪٽ پرڪرتي اهي باقي سونٽر آهن؛ يعني اهي
ڇڪٽ جا ۽ مول نتو سمجھڻ گھرجن. پر ويدانت الهيءَ کان نه
ڪي وڪون اڳتي وڌي چوي ٿو نه، سالڪين جا ”پرشن“ لوڳ
ڀلي هجن، پر اهي ٻي شمار آهن؛ الهيءَ ڪري اها ڳالھ مڃڻ
واھيات ٿيندي نه، الھن ٻي شمار پرشن جي فائدي جي مد نظر
ٿي ٿي، پر ڪرتي پنھنجو وهنوار ھلائي ٿي. اهڙيءَ ڳالھ کي مڃڻ
کان نه، سالڪي لقط نظر کان ٻيتر هيءَ ڳالھ ٿيندي نه ان ايڪي
جي ڪيان کي آخر تائين ڪم آندو وڃي؛ ۽ پرڪرتي ٿوڙي ٻي
شمار پرشن کي ھڪ ئي ٻر ٿيو ٻر، ڀاڱن ۾ وراھڻ کان سواءِ رکيو
وڃي، جو ٻر ٿيو هيٺاھين کان اوچائيءَ تائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو.
۽ جنھنجي تي مدد سان، سرشتيءَ جي ٻي شمار ويڪٽ ٻڌارڻ
کي ھڪ اويڪٽ پرڪرتي، ۽ دڪو وڃي ٿو. سرشتيءَ ۾ جدائيءَ

آڌياڌ نائون

آڌياڌم يا ويدانت

جو ٻو اويڪم ٻڌارڪ، سالڪن جي اويڪم (پرڪرليءَ) کان نه سرڪست آهي، ۽ جو سدائن (قدومي)، اناڊي آهي، ۽ سڀني پراڻن جي لاس لڳا ئي نه لاس ٿو ٿئي، سولي پر پر ٻڌارڪ (آخرين منزل) يا ڪٿي آهي.

ڪم ۸-۲

اولن ٻن آڌيان جو مختصر مطلب هن ريت آهي: ڪمتر، ڪمترڪم، ويچار ۽ جهنگي ڪمترڪم چون لا ٿينگي سالڪيه شاستر ۽ پرش. چيو ويو آهي، سڌي ڪمتر، اڪير يا چر، اچر سرشتيءَ تي ويچار، ڪوڙ سان، سالڪيه شاستر موجب پرڪرلي ۽ پرش، اهي ٻئي، سولتر ۽ اناڊي مول ٿو آهن؛ ۽ پرش کي، پنهنجن سڀني ڏک، ٿوڙي لڪلشن کي لاس ڪوڙ، ۽ موڪم جي آئند پاڻ لاءِ، پرڪرلي، ڪي پاڻ ڪسان الڳ ۽ ڪول چاٽسي، سڀني ڪن ڪان پري وهڻ ڳوڙجي. پرڪرليءَ جي پرش سان ملاپ ٿو ٿي، پرڪرلي پرش اڳيان پنهنجو ڪول ڪڙي ۽ ريت ڏيکاري ٿي، اهيءَ سمع اڄ ڪلهه جي وڃائون جو راتو سالڪيه شاستر کان ٻئي لمولي جو آهي. ممڪن آهي نه اڳتي هلي چئن چئن آڌيو لڪ شاسترن جي آئي ٿيندي ويندي، ٽن ٽن اڳي ۽ مڃي ٿي وڌيڪ روشني ٻولدي ويندي. پر اهيءَ بنيادي سڌا ۽ ڪو، فرق ٿو پئجي سگهي نه، ڪول هڪ اويڪم پرڪرليءَ مان (ڪن مان ڪنن جي) اهڙا لڳا واري سڌا ۽ موجب) سلسلو وار سڀ ايڪم ٻڌارڪ لهما آهن. پر ويدانت اهيءَ وڌيڪ کي پنهنجو ٿو

(من) ۽ پرديمن مان الرڌ (اهنگار) پيدا ٿيو، پر ويداليت شاستر موجب جيو هر هڪ وقت، لقمن سري سان پيدا ٿيو ٿئي ۽ هتي ۽ سنالن پرميشور جو لٽيه ۽ الادي الش (جزو) آهي. الهي ڪري ويداليت سولنن ۾، ڀاڳوت جي مٿئين سلسلي جو ڪنڊن ڪندي چيو ويو آهي ته، اهو وقت ويد جي ورت آهي ۽ الهي ڪري ڌيان ڏيڻ پوک نه آهي. ڪيتا پر ويداليت سولنن جي الهي ۽ صف جو اثر ڪيو ويو آهي. اهڙي طرح سالڪيه وادي، پر ڪرني ۽ پورش کي سولنن ٿيو مڃين ٿا، پر الهي ۽ دوتيتي سداليت کي غير واجب سمجهي، ويداليتن اهو سداليت مقرر ڪيو آهي ته، پر ڪرني ۽ پورش اهي ٻئي ٿيو هڪ ئي لٽيه ۽ لڙڪڻ پر مائما جون ويوليون (صورتون) آهن. اهو مٿو ڪيتا کي به منظور آهي. پر الجو خلاصو ڏکڻ ايندڙ بيان ۾ ڪيو ويندو. هتي ڪيول اهائي ڳالهه صاف ڪرڻي آهي ته، ڀاڳوت ۾ بيان ٿيل واسندو (ڪوشن) ڀڳتيءَ جو ۽ پر ڪرني پر ڌان ڌرم جو ٿيو جيتوڻيڪ ڪيتا کي منظور آهي، ته نه ڪيتا، ڀاڳوت جي الهي ۽ صف کي لٽي مڃي ته، پور پائڻن واسندو مان سنڪوشن يعني چيو پيدا ٿيو ۽ المان اڳتي هلي پرديمن (من) ۽ الرڌ (اهنگار) پيدا ٿيو. سنڪوشن، پرديمن ۽ الرڌ جو نالو به ڪيتا ۾ لٽو آهي. ٻيو، زال ۾ ٻڌايل ڀاڳوت ڌرم ۾ اهوئي پيدا آهي. الهي ۽ ڳالهه کان پڙهندڙن کي هن هنڌ الهي ڪري آگاهه ڪيو ويو ته، فقط ايتري لڪڻ ۾ ئي ته، ڪيتا ۾ ڀاڳوت ڌرم جا سداليت آهن، ڪو ائين نه سمجهي رهي، ته سرشتيءَ جي رچنا لسبت يا جيو ۽ پرميشور جي سرون لسبت، ڀاڳوت وغيره ڀڳتي پنهنجن جا صف به ڪي ڪيتا کي منظور آهن. هاڻي اڳتي هلي الهي ۽ ڳالهه ٿي روشني وڌي ويندي ته، سالڪيه شاستر ۾ بيان ٿيل پر ڪرني ۽ پورش کان پري، سڄي وڪيٽ. اويڪيٽ يعني ڪم. اڪير ڇڪي جي مول ۾ ٻيو ڪو لٽو آهي يا نه. الهي ۽ کي اڌ پالڻ يا ويداليت چولدا آهن.

ٿو. پاڪوت ڪيتا ۾ ڇهه ويو آهي ته، جڏهن ”برهما جي الهيءَ ڏينهن يعني ڪلب جي شروعات ٿيندي آهي، تڏهن اويڪسف مان، سرشتيءَ جا سڀ پدارت ٺهندا آهن ۽ جڏهن برهما جي رات ٿيندي آهي، تڏهن سڀ ويڪسف پدارت (يعني سڄي سرشتيءَ ۾ ڇڪي شون ڏسڻ ۽ ٻڌڻ ۾ اچن ٿيون)، اويڪسف (سالڪين جي مٿي موجب برڪرلي ۽ ويدالٽين جي سڌالٽ موجب بربرهر ۾ لڌ (ڪم) ٿي ويندا آهن.“ سمرٽين ۽ مهاپاروت ۾ ٻڌا هڙوئي وڌڻ ملي ٿو. الهيءَ پوراءَ ڪنن سواءِ، پراڻن ۾ ٻين پراڻن جو بيان نه اچي ٿو. پراڻن پورين ۾، سڄي، ڇنڊ وغيره سڄي سرشتي لاس ٿئي ٿئي ۽ الهيءَ ڪري ارهالند (سرشتيءَ) جي رچنا ۽ لاس جي بيان ۾، الهن پورين جو ويچار ڪرڻ اجايو آهي. ڪلب، برهما جو هڪ ڏينهن يا رات آهي ۽ اهڙا ۳۶۰ ڏينهن راتيون، برهما جو هڪ سال آهن. پراڻن ۾ لکيل آهي ته، برهما جي جهوس ۽ سندس هڪ سو ورهين جي ٿئي ٿئي ۽ الهيءَ جهوس مان هن وقت اڌ گذري چڪي آهي ۽ باقي عمر جي اڌڪولجا ورهيه جي پهرئين ڏينهن جي، يعني شويست واراڻه لالي ڪلب جي، هميشه شروعات آهي ۽ الهيءَ ڪلب جي چوڏهن منولترن مان، ڇهه منولتر گذري ويا آهن. ان منولترن جي اڌڪهتر مهاڳين مان، ستاويهه مهاڳ، پورا ٿي چڪا ۽ هاڻي اڌاويهه مهاڳ جي، ڪلڳهه جو اڌاويهه ڇڏن، يعني چوٿون ڀاڱو ڇالو آهي. سنبت ۱۹۵۱ ۾ هن مهاڳهه جي ڪلڳهه جا لڳ ڀڳ ۵۰۰۰ ورهيه گذري ويا. اهڙيءَ طرح حساب ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته، هن ڪلڳهه جي پوراءَ ٿيڻ ۾، سنبت ۱۸۵۶ ۾ منشن جا ۳۹۱۰۰۰ سال باقي هئا. اهڙيءَ حالت ۾، ڇالو منولتر جي آخر، يا ڇالو ڪلب جي آخر ۾ ٿيندڙ مهاڳ پوراءَ جي ڳالهه ڪهڙي ڪهڙي؟! هن وقت برهما جي ڏينهن يعني چئن اڏين ڪروڙن جو ڪلب جاري آهي؛ اڃان الجواب ڏيو ته، اڌ ڌڪو گذريو آهي، يعني سڀ منولتر به گذري سگهيا آهن.

ٻئي هي شروع ٿيڻ تائين ٻه ڪجهه وقت گذري ٿو. اهڙيءَ طرح جيڪو جي آخر کان، ٿرپا جيڪو جي شروع ٿيڻ تائين چار سو ورهه گذري وڃن ٿا، ۽ ٿرپا جيڪو جي اڳيان ۽ پٺيان ٽي سو ورهه، دوايو کان اڳ ۽ پوءِ ٻه سو ورهه ۽ ڪلڪ جي اڳيان ۽ پٺيان ٻه هڪ سو ورهه گذري وڃن ٿا، اهو ميلهه وقت به هزار ورهه ٿو. انهيءَ ۾ مٿس جيڪن جي وقت گذرڻ سان به چئنين جيڪن جي وقت هو انداز ٻارهان هزار ورهه ٿيندو. هاڻي سوال آهي ته، اهي ٻارهان هزار ورهه اسانجا آهن يا دوتائين جا؟ جيڪڏهن بدويجا مڃن ته پوءِ ڪلڪ جي شروع ٿيڻ پنجن هزار گذري وڃڻ سبب، ائين چوڻو ٿو ٻوڏو ته، اسانجو هزار ورهه وارو ڪلڪ نه ختم ٿي ويو، بلڪه ان کانپوءِ ايندڙ ڪراچي (ستجيڪو) جو به ختمو ٿي ويو ۽ اسان هينئر ٿرپا جيڪو ۾ پير پاتو آهي انهيءَ سوال جي جواب ۾، پراڻن چوڻ ٿا ته، اهي ورهه دوتائين جا آهن. دوتائين جا ٻارهان ٻارهان هزار سال، اسانجي ۳۶۰ × ۱۲۰۰۰ = ۴۳۲۰۰۰۰ (تقريباً لک، ويهه هزار) سالن جي برابر ٿين ٿا. اڄ ڪلھ جي ٺهڻ جو جيڪو ماڻو انهيءَ حساب تي ٺهيل آهي. دوتائين جا ٻارهان هزار ملي، اسان جو مهاجيڪو، يا دوتائين جا ٻارهان هزار ملي، اسان جو هڪ مهاجيڪو، يا دوتائين جو هڪ جيڪو ٿئي ٿو. دوتائين جي اڪيٽو جيڪن کي منوتر چئبو آهي، ۽ اڏا منوتر چوڏهن آهن. پر جيڪن والڪو، پورين منوتر جي پوري ٿيڻ کان به ٻئي منوتر جي شروع ٿيڻ تائين نه ڪو زمانو گذري وڃي ٿو. ائين پنڌوهن ميلههيه زمانن يا وقتن، ۽ چوڏهن منوترن کي ملائي سان، دوتائين جا هزار جيڪو ٿين ٿا، يعني نهها جو هڪ ڏينهن پورو ٿئي ٿو. منو سرتي ۽ مهاڀارو ۾ لکيل آهي ته، دوتائين جا اڏا هزار جيڪو، نهها هي هڪ رات. ڏينهن جي برابر ٿين ٿا. انهيءَ حساب موجب، نهها جو هڪ ڏينهن، اسان منهن جي ۴۳۲۰۰۰۰۰ ورهه جي برابر آهي ۽ انهيءَ کي ڪلڪ چيو وڃي

مان يعني ويدانتين جي سڌاڻس موجب مول سدروپ پُر پُره مان،
 سرشتيءَ جا سڀ سنجيو ۽ لر جيرو ويڪت پدارت ڌري ڌري
 پمدا ليا. جڏهن سرشتيءَ جي پُره جو وقت اچي پهچندو، تڏهن
 سرشتيءَ جي ڪيڻ جو سلسلو جهنگو اسين مٿي ذڪر ڪري
 آيا آهيون، ليڪ اُهو ڦرلڌو ۽ سڀ ويڪت پدارت پُر ڪرڻيءَ
 ۾ يا مول پُر پُره ۾ لاءِ ٿي ويندا. الهيءَ سڌاڻس ۾ سالڪيه ۽
 ويدانتي ٻئي شامل آهن. پُره جي وقت پنجه مهاپوئن مان پُر ٿوي ۽
 جو لاءِ جل ۾، جل جو اڳي ۽ پراڳي ۽ جو هوا ۾، هوا جو آڪاش ۾،
 آڪاش جو پنجه نمائرائن ۾، پنجه نمائرائن جو اهنڪار ۾، اهنڪار
 جو ٻڌي ۾، ۽ ٻڌي جو لاءِ پُر ڪرڻيءَ ۾ ٿي ويندو ۽ ويدانتي
 سڌاڻس موجب پُر ڪرڻي، پُر پُره ۾ لاءِ ٿي ويندي. سالڪيه ڪارڪا
 ۾ ڪنهن به هنڌ اها ڳالهه فيصل نه ڪئي ويئي آهي ته سرشتيءَ جي
 رچنا کان الهجي سنگهار ٿيڻ تائين ڪيترو وقت گذري ٿو. پُر منو
 سمرڻي، مهاپاروت ۽ ڪيتا ۾ الهيءَ سوال لسبت چڱي اپٽاڙ ڪئي
 ويئي آهي. الهيءَ اپٽاڙ بعد الهن ڪرڻن ۽ سرشتيءَ جي پُره ٿيڻ
 جي وقت لسبت جو سڌاڻس مقرر ڪيو آهي، معلوم ٿئي ٿو ته
 اهو سالڪيه، مٿ وارن کي پڻ منظور آهي. الهيءَ اپٽاڙ جو هن
 ريت بيان آهي: اسانجو اُترائڻ (جيستاءِ سجڙو ۾ آهي) ديوتائن
 جو ڏينهن آهي ۽ اسانجو ڏکڻائڻ (جيستائين سجڙو ڏکڻ ۾ آهي،
 يعني اُڪل ڇهه مهينا) الهنجي رات آهي. يعني اسانجو هڪ سال،
 ديوتائن جي هڪ رات ۽ ڏينهن جي برابر آهي ۽ اسانجا ۳۶۰
 سال، ديوتائن جي ۳۶۰ ڏينهن يعني هڪ سال جي برابر آهن.
 ڪرمت، تربتا، دواپ، ڪلچڪ، اهي چار جڳهه آهن. الهن جڳه
 جي مدي جو حساب هن ريت آهي: ڪرمت جڳه ۾ چار هزار
 ورهيه، تربتا ۾ ٽي هزار، دواپ ۾ ٻه هزار ۽ ڪلچڪ ۾ هڪ هزار
 ورهيه آهن. پُر هڪ جڳه جي پوري ٿيڻ تي يگدم اهو جڳه شروع
 ٿي ٿي هڪ جڳه جي پوري ٿيڻ کان،

لنگه شربر جي آڪار لسبع ڪجهه ذڪر ليل آهي. ان ڪٿا ۾ چيو ويو آهي ته ”راجا ستموان جي استول ڏيھ مان، ٻمراج هڪ اڱولي ڇيڏو پرش (لنگه شربر ڪڍيو).“ الھيءَ مان معلوم ٿئي ٿو ته لنگه شربر جو آڪار، اڱولي کان وڏو نه آهي.

ٻڌيءَ جا پاو ۽ ويدانت جا ڪرم

لنگه شربر جي لظور ۾ نه اچڻ ٿي، ڪهڙن ثابتين تي الھي هستي مڃڻي پوي ٿي، ۽ ان لنگه شربر جا ڪهڙا ڀاڱا آهن وغيره ڳالهين جو بيان ٿي چڪو. پر فقط ايتري تي چوڻ مان نه پر ڪرڻي ۽ پنجه استول مهاڳون کان سواءِ باقي ارڙهن ٽنن جي ميل مان لنگه شربر لھي ٿو، ڪم ٻڌو ٿو ٿئي. الھيءَ ۾ نه ڪو به شڪ نه آهي ته جتي لنگه شربر رهندو، اتي الھن ارڙهن ٽنن جو مجھو ۽ پنھنجي ڪٿا- ڌرم موجب ماڻا پتا جي استول ڏيھ مان، ۽ اڳتي هلي استول سرشتيءَ جي ان مان، هٿ، پير وغيره استول عضوا يا استول اندريون پيدا ڪندو، يا الھن جي ٻالڻا ڪندو. پر هاڻي الھيءَ ڳالھ کي صاف ڪرڻ جي ضرورت آهي ته ارڙهن ٽنن جو لنگه شربر، ٻسون، ٻکي، منش وغيره جي جدا جدا ڏيھ جو ٿو پيدا ڪري. جالدار سرشتيءَ جي سڄمڻن ٽنن کي، سالڪيه وادي ”پرش“ چولدا آهن، ۽ سالڪيه مٿي موجب، ڪٿي اھي پرش اڻ ڳڻيا هجن، ته به هر هڪ پرش سپاويڪ اُداسين ۽ اڪرڻا آهي، الھيءَ ڪري ٻسون، ٻکي وغيره پراڻين جي جدا جدا شربر پيدا ڪرڻ جو ڪم کيس ڪرڻو ٿو پوي. ويدانت شاستر ۾ چيو ويو آهي ته، ٻاپ- پنجه جي لٽمڃڻ سبب، پراڻن جا اھي جدا جدا پيد ٿين ٿا. الھن ڪرمن لسبع اڳتي هلي اپڙ ڪئي ويندي. سالڪيه مٿ موجب ڪرم ڪري، پرش ۽ پر ڪرڻيءَ کان جدا ٿيون ٿيون ٿو ٿي سگھجي، ۽ جنھن صورت ۾ پرش اُداسين آھي تنھن صورت ۾ چوڻو ٿو ٿو، ڪرم، پر ڪرڻيءَ جي سٽي، رجي ۽ ٽمي ڪٿا جو وڪار آهي. لنگه شربر، يعني ارڙهن ٽنن جي

اڌرم جا سنگار به ان شرار مان ٻاهر لڪڻ لڳا. الهيءَ کان سواءِ الهيءَ اڻهند به ايترو ڀڳ ڇهو ويو آهي ته، آتما کي پنهنجن ڪرمَن موجب جدا جدا لوڪ حاصل ٿين ٿا ۽ اتي ڪڏهن وقت لاءِ ڪس رهڻو پوي ٿو. اهڙيءَ طرح چالڊوڪه اڻهند ۽ ويدالسا سوڙن به چالڊوڪه اڻهند جي سڌائين جي ڏال سمجهائي ۽ مان پڻ ظاهر ٿئي ٿو ته، ليڪه شرار به، جل، لجهه ۽ ٻيڙي، انهن ٽيهن نئون کي رکڻ، چالڊوڪه اڻهند کي به منظور آهي. مطلب ته، سالڪن جي ٻڌي وغيره ارڙهن نئون جي ليڪه شرار به، ٻراڻ، ڌرم، اڌرم ۽ ڪرم کي شامل ڪرڻ سان، ويدالسا سمع موجب ليڪه شرار آهي ٿو. پر سالڪه شاستر موجب، ٻراڻ، يارهن الدرين به ۽ ڌرم، اڌرم، گمان الدرين به ٿي رکيو وڃي ٿو. تنهنڪري ويدالسا جي ليڪه شرار جو تفاوت فقط لفظي آهي. يعني ليڪه شرار جي ڀاڱن لسٽ ويدالسا ۽ سالڪن جي وچ ۾ ڪو وڏو نه آهي. گهڻا جي پندرهين اڌاء به چڻل آهي ته، من ۽ پنهنجن الدرين مان ئي سوڪم شرار آهي ٿو. وري اڳتي هلي ڇهو ويو آهي ته، جڏهن هوا، گلن جي سڳند کي کڻي وٺي ٿي، ٿڌن ڇو، اسٽول شرار کي ڇڏي، هن ليڪه شرار کي پاڻ سان کڻي وٺي ٿو. پر باد رکڻ ڪهڙي نه، گهڻا به ڪو اڌائو گمان آهي، سو اڻهندن مان ئي ورتو ويو آهي ۽ الهيءَ ڪري چڻي سگهيو ته، من سميت ڇو، الدرين، اهن شهن به ئي پڳوان شري ڪوشڻ کي، پنجه ڪرم الدرين، پنجه نمائرائون، ٻراڻ ۽ ٻاٻ، پنجه، منظور آهن. منو سمرتيءَ به نه ڇو ويو آهي ته، ”مرڻ بعد منش کي، هن حشر يا حيوت به ڪم ٻاٻ، پنجه جي پوڄڻ لاءِ، پنجه نمائرائن وارو سوڪم شرار ملي ٿو.“ گهڻا به ڇو مٿي ڏال هوا جو مثال ڏنو ويو آهي ۽ تنهن مان فقط اهائي ڳالهه ثابت ٿئي ٿي ته، اهو (ليڪه) شرار سوڪم آهي، پر ان مثال مان، الهيءَ شرار جي آڌار جو ڪو به الزام نه ٿو ڪنڍي سگهجي. مهاڀارت به هڪ ڪهاڻي آهي، جنهن به

جي، آڌار طور ضرورت آهي. جيڪڏهن مول ٻر ڪري ۽ ڪي
 الهن ٿيون جو آڌار مڃو وڃي، ته هوءَ اويڪٽ ۽ اوڪار حال
 ۾، يعني اي شمار ۽ سرو وياهي (هر جاءِ پکڙيل) هئڻ سبب، هـ
 لندي لنگ شر ٻر جي ٻڌي، اهنڪار وغيره جو آڌار ٿي ٿي
 سگهي. الهيءَ ڪري مول ٻر ڪري ۽ جي ٿي ٻروين يا وڪار
 مان استول مهاوٽن جي بدلي، الهن جي مول پنجه سوکيم نمنا ٿاڻن
 ڪي، مٿين ٿرهن ڪڍڻ سان، الهن جي آڌار جي لفظ نظر سان، لنگ
 شر ٻر ۾ آڻڻو پوي ٿو. ڪڍڻ، سالڪه وادي، لنگ شر ٻر ۽ استول
 شر ٻر جي وچ ۾ هڪ ٽئين شر ٻر جي به هستي مڃڻ ٿا ۽ الهن
 جو چوڻ آهي ته، اهو ٽيون شر ٻر ٿي لنگ شر ٻر جو آڌار آهي. ٻر
 اسين الهيءَ مٿ ڪي اي واجب سمجهون ٿا. خود سالڪين جي
 مکيه (ڪارڪا) ڪرل ۾ به اها معنيٰ ٿي ملي ۽ شايد ٿيڪا
 ڪندڙن ٻر ۾ پڻجي مٿيون مطلب ڪڍيو آهي.

لنگ شر ٻر نسبت ويدانت ۽ سانڪيم شاستر
 جي پيٽ

ٿوري ڌيان ڏيڻ سان معلوم ٿيندو ته، سالڪيه شاستر جي
 مٿين ارڙهن ٽيون جي لنگ شر ٻر، ۽ انهن ٻن ۾ وڌڻ ڪيل لنگ
 شر ٻر ڪو وڏو ٻڌ نه آهي. ٻرهدار ٿيڪه انهن ٻن ۾ ڇو ويو آهي
 ته، ”جهڙيءَ طرح لنڊڙو ڪڙو. ڪاهه جي هڪ ٻن جي ٻيڙيءَ
 ٺاهڻ ٻهڙو سان، ٻئي ٻن ٿي، اڳئين ٻن سان، ٻهڙجي شر ٻر جو
 اڳيون ٻاڏو ڪندو آهي ۽ ٻوڙ ٻهڙين ٻن تان ٻهڙجو ٻوڙون
 ٽنگون ٽنگون ڇڪي وٺندو آهي ۽ ٻيڙيءَ طرح آتما هڪ شر ٻر
 ڪي ڇڏي ٻئي شر ٻر ۾ لنگهي آهي.“ پر الهيءَ دليل مان فقط
 آتما ٻي شر ٻر ۾ لنگهي ٿي ۽ هوءَ هڪ شر ٻر ڇڏي ٻي ڪدم
 ٻئي شر ٻر ۾ لنگهي، الهن ٻنهن ٻانهن جو ٻوڙو جواب نه ٿو
 ملي. ڇاڪاڻ ته، ٻرهدار ٿيڪه انهن ٻن ٻيڙي هلي لکيو ويو آهي
 ته، آتما سان گڏ، نوڪيم ٻوڙ، من، اندرون، ٻاڙ ۽ ٻوڙ.

هاڻي ائين چوڻو ٻڌو ته، جو پرش، گمان حاصل ڪئي کان سواءِ مري وڃي ٿو، سو جيتوڻيڪ ٻولين پنجن مهاڻن مان آزاد ٿي وڃي، ته به الڪي اڳيان ارڙهين ٿو لڳا ڇڏين. اهي ارڙهين ٿو هن ريت آهن: ٻڌي، اهنڪار، من، ڏهه الدربون ۽ پنج ٽماٺرائون؛ اهي سڀ ٿو سوکڻ آهن. ائين ٿون جي، پرش سان مڃاڻ ٿي ٿي جو شرپو اٿي ٿو، تنهنڪري لنگ شرپو چڱو آهي. گمان حاصل ڪرڻ کان اڳ مري وڃڻ ٿي، مٿس ارڙهين ٿون جو ٿيڻ لنگ شرپو استول ڏيڻ کان پوءِ لڪر ٿو آهي؛ ۽ جهٽائين پرش کي گمان حاصل ٿي ٽماٺائين، ان لنگ شرپو سڀ ٿي، الڪي لوان لوان حشر وٺا ٻولندا آهن. اهي ۽ ٿي ڪن ماڻهن اهو اعتراض الاري آهي ته، هي جو منش جي مرڻ وقت صاف ڏسڻ ۾ ايندو، آهي ته، ان جي جيو سان گڏ، ان جو ڏيڻ مان ٻڌي، اهنڪار، من ۽ ڏهه الدربون جي هل چل به بند ٿي ويندي آهي؛ تنهنڪري لنگ شرپو ۾ ائين ٿيڻ ٿو کي شامل ڪرڻ ۾ نه ڪا حڪمت نه آهي، پر انهن ٿيڻ ٿون سان گڏ پنج سوکڻ ٽماٺرائن کي به لنگ شرپو ۾ ڇو داخل ڪرڻ ٿو چئي؟ انهن اعتراضن جي جواب ۾ سالڪي وادين جو چوڻ آهي ته، اهي ٿيڻ ٿو (ٻڌي، اهنڪار، من ۽ ڏهه الدربون) پر ڪر ٿي ۽ جا ڪڍا آهن؛ ۽ چوڙيءَ طرح ڪنهن پاڇي کي، ڪنهن نه ڪنهن شيءِ، ۽ ٿو ٿو ڪي، اهو يا ڪاغذ وغيره جي آڌار جي ضرورت آهي، ٿو ٿو ٿو طرح انهن ٿيڻ ٿون کي به گڏ رهڻ لاءِ، ڪنهن درويءَ (شيءَ) جي آڌار جي ضرورت آهي. آلهه خود لوڪن ۽ اڪر ٿو آهي؛ تنهنڪري هوءَ خود ڪنهن به ڪڍ يا ٿو جو آڌار ٿي ٿي سگهي. منش جي حيرت حالت، الڪي شرپو جا استول پنج مهاڻن ٿي ٿون ٿيڻ ٿون جو آڌار رهن ٿا. پر موت کان پوءِ، يعني استول پنج مهاڻن جي ڏيڻ جي ناس ٿيڻ ٿي، انهن پنج مهاڻن جو آڌار ٿي ٿو وڃي. ان حالت ۾ ٿيڻ ٿون جي آڌار لاءِ، ڪنهن ٿي

مرڻ جي چڪر ۾ اچڻو پوي ٿو. پر اڃان الهيءَ ڳالهه جو بيان نه ڪيو ويو نه جنهن ڀرڻ جو گمان حاصل ڪئي کان اڳ خاتمو يا موصفت ٿئي ٿو، تنهن کي اون اون جنمن ۾ ڪيئن اچڻو پوي ٿو. الهيءَ لاءِ هن مسئلي تي ويچار ڪرڻ لازمي آهي. هيءَ ڳالهه عالم آشڪار آهي نه جو منڃن گمان حاصل ڪرڻ کان سواءِ مري ٿو وڃي، تنهنجي آتما پر ڪرڻي جي چڪر کان آزاد ٿئي ٿي سگهي. ائين نه مڃڻ ڪري، پوءِ گمان اڳيان جي ڪا به گهٽ وڌائي نه ٿي رهي. ۽ الهيءَ کانسواءِ اهڙيءَ صورت ۾ چارواڪ جي منصف موجب ائين ئي چوڻو پوندو ته مرڻ بعد هر هڪ شخص جنم-مرڻ کان چڱي مڪمل ٿي ٿو وڃي. جيڪڏهن ائين چڱجي نه ته موصفت کان پوءِ آتما يا ڀرڻ بهي يا رهي ٿو وڃي ۽ هونئو پنهنجي مراد سان اوان اوان جنم وٺي ٿو، نه پوءِ ڀرڻ کي اڪرتا ۽ آدامن چوڻ اجايو ٿي پوندو. الهيءَ کانسواءِ جيڪڏهن اسان ائين مڃينداسين ته آتما خود نسي اوان اوان جنم وٺي ٿي، نه پوءِ چڱو نه جنم ۽ مرڻ آتما جو هڪ نتيجو ٿي يا ڌرم آهي ۽ ۽ الهيءَ کانسواءِ اها ڳالهه ٻڌڻ ثابت ٿيندي ته هو به جنم ۽ مرڻ جي چڪر کان گذرن به سولنت يا مڪمل ٿي ٿي سگهي. الهيءَ ڪري اها ڳالهه ظاهر آهي ته جيڪڏهن بنان گمان حاصل ڪئي ڪو منڃن مري وڃي ته اڳتي هلي اڪي ٿين جنم ڏيڻ لاءِ اچي آتما سان پر ڪرڻيءَ جو سڀيڻو هڻڻ ضروري آهي. مرڻ بعد اسٽول ڏيڻ لاس ٿي وڃي ٿي، جنهن ڪري ظاهر آهي ته الوقت مٿيون سڀيڻو پنجهه مهاوون واري پر ڪرڻيءَ (ڏيڻ) سان ٿي رهي. پر ائين هرگز نه ٿو چڱي سگهجي ته پر ڪرڻي ڪول پنجهه مهاوون مان ٿي ٿي آهي. پر ڪرڻيءَ مان ڪل ٿي رهي ٿي پيدا ٿين لاءِ ۽ اسٽول پنجهه مهاوون، انهن ٿي رهيون ٿي مان پويان پنجهه ٿي رهن. انهن آخرين پنجن ٿي رهيون (مهاوون) ڪي، ٿي رهيون ٿي رهيون کان اڳ ڪرڻ ٿي باقي ارڙهه ٿي رهيون ٿي رهي ڪري

اُهي آهي، بلڪه ائين ٻڌج. مهاڀوتن مان هر هڪ مهاڀوت، ٻڌجن
 لڌون سان، ديهه ۾ وراڻجي ويو آهي. جيئن ته چمڙي، ماس، هڏا،
 لسون ۽ واراڻي ٻڌج ٿي پر لويءَ جي ٿڌو جا ٿڌجا آهن. اڌڙيءَ
 ديهه ٻيا. معلوم ٿئي ٿو ته اها ڪلهنا (وڻجار) به چالڊوڪيه اڻسڻ
 جي مٿن ٽن ٽن جي امان مان ڪڍي وئي آهي؛ ڇاڪاڻ ته،
 اتي ٻيا آخر ائين چيو ويو آهي ته، ”ٿڌج، جل ۽ پر لوي“ ائين
 ٽن ٽن مان، هر هڪ، منس جي ديهه ۾ ٽن ٽن لڌون سان
 وراڻيل آهي.

سڄڻو (خاندان) سرشتي ۽ لنگه شري

مول اوڻڪ ٻر ڪر ٿي ۽ مان، يا ويدالڻ جي سڌالڻ موجب
 پر پر هر مان ٻي شمار ٿام. روپ واري سرشتيءَ جا اچيئن (ٻي جان)
 ٻڌالڻ ڪيئن ٿين ٿا، تنهن لڳ ڀڳ بيان ٿي چڪو. هاڻي اهو
 ڳالهه ٿي وڃي ڪوڙ ضروري آهي ته، سرشتيءَ جي سڄڻو (خاندان)
 پراڻيءَ جي آهتيءَ لڳ ڀڳ وادين جو ڪهڙو رازو آهي ۽
 اهو ٻه ڏس ٿو ڏيکاري ته، ويدالڻ جي سڌالڻ سان هو ڪيتري
 قدر لهڪي اچي ٿو. جڏهن مول ٻر ڪر ٿي ۽ مان ٻڌالڻ ٿيل پر لوي
 وغيره ٻڌج اسٽول مهاڀوتن جو، سو ڪم ٿڌڻين سان مڃايل ٿئي
 ٿو، ٿڌڻن ان مان سڄڻو پراڻين جو شري ٿئي ٿو. پر جهڙوڪ
 شري ٿڌڻين وارو آهي، ته به ڇڙ آهي. ائين ٿڌڻين
 کي هلائڻ وارو ٿئي، ڇڙ ٻر ڪر ٿي ۽ کان خدا آهي ۽ جنهن کي ”پرش“
 چئجي ٿو. سالڪن جي آهتيءَ سڌالڻ جو ذڪر اسين پوئين اڌ ۾
 ٻه ڪري چڪا آهون ته، جهڙوڪ مول يا بيباد ۾ ”پرش“
 خود اڪر ٿا (ڪو ڪم نه ڪندڙ) آهي، ته به سندس پر ڪر ٿي ۽
 سان ملڻ ٿي، سڄڻو سرشتيءَ جي شرع ٿئي ٿي، ۽ مان سرشتيءَ
 کان الڳ آهيان ۽ اهو ڪمان جي حاصل ٿئي ٿي، پرش جو پر ڪر ٿي ۽
 سان لاڳاپو ٿئي ٿو ڇي ۽ هو مڪتيءَ جي درجي تي پهچي
 وڃي ٿو. اهو ڪمان نه حاصل ڪرڻ سبب ان پرش کي، جنم ۽

الهيءَ بعد امان سلسلو وار سوڪير ٺيڻ (اڳتي) جل ۽ پرتوي
 پيدا ٿي ۽ الهن ٽن ٽن ۾ ٿي جو جي روپ ۾ پرتو ۾ جي
 پرتو ۾ ٿي (وڃي) ٿي، جيڪو جا اي شمار نام- روپ (جن پدارتن
 ٿي ڪو نه ڪو نالو هجي، ۽ جنجو ڪو نه ڪو روپ هجي).
 وارا پدارت پيدا ٿيا. استول اڳتي، سڄي يا وچ جي چوٽيءَ ۾ جو
 ڳاڙهو رنگ موجود آهي، سو سوڪير جل جي ٿو جو ٿيڻو آهي.
 اهڙي، ريت منش، جو ان کائي ٿو، البر پٽ سوڪير ٺيڻ، سوڪير
 جل ۽ سوڪير پرتوي موجود آهي. جهڙي ريت ڏهيءَ کي ولوڻ
 سان، ان مان مڪڻ لڪو ڏو آهي، تهڙي ريت مٿين ٽن ٽن مان
 ٺهيل ان، جنهن وقت پرت ۾ ويندو آهي، تنهن وقت امان ٺيڻ
 جي ٿو سبب، منش جي ڏيهه ۾ استول- وڇولو ۽ سوڪير ٿيڻو،
 جيئنڪي سلسلو وار هڏا، لسون ۽ واڙي چٽو آهي، پيدا ٿيندو آهي ۽
 اهڙي ريت جل جي ٿون مان پيشاب، رت ۽ پراڻ ۽ پرتويءَ
 جي ٿو مان مل، ملس ۽ من، اهي ٿي ڏرو (پا شيون) پيدا
 ٿيندا آهن. ۱۰ چالوڪيه اڀند وانگر ويدانت سونن ۾ پٽ چيو
 ويو آهي ته، مهاپونن جو عدد پنج نه آهي، بلڪ ٿي آهي ۽ الهن
 ٽن ٽن جي ميل مان ٿي سڄي ظاهري سرشتي پيدا ٿي آهي.
 پادراڻا چار نه پنجه ڪرڻ جو نالو ٿو وٺي، پر ٽن، پرتو ٿيڻ
 وغيره ٻن اڀندن ۾، ۽ خاص ڪري شويتاشو اڀند، برهر
 سونن ۽ گيتا ۾ ٽن ٽن جي بدلي پنجن ٽن (مهاپونن) چوٽي
 ذڪر ٿيل آهي. مهاپرت ۽ پراڻن ۾ نه پنجه ڪرڻ (پنج مهاپونن)
 جو ذڪر ڪيو ويو آهي. الهيءَ مان ثابت آهي ته، جيئن ٿيڻ
 عدبر زمالي ۾ ٽن ٽن جي سڌا ڪي مڃو ويندو هو، پر جڏهن،
 مهاپونن جو عدد ٽن جي بدلي پنجه مڃڻ ۾ آيو، تڏهن ٽن ٽن
 جي سڌا ڪي اڻ پورو سمجهي سڀني ٿو ڳالين ان کي ڇڏي
 ٿو ڪيو. وري اڳتي هلي الهيءَ پنجه ڪرڻ شبد ۾ اها ڳالهه پٽ
 شامل ڪئي ويئي ته، منش جي ڏيهه نه فقط پنجه مهاپونن مان

پندڙو ۽ ٽئون جي ورج

ڪميا جي ورج	ويدائين جي ورج	نرو	سالڪن جي ورج
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري
اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري	اڻ ٻڌو ڪري

وڪار هٿ سبب آهن	وڪار هٿ سبب آهن	۱ من
پندڙن ٽئون کي گيتا	سودهن ٽئون کي	۵ گمان ٿيڻ
مول ٽئون ۾ شامل نه	ويدائين مول ٽئون	۱۶ وڪار
ٿي ڪري	مڃين	۵ مهاڀوم

ويدائين جو بيان

پندڙن مول سمان اوستا ۾ رهندڙ ڪي ٿي اڪڊڊ ڇڙ ٻڌو ڪري ۽ مان، ويڪم سوشيءَ جي ٻڌا ڪرڻ لاءِ ٻڌي ڪيئن ٻڌا ٿي. امان ”اڻڪار“ سببان ڇڏائيءَ جو ڪڍ ڪيئن شروع ٿيو، ۽ الهيءَ بعد، ڪن مان ڪن جي ٻڌا ٿيڻ جي سڌا سڌا موجب ڪي طرف سالڪي (يعني سڀڌو) سوشيءَ جون مول ٻڌا ٿيڻ ٿيڻ ۽ ٻئي طرف لامي (ٻڌو) سوشيءَ جون مول ٻڌڻ ٿيڻ ٿيڻ ڪيئن ٻڌا ٿيڻ، انهن سڀني ڳالهين جي صفائي ٿي چڪي. هاڻي استول سوشي (يعني استول ٻڌڻ) مهاڀوم يا الهن مان ٻڌا ٿيڻ ٿيڻ ٻڌا ٿيڻ) جي الهيءَ (ٻڌاڻي) جو بيان ڪيو ويندو. سالڪي شاستر ۾ صرف انهن ڇو ويو آهي ته، ڪن جي ٻڌڻي (يعني ڪن مان ڪن جي ٻڌڻي) سبب سوڪم ٿيڻ ٿيڻ مان، استول ٻڌڻي مهاڀوم ٻڌا ٿيڻ. ويدائين ڪرڻن ۾ الهيءَ سڀني تي خوب

ويچار ڪيو ويو آهي، تنهنڪري هن هنڌ الجھ ٿوري ۾ ذڪر
 ڪرڻ لازمي آهي. پر ٿوري، چل، بيچ، واو ۽ آڪاش ڪي پنج
 مهاپوت يا ”وشيش“ جو وڃي ٿو. انهن جي اڀتيءَ سميت
 ٽيتره اڀند ۾ هن ريت بيان ڪيو ويو آهي: ”پهر يائين پر مان
 مان (له جڙ پر ڪري مان، چئن سالڪن جو چوڻ آهي) آڪاش،
 آڪاش مان واو، وايو-مان اڪئي، اڪئيءَ مان چل ۽ چل مان
 پر ٿوري پيدا ٿي.“ پر ٽيتره اڀند ۾ الهيءَ سلسلي جي وڌيڪ
 سهڻائي ڪانه ڏئي ويئي آهي. معلوم ٿئي ٿو ته، اتر-ويڊا
 شاسترون (اڀندن کان پوءِ ٺهيل ويدانتي گرنتن) ۾ پنج مهاپوتن جي
 اڀتيءَ جو سلسلو، سالڪن جي سلسلي سان ٺهڪي اچي ٿو.
 انهن اتر-ويدانتي گرنتن ۾ لکيل آهي ته، ”ڳڻن مان ڳڻ پيدا ٿين
 ٿا“ ۽ الهيءَ قانون يا سڌاڻ ۾ موجب، پهر يائين هڪ ڳڻ وارا پدارت
 پيدا ٿيا ۽ انهن مان ٻن ڳڻن وارا، ۽ پوءِ ٽن ڳڻن وارا پدارت پيدا
 ٿيا ۽ اهڙيءَ طرح سلسلو وڌندو ويو. پنجن مهاپوتن مان پهر يائين
 آڪاش، جنهن ۾ هڪ ئي ”شبد“ جو ڳڻ موجود آهي، پيدا ٿيو.
 انکان پوءِ واو يعني هوا جي اڀتي ٿي ۽ ڇاڪاڻ ته ان ۾ ”شبد“
 ۽ ”اسپرش“ يعني ڇهڻ يا سهي ڪرڻ جا ٻه ڳڻ آهن.
 هرا جي زور سان لڳڻ ڪري آواز پيدا ٿيندو
 آهي ۽ اسانجي ڇهڻ يا سهي ڪندڙ الدرين ڪي الجھ
 گيان ٿيندو آهي. واو کان پوءِ اڪئي پيدا ٿي ۽ ڇاڪاڻ ته شبد،
 اسپرش جي ڳڻن کانسواءِ اٺ ٽيون ”روپ“ جو ڳڻ موجود
 آهي. انهن ٽنهن ڳڻن سان گڏ چل ۾ چوٿين ”رڻس“ جو ڳڻ به
 موجود آهي ۽ الهيءَ ڪري الجھ اڪئيءَ کالووءِ اڀتي ٿي، آخر
 انهن چئن ڳڻن سان گڏ، ”گند“ جي ڳڻ موجود هئڻ سبب پر ٿوري
 جو چل کالووءِ پيدا ٿيڻ ٿاڻس ٿيو. ٽيتره اڀند ۾ اڳتي هلي وري
 لکيو ويو آهي ته، ”اهڙيءَ طرح پنج مهاپوتن جي پيدا ٿيڻ کان
 پوءِ، پر ٿوريءَ مان ولسپتي (لڳاتار) ولسپتيءَ مان ان، ۽ ان مان

کان ٿاڻين ٿا، ٻڌي، اهڙڪار ۽ پنج ٿمارائون. انهن مان پرش ۽
 پرڪريءَ کانسواءِ باقي ستن نئون ڪي، سالڪين ”پرڪري وڪري“
 چيو آهي. پر ويدالتي پرڪريءَ کي سولتر ٿا مڃين. انهن چار
 چون آهي ته، پرڪري ۽ پرش؛ ائي اندر مان ٻڌا ٿا آهن.
 الاهيءَ صف کي اختيار ڪرڻ سان، سالڪين جي ”مول پرڪري“
 ۽ ”پرڪري وڪريءَ“ کي مڃڻ لاءِ ڪو سبب ٿورو هي. ڇاڪاڻ
 ته اندر مان ٻڌا هئڻ سبب پرڪريءَ کي مول يا بيماد ٿو چئي
 سگهجي، بلڪه هو پرڪري وڪريءَ جي ڀاڱي پر ٿي اچي ٿي
 وڃي. سرشتيءَ جي الاهيءَ (ٻڌائش) جو ذڪر ڪندي ويدالتي
 چون ٿا ته، پر مشور مان هڪ طرف جو ٻڌا آه، ۽ باقي طرف
 (ٻڌي ۽ پرڪريءَ جا صف وڪار) اٿس مولن جي پرڪري
 ٻڌا ٿي. يعني ويدالتمين جي صف موجب، پنجويهن نئون مان
 مان سورهن نئون کي ڇڏي، باقي ٽيون ڇوڏ جا ڦٽ ٻه ٿي ڀاڱا
 ڪري سگهجن ٿا. هڪ ”چيو“ ۽ ٻيو ”ان مولن جي پرڪري“.
 گهڻا پر ويدالتمين جي الاهيءَ روح کي ئي منظور ڪيو ويو آهي.
 پر الاهيءَ پر آخر ٿورو ٿاڻو ڏهڻ ٿو. سالڪه وادي جنهن کي
 پرش چون ٿا، تنهن کي گهڻا پر چيو ويو آهي. آخر جو اندر
 ”پراپرڪري“ يعني سرشت سرور آهي، ۽ سالڪه وادي جنهن
 کي مول پرڪري چون ٿا، ان کي ئي گهڻا پر ”پرو“ يعني گهٽ
 درجي جو سرور چيو ويو آهي. اڏويءَ طرح ٻه ڀاڱا ٻن وڏن
 حصن ڪرڻ کان پوءِ، جڏهن انهن مان ٻن ڀاڱي جا يعني گهٽ
 سرور جا ٻه ٻه حصا يا ڦوٽا ڪوٽا ٻڌا آهن، تڏهن ان ننڍي
 يا گهٽ سرور کانسواءِ، امان ٻڌا ٿيندڙ ٻن نئون لسٽ ٻه
 سمجهاڻي ڏيڻ ضروري ٿيندي آهي. ڇاڪاڻ ته اهو ننڍو سرور
 (يعني سالڪين جي مول پرڪري) خود پنهنجو ٻڌ يا ڦوٽو ٿو
 ٿي سگهي. مثلاً، جڏهن الاهيءَ ڳالهه ٻڌائڻ جي ضرورت ٿيندي
 آهي ته فلاڻي کي گهڻا ٻه آهن، تڏهن ان شخص کي سندس

چڱو آهي. الاهيءَ ڀاڱي جا آهن. ريت سڀ ٿيو آهن. ۱۰. هان يعني
 ٻڌي، اهنڪار ۽ پنجه ٽنمارائون. ۱۱. پنجه ڪيان الڌريون، پنجه
 ڪرم الڌريون، من ۽ استول پنجه مهاپوت آهن سورهن ٽئون مان
 وري ٻيا ٿيو پيدا نه ٿا ٿين ۽ بلڪ اهي ٻن ٽئون مان ئي پيدا ٿيا
 آهن. الاهيءَ ڪري آهن کي فقط ”وڪرئي“ يا وڪار چڱو آهي.
 (۴) پرش نه پر ڪرئي آهي ۽ نه وڪرئي ۽ هو اداسين، سونتر ۽
 درشنا آهي. سالڪيه مع جي هامي ايشور ڪر شط، الاهيءَ
 ورهالڱي کي هنريڪ صاف ڪيو آهي. ۱۲. ”هيءَ مول پر ڪرئي اوڪرئي
 (ڪهنجو وڪار نه) آهي. ٻڌي وغيره سڀ ٿيو. (ٻڌي، اهنڪار
 ۽ پنجه ٽنمارائون) ”پر ڪرئي وڪرئي“ (يعني پر ڪرئي ۽ جو
 وڪار) آهن. من سميت يارهن الڌريون ۽ استول پنجه مهاپوت
 يعني ڪل سورهن ٿيو ”وڪرئي“ يا فقط پر ڪرئي ۽ جو وڪار
 آهن ۽ پرش نه پر ڪرئي ۽ نه وڪرئي آهي. ”اڳتي هلي وري
 آهن پنڇويهن ٽئون جا ٽي ڀاڱا ڪيا ويا آهن. (۱) ويڪ (۲)
 اوڪ (۳) گيه. هڪ مول پر ڪرئي ئي اوڪ ۽ جي ڀاڱي
 پر اڇي سگهي ٿي ۽ پر ڪرئيءَ مان پيدا (وڪرئي) ٿيل باقي ٻيا
 ٿيو به ٿيو ويڪ آهن ۽ پرش گيه (يعني ڄاڻ جي شيء) آهي.
 اهو ٿيو سالڪين جو ڪل وهانگو. پراڻن سمرنن ۽ مهاپارڪ وغيره
 ويدڪ ڪرڻن پر گهڻو ڪري آهن پنڇويهه ٽئون جوئي ذڪر آهي
 اڻڻڻن پر لڪل آهي نه اهي ٿيو پر هر مان ئي پيدا ٿيا آهن،
 پر اتي آهن پنڇويهن ٽئون جي وڌيڪ ايتار ڪانه ڪئي ويئي
 آهي. اڻڻڻن کان پوءِ جي ويدالتي ڪرڻ ٿيا، تن پر آهن ٽئون
 جي وڌيڪ جو بيان ملي ٿو پر اها وڌيڪ سالڪين جي مٿين وڌيڪ کان پئي امولي جي
 آهي. ٿيو ڪل پنڇويهه آهن، آهن مان سورهن نه سالڪين جي مع موجب
 وڪار، يعني ٻن ٽئون مان پيدا ٿيل آهن ۽ الاهيءَ ڪري آهن
 کي پر ڪرئيءَ يا مول پڌارڻن جي درجي ۾ داخل ٿيو ڪري
 سگهجي. باقي او ٿيو رهيا. ۱۳. پرش، پوءِ پر ڪرئي ۽ ٿين

آهي. بلڪل ڇولي ويدڪ سمي کان الهيءَ کي وڌيڪ (دروحد) جي نالي سان سڏڻ جو رواج پئجي ويو آهي ۽ اڀسندن ۾ پڻ ان کي ”سنائن (ننڍي) وڌيڪ“ چيو ويو آهي. ويدن ۾ چيو ويو آهي ته الهيءَ وڌيڪ هي ڄڻ مٽي ۽ شائون (يعني سرشتيءَ جو ظاهري ٻسارو) ڄمندا آهن. الهيءَ ويدڪ ۽ سالڪن جي نئون کي مڏائي کيتا ۾ اڻوڻ وڌيڪ جو ذڪر ڪيو ويو آهي.

تئون جي ورهائڻي ۾ سالڪين ۽ ويدانتي جو جدا رايو

مٿي ذڪر ڪيل پيڙهيون تئون جو، سالڪ ۽ ويدانتي جدا جدا نموني جو ورهائڻو ڪن ٿا. تنهنڪري سڀ کان اڳ ان ورهائڻي تي نظر وڌيڪ لاءِ مٿي آهي. سالڪن جو چوڻ آهي ته ائين پيڙهيون تئون جا چار ڀاڱا آهن ٿا ۽ چئن، نه مول ٻرڪري، ٻرڪري وڪري، وڪري، ۽ نه ٻرڪري نه وڪري. (۱) ٻرڪري تئو ڪنهن ٻئي مان پيدا نٿو ٿئي، جنهنڪري ان کي مول ٻرڪري چئجي ٿو. (۲) مول ٻرڪريءَ کان اڳتي وڌڻ سان حڏن اسين ٻئي ڏاڪي تي اينداسين، تڏهن ”ميان“ يعني ٻڏي جو پتو لڳندو. اهو ”ميان“ تئو ٻرڪريءَ مان پيدا ٿئي ٿو جنهنڪري هو ٻرڪريءَ جي وڪري (وڪار يا ٻوروپ) سڏجي ٿو. الهيءَ تئو مان وري اعڪار جو تئو پيدا ٿئي ٿو ۽ الهيءَ ڪري ”ميان“ اعڪار جي ٻرڪري يعني بنياد آهي. اهڙيءَ طرح ميان يعني ٻڏي هڪ طرف اعڪار جو بنياد آهي، نه وري ٻئي طرف مول ٻرڪريءَ جو وڪار آهي. الهيءَ ڪري سالڪن ان کي ”ٻرڪري وڪري“ جي ڀاڱي ۾ وڌيو آهي. الهيءَ قاعدي موجب اعڪار سان گڏ ٻه ٻه نماڻا تئون آهن ”ٻرڪري وڪري“ جي ڀاڱي ۾ اچي ٿيون وڃن. جي تئو يعني ڪو خود ٻن مان پيدا (وڪري) ٿين، ۽ اڳتي هلي هو خود ٻن تئون جا مول يعني بنياد (ٻرڪري) ٿي وڃن، تنهن ”ٻرڪري وڪري“

استول پنجه مهاوتن ۽ پورش جي گڏ سان ڪل پنجهو به. تنو
 لمن لا. الهن مان مهان يعني ٻڌي ۽ ڪالسواء باقي ٿيو به. ڪٺ (يعني
 پورش کان نه سواء) مول پر ڪرئي ۽ جا وڪار آهن. پر الهن پر نه
 اهو پنجه آهي جو سوڪيم نيمارائون ۽ پنجه استول مهاوتن، درون
 جا وڪار آهن ۽ ٻڌي، اهنڪار ۽ الدر يون فقط شڪتمون يا ڪٺ
 آهن. اهي ٿيو به. تنو، ويڪس آهن، ۽ مول پر ڪرئي اويڪس
 آهي. سالڪن الهن ٿيو به تنون سان آڪاش تنو پر دشا (طرف)
 ۽ ڪال (وقت) کي نه شامل ڪيو آهي. هو پراڻن کي جدا تنو لڳا
 مڃين ۽ پر جڏهن سڀني الدر ين جا وهنوار شروع ٿين ٿا، تڏهن
 الهن کي پراڻ ڇڏو وڃي ٿو. پر ويدالين کي اهو سدائين منظور
 نه آهي. الهن پراڻن کي جدا تنو مڃو آهي. اسين اڳي ٻڌائي
 چڪا آهيون ته، ويدالتي، پر ڪرئي ۽ پورش کي سالڪين وانگر
 سوينهو ۽ سولنتر لڳا مڃين ۽ الهن جو چوڻ آهي ته يعني هڪ پر مڃي
 چوڻ ويڙهون (صورئون ۽ جزا) آهن. سالڪيه ۽ ويدالڪيه جي الهن ۽
 ٿوري تفاوت کان سواءِ، باقي سرشتي جي پيدا ٿيڻ لڳس بهي
 جو هڪ رايو آهي. جڏهن ته مهاپارس جي اگيتا پر ڇو ويو آهي
 ته، ”اويڪس (پر ڪرئي) جنهن جو پنجه آهي، ٻڌي جنهنجو ٿر
 آهي، اهنڪار جنهنجو وڏو مکيه ڏار آهي، من ۽ ڏه الدر يون
 جنهنجو ڪوڪو الدر يون يا لڳو آهن، (سوڪيم) مهاپارس، پنجه نيمارائون
 جنهنجون وڏيون وڏيون شاخون آهن، استول مهاپارس جنهنجون
 لنڊيون شاخون آهن، اهڙي لموي جو هميشه، چڱا ۽ خراب (لڻجا)
 ميو ٿئي ٿو، ۽ جو سڀني پراڻن جو آڌار آهي، سو سائن پر
 ورڪيه آهي. گيالي ۽ کي گهرجي ته الڪي تنو گمان جي تلوار سان
 ڪاٽي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏي. الهن کان سواءِ گيالي کي گهرجي ته،
 جسم، پيدا ٿي ۽ مرڻ جي چار کان پاڻ آزاد ڪري، ۽ مم ٻڌي
 يا اهنڪار کي ماري ڇڏي، جنهن ڪري کيس مڪتي حاصل
 ٿئي. ”اهوئي پر هر ورڪيه، پر ڪرئي ۽ يا ماليا جو ”ڪيل“ يا ”پسار“

سائڪي اهنڪار مان سهندو سرشتي ۽ جون مول يارهن
الدرين (يا طاقتور) پيدا ٿين ٿيون ۽ ٿامس اهنڪار مان ٺر الدرين
سرشتي ۽ جا مول (نماڻا) درو پيدا ٿين ٿا ۽ ائين ٻڌ. نماڻن
هي دروين مان وڏي ڌيري ڌيري ٻڌه مڃاڻ ۽ استول ٺر
الدرين پڌارڪ ٺهڻ لڳن ٿا ۽ ائين پڌار ٺڻ جي يارهن الدرين سان
ملڻ ڪري، اهي پڌارڪ سهندو (الدرين وارا) ٿي وڃن ٿا.

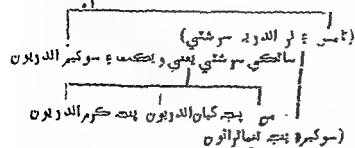
پنجويهن ٿڌون جو پرهمالڻ

سالڪ مٿس موجب ٺر ڪري ۽ مان پيدا ٿيندڙ ٿڌون جو سلسلو
جنهنجو ذڪر مٿي ڪيو ويو، هيٺين وٽس وڌيڪ (درجي) مان
چڪي ۽ ٺر ٿاڻ ٿيندو.

پوش (پڻي سوينيو ۽ الادي) ٺر ڪري (اڻڪم ۽ سوڪم)
(ٺرڪا - گهٽا ۽ درشتا) (ٺي ڪٽي واري، اڻڪم مڃا وڌيڪ)

مهاڻ يا ٻڏي (اڻڪم ۽ سوڪم)
(آسري، مٽري، گهٽا، گهٽي وڌيڪ)

اهنڪار (اڻڪم ۽ سوڪم)
(ايمان ٺهڻ وڌيڪ)

الدرين ٿڌون جو سلسلو (سوڪم)

ڪرم جو ڪو شاستر [سنسار جي رچنا ۽ لاس

خاص ڪري الهيءَ مقرر ٿيندڙ پيدا نه ٿي سگهن ها. ٻارون صاحب جي
مذالمت مان فقط اها ڳالهه صاف ٿئي ٿي ته، ائين (اڪمن واري
لائينا) (اڪمن کان جڏي) پراڻين جي پيدا ٿيڻ تي، سرشتيءَ جو
هنواري جهڳڙي ۾ ائينا يعني اڪمن وارو گهڻو وقت چٽاڻ ڪري
گهي. ٿو ۽ لائين پيدا ٿيڻ لاس ٿيو وڃي. پر ٻيهر چٽاڻ آڻڻ لاءِ
ٻياري اهو لڌا ٻڌائي سگهن ته اڪمن وغيره جدا جدا الڌريون
ٻهريائين پيدا ٿيون. سالڪين جو چوڻ آهي ته، اهي سڀ
الڌريون ڪنهن هڪ ئي مول الڌريءَ مان پيدا ٿيون ٿين ۽ پر
جڏهن اهڙڪار سبب ٿو ڪريءَ ۾ جدائي شروع ٿيندي آهي،
تڏهن ٻهريائين اهڙڪار مان (پنجه سوڪيم ڪرم الڌريون، پنجه ڪيان
الڌريون ۽ من) يارهان جدا جدا ڪٿ (يا طاقتون) سڀ هڪدم
مول ٿو ڪريءَ مان پيدا ٿيندا آهن، ۽ انهن مان پوءِ اسٽول
ٿيندڙ سرشتي پيدا ٿيندي آهي. انهن يارهن الڌرين مان من
لسبب اسين ڇهن اڌياءَ ۾ ٻڌائي آيا آهيون ته هو گمان الڌرين
سان سنڪلپ وڪلپ ڪندڙ ۽ ڪرم الڌرين کان ڪرم ڪرائيندڙ
ٿئي ٿو. يعني ڪيس ٻڌيءَ جي فيصلي کي عملي صورتحال آڻڻو
ٿو. اهڙيءَ طرح الڪي ٻنهي طرفن ۾ وهڻو ٿو. انهن
۾ الڌرين کي ئي پراڻ ڇو ويو آهي ۽ سالڪيه مٿي موجب انهن
جو نه اهوئي سبب آهي ته، اهي پراڻ، نه پنجه مهاڳون مان، بلڪه
ٻه مانا مان پيدا ٿيا آهن. انهن پراڻن يعني الڌرين جو عدد ڪٿي
سڀ ڪٿي ٿو، يارهان، يارهان ۽ ڪٿي ڪٿي ته يارهان پراڻ
ٿاڻو ويو آهي. پر انهن جي سبب کي ايڪي ۾ آڻڻ سان،
الڌرين جو عدد يارهان ثابت ٿئي ٿو. ڪيتا به نه صاف لکيو ويو
هي ته، الڌريون يارهان ئي آهن. هاڻي الهيءَ ڳالهه لسبب
سالڪين ۽ ويدالين جي وچ ۾ مخالفت نه رهي.
سالڪين جي مٿين سڌالتن جو ٿوري به ذڪر هن ريت ڪري
ڪهڙي ٿو:-

الهيءَ ڳالهه کي ڏسڻو آهي ته، مڻهن پنج ڪنمارائن مان پيدا ٿيندڙ پنج مهاپوتن اسبب اڻڻن جو ڪهڙو رازو آهي.

سوڪرم مان استول

اهڙيءَ ريت لڙالڙيءَ سرشتيءَ جو ويچار ڪري اسان الهی تعالیٰ کي ڀيٽان من ته، اهر پنهنجي سوڪرم مول ٿيو آهن ۽ جڏهن اسان سمجهون (الدين واري) سرشتيءَ کي نظر وجهون لا، تڏهن معلوم ٿئي ٿو ته، پنهنجن ڪرم الدين، پنهنجن ڪارن الدين ۽ من، انهن يارهن الدين کان سواءِ وڌيڪ الدينون ڪيون ورتا موجود نه آهن. جيتوڻيڪ استول نه، پر هڪ ٻي وغيره الدينون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، ته نه اهر، مان هر هڪ جي بنياد ۾ ڪنهن مول سوڪرم ٿيو جي هسٽيءَ جيڪا کان سواءِ، الدين جي جدا ٿي ڇو پورو سبب معلوم ٿئي سگهي. اچر جي آڏوڪ وڪاس وادين الهیءَ مقلي کي خوب ويچار ڪيو آهي. انهن جو چوڻ آهي ته، مول يعني بنياد جي بلڪل ندين ۽ گول چوڙن ۾ لقط جهڙي جي ٿي هڪ الدين آهي ۽ الهیءَ جهڙيءَ مان ٿي ٽري ٽري ٻيون الدينون پيدا ٿين ٿيون آڏوڪ وڪاسن جو مٿو آهي ته، پر ڪاش يعني سوچي هي ملام سان استول الدينون پيدا ٿيون آهن. سالڪ، وادين کي اهو مع منظور نه آهي. مهابارٽ ۾ سالڪن جي مع موهب الدين جي پندائش سمجهن ريت ذڪر اچي ٿو. پراڻن جي آتما کي جڏهن شبد ٻڌڻ جي اچا ٿي، تڏهن ان شبد (آواز) ٻڌڻ لاءِ ڪن پيدا ٿيا، رڌپ ڏسڻ جي اچا سان اکيون ۽ سنجهڻ جي اچا سان ٽڪ پيدا ٿيو. سالڪن هر اهو نه چوڻ آهي ته، جيتوڻيڪ پهرين جهڙي پيدا ٿي، ته جيڪڏهن مول ٿو ڪري ۽ پر جدا جدا الدين جي پيدا ڪرڻ جي طامع موجود نه هجي ها ته، سحر (چالدار) سرشتيءَ جي بلڪل سوڪرم چوڙن جي جهڙيءَ ٿي، سچ جي پر ڪاش يعني روشنيءَ جو ڪمزور نه ٿو ٿئي ها، ته نه انهن کي اکيون، ۽ وري

لڪري ٿيون سگهن. لڙالڙي ٻڌارڻن کان، سمندري سرشتي، سرشتي سمجھي وڃي آهي، جهڙوڪي، سمندري سرشتي، ڪي (يعني) منڇ، ٻيون ۽ وڏي وغيره ڪي) سالڪي (يعني ستي ڪڍا جي واڌاري مان ٻڌا ٿيندڙ) ۽ لڙالڙي ٻڌارڻن (جهڙوڪ، ٻٽر، مٽي وغيره) ڪي ٿامسي (ٿمي ڪڍا جي واڌاري مان ٻڌا ٿيندڙ) ڇو وڃي ٿو. مطلب ٿي، جڏهن اهڙا ٻڌجي سگهن ۽ سان جدا جدا ٻڌارڻ ٻڌا ڪرڻ لڳندو آهي، تڏهن انهن ستي ڪڍا جي زور وٺڻ سبب، هڪ طرف ٻڌج ڪمان الڌريون، ٻڌج ڪرڻ الڌريون ۽ ٻي (يعني ڪل يارهاڻ الڌريون) ٻڌا ٿيندو آهي وري ٿمي ڪڍا جي زور هٽڻ سبب ٻئي طرف، لڙالڙي سرشتي ۽ ٻيون مول ٻڌج ٿيندا ٻڌا ٿيندو آهي. پر ڪرڻي ۽ جي سوکڻا ان حالت ۾ نه ٿا ٿين رهندي آهي ۽ الڌري ڪرڻ اهڙا ڪمان ٻڌا ٿيندڙ ڪمان سورهن ٿي سوکڻي رهندي آهي.

ڪيول يارهاڻ الڌريون ۽ ڪيول ٻڌج ٿيندڙاڻون ڇو هجڻ گهرجن.

شهد (آواز)، اسروش (جهڙوڪ) روپ، دس ۽ گڏ ڇو ٿيندڙاڻون. يعني هر هڪ ڪڍا جا جدا جدا ۽ بلڪل سوکڻي مول سرشتي، لڙالڙي سرشتي ۽ جا مول ٿيڻ آهي. ۽ ٻين سان گڏ يارهاڻ الڌريون، سمندري سرشتي ۽ ڇو ٿيڻ آهي. الڌري لڳ ڀڳ سالڪي شاستر جي سمجھائي ٻڌڻ وٺان آهي. الڌري ٻڌڻ آهي لڙالڙي سرشتي ۽ جا مول ٿيڻ (ٿيندڙاڻون) فقط ٻڌج، ۽ سمندري سرشتي ۽ جا مول ٿيڻ فقط يارهاڻ ٿي آهي. اڄ ڪلھ جي وڪالتين، سرشتي ۽ جي سهڻي ٻڌارڻن جا ٿي ٻڌڻ ڪيا آهن. ٻڌڻ ۽ هوا جهڙا، پر سالڪن جا ٻڌارڻن لڳ ڀڳ ٻڌڻ کان ٿي ٿيڻ آهي. الڌري ڇو ڇو ٿي آهي ۽ منڇن ڪي سرشتي ۽ جي سهڻي شين جو ڪمان، فقط ٻڌجڻ ڪمان الڌرين جي رسولي ٿي ٿي ٿي ۽ الڌري الڌرين جي بناوٽ اهڙي عجب آهي، جو هڪ الڌري ڪي فقط هڪ ڪڍا ڇو ٿي ڪمان ٿي سگهي

هي شمار، ساڻڪي، راجسي ۽ نامسي پيدا ٿين ٿا. انهن سڌالتن کي نظر ۾ رکندي، ڪيترا ٻر ٿن ڪڍن جي ڀاڱن، ۽ شرڌا جي ٿن ڪڍن لسبت ورتن ڪيو ويو آهي.

اهنگار کان پوءِ اندريون

ويوسايلامڪ ٻڌي ۽ اهنڪار، ٻئي ويڪس ڪڍ، جڏهن مول سمان اوستا واريءَ پرڪرئيءَ مان پيدا ٿين ٿا، تڏهن پرڪرئيءَ جو اڪو ٻي ٻري ٿو، ۽ آلمان ڪيترائي پدارت ٺهندو ٿا. پون. پر اڃا تاءِ پرڪرئيءَ جي سوڪميتا قائم ٿي رهي ٿي. يا ائين چوڻ غير واجب نه ٿيندو ته، لياڪن جا سوڪيم پر ماڻو، اٺان تي شروع ٿين ٿا. ڇاڪاڻ ته، اهنڪار جي پيدا ٿيڻ کان اڳ پرڪرئي اڪنڊ هئي. ٽسٻ ۾ ائين ئي معلوم ٿئي ٿو ته، ٻي ٻڌي ۽ اڇو اهنڪار، فقط ڪڍ ٿي آهي، تنهنڪري مڙهين سڌالت مان اهو مطلب ڪڍڻ گهرجي ته، جڏهن مول ۽ اڪنڊ پرڪرئيءَ ۾ اهي ڪڍ پيدا ٿين ٿا، تڏهن پرڪرئيءَ کي جدا جدا نمونن جي ذريعي وارو ويڪس روپ حاصل ٿئي ٿو. اهڙيءَ ريت جڏهن اهنڪار ڪري، مول پرڪرئيءَ ۾ جدا جدا پدارتن جي ٺهڻ جي شڪتي اچي ٿي وڃي، تڏهن ٻي ٻڌيءَ جا ٻه ڀاڱا ٿي ٿا وڃن. ٻاهر يون وڻ مڙهه وغيره جي سيمندريه (الدرين وارن) پراڻن جي سرشتي ۽ ٻيو، لوالدريه (الدرين رهنه) پدارتن جي سرشتي، جنهن نه پٿر، مٽي وغيره. سيمندريه (الدرين وارن) پراڻن يعني وڻ، مڙهه، وغيره جي ڇڙ ڊيهر، کي ڇڙ يعني لوالدريه سرشتيءَ ۾، ۽ انهن پراڻن جي آتما (پرش) کي، ٻين ڀاڱي يعني سيمندريه سرشتيءَ ۾ شامل ڪيو وڃي ٿو. انهيءَ ڪري سالڪيه شاستر ۾، سيمندريه سرشتيءَ تي ويچار ڪندي، ڊيهر ۽ آتما کي ڇڏي، باقي فقط الدرين جوئي خيال ڪيو ويو آهي. هن سرشتيءَ ۾ سيمندريه ۽ لوالدريه پدارتن کانسواءِ، ڪنهن ٽئين نموني جي پدارت جو هڪڙو لامڪن آهي. انهيءَ ڪري اهنڪار مان ٻن کان وڌيڪ شاخون

لبنڊڙ سڀني وڪارن کي ۽ وڪڪ جي قطار ۾ ٻڌيو وڃي ٿو آهي. هڪ مول ۾ ڪوئيءَ کان سواءِ ٻيو ڪو به ٻڌارڪ اڌ وڪڪ نه آهي.

ٻڌيءَ کان پوءِ اهڪار

اهڙيءَ ريت، جيتوڻيڪ اوڪڪ ۾ ڪوئيءَ مان، وڪڪ وٺو ساليامڪ ٻڌي ٻڌا لڳي ٿي، ته به ٻڌ ڪري اڃان هڪ ئي اٿي رهي ٿي. اهوئي وڪڪي جي ٻڌڻي يعني ڪهڻائي لڳڻ کي ئي، جدائي چئبو آهي. ٻڌيءَ کان پوءِ جهستائين اها ڪهڻائي يا جدائي ٻڌا نه ٿي آهي، تنهنڪري ٻڌ ڪريءَ مان ٻين ٻڌارڻ جو لڳڻ ناممڪن آهي. ٻڌيءَ کان پوءِ ٻڌا لڳندڙ اهوئي ڪهڻائيءَ يا جدائيءَ جي ڪٺ کي ئي ”اهڪار“ چئبو آهي. ڇاڪاڻ ته، ”مان ۽ تون“ شين مان ئي ٻيو نالمن جدائي ظاهر ڪري ٿو آهي ۽ ”مان - تون“ جي معنيٰ ئي اهڪار (يعني مان - تون ڪرڻ) آهي. ٻڌ ڪريءَ مان ٻڌا لڳندڙ اهڪار جي اهوئي ڪٺ کي، پاڻ کي، معلوم نه لڳندڙ اهڪار به چئي سگهجي ٿو. ٻڌ ڪرڻ ڪهڙي ڪٺ، منهنجي ظاهر اهڪار، ۽ اهو اهڪار، جنهن سبب وڻ، پٿر، پاڻي يا جدا جدا ٻڌارڪ هڪ ئي ٻڌ ڪريءَ مان ٻڌا لڳڻ لاءِ اهوئي ڪري هڪ ئي دامن جا آهن. نشاوت فقط ايترو ئي آهي. جو پٿر، چيٽو نه هئڻ سبب ”تون“ (اهڪار) جو ڪم ڪيائين ٿو لڳي ۽ زبان نه هئڻ سبب، ”مان - تون“ چئي ايمان سان هو پنهنجي جدائيءَ ظاهر ٿو ڪري سگهي. مطلب ته، ٻين کان الڳ هئڻ، يعني اهڪار جو نتيجو هوندو هڪ ٻڌو ٿو آهي. اهڪار، ٻڌيءَ جو ئي هڪ پاڻو آهي ۽ اهوئي ڪري جهستائين ٻڌي ٻڌا نه ٿي آهي، تنهنڪري اهڪار جو ٻڌا لڳڻ محال آهي. اهوئي سبب ئي سالڪن، اهڪار کي ٻڌ ڪريءَ جو ٻيون ڪٺ سڏيو آهي. هاڻي اهوئي ڪٺ، ٻڌائڻ جي ضرورت نه آهي ته سالڪي، راجسي ۽ نامسي مريدن سبب، ٻڌيءَ وانگر اهڪار جا به شمار ٿيڻ لڳا. ٻيا ائين چئجي ته، وڪڪ سرشتي، هر هڪ ٻڌارڪ جا، اهڙيءَ طرح

ڪشمش وغيره ڪٿي جي ڏسڻ ۾ پيا اچن ٿا، ٽنڊو ڪو سبب ٻڌائي
 ٿيو سگهجي اهڙيءَ حالت ۾ جهڪڻ اڃ ڪانه، جي وڌو آهين
 سالڪه شاستر جي مٿئين سڌالڪ (يعني پرڪرڻيءَ ۾ ٻاهر ٻائون ٻڌي
 جو ڪٿي پيدا ٿيو) اڳيان ڪنڌ لڙو نه ڪا عجب جي ڳالهه نه
 چئبي. پر ڪرڻيءَ ۾ سڀ کان اڳ پيدا ٿيندڙ الهي ڪٿي
 جهڪڻ آهين، اچي ٿي يا پاڻ کي معلوم نه ٿيندڙ ٻڌي چوڻا
 نه، ۽ غير مناسب نه ٿيندو. الڪي ڇا نه چئجي، الهي ۾ نه ڪو
 شڪ نه آهي نه منس ۾ پيدا ٿيندڙ ٻڌي ۽ پرڪرڻيءَ ۾ پيدا
 ٿيندڙ ٻڌي، ٻئي هڪ ئي لهولي جون آهن ۽ الهي ڪري
 ٻنهي جو بيان هڪجهڙو ئي ڪيو ويو آهي. اهڙي لهولي جي ٻڌيءَ
 کي سنسڪرت ۾ ڪنهن نالا ڏنا ويا آهن. چئن نه مهه، ڪيان
 مٽي، آسري، پرڪيا ۽ ڪيائي. پر ڪرڻيءَ ۾ سڀ کان اڳ پيدا ٿيندڙ
 ٻڌيءَ جو ڪٿي سٽي، رجي ۽ ٽهي جي ميلاپ چوڻي ٿيڻو آهي ۽
 الهي ڪري پرڪرڻيءَ جي اها ٻڌي، جيتوڻيڪ ٻاهر ٻائون هڪ
 ئي معلوم ٿئي ٿي، پر اڳتي هلي گهڻن ئي نمونن جي ٿيو پوي.
 ڇاڪاڻ ته اهي ڪٿي (ستو، رڇو ۽ ٽو) جيتوڻيڪ نظر ۾ ٽن
 جي انداز ۾ ٿي آهن، پر سوڪم طرح ڌيان ڏيڻ سان ظاهر ٿيندو
 ته انهن جي ميلاپ مان وري هر هڪ ڪٿي جا ٽيڃا ٻي شمار ٿين
 ٿا ۽ الهي ڪري انهن ٻي شمار ٿيڃن مان پيدا ٿيندڙ ٻڌي نه
 ٻي شمار ٿيڃن جي ٿي سگهي ٿي! اويڪم پرڪرڻيءَ مان پيدا
 ٿيندڙ اها ٻڌي نه پرڪرڻي جيان سوڪم ٿئي ٿي. پر ٻنهن
 اڌن ۾ ”ويڪم“ ۽ ”اويڪم“ ٿوڙي ”سوڪم“ ۽ استول
 جي جا معنيٰ ٻڌائي ويئي آهي، الموجب هي ٻڌي پرڪرڻيءَ
 والڪر سوڪم هڪ ئي نه، ان والڪر اويڪم نه آهي. ڇاڪاڻ ته
 منس الڪي ڇاڻي يا معلوم ڪري سگهي ٿي، جنهنڪري ٿاڻس
 ٿي چڪو نه هن ٻڌيءَ کي ويڪم ٻڌائڻ ۾ ڏاڪڻ گهرجي. سالڪه
 شاستر ۾ نه فقط ٻڌيءَ کي، بلڪ ان کالھوءَ پرڪرڻيءَ مان پيدا

ڪرڻ پڻ اڌ وٽس وڌائڻ سان گڏ، بنا اعتراض پاڻ ۾ کڻي شامل ڪيو.

پرڪريءَ جو وڪاس

هاڻي ٿڌ سڻا گهرجي ٿي، پر ڪرڻيءَ جي وڪاس لسٽ، سالڪ-
 شاستر جو ڪهڙو راڻو آهي. الهيءَ سلسلي يا رڳاڙي سندس ڪم
 ۾، ”گڻ اڪرش“ يا ”گڻ پرمڻم راد“ جون ٽي چئوچي معنيٰ
 آهي هڪ گڻ مان ٻين کڻن جو ٻڌا ٿيڻ يا وڌڻ. الهيءَ ڳالھ
 ٻڌائڻ جي ڪا ضرورت نه آهي ٿي، ڪنهن نه وهندڙ شروع ڪرڻ
 کان اڳ، ان ڪم ڪرڻ لسٽ ٻڌي يا خواهش ٻڌا ٿيندي آهي.
 اڻڻڻ ۾ پڻ چيو ويو آهي ٿي، شروع ۾ پرمالما کي اها ٻڌي (اڇا)
 ٻڌا ٿي ٿي، مولڪي پڙهڻ يا ڪهڙو ٿيڻ گهرجي، الهيءَ ٻڌيءَ جي
 ٻڌا ٿيڻ بعد سرشتيءَ جو ڪم شروع ٿيو. الهيءَ سڌاڻ موجب
 پر ڪرڻي نه پڻهڻي سمان اوسڻا کي ٻڌي، سرشتيءَ جو ٿاڻ
 مقرر ڪندي آهي. الهيءَ ئي سالڪن اهو مس مقرر ڪيو آهي ٿي،
 پر ڪرڻيءَ ۾ پهرئين ”ڀوسا پالڪ ٻڌي“ (يعني اها ٻڌي) جا
 ڪنهن ڳالھ، جو ٿيڻ ڪري (ٻڌا ٿي ٿي). مطلب ٿي، پر ڪرڻيءَ
 ۾ نه منس سمان ڪنهن ڪم شروع ڪرڻ کان اڳ، ان ڪم ڪرڻ
 لسٽ ٻڌي ٻڌا ٿيندي آهي. پر الھن ٻڌڻن ڳالھين ۾ نه فرق
 آهي. ڇاڪاڻ ته مس جي سڃيڻن (چالدار) هٿن سبب، يعني
 پر ڪرڻيءَ جي ٿڌيءَ سان، سڃيڻن ٻڌڻ جي ملاپ هٿن سبب،
 هو خود پڻهڻي ٻڌي ڪي حاڻي سگهندو آهي؛ پر پر ڪرڻي خود
 اڇيڻ آهي، جهڙڪري الڪي پڻهڻي ٻڌيءَ جو ڪو ڪيان ٿيو
 ٿئي. اهو فرق، ٻڌڻ جي ملاپ سان، پر ڪرڻيءَ ۾ ٻڌا ٿيندڙ
 جنهن سمان ٿئي ٿو؛ ۽ هو هٿن ٻڌڻ اڇيڻ پر ڪرڻيءَ جو ڪم
 ٿئي. اڄ ڪلھ، ڳالھ ڪندي پڻ اها ڳالھ مڃڻ لڳا آهن ته جهڙڪڻ
 ٿئي ٿي ٿي نه ٿيڻ وڃي ٿي، منس جي ٻڌيءَ جهڙي شڪتي
 خود آهي، نه پوءِ ٿي سرشتيءَ ۾ ٻڌڻ، ڳوڙاڻ.

وڃي ٿو ملي. الهيءَ ڪري ئي مهاڀارت ۾ چيو ويو آهي ته،
 ”الهاس، پراڻ، ارتش شاستر وغيره ۾ جو ڪيان پراڻ آهي، سو سڀ
 سالڪين کڻ پيدا ٿيو آهي.“ الهيءَ جي معنيٰ اها نه آهي ته ويدالين
 يا پراڻڪن، اهو ڪيان ڪپل کان ورتو، پر الهن شيدن مان اها ئي
 معنيٰ وٺڻ گهرجي ته، سرشتيءَ جي پيدائش وغيره جي سلسلي
 جو ڪيان، سڀ هنڌ، سالڪين جهڙوئي آهي. نه فقط ايترو بلڪه
 مڙهين مهاڀارت جي شلوڪ ۾ سالڪيه شيد جي معنيٰ ڪيان ئي وٺڻ
 گهرجي. ڪپل رشيءَ سرشتيءَ جي وچنا نسبت بلڪل سهڻو ۽
 مناسب ٺڪر ڪيو آهي ۽ ڪيتا ۾ به گهڻو ڪري الهيءَ سالڪيه
 جي سڏايت ڪي قبول ڪيو ويو آهي. الهيءَ ڪري هن هنڌ ان
 تي وڌيڪ ويچار ڪرڻ ضروري آهي.

سرشتيءَ جي سلسلي نسبت راي

سالڪيه واديسن جو منف آهي ته، اويڪس، سوڪير ۽ اڪنڊ
 هڪ ئي مول درويش مان ساري وڪس سرشتي پيدا ٿي. الهيءَ
 مع ڪي ٻڌهي آڏو واک مع جا وڏوان به قبول ڪن ٿا. نه فقط
 ايترو بلڪه الهن اها ڳالهه به مقرر ڪئي آهي ته، الهيءَ مول درويش
 جي شڪتيءَ جو ڌاري ڌاري معنيٰ سلسلوار وڪس (واڌارو)
 ٿيندو آيو آهي، اوچتو ئي اوچتو ان شڪتيءَ ترقي نه ڪئي
 آهي. الهيءَ مع ڪي وڪس واد چون ٿا. الهيءَ مع جي پيدا
 ٿيڻ تي ٻڌهي دنيا ۾ ڏاڍي هل چل مڃي ويئي. عيسيٰ ڪرستن
 ۾ لکيل آهي ته، ايشور پنج مهاڀوتن، وٽن، پوٽن وغيره ڪي جدا
 جدا وقت تي الڳ الڳ ۽ سرانتر پيدا ڪيو آهي. الهيءَ
 مع اڳيان وڪس واد جي پرچار ۾ اچڻ کان اڳ، سڀ عيسيٰ
 قومون ڪنڌ ٽٽائينديون هيون. الهيءَ ڪري جڏهن وڪس واد
 پنهنجي زبردست خيالن جي ذڪر سان عيسائي ڌرم جي مڙهين
 خيال يا سڏايت ڪي، هٽائڻ شروع ڪيو، تڏهن وڪس واديسن
 تي چڱي طرفان حملا شروع ٿيڻ لڳا. اهي حملا اڄ ڪلهه اڻ

سرشتيءَ جي ٻي شمار طاهري ٻڌائين ٿا، هڪ ئي اوهڪس مول درويءَ ڏسڻ ۾ اچي، تنهنڪي ڪمان چڱيو آهي ۽ وڪمان الڪي چڱيو آهي، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو هڪ ئي مول درويءَ مان، جدا جدا الڪ ٻڌارت، ڪهڙيءَ ريت الڪ الڪ ٻڌا آهن ٿا. اهيءَ ۾ نه فقط ڪو به اڪو جو مڃو اچي ٿو وڃي، پر ڪيترو ڪيترو ڪمان ۽ اڌ پالڻ وڃي.

ڪمان جي معنيٰ موجب، پر ڪرڻي پنهجي ڪم ڪرڻ يا سرشتيءَ جي هلائڻ لاءِ، سولنتو نه آهي ۽ پر الڪي اهو ڪم پوڻ مشور جي مرضيءَ پٽلڏڙ ڪرڻو پوي ٿو. پهرائين ٻڌائو وڃي آهي ته، ڪول وڃي، پر ڪرڻيءَ کي سولنتو مڃو آهي. سالڪه شاستر موجب پر ڪرڻيءَ جي وهندڙ يا سنار جي شروع ٿيڻ لاءِ، پرش جي مڃاڻ کان سواءِ ٻئي ڪنهن به معنيٰ ڪارڻ جي ضرورت نه آهي. اهيءَ ڪم لاءِ پر ڪرڻيءَ ۽ پرش کي ڪنهن ٻئي حو منهن لڪڻو ٿو پوي. سالڪن جو چوڻ آهي ته، ڇهين، پر ڪرڻيءَ جو پرش سان مڃاڻ ٿئي ٿو، ٽين ئي الجرجار پڪڙڻ شروع ٿو ٿئي. جهڙيءَ طرح بهاري موسم ۾ وڻن ۾ لوان لوان پڻ ڏسڻ ۾ ايندا آهن، ۽ ڏيڙي ڏيڙي آهن ۾ گل ۽ ڦل لڪوڻ شروع ايندا آهن، جهڙيءَ طرح پر ڪرڻيءَ جي سمان اوستا ٿئي ٿي، اڃا ڪڏهن لڳندا آهن. پر اڀرڻ، ويد سهيتائن ۽ سمرٽين، پوڻوهر کي ئي سڀ جو ٻڌاءِ سمجهيو آهي. رکويڊ ۾ لکيل آهي ته، پهرائين هر ٿله ڪرڻ، پوءِ ستير، ۽ ان بعد سرشتي ٻڌا ٿي. وڏي ٻئي هنڌ ساڳئي ويد ۾ لکيل آهي ته، پهرائين جل، ۽ پوءِ سرشتي ٻڌا ٿي، ان حل ۾ هڪ آل، آلي مان اوهڪا، ۽ اوهڪا مان، يا مول آلي مان سرشتي ٻڌا ٿي. اهيءَ بيان مان ڏسڻ ۾ ايندو ته، ويدانت معنيٰ وارن پر ڪرڻيءَ کي جڙڻ اختيار نه مڃو آهي. پر هڪ ٻيو شڏ پوهر ۾ ئي مايا وارو پر ڪرڻي روپ وڪار ڏسڻ ۾ آيو، ته پوءِ (ويدانتين) سرشتيءَ جي ٻڌائڻ جو سلسلو سالڪه معنيٰ وارن سان

اڌ ڀاءُ اَنُون

سنسار جي رچنا ۽ ناس

گھڻن مان ئي ڪٺ پيدا ٿين ٿا، ۽ اُنهن ۾ ئي لڳ ڀڳ ٿا وڃن.
گهڻا

ڪول رشيءَ جي سالڪ ۾ شاستر موجب سنسار جا ۴ مول ٿين
آهن. (۱) پرڪولي، ۽ (۲) پرش: اُنهن جو سرورپ ڪهڙو آهي، اُنهن جي
ملاپ ٿي، پرڪولي پنهنجو چار پرش اڳيان ڪيئن وڃائي ٿي؟ ۽ ان چار مان
منش ڪيئن ڇڏي سگهي ٿو وغيره سوالن جو بيان ٿي چڪو. پر
اڃا ٿا اها ڳالهه سڏ ٿي سگهي ته پرڪولي پنهنجي چار کي
پرش جي اڳيان ڪهڙي سلسلي يا ڀنگ سان وڃائي ٿي؟ ۽ اڄو
ناس ڪيئن ٿو لڳي. پرڪوليءَ جي الهيءَ ٺهر ڪي ٿي ”سنسار
جي رچنا ۽ اڄو ناس“ چڱي طرح ۽ الهيءَ وٽ موجب
ٿي هن اڌ ڀاءُ ۾ ذڪر ڪيو ويو آهي. سالڪ موجب موجب
پرڪولي هن چڱيت کي بي شمار پرشن لاءِ پيدا ڪيو آهي. داسپوت
لال ۾ رهي ڳرلڪ ۾ شري سمروٺ رامداس الهيءَ موجب تمام چڱو
ذڪر ڪيو آهي گهڻا جي ستمن ۽ اُنهن اڌ ڀاءُ ۾ پٺا الهيءَ جي
خاصي سمجهاڻي ڏني آهي. يارهين اڌ ڀاءُ جي شروعات ۾ ارڃن
شري ڪرشن کي اراد ٿا ڪئي ته ”پوئن (هو ٻاڻي وغيره پنج
پوت) جي پيدائش، ۽ پرليءَ (خالقي) جو پوئن مون چڱيءَ طرح
ٻڌو هائڻي مهر ڪري مولڪي پنهنجو وشو روپ ڏيکاري ڏٺو
ڏٺو ڪريو“ الهيءَ مان صاف ظاهر آهي ته سنسار جي رچنا
۽ پرليءَ ڪير- ڪير وڃي جو ٿي هڪ ڀاڱو آهي. جنهن مان

ٿوڙي پرش کان نه پري آهي. اهو ذڪر سالڪه رادين جي الهی سڌايت موجب نه آهي، جيئن هو چون ٿا ته پرڪرني ۽ پرش جو ”ڪمٽا رهم“ ئي ٿو ٿاڻايت آهي. اهو ٻيو ايتي هلي اڌايت هي بيان ۾ چڱيءَ پر سمجهايو ويندو. ڪمٽا ۾ جيئن ڪمٽا اڌايت لکيت ئي ذڪر آيل آهي، پر اڌايت سڌايت جو ذڪر ڪندي سالڪن جي دليلن ۽ پڪتي واد کان نه ڪم ورتو آهي. الهی ڪري ممڪن آهي ته ڪمٽا پڙهندي وقت، شايد ڪو شخص انهن سمجهي نه، ڪمٽا کي سالڪن جا سڌايت منظور آهن. الهی غلط فهمي کي مثال لاءِ ئي اسان هتي سالڪه ۽ ڪمٽا جو مختصر ٻيو ذڪر ڪيو آهي. ويڌايت سونن جي لاشه ۾، شري شڪر آچاره لکيو آهي ته، ”پرڪرني ۽ پرش کان پري، هن جيڪب ۾ جو پرهم رويي هڪ ئي مول ٿو آهي، ٺهه مان ئي پرڪرني پرش وغيره سڄي سرشتي ٻڌا ئي آهي.“ الهی سڌايت کانسواءِ سالڪه شاستر جا ٻيا سڌايت اسان کي منظور آهن. ڪمٽا جو پڻ اهو واريو آهي.

شعب، ٻارڻن کي اهو ڪيان ٿيندو آهي ته، مان ٽن ڪٽڻ وارو
 ٻار ڪرڻي کان الڳ آهيان، الوقت سالڪه وادي الڪي ”ٻارڪڻايت“
 يعني ستي، رجي ۽ لمي الهن ٽنهن ڪٽڻ کان ٻري ٻهٽل سمجهند
 آهن. الهيءَ ٻارڪڻايت اوستا ۾ الهن ٽنهن ڪٽڻ مان ڪو به ڪٽڻ
 باقي نٿو رهي. ڪجهه سوڪيم وڃي ڪرڻ بعد الهيءَ ڳالهه کي
 قبول ڪرڻو ٿو ڏوڏو ته اها ٻارڪڻايت اوستا، مٿين ٽنهن ڪٽڻ کان
 جدا آهي. الهيءَ مد نظر تي، ٻارڪڻايت ۾ ٻيڪڻي جي ستي، رجي
 ۽ لمي، الهن ٻن ڪرڻ کانسواءِ هڪ چوٿون ٻيڊ به ڪيو ويو
 آهي. ٽنهن ڪٽڻ کان ٻار ٻهٽل ٻارڻ ”ٻارڪڻايت“ چوٿي ٿو ۽ ٻيڊ
 (اي غير) ٻار سان ڪيل ٻيڪڻي کي ”ٻارڪڻايت“ چئجي ٿو.
 ٻار سالڪه وادين الهيءَ چوٿين ٻيڊ کي لامنتظر ڪري ٿي ٻيڊ قائم
 رکيا آهن. ۽ الهن، ”ٻارڪڻايت“ ٻيڊ کي نه ساڳي درجي ۾
 داخل ڪيو آهي. ڪيتا کي نه اهو مت منظور آهي. اٻر چيو ويو
 آهي ته، سڀني کي هڪ سمجهندڙ ٻيڊ ڪيان کي، ساڳي ڪيان
 چئبو. الهيءَ کانسواءِ ستي ڪٽڻ جي سمجهاڻي ڪالپوءِ ڪيتا جي
 چوڏهن اڌ ٻار جي آخر ۾ ”ٻارڪڻايت“ اوستا جون ڪر ڪيو ويو
 آهي. ٻار ڪيتا کي ٻار ڪرڻي ۽ ٻارڻن جو دوئيست مت منظور نه
 آهي. ٽنهن ڪري الهيءَ ڳالهه کي ٽن ٻار ٻار ڪرڻ جي نه، ڪيتا
 ٻار جي ”ٻار ڪرڻي“ ٻارڻن ۽ ”ٻارڪڻايت“ شيد ڪم ۾ آڏا ويا
 آهن، الهن جي معنيٰ، سالڪه شاستر جي معنيٰ کان جدا آهي ۽
 يا ائين ڪٿي چئجي ته، ڪيتا ۾، سالڪه وادين جي دوئيست لي
 سڀ هنڌ ”ادوئيست“ جي چاپ لڳل آهي. جڏهن ته، ڪيتا جي
 ٻار ٻارڻن اڌ ٻار ۾، سالڪين جي ٻار ڪرڻي ۽ ٻارڻن جي سمجهاڻي
 ٻندي، ان ۾ ٻار ڪرڻي ۽ ٻارڻن شيد لاءِ ڪم ۽ اڪير شيد ڪم
 لڌا ويا آهن. اهڙيءَ ريت چوڏهن اڌ ٻار ۾ ٻارڪڻايت اوستا
 ٻوڏ ڪر، ان سڌ ٻارڻن لسٽ ڪيو ويو آهي، جو ٻارڪڻايت ٿي،
 يا جي ٽنڊي مان چئي، اوماڻا کي سڃاڻي ٿو ۽ جو ٻار ڪرڻي

ڪو سڪ. ڏک ٿئي ٿي؟ ۽ ٿو سدائين اُداسين رهي ٿو. جو پرش،
 پر ڪر ٿي ۽ جي ٽيهين ڪن کان آزاد ٿي، اهو ڪيان حاصل ٿو ڪري
 سو جنم. مرڻ جي ڇڪر کان هرگز چٽي ٿو سگهي. پوءِ ڪٿي هو
 سالڪي ڪن ۾ ٿو ٿي ۽ ڪرڻ سبب ديوتائن جي ڇولي ۾ جنم
 ڏي، ٻار، جي ڪن ۾ ٿو ٿي ۽ ڪرڻ سبب منس جي ڇولي ۾
 اچي، يا ٽي ڪن ۾ ٿو ٿي ۽ ڪرڻ سبب ٻسورن ۽ جو جنم وٺي.
 جنم. مرڻ جا اهي نتيجا، هر هڪ منس کي، اتي چٽي طور
 ٿي پر ڪو ٿي ۽ يعني ٻڌي ۽ جي ستي، ڊجي ۽ ٽي ڪن جي گهٽ
 وڌائي سبب، حاصل ٿين ٿا. گيتا ۾ صاف طور چيو ويو آهي ته
 سالڪي وڌي ۽ سڀا ڪا پرش، سرڳ ۾ وڃن ٿا، ۽ لامسي پرش
 کي ليڄ ڪئي ملي ٿي. پر سرڳ جو ڦل دائمي نه آهي. جنم مرڻ
 جي ڇڪر کان چٽو ٿي ڇا هئا ڪندڙ کي گهرجي نه، هو ارڱڻا ڪم
 (ٽيهين ڪن کان پري) ٿي، وڌيڪي ۽ (سماپتي) جو چولو ڏي
 الهيءَ کان سواءِ، الله بهو ڪو چارو نه آهي. ڪيل رشيءَ کي اهو
 ڪيان ۽ ويڙهه، جنم کان ٿي حاصل ٿو هئو. پر اها حالت سڀني
 منس سان لاڳو نه آهي، ٽيهنڪري ٿو وڌيڪ روپي سادتن سان،
 پر ڪو ٿي ۽ پرش جي جدائيءَ کي چاڻي، هر هڪ منس کي انهنجي
 ٻڌيءَ کي شد ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي. اهڙين ڪوششن
 سان ٻڌيءَ جي سالڪي ٿي وڃي ٿي، اهر ڪيان، ويڙهه ۽ ايشوراءِ
 وغيره کڻ ڪرد ڪرد ٻڌا ٻڌا ۽ منس آخر ڪٿو به ٻڌ ڪي
 ٻڌيندو. جنهن شيء کي حاصل ڪرڻ لاءِ منس ڪوشش ڪندو
 آهي، انجي حاصل ڪرڻ جي شڪتيءَ کي ايشوراءِ چيو آهي.
 سالڪه مني موجب، ڏورن کي سالڪي کڻ ۾ وٺي گهرجي، مگر
 ڪيل رشيءَ آخر اهو پيد ڪيو آهي ته اچي ڏور سان سرڳ ٿي
 ملي ٿو، ۽ ڪيان ٿو ٿي ويڙهه سان موڪل يا ڪول ٻڌ حاصل ٿئي
 ٿو، ۽ پرش جي ڏکڻ جي ايسه لورن (اصل ڪالو) ٿئي ٿي.

سالڪين ۽ گيتا جو هن

پرش جي ڏيهه ۽ ٻڌيءَ ۾ ڏيهي ڏيهي ستي کڻ جي وڌ

۽ پرش سڄي جڳهه جا مول لتو آهن سهڻن، مگر الهن مان پرش
 شهد پر سالڪه وادين جي مع موجب اتي شمار پرشن جو مجموعو
 اچي ٿو وڃي. الهن اتي شمار پرشن ۽ پرڪرڻي ۽ جي ميلاپ سان
 ٿي، جڳهه جا سڀ وهنوار هلي رهيا آهن. هر هڪ پرش ۽ پرڪرڻي
 جو جڏهن پاڻ پر ميلاپ ٿيندو آهي، تڏهن پرڪرڻي پنهنجو چار
 پرش جي اڳيان پکڙي پئي آهي ۽ پرش الڪي ڪم آڻيندو آهي.
 ائين ٿيندي جنهن پرش جي چئني طرف، پرڪرڻي ۽ جا ڪيل
 ساڻڪي ٿي ويندا آهن، ان پرش کي ئي (له سيني کي) سڃوڳيان
 حاصل ٿيندو آهي ۽ ان پرش لاءِ ئي پرڪرڻي ۽ جا سڀ ڪيل
 بند ٿي ويندا آهن ۽ هو پنهنجي ڪيول پد کي پهچي ويندو
 آهي. پر جيتوڻيڪ الهه پرش کي موڪل جو درشن ملندو آهي،
 ته به سڀ پرش سنسار ۾ ڦاٿل ٿي رهندا آهن. شايد ڪو ائين
 سمجهي ته جنهن وقت پرش، اهڙي ۽ زمين ڪيول پد (مڪتيءَ)
 کي پهچي ويندو آهي، تنهن وقت هو پرڪرڻي ۽ جي چار مان
 آزاد ٿي ويندو هوندو پر سالڪه موجب ائين نه آهي. ڏهه ۽
 اڌرين روپي پرڪرڻي ۽ جا وڪار، ان منش کي مرڻ ڳوڙي ۽ لاءِ
 لٽا ڇڏين. سالڪه وادي الهه سبب هيءَ دليل ڏين ٿا ته
 ڪنهن جي ڇڪ ٿان ٿالو لهڻ بعد به اهو ڇڪ اڳئين سنسڪار
 ڪري، جهڙي طرح ڪجهه وقت پوءِ به پوءِ ڦرندو آهي، اهڙي طرح ڪيول
 پد پاڻ بعد به هن منش جو شرپر ڪجهه وقت پوءِ به قائم رهي
 ٿو. پر ان شرپر سبب، پرش جي اڳيان ڪا به سنساري رڪاوٽ
 نٿي پوي. ڇاڪاڻ ته، جڙ پرڪرڻي ۽ جي وڪار هٽڻ سبب هيءَ
 شرپر خود جڙ آهي، تنهنڪري الڪي سڪه ڏک به ٿئي سمان آهن.
 جيڪڏهن ڪو ائين چوي ته پرش کي سڪه ڏک جي رڪاوٽ
 نٿي ٿئي، ته به ٺيڪ نه آهي ۽ ڇاڪاڻ ته، هر چاڻي ٿو ته مان
 پرڪرڻي ۽ کان الڪه آهيان ۽ سڀ ڪم پرڪرڻي ۽ جوئي آهي، نه
 منهنجو. الهه ڪري پرڪرڻي ۽ جي ڪيل هوندي به، پرش کي

آهي. مطلب ته مڪتبيءِ نالي ڪا اهڙي نرالي حالت ۾ آهي
 ۾ا بوش کي ٻاهران حاصل ٿئي ٿي ۽ يا ائين چوڻ مناسب ٿيندو
 ته اها مڪتبي بوش جي بنيادي اوستا کان ڪا جدا اوستا نه
 آهي. پر ڪرنيءَ بوش جو پاڻ ۾ باڪل ٻڙڙهو لاڳاپو آهي.
 وڙاجي بوش، پر ڪرنيءَ جي ڪنن ۾ موهجي ويندا آهن ۽ جيئو ڪري
 هو سدائين سدا جي چڪر ۾ پيا ٿين. پر جو بوش، سوڄي لو
 نه مان پر ڪرنيءَ کان الڳ آهيان، سوئي مڪتبيءَ جي چوڻيءَ
 کي پهچي لو. مٿاڻوس ۾ چل آهي ته اهي بوش، کي ئي ڪهانا
 يا ٻڌ چيو آهي. اڌاثر شاستر جي نظر سان، موڪه جو سڄو
 سرورب نه اهوئي آهي. مگر سالڪه وادين کان، ويدانتين جو وڌيڪ
 اهو چوڻ آهي ته، آتما مول پر ئي اهر جو سرورب آهي ۽ جيئن
 وقت هوءَ پنهنجي مول سرورب کي يعني پرورهم کي - چاڻي
 ويندي آهي، تنهن وقت اتي مڪتبي ٿيندي آهي ۽ پر سالڪه
 وادي الهيءَ سڌاڪه کي ٿا مڃين. سالڪه ۽ ويدانتين جي وچ ۾
 اهوئي فرق آهي، جيئن کي اڳتي علي صاف ڪيو ويندو.

سالڪيه ۽ ويدانتين

جيئو ٿيڪ ادوينتي ويدانتين، سالڪين جي الهيءَ سڌاڪه کي
 مڃڻ لاءِ تيار آهن، ته بوش (آتما) ٿرڪڻ، 'اداسين' ۽ اڪرنا آهي ۽
 پر انهيءَ ٻاڻيه سبب الهن جي، سالڪين کان اها ڏٺاڪه راءِ آهي
 ته، پر ڪرنيءَ کي ڏسندڙ (دوشا) مولتر بوش، تباد ۾ اي شمار
 نه آهن. ويدانتين جو چوڻ آهي ته، اهاڙي ٻڌ سبب، سڀ جو
 خدا خدا ڏسڻ ۾ اچن ٿا، پر دوحقيق سڀ ڏکئي پرورهم آهي.
 سالڪه وادين جو چوڻ آهي ته، جيئن صورلهر اسين ڏسون وينا
 نه عمرڪه منس جو جنم، هوم ۽ جيون الڳ الڳ آهي ۽ هن
 سبب ۾ اهو ٻڌ پهاڙو وڃي لو ته، هڪو سڪي آهي ۽ ڪو ڏکي،
 ڪجهه صورت ۾ ائين مڃڻو ٿو وڃي ته، هر هڪ آتما يا بوش، مول
 ڪنن تي جدا آهي، ۽ الهن جو عدد ئي شمار آهي. فقط پر ڪرني

آهي، يا چئجي جي ٻرسان لوھ کي وڪڻي، لوھ ۾ ڪش جي
 طاقس اچي ويندي آهي، ٻڙيءَ طرح بول اوهڪس ٻرڪري
 پنهنجن کڻن (سوڪم يا استول) جي ظاهري ٻڪڙ سان، ٻرڻ جي
 سامهون ايندي آهي. جيتوڻيڪ ٻرڻ سچمتن ۽ گياتا آهي، ته اڄ
 ٻرڻ هٿ سبب هو ڪجهه ٿو ڪري سگهي ۽ ٻرڪري جيتوڻيڪ
 ڪم ڪندڙ آهي، ته اڄ خود ڇڙ يا اچمتن هٿ سبب، ٿي ڄاڻي
 سگهي ته ڇا ڪرڻ گهرجي. اهڙيءَ طرح ٻرڪري ۽ ٻرڻ، منڍي
 ۽ الڌي جي ڇوڙي آهي. ڇوڙيءَ طرح الڌي جي ڪلهي تي
 واهي مڊڙ، الڌي کي رستي تي هلائيندڙ اچي، ٻڙيءَ طرح
 اچمتن ٻرڪري، سچمتن ٻرڻ جي واه سان، پنهنجو وهوار هلائي
 ٿي. ڇوڙيءَ طرح لائڪ ۾، هڪ ئي ٿل ڪندڙ، سامهون ويٺل
 جي خوشيءَ لاءِ، جدا جدا روپ ڌاري اچندو آهي، ٻڙيءَ طرح،
 ٻرڻ جي فائدي (ٻرڻ لاءِ) جيتوڻيڪ ٻرڻ، ٻرڪريءَ
 کي ڪو به عام ٿو ڏئي، ته اڄ هوءَ ستي، دحي ۽ ٽمي ٿڻ جي
 گهٽ وڌائيءَ سبب، ٽي شمار روپ ڌاري، الڌي سامهون نواب
 لچندي رهندي آهي! ٻرڪريءَ جي الهيءَ لاج جي موه ۾ ٽاسي
 يا اڃائي ايمان سبب، جمستائن ٻرڻ، ٻرڪري جي الهيءَ لاج
 (وهوار) کي، پنهنجوئي ڪيل ڪم سمجهندو، ٽسائن الڌو سڪ-
 ڏک جي گورڻ، ڏسڻي مان لڪڻ لاءِ ممڪن آهي ۽ ٽسائن
 الڌي مڪتي حاصل ٿي ٿي سگهي. ٻرڻ جنهن وقت ٻرڻ کي
 اهو ڳيان پهچائي ٿي، ته ٽن کڻن واري ٻرڪري مون کان جدا
 آهي، ان وقت سندس مڪتي وٽس حاصر ٿي ٿي. ڇاڪاڻ ته،
 ٻرڻ اصل ۾ نه ڪرنا ۽ نه ڪنهن جو غلام ٿي آهي. درحقيقت هو
 سولٽر، ڪڍل، ۽ اڪرنا آهي. جو ڪجهه ٿي ٿي، سو سڀ
 ٻرڪريءَ جو ئي ٿل آهي. استاءَ جو من ۽ ٻڌي نه، ٻرڪريءَ
 ڄاڻي وڪار آهن، الهيج ڪري ٻڌي ڪي جو ڪجهه ڳمان ٿي
 ٿو، سو نه ٻرڪريءَ جي ڪمن ۽ لڌ ڪن جو لڌجو آهي. اهو

مع والڪر الهن ٻنهن ٽيون ڪي سوئتر يا سوينجو نه هجي و
 آهي. ڇاڪاڻ ته گيتا ۾ ٻڌڻ شري ڪرشن پڻ ڪري ٿي ٻنهن
 مايا ڇڏي آهي. ۽ پرنش ڪي ٻنهنجو الش يعني ڀائڙو يا جزو
 آهي. الهه مان معلوم ٿيندو ته گيتا سالڪه شاستر
 ۾ اڳتي قدم وڌايو آهي. مگر الهه طرف وڌڻ کان اڳ اسان
 کي دستو آهي ته سالڪه شاستر جو ڪهڙو مع آهي.

ڀوڪرتي ۽ پرنش

سالڪه شاستر موجب سرشتي جي ڪل پدارتن جا ٽي ڀاڱا آهن.
 ٻهريون اويڪم (مول ٻر ڪرڻي) ٻو وڪم (ٻر ڪرڻي ۽ جو
 بدليل روپ) ۽ ٽيون پرنش. الهن مان ٻرڻي ۽ ڪال ۾ وڪم
 پدارتن جو سروپ لاس ٿي ويندو آهي ۽ جنهنڪري باقي ٻر ڪرڻي
 ۽ پرنش وڃي بچندا. سالڪه مع جي سڌالت موجب اهي ٻئي
 نٿو لادي ۽ سوينجو آهن ۽ الهه ڪري سالڪين کي دوليت مع
 وادي چڱي ٿو. الهه سڌالت جا هامي پرنش کان سواءِ ايشور
 ڪال، سپاه يا ٻئي ڪنهن نه نٿو ڪي نه هجي ۽ ڇاڪاڻ ته
 سڳو ايشور، ڪال ۽ سپاه، وڪم هجڻ سبب، ٻر ڪرڻي مان
 پيدا ٿيل وڪم پدارتن ۾ شامل آهن. جيڪڏهن ايشور کي لڳو
 مڃبو، ته پوءِ ستڪاره جي سڌالت موجب لڳو مول نٿو مان،
 ٽن گنن واري ٻر ڪرڻي ڪڏهن نه پيدا نه ٿي سگهندي. الهه
 ڪري سالڪين ٻنهنجو اهو متو مقرر ڪيو آهي ته، ٻر ڪرڻي ۽
 پرنش کان سواءِ هن سرشتي جو ٽيون مول ڪارڻ ٿي نٿو
 سگهي. اهڙيءَ طرح الهن ٻنهن ٽيون کي مقرر ڪرڻ بعد، الهن
 الهه ڳالهه کي ثابت ڪري ڇڏيو ته، الهن ٻنهن ٽيون مان ٽي
 سرشتي پيدا ٿي. الهن جو چوڻ آهي ته، الهن ٻنهن ٽيون مان
 سرشتي پيدا ٿي. الهن جو چوڻ آهي ته، جيڪو ٻوڪ لڳو
 ش ڪجهه نه نٿو ڪري سگهي، نه به الجي ٻر ڪرڻي مان.
 ملام لڳو ٿي، جهڙيءَ طرح کان ٻنهنجي وڃڻي ڪم ٿيندو.

کي چاندڙ يا ڏسندڙ، جهڙا ٻرڪريءَ کان الڳ نه هوندا،
 اهڙا هون ۽ ”مان هيءَ چاڻان ٿو“ ”مان هيءَ ڏسان ٿو“ وغيره
 شهن جو وهندڙ ٿو ڪري سگهي. هن جيڪم جي سڀني وهندڙن
 کي ڏسڻ سان معلوم ٿيندو ته ”مان جو ڪجهه ڏسان ٿو، يا
 چاڻان ٿو، سو مولان الڳ آهي“. اهيءَ ڪري سالڪ شاستر
 جو چوڻ آهي ته، ڪمالا (چاندڙ) ۽ ڪمڙا (چاڻڻ جي شيء) ڏوشتا
 (ڏسندڙ) ۽ ڏوشتا (ڏسڻ جي شيء) يا ٻرڪريءَ کي ڏسڻ
 وارو ۽ ٻرڪري، اهي ٻئي هڪ ٻئي کان الڳ الڳ آهن. ٻولين
 اڌاهه ۾ اسان جنهن کي ڪمڙو (آلها) چيو آهي، سوئي ڪمالا،
 ڏوشتا ۽ ٻرڪڙا (ٻرڪندڙ) آهي، اهيءَ کي ئي سالڪ شاستر ۾
 ”ٻرڻ“ چيو ويو آهي. اهو ڪمالا، يا ٻرڻ، ٻرڪريءَ کان جدا
 آهي ۽ اهيءَ ڪري ئي ٻرڪريءَ جي ٽنهن ڪٽن (سئي، ڊيڙي
 ۽ ٽي) کان پري آهي. يعني هو ٽوڪڙ (وڪڙ کان رهند) ۽
 ٽوڪڙ آهي، ۽ چاڻڻ ٿوڙي ڏسڻ کان سواءِ ٻيو ڪو به ڪم ٿو
 ڪري. اهيءَ مان اهو به ظاهر ٿئي ٿو ته، جيڪم ۾ جيڪي ٿئي
 ٿو، سو سڀ ٻرڪريءَ جوئي ڪم آهي. مطلب ته، ”ٻرڪري“
 اچيئن يعني ڇڙ آهي، ۽ ”ٻرڻ“ ڇڙڻ آهي ”ٻرڪري“ سڀ
 ڪم ڪري ٿي، ۽ ”ٻرڻ“ انداسن يا اڪوڙا يعني ڪجهه نه
 ڪندڙ آهي. ”ٻرڪري“ نه ڪٽن واري آهي، ۽ ”ٻرڻ“ ٽوڪڙ
 آهي. ٻرڪري الڳ آهي، ۽ ٻرڻ ساڳي آهي. اهڙيءَ طرح
 ٻه سرشتي جا اچيئن ته جدا جدا آهن، الڳ الڳ، سو ٻنهي
 ٻنهن اهڙي سالڪ شاستر جو متو آهي. اهيءَ معنيٰ کي نظر ۾
 رکندي ڪتاب ۾ ٻه ڀاڱا آهن، ”ٻرڪري ۽ ٻرڻ“ ۽ ٻئي
 ڀاڱي ۾ ”ٻرڻ“ ۽ ”ٻرڪري“ بعد وري چيو آهي ته، ”ٻرڻ ۽ الڳ
 ٻرڪري، ٻرڪري هلائي ٿي، ۽ ٻرڻ سڀني ڪن. ڏکڻ جو
 ڇوڪرو آهي.“ جيئن ته ڪتاب ۾ ٻرڪري ۽ ٻرڻ کي
 آهي، پر اها ڳالهه ڏانن ۾ وڌيڪ ٻيهر جي سالڪ

سڄي جهڪس ۽ اهر رهندڙ ٻراڻي قيدن جي مثل آهن! هڪڪل جو ايترو نه چوڻ آهي ته ڇڙ ٻرئي ۽ کان سواءِ، آما ڪا سولنتر شيءِ نه آهي ۽ الهي ۽ ڪري چوڻ پوندو ته آما نه اولاشي (دائر) ۽ نه سولنتري آهي. تڏهن سوال آهي، نه پوءِ موڪيه يا مڪتيءَ جي ضرورت ئي ڪهڙي؟ هر هڪ سمجهي ٿو ته مان پنهنجي مرضيءَ موافق فلاڻو ڪرم ڪندس ۽ مگر اهو سڀ پرم آهي! پر ڪري جنهن طرف منهن ڪري گهليندي ان طرف ئي منهن ڪري وڃڻو پوندو. هڪ ڪويءَ جو چوڻ آهي ته، ”هيءَ دنيا هڪ وڏو قيد خانو آهي، اهر سڀ ٻراڻي قيدي آهن، ۽ دنيا جي اهلن اهلن پدارتن جا گڻ- ڌرم ٻڙيون يعني زنجير آهن- اهن ٻڙين کي ڪو نه ٿوڙي ٿو سگهي.“ پر اهوئي هڪڪل جو سڌاڻ آهي. من جي من موجب ساري سرشتيءَ جو مول ڪاڙو، هڪ ڇڙ ۽ اوڻڪ پر ڪري آهي. هڪڪل پنهنجي سڌاڻ کي، الهيءَ سبب ”ادوئيٽس“ * جي نالي سان سڏيو آهي. پر اهو ادوئيٽس ڇڙ جو آهي، يعني هو اڪيلي ڇڙ پر ڪري ۽ ٻئي سڀني ڳالهين کي اڻي ٿو ڇڏي، الهيءَ ڪري اسين الڪي ”ڇڙادوئيٽس“ يا آڊيوڪ شاستر جو ادوئيٽس چوڻدا سين.

سالڪيه شاستر جو وروڌ

اسانجا سالڪيه شاستر ڪار الهيءَ ڇڙادوئيٽس جي سڌاڻن جا وروڌي آهن. اهن جو چوڻ آهي ته، من، ٻڌي ۽ اهنگار، پنهنجي پوئلڳن جي ڇڙ پر ڪريءَ جا ڌرم آهن. سالڪيه شاستر لکيل آهي ته اوڻڪ پر ڪريءَ مان ئي ٻڌي، اهنگار وغيره گڻ سلسلي وار پيدا ٿين ٿا. پر سالڪين جو چوڻ آهي ته، ڇڙ پر ڪريءَ مان چيتم پيدا ٿو ٿئي سگهي. ايترو ئي نه بلڪه، جهڙيءَ طرح ڪو منهن پنهنجي ڪلهي تي پاڻ ٿو ويهي سگهي، تهڙيءَ طرح پر ڪريءَ

* هڪڪل جو الهيءَ سڌاڻن لاءِ مول شبد Monism آهي. الهيءَ مضمون تي هن صاحب سولنتر گرنت به لکيو آهي.

پدارت، اوبڪھ ۾ ملي اوبڪھ لي ٿو وڃي. گيتا جو پٽ اهو ئي
متو آهي سالڪه شاستر ۾ الاهيءَ اوبڪھ پرڪرڻيءَ کي ”اکر“ ۽
پرڪرڻيءَ مان پيدا ٿيندڙ پدارتن کي ”کپر“ چيو ويو آهي.

هيڪل جو رايو.

سرخڻيءَ جي سڀني پدارتن کي ”اوبڪھ“ ۽ ”اوبڪھ“ يا
کپر ۽ ”اکر“ انهن ٻنهي ڀائرن ۾ ورهائجي، ڏسڻ گهرجي ته، آتما
پڌي، من، اهنڪار ۽ اندرمان کي سالڪه متي موجب، ڪهڙي
ڀائي ۾ رکڻ مناسب ٿيندو. کپر (شوپرا) ۽ اندرمان ڇڙ يعني نبي
سان آهن، اهيءَ ڪري انهن کي وڪھ جي ڀائي ۾ رکڻو پوندو.
پر من، اهنڪار، پڌي ۽ خاص ڪري آتما کي ڪهڙي ڀائي ۾
وڃي؟ اوڀر ۾ اڄ ڪابه جي مشهور - ورهڻي شاستر جي ودوان
هيڪل، پنهنجي ڪولٽ ۾ من، پڌي، اهنڪار ۽ آتما کي، ڏيهه
جو ڌرم يا ڳڻ مڃو آهي. هن جو چوڻ آهي ته، ڇوڪڙهن
ڪنهنجو فقط مٿس خراب ٿي ويندو آهي، يا مٿي تي ڏک لڳڻ
سبب الجي مٿس جو فقط ڪو پاڻو ردي ٿي ويندو آهي، نه ان
ڀائي جي مالڪ شڪتي ناس ٿي ويندي آهي، يعني من جو
ڌرم نه، ڇڙ مٿس جوڙي ڳڻ آهي. اهيءَ ڪري انهن کي ”ڇڙ پدارتن
۾ ئي رکڻو ويندو ۽ الاهيءَ ڪري مٿس سان ڪڏهن هي ڌرم ۽
آتما کي نه ”اوبڪھ“ پدارتن جي ڀائي ۾ شامل ڪرڻ گهرجي.
ڇوڪڙهن الاهيءَ ڇڙواد جي سڌالمت کي قبول ڪيو ته آخر فقط
اوبڪھ ۽ ڇڙ پرڪرڻي ئي باقي رهندي ڇاڪاڻ ته سڀ وڪھ
پدارت الاهيءَ مول اوبڪھ پرڪرڻيءَ مان ئي پيدا ٿيا آهن.
اهڙيءَ حالت ۾ پرڪرڻيءَ تان سواءِ، ڇوڪڙهن جو پيدا ڪندڙ،
پرو ڪو نه ٿي سگهندو ۽ آخر انهن ئي ڇوڪڙهن پوندو ته، مول
پرڪرڻيءَ جي شڪتي ڌيري ڌيري وڌندي ويئي، ۽ آخر انکي
ڇههه. يا آتما جو سڙو حاصل ٿيو! متڪار ۽ والڪر، هن مول
۾ ڪم نه ڪيو. ناعدا يا امر لاهل آهن ۽ انهن لاهن موجب،

سگهن ٿا، پر هر هڪ پر ماڻو جي سولنتي حصي هڪ سبب، اهو سوال وري به رهجي ويندو. ٻن پر ماڻن جي وچ ۾ ڪهڙو پدارت آهي؟ الهيءَ ڪري سالڪي مع وادن اهوئي سدائيت قائم ڪيو آهي ته، پر ڪرڻيءَ ۾ پر ماڻو روپ حصي يا پاڻي جو پيد آهي. ڪونه پر هوءَ ڪي ۽ هڪ سمان ٿي آهي. يا ائين چئجي ته، هوءَ اويڪس، اڪند (جنهن جا ڪي ٽڪرا يا پاڻا نه ٿي سگهن) ۽ هر هنڌ سدائين موجود آهي. پر پرهم جي روپ جو ورڻ ڪندي مرهڻي پاشا جي داس پوڌ ۾، گرورامداس چيو آهي ته، ”جڏهن ٺهار، ٺيڏهان هو اپار نظر ايندو، اهو ڪنهن طرف پارتو آهي، هو هڪ ئي قسم جو ۽ سولنتي آهي. ان ۾ دوئيڪس (پاڻيءَ يا ڪهڙائيءَ) جو ڪو به پاڻو نه آهي.“ سالڪي جي پر ڪرڻيءَ لسبت به اهو ورڻ ليڪ ٿيندو. تنهن ڪنن واري پر ڪرڻي اويڪس، سوينيو ۽ هڪ ئي لمولي جي آهي ۽ هوءَ سدائين پڇندين طرف پکڙيل آهي. آڪاش، وايو (هوا) وغيره پيد پوءَ ٿيا ۽ جيتوڻيڪ اهي سوڪير آهن، ته به ويڪس آهن، ۽ انهن سيني جي مول پر ڪرڻي هڪ جهڙي، سرو وياهي (جاء اجاء پکڙيل) ۽ اويڪس آهي. ياد رکڻ گهرجي ته، ويدانتين جي پر پرهم ۽ سالڪي وادين جي پر ڪرڻيءَ ۾ ٻنهن ۽ آسمان جو فرق آهي. ڇاڪاڻ ته پر پرهم ڇهين روپ ۽ لڳل آهي، پر پر ڪرڻي چڙ روپ، ستي، رجي ۽ ٽمي، انهن تنهن ڪنن سان پڙيل آهي. الهيءَ لسبت اڳتي هلي ويچار ڪبو. هتي ڪمول الهيءَ ڳالهه ٿي ويچار ڪرڻو آهي ته سالڪي وادين جو مع ڪهڙو آهي. ”سوڪير“ ۽ ”استول“ ”ويڪس“ ۽ ”اويڪس“ جي مطلب سمجهي وڃڻ تي، ڇوڻو وليدو ته، سرشتيءَ جي شروعات ۾ هر هڪ پدارت سوڪير ۽ ويڪس پر ڪرڻيءَ جي روپ ۾ دهی ٿو، پوءِ هو (ڪلي سوڪير جي يا استول) ويڪس معلوم ٿئي ٿو، ۽ پر ڪرڻيءَ جڏهن هو ويڪس روپ ٿاين ٿي ٿو رجي، تڏهن وري اهو ويڪس

۱. من، ٻڌي آڪاس وغيره (جيتوڻيڪ اهي اندرين کي معلوم
 ايندڙ يعني ويڪڻ آھن) ”سوڪم“ (سٺا) سڏجن ٿا. هتي سوڪم
 جي معنيٰ ”لندو“ نه سمجهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته آڪاش جيتوڻيڪ
 سوڪم آهي، نه به سڄيءَ دنيا ۾ پکڙيل آهي. انهيءَ ڪري سوڪم
 جي معنيٰ، ”استول جي برخلاف“ يا هوا کان به پٿر سمجهڻ
 گهرجي. انهي ”استول“ ۽ ”سوڪم“ مان ڪنهن شيءِ جي شراب
 ڇڻا (حتمي لاءِ) هو ڪيائين ٿئي ٿو ۽ ”ويڪڻ، اوڪڻ“
 شهن مان اسان کي اهو ڪيائين ٿئي ٿو ته، انهيءَ شيءِ جو اسان کي
 ظاهري ڪيائين ٿي سگهي ٿو يا نه انهيءَ سبب ئي جدا جدا شين
 يعني ٻڌارن مان (ڪٿي اهي ٻئي سوڪم هجن) هڪ ”ويڪڻ“
 ۽ ٻيو ”اوڪڻ“ ٿي سگهي ٿو. مثلاً- جيتوڻيڪ هوا بلڪل
 سوڪم آهي، پر اسانجي چوڻ وارين اندرين کي اهو ڪيائين ٿي
 سگهي ٿو انهيءَ ڪري ان کي ”ويڪڻ“ جي درجي ۾ داخل
 ڪيو ويو آهي ۽ سڀني ٻڌارن جي مول ۾ ڪري (يا مول درويءَ)
 هوا کان به زياده سوڪم آهي، ۽ اهو ڪيائين اسان جي ڪنهن نه
 اندريءَ کي ٿئي سگهي، تنهنڪري ان کي ”اوڪڻ“ چئجي.
 ٿو. هاڻي سوال آهي ته، ڪهڙن انهيءَ ٻوڪڙيءَ جو ڪيائين
 ڪنهن به اندريءَ کي ٿئي ٿي، نه پوءِ انجي هستي ڪهڙي
 ثابتيءَ تي ٻڌل آهي؟ انهيءَ سوال جو جواب سالڪ وادي هن
 ريت ڏين ٿا ته، اڪيچار ويڪڻ ٻڌارن جي ڏس سان ستڪار
 واد موجب اهو ئي مت ثابت ٿو ٿئي ته، انهن ٻڌارن جو مول
 روم (ٻوڪڙي) جيتوڻيڪ اندرين کي ظاهري معلوم ٿو ٿئي، به
 به انجي هستي سوڪم روم ۾ ضرور موجود آهي. ويڌائن ۾
 پوءِ جي هستيءَ ثابت ڪرڻ لاءِ انهيءَ دليل يا جواب ڪيائين ٿي
 ڪم ورتو آهي. ٻوڪڙيءَ کي اهڙيءَ ريت بلڪل سوڪم ۽
 اوڪڻ سمجهڻ سان، ترڪ شاستر جو پوئلڳ خود بخود ڪمزور
 ٿي پوندو. ڇاڪاڻ ته پوئلڳ جيتوڻيڪ ئي شمار ۽ اوڪڻ ٿي

پورو ٻولدي آهي، ۽ ڇهه جي وڏي ٻن سالڪه ٿيندي آهي. پر ان وقت ائين هرگز سمجهڻ نه گهرجي ته اسانجي شرير ۾ ڇهه ۽ ٽي ڪٽ جو بلڪل ليشان ٿي نه آهي. اصل ۾ ائين آهي ته اهي ٻئي ڪٽ، الوقت ستي ڪٽ همت ڏيئي وڃن ٿا، الهيءَ ڪري الهن جو ٻار نه ٿيو ٻنهي سگهي. ستي ڪٽ جي جڳهه تي ڇهه ڪٽ جي زبردست ٿيڻ ڪري، اندر ۾ لوڻ پيدا ٿيندو، ۽ اڃا جو وڏو شروع ٿيندو، جو اسان کي جدا جدا ڪمن ۾ لڳائيندو. اهڙيءَ ريت ٽي ڪٽ جي وڏو سبب ٿيندو، آلس، ڪند فهمي وغيره اوکڻ پيدا ٿيندا. مطلب هيءُ آهي ته هن جڳهه جي، لوه، سون وغيره پدارتن ۾ جا جدائي ۽ گهڻائي نظر اچي ٿي، سا پر ڪرڻي جي ستي، ڇهه ۽ ٽي ڪٽ جي گهٽ وڌائيءَ جو نتيجو آهي. مول پر ڪرڻي هڪ ئي آهي، ان ۾ جدائي ۽ گهڻائي ڪيئن پيدا ٿي ٿئي، الهيءَ واپار کي وڌيڪ ڇڏي ٿو. الهيءَ وڌيڪ اڄ ڪلهه جا سڀ آڏو ڏاڪ شاستر (جنهن نه، دسائين شاستر، وڌيڪ شاستر، پدارت وڌيڪ شاستر) وغيره اچي ٿا وڃن.

پر ڪرڻي آويڪٽ، آڪند ۽ هڪ آهي

سمان اوستا ۾ رهڻ واريءَ پر ڪرڻيءَ کي سالڪه شاستر ۾ ”آويڪٽ“ يعني الدارين کي نه معلوم ٿيندڙ چيو ويو آهي. هن پر ڪرڻيءَ جي ستي، ڇهه ۽ ٽي، الهن ٽنهي ڪٽن جي گهٽ وڌائيءَ سبب، جي ٻي شمار پدارت اسانجي نظر ۾ اچن ٿا، يعني جن کي اسين، ڏسون، ٻڌون، سگهون يا ڇهون ٿا، الهن کي سالڪه شاستر ۾ ”آويڪٽ“ چيو ويو آهي. ياد رکڻ گهرجي ته، جي پدارت اسانجي الدارين کي صاف معلوم ٿين ٿا، الهن سڀني کي ”آويڪٽ“ ڇڏي ٿو، پوءِ ڪٽي اهي پدارت پنهنجي قد، روپ، گند يا ٻئي ڪنهن ڪٽ سبب ”آويڪٽ“ (ظاهر) ٿيندا هجن. ويڪٽ پدارت اڪيچار آهن. الهن مان ڪي، جنهن نه، پٿر، وڻ، پسون وغيره ”استول“ (موٽا) سڏجن ٿا، ۽ ڪي، جنهن

وڌائي شروع ٿيندي آهي، تڏهن پرور ٿي ڪندڙ رجي کڻ سبب
مول ٻوڪريءَ مان جدا جدا ٻڌارن ٻڌڻ لڳندا آهن؛ سرشتيءَ
جي رچند جي شروعات ٿيندي آهي. هاڻي سوال آهي ته جيڪڏهن
ٻه ٻائين، ستو، رجو ۽ ٽو ٽيئي کڻ سمان اوستا ۾ ئي هون، ته پوءِ
انهن ۾ ڪهت وڌائي ڪندڙ ڪي ڪي ڪيئن ٻڌا ٿيا؟ انهي سوال
سبب سالمه راءِ ٻڌائين جو چوڻ آهي ته، اهو پر ڪريءَ جو هڪ
ٿورو ٻا کڻ آهي. جيتوڻيڪ پر ڪريءَ جو آهي، ته اهو هڪ ٿورو
ٿي ٻڌندڙ وڌندڙ علامندي رهي ٿي. انهن ٽنهي کڻ مان ستي
کڻ جو لکڻ ڪمان، ۽ ٽي کڻ جو لکڻ اڳيان آهي. جو کڻ خواب
ٻاڻين ٿا انهن ٽنهي ٿو ٿيندي رجو کڻ چوڻ ٿا. اهي ٽيئي کڻ
ڪڏهن به جدا جدا ٿا رهي سگهن. سڀني ٻڌارن ۾ ستي، رجي
۽ ٽي کڻ جو ٿورو ڪيڏو پالڻو آهي؛ ۽ اهو سڀني کڻ جو ٿورو
ڪيڏو پالڻو سڌائين انهن ٽنهي جي ڪيت. وڌائيءَ جو سبب
ٿئي ٿو، انهيءَ ڪري سڀني ٻڌارن ۾ مول ٿورو جيتوڻيڪ
هڪڙو ٿي آهي، ته به کڻ ٻڌ سمان، هڪ مول ٿورو به ٿي سون،
ٿورو، مٿي، جل، آڪاس، منس ٿورو، وغيره جدا جدا ٿي شمار
وڪار ٻڌا ٿي ٿا وڃن. جيئنڪي اسين سالڪي کڻ جو ٻڌارن چئون
ٿا، اهو رجي ۽ ٽي کڻ کان، ستي کڻ جو ٿورو وڌيڪ رهي ٿو،
انهيءَ سبب اهو سڌائين وڌندڙ رجو ۽ ٽو کڻ ٻڌي ٿو وڃي؛
۽ اهي ٻئي سالڪي ٿورو به ٿا وڃن. مطلب ته، ستو، رجو، ۽
ٽو، اهي ٽيئي کڻ، هن ٻڌارن والڪي، سالڪي ٻڌارن ۾ به رهن
ٿا. ٻڌي ستي، ٻڌي رجي يا ٻڌي ٽي کڻ جو ڪو به ٻڌارن ٿو
ٿي سگهي. هر هڪ ٻڌارن ۾، انهن کڻن جو جهڳڙو هلندو ٿي
رهي ٿو؛ ۽ انهيءَ جهڳڙي ۾ جو کڻ ڪو به ڪٿي وڃي ٿو، انهيءَ
نظر تي، اسين ان ٻڌارن کي سالڪي، راجسي ۽ ٿامسي چئون ٿا.
مثلاً - جڏهن ٻڌندي شروع ٿي، رجي ۽ ٽي کڻ ٿي. ستي کڻ جي
فتح ٿيندي آهي، تڏهن اندر ۾ ڪمان ٻڌا ٿيندي آهي، سچ جي

پر ڪرڻي جي معنيٰ آهي ”مول“. الهيءَ پر ڪرڻيءَ مان جي
 پٺا پدارت ٺهن ٿا، انهن کي ”وڪرڻي“ يعني مول درويہ جو
 وڪار (بدليل روپ) چون ٿا.

پر ڪرڻيءَ جا ٽي گڻ

پريميو طڪ سڀني پدارتن جو مول درويہ هڪ ئي آهي، نه به
 جيڪڏهن ان مول درويہ ۾ گڻ به هڪ ئي هوندو، نه پوءِ ستڪاريہ
 سدائيت موجب ان هڪ گڻ مان گهڻن گڻن جو پيدا ٿيڻ لاءِ ممڪن آهي.
 اسين ٽي سون ويٺا نه، جيڪي جي جدا جدا پدارتن، جئن ته، پٿر،
 مٽي، سون وغيره ۾ اڃا جدا گڻ موجود آهن. الهيءَ ڪري
 سڀني پدارتن جي سوکير جاچ ڪري، سالڪيه وادين، انهن جي
 گڻن کي سڀني، رجي ۽ ٺمي، انهن ٽن پالڻن ۾ وراهو آهي.
 چاڪاڻ نه، ڪنهن به پدارت کي ٽي سڀ سان اڀر جدا حالتون يا
 اوسٽائون معلوم ٿيندڙون. پهرين شد، لوه يا پورٽ اوسٽا، ۽ ٻي
 الجي خلاف ليجه اوسٽا، پر انهن سان شامل، ٽيجه اوسٽا کان پورٽ
 اوسٽا جي طرف وڌندڙ پورٽي، ۽ ٽي سڀ ۾ ايندي آهي، جا ٽين
 اوسٽا آهي، انهن ٽنهي اوسٽائن مان پهرين اوسٽا کي، يعني شد
 يا پورٽ اوسٽا کي، سالڪي، ليجه اوسٽا کي، ٽامي، ۽ پورٽ اڪ
 يعني وچمن اوسٽا کي راجسي چئبو. اهڙيءَ طرح سالڪيه وادين
 جو چوڻ آهي، نه، ستو، رجو ۽ ٺمي، اهي ٽيئي گڻ، سڀني پدارتن
 جي مول درويہ، يعني پر ڪرڻيءَ ۾ شروعات کان ئي موجود رهن
 ٿا. جيڪڏهن انهن ٽنهي گڻن کي ئي پر ڪرڻي چيو وڃي ته به
 ٺهي وڃي. انهن ٽنهن گڻن مان هر هڪ گڻ جو زور منڍ ۾ هڪ
 جهڙو ئي يعني سمان رهندو آهي، الهيءَ ڪري پر ڪرڻي پهرين
 سمان حالت يا اوسٽا ۾ ئي رهندي آهي. اها سمان اوسٽا جيڪي
 جي شروعات ۾ هئي، ۽ جيڪي جي لٽ يا لاس ٿيڻ تي به وري
 سمان ٿي ويندي. سمان اوسٽا ۾ ڪو به تحرڪ يا هلچل نٿي
 ٿئي، سڀ ڪجهه سٺو رهي ٿو، پر جڏهن مٿين گڻن ۾ گهٽ

الهيءَ ڳالهه جو بيان ٻئي لملي سان ئي ڪرڻ گهرجي. ويدائن جي الهيءَ مع لي اڳتي هلي ويچار ڪيو ويندو. هن وقت اسان کي اها ئي ڳالهه چاڄي آهي ته سالڪه وادين جي الهيءَ ڏس ۾ ڪيئن ٿين ٿا؟ ۽ سڪارڊ واد جي سڌاڻي کي سالڪن ڪم ۾ اڪر ۾ ڪيئن ڪم آندو آهي.

جڳت جو مول درويہ

جنهن صورت ۾ سالڪه مع موجب سڪارڊ ٿا پيا آهي. تنهن صورت ۾ سرشتيءَ جو بلڪل ڪنهن مان پيدا نه ٿيڻ وارو سڌاڻي خود بخود ڪمزور ٿي ٿو پوي. ڇاڪاڻ ته سچ مان يعني جو ڪجهه نه آهي، تنهنمان جو هستيءَ ۾ آهي سو پيدا ٿيڻ لڳو آهي. الهيءَ مان صاف ظاهر آهي ته سرشتي، ڪنهن نه ڪنهن پدارت مان ضرور ٺهي آهي ۽ هن وقت اسان کي سرشتيءَ ۾ جي ڪٿي ڏسڻ ۾ اچن ٿا، سي ان سرشتيءَ جي مول پدارت ۾ هئڻ گهرجن. سرشتيءَ جي طرف نظر ڪرڻ سان، سالڪي وڻ، ٻون، منڇ، ٻوٽو، سون چاندي، همرا، جل، وغيره گهڻائي پدارت ڏسڻ ۾ ايندا ۽ انهن سڀني جا روپ ۽ ڪٿي به جدا جدا آهن. سالڪه مع وارن جو چوڻ آهي ته اها جدائي يا گهڻائي ۾ مول ٿيڻ نه آهي ۽ پر مول ۾ سڀني پدارتن جو درويہ هڪ ئي آهي. دٻائڻ وڌائڻ جدا جدا دروين جي چنڊ چاڻ ڪري ٻاهڪ مول ٿيڻ گهري ڪندا هئا پر هيتر ٻيتر جي وڌائڻ ۽ گهٽائڻ ۾ اها ڳالهه لڌيڪ ڪئي آهي ته اهي ٻاهڪ مول ٿيڻ سوئتر يا سر سڌ (خود پيدا يا ٿا پيا ٿيل) نه آهن پر انهن سڀني جي بنياد ۾ ڪو لڪو هڪ پدارت ضرور آهي ۽ ان پدارت مان ئي سچ، چنڊ، ٿارا، زمين وغيره ساري سرشتي پيدا ٿي آهي. الهيءَ ڪري هائڻ مٿن سڌائن جي وڌ ۽ گهٽ ڪرڻ ضروري نه آهي. جيڪب جي سڀني پدارتن جو، جو مول درويہ آهي. تنهنڪري سالڪه وادي ”پر ڪريءَ“ جي نالي سان سڏين ٿا.

وڌو آهي، نه پوءِ اسان کي اها ڳالهه خبرت الڳڙ ڏسڻ ۾ نه ايندي نه، هن ڏيس جي وڌوانن ۾ ”وڪاس واد“ سان ڪلهو هٿيڊڙ سالڪيه شاستر کي سڀ هنڌ ڪنهن ڀاڱي ۾ قبول ڪيو آهي. ”ڳورائڻ ۽ ڪشش“ سرشتي رچنا جي ”وڪاس واد“ يا برهم ۽ اما جي اڪي جهڙا ڳورڙها ۽ ڪنيمر ويچار، ڪيترن سالن جي مدت ۾، ڪنهن وڏي ۽ جزوي مهانما جي ڌيان ۾ اچن ٿا. انهيءَ ڪري اها ڳالهه هڪ روايتي طور سهڻي ملڪن ۾ ملي ٿي نه، جنهن وقت جو روايتي سڌاڻت يا ڪشان و ٿيو، ڪنهن جاليءَ ۾ پرچار يا مشهوريءَ هيٺ اچي ٿو، تنهنجي آڌار تي ئي الوقت جي ڪنهن ڪرنت جي وشه، يا مضمون جو ذڪر ٿئي ٿو.

اڄ ڪلهه ڪپل سالڪيه شاستر جو اڀياس بلڪل ڪم ٿي ويو آهي، الهيءَ سبب ئي اسان کي، سالڪيه شاستر کان ٻانگن کي واقف ڪرائڻ لاءِ، ايڏو مالاباط منڊڻو پيو. هاڻي اسان کي ڏسڻ گهرجي ته، الهيءَ شاستر جا ڪهڙا سڌاڻت آهن. سالڪيه شاستر جو پهريون اهو من آهي ته، هن سنسار ۾ ڪو به ٿئون درويءَ پيدا ٿيو ٿئي، ڇاڪاڻ ته سچ مان يعني جو پهرائين هون ٿي نه، امان، سچ کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه پيدا ٿئي ٿو. الهيءَ ڪري هيءَ ڳالهه سڌائين ڌيان ۾ رکڻ گهرجي ته، پيدا ٿيل درويءَ ۾ يعني ڪاريءَ ۾، جي ڪن ڏسڻ ۾ اچن ٿا، سي، جن مان اهو درويءَ پيدا ٿيو آهي، اهر (يعني ڪارڻ ۾) سوڪم ريت سان ضرور موجود هئڻ گهرجن. ٻڌ ڌرمي ۽ ترڪ شاستر جا هامي، ابتري مڃڻ لاءِ تيار آهن ته، هڪ پدارت جي لاس ٿيڻ تي، امان ٻيو ٿئون پدارت تيار ٿئي ٿو، جنهن ٻج جي لاس ٿيڻ تي سلو، ۽ سٺي جي لاس ٿيڻ تي درخت پيدا ٿيندو آهي. پر سالڪيه ۽ ويدانت مت وارن تي اهو سڌاڻت منظور نه آهي. انهن جو چوڻ آهي ته، ٻج ۾ جو درويءَ موجود آهي، سو ڪڏهن به لاس ٿئي ٿو، پر اهو ئي

پر ڪرڻ جي هڪ جهولي ۽ وڏي گرت جو مطلب (ڪن ورڻن کانسواءِ)، هن گرت ۾ ڏلو ويو آهي. اهو سشتي نتر گرت هاڻي ٿو ملي سگهي. الهيءَ ڪري اسان الهيءَ ڪارڪا جي آڌار تي ٿي، ڪيل جي سالڪه شاستر جي مول نون جو ويچار ڪيو آهي. مڃاڻو ته هي ڪيترن ئي اڌيائن ۾ سالڪه مع جو ورڻ ڪيو ويو آهي. پر ان ورڻ ۾ ويدانت به شامل آهي، الهيءَ ڪري ڪيل جي هڪ سالڪه مع کي ڄاڻڻ لاءِ، هن گرتن تي نظر رکڻ به ضروري آهي. الهيءَ ڪم لاءِ، مٿس سالڪه ڪارڪا کان ڪو بهو وڌيڪ جهوارو گرت هن وقت موجود نه آهي. پگوان گيتا جي ڏهين اڌاء ۾ چيو آهي ته ”هڪ پرشن ۾، مان ڪيل آهيان.“ الهيءَ ڪيل مٿي جي لپاٽ ۽ عزت چڱيءَ پر ظاهر ٿي ٿي. پر ايتري خبر ٿي پوي ته، ڪيل مٿي ڪڏهن ۽ ڪٿي پيدا ٿيو. مڃاڻو ته هي شائو پرور هڪ هنڌ لکيل آهي ته ”سنگمار، سنگ، سندن، سنگهار، سن، سنان ۽ ڪيل اهي سڀ ٿي، پر هئا جا مائس هئا. ائين ئي جنم کان ٿي ڪيان پيدا ٿيو هو. يعني هنڌ ڪيل جي شش پنجه شڪ، جنهن جنڪ ڪي سالڪه جو اهديش ڏلو هو، جو نمان اچي ٿو. اڇڙيءَ دست شائو پرور ۾ ايشور چيو آهي ته، سالڪن جو سرشتيءَ جي وچنا لسٺ هلايل ڪيان ”پراڻ، انياس ۽ اومڪ شاستر“ ۾ لپي ٿو. ائين به چيو ويو آهي ته، ”سار ۾، سالڪن کان ٿي ڪيان شروع ٿيو.“ جيڪڏهن الهيءَ ٻالھ تي پرور ڏيان ڏلو وڃي ته اڄ ڪلهه پڇر جي ڪر ٿڪارن سڀ هنڌ ”وڪاس واد“ کي ڪمڻ نه ٿاڻي

جو وقت به ۲۰۰ ورهه پئجي هٽائڻ گهرجي. يعني ۲۴۰ع ڌاري ايشور ڪرشنا جنم جو وقت اچي پهچي ٿو. پالڪن کي ايشور ڪرشنا جي نالي کان پگوان ڪرشنا نه سمجهڻ گهرجي. هي شخص سالڪه مع جو هامي هو ۽ ڪتر لامڪه پڻ هو.

د وارڪا پر ساد شرما

۴ ”پر ماڻو واد“ تي ماڻهن جو اعتبار نه رهيو آهي. هاڻي نه ٻڌارو
وگيالن ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته، پر ماڻو ئي ئي لقا سگهن
اڃ ڪلهه جڏهن سرشتيءَ جي ئي شمار ٻڌارائن کي الڳ الڳ ڪري
الهن جي پريڪيا ڪري، سرشتي - شاستر جي آڌار تي پر ماڻو واد
وڪاس واد کي ثابت ڪري سگهن ٿا، ٿڌن اڳئين زماني ۾ لڳي
ڪري سگهيا. سرشتيءَ جي ٻڌارائن نسبت ليون ليون ڪر جنائون
۽ نوان نوان پر يوکه (ٽپاسون) ڪرڻ يا الهن ٻڌارائن کي الڳ الڳ
ڪري، الهن جا ڪرڻ - ڌرم مقرر ڪرڻ، يا سڄو (جالدار) سرشتيءَ
جي نون ۽ پراڻن ئي شمار پراڻين جي شارڊرڪ (بدلي) حصن يا
ڀاڱن جو ميلاپ ڪرڻ وغيره آڏو لک شاسترن جي نون ڊالمن
کان، ويچارو ڪٿاڊ يا ڪهل واقف نه هئا. الوقت هنن جي سامهون
جيترو سامان موجود هو، ان جي آڌار تي ئي، الهن پنهنجا سڌالمن
ڳولي ڪڍيا هئا. الهيءَ صور ٽر ٻه، عجب جي ڳالهه آهي جو
سرشتيءَ جي وڪاس (ترقيءَ) ۽ گهٽتائن (حادثن) نسبت، سالکيم
شاستر جي بنيادي سڌالمن، ۽ اڃ ڪلهه جي آڏو لک شاسترن
جي بنيادي سڌالمن ۾ گهڻو ڀيد ڏسڻ ۾ لڳو اچي. الهيءَ ۾ ڪو
شڪ نه آهي ته، سرشتي شاستر جي ڪيان وڌڻ سبب، الهيءَ مٿ
جي آڏو لک وشيه جو ذڪر وڌيڪ سڌريل ريت سان ڪري
سگهجي ٿو، ۽ آڏو لک ڪمان جي ترقيءَ هٿ سبب، اسان کي
وهناري نظر سان به گهڻو فائدو مليو آهي. پر اڃ ڪلهه جا آڏو لک
مٿ جا وڌو وڌ، ”هڪ ئي اوڻڪ ٻار ڪرئيءَ مان، الڳ
قسم جي وڻڪ (ظاهر) سرشتي ڪيئن ٻڌا ٿي، الهيءَ سوال
نسبت، ڪهل آچار به کان وڌيڪ سمجهائي لقا ڏيئي سگهن. الهي
ڳالهه کي چڱيءَ طرح سمجهائڻ لاءِ، اسان اڳتي هلي وڃڻ، ڪهل
جي سڌالمن سان گڏ، هڪل جي سڌالمن جو به، ڀيت لاءِ، ذڪر
ڪيو آهي. هڪل صاف صاف لکيو آهي ته، مون اهي سڌالمن
کي ٽن طرح نه ڪڍيا آهن، پر ڊارون، اسپينسر وغيره آڏو لک

ويچار کي، ”آرپ واد“ چئبو آهي. ڪي لياڪ (لها) جي اصول
 حا هامي) الھيءَ سڌاڪ کان هڪ قدم به لٽا وڌن. هڪ لياڪ
 سمجھ ڇو ويو آهي ته هو مرڻ وقت به ايشور جي نالي وٺڻ
 بدران، ”پر ماڻو! پر ماڻو!“ نالو جهڙو لڳو. ڪي ٻيا لياڪ چون
 ٿا ته، پر ماڻن جي مڙهه جو سمجھ ڪارڻ ايشور آهي. بس اهڙيءَ
 طرح اهي لياڪ، سرشتيءَ جي ڪارڻ ٻار ٻار (سرشتيءَ جي
 سلسلي) کي پورو ڪيو ڇڏين. پوئين لملي جي لياڪن کي
 ايشور واد پڇڻي ٿو. ويداڪ سولن جي پٽن اڌاءُ ۾ الھيءَ
 پر ماڻو جي سڌاڪ ۽ ”ايشور فقط سمجھ ڪارڻ آهي“ الھيءَ سمجھ
 جو ڪندن ڪيو ويو آهي.

سالڪم شاستر ۽ سرشتي

مٿين پر ماڻن جي ذڪر کي پڙهي، انگريزي ٻار به ٻالڪن
 کي اڄوڪي رسالن شاستر جي لکندڙ ڊاڪٽرن جي پر ماڻو سمجھ
 سڌاڪ جي يادگيري ٻولدي. پر جهڙيءَ طرح ٻيتر جي دٻڻ
 ۾ اڄ ڪلهه جي مشهور ڊاڪٽرن جي ”وڪاس واد“، ڊاڪٽرن جي
 ”پر ماڻو واد“ جي پڙهه لوڙي ڇڏي، پڙهيءَ طرح اڳئين زماني
 ۾ سالڪم سمجھ ڪٿا جي سڌاڪ کي پاڙان پٽي ڇڏيو هو. ڪٿا
 جي سڌاڪ جا هامي اهو لٽا ٻڌائي سگهن ٿا، ائين پر ماڻن ۾
 ڪٿي (چوڻ پوڻ جي طاف) ڪمڻ آئي. الھي ڪالواءِ اهي الھيءَ
 سوال جو نه پورو جواب لٽا ڏيئي سگهن ٿا، وٺ، پسون ۽ منڇ.
 وغيره سڄي (ڄاڻدار) سرشتيءَ جو ڏينھون ڏينھن وڌندڙ ٻالڪو
 ڪمڻ ٻڌا ٿو ۽ اچمتن (بي جان) کي سڄي پٽا (جان) ڪمڻ.
 حاصل ٿي. ٻچي ملڪن ۾ اوڻھينءَ صديءَ جي لمارڪ ۽ ڊاڪٽرن،
 ۽ اسان وقت تڏهن زماني ۾ ڪهل مٽيءَ الھيءَ سوال کي حل ڪيو
 آهي. اٺون ٻيھن مٽن جو چوڻ آهي ته، هڪ ئي ٻڌارو جي
 ڪن جو واڌارو ٿيندي ڏيري ڏيري سڄي سرشتي ٿياري ٿي.
 الھيءَ سبب، هن ۾ اٺو ٽائين هندستان ۾ ۽ پوءِ ٻيتر جي ملڪن

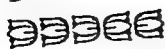
خيال سان ٻاهه ٻوهه ڪري ڪنهن سڌالڻ کي مقرر ڪرڻ نه
 ٿرڪ شاستر جو هڪ لنڊو ڪم آهي. پر اها ڪا ٿرڪ شاستر جي
 مکيه وشيه نه آهي. ٿرڪ ۽ الومان يا خيال کان سواءِ، سرشتي ۽
 جي شين جا ڀاڱا ڪرڻ، هيٺئين درجي کان مٿئين درجي تائين
 ڇڙهڻ لاءِ، سرشتي ۽ جي ٻڌائڻن جا ڪيترا ڏاڪا آهن ۽ اهي
 ڳالهون ڪهري دستور ثابت ٿين ٿيون وغيره وغيره ڪيترن
 سوالن جي چنڊ چاڻ، هن ٿرڪ شاستر ۾ ڪٿي وٺي آهي،
 ٺههڪري ائين چوڻ تي واجب ٿيندو نه، هيءُ شاستر نه فقط
 ٿرڪ، يا خيال جي چنڊ چاڻ لاءِ، بلڪ پر ڪري، جي مٿين
 سوالن جي حل ڪرڻ لاءِ ئي پيدا ٿيو آهي. ڪٿان رشيءَ جي
 لپاءِ (ٿرڪ) سوئرن جي شروعات ۽ الجي رچنا، اهڙي لهولي
 تي ٻيل آهي. ڪٿان ۽ الجي ٻولڻن جو چوڻ آهي نه، جڳت
 جو مول ڪارڻ (بنیادي سبب) پر ماڻو (جزا) آهن. پر ماڻن لپاءِ
 ڪٿان ۽ پڇمي آڏو ٿرڪ شاسترن جو ذڪر هڪ جهڙوئي آهي.
 ڪنهن به ٻڌارڻ جا، ڀاڱا ڪندي ڪندي، آخر جڏهن الجو ڪو
 به ڀاڱو نه ٿي سگهي، تڏهن الڪي پر ماڻو (جزو) چوڻ گهرجي.
 جڏهن جڏهن اهي پر ماڻو ڪڍ ٿيندا ويندا آهن، ٽن ٽن الهن جي
 ميلاپ مان لوان لوان ڪرڻ پيدا ٿيندا ويندا آهن، ۽ جدا جدا ٻڌارڻ
 ٺهندا ويندا آهن. من ۽ آتما جا به پر ماڻو ٿين ٿا، الهن پر ماڻن
 جي ڪڍ ٿين ٿي، الهن مان ڇهه شڪتي پيدا ٿيندي آهي. پر ٿوي
 چل، ٽپج ۽ واپو جا پر ماڻو سپاه ڪان تي جدا جدا آهن. پر ٿويءَ
 جي بنيادي پر ماڻن ۾ چار ڪٿ، ڀاڱي ۽ جي پر ماڻن ۾ ٽي ڪٿ، ٽپج
 جي پر ماڻن ۾ ٻه ڪٿ ۽ واپو جي پر ماڻن ۾ هڪ ڪٿ آهي، اهڙيءَ
 طرح سڄو جڳت شروع ڪان تي سوکيم ۽ ٽيهه پر ماڻن سان پر ٻيل
 آهي. پر ماڻن کيان سواءِ سنسار جو ٻيو ڪو بنيادي يعني مول
 ڪارڻ نه آهي. سوکيم ۽ ٽيهه پر ماڻن جي پاڻ ۾ ملڻ تي، سرشتي
 جا ظاهري ٻڌارڻ ٺهن ٿا. لپاءِ يعني ٿرڪ جي متوازن جي آهي

بالڪن کي پھريائين سالڪه جي سڌائين کان واقف ھئڻ گھرجي. اھي ۽ نہ ڪو شڪ ڪو نہ آھي تہ ويدالڪ ۽ سالڪه جا سڌالڪ بلڪل ملن ٿا ۽ نہ هن ڳالھ کي نہ وسارڻ گھرجي تہ سالڪه ۽ ويدالڪ جا آخرين سڌالڪ ھڪ ٻئي کان بلڪل جدا جدا آھن. ھتي سوال پيدا ٿئي ٿو تہ ويدالڪ ۽ سالڪه جا سڌالڪ جي ھڪ ٻئي ۾ ملي ٿا اچن، ٽنڪي پھرياء ڪنھن ظاھر ڪو؟ ويدائين يا سالڪن؟ اھي ۽ سوال جو جواب ٽن نمونن ۾ ڏيئي سگھجي ٿو. پھريون. شايد اڀشد (ويدالڪ) ۽ سالڪه جو واڌارو ٻن سڳن ڀائرن ڀائرن والڪر ڪڏ ٿيو ھجي، ۽ اڀشدن ۾ جي سالڪه منع جا سڌالڪ ملن ٿا، سي، اڀشدن جي وچمنڌڙن سولٽر نموني سان ڳولي ڪڍيا وڃن. ٻيو. شايد ڪن سڌائين کي سالڪه شاستر مان ڪڍي ويدائين الھن کي ويدالڪ جي پوشاڪ پھراڻي ھئي. ٽيون. شايد ويدالڪ جي ڄھولن سڌائين ۾ ئي، ڪيل وڌيڪ ڪجهه ٿور ٿار ڪري يا الھن کي پنھنجي ويچار موجب سڌاوي، ڪڍي سالڪه شاستر تيار ڪيو ھجي. ٽنھن جوابن مان پھريون جواب ئي وڌيڪ قبول ڪرڻ چوڻو آھي. ڇاڪاڻ تہ جيتوڻيڪ ويدالڪ ۽ سالڪه ٻئي بلڪل جھولا آھن ۽ پر الھن ۾ اڀشد يعني ويدالڪ، سالڪه کان ڪجهه وڌيڪ جھولو آھي. ڇوڪڙھن اسين پھريائين ٿرڪ ۽ سالڪه جي سڌائين کان پوريءَ طرح واقف ٿي ويداسين، نہ پوءِ ويدالڪ. خاص ڪري گيتا جي ذڪر ڪيل ويدالڪ. ھا سڌالڪ چڱيءَ ۾ معلوم ٿي سگھندا. اھي ۽ ڪري ھاڻي ڏسڻ گھرجي تہ الھن شاسترن جو ڪم-اڪم (يعني ظاھر ۽ ڪچھي) سرشتي ۽ لسبت ڪھڙو رايو آھي.

ٿرڪ شاستر ۽ سرشتي

ڪيترن ماڻھن جي خيال ۾ اھو ٿورم ويھي ويو آھي تہ ٿرڪ شاستر، لفظ ڪنھن ڳالھ يا مثلي جي ٿورڪ يا چنڊ ڇاڻ ڪرڻ لاءِ لاءيو ويو آھي. پر ڊو حقيقت الھن نہ آھي. ٿرڪ ڪرڻ، يا

اڌياڌ ستون

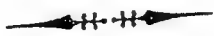

سالڪيم شاستر

وگراي ۽ ارش کي اناڊي سمجهو.

گيتا ۱۳-۱۹

پونين اڌياڌ ۾ اسين ٻڌائي آيا آهيون ته، ديه ۽ ديهه جي مالڪ يا اڌ شتالا. کيترگهه ويچار سان گڏ ظاهر سرشتي ۽ الجھو مول نٿو. ڪهر- اڪهر جي- ويچار ڪرڻ بعد ئي آتما جي سروب جو لڙڻي ڪرڻو پوندو آهي. الهيءَ ڪهر (ظاهر) ۽ اڪهر (غيب) سرشتيءَ جو ليڪ ورتڻ ڪندڙ ئي شاستر آهن. ٻهر يون ترڪ شاستر، ۽ اهو ڪهل جو سالڪيه شاستر، پر الهن پنهنجن شاسترن جي سڌالتن کي اڻ پورو سمجهي، پرهم سروب جي لڙڻيءَ ڪرڻ لاءِ ويدالت شاستر نيون دستو ڳولي ڪڍيو آهي. الهيءَ ڪري ويدالت ئي ويچار ڪرڻ کان اڳ، ترڪ ۽ سالڪيه شاستر ئي ويچار ڪرڻ ضروري آهي. بادراڻا چاريه جي ويدالت سوئرن ۾ به الهيءَ طريقي کان ڪم ورتو ويو آهي ۽ اتي ترڪ توڙي سالڪيه جي سڌالتن کي ڊالو پڻ ويو آهي. جيتوڻيڪ اسين هتي الهيءَ واد واد لسبه خلاصو ورتڻ لقا ڪري سگهون، پر اسان الهن ڳالهين کي، هلندڙ توڙي اڳئين اڌياڌ ۾ صاف ڪري ڇڏيو آهي. جن جي، گيتا جي ۴۴ سمجهڻ ۾ ضرورت پوي ٿي. ترڪ جي مٿ وادن کان سالڪين جا سڌالت وڌيڪ مضبوط ۽ خوبيءَ وارا آهن ۽ چاڪاڻ ته ڪٿان رشيءَ جي ترڪ کي، ڪنهن به مکيه ويدالتيءَ قبول نه ڪيو آهي، پر ڪهل جي سالڪيه شاستر جي سڌالتن جو ورتڻ منو وغيره سمرلين ۽ گيتا ۾ به ٿي ٿنو. الهيءَ ڪري.

حي سڌالتن سان اڳڪي ٿا اچن. اسان کي اها ڳالهه ڏسي ٿيس
 او لڳي، ۽ ان سان گڏ ايمان نه پيدا ٿئي ٿو، نه اسانجن سانڪي
 دشمن اهي ويدانت جا امت مول سڌانت ۽ لائالي ٿيڻ وقت
 اڌون ڪوجنا ڪري ٻولي ڪڍيا هون، جنهن وقت اڄ ڪلهه
 والڪر آزاد پوک مہ جي شاسترن جو سلسلو به ڪرڻ شروع
 ۽ لکي اڄ ڪلهه والڪر سرشتيءَ جي ٻاغبين ڪوجنا ڪرڻ لاءِ
 وٺن ڪر آزاد پوک سڌون موجود هو.

* اسانجي ڪم - اڪرم ۽ ڪيتر - ڪيتر ڪم جي سڌالتن کان گهربل صاحب
 واقع ٿي هون ٿا هن صاحب پنهنجي Prolegmena Eththics ٺاهي
 ڪرڻ جي مندر جا اڌالوڪ سڌالمت جي سمجهڻي ڏئي آهي، ۽ اله پهرائين
 Spritual Principle in nature & Spritual Principle in man
 انهن ٻنهي ڪتابن تي ويچار ڪيو آهي. ۽ وري
 ويدانت جي سڌانت والڪمان الپسن پنهنجي جو پهاڻ
 انڪو ڏيکارڻو آهي. ڪيتر ڪيتر ڪم ويچار ۾ Phychology وغيره
 مان شاستر ۽ ڪم - اڪرم ويچار ۾ Physics Metaphysics شاستر
 اچن ٿا. انهيءَ ڳالهه کي يورپ جا ودوان پڻا چين ٿا ته مٿين
 سڀني شاسترن جي ايمان کان پوءِ اڪرم سروي جو لڙي ڪرڻو
 ٿيندو آهي.

اڌياڌ ستون

سانکيم شاستر

ڪراچي ۽ ارش ڪي اناڊي سمجھو.

ڪيتا ۱۳-۱۹

ٻولين اڌياڌ ۾ اسين ٻڌائي آيا آهيون ته، ڏيهه ۽ ڏيهه جي مالڪ يا اڌ شتالا. ڪيتر ڪم وڃياري سان گڏ ظاهر سرشتي ۽ الجھو مول ٿيو. ڪير. اڪير جي. وڃياري ڪرڻ بعد ئي آتما جي سروب جو لڙي ڪرڻو ٻوندو آهي. الهيءَ ڪير (ظاهر) ۽ اڪير (غبيبي) سرشتيءَ جو ليڪ ورتن ڪندڙ ئي شاستر آهن. ٻهر يون لڙڪ شاستر، ۽ ٻيو ڪهل جو سالڪم شاستر، پر الهن ٻنهن شاسترن جي سڌالتن کي ان ٻورو سمجھي، پر هر سروب جي لڙيءَ ڪرڻ لاءِ ويدالت شاستر ٽيون دستو ڳولي ڪڍيو آهي. الهيءَ ڪري ويدالت ئي وڃياري ڪرڻ کان اڳ، لڙڪ ۽ سالڪم شاستر تي وڃياري ڪرڻ ضروري آهي. بادراڻا چاري جي ويدالت سونرن ۾ به الهيءَ طريقي کان ڪم ورتو ويو آهي؛ ۽ ائي لڙڪ ٿوڙي سالڪم جي سڌالتن کي ڊالو ڀڙ ويو آهي. جيتري لڙڪ اسين هتي الهيءَ واد وواد لسهه خلاصو ورتن لقا ڪري سگهون، پر اسان الهن ڳالهين کي، هلندڙ ٿوڙي اڳئين اڌياڌ ۾ صاف ڪري ڇڏيو آهي. جن جي، ڪيتا جي مرم سمجھڻ ۾ ضرورت پوي ٿي. لڙڪ جي مع وادن کان سالڪم جا سڌالت وڌيڪ مضبوط ۽ خوبيءَ وارا آهن ۽ چاڪا لڙڪ ڪٿاڻا دشيءَ جي لڙڪ کي، ڪنهن به مکيه ويدالتيءَ قبول نه ڪيو آهي، پر ڪهل جي سالڪم شاستر جي سڌالتن جو ورتن مٿو وغيره سمرنن ۽ ڪيتا ۾ به لهي ٿو. الهيءَ ڪري

حي سڌائين سان اڻڪڻي. ٿا اچن: اسان کي اها ڳالهه ڏسي ٿيس
 لو لڳي، ۽ ان سان گڏ ايمان نه ٻڌا. ٿئي ٿو، ته اسانجن سانڪي
 دشمن اهي وڌائين جا امت مول سڌائين ۽ لائالي ٿيو اوتڪ
 اڌوڻن کوجنا ڪري ڳولي ڪڍيا هئا، جنهن وقت اڄ ڪلهه
 والڪر آڏو لڪ مع جي شاسترن جو سنسار ۾ ٽالو نه ڪو نه هون
 ۽ لڪي اڄ ڪلهه والڪر سرشتي ۽ هي ٻاهرين کوجنا ڪرڻ لاءِ
 وٺن ڪر آڏو لڪ سڌون موجود هون.

* اسانجي ڪم- اڪبر ۽ ڪيتر- ڪيتر ڪم هي سڌائين کان گهڻن صاحب
 واقع نه هون ته هن صاحب پنهنجي Prolegmena Eththics ٿاڻي
 ڪرڻ جي منڍ ۾ ڪا اڌيا لڪ سڌائين جي سمجهڻ ٿي آهي، ۽ اهو به ٻڌائين
 Spritual Principle in nature & Spritual Principle in man
 انهن ٻنهي ٿي وڃي ڪيو آهي. ۽ وري
 وڌائين جي سڌائين والڪمان انهن ٻنهي جو پاڻ
 اڪو ڏيکارڻ آهي. ڪيتر ڪيتر ڪم وڃي ۾ Psychology وغيره
 مائس شاستر ۽ ڪم- اڪبر وڃي ۾ 'Physics Metaphysics' شاستر
 اچن ٿا، الهي ڳالهه کي يورپ. ڪا وڌوان پڻ مڃين ٿا ته مٿين
 سڀني شاسترن جي اڀياس کان پوءِ آتم سروي ۽ جو لڙي ۽ ڪرڻ
 ٻولڻ آهي.

لو. من، ٻڌي، اهنڪار ۽ چيتنا، اهي سڀ شرير جا ڪم يا پاڻا آهي، انهن جو هلائيندڙ (آتما) انهن کان الڳ ۽ سولنتر آهي. سالڪيه شاستر ۾ الڪي ”پرش“ جي نالي سان ٻڪارو ويو آهي. ويدانتي الڪي ڪيترڪيه، يعني ڪيتر جو ڄاڻو آتما چون ٿا. هر هڪ منڇن کي معلوم ٿيندڙ ”مان آهيان“ الڪي مان ئي آتما جي هستي ثابت ٿئي ٿي. ڪنهن کي نه ائين معلوم ٿئي ٿي، مان نه آهيان ايترو ئي نه، بلڪ زبان مان، مان نه آهيان انهن شبن ڪيڏن سان نه ”نه آهيان“ اهي شبن چوندڙ يعني ”مان“، آتما، يا خود پنهنجي هستيءَ کي صاف صاف مڃي ٿو. اهڙي طرح ”مان“ انهيءَ اهنڪار جي سڳ (ڪم واري) روپ سان، شرير ۾ خود پاڻ کي معلوم ٿيندڙ آتما ٿئي ٿو جيڪو ڪيترڪيه جي اصلي، شد ۽ لر ڪم روپ جي، شڪتيءَ موافق، لر ٿي ڪم ڪرڻ لاءِ، ويدانت شاستر ۾ پيدا ٿيو آهي. پر اهو لر ٿي ڪم ڪرڻ شرير يعني ڪيتر جو ئي ويچار رکي ٿو ڪري سگهجي. ٻه ٻائمن ڇيو ويو آهي نه ڪيتر، ڪيترڪيه ويچار کانسواءِ، اهو نه ويچار ڪرڻ ٿو ٻڌو نه ٻاهرئين سر شڪتيءَ سميت ڇنڊ ڇاڻ مان ڪهڙو ٿئي ظاهر ٿئي ٿو. سر شڪتيءَ جي الڪيءَ ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ کي ”ڪير-اڪير“ وويچن ڇيو وڃي ٿو. ڪيتر-ڪيترڪيه مان فقط اها ڳالهه معلوم ٿي نه نه ڪيتر (پنڊ) ۾ ڪهڙو مول ٿئي آهي، پر ڪير-اڪير ويچار مان سر شڪتيءَ (برهماد) جي مول ٿئي جو ڳمان ٿئي ٿو. اهڙيءَ طرح پنڊ (ڪيتر يا شرير) ۽ برهماد سر شڪتيءَ جي جدا جدا لر ٿي ٿي ويدانت شاستر ۾ آخر اهو سدانت اشچت ڪيو ويو آهي * پنڊ ۽ برهماد جا ٿيڻ هڪ روپ وارا يعني هڪ آهن. يعني جو ٿيڻ پنڊ ۽ آهي ۽ اهو ئي سڃي ڇر-اچر سر شڪتيءَ جو آخرين سڃي يا ٿي آهي. يورپ جي ودوانن الڪيءَ وٽه، ٿي بلڪل چڱيءَ طرح سوڪر ويچار ڪيو آهي ۽ ڪانت جهڙن پڇمي ودوانن جا الڪيءَ وٽه سميت سدانت نه ٿي ويدانت

جا ڪم، جنهن لاءِ معنيٰ جنهندي ٿاندي لاءِ ٿين ٿا، سي الهن
الدرين جي مملاب کان الڳ آهن. اهو ٿو، جو الدرین جي
مجموعي يا مملاب کان ٻاهر آهي، سو سڀني کي ڄاڻي ٿو، تنهنڪري
هيءَ ڳالهه ثابت آهي ته، سرشتيءَ جي ٻين ٻڌارن ۾ بهان هو خود
ٻانگي ”گمٽ“ ٿو ٿي سگهي، يعني خود ٻانگي ٿو ڄاڻي سگهي.
مگر الجي هتيءَ تي ڪو به اعتراض نه آهي. ڇاڪاڻ ته الهن
هرگز ٿو ٿي سگهي، جو سڀني ٻڌارن کي هڪ ئي قطار يعني
”گمٽ“ ۾ ئي شامل ڪيو وڃي. سڀني ٻڌارن جا به ٻانگ ٿين ٿا.
هڪ گمانا (ڄاڻندڙ) ۽ ٻيو ”گمٽ“ (يعني ڄاڻڻ جي شيء) ۽ ٻه خاصيءَ
ٻين ٻانگي (گمٽ) ۾ شامل ٿي ٿي سگهي، تنهنڪري ٻيو ٻانگ ٿي
(گمان) ۾ ئي وڌو ٻولدو ۽ اتي هتي گمٽ ورتو (خالص جي
شيءَ) موافق مڃڻ ۾ ايندي. ايترو ئي نه، بلڪه الهن اسان ڇڏي
سگهندي ٿو ته، (الدرين جي) مجموعي يا مملاب کان هو آخر ٿو
ٻري آهي، سو خود گمانا آهي، الڳ ڪري، کيس گمٽ گمان
جي ورهيه يعني گمٽ ورتو جهڙو ٻانگ خود نه به هجي، نه به
ڪا حيرت جي ڳالهه نه آهي. الڳ مطلب سان ئي نه ٻڌار ٿي
اها شد ۾، يا گمٽ ورتو ۽ ٻيو آهي ته، ”جو سڀني ڳالهين جو
گمانا (ڄاڻو) آهي، تنهنڪري ڄاڻڻ وارو وري ڪم ٿي سگهندو؟
الڳ ۽ سبب آخر اهو ئي سڌاڻي قائم ڪرڻو پوي ٿو ته، هن چيٽا
واري شراب ۾ هڪ اهڙي شڪني موجود آهي، جا هڪ ٻيو
وغيره الدرین کان وٺي، پراڻو، چيٽا، من ٻڌي ۽ ٻڌڻ ٿو ڪرڻ
کان نه الڳ آهي، جا سڀني ڪمن جو اٽڪو ڪري ٿي ۽ الهن
ڪمن جو طرف ڏيکاري ٿي، يا ها الهن سڀني ڪمن جو شاهد
رهي ٿي، ۽ الهن کان جدا، وڌيڪ ويڙهڪ (ٻڌڻ) ۽ طاقت مند
آهي. سالڪ ۽ ويدالڪي اهو سڌاڻي قبول آهي ۽ اڇوڪي-مهي ۾ ڄامن
ٿو گمان ڪالت پٽ پنهجو اهو رابو ڏنو آهي ته، ٻڌي ۽ هي
ڪمن تي سوڪر وڃياد ڪرڻ سان ئي مٿيون سڌاڻي ثابت ٿي

جي ميلاب مان ارڻيءَ لٿو آي سگهي نه، ڪيتر جو مالڪ، ڪيتر ڪم ڪر آهي. ڪن ماڻهن جو اهو رايو آهي ته، شرار جي مٿي ذڪر ڪيل پالنگن جي ميلاب مان، ڪو لٿون اٿو پيدا ٿئي نه. مگر پهر يائين نه اهو سڌا سٽ يا رايو ئي اڻ پورو ۽ غير واجب آهي؛ ڇاڪاڻ ته، لٿو ڪيائين گهڻي غور بعد اهو سڌا سٽ مقرر ڪيو آهي ته، جو پهر يائين ڪنهن نه روپ جي هستيءَ ۾ آيل نه آهي، سو هن جڳهه ۾ لٿي سر پيدا لٿو آي سگهي. جيڪڏهن اسين الهی سڌا سٽ کي دم پل لاءِ پاسرو نه رکون، ته به سوال پيدا ٿئي ٿو ته، الدرين جي مجموعي يا ميلاب مان پيدا ٿيندڙ لٿين ڪٿي ڪيتر جو جو مالڪ ڇو نه مڃو وڃي؟ الهیءَ تي هاڻوڪن آڌو ڪوڪ مٽ جي هامين جو چوڻ آهي ته، درويذ (شيء) ۽ ان جا ڪٿا الڳ الڳ لقا رهي سگهن؛ ڪٿا لاءِ ڪنهن نه ڪنهن اڌشتان (آڌار) جي ضرورت آهي. الهیءَ ڪري الدرين جي ميلاب مان پيدا ٿيندڙ ڪٿا جي بدلي، اهي شخص، الدرين جي مجموعي يا ميلاب کي ئي ڪيتر جو مالڪ سمجهن ٿا. جيڪڏهن ائين آهي، ته سوال پيدا ٿئي ٿو ته، اڪييءَ جي بدلي ڪائي، وچ جي بدلي بادل ۽ زمين جي ڪپش واريءَ شڪتيءَ جي بدلي زمين تي ڇو لٿي چٽي وڃي؟ جيڪڏهن اها ڳالهه بنا اعتراض جي ثابت آهي ته، ڪيتر جي سڀني ڪمن کي واجب طرح هلائڻ لاءِ، من ۽ ٻڌيءَ کان سواءِ ڪنهن ٻيءَ جي به ضرورت آهي؛ جيڪڏهن اها ڳالهه به سچي آهي ته، الهیءَ شڪتيءَ جو اڌشتان (آڌار) اسان لاءِ اڃان تاءِ اڳم (نه ڄاڻڻ جهڙو) آهي يا الهیءَ اڌشتان جو سڄو سروب ٺيڪ طرح لٿو ٻڌائي سگهجي، ته پوءِ الهیءَ شڪتيءَ کي به مڃڻ، ڪيتري قدر لياقت چٽي سگهيو؟ جهڙيءَ طرح ڪو به منش پنهنجي ڪلهي تي لٿو ويهي سگهي، تهڙيءَ طرح، الدريون خود پنهنجو ڪيان لٿيون حاصل ڪري سگهن. الهیءَ ڪري ته ڪي نظر سان به اها ڳالهه ثابت آهي ته، ٻيهر جي الدرين وغيره جي ميلاب

مٿينءَ راءِ کي ئي بنياد ڪيو آيو ڇڏي. اهو مان ثابت آهي ته، ڇٽا يا ساهه ڪٽڻ وغيره جو ڪم نه، ڇڙ ڇڙ مان پيدا ٿيندڙ هڪ خاص ڪٺا آهي، ڇٽا، الدارين جي سهڻي ڪمن جي اڪي ڪرڻ واري بنيادي شڪلي يا سرامي ٿئي ٿي سگهي. ”مڊنجر“ ۽ ”لنڊنجر“ آهن شيون مان فقط اهڙا ڪار ڪم ڪن هي ڪل ٿئي سگهي ٿي، مگر اهو ڪالو جو ارڻيءَ لٿو ٿي سگهي ته، مان ڇا آهيان. جيڪڏهن اهو مان جي ٻار کي نور سمجهو ته، اهو هيءَ جو هر هڪ کي ”مان“ ٻڌي جو اهو ٿئي ٿو، سو اهاو ثابت ٿي ويندو. مگر اهو ٻيو ڪي ڇڏي، ڪنهن ٻيءَ ڳالهه تي مدار رکڻ اجازت آهي. اهو جي وڌ اهڙا ڪار جي ٻار کي نور سمجهڻ ٿي ته، الدارين جي اڪي جو ڪو نه پتو لٿو آهي! ڪن ماڻهن جي اها راءِ آهي ته، ”مان“ ڪو جدا پدارت نه آهي، پر ”ڪيتر“ ۾ جو من، ٻڌي، ڇٽا، ڇڙ ڇڙ، وغيره اچي ٿا وڃن، تن سڀني جي مجموعي کي ئي ”مان“ چوڻ گهرجي. ٻڌيءَ طرح هيءَ ڳالهه عالم آشڪار آهي ته، ڪالءِ جي مٿان ڪالو رکڻ سان ڪا صندوق ٿئي آهي سگهي، يا ڪنهن وڃ ڪي سڀني ٻڌڻن کي ڪڏ وڪڻ سان، انهن ۾ چال پيدا ٿئي ٿي سگهي، اهڙيءَ طرح الدارين جي پاڻ ۾ ڪڏجن سان، انهن ۾ ڪم ڪرڻ جي شڪلي پيدا ٿئي ٿي سگهي. ڪيتر جا سڀ ڪم ڏاڪڻ موافق اها آهن، مگر انهن ۾ ڪا خاصيت، مطلب يا سبب نه هوندو. انهن سوال آهي ته، ڪيتر روپي ڪارخاني ۾ ڪم ڪندڙ من، ٻڌي وغيره کي اهو مطلب طرف ڪيو جهڙڪائي ٿو؟ شين کي ڪڏ ڪرڻ لاءِ، اهوئي ڪنهن ڏاڍي يا ٻڌيءَ ۾ ٻڌڻ جي ضرورت آهي، جنهن هو ڇڙ ڇڙ نه ٿي وڃن. هاڻي اهو ڳالهه تي خيال ڏوڙالو ضروري آهي ته، اهو ڏاڳو ڪير آهي؟ ڪٿا ۾ نه الدارين جي مجموعي جي مٿين من کي ڇڏيو وڃي. مگر اهي اهو مجموعي ڪيتر ۾ ئي ڳڻيو وڃي آهي. فقط الدارين

جا جي ڪم ٿين ٿا، ٻوڏ ڪٿي آهي مالڪ يا شرار ڪهڙن
 سڀ ٻڌي، ڪيان ڏٺو ۽ ڪم ڏٺو ٿي ڪن ٿيون
 ڏٺو ٿي آهي ۽ ٻڌو ۽ ٻڌي سڀ کان سرشت آهن
 ٻوڏ ٿي ڪهڙو هو ٻن ڏٺو ڪان سرشت آهن، نه، انهن ڏٺو
 والڪر آخر ڇڏي ڏنو يا ٻوڏ ڪري ڇڏي وڪار آهن. آهي ڪري
 من ۽ ٻڌي جون ڏٺو سرشت هڪ ئي نه ٿي سگهي خاص
 مقرر ڪيل ڪم کانسواءِ ٻوڏ ڪجهه نه ٿي سگهي ۽ آهي
 خاص ڪم کان سواءِ ٻوڏ ڪم ڪرڻ نه ٿي سگهي. آهي.
 اهو سچ آهي نه، من ڪنهن ڳالهه تي رڳو ڪري ٿو ۽ ٻڌي
 ان ڳالهه جي ٿو ڪري، ان کي مقرر صورتحال آهي ۽ نه
 ايتري مان ئي اها ڳالهه صاف ٿي ٿي نه انهن ڳالهه کي من ۽
 ٻڌي ڪنهن لاءِ ڪري ٿي يا جدا جدا وقتن تي، من ۽ ٻڌي
 جا جي جدا جدا ڪم ٿين ٿا، تن جي ڄاڻ لاءِ، ٻوڏ سڀني
 ڪمن جو اڪو ڪرڻو ٿو ٿو، سو اڪو ڪم ٿو ڪري ۽
 آهي موجب سڀني ڏٺو کي سڀني ڪمن موافق ڪم ٿو ڪري
 ٿو ٿي. انهن نه هرگز نه چئي سگهيو نه آهي سڀ ڪم، ڇڏي
 شرار ٿي ڪري ٿو، ڇاڪاڻ ته چيتا شڪتيءَ جي غائب ٿي وڃي
 ٿي، ڇڏي شرار موجود رهي نه، ڪو ڪم ٿي سگهي. ۽ ڇڏي
 شرار جا ٻاڳاڳاڻا، چئن نه، ماس، ڍڳون وغيره، کاڌي جون پيدائش
 آهن، ۽ هو اوان ۽ جهولا ٻڌي ٿي سگهن لاءِ آهي ڪري، ڇاڪاڻ
 خلائي ڳالهه ڪلهه ٿي هئي، سا وري اڃا ٻي رهيو آهيان
 آهي ۽ مولیٰ جي اڪي واري ٻڌي سميت انهن هرگز نه چئي
 سگهيو نه، هوءَ هميشه بدلتا واري شرار جو ڪم يا ڌرم
 آهي. جيڪڏهن ڇڏي ڏنو، ڪي ڇڏي، چيتا کي ئي سواءِ يا
 مالڪ سمجهيو نه وري ٻوڏ سوال پيدا ٿي ٿو نه، هيءَ ڇو ڪري
 ٿو ٿو سا ڪم ٿي ٿو جي دوري وغيره جي تحرڪ، ۽ چيتا
 جي موجود هڪ ئي نه اسان کي ”مون“ جو ڪيان ٿو رهي، سو

آهي؟ جنهنڪري ٿڌو ڇو وڃي ٿو. انهن سڀني (ڪم ۽ گمان
 آڌڏيون، ٻڌي ۽ من وغيره) جي مجموعي مان جو پدارت ٺهي
 ٿو، تنهنڪري شاعرن ۾ وڪار وارو شراب يا ڪمتر چيو ويو آهي؟
 وهنوار ۾ اڪي گهمندڙ ڦرندڙ منس شراب يا بند چيو ويندو آهي.
 ڪمتر شيد جي اها سمجهاڻي، گيتا جي سڌا سڌا موجب ٿي وئي
 آهي. اڄ ڪن ڪن هنڌ ڪمتر يعني شراب جو بهان لڙي ٿو ته
 سان ٿو ويو آهي. انهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي ته ڪمتر شيد جي
 معنيٰ سڀني هنڌ هڪ جهڙي ئي ڪئي وڃي ٿي، يعني مالڪ
 ۽ شارب ڪو پدارت ۽ کڻن جي پراڻ ڏوٻي چمتا سان گڏيل مجموعي
 کي ئي ڪمتر چيو آيو وڃي. شراب شيد مٿس ٿو ٻڌي، لاءِ نه ڪم ۾ آندو
 آهي، تنهنڪري هن مضمون ۾ ”ڪمتر“ شيد ئي ڪم ۾ آندو ويو
 آهي (چاڪاڻ ”ڪمتر“ شيد ”شراب“ شيد کان جدا آهي. ڪمتر شيد جي
 اصل معنيٰ ڪم ۽ معنيٰ آهي؟ پر هنن بيان ۾ وڪار ۽ ساهه
 واريءَ مدش ٿو ٻڌي، سبب ئي ڪمتر شيد ڪم ۾ آندو ويو آهي.
 اسين جنهنڪري وڏو ڪارخانو چئي چڪا آهيون، سا اهائي ساهه
 واريءَ مدش ٿو ٻڌي. پاهون مال کي اندر آڻڻ لاءِ، ۽ ڪارخانو
 جي ٺاڙ ڪيل اندرون مال کي اندر آڻڻ لاءِ، ۽ ڪارخانو جي
 ٺاڙ ڪيل اندرون مال کي ٻاهر نڪال ڪوڻ لاءِ، گمان آڌڏيون
 اها دروازا آهن؟ ۽ من، ٻڌي اهڪار لڙي ڇو ته شڪتي ان
 ڪارخانو ۾ ڪم ڪندڙ لوڪ آهن. اهي لوڪر جهڪي ڪن يا
 ڪرائن لاءِ، انڪي هن ڪمتر جا ڪم، وڪار، ڪم ۽ ساهه
 چون ٿا.

”ڪمتر“ شيد جي اوت لڏپلائي ڪرڻ تي هي سوال سهنجائيءَ
 سان پيدا ٿي سگهي ٿو ته، اهو ڪمتر يعني بني ڪنهن آهي؟
 انهيءَ ڪارخانو جو ڪو مالڪ آهي يا نه؟ آيا شيد ٺهڻو ڪري
 ٻڌي من، انهن ڪرڻ (آڌڏو) ۽ پاڻ لاءِ نه ڪم آندو آهي، پر
 الجور مٿس اوت ”ڪمتر ڪم“ يا ”شراب جو مالڪ“ ٿي آهي. مدش

بيان ۾، جو وويڪ ڏيوتا جي سڄي سرورپ جي لڙڻيءَ ڪرڻ لاءِ. ٻنڊ گيان، يا ڪيتر- ڪيتر گيه جو ورڻن شروع ڪيو ويو هو، سو وچ ۾ ئي رهجي ويو، تنهنڪي لوڙ لاءِ آڻڻ ضروري آهي.

ڪيتر- ڪيتر گيه ۽ ڪير- آڪير

ٻنڊ ڀوڻن جي ڏيهه، ٻنڊ ڪرم، اندريون، ٻنڊ گيان، اندريون، انهن گيان، اندرين جا، شبد، اسپرش، روپ، رس ۽ گند، اهي ٻنڊ گڻ، سنڪلپ، وڪلپ وارو من ۽ ويوسا ياتڪ ٻڌي انهن سڀني لسبت ويچار ٿي چڪو. مگر ايتري ۾ ئي شرار لسبت ويچار ٻورو ٿي وئي. من ۽ ٻڌي فقط ويچار جا ساڌن يا اندريون آهن. جيڪڏهن هن جڙ ڏيهه ۾، پراڻ روپي چيتنا (يعني ساهه) يا هل چل نه هجي، نه باوءِ من ۽ ٻڌيءَ جو هئڻ نه هئڻ پئي برابر آهن. يعني ڏيهه ۾ من، ٻڌي وغيره کان سواءِ، چيتنا (ساهه) نالي هڪ ٻيو اتو پڻ آهي. جنهن چت- شڪتيءَ جي ذريعي، جڙ ٻڌارڻن ۾ تحرڪ پيدا ٿئي ٿو. تنهنڪي چيتنا چولدا آهن. هاڻي الهيءَ شڪتيءَ لسبت ويچار ڪرڻ ضروري آهي. ڏيهه ۾ معلوم ٿيندڙ چيتن شڪتيءَ کان سواءِ، جنهن سبب، ”منهنجو ۽ تنهنجو“ اهو پيد پيدا ٿئي، سو پڻ هڪ جدا گڻ آهي. ڇاڪاڻ ته، مڙمين بيان موجب، ٻڌي ڪنهن ڳالهه جو سار- اسار ويچار ڪندڙ، يعني فقط لڙڻيءَ ڪندڙ هڪ اندري آهي، تنهنڪري ”منهنجو ۽ تنهنجو“ الهيءَ پيد جي بنياد کي يعني اهڙڪار کي، ان ٻڌيءَ کان الڳ ٿي مڃڻو پوندو. اڃا، انڙڪا، سڪه، ڏک وغيره من ڄاڻي گڻ آهن، مگر ليائڪ (لڙڪ ٿي مڃيندڙ) انهن کي آتما جا گڻ سمجهن ٿا، الهيءَ غلط فهميءَ کي سمجهائڻ لاءِ، ويدانت شاستر، انهن کي من سان شامل ڪيو آهي. اهڙيءَ طرح جن بنيادي ڪتون مان ٻنڊ مهاڀوت پيدا ٿيا آهن، انهن ۾ ڪرڻي روپ ڪتون کي به شرار سان شامل ڪيو ويو آهي. جنهن شڪتيءَ سان اهي ڪتون اسٽر يعني قائم رهن ٿا، سا شڪتِي، انهن کان لڙي

تو ڪيان جي نظر سان سولنتر ڊيوٽا ٿاڀس نه اٿي سگهي ۽ پر
اسانجي شاسترن جي راءِ آهي ته هو ويو ساڻانهڪ ٻڌي ۽ جي
تھڻن روپن مان هڪ آئر لشت يعني سالڪي سروب آهي.
الهيءَ سڌالڪ کي قبول ڪرڻ سان آڌڊيوڪ ميس خود بخود
ڪمزور ٿي ويو. هاڻي جڏهن اها ڳالهه ٿاڀس ٿي وئي ته آڌڊيوڪ
ميس هڪ طرف ۽ اڻ پورو آهي ۽ آڌڊيوڪ ميس جو سهنجو
دليل نه ڪنهن ماندي جو نه آهي، تڏهن سوال پيدا ٿئي ٿو ته
ڇا ڪرم پوک شاستر جي لڪ مطلب ڳولي ڪڍڻ لاءِ ڪو ٻيو
چارو آهي يا نه؟ جواب ملندو ته ها، رستو آهي، جنهنڪي
ان ڀانءِ مارڻ چئجي ٿو. ان جو مطلب هي آهي ته جيتوڻيڪ
ٻاهرين ڪرم کان ٻڌي سريشت آهي، ته به جنهن صورت ۾
خودڪ ڊيوٽا جي الڳ هستي ٿاڀس ٿئي ٿي، تنهن صورت ۾ ڪرم
پوک شاستر ۾ به هنن سوالن تي ويچار ڪرڻ ضروري ٿئي ٿو ته
شد ڪرم ڪرڻ لاءِ ٻڌيءَ کي ڪهڙي دستور شد ڪرڻ گهرجي،
شد ٻڌي ڪنهنڪي چئجي ٿو، يا ٻڌي ڪهڙي رستي شد ڪري
سگهجي ٿي. انهن ڳالهين جو ويچار تڏهن ئي پورو ٿي سگهي
ٿو، جڏهن فقط ٻاهرين سوشيءَ تي نظر رکندڙ آڌڊيوڪ شاسترن
جي سڌالتن کي ڦٽو ڪيو وڃي، ۽ ان ڀانءِ ڪيان ۾ ٻئي هنن
وڃي. مقمن ڳالهين نسبت اسانجي شاسترن جو آخرين رايو ۽ سڌالڪ
اهوئي آهي ته جنهن ٻڌيءَ کي آتما يا پر مالما جي سر وياڪ
(هر جڳهه پکڙيل يا لامحدود) سڃي سروب جو ڪيان نه آهي، سا
ٻڌي شد ٿئي چئي سگهجي. آئر لشت ڇاڪي چئجي، الهيءَ ڳوڙهي
مٿلي کي سمجهائڻ لاءِ، ڪيتا ۾ ان ڀانءِ شاستر جو ورڻ ڪيو ويو
آهي. پر الهيءَ اڳ پوءِ کي ڇاڇڻ بيان ٿي، يعني بغض سان پوئل
ٽيڪا ڪارڻ لغارو وڃائڻ شروع ڪيو آهي ته ڪيتا ويدالڪ
جي ورڻ سان ئي پري پئي آهي. اڳتي هلي الهيءَ ڳالهه جي
ايتار ڪئي ويندي ته انهن ٽيڪا ڪارڻ جو رايو ڪيئن نه پئي

پنجنل يوڪ جي سماڏيءَ ۽ رستي، يا پڳڻيءَ، ڪيان يا ڏٺان رستي،
 پر مشورو جي سڄي سرورپ کي ڄاڻي، هيءُ ٿيو يا سڏائڻ دل
 ۾ چيائي ڇڏڻ ڪهي ٿي. ”سڀني پراڻن ۾ هڪ ئي آيا آهي؛
 الڀيءَ کي ئي آئر لشت ٻڌي چيو آهي. اهڙيءَ طرح ٻڌيءَ جي
 آئر لشت ئي وڃي، ۽ من کي قبضي ۾ رکڻ جي ڪري من ۽
 اندرون منهن جي هڪ هڪ رهي سندس حڪم پٽالڏڻ هڪ
 ڪرڻ سڪن ٿيون؛ الڀيءَ بعد اڃا ۽ واپسا وغيره من جا ڏور
 پڻا خود بخود سڏ ٿو وڃن ٿا، ۽ سڏ توڙي سانگي ڪرڻ هي
 طرف ڏي. جو اندرون پنهنجي پوروئيءَ جو لاڙو ڪن ٿيون.
 اڌ ٽالر لڙ سان ڪرم يوڪ شاستر جو اٿوئي ڳڻيو آهي.

ووڻڪ ڊيوٽا.

مٿس بيان مان پڙهندڙ سمجهي ويندا ٿا، اسانجي شاسترن
 من ۽ ٻڌيءَ جي سڀاويڪ يعني ڏورلي ورتن کان، ووڻڪ، ڊيوٽا
 جي جدا هئڻ کي نه مڃو آهي. ائين جي مٿس موجب نه من
 يا ٻڌيءَ جي عرف لاءِ ائين کي ”ڊيوٽا“ جي نالي سان پڪارڻ
 ۾ ڪا غراي نه آهي. مگر تڏو جي لڙ سان ويٺا ڪرڻ بعد هو
 الڀيءَ لڙجي ٿي پٽا آهن ٿا، جنهن کي اسين من يا ٻڌي چئون
 ٿا، ان کانسواءِ جدا ۽ - ويٺو ووڻڪ نالي نفس ڊيوٽا جي هئڻ
 قبول نه ٿي ڪري سگهجي. جنهن منهن جو من سڏ ۽ آئر لشت
 آهي، سو ڇڪڙهن پنهنجي اندر هي شاعدي ولندو ته امان
 ڪنهن خراب نتيجي لڪرڻ جو امڪان نه آهي، يا ائين نه چئي
 سگهجي ٿو ته اهڙي شخص لاءِ پنهنجي اندر کان شاعدي وٺڻ
 واجب آهي. پر ڇڪڙهن ڪو چور چوري ٿي، ”مان نه ائين ٿي
 ڪندس“ نه پوءِ اها ڳالهه ڪڏهن نه واهي نه چئي سگهجي؛
 ڇاڪاڻ ته آئر لشت ۽ چور جي ووڻڪ شڪتي هرگز هڪ جهڙي
 نٿي ٿي سگهي. سڌ ٻرڻ هي ٻڌي سانگي ۽ چورن جي ٻڌي
 نامي نٿي ٿي. مطلب ته آڌڊيوڪ طرف وارن جو ”ووڻڪ ڊيوٽا“

وريڪ ديوٽا کي سولٽر يا الڳ سمجهنداسين ته پوءِ مٿيون
 ڳالهون پوريءَ طرح ثابت نه ٿي سگهنديون. جهڙيءَ ريت ساڳيءَ
 ٻڌي الهيءَ ڳالهه ڄاڻڻ لائق نه ٿي آهي ته منس جو فائدو
 ڪيائون ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي، ۽ جهڙيءَ ريت ٻڌي الهيءَ ڳالهه
 جي نور لک ڪٿي بنان، فقط الدارين جي اشاري تي هلندڙ آهي،
 تهستاءِ ان ٻڌيءَ کي شد چئي نه سگهيو. الهيءَ ڪري ٻڌيءَ
 کي الدارين ۽ من جي قبضي ۾ نه هئڻ ڪري، مگر الڳ اهڙو اهڙو
 دل ڪور جي جنهنڪري الدارين ۽ من، سندس وس ۾ رهين.
 ڪوٽا ۾ الهيءَ سڌايت جو ڪٿين پورا ذڪر ڪيو ويو آهي ۽
 الهيءَ مد نظر تي ئي ڪنو ايتس ۾ چيو ويو آهي ته، ”شرار روپي
 دت ۾ ٻڌل، الدارين روپي ڪهوڙن کي، دشمن پوءِ جي رستي تي،
 چڱيءَ طرح هلائي لاءِ، ٻڌيءَ روپي سارڙيءَ (ڪوچ من) کي،
 من جو لغام ڌار سان جهلي ٺهڻ ڪور جي.“ مهاپاروت ۾ پڻ پوري
 ڦير ڦار سان اهڙو مثال ڏنو ويو آهي. الدارين کي ظاهري همت
 رکڻ لسبت مٿيون ڏال ورتڻ اهڙو نه چڱو آهي، جو گريس جي
 مشهور تنو ڪيالي ٻڌو، الدارين جي ظاهري لسبت ورتڻ ڪندي،
 پنهنجي گريٽ ۾ (فيڊرس ۲۴۶) الهيءَ ورتڻ کان ڪو ورتو آهي.
 جيتوڻيڪ ڪيتا ۾ بلڪل ساڳئي ڀاڱي جو ورتڻ لڌو ملي، مگر جو
 منس الهيءَ لسبت چڱيءَ طرح کوجنا ڪندو، تنهنڪري اها ڳالهه
 معلوم ٿيندي ته ڪيتا جي مٿين شاوڪن ۾ الدارين کي وس ۾
 رکڻ لسبت، ذڪر، الهيءَ ورتڻ تي نظر رکي ئي ڪيو ويو آهي.
 راجي طرح يعني جڏهن شاستري سوکرم پيد ڪرڻ جي ضرورت
 ٿئي پوي، تڏهن الدارين کي وس ۾ رکڻ کي، من کي وس ۾
 رکڻ نه چئبو آهي. مگر جڏهن ”من“ ۽ ”ٻڌيءَ“ ۾ جيئن مٿي
 چئي آيا آهيون، پيد ڪيو وڃي ٿو، تڏهن وس ۾ رکڻ جو ڪم
 من کي، بلڪ ويو ساڳيءَ ٻڌيءَ تي ئي ڪرڻو پوي ٿو.
 (لوڙيءَ ڪندڙ) ويو ساڳيءَ ٻڌيءَ کي شد ڪرڻ لاءِ،

هڙي، ڪاري، مٺي ڪوڙي جو گمان ٿئي ٿو، ڪنهن ٻڌي ۽ نان
 تي سچ، ڪوڙ، ڌرم، اڌرم، ڪرم، انڪرم، فائدي نقصان جو
 گمان ٿئي ٿو. رواجي وهولو ۾ ”من“ کي ديوتا جي نالي سان
 سڏي، ڪٿي اٿي ڪيتري به عرف ڪٿي وڃي، مگر ڪو گمان
 جي لٽ لٽ سان اها هڪ ”ويو سا ياتڪ“ ٻڌي ٿي آهي. الهيءَ
 مطلب ٿي نظر وٺي. گيتا جي اوڙهين اڌياءَ ۾ هڪ ئي ”ٻڌي“
 جا ٽي پند (سالڪي، راجسي، ۽ لامسي) ڪري پڳوان، ارڇن کي
 ٻڌي ۽ لسمه سمجهاڻي ڏيندي چيو ته، ”ڪٽوڙو ڪرم ڪرڻ
 ڇوڳو آهي ۽ ڪٽوڙو نه، ڪوڙي ڪرم کان خوف ڪرڻ ڇوڳو آهي ۽
 ڪٽوڙي کان نه، ڪٽوڙي ۽ ڳالهه ۾ پڌن آهي ۽ ڪٽوڙي ۾ نه.
 الهن ڳالهين جو جهنن ٻڌي ڪي گمان آهي، تنهن کي سالڪي
 درجي جو مڃيو ويندو. جا ٻڌي ڌرم، اڌرم، ڪرم، انڪرم جو
 پرڏو مصلو ٿئي ڪري تڪو، يعني جا ٻڌي، ڀلن ۾ لال آهي
 تنهن کي راجسي چئبو ۽ اڌرم کي ڌرم سمجهندو، ناسمجي ڳالهين
 جو اٽو مطلب ڪندڙ ٻڌي، ٿامس چواندي. الهيءَ وٽن مان
 صاف ظاهر آهي ته، لٽ ٻلي. پري جتي لڙي ۽ ڪٽوڙو ٿوڙي.
 ووتڪ کي سولٽر ۽ الڳ ديوتا مڃي، گيتا کي منظور نه آهي.
 الهيءَ مان الهن هرگز نه سمجهي ته، پرڏو دالقي مصلو ڪندڙ
 ٻڌي ٿي ٿي سگهي. گيتا جي مٿئين وٽن جو اهوئي مطلب
 آهي ته، ٻڌي هڪ ئي آهي، ۽ لٽ لڙي ۽ ڪرڻ جو سالڪي
 ڪٿي، الهيءَ هڪ ئي ٻڌي نه، اڳين ڪرمين، مڪيا، الدارين جي
 ظابطي ۽ کاڌي وغيره سڀن ڪري پيدا ٿئي ٿو ۽ الهن اڳين
 سنڪارن وغيره سڀن جي نه خلق ڪري، اها ٻڌي، ڇوڙي
 ڪرم، انڪرم جي لڙي ۽ لسمه، ٿوڙي اٿن ڳالهه لسمه ۽ راجسي
 ۽ لامسي ٿي سگهي ٿي. الهيءَ سڌاڻي جي مدد سان اها ڳالهه
 ٻلي ۽ پست معلوم ٿي ويندي ته، شاهه ۽ ڇوڙن يا جدا جدا ملڪن
 جي رهائش جي ٻڌي ۾ پڌو ٿو وڃي، ۽ جو جهڪڻ ائين

کمن لا ٿين؟ من ۽ ٻڌيءَ جا ڪم ڪهڙا ڪهڙا آهن؟ ۽ ٻڌي
لفظ جون ڪيتريون معنائون ٿين ٿيون. هاڻي من ويوساياتمڪ
ٻڌيءَ کي اهڙيءَ ريت جدا جدا ڪرڻ بعد ڏسڻ گهرجي ته
وويڪ ديوتا جو اصلي روپ ڪهڙو آهي. هن ديوتا جو ڪم
فقط ڀلي ٿري جي چنڊ چاڻ ڪرڻ آهي؛ الهيءَ ڪري اها
من ۾ شامل نٿو ڪري سگهجي. ڪنهن به ڳالهه تي ويچار ڪري
هڪ نتيجي تي اچڻ واري ويوساياتمڪ ٻڌي هڪ ئي آهي؛
الهيءَ ڪري وويڪ ديوتا کي الڳ مڃڻ لاءِ ڪا به جڳهه نٿي
رهي. الهيءَ ۾ نه ڪو به شڪ نه آهي نه، جي ڳالههون سار-اسار
ويچار ڪري لڙڻيءَ ڪيون وڃن ٿيون، سي گهڻيون ۽ جدا جدا
به ٿي سگهن ٿيون. جتن واپار، لڙائي، فوجداري يا ديوالي مقامي
شاهوڪاري، ڪيتي وغيره ڳالهين ۾ جدا جدا سار-اسار ويچار
ڪرڻو هوندو آهي. مگر ائين هرگز نه چڻي سگهيو ته، الهيءَ ڪري
ويوساياتمڪ ٻڌيون به جدا جدا يا گهڻن نمونن جون آهن. سار-
اسار وويڪ جو ڪم سڀ هنڌ هڪ جهڙو ئي ٿئي ٿو؛ ۽ اله
ڪري وويڪ به لڙڻيءَ ڪندڙ ٻڌي به هڪ ئي.

نقط گيتا تي نه، بلڪ ڪالت * نه ٻڌي جا اهڙيءَ طرح نه ٻڌ
 ڪيا آهن. ۽ هن صاحب وٽ سائلمڪ ٻڌيءَ ۽ وهندوارڪ يعني
 واسنامڪ ٻڌيءَ جي ڪمن جي سمجهائي ٻن جدا جدا گرتن ۾
 ڏني آهي. وٽ سائلمڪ ٻڌيءَ کي اسٽر ڪرڻ، پٽيجل يوڪ شاستر
 عوڻي ڪم آهي؛ ۽ نه ڪرم يوڪ شاستر جو. پر گيتا جو مع آهي
 نه، ڪرم هي ويچار ڪندي، الجي نتيجي تي ڪجهه ڏيان نه
 ڏيئي، بهرپائن اهڙي ڏس ۾ ٿو هجي نه، ڪرم ڪندڙ جي واسنا
 يعني واسنامڪ ٻڌي ڪهڙي درجي کي پتل آهي؛ الهيءَ ڏس
 بعد معلوم ٿيندو. جهنڊي وٽ سائلمڪ ٻڌي اسٽر ۽ شڌ نه
 آهي، تنهن من ۾ واسنا خون لهرن نه جدا جدا صورتن ۾ ٻڌا
 ٿين ٿيون؛ ۽ الهيءَ ڪري ائين نه ڇڏي سگهيو ته اهي واسناون
 ضرور شڌ ۽ اول ٿي وين. هاڻي سوال آهي نه، جيئن صورتن
 واسناون ٿي شڌ نه آهن تنهن صورتن ڪرم شڌ ڪيئن ٿي سگهندا؟
 الهيءَ ڪري ڪرم يوڪ نه، وٽ سائلمڪ ٻڌيءَ کي شڌ
 ڪندڙن ٻڌن ۽ ساڌن جو خلاصو ويچار ڪرڻ ضروري آهي.
 الهيءَ لسم گيتا جي ڇهن اڌن ۾ نه ٻڌيءَ جي شڌ ڪرڻ
 لاءِ هڪ اهڙو طريقو پيش ڪيو ويو آهي. مگر
 الهيءَ لاڳاپي طرف ٻوري لڙ نه وڪڻ سبب، ڪن پئي ٿيڪا
 ڪانن اهڙي سر آڻيو آهي نه، گيتا ۾ فقط پيش ڪيو يوڪ جوڻي
 ذڪر ڪيو ويو آهي! خبر هاڻي ٻالڪن جي ڏيان ۾ اها ڳالهه
 اچي ويئي هوندي نه، گيتا ۾ ”ٻڌي“ شڌ جي مڃڻ ان ادلن
 تي ۽ ائين ادلن جي لاڳاپي تي، ڏيان ڏس ۾ ڪيو نه
 ضروري آهي.

ويوسايا تمڪ ٻڌي

هيءَ ڳالهه ٿا به ٿي چڪي آهي نه، منهن جي اندر جا ڪم

* ڪالت وٽ سائلمڪ ٻڌيءَ کي Pure Reason ۽ واسنامڪ

ٻڌيءَ کي Practical reason چيو آهي.

يا ڪم "واسنا" ڪوئي آهي. شاسترون جي چڱي موجب اڃا به
 واسنا من جو ڌرم آهي، الهه ڪري الڪي ٻڌيءَ ۾ آڻڻ غير
 واجب ٿيندو. پر ٻڌي شيد جي شاستري جاچ ٿيڻ کان اڳ عام
 ماڻهن جي وڃڻ وار ۾ "ٻڌي" شيد جي معنيٰ هيٺين ٻن آرڻن ۾
 ٿيندي آهي. (۱) لڙيءَ جو ڪم ڪندڙ ڌڙي، ۽ (۲) ان
 ڌڙيءَ جي لهر ڪ مان پيدا ٿيندڙ اڃا يا واسنا. الهه ڪري
 "الب" جي تفاوت ڏيکارڻ وقت، جهڙيءَ طرح "درخت" ۽
 الڳ "ميو" کي جدا جدا شيدن ۾ ظاهر ڪرڻو پوندو آهي،
 تهڙيءَ طرح جڏهن ٻڌيءَ جي معنيٰ ٻن آرڻن جي جدايي ظاهر
 ڪرڻي پوندي آهي، تڏهن لڙيءَ ڪندڙ يعني شاستريءَ ٻڌيءَ
 کي "ويوسايلامڪ ٻڌي"، ۽ الڳ واسنا (خواهش) کي فقط
 "ٻڌي"، يا "واسنامڪ ٻڌي" چئبو آهي. "گيتا ۾ ٻڌي"
 شيد جي معنيٰ، مٿين ٻنهي شيدن ۾ ظاهر ڪئي وئي آهي. ڪم
 ٿوڳ جي وڃڻ يا وڌڻ کي پوريءَ طرح سمجهڻ لاءِ، مٿين ٻنهي
 شيدن تي چڱيءَ طرح ڌيان ڏيڻ گهرجي. جڏهن ڪو ماڻهو ڪم
 ڪرڻ لڳندو آهي، تڏهن الڳي من کي هيٺين حالتن مان لڳهڻو
 وٺندو آهي. پهر يائين هو "ويوسايلامڪ ٻڌي" جي وسيلي الهه
 ۾ ويچار ڪندو آهي ته، مان جو ڪم ڪرڻ گهران ٿو، سو
 ڪو آهي يا خراب، ڪرڻ جوڳو آهي يا نه، الهه ويچار بعد
 من ۾ ان ڪم ڪرڻ جي اڃا يا واسنا (واسنامڪ ٻڌي)
 پيدا ٿيندي آهي، ۽ آلهن سڀني ڳالهين مان پيار پوي ٿي، هو ان
 ڪم ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. ڪم-ڪار جو لڙيءَ
 ۾ جنهن (ويوسايلامڪ) ٻڌيءَ جو ڪم آهي، سا جهڙو
 ۽ اسٽر هوندي ته پوءِ من ۾ ٻيون اڃايون واسنائون پيدا
 ٿي سگهندون، ۽ اڪي من جي خراب ٿيڻ جو امڪان ٿيندو.
 ڪري گيتا ۾ ڪم ٿوڳ شاستر جو پهر يون آهڙي سڌاڪ
 ته، پهر يائين ويوسايلامڪ ٻڌيءَ کي شيد ۽ اسٽر ڪرڻ

چون ٿا. پر پڇي شير شاسترن جو راءِ آهي ته من نه بن سمن
 ها آهن ۽ ڇاڪاڻ ته، ٻاهرين پدارتن جي ڪيان کي اندر آڻيندڙ،
 ۽ من جي رستي، ٻڌيءَ جو، ڪرم اندرين وقت ڪم ٻهڻائيندڙ
 نعتون (سون) الڳ الڳ آهن. پر اسانجن شاسترن جي راءِ آهي ته
 جي وڌو آهي. انهن من ۽ ٻڌيءَ کي الڳ ثابت ڪري فقط ايتروئي
 چيو آهي ته، من پنهنجي طرف ڪم ٻهڻ ڪري، يعني هو ڪرم
 اندران سان ڪرم اندرين والڪر ۽ ڪيان اندرين سان ڪمان اندران والڪر هلي ٿو.
 پنهنجي جو مطلب هڪ جهڙوئي آهي. پنهنجي لفظ سان اها ڳالهه
 ثابت آهي ته، ٻڌي ڪنهن ڳالهه کي مقرر ڪندڙ ۽ انجو لاءِ
 ڪندڙ آهي ۽ من پهرائين ڪيان اندرين سان نور اڪ ڪندڙ
 (سڪلپ و ڪلپ آلمڪ) ٿي ويندو آهي، ۽ پوءِ ڪرم اندران
 سان، ڪارروائي ڪندڙ، يعني ڪرم اندران جو ظاهر ٿي هلائيندڙ
 ٿي ويندو آهي.

ٻڌيءَ جو پيد ۽ لاڳاپو

ٻڌي شيد جي مٿي ها معنيٰ ڏئي ڏيئي ته هو لڙي ڪندڙ
 اندري آهي سا فقط شاستري سوکرم وڃي ڪمائي ٿي ٿيندي ۽
 ٿين ڪري اچي وهندڙي معنيٰ مان نه وائف ٿي ضروري
 آهي. جيستائ ”ويوسا يلمڪ ٻڌي“ (سار. اسار جو وڃي ڪندڙ
 ٻڌي) پهرائين ڪنهن ڳالهه کي لڙي لڙي ڪري، جيستائ ان
 ڳالهه جو اسان کي ڪيان لڙي ٿي ۽ جيستائ ڪيان نه ٿي آهي، جيستائ
 ان ڳالهه جي هڪ ڪرڻ جي اڃا يا واسا يعني خواهش نه پيدا
 ٿي ٿي. جهڙيءَ طرح وهندڙ پر انب جي درخص ۽ موري لاءِ
 لفظ هڪ ”الڪ“ شيد ٿي ڪم آڻيو آهي، تهڙيءَ طرح ”ويوسا يلمڪ
 ٻڌيءَ“ ۽ ان جي واسا وغيره لڙڪن يا ڪمن لاءِ ۽ وهندڙ پر
 هڪ ئي ”ٻڌيءَ“ شيد ڪم آڻيو آهي. مثلاً جڏهن اسين چولدا
 آڇرون ته فلاڻي منس جي ٻڌي کڻي آهي، تڏهن اسانجي چوڻ
 ڪرڻ جو مطلب اهوئي هوندو آهي ته، هتي ٻڌيءَ جو لٽيڻو

پڪارڻ جي ارادي سان اسان الڪي "اڙي" چيو. هاڻي اسانڪي
 ڏسڻ گهرجي ته ايتري عرصي ۾ اسانجي اندر ڪيترا ڪم ٿي
 چڪا. پهرين اڪين يعني ڪيان الدين من ٿي اهو سنسڪار وڌو
 ته دوست و بجهو آهي، پوءِ ٻڌيءَ جي رستي اهو سنسڪار آتما
 لاءِ پهتو. اهو ٿيو ڪيان جو ڪم. وري جڏهن آتما ٻڌيءَ رستي
 مقرر ڪري ٿي ته دوست کي پڪارڻ گهرجي ۽ ٻڌي الڪي
 مراد پٽاندڙ ڪارروائي ڪرڻ لاءِ، من ۾ ڳالهائڻ جي خواهش پيدا
 ڪري ٿي، تڏهن من اسانجي زبان کان "اڙي" شبد چوائي ٿو.
 پاڻيءَ جي سڪيا گرلٽ ۾ شبد جي اچارڻ جي سمجهاڻي هن
 ريت ڏني وئي آهي: "سڀ کان اڳ آتما ٻڌيءَ جي وسيلي
 سڀني ڳالهين کي ڄاڻي من ۾ ڳالهائڻ جي خواهش پيدا ڪندي
 آهي ۽ انهيءَ ئي جڏهن من ڪا ڪنيءَ کي اٿاريندو آهي، تڏهن
 ڪا ڪنيءَ هئا ۾ ٽڪر پيدا ڪندي آهي، ان بعد اها هئا ڄاڻيءَ
 ۾ لنگهي هڪ لنڊو شبد پيدا ڪندي آهي." اهو شبد اڳتي
 هلي، تارون وغيره اڪرن جي پيد سان ٻاهر اڪرندو آهي. انهيءَ
 شلوڪ جو پويون ڀاڱو مٿي، انشد ۾ به ملي ٿو، جنهن مان
 معلوم ٿئي ٿو ته اهو شلوڪ پاڻيءَ کان به آڳاٽي سمجھ جو آهي ۽ اڄ
 ڪلهه جا ٻجهي شري شاستر جا ليکڪ ڪا ڪنيءَ کي نٿو (نئون)

* پاڻيءَ رشي عيسوي سن کان ۶۰۰ ورهيه اڳ پيدا ٿيو. هن
 شيءِ جو لکيل سنسڪرت وياڪرڻ اڄ ڪلهه گهڻو ڪري سڄي
 هندستان ۾ پڙهيو وڃي. انهيءَ وياڪرڻ کي "اسٽا ڌ پائي" جي
 لي سان سڏيو ٿو وڃي.

د وارڪا ۾ ساد

۽ پروفيسر مڪسولر صاحب لکيو آهي ته، مٿي به انشد،
 ٽپني کان جهولو هڻڻ گهرجي.

يعني خواهش يا ذريچ، ٻڌيءَ جو ڌورم نه آهي، الهيءَ ڪري هرءَ خود
 (يعني من جي مدد کان سواءِ) ڪڏهن به اندرون کان ڪم نٿي
 وٺي سگهي ۽ پر من، ڪروڙ وغيره جي چار به ڦاسي، ڪنهن به
 اندريءَ کان ڪم وٺي سگهي ٿو. پر انهن هرگز نه چئي سگهيو
 ته، ٻڌيءَ جي سار-اسار وڃيڻ کان سواءِ، فقط من جي ورتن
 جي وسر اچي ڪو ڪيل ڪم، نٿي ٿئي ۽ جي نظر سان شڏ ٿئي
 صاف هوندو. مثلاً- جيڪڏهن سواءِ ٻڌيءَ کان مدد ورتي،
 اسين ڏيا جي وس به اچي ڏان ڪنداسين، نه اهو ڪنهن ڪپالو
 جي هٿم به وڃي سگهندو ۽ پوءِ انهن جو خراب نتيجو نڪرندو
 سڀ سمجهي سگهن ٿا. مطلب اهو آهي ته ٻڌيءَ جي مدد کان
 سواءِ، فقط من جون ورتون اندرون آهن. الهيءَ ڪري منهن
 ڪو به ڪم لڏهن تي چڱيءَ طرح ڪري سگهندو، جڏهن انهي
 ٻڌي چڱي يعني صاف هوندي، يعني هو ٻڌي ۽ ٻڌي جو چڱيءَ
 پر فيصلو ڪري سگهندي، من ٻڌيءَ موجب هلڻ ڪندو، ۽
 اندرون من جي وسر هوندون. اهڙيءَ طرح من ۽ ٻڌي جي
 همت ڪرڻ کالڀوءِ منصف والڪو ٻڌيءَ کي من کان سر پشت سمجهيو
 ويندو ۽ من کي ان ٻڌيءَ جي منصف جو منشي سمجهيو ويندو.
 گيتا به چيو ويو آهي ته، ”ٻڌي، من کان سر پشت آهي.“ ته
 به حتمن اسين مٿي چئي آيا آهيون تهن ان منشيءَ (من) کي به
 ان لمولن جا ڪم ڪرڻا پون ٿا. (۱) ڪمان اندرون رستي ٻاهران
 آيل مسڪارن جي چوڙ ڇڪ ڪري، لڙڻيءَ ڪرڻ لاءِ انهن کي
 ٻڌيءَ جي اڳيان رکڻ ۽ (۲) ٻڌيءَ جي لڙڻيءَ ڪرڻ تي انجي
 حڪم يا تپال کي ڪور اندرون وٺڻ به چٽالڻ. اهڙيءَ طرح ڪنهن
 ڪنهن هنڌ دوڪان لاءِ مال خريد ڪرڻ ۽ دوڪان تي وڃي
 ان مال جي امڪال ڪرڻ جو ڪم هڪڙي لوڪر کي ڪرڻو
 پوندو آهي، اهڙيءَ طرح من کي به مٿيان ورتن ڪم ٻڌي ڪم
 ڪرڻا پوندا آهن. سمجهو ته اسان کي ڪو دوسرو نظر آيو، ۽ ان کي

ڪرڻ جو ڳو لهرائو هجي تنهنڪي ڪرم الدين وسيلي هٿ ڪرڻ،
يعني ٻڌيءَ جي آڳيا جي پوئواري ڪرڻ من روپي لاطر جوئي
ڪم آهي. الهيءَ لاطريءَ جي ڪم کان سواءِ ٻيا سڀ ڪم ٻڌيءَ
کي ئي ڪرڻا پون ٿا. من پنهنجن ئي ڪلپنائن جي سار- اسار جو
ويچار لٽو ڪري. سار- اسار جو ويچار ڪري ڪنهن به ڳالهه جو
آلما کي ڪيان ڏيڻ، يا چوڻ ڪري اهو مقرر ڪرڻ نه ملائي شيءِ
ملائي نٿو ڏئي جي آهي، يا ترڪ رستي ڪاري، (ڪم) ۽ ڪارڻ
(سبب) جي سمجهڻ کي ڏسي لڳل اومان ڪيڏن، يا ڪاريه-
اڪاريه جو لڙائيءَ ڪرڻ وغيره سڀ ڏنڌا ٻڌيءَ کي ئي ڪرڻا
پولدا آهن. سنه ڪرڻ ۾ الهن ڪمن کي ”ويوساياه“ يا ”آڌن سايه“
چولدا آهن. گيتا ۾ به ”ويوساياه- ته ڪه ٻڌي“ شبد ڪم آڌو ويو
آهي؛ ۽ اتي به سار- اسار جو ويچار يعني نور ٿڪ ڪندڙ الدريءَ
کي ”ٻڌي“ چيو ويو آهي. درحقيقت ٻڌي هڪ تلوار آهي جو
ڪجهه الجي سامهون اچي ٿو يا ڪٿي اچي ٿو، الڪي ڪاٺي ٿي
الجو ڪم آهي. اهر بهو ڪو به ڪٺ يا خاصيت رکيل نه آهي.
سڪلپ، واسن، اچا، سمرتي، ڌيرج، شرڌا، انساه، ديا، ٻرير،
همدردي، شڪر، ڪار، لڳ، آند، ڪروڙ، سنگ، اڻوڪا، لوپ،
خار وغيره من جا ڪٺ- اوڪڻ آهن. جڏهن جڏهن منش جون اهڙي
ورنيون جاڳنديون وينديون، ٿڌن ٿڌن منش جي خواهش ڪرم
ڪرڻ طرف وڌندي ويندي. مثلاً- ڪو منش ڪٿي ڪيترو به
عقلمند هجي، ۽ ڪٿي هو غريب ماڻهن جي تنگ حالت کان چڱيءَ
پر واقف به هجي، پر جيستاءِ الجي دل ۾ ديا جي لهر پيدا نه ٿي
آهي، تيستاءِ هو ڪنهن غريب جي مدد لاءِ هرگز تيار نه ٿيندو.
يا ڌيرج جي ڪٺ کان خالي هئڻ سبب ڪو لڙائيءَ جي خواهش
ڪندي به، لڙائيءَ ۾ لڙڻ لاءِ بلڪل تيار نه ٿيندو. مطلب ته
اسالڪي ٻڌي فقط ايترو ئي ٻڌائي سگهندي ته، جنهن ڪم ڪرڻ
جي اسالڪي خواهش آهي، تنهن مان، ڪهڙو نتيجو نڪرندو. اچا

وڪيل پنھنجي طرفان، ڄڻ اڳيان پنھنجي طرف کي سڃي ٿاين
 ڪرڻ لاءِ دليل ۽ شاهدن پيش ڪندا آهن، الهيءَ کان پوءِ
 ئي ڄڻ الهن ايش لڏل شاهدن ۽ دليلن جي ٿور لڪ ڪري پنھنجو
 لڙائيءَ ٻڌائيندو آهي ۽ آخر الهيءَ لڙائيءَ جي پوئواري ٺاڙ ڪندو
 آهي. ساڳيءَ طرح جنهن منشيءَ کي اسين هملتا ”من“ چوندا
 ايا آهن، تنھنجي ڪم جا ٻڌ ٿي پالڻا ٿين ٿا. الهن مان، ايش
 لڏل ڳالهه جي، لڙڪو لڙڪو سان ٿورو ڪري، اها ڳالهه لڏي
 ڪرڻ نه ملائو ڪم ڪرڻ جو ڳوڙو آهي يا نه ڪرڻ جو ڳوڙو آهي يا
 ملائو ڪم ملائي نولي سان ڪهو وڃي، يا نه ڪم وڃي وغيره
 لڏي، ڪرڻ جو ڪم (يعني فقط ڄڻ جو ڪم) ”ٻڌيءَ“ نالي
 الدريءَ کي ڪرڻو پوي ٿو. مٿي ٿيڪاريل ڪمن مان هن سارو
 اسار وڌيڪ شڪتيءَ يعني ٻڌيءَ کي الڳ ڪرڻ سان صرف
 باقي بچل ڪم جنهن الدريءَ کي ڪرڻا پون ٿا، انکي سالڪ ۽
 ويدانت شاستر ۾ ”من“ چون ٿا. اهڙي من وڪيل وانگر، ڪا
 انهن ڳالهه آهي، (سنڪلپ) يا الجي توڙي خلاف آهي (وڪلپ)
 وغيره ويچارن کي، ٻڌيءَ جي سامهون لڙائيءَ ڪرڻ لاءِ پيش
 ڪندو آهي. الهيءَ ڪري هن من جي الدريءَ کي ”سنڪلپ
 وڪلپاٽڪ“ يعني ٻا لڙائيءَ يا لڏي، ڪئي ڪيول ڪلهيا ڪرڻ
 واري الدري ڇهو ويو آهي. ”سنڪلپ“ شبد ۾ ”لڏي“ جو
 حوالو به شامل ڪيو وڃي ٿو (ڏسو چاند و ڪم ايندو ۷-۴-۱۰).
 پر هتي ”سنڪلپ“ شبد جو اٽڪ آهي، لڏي جو دستور نه ٿي
 ڪنهن ڳالهه جو ڪنهن نموني سان معلوم ڪرڻ، مڃڻ، ڪلهيا ڪرڻ،
 سمجهڻ، ڪجهه ٻڌڻ ڪرڻ، اڃا ڪرڻ، چڻ ڪرڻ، يا من ۾ آڻڻ.
 پر اهڙيءَ ريت وڪيل وانگر، لڙائيءَ ڪرڻ لاءِ پنهنجن ڪلهيائن
 کي ٻڌيءَ جي سامهون پيش ڪرڻ سان ئي من جو ڪم ٻڌو ٿو
 ٿي وڃي. ٻڌيءَ جي لڙائيءَ ڪرڻ کالووءَ يعني ڪنهن ڳالهه
 جي لڙي يا ٻلي لڏي ٿي کالووءَ، جنهن ڳالهه کي ٻڌيءَ ڪرڻ

ڪرڻ بعد، انهن جي گهٽ وڌائيءَ تي نظر رکي آخر الهيءَ جو فيصلو ڪيو آهي ته، انهن مان فائدي ۽ نقصانمند يا اڌ ڪرڻ يا ڇڏڻ جو ڳا ڪهڙا آهن. الهيءَ فيصلي ڪرڻ کان پوءِ ڳالهه فائدي مند يا اختيار ڪرڻ جوڳي سڏيندي، تنهنجي ڪار ڪرڻ جو اسين يقين ڪندا آهيون. اهوئي من چيو وڃي ٿو آهي. مثلاً. ڪنهن باغ ۾ وڃڻ سان، اڪ ۽ لڪ جي رستي، جي گلن ۽ سبز وڻن جو من تي سنسڪار ٿيندو آهي، پر جيستائين انهيءَ آتما کي الهيءَ ڳالهه جو ڪيان نه ٿيندو آهي ته انهن ڪلا مان ڪنهنجي ڪنڌ چڱي آهي ۽ ڪنهنجي خراب، امستاءُ ڪل ڪو هٿ ڪرڻ جي اڃا من ۾ پيدا نه ٿيندي آهي، ۽ نه انجي هٿ ڪرڻ جو اسين يقين ٿي ڪندا آهيون. الهيءَ ڪري من چي ڪمن جا ٿي پالڻا ٿي سگهن ٿا. (۱) ڪيان اندرين دواڙن ڪيان حاصل ڪري، انهن سنسڪارن کي ڀيٽ لاءِ (يعني انهن جي چڱائيءَ يا برائيءَ جي پرڪ ڪرڻ لاءِ) ليڪ ليڪ ڪري رکڻ ۽ (۲) اهڙيءَ طرح سنسڪارن کي پوري ليڪ لهولي رکڻ بعد، انهن جي چڱائيءَ يا برائيءَ جي سار-اسار جو ويچار ڪري، اها ڳالهه تشخيص ڪرڻ نه ڪهڙي ڳالهه، گرهڻ ڪرڻ يا ڪرڻ جوڳي ۽ ڪهڙي نه ڪرڻ يا ڇڏڻ جوڳي آهي؟ (۳) تشخيص ڪرڻ کان پوءِ، گرهڻ ڪرڻ جوڳيءَ ڳالهه کي حاصل ڪرڻ، ۽ ڇڏي ڏيڻ جهڙيءَ ڳالهه کي ڦٽي ڪرڻ جي اڃا پيدا ڪري، موجب هلس ڪرڻ. پر اهو ڪو ضروري نه آهي ته من جا اهڙي ٿيڪي ڪم هڪ ٻئي پٺيان مٿي ڏيکاريل لهولي سان ٿيندا هجن. ممڪن آهي ته اڳي ڏنل ڳالهه کي حاصل ڪرڻ لاءِ وري من ۾ اڃا پيدا ٿيڪي، پر ايتري هوندي نه ائين نه چئي سگهيو ته من جا اهڙي سڀ ڪم بلڪل اڃا يا يا ئي ٿيندا آهن. جيتوڻيڪ نياءُ ڪرڻ جي ڪچهري هڪ ئي هوندي آهي، پر اهر نه ڪم جا جدا جدا پالڻا ڪيا ويندا آهن. جنهن ته:- پهرين ٽن مدعي ۽ مداعلي يا انهن جا

ڪندا آهيون ۽ همٿا لڳا: ٻن کي ۽ گمان جون الدوليون آهن ۽
 ۽ جڏهن ڪنهن ڪوڙيال مان ”ٺٺ، ٺٺ“ جو شبد لڪرندو آهي،
 تڏهن هر هڪ شبد جو سنسڪار يعني اثر انهن جي ڪنن جي
 دستي من تي اوندو آهي. پر انهن جو من اعڙيءَ سڌريل حاله
 ۾ نه آهي جو هو انهن سنسڪارن کي گڏ ڪري چئي سگهن ٿا،
 همٿا لڳا. الهيءَ ڳالهه کي وڌيان جي پاشا پر هن راسه چئي
 سگهڻي ٿو نه. هيٺو ٿيڪ ڪهڻي انداز هي سنسڪارن جو الڳ
 الڳ گمان ٻنن کي نه ٿئي ٿو، پر انهن ڪيئن سنسڪارن کي هڪ
 صورت ۾ آڻڻ جو گمان انهن جي سمجهه ۾ نه ٿو اچي سگهي. گيتا
 جي آئين اڌ ياء ۾ چيو ويو آهي ته، ”الدوليون (سروشنيءَ جي
 ٻاهرين) ٻڌائين ڪان سريشت آهن ۽ من الدولين ڪان ۽ سريشت
 آهن“ نتا هي الهيءَ واکيه پر اهوئي مرمز اڀل آهي جنهن جو
 اهو معنيٰ بيان ڪري چڪا آهيون. يعني هڪڙهن من سڌريل
 نه آهي. ۽ پوءِ فقط الدولين جو گمان ڪنهن نه فائدي جو نه آهي.
 اسين پيرائين ٻڌائي آيا آهيون ته، هڪڙهن من هڪ هنڌ يعني
 اڪثر نه هوندو، نه پوءِ اکين جي کليل هئڻ تي به ڪجهه ڏسڻ ۾
 نه ايندو، نه ڪن جي کليل رهڻ تي به ڪجهه ٻڌڻ ۾ نه ايندو.
 هن لسي ۽ نه مطلب هيءُ آهي ته، هن دنيا جي ڪارڪانه
 ۾ ”من“ هڪ شئي ۽ نه معنيٰ مٿي آهي، جنهن وٽ گمان الدولين
 جي دستي ۽ نه سڀ مال پهچي ٿو، ۽ اهوئي مٿي ان مال
 جي ڀاڄ ۽ نه سڀ ڪجهه ٿئي. هاڻي اسان کي الهيءَ ڳالهه لسي
 ۽ چار ڪرڻو آهي ته، ته ڇا يا اهو پرهند ڪوڙي دستور ڪيو
 ۽ نه ٿو، ۽ جنهن کي من عرصه لاءِ ”من“ چولدا آيا آهيون،
 ته ڪيترا ڀيرا ٿي سگهن ٿا ۽ هڪ ئي من کي، سندس جدا
 ۽ جمع ۽ اڌ ڪرڻ ۽ نه هڪ ئي خدا لاءِ ڏيئي سگهجن ٿا.

نڌيءَ ۽ هن

دستي من تي هي سنسڪار ٻن لاءِ ٿئي ڪندو

ٻئي ڪنهنڪي به معلوم نه ٿي سگهندا ۽ اسين مٿي ڏيکاريل ڪنهن واري پدارت کي ڪنهن به وقت ڏسڻ تي سون جي نالي سان پاڪارينداسين، اهيءَ کانسواءِ انکي ٻين پدارتن کان الڳ ۽ سولنتر ٻڌڻ چولنداسين. جهڙي ريت ٻاهرئين مال کي الدر آڻڻ ۽ الدرئين مال کي ٻاهر پهچائڻ لاءِ، ڪارخاني کي دروازا هولدا آهن، تهڙيءَ طرح، منس جي ديهه ۾ ٻاهرئين مال کي الدر آڻڻ لاءِ، گيان هڪ قسم جو دروازو آهي ۽ الدرئين مال کي ٻاهر پهچائڻ لاءِ ڪرم الدر پون دروازو آهن. سڄ جون ڪرڻائون (نروڙا) ڪنهن پدارت تي ٻئي جڏهن پئتي موٽي اسانجن اکين تي پونديون آهن، تڏهن اسانجي آتما کي ان پدارت جي روپ جو گيان ٿيندو آهي. ڪنهن پدارت جي گند (وءِ) جا سونڌم ۾ ماڻو جڏهن اسانجي لڪ جي نشتن (لسن) سان ٽڪرندا آهن، تڏهن اسان کي ان پدارت جي گند (وءِ) جي خبر پوندي آهي. ٻين گيان الدرئين جا ڪم به اهڙي دستور ٿين ٿا. جڏهن گيان الدر پون اهڙي دستور، پنهنجو پنهنجو ڪم ڪنديون آهن، تڏهن اسانکي ٻاهرئين پدارتن جو گيان ٿيڻ لڳندو آهي. ٻي گيان الدر پون جو ڪجهه ڪن ٿيون تنهنجو خود کين ڪو به گيان نٿو ٿئي ۽ جنهنڪري گيان الدر پون کي ”گيانا“ يعني ”ڄاڻندڙ“ نٿو چئي سگهجي. ٻي اهن کي ٻاهرئين مال جي الدر اچڻ جو دروازو چئي سگهجي ٿو. اهيءَ دروازي مان، مال جي الدر اچڻ تي، ان مال جي لاهه ٺوهه جو ڪم من کي ڪرڻو پوي ٿو. مثلاً - جڏهن ٻارهمين اچي ڪنهن گهڙيال ۾ گهٽڻا لڳڻ شروع ٿيندا آهن، تڏهن اسانجن ڪنن کي يڪدم معلوم ٿيندو آهي ته، ڪيترا لڳا، ٻي چئن چئن گهڙيال ۾ ”ٺٺ، ٺٺ“ جو هڪ ٻئي پٺيان آواز ٿيندو آهي. ٺٺن ٺٺن، هوا جون لهرون اسانجي ڪنن جي پڙدي تي اچي ٽڪرنديون آهن ۽ نشتن (لسن) جي وسيلي هر هڪ شيد جو پهرائون اسانجي من تي. الڳ الڳ اثر ٿيندو آهي ۽ اسين اهن شيدن کي گڏي، مقرر

طاقتن کان پری وویک نالی هک لڑالیء طاقتن کی میچ، ضروری
نہ آھی بلکہ هک ڀل آھی.

اسانچن شاسترن جو مختصر رايو

آذ دیوک مہ لسبت اسانچن جهولن شاسترن جو آخرین فیصلو
نہ آذ دیوک مہ جهڙو آھی. اسانچا شاستر، ڪنهن ڳالهه کی
سالتی کی من سان ویچار ڪرڻ جي سدائیت کی بالکل عزت
جی نظر سان ڏسن ٿا. پر انهن جو چوڻ آھی تہ، ڌرم-اڌرم جو
فیصلو ڪندڙ ٻڌي الڳ نہ آھی. انهن شاسترن ۾ انهن
ڏیکاریو ویو آھی تہ، من جیترو سڌريل ۽ بالکل هولدو، ایترو ئي
چڱي ۽ ریت ڀلي ۽ پری جو فیصلو ڪری سگهندو، تنهن لاءِ،
من کی بالکل صورت ۾ آڻڻ جي هر هڪ منش کی دل و جان سان
ڪوشش ڪرڻ گهرجي. پر الهیءَ سان گڏ اسانچا شاستر الهیءَ
ڳالهه کی میچ لاءِ تیار نہ آهن تہ، وویک جي شڪتی، ڪا
رواجی ٻڌيءَ کان الڳ، شيء آھی. بالکل آڳاٽي سمي ۾، اسانچي
شاسترن اڌر، منش کی ڪهڙيءَ ریت ڪیان حاصل ٿئي ٿو، ۽ انجي من
یا ٻڌيءَ جا ڪم ڪهڙي دستور ٿين ٿا، انهن ڳالهمن لسبت بلڪ
سک ۽ حیات ڪم ۽ ریت آهي. الهیءَ جاچ کی ڪیتر- ڪیتر گه

طاقتن کان پري وڌيڪ لالي هڪ لڙاليءَ طالع کي مڃڻ ضروري نه آهي بلڪ هڪ ڀل آهي.

اسانچن شاسترن جو مختصر رايو

آڌ ڀوک مع نسبت اسانچن جهولن شاسترن جو آخري فيصلو آهي. آڌ ڀوک مع جهڙو آهي. اسانچا شاستر، ڪنهن ڳالهه کي سائنسي من سان ويچار ڪرڻ جي سڌالت کي بلڪل عزت جي نظر سان ڏسن ٿا. پر انهن جو چوڻ آهي ته، ڌرم-آڌرم جو فيصلو ڪندڙ ٻڌي الڳ نه آهي. انهن شاسترن ۾ انهن ٻه ڏيکارڻ ويا آهن ته، من جيترو سڌريل ۽ ڀڪل هوندو، ايترو ئي چڱيءَ ريت ڀلي ۽ پري جو فيصلو ڪري سگهندو. تنهن لاءِ، من کي ڀڪل صورتحال ۾ جي هر هڪ منهن کي دل و جان سان ڪوشش ڪرڻ گهرجي. پر الهيءَ سان گڏ اسانچا شاستر الهيءَ ڳالهه کي مڃڻ لاءِ تيار نه آهن ته، وڌيڪ جي شڪتي، ڪا رواجي ٻڌيءَ کان الڳ شيءِ آهي. بلڪل آڳاٽي سمجهي ۾، اسانچي شاسترن اندر، منهن کي ڪهڙيءَ ريت ڪيان حاصل ٿئي ٿو، ۽ انجي من يا ٻڌيءَ جا ڪم ڪهڙي دستور ٿين ٿا. انهن ڳالهه من نسبت بلڪ سوکيم ڇنڊ، ڇاڻ ڪٽي ويڻي آهي. الهيءَ ڇاڻ کي ڪيتر-ڪيتر ڳالهه، وڃڻ، ڇوڙ ۽ ڀوڳ آهي. ”ڪيتر“ معنيٰ شري، ۽ ”ڪيتر ڪم“ معنيٰ آتما. اهو ڪيتر-ڪيتر ڳالهه وڃڻ وڌيا جو بنياد آهي. الهيءَ ”ڪيتر ڪيتر ڪم“ جي پوري ڪيان حاصل ٿيڻ تي، وڌيڪ شڪتي ڄا، بلڪ ڪنهن به من جي ڏيوتا جي، آتما کانسواءِ، هستي مڃڻ نه ايندي. اهڙيءَ حالت ۾ آڌ ڀوک مع خود بخود ڪمزور ٿي پوندو. تنهنڪري اسين هن هنڌ ڪيتر-ڪيتر جي ٿوري ۽ ايتار ڪرڻ ضروري سمجهون ٿا. جنهن مان ڪيتا جي ڪيترن سڌالتن جي سڃي مرم کان به پڙهندڙ چڱيءَ پر واقف ٿي ويندا.

ديهم جو ڪارخانو ۽ اندرين جي هلچل

ڪيتر يعني منهن جي ڏيهه هڪ وڏو ڪارخانو آهي. جهڙي

ديوتا هڪ ئي آهي ته پوءِ انڌو ۽ دڙي ڪٿان آيو؟ هڪڙهن
 ڇهه وڃي ته سڄا ۽ ملڪي دسر موجب وريڪ ٻڌي ۽ نه ٻه
 پوي ٿو. ته پوءِ وري وريڪ جي سيمبوليتا (خود پيدا ٿيل
 دائمي) وري ڪٿي رهي؟ جيئن جيئن منش پنهنجي حالت
 سڌاريندو وڃي ٿو، تنهن ٿي سندس من ۽ ٻڌي ۽ جي ۽ آلتني
 ٿيندي وڃي ٿي. اهڙيءَ ريت ٻڌيءَ کي آلتني ۽ ٿي آلتني سبب
 جنهن ڳالهه جو وڻجڻ مائڻو پنهنجي جهنگلي حالت ۾ ٿي ڪري
 سگهيو، تنهنجو وڻجڻ بلڪل سهڻائيءَ سان جلد ڪري سگهندو.
 يا انهن چوڻ ڪوڙ جي ته ٻڌيءَ جي آلتني ٿي سڌاري جو بنياد
 آهي. منش، جو هن جي من يا ملڪيت ڪٿي جي خواهش ٿي
 وڃي، سو انهي دوران جي ضابطي جو نتيجو آهي. اهڙيءَ طرح
 من جي اها شڪتي نه، جنهن سان ٻلي ۽ ٻري جي ڳڻ ڪري ڪئي
 وڃي ٿي، نه ٻري نه وڌيڪ ٿي وڃي ۽ آخر هوءَ ڪن
 ڪن ڳالهين ۾ اهڙي ته ٻڙ ٿي وڃي ٿي، جو انهن ڳالهين تي بيان
 وڻجڻ ڪئي ٿي اسين لکي ۽ جو فيصلو ڪري ڇڏيندا آهون.
 جڏهن اکين سان ڪا وڃي يا ذورالهن شيءِ ڏسڻي هوندي
 آهي، تڏهن پنهنجي لس کي واهي انداز ۾ ڇڪڻو ٻولندو آهي ۽
 ۽ اهو ڪم اهڙو جلد ٿي ويندو آهي، جو اسان کي نه انهي ڪا
 پوڇهه ٿي ته ٻولندي آهي. پر، ڇا انهيءَ ڳالهه جي سچائيءَ تي
 اعتراض ورتو ويو آهي؟ مطلب ته منش جو من سڌائين سڀني
 ڪمن ۾ هڪ جهڙو ٿي وڃي ٿو. اها ڳالهه بلڪل بي بنيادي آهي
 نه، ڪاري. ڪوري، هڪڙي يا ڳوڻاڻي جو فيصلو ڪندڙ ٻڌي
 هڪ آهي، ۽ ٻلي- ٻري جو فيصلو ٿي ٻڌيءَ کي ڪرڻ
 پوي ٿو. انهيءَ ڳالهه جو ڳجهه نقطو اهو ٿي آهي جو ڪن جي ٻڌي
 هلڪي ٿي ٿي، ۽ ڪن جي ٻڌي ڪم جو جلد ٿي يا دير سان
 ڪرڻ نقطو اها ٿي منحصر آهي. يورپ جي آزاد پوک مس
 وارن وڌائين جو چوڻ آهي ته، من جي سڀاويڪ يا ندرتي

گهر جي ڀاءُ، هر هڪ ڄاڻي ٿو ته، اڄهن والگر، ڪ
 اکر جي هونجھاري جو سوال هر هڪ اڳيان، موقعي موجب
 ايندو آهي ۽ الهيءَ سوال سمجھ ڇڏا ماڻهن جا جدا
 زايا هوندا آهن. هاڻي سوال آهي ته، جيڪڏهن وڌيڪ ڏي
 هڪ ئي آهي ته پوءِ الهيءَ وڌو جو ڪهڙو سبب؟ بس الهيءَ
 سبب ئي ڇڏو ٿو وڃي ته، جنهن منش جي ٻڌي جيتري سڌري
 ۽ ٻڪل هوندي، اوتريءَ لياقت موجب ئي هو ڪنهن ڳالهه جو
 فيصلو ڪري سگهندو. ڪيتري ئي انداز ۾ اهڙا جهنگلي ۽ اڻ
 سڌريل منش ملن ٿا، جي ڪنهن جي هچا کي ڪوڏو نه سمجهن ۽
 ايترو ئي نه بلڪه اهي ڪل ماڻهن جو گوشت به وڏي چاه سان
 کائيندا آهن. جهنگلي ماڻهن جي مثال کي ڇڏي ڏيو، سڌاري
 جي چوڻيءَ تي ٻهٽل ملڪن ۾ به ڏٺو ويو آهي ته، ملڪي دسر
 موجب جا ڳالهه هڪ هنڌ ڪار جوڳي سمجهي ويندي آهي، باقي
 ڏس ۾ عزت جوڳي پئي سمجهي آهي. مثلاً - هڪ زال جي ويٺي
 پيءُ زال سان وهانءَ ڪرڻ کي ولايت ۾ ڌڪار جوڳو سمجهو وڃي
 ٿو، پر اسانجي ڀارت ۾ ائين نه آهي. پريءَ سڀا ۾ مٿي جي
 پڙهي لاهڻ هندستان ۾ بي عزتيءَ جي ليڃاڻي سمجهي ويندي
 آهي، پر الگر ۾ مٿي جي ٽوپي لاهڻ اهڙن موقعن تي عزت جي
 ليڃاڻي سمجهندا آهن. جيڪڏهن اها ڳالهه سچي آهي ته، ايشور
 کان مليل ۽ سپاويڪ يعني قدرتي ويچار شڪتيءَ سبب ئي خراب
 ڪمن ڪرڻ ۾ لڄ ٿيندي آهي ته ڇا ماڻهن کي هڪ ئي ڪم
 ڪرڻ ۾ هڪ سمان ئي لڄ نه اچڻ ڪپي؟ وڏا وڏا خولي ۽ ڌاڙيل
 هڪوار جنهن جو لڪ کائيندا آهن اتي هٿيار ڪٽڻ ۽ رو
 مڃهندا آهن. پر وڏي سڌاري جي هار هڻندڙ پڇمي جاليون
 پنهنجي پاڙيسريءَ جي مال بچائڻ کي ئي ڏسڻي پگتيءَ جو
 لوڻ کائينديون آهن! هاڻي سوال آهي ته، جيڪڏهن وڌيڪ

سڳارڻ جي ضرورت نه آهي. آڌيوڪ مھ وارن جي الهيءَ
 دليل ٿي، آڌيوڪ مھ جي ھامين جو اھو اعتراض آھي تہ،
 اسين فقط ڪنھن ھڪ۔ اڌ ڳالھ جو مصلو ھڪدم ڪري سگھون
 ٿا نھن ڪري ائين چئي تہ سگھبو تہ ڇھن ڳالھ جو ارڙھ
 ويچار سان ڪھو وڃي ٿو، سا ڳالھ ان کان الڳ آھي. ڪنھن ڳالھ
 يا ڪم جو جلدی يا ڏيري ڪرڻ، اڀياس ٿي منحصر آھي. حساب
 جو مثال وٺو. ھڪ واپاري، مڻ جي ملھ ٿي، سرن ۽ آن جي
 قيمت ٻڪدم ٻڌائي سگھي ٿو، الهيءَ ڪري ائين چئبو ڇا تہ
 ان جي حساب ڪندڙ شڪتي، ڪنھن چڱي حسابي کان ٻئي
 ٺھڻي جي آھي؟ اڀياس ھتي ڪري ڪو ڪم اڏڙو سولائيءَ ۽
 ٿڌائيءَ سان ڪري سگھجي ٿو، جو بنا ويچار ڪئي تہ ڪوشش
 ان ڇڏي ڇڏي. ھڪ چالاڪ نشان باز اڏامندڙ پکيءَ
 کي تہ سولائيءَ سان چئي سگھي ٿو، الهيءَ ڪري ڪو ائين چئي
 سگھبو ڇا تہ، نشان بازيءَ جو ڪو الڳ ڊيوٽا آھي، پر نشان
 بازيءَ، يا پکيءَ جي چال کي چالڻ وغيرھ، ڪو واهياس ڪم
 نه سمجھبو. ٺھڻن لھڻن لھڻن اھا ڳالھ پوسد آھي تہ، جڏھن ھو
 لڙائيءَ جي ميدان ۾ پھچي ڇو طرف سوکھم نظر سان ڏسندو ھو،
 تڏھن انجي ڏٺا تہ ٻڪدم اھا ڳالھ، اچي ويندي تہ شعو ڪپڙي
 ھنڌ ڪمزور آھي. پر اتري ۾ ٿي ڪنھن اھا ڳالھ، مٿو تہ ڪتي
 تہ لڙائيءَ جو فن تہ ڪو سوئتر ڊيوٽا آھي، ۽ اڄو اھن مالھڪ
 ورڻن يا شڪتين سان سھند تہ آھي. الهيءَ ۾ تہ ڪو تہ
 شڪ نه آھي تہ، ڪن جي ٻڌي ھڪ ڪم ۾ سڀاويڪ ڪم ٿي
 ڏئي، ۽ ڪن جي ڪھت۔ پر ڪھول الهيءَ ڪھت وڌائيءَ سبب
 اسين ائين ٿا چئي سگھون تہ اھن ٻھن جي ٻڌي بلڪل جدا
 آھي. الهيءَ کانسواءِ اھا ڳالھ نه سچي نه آھي نه ڪو۔ اڪرم يا
 ڌرم۔ اڌم جو لڙائيءَ ھڪدم ٺھو وڃي. ڄمڪڏھن ائين ھتي
 ھا تہ پوءِ اھو سوال ٿي ٻڌا تہ ٿئي ھا تہ، غلام ڪم ڪرڻ

جو ڪول ٿو ڪهي ۽ نظر سان سڪه ڏکڻ تي نظر ڪري ڪو وڃي
 ٿو. ڪول ٿو ڏورالديشي يا ٻي ڪهي نظر ڪنهن کي اها ڳالهه ٿئي ٻڌائي
 سگهي ته ”تون ڪنهن ڪر“ يا توکي ائين ٿئي ڪرڻ گهرجي.“
 ڇاڪاڻ ته ايت اها ڏورالديشي منهنجي جي ٿي آهي، نه ڏي وٺا جي.
 الهيءَ ڪري اها ڏورالديشي پنهنجو پريانگ ڪول منهنجي تي ٿي
 وڃي سگهي ٿي. الهيءَ لاءِ اهڙي وقت اسان کي ڪنهن نه اهر
 مارڻ تي هلڻ يا ڪنهن مولجھاري مان نڪرڻ لاءِ پريوڻا يا آڱينا
 يا اشارو ڪندڙ اسان کان وڌيڪ سرشت يا اڌ ڪاري هئڻ گهرجي.
 ۽ اهو اڌ ڪاري ايشور جي ڏال سد آسند وڌيڪ ٻڌي آهي، جا
 منهن کان ڪنهن درجا سرشت هئڻ سبب منهنجي تي پنهنجي
 اڌ ڪار ڄمائڻ ۾ سمور آهي. اها سد آسند وڌيڪ ٻڌي سو، ميو
 (يعني خود پيدا ٿيل) آهي ۽ الهيءَ ڪري وهندڙ ۾ ائين ڇوڻ
 جي ريت پئجي وئي آهي ته مولڪي ملائي ڪم ڪرڻ لاءِ ”من
 ٿو ٿا“ پريوڻا ٿو ڪري. ڪنهن پري ڪم ڪرڻ کان پوءِ پنهنجن
 وقت ماڻهوءَ کي پڇڻاڻو ٿيندو آهي. تنهن وقت سدس من ڏي وٺا
 منهنجي لڄائڻ شروع ٿي و آهي، ۽ ان کان پوءِ به وقت ٿو ڪم ڪري.

ليمن جو اچي ٿو ٽڪرو لڳي ته اها لکي من ڏيوتا جوئي
 منهن ڏسڻ ڪورجي. من ڏيوتا جي ڌرم. اڌرم جي گهٽ وڌ
 پاڻ جي اها پهرست هڪ ڪرڻڪار کي ڄاڻي. سان واپار ڪرڻ
 ئي ملي آهي، جا هن پنهنجي ڪرڻڪار ۾ شامل ڪئي آهي. *الهيءَ
 پهرست ۾ اهو ته سان ٻيل اتر پاڻ کي پهرين لهر ڏلو ڏيو آهي،
 ۽ الڪان پوءِ ٻاهر، شڪر، ڦاٽو ۽ ڏيا وغيره پاڻ کي سلسلي
 وار هيئن ڏسڻ ۾ رکيو ويو آهي. هن ڪرڻڪار جو چوڻ آهي
 ته منهن ڏسڻ جي ڪرڻ يا پاڻ کي ئي هيئن ڏسڻ جي پاڻ کان
 وڌيڪ مان ڏيڻ ڪورجي، يعني هن وڌوان جو چوڻ آهي ته
 هڪڙو هن هڪ ئي وقت ڪي به ڪرڻ يا ڌرمي لاڙا جي پاڻ ۾
 ٽڪرن ته ان وقت منهن ڏسڻ جي پاڻ کي هيئن ڏسڻ جي
 پاڻ کان اڳ پهرين ڪرڻ ڪورجي. الهيءَ دستي کان سواءِ ڪرم.
 اڪرم يا لمٽيءَ. الٽيءَ جي لڙيءَ ڪرڻ جو پوءِ چارو آهي ئي
 ڪون. ڇاڪاڻ ته اسين ڪڏهن ڏوراند بهي. سان هن ڳالهه جي چنڊ
 ڄاڻ نه ڪريون ته ”گهڻن ماڻهن جو سک“ ڪنهن آهي، ته اهي
 گهٽ وڌ پاڻ ۾ اها لکي ائين چوڻ جو ته اڌڪاري نه آهي ته
 ”چنڊهن ڳالهه مان گهڻن ماڻهن کي گهڻو سک ملي، سالي ڳالهه ڪرڻ
 ۽ الهيءَ ڪري آخر الهيءَ سوال جو به ڪو جواب نه ملو ته مان،
 جنهن ۾ گهڻن ماڻهن جو گهڻو فائدو يا سک آهي سو ڪرم جو
 ڪرمان. اهڙيءَ حالت ۾ ڇو هڪڙو چنڊ جو نئين قائم رهي ٿو،
 راجا کان اڌڪار پراپت ڪرڻ کان سواءِ ڪنهن جڳ جي لاءِ
 ڪرڻ ئي جهڙيءَ طرح انجي لاءِ طرف ڪو نه ٿو ٺهاري، ٿو ٺهي
 طرح ان ڪارڊ. اڪارڊ جي لڙيءَ جي اهي مٿي پليٽ لهندي،

* الهيءَ ڪرڻڪار جو نالو James Martineau آهي. هن اها

پنهنجي Types of Ethical Theory (Vol. II) نالي

ڪتاب ۾ لکي آهي. ماڻهن جو پنهنجي مٿي کي Idio-psychological

اسان لکي آڌوڪ چئون ٿا.

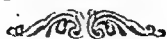
آيل ٻن رستن مان هڪ لاپڏاڻڪ رستي تي هلڻ جو اشارو ڪندو. اهوئي سبب آهي جو ٻين سنهي ديوانن کان من ديوتا کي سريشت ڇڏو ويو آهي. من ديوتا ۾ اڃا ڪروڙ يا لوپ وغيره من جي سنهي وڪارن کي شامل نه ڪرڻ گهرجي؛ ”من“ شيد مان ايشور جي ڏل الهيءَ پراڪرڻڪ (قدرتي) شڪتيءَ جي معنيٰ وٺڻ گهرجي، جنهن جي وسيلي هر ڪنهن ڪرم جي چڱائيءَ يا برائيءَ جو لڙڻيءَ ڪري سگهجي ٿو. الهيءَ شڪتيءَ کي ”سد اسد وويڪ ٻڌيءَ“ جي نالي سان پڪاريو وڃي ٿو * ڪنهن به شڪ ۾ قاسط ويل جهڪڙهن منهن، من کي شامت ڪري يا پاڻ کي هڪ چمپ ڪري ويچار ڪرڻ لڳندو ته کيس اها سد اسد وويڪ ٻڌي بلڪل پوري رستي تي هلڻ ۾ ڪڏهن به دغا نه ڏيندي. هيءُ جو اسين وقت اوقت اڙن موقعن تي ”پنهجي من پٺيان“ هلڻ جو ماڻهن کي اڀايش يا صلاح ڏيندا آهيون، تنهنمان به اهوئي مطلب سڏجي ٿو. هن وڏي ديوتا وٽ هر هميشه هڪ وڏي سوچي (فهرست) موجود رهي ٿي، جنهن ۾ ڏيکاريل آهي ته ڪهڙيءَ ويل ڪهڙي ديوتا جو وڌيڪ ڇڏو مڃو وڃي. اهو من جو وڏو ديوتا وقت اوقت الهيءَ فهرست موجب پنهنجو لڙڻيءَ ظاهر ڪندو آهي. سمجهو ته ڪنهن وقت آئمر ڪيا ۽ اهڙا جو پاڻ ۾ وڙو پيدا ٿئي ٿو، ۽ اوقت اهو سوال اچي ٿو پيدا ٿئي ته ڏڪر جي اوکيءَ ويل ڌرمي شاسترن جي لشد يعني منع ڪيل شيءِ به ڪاٺ ڪهڙجي يا نه؟ اهڙي وقت جهڪڙهن اسين شالتيءَ سان ويچار ڪنداسين، يا من ديوتا کي الهيءَ سوال کي حل ڪرڻ لاءِ پاران ڪنداسين، ته هر يڪدم اها فتويٰ ڏيندو ته ”اهڙي آيت ڪال ۾ پلي نه ڪاٺ جوڳي شيءِ به ڪاٺو“. اهڙيءَ ريت جهڪڙهن سوارف ۽ پاران يا ٻين ڌرمي

* الهيءَ سد اسد وويڪ ٻڌيءَ کي ئي الگريزيءَ ۾

Conscience چون ٿا.

آهي. اهڙيءَ ريت هڪ جي پاڻاڻي تي، گج ڏيڻ وٺڻ، مانا الهيءَ
 ويچار ڪرڻ کان اڳ ئي نه، ”عام لوڪن کي هن گج بهارڻ مان ڪيترو
 سڪ ملندو؟“ ان هڪ کي گج بهارڻ لاءِ لاچار ٿي ويندي آهي.
 مطلب نه من چون سپاويڪ يا قدرتي ورهون ئي ڪرم يا ڪرم
 يوڪ شاستر جو بنياد آهن. اسان کي اهي قدرتي مالڪ ورهون
 ڪنهن کان نه ورتون ملن، بلڪ اهي ورهون سوير يعني خود ئي
 پيدا ٿيل آهن. جنهن وٺڻ جي آس ٿي وٺي لاءِ ڪري ٿو؛
 ان وٺڻ کيس لاءِ ديوتا جي پوڻا ٿئي ٿي، ۽ آخر اهو چي ان
 لاءِ ديوتا جي پوڻا ٿا موجب ئي لاءِ ڪري ٿو. پر جيڪڏهن
 اهو چي ان پوڻا ڏانهن ڪو ڌيان نه ڏئي پنهنجي هلائيندو،
 نه پوءِ هو ڪڏهن به پورو لاءِ نه ڪري سگهندو. لاءِ ديوتا
 وانگر ديا، اٻڪار، شڪر گذاري ڪرڻو، يعني فرض، ڀرم، ڌوڳ
 وغيره ڪن سان پورو من جي ورتن کي ديوتا ئي سمجهڻ
 گهرجي. هر هڪ منس سپاويڪ الهن ديوتائن جي شد سروب کان
 واقف هوندو آهي. پر جيڪڏهن ڪو منس لوم، اٻڪا، يا ساڙي
 وغيره اڻڪڻ جي ٿندي پر ڦاسي الهن ديوتائن جي پوڻا ٿا
 اشارن ڏانهن ڌيان نه ڏيندو ته ان ديوتائن جو ڏوهه نه سمجهندو.
 الهيءَ پر نه ڪو شڪ نه آهي نه ڪنهن پيرا الهن ديوتائن پر نه.
 ورت پيدا ٿيو پوي، ۽ اٽل وڏا وڏا وڏا وڏا وڏا وڏا وڏا وڏا وڏا
 نه ڪهڙي ديوتا اڳيان يا ڪهڙي ديوتا جي پوڻا ٿا ڪي وڌيڪ
 مان ڏيڻ گهرجي. الهيءَ ڪري اهڙي وقت متين منجهل ٻنڌ
 کي سمجهائڻ لاءِ لاءِ يا ديا وغيره جي ديوتا جي صلاح نه، بلڪ
 پئي ديوتا جي پوڻا (اشاري) ڏي ڏسڻ جي ضرورت آهي.
 پر اهڙيءَ وٺڻ جيڪڏهن اڌانهن ويچار يا سڪ نه جي ڪهڙي
 وڌائڻ جي جهڳڙي پر (يعني آزاديءَ جي سڌاڻن پر) نه
 پئي، اسين پنهنجي من ديوتا جي شاهدي وٺنداسين، نه هو ڪڏهن
 اسان کي متين مڙهاري کان ڪڍي ٻار ڪندو، يعني سامهون

آدياڻ ڇهون

آديوڪ مٽ ۽ ڪيتر - ڪيتر گيم ويچار

ڳالهائڻ اهڙي گهر جي جو سڄي جي ڇاڻيءَ ۾ ڇاڻيل هجي
۽ هڪ اهائي هلجي جا من کي شڏ لڳي.

منو - مهر لي ۹-۶

پڇهي ودوانن جا رايو

ڪرم - اڪرم جي لڏڪڻ ڪرڻ لاءِ آڏي پوڙي مٽ کانسواءِ
ودوانن جو هڪ ٻيو مٽ به آهي جنهن کي ”آڏي پوڙي مٽ“ چيو
ٿو وڃي. هن مٽ جي هامين جو چوڻ آهي ته ڪرم - اڪرم
جي لڏڪڻ ڪرڻ ويل منهنجي ڳالهه تي ڌيان ڏيو وڃي ته
ڪهڙي ڪرم ڪرڻ سان ڪنهن کي ۽ ڪيترو سڪو ڏيئي ملندو
هو آهي ۽ اٽل جي ڳوڙهي جهڙي ۾ به لڏو پوي، ڇا ته اهي
جهڙا نه ڪيترن جي سمجهڻ کان ئي ٻاهر آهن. ائين به لڏو وڃي
سگهي ته هر هڪ پراڻي ڪيول پنهنجي ئي سڪو ئي ڌيان ڏئي
ٿو. هن مٽ جي هامين جو ايترو به چوڻ آهي ته آڏي پوڙي مٽ
جي هامين جو ايترو به چوڻ آهي ته آڏي پوڙي مٽ وارا ڇا به چئون
پر ٿوري وڃي ويچار ڪرڻ کانپوءِ معلوم ٿيندو ته من جون سياويڪ
ورڻيون (جهڪاءُ) جهڙوڪ ڏيا، ٻاجه، پراڻاڪار وغيره ئي منهن
کي ڪنهن ڪرم ڪرڻ لاءِ تيار ڪن ٿيون. مثلاً ڪنهن بي وس
لولي پنڳلي فقير کي ڏسڻ سان ئي من ۾ ڏيا جون لهرون پيدا
ٿي وينديون آهن، ۽ ان ويل من ۾ الهيءَ ڳالهه تي ويچار ڪرڻ
کان اڳ ئي ته دل ڪرڻ مان جڳم ۽ پنهنجي آتما کي ڪيترو
سڪو ملندو، منهنجي منهنجي دان ڪرڻ لاءِ لاچار ڪري ڇڏيندو.

سنساري وهنوار جو نشان به نه ٿيندو. اڄ ڪلهه جيڪي ويدالتر
 گرلٽ پاڙهيا وڃن ٿا، سي سڀ سنڀال مارڇين جا لکيل آهن
 ۽ اهي سنڀال مارڇي هن سنسار کي ڪوڙو ڪڇ ڪري ٿا سمجهن
 تنهنڪري انهن جي گرلٽن ۾ ڪرم يوءَ جو پورو ورڻ لٿو ملي
 وڌيڪ ڄا، الهيءَ مٿ جي هامين سنڀال مارڇي کي ڪرم يوءَ ۾
 ملائي، ائين ثابت ڪيو آهي ته ڪرم يوءَ ۽ سنڀال ۾ سونئتر
 مارڇي يا رستا نه آهن، پر سنڀال ئي فقط شاسترن جو موڪه ڌرم
 آهي. پر اهو ويچار غير مناسب آهي. سنڀال مارڇي جيان ڪرم
 يوءَ مارڇي به ويدڪ ڌرم ۾ الادي ڌال کان هليو آيو آهي ۽
 هن مارڇي جي جاري ڪندڙن ۽ پرچارڪن، ويدالٽ جي سڌالٽ
 کي وٺي ڪرم شاستر جو ٺيڪ ٺيڪ ورڻ ڪيو آهي. پڳرو
 گيتا به الهيءَ مٿ جي آهي. جيڪڏهن گيتا کي ڇڏي ڏجي
 ته نه ڏسڻ ايندو ته اڌيالٽڪ نظر سان ڪرم-اڪرم جي ڄاڻ
 جو اهر دستو، ڪرمن صاحب جهڙن ڪرلڪارن کان خود انگلڊ
 ۾ نه شروع ٿي ويو آهي*. ڄمڻيءَ ۾ نه الهيءَ دستي کان ڳجه
 وقت کان ڪم ورتو ٿو وڃي. ظاهري سرشتيءَ جو ڪيترو به
 ويچار ڪريو، پر جيستائين هيءَ ڳالهه ٺيڪ ٺيڪ معلوم نٿي ڪري
 سگهجي ته هن سرشتيءَ جي ڄاڻ ڪندڙ ۽ اهر ڪرم ڪندڙ
 ڪير آهي، تيستائين نتو جي سڄيءَ نظر سان، منش جي جنم واپس
 لڳي سڄي ڪرڻو (فرض) ۽ آخري مقصد جو ڳجهه، انهن ڳالهين
 ي ويچار لٿو ڪري سگهجي. ظاهري جهڳٽ جي ڄاڻ مان، جيڪڏهن
 اهاڪار جهڙا آخري سڌالٽ ملن ٿا ته امان آهر وڌيا جي
 فٽ نه لٿي گهٽجي، بلڪ پراڻين ۾ هڪ آتما جي هٿ جي ٿي
 تي ملي ٿي. آڌيوڪر مٿ وارا خود پنهنجي مقرر ڪيل حد

* Prolegomena to Ethics, Book, I, Kant's metaphysics of Morals (trans. by Abbot in Kant's theory of Ethics).

آڏ ٻوٽڪ سکر، آدوش يا، مقصد لٿو ٿي سگهي. الهِيءَ ڪري
اهڙي رائي جي پندڻن ”سکر“ شبد جي بدلي
”سکر“ يا ”ڪلهاڻ“ شبد، ٻولي ”ڪهڻن منهن جي ڪيٽي سکر“
واري سڌاڪي کي ”ڪهڻن منهن جو ڪهڙو هڪ يا ڪلهاڻ“ جي
صورت ۾ آڻي ڇڏيو آهي. پر ايتري هوندي به الهِيءَ مع
مر، ڪرم ڪندڙ جي ٻڌيءَ تي ڪجهه نه ويچار لٿو ڪيو وڃي.
جهڙڪڏهن امن ڇهيو وڃي ته وڌيڪ سکر سان گڏ مالڪ سکر
جي ٻڙ ٻوٽ ڪرڻ لازمي آهي ته پوءِ آڏ ٻوٽڪ مع جي ٻاهرين
ڳالهه تي بنياد ٿي پوي ٿي، جنهن ۾ ڇهيو ويو آهي ته ڪنهن
نه ڪرم جو لٽهڻو، فقط ان ڪرم جي ٻاهرين لٽهڻ تي نظر رکي
مقرر ڪرڻ گهرجي. الهِيءَ ڳالهه کي ئي بنياد ثابت ڪرڻ کان
پوءِ ڪنهن نه ڪنهن ڀانگي ۾ اڌ مالڪ مع کي قبول ڪرڻو
پوندو. الهِيءَ سبب اسانجي ڌرمي شاسترن آخر اهو سڌاڪو مقرر
ڪيو آهي ته سڀني پراڻين جي ڪلهاڻ، ڪهڻن جي ڪهڻي سکر،
يا مشهوتي (السلمه) جي آڻي وغيره، لٽيءَ جي لڙڪ ڪرڻ
جي ٻاهرين رستن يا آڏ ٻوٽڪ ڪوٺيءَ سان ڌرم جي لٽي مقرر
ڪرڻ واجب نه آهي، پر ڪٿان پوساڻ جي السلمه سکر، ان سان
شامل رهندڙ ڪرم ڪندڙ جي شڌ ٻڌيءَ کي ئي اڌ مالڪ ڪوٺي
سمجهي، ان سان ڪرم ۽ اڪرم جو فاصلو ڪرڻ نه گهرجي. الهِي
ماڻهن جي ڳالهه تي ڇڏي ڏيو جن قسم کائي ڇڏيو آهي ته، انهن
ظاهرِي نظر ۾ ايندڙ سرشتيءَ کان ڏوراهنءَ تڪ ڪلهاڻ جي منزل
تي وينداسين تي ڪمن. پر جن ماڻهن اهڙي امولي حواس نه
کاڌو آهي، نڪري ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿئي ويندو ته ڪرم
نورڪ شاستر ۾ من ۽ ٻڌي کان نه پري واري لٽه آيا جي، لٽه
ڪلهاڻ کي ئي منهن جو آخرين مقصد سمجهيو ويو آهي. ڪن
منهن ۾ اها غلط فهمي وڌي وئي آهي ته هڪ ٻيو. ويڌانت
مفسر ڏيکارين ٿا ته ڪجهه ٻيو به ٿي ويندو، ۽ هوءَ ان هنڌ

سڪ جي پوڳڻ سان پوري لٿي ٿي سگهي ۽ الهي ۽ ڪري دل ۾
 ڏک جو ڀاڱو گهڻو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. پر الهي ۽ ڏک کي تارڻ لاءِ
 لڙڻ يا استنش ۽ ڪرمن کي پاڙ کان ٿي پئي ڇڏڻ واجب نه
 آهي. واجب نه ائين ئي آهي جو ڦل جي آشا کسي ڇڏي سڀ
 ڪرم ڪندا رهنجن. فقط وڻ ۽ پوک سڪ پورو ٿيڻ وارو نه آهي.
 هو اڻ پورو ۽ ٻيون ڌرم آهي ۽ الهي ۽ ڪري سنڀال ۾ ڪيالي ۽
 منڻ جو سڄو آدرش. الهي ۽ الله ۽ ٻيون ڌرم کان اوچي درجي
 جو هجڻ گهرجي. آتم ٻڌي ۽ سان حاصل ڪيل شالتي سڪ (اڌ ياتمڪ
 سڪ) ئي منڻ جو آدرش آهي ۽ پر اهو اڌ ياتمڪ سڪ ڪيترو نه
 اوچي درجي جو هجي، نه ان سان گڏ سنڀاري جيون ۾، هن
 دل ۾ جي ٻين ضروري شين جي نه ضرورت آهي ۽ الهي ۽ ڪري
 سدائين لشڪار ٻڌي ۽ سان ڪرم ڪرڻ گهرجي. اهي سڀ ڳالهون
 ڪرم يوگ شاسترن موجب ثابت ٿي چڪيون. الهي ۽ صورت
 ۾ سڪ جي لفظ نظر سان ويچار ڪرڻ ٿي، الهي ۽ ڳالهه ٻڌائڻ جي
 ضرورت نه رهندي نه، آڌ ياتمڪ (الدرين کي معلوم ٿيندڙ)،
 سڪن کي ٻارم وٺڻو (اتر شيء) سمجهي ڪرمن جي فقط سڪن ۽
 ڏک جي ٻاهرين نتيجن جي نور ٿڪ سان لٽيپٽي جو فيصلو ڪرڻ
 اتي واجب آهي. ڇاڪاڻ ته ڇا شيء پوري ۽ حالت ۾ پهچي لٿي
 سگهي، تنهنڪي ٻارم وٺڻو چوڻ چٽڪ ٻارم وٺڻو شمد جي مٿي
 يلص ڪرڻي آهي. جنهن صورت ۾ اسانجي ٻارم وٺڻو يا مقصد اڻ
 پورو ۽ الله آهي، تنهن صورت ۾ اميد ۾ ويهي رهڻ مان الله
 نتيجي کانسواءِ ٻيو ڪجهه نه فائدو نه ملي سگهندو. ”گهڻن جي
 گهڻي سڪ“ الهي ۽ شيدن جي مجموعي ۾ جو ”سڪ“ شيد ڪم
 آيل آهي، تنهنجي مطلب لسٽ خود آڌ ياتمڪ مع جي هامين
 جي رائي ۾ ئي ورتو آهي. اهڙن ماڻهن مان گهڻن جو چوڻ آهي
 ته، گهڻو ڪري منڻ وڻ ۽ پوکڻ کي بس هڻي فقط سڄ ۽ ڌرم
 لاءِ جان ڏيڻ ٿي نه نيار ٿي ويندو آهي ۽ الهي ۽ ڪري، منڻ جو

خزاا موجود هجن، سولي پگوان“ جواني سگهي ٿو“ جنهن صورتحال
 ۾ خود پگوان ئي آڏو ٻوٽڪ يعني دلاري طاقت ضرور سمجهي ٿو.
 ڪنهن صورتحال ۾ الله جي پرتواري ڪري، اڌ ٻوٽڪ شڪستي
 يا سکه سان گڏ آڏو ٻوٽڪ شڪستي يا سکه حاصل ڪرڻ ضروري
 آهي. ڪرم يوڪ شاستر جو اهو چوڻ نه آهي ته ڪوري آخر ڪمان
 جي ئي ماڻها ٿي ويندا رهن. اها ڳالهه نه سڀاڻي مارڻن ڪي ئي
 منظور آهي، ۽ اهي ئي چون ٿا ته سسار ڏک سان پورو آهي،
 تنهنڪري ان سان پڪدم لاڳاپو لاهي ڇڏڻ گهرجي. خدا خدا
 مارڻن جي الهن سڌا ڪي هڪ ڪري گيتا جي اوت جو اوت
 ڪرڻ واجب نه آهي. ٻار رکڻ گهرجي نه، گيتا چوڻي اهو راتو
 آهي نه، ”ڪمان رهڻ اٿس، آسري سمجهي (ليچتا جو خزاو)
 آهي.“ الهه مان اسانکي اهوئي ابديش ملي ٿو ته، ڪمان سان
 گڏ اٿس، ۽ اٿس سان گڏ ڪمان، يا شاستر (آمر آند) سان گڏ
 اٿس (سساري آند) جو هڪ ڪرڻ ضروري آهي. ڪمان سان
 اٿس، هي ضروري مڃڻ ٿي، ڪرم جي ضرورت خود اٿس
 ابتدا ٿي ٿي. منو مهاراج جو چوڻ آهي ته، ڪرم ڪندڙ منس
 ٿي هن سسار جي ڏن وغيره شڪستي حاصل ڪري سگهي ٿو.“
 البو مان نه اها ڳالهه ثابت ٿي آهي ۽ گيتا ۾ نه اوجن کي اهڙوئي
 ابديش ڏنو ويو آهي. الهه ئي ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته،
 موڪه، هي درشتي، موجب ڪرم جي ضرورت نه هئڻ سبب
 آخر. يعني ڪمان اوڻڻ ۾ سڀني ڪرم کي ڇڏي ڏيڻ گهرجي.
 پر هتي فقط سکه ڏک هي مولچاري کي سمجهائڻو آهي، ۽ جنهن
 صورتحال ۾ موڪه ۽ ڪرم جي روپ جي نه ڄاڻ نه ڪئي
 وڃي آهي، تنهن صورتحال ۾ ڪيل سوال جو جواب هن هڪ
 ڏيئي ٿو سگهجي. يارهن اڌ ٻوٽڪ ۾ اسان ڏيکارينداسين ته هڪ
 سوال ڪنهن نه اڃا آهي.

سساري سکه ملڻ جو آدرش نه آهي

۽ ڏک به جدا ۽ سولتر شيون آهن، سکه جي اڃا فقط

سندس شين ڪرڻ لڳو. هڪ ڏينهن ٻر هلاڪ، اڀر ڏيندي،
الدر کي چيو ته شين (سڄي ۽ ڌرم جي رهنمائي) تي ٽنهن لوڪن
جي راج هڪ ڪرڻ جي ڪنجي آهي، ۽ ”شين تي شريعت“ (فائد ڏيندي)
آهي. الهيءَ اڀر ڏينهن کانپوءِ ٻر هلاڪ، الدر کي چيو ته مان ٽنهنجي
امت سمور تي بلڪل خوش ٿيو آهيان، الهيءَ لاءِ تون مولڪان هڪ
ور ڪهر. اهي شين ٻڌي، ٻراهن جي روپ وارو الدر چوڻ لڳو
ته، ”ٽنهن پنهنجو شين مولڪي ڏيو.“ ٻر هلاڪ جي ”ٽنهن تي
ليندو“ چوڻ تي، شين سان گڏ ڌرم، ستين، ورهه، ڌن ۽ ايشوريه
(طاقت وغيره) ڏيول، ٻر هلاڪ جي شرير مان اڪري الدر جي
شرير ۾ لنگهي ويا ۽ الدر وري ٽنهن لوڪن جو راج هڪ ڪيو.
اها جهولي ڪٿا، پهرين ڏينهن کي مهاڀارت جي شائين ٻرو.
ٻڌائي آهي. متين سڀا ڏيندڙ ڪٿا مان معلوم ٿئي ٿو ته فقط
ايشوريه (سنساري طاقت) کان جيتوڻيڪ ٻر هڪ ڪيان اڻڇي ڌر جي
جو آهي، پر جنهن کي هن سنسار ۾ گذارڻو آهي، تنهن کي هن منهن
والڪيان خود پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي ڌن لاءِ هن سنسار جي
ايشوريه (سنساري طاقت) جي هڪ ڪرڻ جي نه بلڪل ضرورت
آهي، ۽ ان جي اڌ ڪار ٻڌ آهي. الهيءَ تي هڪ ڪڏهن ڪو
سوال پڇي نه، هن سنسار ۾ منهن جو سڀ کان وڏو مقصد ۽ ٻر
اڀر (وڏو مطلب) ڪهڙو آهي، نه اسانجي ڪرم يورڪ شاستر
جو الهيءَ سوال سمجهه اهو ئي آهي ته ڪيئن ٻڌو ته، شائين
سان گڏ پستي ۽ پستي، يعني ”شريعت“ سان گڏ ”ٻڌ“ کي هڪ
ڪرڻ تي منهن جو آخري ٻر شارت آهي. ويچار ڪرڻ جي ڳالهه
آهي ته، جنهن پڳوان کان ڪنهن کي نه وڌي ڌر جي چوڻو ٿو،
سڪهجي، ۽ جنهنجي بتايل رستي تي منهن هلندا، ڇا، ان پڳوان
تي خود ايشوريه کي ڇڏيو آهي؟ وشو ٻڌاڻ ۾ هڪ هنڌ لکيل
آهي ته، ”ايشوريه (دلوي طاقت) جس، ڌرم، ڌن، ڪيان ۽ ويراڳ
الهن جنهن ڳالهين کي ”پڳو“ چئبو آهي. جنهن وقت، اهي چهي.

سکر ۽ ذڪ جو وويڪ

[ڪيتا]

”مولتي ماما پتا ڏسڻ لاءِ آهي. ڪري مولڪي پورو ٿاڻن
 وڌو ڏوڙجي، جنهن مان مولتي اهي پوسن آهي. ”اٽڪان پوءِ
 ۽ شڪتيءَ هڪ ڪرڻ جو ڪيان لئي. ”الهن ان ڏوڙ ڪهڙو ڪيو
 هن ڏوڙ ڪهڙو ڪيو. ”مولڪي آيو وڌيا جو اهدايش ڪريو
 ۽ ڪرڻ ڏيڻ لاءِ تيار آهيان، تڏهن لڳيڪيتا ”پوءِ“ (الدين کي
 وٺندڙ) جي حاصل ڪرڻ لاءِ ضروري بگه ڪرڻ جي ڪيان
 حاصل ڪرڻ بعد، الهن جي وڌيڪ اڃا ڏيکي، الهيءَ ڳالهه تي
 ڪيان جي ئي ضرورت آهي. ”شرٽه“ جي حاصل ڪرڻ واري
 موجب، لڳيڪيتا ”پوءِ وڌيا“ سان شامل ”پوءِ وڌي“ (بغلي
 بگه ۽ ڪرڻ وٺڻ) حاصل ڪري موڪه حاصل ڪيو. الهيءَ
 لسٽ الڌر ڏيڻا جي ڏهڪ ڪٿا آيل آهي، ڪوششڪي اهدا
 ۽ چل آهي ته، الڌر خود پوءِ ڪيالي هو. هن پوءِ ڏٺن ڪي...
 پوءِ ڪيان ڏٺو هو. الهيءَ هوندي به جڏهن الڌر جي ٽيهن لوجن
 جو راج پوءِ هلاڻ کي پيو، تڏهن الڌر ڏيڻا جي ڪرڻ پوءِ هوندي
 کان پوءِ ته، ”ميهڙو“ ”شرٽه“ (فائدو) ڪهڙو آهي؟ تڏهن
 پوءِ هوندي، ”الهيءَ“ کان لڳل الڌر کي پوءِ ڪيان جو اهدايش ڏيڻي
 ل سان ڏيڻ لڳو. الهيءَ ئي وري پوءِ هوندي، ”پوءِ وڌي“ کان
 ”الهيءَ“ کان به ڪا ڳالهه وڌيڪ فائدو آهي؟ ”الهيءَ“ کان سوال
 ڪيو ته، الڌر کي ڏيڻ جي ڪرڻ شڪر آڇاري وٽ موڪليو،
 ۽ وڌيڪ الڌر جي ساڳي حالت لئي. پوءِ شڪر آڇاري ڪيو.
 پوءِ الڌر ڏيڻا ڏيڻ لڳو ۽ چيائينس ته، ”الهيءَ“ سوال جي
 ڪرڻ جو ڪرڻ، الڌر کي پوءِ هلاڻ مان ئي معلوم ٿي سگهندو. ”الهيءَ“
 الڌر، هڪ پوءِ هڪ ڪرڻ ڏيڻ، پوءِ هلاڻ جو شڪر ڏيڻ.

۽ مٿيون آلم آندو، جو ڪنهن ئي به مدار لٿو رکي، سو سڀني سڪن ۾ سولنٽر ۽ سر پشٽ آهي. الهيءَ آلم آندو کي ڳڻتا ۾ اروار ۽ ٻيڙم شالتي ڇو ويو آهي، ۽ اهوئي ڪيالي منس جي ٻيڙم لين لڳو جو آخرين درجو آهي.

اڌياڻڪ ۽ آڌيوڻڪ سڪن جي هڪ جهڙي گهرج

مٿي اها ڳالهه ثابت ٿي چڪي ته، آلم جي شالتي ۽ سڪه ٿي آئيندو يعني سڄو سڪه آهي، ۽ پنهنجي وسر هٿ سبب سڀني کي حاصل ٿي سگهي ٿو. الهي هوندي به هيءَ ڳالهه عالم آشڪار آهي ته، جيتوڻيڪ سون سڀني ڏان کان وڌيڪ ملهه وارو آهي، پر لوهه وغيره ڏان کان سواءِ فقط سون سان ڏليا جو وهندوار لٿو هلي سگهي. يعني چئن لوڻ وغيره کان سواءِ، فقط ڪنڊ مان ئي سدائين ڪم لٿو هلي سگهي، تنهن آڌيوڻڪ سڪه کان سواءِ فقط اڌ ياڻڪ سڪه به پورو فائدو لٿو ڏئي سگهي. تنهنڪري شالتي سان گڏ شرار جي رکيا لاءِ سنساري شين جي به ضرورت آهي. الهيءَ مراد سان ئي، ڪنهن کي آسپس ڏيڻ وقت، شاسترن ۾ جو سنڪلپ ڏنو ويو آهي، ان ۾ اڻ ڇو ويو آهي ته، ”لوڪي شل شالتيءَ سان شامل پشٽي (سنساري سڪه) ۽ نشتي (سنتوش) حاصل ٿئي.“ جيڪڏهن اسانجي شاسترن جو اهوئي رايو هجي ها ته، فقط آلمڪ شالتي ٿي ڪافي آهي، ته هواد آسپس جي مٿئين سنڪلپ ۾ ٻيا (مٿي ڏال) شهد ڏين ٿي نه ها. پر الهيءَ مان اهو مطلب نه ڪڍڻ گهرجي ته، اسانکي سنساري سڪن پٺيان رات ڏينهن هاءِ هاءِ ڪندو رهڻ گهرجي. مٿئين سنڪلپ جو مطلب ئي اهو آهي ته، شالتي، پشٽي ۽ نشتي واجبي انداز ۾ حاصل ٿئي، ۽ انهن جي حاصل ڪرڻ لاءِ ٽوهين هميشه پتن ڪندا رهو. ڪنو اڀرندڙ ۾ به اهوئي مطلب ڏيکاريل آهي. لڳيڪتا جي مرثو لوڪ ۾ وڃڻ تي کيس يراج چيو ته، ”تون ڪهڙا به ٿي در گهري وٺ“ الهيءَ ئي لڳيڪتا يڪدم الهيءَ ور جي گهر ڪئي ته،

۽ لومل گيمندو ويندو. پڙ ٿوريءَ سڄو ڇيو آهي ته ”من جي پرسن
 رهڻ تي اميري ۽ ڪنگالپڻ، يعني سمان آهي.“ پليٽو نالي مشهور
 يوناني ايتو گياليءَ ۾ ڇيو آهي ته، شارپڪ سڪ کان مالڪ (من
 جو) سڪ سرشت آهي؛ پر من جي سڪ کان به ٻڌيءَ جو پرم
 سڪ بلڪل اوچي درجي جو آهي.* الهيءَ ڪري هاڻي ڇمڪڻ
 اسين، موڪم جي ويچار کي ڇڏي ٽينداسون، ته به اها ڳالهه ثابت
 ٿيندي ته، جا ٻڌي آتم ويچار ۾ ٻڌل هوندي، تنهنڪي ئي ائين
 يعني سڄو سڪ ملي سگهندو. ڪيتا به سڪ جا ٿي درجا لهرايا ويا
 آهن. ۱- ساڪ ۲- راجس ۽ ۳- تامس. الهيءَ هنڌ الهن ٽنهن درجن
 جو روپ ٻڌ ٽيڪاريو ويو آهي. جئن ته ۴- آتم لشت ٻڌيءَ (يعني
 سڀني پراڻين کي هڪ سمان ڪري سمجهڻ) جي پرستيا مان جو
 اڌ يالڪ سڪ حاصل ٿئي ٿو سوئي سڄو ۽ ساڻڪي سڪ آهي ۽
 جي اڌ يالڪ (ظاهري) سڪ الدارين يا الدارين جي وشم پوڳن
 مان پيدا ٿين ٿا، سي ٻئي درجي يعني راجس درجي جا آهن ۽
 ۵ جن سڪن مان من سر موٽ پيدا ٿئي ٿو يا جو سڪ سستيءَ مان
 پيدا ٿئي ٿو، سو تامسي يعني سڀني کان گهٽ درجي جو سڪ
 آهي. الهيءَ سان گڏ ڪيتا جي ڇهن اڌ يالڪ ۾ ائين ٻڌ ڇو ويو آهي
 ته جنهن منش کي هڪ پورو به پرم (اڌ يالڪ) سڪ جو اهو ٿئي
 ٿو، تنهنجو اهو سڪ وري ٿو ٿئي سگهي ۽ ڪٿي اتي سنسار جي
 خوفناڪ گردش يا تهرڪن جو مينهن وسي. اهو ائين سڪ،
 سرڳ جي وشم پوڳن مان به ٿيو ملي سگهي، اڪي حاصل ڪرڻ
 لاءِ، پهرين پنهجي ٻڌيءَ تي پرستيا جو راج قائم ڪرڻو پوي
 ٿو. جو منش ٻڌيءَ کي پرسن ڪرڻ لاءِ بنا سوچ ۽ ويچار جي
 وشم پوڳ ۾ مڪن رهي ٿو، تنهنجو اهو سڪ فقط ٿوري وقت
 لاءِ ئي جٽو ڪري ٿو. الهيءَ جو سبب هيءُ آهي جو، الدارين
 جو سڪ اڄ آهي ته سڀان نه آهي، نه فقط ايترو، پر ڇا ڳالهه اڄ

سک ۽ ڏک جو وويڪ

[آڳاٽا]

لفظ آڏو لک ڏاهري سکن جي پٺيان ڏوڙ سان ڪڏهن به
 سکن نه ملي سگهندو. پر ياد رکڻ گهرجي ته، آڏو لک سکن
 نه لٽيه يا آخرين درجي جو سکن حاصل ڪري مٿس لڪيل هوند
 ٿي ٻڌائي آيا آهيون ته، سکن جا ٻه ٻڌ آهن. هڪ شاربوڪ
 لک يعني من جو. شاربوڪ يعني الدارين کان من کي ٿي وڌيڪ
 شاربوڪ سکن کان مالڪ سکن وڌي ڪمائي منش جو چون ٿا ته،
 ڪو وڌاءُ نه آهي. آڏو لک مٿي جي مل صاحب به پهچي
 ڪرلڪ ۾ اها ٻالوڪ صاب منظور ڪئي آهي ته، مٿس سدائيت به ٿي
 وڌي خوراڪ آهي. ڪٿي، سوئر ۽ ٻڏي به نه منش والڪر الدارين
 جو سکن ٿئي ٿو. الهيءَ ڪري، جيڪڏهن ڪو منش، سساري
 ٿيڻ لاءِ نه تيار ٿي وڃي ها، جنهن به الڪي اهڙي نموني جا سکن
 آزاديءَ سان ملي سگهن ٿا. پر بسوءَ جي سڀني سکن ملڻ ٿي نه
 منش ڪڏهن به بسوءَ ٿيڻ منظور نه ڪندو. جهنمان ٿا به آهي
 ته، منش به بسوءَ کان، ڪا وڌيڪ خاصيت ضرور رکيل آهي
 الهيءَ خاصيت کي سمجهڻ لاءِ، ان آئيني جي سروب جو ويچار
 ڪرڻو پوئو، جهڙي من ۽ ٻڏيءَ جي دستي، پهچو ۽ ٻاهرئين
 وڌيڪ ۽ ٻاهرئين شيءَ تي مدار رکي، ۽ الله ڪيون ٿي
 منش لاءِ وڌيڪ ٻوڙ سکن هڪ جهڙائي آهن ۽ من ۽ ٻڏيءَ جي
 ٻوڙ ۽ (ٻاڪائيءَ) جو سکن تي منش لاءِ سرشت ۽ سچو سکن
 آهي. اهو سکن حاصل ڪرڻ پهچي وڃي آهي، اهو حاصل ڪرڻ
 من ۽ ٻوڙ ٻاهرئين شيءَ تي مدار رکڻ ۽ الله ڪيون ٿي
 منش لاءِ وڌيڪ ٻوڙ سکن هڪ جهڙائي آهن. اهو سکن پهچي
 ٿو. تعاليٰ سان پاڻ کي حاصل ٿئي ٿو ۽ جڏهن اسانجي
 من ۽ ٻوڙ وڌي ٿي ٿي ٿي ان سکن جو سروب نه وڌي

گهڻا جي مڻئين شلوڪ ۾ صاف ٻڌايو آهي ته، ”الهيءَ ڪري هي
ارجن! تون ڪرم جي ڦل جي آشا رکي، ڪو نه ڪرم نه ڪر“
ڇاڪاڻ ته ڪرم جي سرشتي موجب ٽهنجي ڪرم ۾ جو، جهڙو
ڦل هوندو، توڙو ضرور لڪرندو، ٽهنجي اڃا سان اهر ڪا گهٽ
وڌائي نه ٿيندي، يا اڃو ڦل جلدي يا دير سان نه ملندو. پر
جيڪڏهن تون اهڙي لمڙي جي آشا رکيندين يا هٿ ڪندين ته
پوءِ امان توکي ڏک ٿي رهندو. الهيءَ تي ڪو سنڀال مارڻ جو
هامي سوال ڪري سگهي ٿو ته، ڇا ڦل جي آشا ڇڏڻ واري
گورک ٿيندي ۾ قاسم ڪان، اصل ڪرم ڪان ئي آڇو ٿي وڃڻ
بهتر نه آهي؟ الهيءَ سوال اسبب خود پڳوان، ٽهنجو لڏپلاڻ مت
ظاهر ڪيو آهي ته، ”ڪرم نه ڪرڻ جي هٿ ۾ تون بلڪل نه
وڃ، ٽهنجو جو اڌ ڪار آهي ان موجب. پر ڦل جي آشا ڇڏي.
ڪرم ڪندو ره.“ ڪرم ٻوڙ جي نظر سان، مڻيون وڃن اهڙو
نه خوابي وادو آهي جو، جيڪڏهن اسين الڪي گيتا جو امت
چئون ته ڪو وڌاءُ نه ٿيندو.

تن ۽ من جي سڪ جو پيد

اها ڳالهه ته ثابت ٿي وئي ته، هن سنڀال ۾ سڪ ۽ ڏک هميشه
اري سان ملندا رهن ٿا، ۽ سڪن کان ڏک جو الداز گهڻو آهي.
ڏهن اهو سدائين مقرر ڪيو ويو ته، سنڀال ڪرم کي ڇڏڻ
فائدو آهي، تڏهن ڪن ماڻهن جي من ۾ اهو ويچار پيدا ٿي
ٿئي ٿو ته، ڏک کان بلڪل آڇو ٿي، آخرين درجي جي سڪ
اصل ڪرڻ لاءِ، السالي ڪوشش يا جفاڪشي اڃائي آهي، ۽
آڏو لڪ يعني الدارين کي معلوم ٿيندڙ ٻاهرين وشم ٻوڙن
ڏسڻ سان معلوم ٿيندو ته، انهن ماڻهن جو مڻيون ويچار اڻ
وڻ نه آهي. سچ آهي، جيڪڏهن گولنڌڙو بالڪل ڇنڊ کي
ڦڙ جي ڪوشش ۾ مڻي هٿ وڌائي ته، جڏهن آسمان ۾ بڻل
ٿئي هٿ ۾ اچي نه سگهندو، تڏهن سچي سڪ جي آشا لاءِ،

منهنجي وسر آهن، يعني مون انهن کي ماري مارت ڪري ڇڏيو
 آهي. ”گيتا پر نه انهن کي چيو ويو آهي ته، جو منهنجي
 اندر ان کي روڪي ٿو، پر من سان دشمن جو رهيو ويچار ڪري،
 سو روڪي ۽ دغا باز آهي، جو منهنجي من تي ڪجهه ناهي، ڪم ڪري
 منهنجي طاقتي پر رکي ٿو، ۽ منهنجي من جي دشمن ڪري، تنهن
 لوڪن جي ڪلامن لاءِ، پنهنجو پنهنجو ڪم ڪرڻ ڏئي ٿو، سڀني
 سڀ کان سرشت ۽ اثر آهي. ٻاهرئين جهنگ ۽ اندرئين جي ڪمن
 کي اسان ٻڌا نه ڪيو آهي، پر اهي خود بخود ٻڌا ليا آهن.
 اسان کي اڳوڻو آهي ته، جڏهن ڪو سياسي بڪ جي چنبي ۾ اچي
 ويندو آهي، تڏهن هو ڪٿي ڪيترو به پنهنجي اندرئين کي تباهي
 ڏکندڙ هجي، ته نه کيس بڪ جي تاه وائڻ لاءِ ضرور پڪا لاه
 ٿيار ٿيڻو پوندو آهي، ۽ ساڌو هڪ جڳهه تي وهڻ سبب ڪجهه
 ئي لاچار کيس اتي ٽڙو ٿيڻو پوندو آهي. مطلب ته ڪيترو به
 اندرئين کي روڪيو، پر انهن ۾ جو مبادا ڪرڻ وڌيل آهي، سو
 ڪڏهن به انهن کان جدا نٿو ٿي سگهي. پنهنجي ڪمن
 ۽ سڀني نمونن جي خواهش يا اڃاڻ ۽ استعوش کي ٿاڀو ڪرڻ
 جي هڪ ۾ ٻيو نه ٿي ٿو. من کي وس پر رکي، ٿل جي آشا
 ڇڏي ۽ سکر. ڏک کي برابر سمجهي، لشڪار ٻڌي سان، عام
 لوڪن جي ٿاڀي لاءِ، شائسترن جي آڳاٽا موجب، ڪم ڪندڙ هٿ تي
 سرشت ۽ اثر مارڻ آهي. گيتا جي ٻين اڌاء ۾ پڳوان، ارڃن
 کي چيو آهي ته، ”لوڪي ڪم ڪرڻ جو ئي اڌڪار آهي، نه اٻان
 ٿڪرندڙ ٿل جي اڃا ڪرڻ جو.“ اٿي مان ٿاڀو آهي ته، منهنجي
 جو، ڪم ڪرڻ کانسواءِ ٻئي ڪم ڪونه ٿاڀو ٿي اڌڪار نه آهي.
 يعني ڪم جو ٿل ٿل يا نه ٿل، منهنجي طاقت ۾ نه آهي،
 پر اهو ڪم سرشتي جي ڪمن يا انهن جي هٿ آهي. ٻلا جيون
 ٿاڀو ٿي اسانجو ڪو اڌڪار نه آهي، ان سبب ڪونه ٿو ٿي
 آشا رکڻ کي، اهو ٿو ٿي ۽ کانسواءِ ٻيو ڇا ٿي سگهي؟ ڇا ڪان به

لمون جي اڀڀڻ سان سڄي ڪيتا پري پئي آهي.
ڦل جي آشا جو ڦيڙو

ڪرم ڪٿي ڪهڙي نه لمولي جو هجي، پر ان ڪرم ڪرڻ جي
اڃا ۽ محنت ڪي ڇڏڻ بنا، ڦل ملڻ جي موه کان پري رهي
(يعني لشڪار ٿي) ڪرم ڪندو ئي رهڻ گهرجي ۽ الهيءَ سان
گڏ اسان ڪي آئيندءَ جي نتيجي مان ملندڙ سڪ ۽ ڏک کي نه برابر
نظر سان ڀوريڻ لاءِ تيار رهڻ گهرجي. اهڙيءَ همت سبب، اسان
بي حد اوشڻن ۽ استغوش وغيره مان پيدا ٿيندڙ خراب نتيجن
جي ڀوريڻ کان نه بچنداسون، پر ان کان سواءِ ترشڻ يا استغوش
سان گڏ ڪرم کي نه ڇڏي ڏيڻ سبب، جو حواليءَ جي ارباد
ٿي وڃڻ جو امڪان آهي، تنهن کان بچڻ بچي وينداسون ۽ اسانجي
من جون دردمن نه صاف ٿي، هر هڪ پراڻيءَ جي ڪلياڻ لاءِ،
پتن ڪنداسون. الهيءَ نه ڪو شڪ نه آهي نه، اهڙي لمولي
جي همت ڪرڻ يعني پنهنجي من کي لشڪار ڪرڻ لاءِ، اسان ڪي
پنهنجي من کي ويراڳ رستي قابو ڪرڻو پوندو. پر ياد رکڻ گهرجي
نه، الدارين کي پنهنجي قبضي نه رکي، انهن کان لشڪار ڪرم
موجب آهن جي ڪلياڻ ڪرائڻ لاءِ کائن ڪرم وٺڻ، ۽ سنياس مارڳ
موجب ترشڻ کي ارباد ڪرڻ لاءِ، الدارين جي تحرڪ يعني ڪرم
کي هٿ ۽ زبردستيءَ سان پاڙ کان پٽي ڇڏڻ نه وڌو پيد آهي.
انهن پنهنجن نه زمين ۽ آسمان جو تفاوت آهي. ڪيتا نه جنهن ويراڳ
۽ الدارين لڳوه (الدارين جي وسر رکڻ) جو اڀڀڻ ڪيو ويو آهي،
سو مٿئين پهرئين لمولي (لشڪار ڪرم) جو آهي، نه پئي لمولي
جو. اڳي ڪيتا نه راجا جنگ، ابراهمن جي روپ نه آيل ڌرم کي ڇو
آهي نه، ”جنهن (ويراڳ) ٻڌيءَ کي من نه ڌاري، مان سڀني دشمن
کي ڪم نه آڻيان ٿو، تنهنجو احوال ٻڌو. لڪ کان مان ”پنهنجي
لاه“ سنگهڻ جو ڪم نه ٿو وٺان ۽ من کي نه مان پنهنجي آتما جي
بائدي واسطي ڪم نه ٿو آڻيان، الهيءَ ڪري منهنجو لڪ ۽ من

سڪ ۽ ڏک جو وويڪ

[ڪٽي]

ا آهي. اهيءَ ڪري ڪٿا ۾ چيو ويو آهي ته، ”جو من
جي آڻاڪي ڇڏي، يعني لشڪار تي، حاصل ٿيل دشمن کي پو
دهي لو، سولي اسٽر ٻڌيءَ وارو يعني گياڻي آهي.“ سڀ
گرم يا وهزار ڪڏهن نه روڪڻي ٿا سگهن. منهنجن
دهي يا نه، پر ڪرڻيءَ جو ڪم، پنهنجي ڪم ڌرم موجب ڏهه
هينرو لڪ ۽ ڪم هلائيندو ايندو. ڪڙ پر ڪرڻيءَ کي اهي
ڪ مان سڪ ۽ ڏک ٿي ملي لو. منهنجي اڃاڻي ايمان جي ڦٽڻ
”ماڻهي، پر ڪرڻيءَ جي وهزارن تي موهيت ٿيو پوي. جنهنڪري
لاچار ڪوس سڪ ۽ ڏک جي ڇڪو ۾ اچڻو ٿو پوي. جيڪڏهن
منهنجي اهيءَ موه کي ڇڏي، پنهنجا سڀ وهزار اهيءَ ويچار سان
ٿي ڪندو رهي نه، پر ڪرڻيءَ جي ڪم ڌرم موجب ٿي سڀ
ڪٽي ٿي رهيو آهي ته پوءِ جيڪر ڪوس ڪو نه ڏک وٺائيندڙ
نه ٿئي. پر ڪرڻي پنهنجو گرم ڪندي رهي ٿي، تنهنڪري سڀ
ڪي ڏک سان پوريل سمجهي ورتندي رهي، ۽ اڪي بلڪل ڇڏي
ڏيڻ جي ڪوشش ڪرڻ واهيائين ٿي. مهاڀارت ۾ ويد وياس،
پڌر ڪي اهڙي ڏيندي چيو آهي ته، ”سڪ هجي يا ڏک،
وٺندڙ هجي يا نه وٺندڙ، هو ڪٿي بهين وقت حاصل ٿئي،
الوڪ من ۾ لڙاسا نه آئي، ان شيءِ کي گرم ۾ آڻڻ ڪونهي.“
اهيءَ اهڙي ڪري پوري خوبي ٿڌهن تي معلوم ٿي سگهندي،
پڌهن اسين اڃا ڳالهه ڏيان ۾ ڏکنداسين نه، سڀار ۾ ڪيترا اهڙا
ص آهن، جي ڏک سڄي نه ڪوڻا پون ٿا. ڪٿا ۾ ماستر ٻڌيءَ
ي گياڻيءَ لست چيو ويو آهي ته، ”جو منهنجي ڇڪي يا غراب
سمان نظر رکي، اتي خوشي يا غم ٿو ڪري. تنهنڪري ئي
ٻڌيءَ وارو چئبو“ رڳو پنهنجي اڌاءَ ۾ چيو ويو آهي ته
ملڻ ٿي خوش ۽ ڏک ملڻ ٿي غمگين ٿيڻ نه ڪونهي.“
رست ۾ منهنجي اڌاءَ ۾ نه شري ڪرڻ، سڪ ۽ ڏک کي
ٿي، هڪ سمان ڪري ڇڏڻ جو اهڙو ڪم آهي. اهڙي

يا ڪرم يوز شاستر] مڪه ۽ ڏک جو وويڪ

لي ڏيان ڏلي ايمان ڪرم ڪرڻ هڪ چريائي ٿيندي. اهي سڀ
اڃانئون، مطلب يا دستا، نتيجي ۾ ڏک ڏيندڙ اٿا ٿين ۽ گيتا
۾ اهو چوڻ نه آهي ته، الهن کي ڇڏي ڏجي، پر ياد رکڻ گهرجي
ته، جڏهن منش الهيءَ حد کان ٿئي، اڳتي قدم ڏيڻي ٿي. ۽
اهوئي سوچ ٿي ڪري ته، ”مان جهڪو ڪرم ڪريان ٿو، تنهن
ڪرم جو مولڪي فلاڻو ڦل ضرور ملڻ گهرجي.“ يعني جڏهن
ڪرم ڪندڙ جي من ۾ ممس، ايمان، همت يا واسنا پيدا ٿئي ٿي،
تڏهن الجھن مان ڏک ۾ مبتلا ٿي ٿو وڃي؛ ۽ جڏهن مرضيءَ موافق
ڦل ملڻ ۾ ڪا رڪاوٽ پوي ٿي، تڏهن ڏک جو زبردست سلسلو
شروع ٿئي ٿو. جهڪڻ اها رڪاوٽ ڪنهن نه ٻي جي حڪم
سبب پيدا ٿئي ته ٻيءَ، امان فقط لڙاسا پيدا ٿيو پوي؛ ۽ جهڪڻ
ڪنهن شخص جي حڪم سبب پيدا ٿئي ته ٻيءَ، امان ڪرڻ
۽ حسد جي چٽڪر لڪري اڇو الڪي ساڙي، جنهن مان نتيجو اهو
لڪري جو اهو منش خراب ڪم ڪندي پاڻ کي موت جو شڪار
ڪيو ڇڏي. ڪرم جي نتيجي اسبب جو موه يا ممس پيدا ٿئي
ٿو، تنهنڪي ”ڦل جي آشا“ سنگهه ۽ ”اهنڪار ٻڌي“ نه ڇوڏا
آهن. سنسار جي ڏک جو سلسلو اٿان ئي شروع ٿئي ٿو. الهيءَ
ٿي سمجهائي ڏيندي، گيتا جي ٻئين اڌ ۾ ڏيکاريو ويو آهي
ته، ”وشيه جي سنگهه مان ڪام، ڪام مان ڪرڻ، ڪرڻ مان
موه پيدا ٿئي ٿو، ۽ آخر منش الهيءَ ڪند ۾ لاس نه ٿو وڃي.“
عاطفي صاف ٿيو ته، جڙ سرشتيءَ اڇڻن (بنا ساهه) ڪرم، خود
ڏک جو بنيادي سبب نه آهن، پر منش الهن ۾ جا ڦل جي آشا
ڪيائي رکي ٿو، سائي اصل ۾ ڏک جو بنياد آهي؛ تنهنڪري
ٽڙن ڏک کان بچڻ جو جوڳو اهاڻو اهوئي آهي جو، فقط وشيه
ي ڦل جي اڇا يا موه کي من جي ضابطي وسيلي، ڦٽي ڪري
ڦٽ ڪهرجي. سنڀال مع جي هامين جي چٽي موجب، اصلي
من ٿي لهن جي ڪرم ۽ اڃان سان لاهي ڇڏڻ جي ڪا ضرورت

لاکرم یوکه شاستر [سک ۽ ڏک جو روک

اسٽوش ۽ ڏک کي هٽائڻ جو اُپاءُ

منش، ڪن سان ٻڌي ٿو، ڇهڙيءَ سان ڇهي ٿو، اکين سان ڏسي ٿو، چپ سان سواد وٺي ٿو ۽ لڪ سگهي ٿو. الدارين ۾ اها هل چل، جنهن انداز سان، الدارين کي موافق يا خراب لکي ٿي، ان انداز سان ئي، منش کي سک ۽ ڏک لڳي ٿو. سک ۽ ڏک جي الهيءَ اصول کي روپ جو ورڻن اسين مڻي ڪري آيا آهيون پر سک ۽ ڏک جو ويچار الهيءَ ورڻن مان ئي پورو ٿئي ٿو. الدارين سان ميلاب ٿيڻ ضروري آهي، پر الهن سڪن ۽ ڏک جو اهو منش کي ڪهڙيءَ ريت لڳي ٿو، تنهن نسبت ويچار ڪرڻ بعد معلوم ٿيندو ته، الدارين جي سپاڙڪ هلچل يعني ڪم مان پيدا ٿيندڙ سک ۽ ڏک کي سمجهڻ جو (يا الهن کي قبول يا ناقبول ڪرڻ جو) هر هڪ منش پنهنجي من سان ئي ڪري ٿو. مهاراجت پريو، پر ان ۾ من جي مدد جي به ضرورت پوي ٿي. من جي ڏکي هٽڻ يا ٻڏي هٽڻ سبب، ڪنهن شيء جي سامهون هٽڻ ٿي نه اٿيون ان شيء کي ڏسڻ لائق نه رهندڙون. ”پر هدار ٻيڪ اهنسڻ ۾ به اهڙي ئي نموني جو هڪ هنڌ ورڻن اچي ٿو ته ”منهنجو من ٻڏي طرف لڳل هو، الهيءَ ڪري مولڪي ڏسڻ ۽ ٻڌڻ ۾ نه آيو.“ الهيءَ مان ثابت ٿئي ٿو ته، آڏو لڪ سک ۽ ڏک جو ايو، آخر اسانجي من تي ئي منحصر آهي، ۽ جيڪڏهن اها ڳالهه بنيادي آهي ته پوءِ هيءُ به ظاهر ٿي ويو ته، من کي هٽ ڪرڻ لڳو، سک ۽ ڏک جي ايو کي به پنهنجي هٿ ۾ رکڻ ناممڪن آهي. الهيءَ ڳالهه تي نظر رکي، منو مهاراج، سک ۽ ڏک جي مڃهائي لياڪن کان الحدي نموني جي ڏلي آهي، ۽ چيو آهي، ”جو ٻين جي (ٻاهرين شين جي) هٿ ۾ آهي، سو سڀ ڏک ۽ جو پنهنجي (من جي) ۾ آهي، سو سڀ سک آهي.“

سڪ ۽ ڏک جو وريڪ

[ڪمٽا]

چري لڙڻ، اڃا ۽ خواهش ضروري آهي، پر جس ۽ نالي
عادت جو هٿڻ ضروري آهي، پر وڌيڪ آهي، نه انهن ڳالهين جو
ڪار ۽ ڪوڙڻ والڪر استعش جو هٿڻ ۽ ضروري آهي، پر ان
لي حد وڌائڻ لهندو ۽ پاڻي پيواد ڪرڻ. الهه ۽ ڳالهه ٿي ٿي
وڪي، فقط وشه پوڄي هي پوهر جي لوشا لڏهندڙن ۽ هڪ
مٿان اي آشا وڪي، مساري سڪن پٺيان پنڪندڙن جي سمهتي
(ملڪيت) ڪي، ڪمٽا جي سورهن اڌاء ۽ ”آسري سمهتي“
چيو ويو آهي. راس ڏينهن هاء هاء ڪندي رهڻ سان، منس جو
سالڪي ڪڍڻ لڳو ٿي لو وڃي، ان جي بلڪل خراب حالت ٿيو
پوڄي، ۽ لوشا جي پوڄي نه ٿي، يا لامڪن هٿڻ سبب، ڪار
آخر اهڙيءَ حالت ٿي مري وڃي. پر، لوشا ۽ استعش جي الهه
خراب نتيجي کان بچڻ لاء سڀني نمونن جي لوشائن سان گڏ ڪرم
ڪي نه هڪ جوڙي رهڻ ڪي، سالڪي دستر نه چڱو. اسانجي
مٿين امان موجب لوشا يا استعش، آئنده جي آئيني جو بچ
آهي، الهه ڪري چيو هي خوف کان بيهه پاڻي ماري ڇڏڻ
هي اڃائي ڪوشش ڪڏهن نه ڪرڻ گهرجي. وڃي دستر نه
اهوئي لهندو جو اسين پهر نالن وڃياري ڪري ڏسون ٿي، ڪهڙو
استعش يا ڪهڙي واسا، ڏک ڏيندڙ آهي ۽ الهه وڃياري بعد
سالڪي گهرجي نه ڏک ڏيندڙ استعش ۽ واسا کي ٽوڪ ڪري
ڏيون. پر الهه لاء سڀني ڪرم کي ٿي ڇڏي ڏيڻ اڃا پوندو.
ڏک ڏيندڙ آشان کي ڇڏي ڏيڻ، ۽ پنهجي ڌرم موجب ڪرم
ڪي ڪري سگهجي (ڊلڱ) يا ٿر ٿاڻيءَ تي لوڪ چڱو آهي. ڪمٽا
ڪرم پوڄي جوئي وڌڻ ٿيل آهي، تنهنڪري هاڻي ڏسڻ
ڪمٽا نه ڪهڙي نموني جي آشا تي ڏک ڏيندڙ چيو

۽ وائس، ڏن. ان جي گڏ ڪرڻ جي اڃا پيا
 واسنا ڇڏي ڏيڻ، نه پوءِ اها سماج جلد لاڳو ٿي ويندي.
 الهی ۽ نظر تي ئي مهر شي وڌ وڃي ۽ يڌيشتر کي اڀرڻ ڏيندي
 ڇو آهي نه، ”يڪ، وڌيا، محبت ۽ شڪتي هڪ ڪرڻ ۾ ڪيترا
 لاءِ استروش رکڻ ضروري آهي.“ اهڙيءَ طرح ديوڻي اودلا،
 پنهنجي رت کي اڀرڻ ڏيندي ڇو آهي نه، ”ستروش مان
 شڪتي اڀرڻ ٿئي ۽ استروش ئي شڪتي ۽ جو بنياد آهي.“
 * جستوڙيڪ اراهمڻ ڌرم ۾ ستروش هڪ ڪرڻ مڃو ويو آهي، پر
 الهی ۽ جي معنيٰ اها نه آهي نه، چتر ورڻ سرشتي موجب اراهمڻ
 هن سنڀار جي شڪتي ۽ ڏن لسٽ ۾ استروش رکي، جيڪڏهن
 ڪو اراهمڻ ائين چوي ته مون جيڪا وڌيا پرائي آهي ساڻي ڪافي
 آهي، نه الهی ۽ ۾ هو پاڻ کي هڪ طرح لاس ڪري ڇڏيندو ۽
 اهڙيءَ ريت وڻش ۽ شودر ۾، جيڪي ڪم حاصل ٿي چڪو
 آهي، تنهن تي ستروش ڪندو نه پوءِ اڃي به اهڙي ئي حالت
 ٿيندي جهڙي مڙهين اراهمڻ جي. مطلب ته استروش ئي آئينده
 جي، اشيءَ ۽ موڪه جو پڇه آهي. اسان کي اها ڳالهه ڏيان ۾ رکڻ
 گهرجي ته، جيڪڏهن اسين استروش کي بلڪل لاس ڪري
 ڇڏينداسين ته پوءِ هن اوڪ ۾ اسان جي درڪتي ٿيندي. شري
 ڪرشن جو اڀرڻ ٻڌي ڇڏهن اڃن چيو هو ته، ”هي ڀڳوان!
 کوهالجي امرت واڻي ۽ مان، مان نه ڀاڻان ٿي ٿڌو، تنهنڪري توهين
 پنهنجي روپ جو وري وڌڻ ڪرايو“ تڏهن ڀڳوان، وري پنهن
 جي روپ جو اڃن کي اڀرڻ ڪيو. ڀڳوان، اڃن کي ائين
 هرگز نه چيو ته تون پنهنجيءَ اڃا کي وس ۾ رک، استروش چڱو
 نه آهي. الهی ۽ مان ثابت آهي ته، ڪلياڻ ڪندڙ ۽ چنگين ڳالهين
 لسٽ ۾ استروش رکڻ، خود ڀڳوان کي به منظور آهي. پوري

* Cf. "Unhappiness is the cause of progress." Dr. Paul Curot, The Ethical problem, P. 251 (2nd Edition)

ٿي سڀ کان وڏو مک آهي. جنهن ۽ ٻڌ ڌرم جو بنياد به اهو آهي.
 سڌاڪا ٿي اٿل آهي. اوروپ جي دانش ۾ شو پيٽوٽو * پڻ،
 اهو سڌاڪا جو پوڄار ڪيو آهي. پر سٺاس مارڄين جي مٿين
 سوال تي هڪ هيءَ اعتراض آلي سگهي ٿو ته، ڏان مان به ڪڏهن
 ڪڏهن خواب ۾ ڪارڊون لکري وينديون آهن؟ ڇا اهو
 ڪري ڏان کي پاڙان پتي ڇڏجي؟ ٻاه مان به ڪنهن ڪنهن
 وقت وڏا مڪان جلي اسر ٿي ويندا آهن؟ ڇا اهو سڀ ماڻهن
 ٻاه کان ڪم وٺي ڇڏي ڏنو آهي؟ ٻاه ڇا، ڪڏهن اسين بجليءَ
 کي ٿي حد ڏيڻ وڃي اٿان روز ڪم ٿيا ولون، تنهن صورت ۾
 ڇا اسين استروش ۽ ٿرڻا کي حد ۾ رڌي، اٿان ڪم ٿيا وڃي
 سگهون؟ هاڻ، جيڪڏهن استروش سڄي پاڻي ۾ همنده لاه
 لٽاڪار سڌ هجي، ته پوءِ ٿي ڳالهه آهي، پر وڃار بعد معلوم
 ٿيندو ته، اصل ۾ ائين نه آهي. استروش مان اها معنيٰ اصل ٿي
 لکري ته، ڪنهن شيء کي حاصل ڪرڻ لاه اسين بشرط هاءِ
 ڪندا رهون، يا ان شيء جي نه ملڻ تي شڪايتون ڪندا رهون،
 اهڙي استروش جي شاسترن به ٿيندا هڪئي آهي. پر ڇا من جي
 اڃا به خواهش، اسان کي چوي ته ڪنهن حالت ۾ آهون، ڪنهن کي
 سڏا نه رهو، پر ان کي محڪم ارادي سان ڏيئي ڏيئي سڏا ٿيندا
 وڃو ۽ اچنديءَ آهي، ان کي چڱي ڏاڪي تي آڻڻ جو اٿس ڪرڻو
 ته پوءِ ان اڃا به استروش، ڪڏهن به ٿو ٿو چئي سگهجي. ڇا
 ساح، چئن ڀاڱن ۾ وڌايل آهي، ان ۾ جيڪڏهن پراهمڻ، ڏان
 حاصل ڪرڻ چئي، ڪٿو ته، شڪتي هڪ ڪرڻ چئي،

* هن ٽرڪ ۾، شو پيٽوٽو سٺاڙ کي ڏک سان پيو ٿو ٿاڻا
 ڪرڻ لاه ڏاڍي سنجيءَ ۾ پاڻا به بيان ڪيو آهي. ٿي ۽ ٽرڪ
 جو من پاڻا به لکيل آهي، جهڙو ڪراڙي ۾ نه ٿو ٿو ٿو ٿو آهي.

Schopenhauer, World as Will and representation,
 Vol. II Chap. 46

هئي. - آلي عبدالرحمان ٽئين * نالي هڪ سوڍو پير ۽ لاميارو بادشاهه
 ٿي گذريو آهي. هن الهيءَ ڳالهه جي ڇاڇ لاءِ هڪ روزنامو (ڊائري)
 وڪيو ته سندس جيوٽ ۾ ڪيترا ڏينهن سڪه ۾ گذرن ٿا. ان
 روزنامي کي ڏسڻ سان معلوم ٿيو ته پنجاهه ورهين جي راج ۾
 هن بادشاهه جا ڪهڙا ڇوڙ هن ڏينهن سڪه ۾ گذريا! ڪنهن
 منش حساب ڪري ٻڌايو آهي ته سڄيءَ دنيا جي گهڻو ڪري
 يورپ جي اڳئين ۽ هاڻوڪن - نئو گيلين جي متن ڏسڻ سان
 معلوم ٿئي ٿو ته انهن مان گهڻو ڪري اڌ جيترا هن سنسار کي
 ڏکڻ سان پُريل سمجهن ٿا ۽ اڌ سڪه سان پُريل. يعني سنسار
 کي سڪه مٿي ۽ ڏک مٿي ڇوڙ ڏن جي ڳالهه گهڻو ڪري برابر
 آهي. جيڪڏهن الهيءَ برابر سڪيا ۾ ڀارت جي نئو گيلين جو
 مع ڪڍبو ته سنسار کي ڏک سان پُريل سمجهندڙن جي سڪيا
 وڌي ويندي.

سنياسن جو ترشڻا تي اعتراض

مٿيون وڌيل ٻڌڻي ڪو به سنياس مع جو هامي، سوال ڪري
 سگهي ٿو ته جيتوڻيڪ توهين الهيءَ سڌايت کي لڌا مڃو ته ”سڪه
 ڪو سڄو ڀدارت نه آهي ۽ ترشڻا مان پيدا ٿيندڙن ڪرمن کي
 ڪو ڪٿي بهان شالتي نه ٿي ملي سگهي، پر خود توهانجي
 چوڻ مان نه اهائي ڳالهه ثابت ٿي ته ترشڻا مان (الجي پوري
 هٿڻ سبب) استنش، ۽ استنش مان ڏک پيدا ٿئي ٿو ۽ پوءِ
 ترشڻيءَ حالت هيٺ ائين چوڻ ۾ ڪهڙو هرج ٿيندو ته منش
 پنهنجن ترشڻائن سان گڏ سڀني سنساري ڪرمن کي ئي ڇڏي
 سن رهڻ گهرجي. الهيءَ ڪري توهان کي ويچار نه ڪرڻو
 ٿيندو ته توهانجا ڪرم سوارت لاءِ آهن يا ڀدارت لاءِ. مهاڀارت
 ۾ چيو ويو آهي ته ”استنش جو ڇوڙ نه آهي، ۽ استنش

واسا کي ڏي لڳا سگهن. ان وقت راجا جي مڪ مان اهي شهيد
 لڪتا نه. ”سڪن جي پوکڻ تي، وسم جي واسا نه ڏاڍي لڳي،
 بلڪه وسم واسا، اڳتيءَ ۾ ڪم ۾ پوکڻ تي جڏهن اها اڳتي وڌندي
 ويندي آهي، تڏهن وڌندي رهي ٿي.“ اهو شارڪ منو سمر ٿي ۽
 ۾ نه ٿي ٿو. مطلب نه سڪ جا ساڌن کڻي جهجها ملن، پر اندرون
 جي واسا ڏينهن ڏينهن وڌندڙ آهي. انهيءَ ڪري فقط سڪ
 پوکڻ مان ٿي، سڪ جي واسا ٿي ڏاڍي سگهي، پر الڪي روڪڻ
 يا ڊانڊ لاءِ ڪنهن ٻئي رستي جي اختيار ڪرڻ جي ئي ضرورت
 آهي. انهيءَ ڪري ئي اسانجن ڏورن جا سترن جي آڱيا آهي نه،
 منهن کي پهچي ڪام يا سڪ پوکڻ جي حد ٻڌي ڇڏڻ گهرجي.
 جي منهن امن ۽ خون ٿا نه، هن سنار ۾ فقط سڪ ئي پوکڻو آهي ۽
 سي جهڪڻهن مقبلن بيان ٿي ڪجهه ويچار ڪن ته، ڪنهن پنهنجي
 چوڻيءَ جي سچائيءَ ۽ ڪرواڻيءَ جي خبر پئجي وڃي. وڌيڪ
 ڏور جو مقبلن سدائين، ٻڌ ڏور ۾ پڻ اختيار ڪيو ويو آهي.
 راجا ٻيائيءَ والڪر مالڏاتا راجا پڻ مرلدي وقت چئي ويو آهي ته،
 ”جهڪڻهن سولن سڪن جي کڻي پوسا ٻڌي، نه نه لوڻ جي.
 اڃا ٿي ڏاڍي، ۽ سڙهه جي سڪ ملڻ تي نه، منهن جي ڪام واسا
 پوري ٿي ٿي.“ انهيءَ سبب تي چيو ويو آهي ته، وسم پوءِ
 جي سڪ جو ڪو چوڙو نه آهي، ۽ انهيءَ ڪري ئي منهن
 سدائين امن ۽ سچي نه مان ”ڏکي آهيان“. منهن جي اهڙي
 حالت تي ويچار ڪرڻ سان، اسانکي اهڙي سدائين، مٿو ڪرڻو
 پوندو، جنهن جو ڏڪر مهاراجه ۾ اچي ٿو، ۽ جنهن ۾ چيو ويو
 آهي ته، ”هن جهوٺ ۾ يعني سنار، سڪ کان ڏک جو ٿي ڪهڙو
 پاڻو آهي.“ ائين ڏسڻ جو پڻ اهڙي واپس آهي. ڪيترا ۾ چيو ويو
 آهي ته، ”منهن جو چمر، گودي ۾ ٿي پئجندو ۽ ”ڏک جو ڪو“
 آهي.“ ڪنهن سمي ۾ اسان جي ماڻڪر ملهائڻ جي جڪو سمن

ٿئي. جئن جئن اڃا پوري ٿيندي ويندي تئن تئن ان اڃا جو
 قدم اڳتي وڌندو ويندو ۽ جنهن صورت ۾ اها ڳالهه صاف آهي
 تہ سڀ اڃائون پوريون ٿي سگهن، تنهن صورت ۾ منهن
 ڏکي ٿيڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهي. هن هنڌ هيڪ ٻن ڳالهين تي
 غور ڪرڻ ضروري آهي (۱) سڀ سڪ، ترشڻا جي لاس ٿيڻ
 تي ملن ٿا (۲) منهن کي ڪيترو به سڪ ملي، پر هو امان ڪڏهن
 به ڏاڍي نه سگهندو. ائين چوڻ هڪ ڳالهه آهي تہ هر هڪ سڪ،
 ڏک جو اپاروڻ نه آهي (يعني ڏک جي لاس ٿيڻ تي سڪ پيدا
 نٿو ٿئي)، پر سڪ ۽ ڏک الڌرين جون سوليترون پيدائون آهن ۽
 ائين چوڻ بلڪل بي ڳالهه آهي تہ منهن پراپت ٿيل سڪ کي وساري
 وڌيڪ سڪ هٿ ڪرڻ لاءِ ترقي ڏيندو رهي ٿو. انهن ٻنهي ڳالهين
 مان پهرين ڳالهه سڪ جي سڄي سرورس نسبت آهي، ۽ ٻي ڳالهه
 مان منهن جو پراپت سڪ مان پست نٿو ڏاڍي آهي ۽ ڳجهه جو پتو
 پوي ٿو. وڌيڪ جي واسن يا اڃا ڏينهنون ڏينهن وڌندڙ آهي،
 آهي ۽ ڪري جڏهن اوان اوان سڪ نه ملندا آهن تڏهن لاچار ٿي
 ائين اڳين سڪ کي ئي وري پوکڻ جي اڃا ڪندا آهن ۽ آهي ۽
 ڪري من جي اڃا پوري ٿئي ٿي سگهي. وليمس لالي هڪ
 رومن راجا هو، چون ٿا تہ هو ڄڻ جي سواد ڪار پوڄن ڪرڻ
 کان پوءِ ڏوا رستي ٿي ڪري وري ٿي سواد پوڄن ٿي
 ڪرائي کائيندو هو. ٻيائي لالي هندو راجا جي ڳالهه آهي تہ کان
 به وڌيڪ سکيا ڏيندڙ آهي. هو شڪر آچار، سراب ملڻ سبب
 بدو ٿي ويو، پر ساڳئي ئي آچار جي ڪري سان کيس اها سهوليت
 به ملي هئي تہ ڪنهن سان به پنهنجو بداد بدلي اچي عيوض
 حوالي ٿي سگهي ٿي.

آهي ۽ ٻي راجا پنهنجي پوڄي ٿي پست کان حوالي ٿي وئي سڙ
 يا به ٿي بلڪ هزارين ورهيه هر طرح جا سڪ پوکيا. آخر کيس
 اهو اهو ٿيو تہ سڄي سنسار جا بداد بدلي اچي عيوض جي

سرمشت لڙجي ڏانهن ڌاريندڙ منش واسطي، هن سنڌ ۾ ڏک جو ڀالڳو ڳڻيو آهي يا سڪ جو. اهيءَ سوال کي حل ڪرڻ لاءِ، اهيءَ ڳالهه کي ڏسڻ گهرجي ته، ”هلندڙ وقت ۾، منش جي خواهش يا واسنالن مان ڳڻيون واسناتون پورائون ۽ ڳڻيون ان پورائون ٿيون. ”هلندڙ وقت“ جوڻ ۾ اهو مطلب آهي جو، جي ڳالههون، سڌريل ۽ سيمه حالت ۾ پئي منش کي حاصل ٿين ٿيون، جيڪي ڪم ۾ اٽل سان سڪ ملي ٿو، پوءِ انهن کي دل کان لاهي اوڇڏجي، ۽ هن منش کي حاصل ڪرڻ لاءِ، انهن اڇائون پيدا ٿين ٿيون، تنهن جيڪي پورائون ٿي سگهن ٿيون، فقط انهن جي آڌار تي ئي اسين هن سنڌ جي سڪ ۽ ڏک جو لفظي ڪراون ٿا. مولڪي هن وقت ڪيترا سڪ مليل آهن، سو وڌيڪ آڳ، انهن مان ڪيترا سڪ مليل هئا ۽ اڄ مان سڪي آهيان پوءِ، انهن ٽيهن ڳالهه ۾ رڌو پڌو آهي. انهن ٽيهن ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ مثال وٺو. اهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي ته، اڳئين سمي جي ڏکي گاڏين کان اڄ ڪلهه جي ڍل گاڏيءَ جي مٿي وڌيڪ سهرليڪ واري آهي، پر هينئر اسين اهيءَ ڍل گاڏيءَ مان هلندڙ سڪ کي ڪي ڪجهه وساري وينا آهيون، جيڪي تڏهوڪو اهو لکتو آهي جو، جيڪڏهن ڪنهن وقت اسان کي ٽپال ڏيڻ سان ملي ٿي ته، اسان کي چٽا اچڻ وڌي، ۽ ڏک به ٿيڻ پوي. اهيءَ ڪري منش جي ”هلندڙ وقت“ جي سڪ-ڏک جو ويچار، انهن سڪن تي ٿيڻ ڪري سگهجي، هي ملي چڪا آهن، بلڪه اهو ويچار، منش جي منش ليل ضروري اڇائڻ ۽ واسنالن تي ئي ڪيو وڃي ٿو، ۽ جڏهن اسين انهن اڇائڻ ۽ واسنالن تي ويچار ڪرڻ لڳون ٿا، تڏهن معلوم ٿئي ٿو ته، انهن اڇائڻ ۽ واسنالن جو ڪو چوڙ ٿي نه آهي، اهي بيمار ۽ بي حد آهن، هڪ اڇا جي پوري ٿيڻ تي، ان جي جڳهه تي ٻي اڇا پيدا ٿيڻ پوي، ۽ ان وقت سن ۾ لڙائي وڃي رهندو آهي ته ڪل اها اڇا يا خواهش نه پوري

ڪرم ڪندڙن ۾، پرهر ڳياڻي سرپشت آهي. ”ڌرمي شاسترن ۾ ڪيترن هنڌ اهڙو سلسلو ملي ٿو. الهن شاسترن ۾ چيو ويو آهي ته، ”چوراسي لک جوڳين ۾، منش ٿي سڀ کان سرپشت آهي؛ وري منشن ۾ ممڪيو (ڳيان جو پياس) ۽ ممڪين ۾، سد پرش (ڳياڻي) سرپشت آهي.“ هيءَ ڇا عام چوڻي آهي ته، آب ڪهائي مهالپاي ”تنهن ۾ اهوئي مرم ۽ ايل آهي؛ ۽ اهوئي سبب آهي جو عام ماڻهو، آب ڳياڻيءَ کي چرين جي قطار ۾ لکندا آهن. ڌرم شاستر موجب به آب ڪهات هڪ وڏو پاپ آهي؛ سرڪاري قاعدي موجب به آب ڪهائي ڏوهاري ليکيو ويندو آهي. الهيءَ ويچار مان ثابت ٿيو ته، منش آتم ڪهات ٿو ڪري، انهيءَ ڪري دنيا کي سڪ سان ۽ ايل سمجهڻ ۾ ٻورو آهي. اهڙيءَ حالت ۾ ”هيءَ سنسار سڪ، ميه آهي يا ڏک ميه“ الهيءَ سوال کي حل ڪرڻ لاءِ، ڪرم ۾ موجب ملڻ ڏيڻ جي ويچار کي ڇڏي، فقط ن کان پوءِ جي ڳالهه يعني سنسار ۾ وهنوارن تي ئي ويچار ڪرڻ ضروري آهي. منش آتم هتيا ٿو ڪري، بلڪه جيئن جي ٿي خواهش رکي ٿو، اها نه فقط سنسار جي پرورڻي آهي؛ امان آڏو لڪ ۾ جي پندڻ جي چڱي موجب، سنسار جي سڪ ميه هئڻ جي ثابت ٿي ملي سگهي. اها ڳالهه هن ريت به چڱي سگهجي ٿي ته، آتم هتيا کان پري رهڻ، هڪ قدرتي نيم يا سپاءُ آهي، ۽ سنسار جي سڪ يا ڏک جي گهٽ وڌائڻ مان پيدا ٿو ٿئي؛ الهيءَ ڪري آخر، الهيءَ دليل مان سنسار جو سڪ ميه هئڻ ثابت ٿو ٿئي.

سڪ جي اڇا

منش جي جنم وٺڻ، ۽ منش جي سنساري وهنوار يا ”جهون“ ۾ هڪ سمجهڻ نه گهرجي. منهنجو، ۽ منش جو روزانو وهنوار سنساري جهون، يعني هڪ يعني کان الڳ آهن؛ الهيءَ ڳالهه کي بيان ۾ رکي، هاڻي ڇاڇ ڪرڻي آهي ته، سڀني پراڻين کان

مسافريءَ لڳل گرلٽ ۾، امريڪا جي اهڙن جهنگلي ماڻهن جو بيان ڏنو آهي، جنجي حالت بلڪل اورهه ڪي بهل آهن. هن صاحب لکيو آهي ته، اهي ماڻهو، شخص ٿڌي وقت ۾ نه رالڻ سوڌا وٺن اُکهارا ڳهنڊا. اڃا ڪڏ ڪري رکيا جي منجهن ڊسرن آهي، الهيءَ ڪري ڪن وقت نه وقت به وڳهي مرڻو ٿو پوي، پر ايتري هٿ سان نه آهن جهنگلين ڇو ڳاڻائو ڏينهن ڏينهن وڌندڙ آهي. هائي، جنهن صدمي ۾ مٿي بيان ڪيل جهنگلي آئرو هٿا نه ٿا ڪن، تنهن صدمي ۾ ائين چئي سگهيو ٿو ته، اهي سڀ ڪي آهن؟ اهي جهنگلي آئرو هٿا ٿا ڪن، الهيءَ ڳالهه ئي ٿوري ويچار ڪرڻ بعد معلوم ٿي ويندو ته هر هڪ ماڻهو ڪي. پوءِ ڪٿي هو سڌريل هجي يا اڻ سڌريل. ڪوڊ الهيءَ ڳالهه جي ئي خوشي دهي ٿي، ته ”مان ٻسرن نه آهيان بلڪه اوچ درجي جو پراڻي يا منس آهيان.“ الهيءَ ڏاڏو هو منهنجي جي سڳي آهڙو نه ڇو سمجهي ٿو جو، هن سٺا ۾ ڪٿي ڪهڙا نه ڏک يا سوڙهجن، نه نه هو انهن جي پراڻا، نه ڪري منهنجي ڪي ڦٽي ڪرڻ جي ڪڏهن نه ڪوشش ڪو ڪري. منس جي ڳالهه نه پري رکڻ، بلڪه ٻسرن نه ڪڏهن آئرو هٿا ٿا ڪن. الهيءَ ڪري اسين انهن چئي سگهنداسون ٿا، ته انهن جي جيسه سڳي سان ئي ڪڍي ٿي؟ اصل ۾ ڳالهه نه هن ديس آهي ته، نسل اچڻ يعني جڙ حالت مان چڻ جي حالت اچڻ ٿي ٿي اسان ڪي آندڙ ٿي ٿو، ۽ ان کان نه وڌيڪ آندڙ، منهنجي جي حاصل ٿي ٿي ٿي ٿو. مهاڀار ۾ چيل آهي ته، ”اچڻ يعني ٿي ساه وارن ۾ ٻڌارڻ، سچڻ يعني ساه وارو پراڻي سرشت آهي، ساه وارن ۾ سچڻ، سچڻ ۾ منس، منس ۾ اراهن، اراهن ۾ وڌو، وڌو ۾ اتر ٻڌي، اتر ٻڌي وارن ۾ ڪم ڪندڙ ۽

ڪوڙم لوڪ شاستر] سڪ ۽ ڏک جو وويڪ

جو هميشه ڦيرو ڏيندو ڏهي ٿو. هان، ڪٿي اها ڳالهه ممڪن
نه، منهنجي سدائين سڪ ڀرڻ ڪري سڪ کان ڪٽو ٿي پوي،
جڳت ۾ ڏک جو بلڪل ڏٺو ڇي وڃي ۽ سدا سڪ جو سل
هٿ، لامڪن آهي.

سڌسار ۾ سڪ وڌيڪ آهي يا ڏک؟

جيڪڏهن اها ڳالهه سڌ آهي نه، هيءُ سنسار ڪول ڏک
پوئل نه آهي، پر منجهس سڪ جو به خاصو ڀاڱو پيل آهي نه
هيءُ سوال پيدا ٿئي ٿو نه، سنسار ۾ سڪ جو حصو وڌيڪ آهي
يا ڏک جو؟ پڇر جي آڏو لڪ مٿ جي هامي وڌو ان جو چو
آهي نه، جيڪڏهن سنسار ۾ ڏک جو حصو وڌيڪ هجي ها ته
منهنجي جانيءَ جو وڏو حصو خود يا آئو هتيا ڪري ڇڏي ها
ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن ماڻهن کي اها خبر هجي نه، سنسار ۾ ڏک
ٿي گهڻو آهي نه پوءِ، هو جهڻو جي جنجال ۾ پون ٿي چو؟ گهڻو
ڪري ڏٺو ويو آهي نه، منهنجي پنهنجي جيوٽ کان ڪٽو ٿئي،
جنهن ڳالهه مان ثابت آهي نه، سنسار ۾ ڏک کان سڪ جو حصو
وڌيڪ آهي ۽ الهيءَ ڪري ڌرم ۽ اڌرم جي مقرر ڪرڻ جو
ويچار نه، سڪ ۽ ڏک جي مد نظر ئي ٻڪو ڪرڻ گهرجي. آڏو لڪ
منهنجي مٿين راءِ جي چڱيءَ طرح چنڊ ڇاڻ ڪرڻ سان معلوم
ٿيندو نه، هيءُ جو مٿي آڀ گهاٽ جو سنساري سڪ سان لاڳاپو
ڏيکارڻ واري آهي سو بلڪل اڻ ڀورو آهي. هان، اها ڳالهه سچي
آهي نه، ڪي ماڻهو دنيا کان ڪٽا ٿي، ڪڏهن ڪڏهن آڀ گهاٽ
نه ڪيو ڇڏين، پر عام لوڪ انهن کي چرين جي قطار ۾ ليڪندا
آهن، جنهن مان ثابت آهي نه، عام رايو نه، سڪ جو آڀ گهاٽ سان
لاڳاپو ٿئي سمجهي ۽ آئو هتيا هڪ جدا حالت يا ڳالهه ڪري
سمجهي وڃي ٿي. جيڪڏهن جهنگلي ۽ اڻ سڌريل
سڻ جي هٿ ڏئي وڃي، جنهن ۾ رهڻ سان هوند سڌريل منهنجي
ڏيئي ۽ تڪليف سان منهن ڏيئي پوي، نه معلوم ٿيندو نه، اهي
ڏيئي نه آڀ گهاٽ کي سهڻو ٿئي سمجهن. چارلس ڊارون پنهنجي

تي ڪرڻ ۾ ٻئي هنڌ چيو ويو آهي ته، هن سنار ۾ سڪ ۽ ڏک
 ٻئي گڏ رهن ٿا. جيتريتي شواجي ۽ جو گرو رامداس اچي. گو نه،
 ”هي ڪيائي! الهيءَ ڳالهه. تي ٽون چڱيءَ طرح ويچار ڪر ته سنار
 ۾ ڪو سڪي آهي؟“ الهيءَ کان سواءِ ستي درويدي، ستم ڀاما
 کي چري ٿي ته، ”سڪ سان سڪ ٿو ملي سگهي، پر ستي استريءَ
 کي، سڪ حاصل ڪرڻ لاءِ، ڏک جو مقابلو ڪرڻو پري ٿو.“ اصل
 ۾ اهو اڀدش سناري الھو سان بلڪل لهڪي اچي ٿو. ڪنهن
 جي واس ۾ ڄمون يا اهڙي نموني جي ڪا مٺائي وڌي وڃي
 نه ٿي، ڇو ته اهو منش نڪليف وٺي واس سان ان شيء کي نه
 ڇڏي ٿو، ته ته ڪم ان شيء جي سواد جي خبر نه اچي
 سگهندي. مطلب ته، اها ڳالهه پوريءَ طرح سڌ آهي ته، ڏک يا
 نڪليف کان پوءِ سڪي ٿي منش جي سڪ ۾، ۽ هر هميشه سڪ
 ۾ اصل منش جي سڪ ۾ وڌو پيدا آهي. الهيءَ جو سبب اهو نه
 آهي ته هميشه سڪ جي ڀرڻ سبب، ان سڪ کي پوئيدڙي ڏيرون.
 ڪمزور ٿي ٿيون ٻون. مهالارڻ ۾ لکيل آهي، ته ”شاهوڪارن
 کي سواد کي کاڌي هضم ڪرڻ جي نه شڪتي نه آهي، پر ڪنگال
 ڪاٺ جهڙيءَ شيء کي نه هضم ڪيو ڇڏين.“ الهيءَ ڪري
 جهڪڻ سان ڪي، سناري وهنوارن تي ويچار ڪرڻو آهي ته
 پوءِ ڪو منش ڏک کان سواءِ سڪ جو سواد وٺي سگهي ٿو يا نه،
 الهيءَ لسبب وڌيڪ ايتار ڪرڻ جي ڪا ضرورت نٿي نه آهي.
 هن سنار ۾ سڪ ٻنهي ڏک ۽ ڏک ٻنهي سڪ لڳوئي، ٻيو آهي.
 مشهور ڪوي ڪاليداس پنهنجي مکيه دوت نالي ڪاويءَ ۾ چيو
 آهي ته، ”ڪنهن به منش جي سدائين سڪي يا سدائين ڏکي حالت
 نه ٿي رهي. سڪ ۽ ڏک جي حالت، سدائين ٽپي والڪر گردش
 ۾ ايندڙ آهي“ پوءِ ڪٿي اهو ڏک اسانجي سڪ جي سواد کي
 وڌائيندڙ هجي، يا ڪنهن ٻئي ڪم لاءِ ايتري ڳالهه نه سڌ آهي
 ته هن سنار ۾ ڪوي ڪاليداس جي چئي موجب، سڪ ۽ ڏک

جي مع جي صاف خبر پئجي وڃي ٿي ته سڪ ۽ ڏک هڪجهڙي
 کان الڳ الڳ ۽ هڪجهڙي جي ورد ورتون آهن. ڪيترا هڪ هنڌ
 ڇو ويو آهي ته ”ڪنهن به ڏک ڏيندڙ ڪرم جي تياڳ سان
 تياڳ جو ڦل ٿيو ملي سگهي ۽ بلڪ اهڙو تياڳ راجس درجي جو
 چواني ٿو.“ اهو شلوڪ به سنڀاس مارڳمن جي مع ورد آهي
 جنهن ۾ ڇو ويو آهي ته سڪ ترشطا جي لاس ٿيڻ تي ملي ٿو.

سنسار، سڪ ۽ ڏک سان ڀريل آهي

جيڪڏهن اها ڳالهه قبول ڪئي وڃي ته سڪ، ترشطا جي
 اڀرڻ ۽ ڏک جي ٿيڻ وڃڻ تي ملي ٿو ۽ اها ڳالهه ٻي
 مڃي وڃي ته سڪ ۽ ڏک ٻئي جدا جدا شيون آهن، ته به وري
 ٻيو سوال پيدا ٿو ٿئي ته جنهن منش کي ڪڏهن به ڏک جو
 اڀر نه ٿيو آهي، تنهنکي سڪ جي سواد جي خبر پئجي سگهي ٿي
 يا نه؟ ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته ڏک کان واقف ٿي بنا سڪ
 جي لذت جي خبر نٿي پوي. ٻين جو چوڻ آهي ته ڏک جي
 اڀر هڻڻ کانسواءِ به سڪ جي سواد جي خبر پئجي سگهي ٿي ۽ جنهن
 ڏيوتاڻن سدا سرڳ ۾ رهن ٿا ۽ جنکي ڪڏهن سڀني ۾ به ڏک
 ڏيکاري نٿو ڏئي ۽ يا جهڙيءَ طرح ڪوڙي، يا کٽيءَ شيءِ جي چڪو
 کانسواءِ به ماکي، کنڊ، ٻُڙ، ۽ ڪيلي جو جدا جدا سواد معلوم
 ڪري سگهجي ٿو. اهڙيءَ طرح بنا ڏک جي اڀر ڪئي به جدا
 جدا طرح جي سڪن جو اڀر وٺڻ ممڪن آهي. پر سنساري وهندڙن
 تي نظر رکڻ سان مڃيئون مثال اڻ پورو ثابت ٿيندو. پراڻن ۾ ڪنهن
 دفعا ڏيکاريو ويو آهي ته ڏيوتاڻن تي به ڪيترائي ٻيرا آفتن ۽
 تڪليفن جو حملو ٿيو آهي، ٻيچ جي گهٽ ٿيڻ تي سرڳ کان
 ڪر ٿڌڻ جا به اتي ڪيترائي مثال ڏنا ويا آهن، تنهنڪري سرڳ
 جو سوال پورو نه آهي. پر جيڪڏهن پورو نه هجي ته به سرڳي
 سڪ، اسانکي ڪهڙي ڪم جو؟ جيڪڏهن مهاڀارت ۾ هڪ هنڌ
 ائين لکيل آهي ته سرڳ ۾ سدائين سڪ آهي، ته وري ساڳئي

ڏک لڳڻ ڪري، اسانجي من جي ڳجهي ڳالهه به ظاهر ٿي وئي.
 جڏهن ته اسانجي اٽل نقصان به ٿي وئي آهي. لندا ٻالڪ جنهن
 وقت هليو سگهندا آهن، تڏهن وقت کيس همڏاهان هوندان ٿا
 پر ٻيو مزدور ايندو آهي. انهيءَ ڪري، ائين ٿي چئي سگهجي ٿو،
 ڏک ٿيڻ ۾ ئي سکر آهي، بلڪ انهيءَ ڳالهه کي قبول ڪرڻ گهرجي.
 نه، ڏورين، ۽ انهن ۾ شيد ۽ ڇوڪر لسٽ جو پير يا ڏڪار پيدا
 ٿي ٿي، سي پئي، ”ڪهڙي کان جدا ۽ سولتر آهن، هاڻي
 اسانجي انهيءَ ڳالهه کان واقف ٿيڻو آهي نه، ڏورين جو وهندڙ
 آيا جي ڪلياڻ لاءِ ڪيئن ٿي سگهي ٿو. انهيءَ لسٽ شري
 ڪرشن پگروان جو چوڻ آهي نه، ”ڏورين ۽ من جي سيارڪ
 هلچل يا ورتي ڪي ٿاڻو ڪرڻ جي بدلي، انهيءَ پنهنجي آيا
 جي ڪلياڻ لاءِ، پنهنجي وسر رکڻ بهتر آهي، انهيءَ بي لمار
 چڙي ڏيڻ سان وڏين آئين سان مقابلو ڪرڻو ٿو ٿو.“ ٿرڻا ۽
 من جي ورتن کي انهن ٿاڻو ڪرڻ جي اڀڻش ۽ شري ڪرشن
 جي مقبلن اڀڻش ۾ ڏهن آسمان جو پيدا آهي. گيتا جو اهو
 مطلب نه آهي نه، نه سڀار جي هلچل اٽل پيدا ٿي وڃي.
 گيتا جي ارڙهين آڏاڻ ۾ نه ائين نه چيو ويو آهي نه ”ڪرم
 ڪندڙ جي من ۾ سر ٻڌي سان گڏ، ڏيرج ۽. اساه وغيره ڪن
 جي ٻڌ ضرور آهي.“ انهيءَ ڳالهه جي وڌيڪ ايتار اڳتي هلي
 ڪئي ويندي. جتي اسانجي اهوئي ڏسڻو آهي نه، سکر ۽ ڏک.
 ٻئي هڪ پئي کان الڳ الڳ آهن يا، هڪ جي پوري ٿيڻ تي
 ٻيو (يعني سکر جي پوري ٿيڻ تي ڏک، ۽ ڏک جي پوري ٿيڻ
 تي سکر) پيدا ٿئي ٿو. انهيءَ لسٽ پڙهندڙ، گيتا جي راءِ کان
 واقف ٿي ويا هوندا. گيتا ۾ ”ڪتر شيد جي ازم سمجهايمدي،
 سکر ۽ ڏک کي هڪجهڙي کان الڳ الڳ ڏسڻو ويو آهي، بلڪ ايترو
 نه چيو وار آهي نه، ”سکر“ ستي ڪڍڻ جو ۽ ”ٿرڻا“ ڇڏي ڪڍڻ
 جو لکندا آهن، ۽ سکر ڪڍڻ کان بلڪل الڳ آهي. انهيءَ مان گيتا

حالت ۾ آئين نه چئي سگهيو ته الهيءَ سندن باغ ۾ آواز ٻڌڻ يا ايشور جي مورتيءَ جي ڏسڻ جي اسانجي دل ۾ ڪا اڳيئي اڃا يا ترشڻا هئي. حقيقت ۾ اسانجي ٻڌا اڃا ڪئي ئي، مٿيون سڪ، مٺو، آهن ۾ ماڻن مان پڙهندڙ سمجهي ويندا ته سنياس مارگين جو سڪ نسبت مٿيون رايو سڌاڪ اڻ پورو آهي؛ ۽ اها ڳالهه پڻ مڃڻي پوندي ته، الدارين ۾، ڀليءَ بيريءَ شيءَ جي ڪم آڻڻ جي سياوڪ ۽ قدرتي طاقت جي موجود هئڻ سبب، جڏهن اهي الدارين پنهنجو پنهنجو ڪم ڪن ٿيون، ۽ آهن ڪي سندن اڃا موجب يا ورنه، شهن حاصل ٿين ٿيون، تڏهن اڃا، خواهش يا ترشڻا جي بهرائين پيدا ٿين ٿا، سواءِ ئي، اسانجي سڪ ڏک جو الڳ ٿي لڳي ٿو. الهيءَ ڳالهه ئي نظر رکي ڳيٽا ۾ چيو ويو آهي ته، ”ماٿرا اسپرش (جهڻ) ڪري ٿو، گرمي وغيره جي اڳوڻي ٿي، سڪ ۽ ڏک پيدا ٿئي ٿو.“ سرشتيءَ جي بهارين ۽ ظاهري شين کي ”ماٿرا“ چئبو آهي. ڳيٽا جي مٿئين وچن جي چئي معنيٰ هن ريت آهي ته: بهارين شين يا ٻڌارن جي الدارين سان ميلاپ ٿي، سڪ ۽ ڏک جو اڳوڻي ٿي ٿو. اهوئي ڪرم يوڪ شاستر جو سڌاڪ آهي. ڪنن کي ڪڙو ۽ ٺڪو آواز خراب ڇو ٿو لڳي؟ ڇپ کي منورس ڇو ٿو لڳي؟ اکين کي چالڊوڪي ٿي ڇو ٿي پوي؟ آهن ڳالهين جو سبب ڪو به ٿو ٻڌائي سگهي. اسانجي فقط ايتري ڪل آهي ته، ڇپ کي منورس ٿي سندن اڳوڻي آهي. الهيءَ مان ظاهر آهي ته، آڏو لڪ (بهاريون) سڪ، فقط الدارين جي وس آهي، الهيءَ ڪري آهن الدارين جي ٺڪر ڪي جاري رکڻ ۾ نه، نه سڪ معلوم ٿيندو آهي؛ پوءِ ڪٿي الجھو ٿيڻو آيندو لاءِ ڪهڙو به لڪري. جڏهن ته، من ۾ پيدا ٿيل ويچار ڪڏهن ڪڏهن مهل، واجب مان شين دستي لڪري پوندو آهي. اهي شين الهيءَ مراد سان نه ڪڍيا ويندا آهن ته، آهن کي ڪو ٻڌي وٺي، پر ڪڏهن ڪڏهن وقت السالي سپاهه جي زبردست

لاءِ ماڻهين ڪرڻ کي ڇڏي ڏجي. ائين ڪري اسان هن هنڌ
 مٿي ڏال سکر. ڏک جي ورتلن جي وڌيڪ ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ واجب
 آهي سمجهيون. سڀني جي هامين جو اهو چوڻ بلڪل اڻ پورو آهي
 ته سڀ سکر قبول ٿرڻا جي لائون ٿيڻ تي ئي ملي سگهندا.
 هڪ ٻري جي اهو به آندل (ڏال يا ٻڌل) ٻالو لاءِ وري اڃا
 ڪرڻ تي، ان اڃا کي ڪام يا واسا چئبو آهي، پر ان واسا موجب
 شيء جي نه ملڻ تي ها واسا ڏور ٿي ويندي آهي ان واسا کي
 ٿرڻا جي نالي سان سڏيو ويندو آهي ۽ جهڪڻن اها ٿرڻا
 نه پوري نه ٿيندي آهي نه پوءِ اسان من کي ڏکي سمجهندا آهيون.
 پر مٿين ريت اڃا يا واسا جي ٿرڻا وري به بدلتل کان اڳ
 جهڪڻن وڃي اها اڃا يا واسا پوري ٿي وڃي، نه پوءِ ان
 لسٽ اسان بلڪل نه چئي سگهيو ته اهو سکر ٿرڻا جي لاس ٿيڻ
 تي ئي ملو. مثلاً اسان روز مري کاڌو کائون ٿا، پر ائين سڀ
 اسان هرگز نه چئي سگهيو ته اسان کاڌي ملڻ کان اڳ، ان لسٽ
 جا ٿرڻا ٻڌا ٿيندي آهي، تنهنجي پوري نه ٿيڻ تي ٻڌا ٿيندڙ
 ڏک ڏسندا آهن. هاڻ، ائين به ڪو شڪ نه آهي ته مشروريل
 تي اوهان نه ملڻ ڪري اسان ٿوري ڳيٽي لڪيل مشروريل محسوس
 ڪريون ٿا. پر جهڪڻن اڃا ۽ ٿرڻا کڻي هڪ ٻيو نه ڪڍي
 سمجهي، ته نه اسان ٿو چئي سگهجي ته سڀ سکر، ٿرڻا جي
 لائون ٿيڻ سبب ئي من ٿا. مثلاً هڪ ٻيو ٻالو واسا به مري
 هي هڪ ٻيو ٻالو ٻري وڃي سبب سکر جو اهو ڪري ٿو
 ۽ اهڙيءَ حالت ۾ اسان چئي سگهيو ٿا، ته مري ۽ ٿي چوسڻ سان
 هڪ عيبن سکر کي محسوس ڪيو، سو سکر ان مريءَ لسٽ
 جي ٻڌا ٿيل ٿرڻا جي لاس ٿيڻ تي ملو؟ هرگز نه. اهڙيءَ
 سبب نه راه ويندي اسان کي رستي به هڪ من موهيندڙ
 ٿيڻ ۽ ائين هڪ سڀني ٻڪي جو ملو آواز ٻڌڻ به اچي
 ٿو ته سکر به ٻڪران جي سکر موليٰ ڏسڻ به آئي، اهڙيءَ

هن مٽي جي هامين جي اها پٽ راءِ آهي ته جنهنڪي سڃي ۽
 نتيه سڪ جي لوڙ آهي، تنهنڪي گهرجي ته يڪدم لوڪ سان لاڳاپا
 لاهي، وڃي سنڀال جي پيش پوي. سهرئين ۾ جنهن چوٽين
 آسوم جو ايمان اچي ٿو، ۽ شري شڪر آچار، جنهنجو وري
 ڪلچر ۾ پڙ چار ڪيو، سو ڪرم سنڀال مارڻ، الهيءَ سڌالت
 تي ئي هلايو ويو آهي. سچ آهي، جيڪڏهن سڪ ڪا جدا شيءِ
 نه آهي، ۽ جيڪي آهي سو سڀ ڏک ئي آهي، جو ترشٽا مان ئي
 پيدا ٿئي ٿو، نه پوءِ انهن ترشٽائن کي ئي پيدا ڪان لاس ڪري
 ڇڏن ٿي، سڪ ۽ ڏک جو جهڳڙو خود بخود ڊاڄي ويندو، ۽
 اهڙيءَ حالت ۾، ٻائي جنم کان ئي من ۾ جا مول سمر اوستا ۽ شالتي
 آهي، سا وڃي رهندي. الهيءَ مطلب سان ئي، مهاپارٽ جي
 شالتي پڙ ۾ چيو ويو آهي ته ”سنساري ڪام يعني واسنا جي
 پوري ٿيڻ تي جو سڪ ملي ٿو، ۽ جو سڪ سرڳ ۾ ملي ٿو، انهن
 ٻنهي سڪن جو ملهه، ترشٽا لاس ٿيڻ تي، جو سڪ ملي ٿو، تنهنجي
 سورهين پٽيءَ جو نه آهي.“ ويدڪ سنڀال کي ڏسي ٻڌ ۽
 جنم ڌرم نه الهيءَ سڌالت جي پونواري ڪئي. جنهنڪري انهن
 ٻنهن ڌرمن جي ڪرڻن ۾ ترشٽا جي خراب نتيجن، ۽ انهن کان
 پاڻ ڇڏائڻ نسبت جيڪو ورڻن ملي ٿو، سو ڪنهن ڪنهن هنڌ
 ته سنڀال مارڻ جي ڪرڻن کان به ڪو ڪٿي ويو آهي. ٿيڻ جي
 ٻڌ ڌرمي ڪرڻن ۾ نه استاءِ به لکيو ويو آهي ته مهاپارٽ جو
 مٿيون شلوڪ ڪوٺر ٻڌ جي ئي پوتر مک مان اڪتل آهي.*

مٿئين سڌالت تي اعتراض

ترشٽا جا جي خراب نتيجا مٿي ڏيکاريا ويا، سي ڪيٽا کي به
 ٻول آهن: پر ڪيٽا جو اهو چوڻ نه آهي ته ترشٽائن کان اچي ٿيڻ

* اهو شلوڪ ”اڌيان“ نالي هڪ ٻالي پاشا جي ڪرڻ ۾ ٿي
 پر اهر انهن ڪٿي به نه چيو ويو آهي ته شلوڪ خود ڪوٺر ٻڌ
 جي مک مان اڪتل آهي.

پوڄن کائي ٻاڻڪي ان ٽڪليف جي چئبي کان ڇڏائيندا آهن ۽
 ۽ جڏهن ڪار جي واسن ٿيندي آهي تڏهن اسين الڪي استري
 جي ميلم سان پورو ڪندا آهن. ”اهو چئي وري اڳتي
 هلي هو چوي لڙو، ”مٿس راس ڪنهن به ڏک يا
 ٽڪليف کان آجي ٿيڻ کي، ڪي منڇ ٻڌي ”سکر“ چولدا آهن.“
 يعني ڪن ماڻهن جو اهو رايو آهي ته ڏک جي تابود ٿيڻ کان سواءِ
 ”سکر“ ڪا به جدا شيءِ نه آهي. انهن نه سمجهڻ ڳالهه جي نه، مٿس
 سڌا ڪن، ماڻهن جي ڪنول الهن وهنوارن سان لڳي لڳو، جي
 سوار ڪن لاءِ ڪما وڃن ٿا. اسين پوئين اڌ ۾ ڏيکارڻ ڇڪا
 آهيون ته، آئند ڪريءَ جي مع موجب اسين ٻئي جو اڳڪار ٿيڻ
 الڳيءَ مراد سان ڪريون ٿا، هو الڳي ٽڪليف يا ڏک ڏسي
 اسانجي دل ۾ هي دنيا جون ٻيون ٻڌا ٿين ٿيون، نتيجي ڏور
 ڪي سڀي ٿي سگهون ۽ اس الڳيءَ نه سمجهڻ جي ٽڪليف کان چٽ
 لاه ٿي اسين انهن کي اڳڪار ڪريون ٿا. آئند ڪريءَ جي الڳيءَ
 مٿي ڪي سمجهڻ سان، اسان کي مهاڀار جو همنمون وڃن ته مڃڻ
 ٻولندو، جنهن ۾ ڏيکارڻ وڃي آهي ته، ”لوڻا (ڏورندڙ خواهش)
 جي پيدا ٿيڻ سان، الڳي پوري نه ٿيڻ
 ٿي ڏک پيدا ٿيندو آهي، جنهن بعد وري سکر پيدا ٿيندو آهي.“
 هن معامه جو ٿوري ۾ اهو چوڻ آهي ته، منڇ جي من ۾ اهو ٿيڻ
 هڪ يا اڌ، آڻا، واسن يا لوڻا پيدا ٿي ٿي ۽ پوءِ ان واسن جي
 پوري نه ٿيڻ سبب، جو ڏک ٿي ٿي لڳو، تنهنجي ٿارڻ ڪي سکر
 چٽي ۽ باقي سکر ڪا الڳ ٿيڻ چٽو نه آهي. هن معامه وارن جو
 اهو نه چوڻ آهي ته، منڇ جا سڀ سڌا ۽ وهنوار ٿيڻ واسن
 ۽ لوڻا ٿيڻ سان پورو آهن. جيستائين ٻاڻڪي الهن وهنوارن کان آڃو
 نه ڪيو وڃي آهي، تيستائين الهن واسن ۽ لوڻا ٿيڻ جو پيدا ٿيڻ
 نه ٿي سگهي ۽ جيستائين الهن واسن ۽ لوڻا ٿيڻ جو پيدا ٿيڻ
 نه آهي، تيستائين به، يعني دالهي ۽ سڄو سکر ملڻ ناممڪن آهي.

ٿو. الهيءَ ڪري اسان هن ڪرڻ ۾، ويدالتي سدائين موجب
سڪن ۽ ڏکن کي ٽن ڀاڱن ۾ نه، بلڪ ٻن ڀاڱن ۾ ورهايو آهي ۽
الهيءَ ورهاڱي موجب، شرار جي سڀني قسمن جي سڪن - ڏکن
کي ”آڌ ڀاڱو“ ۽ سڀني ٺهڻ جي مالڪ سڪن - ڏکن کي ”آڌ ڀاڱو“
ٺاهي سان سڏيو آهي. ويدالتي ڪرڻ ۾ ڇڏڻ سڪن ۽ ڏکن کي ٽن
درجن ۾ ورهايو ويو آهي، ٽن اسان نه ڪيو آهي. ڇاڪاڻ ته،
اسانجي سمجهه موجب، سڪ - ڏک جي وشي تي ويچار ڪرڻ لاءِ،
انهن کي ٻن ڀاڱن ۾ ورهايو بهتر ٿيندو. اسان، هيٺ ڄا سڪ -
ڏک جي ڇنڊ ڇاڻ ڪئي آهي، تنهنڪي پڙهندي وقت، پاڻڪن
کي اها ڳالهه وسارڻ نه گهرجي نه، ويدائيت ۽ اسانجي سڪ -
ڏک جي وچ ۾ ٻيڌ آهي.

ڏک کي ٻن ڀاڱن ۾ ورهائجي يا ٽن ۾، پر الهيءَ ۾ نه ڪو
شڪ نه آهي نه، ڪو به منهن ڏک جي ڇاڻا نه ڪندو. الهيءَ
ڪري ويدائيت ۽ سالڪيه شاسترن ۾ لکيو ويو آهي ته، ”سڀني
قسمن جي ڏکن کان ڇڏي، ائينس (آخرين حد واري) سڪ کي حاصل
ڪرڻ ۾ ئي، منهن جو پرشارت آهي.“ جڏهن اها ڳالهه صاف
ٿي وئي ته ائينس سڪ کي حاصل ڪرڻ ئي منهن جو پرشارت
آهي، تڏهن سوال پيدا ٿئي ٿو ته، ائينس يا ٽيهه سڪ ڇاڪي ڇڏجي؟
۽ الڪي حاصل ڪرڻ ممڪن آهي يا نه؟ جيڪڏهن ممڪن آهي
نه ڪيئن؟ وغيره. جنهن وقت اسين انهن سوالن تي ويچار ڪرڻ
الڳون ٿا، انهن وقت سڀ کان اڳ اهوئي سوال پيدا ٿئي ٿو ته
ڇا، سڪ ۽ ڏک هڪ ٻئي کان جدا ويدائون، آزمودا، يا پدارت
آهن يا ”جو سو جهرو نه آهي سو الڳ آهي“ جي لهر موجب
هڪ ويدنا جي لاهڻ ٿي ٿي ويدنا خود به خود پيدا ٿيو
پوي؟ پر ٿريءَ جو چوڻ آهي ته، ”اوساٽ سبب وائڻ جي سڪي
وڃڻ تي انهيءَ ڏک ۽ تڪليف کان آجي ٿيڻ لاءِ اسين جل پيئندا
آهيون، پر کان آڏين ۾ ولوڙ پوڙ ٿي اسين منهن وغيره سوادِي

جو الہو یل ان سکھن لو۔ اساتھی سمجھ موجب لہا سکھن ہی،
 سک ۴ لہمہ ذل مشن۔ سمجھائی۔ تان کتا اہو سمجھائی تن
 ذل ان سکھن۔ ہی۔ و سکھن ۵۵ لا ل ویدا روپ ذک سک۔
 حکمبول مشن ہی حکومس نا لہرک مان لی ہدا لئی لو۔ و او
 پورو ۴ لی ہماہ آہی۔ چاکھان لہ کڈھن کڈھن دیو تالی (۱) لئی،
 ہواہ لائی و غورہ) ہی پکڑن سبب ہ مشن کسی ذک۔ و پورو
 پوری۔ الہی و سکری وادانت شاستر ہ سک۔ ذک جا آئی ہدا سکما
 ویا آہی۔ مکن ۱ (۱) آڈ واک (۲) آڈ پوکھ ۴ (۳) آڈ پوکھ،
 دیو تالی ہی حکورن نا دیا مان ہدا لہندو ذک سک۔ کی آڈ پوکھ
 ذک سک۔ چرو و ہی لو۔ ہا وکس سوشی۔ ہی ہسج ہا پوکھ (پم لوی
 آکھاس و غورہ) ہی الدولن سان لہا تان لہیا لئی۔ و سک۔ ذک
 ہدا لئی لو لہکائی آڈ پوکھ سک۔ ذک چرو لو و ہی ۴ آڈ
 ہا وکس سبب کالساہ ہائی ہسج (الدولن نا پوکھ) سبب سکری
 ہدا لہندو سک۔ ذک کی آڈ پوکھ سک۔ ذک چرو لو و ہی۔ الہی و
 سک۔ ذک ہی ہدا ہی مد لہر وائی۔ ہسج۔ ہلہر و غورہ ہی
 پکڑن سبب ہدا لہندو لہ و غورہ ہی ذک کی، نا الہی ہی پوری
 الدار ہ علیہ سبب شروہ ہی دوستی مان ہدا لہندو سک کی
 آڈ پوکھ سک۔ ذک چرو و ہندو۔ چاکھان لہ، چکولہک ادو سک۔
 ذک، ہسج۔ ہا پوکھ ہی شروہ سان لہا پورو کڈھن آہی ہسج ہر
 شاربوک (اندان) آہی، لہ لہ ہسجہ الہی لہ ہی سک۔ و لہ ادو
 سک نا ذک شروہ تان ہا وکھندو ہدا وکھن ہی سبب مان لی ہدا
 لئی لو۔ الہی و سکری آڈ پوکھ سک۔ ذک جا وری لہ، ہ ہا نا۔
 شاربوک ۴ مالک سکھ پوکھ پوکھ، پو چکڈھن آہری و ہسج،
 شاربوک ۴ مالک ہ ہا نا کتا ویدا لہ، وری آڈ پوکھ سک۔
 ذک کی الہک دوری ہ وکھن ہی کتا ہر دورہ لہ ہندی، چاکھان
 لہ اہا ہا لہ جانب شاربوک آہی لہ، دیو تالی ہی ہر لہ سکول سہان
 ۱۰۔ لیل سکھ۔ ذک کی، مکن لہ ہسج شروہ نا مں سان پوری

سڪه - ڏک جا سروي ۽ انجا پيد

هيءُ سنڀار سڪه ميه يا ڏک ميه الهيءَ ڳالهه نسبت پڇم ۽ ڀاروب جي
 وڌ وڌن جا جدا جدا رايو آهن، پر ڏک کان پاڻ آڇو ڪري سڪه جي
 هڪ ڪرڻ نسبت سڀ وڌوان ڪراءِ آهن. ”سڪه“ شبد لاءِ
 گهڻو ڪري ”هٿ“ ”شريءَ“ (ڦاٽڻ) ۽ ”ڪلياڻ“ شبد ڪم ۾
 آندا ويندا آهن. انهن شبدن جو ڪهڙو ارت آهي، الهيءَ تي
 اڳتي هلي لکيو ويندو. جيڪڏهن ائين مڃيو وڃي ته ”سڪه“ شبد
 ۾ هر قسم جو سڪه اچي ٿو وڃي، ته پوءِ رواجي طور ائين ئي
 چيو ويندو ته هر هڪ منش ڪيول سڪه حاصل ڪرڻ لاءِ ئي
 هر هڪ ڀتن ڪري ٿو ۽ اهڙيءَ حالت ۾ هيءُ جو مهاڀارت ۾
 هڪ هنڌ چيو ويو آهي ته، جنهنڪي اسين پنهنجي لاءِ ضروري
 يا اشته سمجهون ٿا سو سڪه آهي، ۽ جيڪو اسان کي ٿورو ٿو
 يا جنهنجي اسانکي ضرورت نه آهي سو ڏک آهي” تنهن واکيه
 کي اسين خود شاسترن جي درستيءَ کان اڻ پورو چونڊاسين ۽
 ڇاڪاڻ ته الهيءَ واکيه موجب نه ”ضرورت“ شبد ۾ ضروري
 پڌارت کي نه سڪه ٿي مڃيو ٿو وڌو. مثلاً اڄ لڳڻ تي پاڻيءَ جي
 ضرورت ٿئي ٿي، پر الهيءَ ٻاهرئين پڌارت ”پاڻيءَ“ کي سڪه
 نه چئي سگهيو. جيڪڏهن ائين هجي ته پوءِ هڪ درياهه ۾ ٻڌلڻ
 منش نسبت ائين ئي چيو ويندو ته هو ”سڪه“ ۾ ٻڌي رهيو
 آهي. پر ائين نه آهي، پاڻيءَ ۽ پيٽ سبب جو الدريون ترپت ٿين
 ٿيون تنهنڪي ئي سڪه چيو ويندو. الهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي ته
 منش الدرين کي ترپت ڪندي سڪي ٿي جي ئي اڃا ٿو ڪري،
 پر الهيءَ ڪري امان اهو سدائين ٿو لکي ته جنهنجي ضرورت
 آهي سو ئي سڪه آهي. اهوئي سبب آهي جو لياڪن (منطق جي
 هامين) سڪه ڏک کي هڪ ”ويدا“ ڪري چيو آهي. انهن جو
 چوڻ آهي ته ڇا ويدا پنهنجي اڃا موجب ٿئي ٿي تنهنڪي سڪه
 چيو وڃي ٿو، ۽ ڇا ويدا اڃا جي وڌ ٿئي ٿي تنهنڪي ڏک
 چيو وڃي ٿو. اهي ويدا ٽيون جنم کان ئي پيدا ٿين ٿيون، ۽ انهن

آديڪ پنجنون

مڪ ۽ ڏک جو وويڪ

جو ڪبول ٻڌي ۽ سان ڪرڻ جو ڳو ڇڏي ۽ الڌرين کان
پوي ڇڏي، تنهنڪي ئي اليڪ (سڄو يا آخرين درجي جو) مڪ
چڻي ٿو۔

گيتا ۶-۲۱

اسانجا شاستر قبول ٿا ڪن ۽ حرڪت پراڻي پيهڻي مڪ
پراڻي مڪ ۽ ڏک کي ٿاڙڻ لاءِ ئي حرڪيت پڻ ڪندو رهي
ٿو. ميانمار جي شائتي پرور ۽ پرور ڌڻي ۽ ڀارديواج کي ڇڏو
آهي ۽ ۴۵۰۰ يا ٻوليڪ ۾ حرڪت پڻ ڪبول مڪ ۾ ڪرڻ
لاءِ ئي ڪيو وڃي ٿو ۽ ڏور اوت ٿوڙي ڪار جو الهه (مڪ)
کان سواءِ ٻيو ڪو به ٿل نه آهي. ۴۵۰۰ پر شاستر جو چوڻ آهي ته
منش سڄي مڪ کان اڻ ڄاڻ ۽ سبب ڪوڙي بناوٽي مڪ
پٺيان ئي پيهڻي جيوت ٿاس ڪيو ڇڏي ۽ هو انهيءَ آس ۾
نه اچ ته سڀان ضرور مڪ ملندو پيئڻي جيوت جو ڏاڳو ڪاٺو
ڇڏي ۽ ايتري ۾ ئي اوچتو ڪال اچو منس ڪڙڪاٽ ڪري ۽
کيس هن منسار کان اصل لاءِ موڪلائڻ پوي ۽ پر الوس اهڙي
آهي جو ماڻهو انهيءَ اڻ ٿر ٿر کان واک لڳي ته امان ڪا سڪا
حاصل نه ڪن، انوار ڪن کي پتي ٻڌو ڪڪ پئي جي ٻيا پوئاري
ڪن. مطلب ته هيڏانهن منسار جو چڪر نه پوي روڪ ڇو طرف
نهي ۽ هوڏانهن ماڻهو پيهڻي ٿس مڪ جو ڪو واپس نه ڪري
ٿا بناوٽي مڪ جي چاهيا ۾ پيهڻي جيوت ٿاس ڪن.

ڪندا آهن، ۽ شاستر، اهڙن موقعن تي پنهنجن آڳاٽن جي زياده سختي نه ڪندا آهن، نه پوءِ سڄو وغيره لمٽي ڌرم جي نتيتا وري ڪٿي رهي؟ اسانجي سمجهه ۾ اهو سوال ٻورو نه آهي؛ ڇاڪاڻ ته، جي منهنجي سڄو ئي جان ڏيڻ کان ڪهائين لا، سي نه پنهنجيءَ زبان سان، لپتي ڌرم جي نتيتا سويڪار ڪن لا. مهاپاروت ۾ هڪ هنڌ چيو ويو آهي، ”سڪ ۽ ڏک دائمي يا لٽيه نه آهن، پر لپتي ڌرم هر هميشه قائم آهي؛ تنهنڪري سڪ جي اڃا، ٻپ يا، لوپ يا پراڻن جي ٻپ وڃان، ڌرم کي ڇڏي ڏيڻ چڱو نه آهي.“ ائين اڪي، اڳتي هلي ويد وياس چوي ٿو ته، ”جهڪڙهن سڪ ۽ ڏک لٽيه نه آهن، نه پوءِ الهن سڪن ۽ ڏکن تي ئي درشتيءَ نه اٽڪائي، لٽيه جيءَ جو لٽيه ڌرم سان ئي سنبڌ رکڻ گهرجي.“ وياس ديو جو مقبول اهديش ڪيتري قدر سچو آهي الهيءَ ڳالهه کي ڄاڻڻ لاءِ، سڪ ۽ ڏک جو سچو روپ ڪهڙو آهي؛ ۽ لٽيه يعني دائمي سڪ ڇاڪي چڱي ٿو، الهيءَ ڳالهه تي ويچار ڪرڻ ضروري آهي.

۽ ”جڏهن پوءِ (اندرون کي بارو لڳندڙ سناري پوک) ۽ شريف
(آلڪ سکر) اهي ٻئي منش جي اڳيان ايندا آهن، تڏهن کيالي
منش پوءِ کان شريف کي ٿي وڌيڪ پسند ڪندو آهي؛ ۽ جو اڳيالي
آهي سو، شريف کان سناري سکر يعني پوءِ کي ئي پسند ڪندو
آهي. ”الهيءَ واکيه مان ثابت ٿيو ته، اندرون جي طاعري يعني
سناري سکر کي حاصل ڪرڻ تي، منش جو آدرش نه آهي؛ ۽
مدش جيڪو پٽن ڪري ٿو سو قبول آڌ پوئڪ سکر لاءِ نه ڏک
کي ٿارڻ لاءِ ئي ٿو ڪري.

اندرون جي طاعري سکر کان بنديءَ يا من جو اندرولي سکر،
رڌي درجي جو آهي؛ نه فقط ايترو بلڪ اندرون جو سکر، دائمي
ٿو ٿي سگهي. اهڙي لاءِ ٻئي ڌرم سان به لڳي ٿو. هرڪ
منظور ڪندو ته، اعتدال، سج وغيره ڌرم، ٻاهرين آڌاڻن يعني
سکر ڏکڻ تي منحصر نه آهن، پر اهي هر وقت هڪجهڙائي ڪماتا
آهن، جيئنڪري ائين ڪي دائمي يا نه جي درجي ۾ شامل
ڪري سگهيو. ٻاهرين ڳالهن تي غير منحصر رهندڙ ٻئي ڌرم
جي نسبت ائين ۾ ڪٿان ۽ ڪيئن آهي؛ ۽ ائينءَ نسبت جو ڪٿڙ
سبب آهي، ائين سوالن جو جواب ڏيڻ آڌ پوئڪ سکر واد لاءِ
ناممڪن آهي. ڇاڪاڻ ته، جيڪڏهن سرشتيءَ جي ٻاهرئين ٽڪر
يا ٻاهرئين نسبت تي نظر رکي، ڪي سڌالڻ مٿڙ ڪيا ويندا ته
الهيءَ ٽڪر يا نسبت جي نسبت دائمي نه هجڻ سبب، ائين
جي آڌار تي ٻاڙيل سڌالڻ پڻ نه يا دائمي نه ٿي سگهندا؛ ۽
انهيءَ حالت ۾ سنار جي سکر، ڏک جي ڪا به پوره نه ڪري،
سج وغيره ٻئي ڌرم لاءِ پراڻن قربان ڪرڻ واري سبب ڌرم جي
جا نسبت آهي، ها، ”پڙڻ جي ڳڻي سکر“ واري سڌالڻ سان
ثابت نه ٿي سگهندي. هاڻي سوال پيدا ٿو ٿئي ته، جڏهن رواجي
وغيرادن ۾ سڌ وغيره لاءِ ڪان کي قربان ڪرڻ جي مهل ايندي
آهي، تڏهن چڱا کيالي منش نه جو ڪوڙ ڳالهاڻا جو رستو اختيار

لاء تيار آهن نه، شري جي سک کان، من جو سک وڌيڪ
 آهي. بسون کي جيترا سک پوءِ پڙهين ٿا، سي سڀ ڪنهن
 کي ڏيئي، اڪان پڇو وڃي نه، تون بسون ٿيندين؟ نه هو
 اها ڳالهه سوڀڪار نه ڪندو. اهڙيءَ ريت ڪنهن کيائي منش
 الهيءَ ڳالهه ٻڌائڻ جي ضرورت نه آهي نه، تڏو ڪيان جي ڳوڙهه
 ۽ ڪنير وڃيڻ سان، جا روح کي راحت ملي ٿي، تنهنجو ڪو
 سنساري پوءِ مقابلو ٿو ڪري سگهي. عام ماڻهن جي رائي ڪو
 ڏسڻ سان نه معلوم ٿيندو نه، نتيجي کي، فقط عدد جي مدد
 تي ارڙيءَ ٿو ڪري سگهجي. جو ڪجهه منش ڪن ٿا، سو ڪول
 آڊيو لک يعني ٻاهرئين سک لاءِ نه آهي؛ يعني اهي آڊيو لک سک
 کي حاصل ڪرڻ ئي پنهنجو آدرش ٿا سمجهن. عام طور ائين ڏٺو
 ويو آهي ته ڪن ڪن موقعن تي منش پنهنجي ڄاڻ جي نه پرواهه
 نه ڪري ڌرم جا ٽيڻ پاليندو آهي؛ ڇاڪاڻ ته اهڙن موقعن تي
 اڌ ياتڪ نظر موجب، جن سچ وغيره ٿيڻ جي خوبي يا
 ملهه پنهنجي ڄاڻ کان نه وڌيڪ آهي، نتيجي هٿ ۾ ئي منش جو
 منشيٽو آهي. ارجن جي اڳيان اهائي حالت هميشه ٿئي ٿي؛ هنجو
 اهو سوال نه هو ته هن لڙائيءَ مان ڪنهن کي ڪيترو فائدو رسندو؟
 بلڪ ارجن، شري ڪرشن کان اهوئي سوال پڇيو ته ”منهنجو،
 يعني منهنجي آتما جو سک ڪنهن ۾ آهي، اهائي ڳالهه مان ڇڏڻ
 ڪهڙا ٿو.“ آتما جو ٽيٽ (دائمي) سک، آتما جي شائتيءَ ۾ ئي آهي.
 الهيءَ ڪري ئي برهڻاڻيڪ اڻسڻ ۾ لکيو ويو آهي ته، ”اڃا
 موجب سنساري سک ملڻ تي نه آتما کي سک يا شائتي ٿئي ملي
 سگهي.“ اهڙيءَ ريت ڪنو اڻسڻ ۾ هڪ ڪٿا آهي جنهن ۾ چيو
 ويو آهي ته، هڪ وقت لڳيڪيتا، مرنپوءِ کان ڪيان سکڻ ويو،
 الهيءَ ئي مرنپوءِ (ڪال) کيس ڏن، مال، سنٿان وغيره ڏيڻ جو
 نوبت ڏيکاريو، جنهن تي لڳيڪيتا چيو ته ”مان ڪيان جو پيا سي
 هيان نه مال ۽ ڏن جو“ الهيءَ موقعي تي لڳيڪيتا ائين ٻڌ چيو

ڪٽ، اوکٽ يا لٽي الٽيءَ جو ويچار فقط پراڻڪار جي نظر سان
 لغو ڪري سگهجي ٿو پر ان ڪرم جي چڪائي يا پراڻي منش
 جي ويچار سان ئي، يعني منش ۾، ٻين پراڻن کان ڇڏي ڪٽ
 وڌيڪ ٻن لاءِ ٺڪي ڌيان ۾ رکي، حاج ڪري سگهجي ٿي.

فقط اڻاڪار جو ڌيان رکي ڪيون ٿا. جي لڙيءَ ڪرڻ
بدلي، هاڻي ائين ئي مڃڻو ٻڌو ته جو ڪرم منش جي ”منشي“
کي سولهن، يا جنهن ڪرم سان منش جو ”منشي“ اٿي ڪري
سوئي سٽڪرم ۽ لوني ڌرم آهي. اهڙيءَ حالت ۾ ”گهڻن ماڻهن
جي گهڻي سڪه“ وارو سدالڪ، مٿين سدالڪ جو ڊڪ ڇڙو ٿي
ٻڌو، ”گهڻن جي گهڻي سڪه“ واري سدالڪ جي خوبي هلي
ويدي ۽ ڌرم. اڌرم جي لڙيءَ ڪرڻ لاءِ ”منش ٻڌي“
ٿي ٿي درستي رکڻي ٻڌي.

شریٔہ (فائدیمہ) ۴ پریٔہ (پیارو)

مٿيون ايمان مان پڙهندڙ سمجهي ويندا ته سوانح يعني خود
مطلعيءَ جي ليح درجي کان وڌندي وڌندي آڏپوڻڪ مٿس واري
کي نه ڪمڻ نه پراڻڪار ۽ آخر ”منشهڻي“ جي درجي لاءِ اڇڻو
پوي ٿو. پر ”منشهڻي“ لفظ نه آڏپوڻڪ مٿس واري جي من ۾
گهڻو ڪري سڀني منهن جي طاهري ۽ باهريئن سک جو ئي مثال
دهي ٿو. الهيءَ ڪري آڏپوڻڪ مٿس واري جو آخرين درجو نه
جسٽير اندرئين صفاڻيءَ ۽ اندرئين سک جو ڪجهه نه وڃي ٿو
ڪرڻو پوي. اسانجي اڏڻامڪ مٿس جي شاسترن جي درستيءَ
۾، اڻ پورو آهي. جهڙوڪ الهيءَ ڳالهه کي ”مڃو وڃي“ نه، منهن
نقطا پنهن جي سک حاصل ڪرڻ ۽ ڏک کي ٽارڻ لاءِ هر ڪا ڪوشش
ڪري ٿو نه، جهڙوڪ الهيءَ ڳالهه جو لڙائيءَ نه ٿي ويو آهي نه
سک ڪنهن ۾ آهي، آڏپوڻڪ يعني سڀاڙي پوئڻ ۾، يا اڪان
پري ڪنهن پئي ڳالهه ۾، لستاءِ، آڏپوڻڪ مٿس اختيار ٿو ڪري
سگهجي. خود آڏپوڻڪ مٿس جا هامي نه الهيءَ ڳالهه کي مڃڻ

ڪنڌمب بلڪ پنهنجي جاليءَ ۾ پائين لاءِ ٻڌ ٻڌ ڪندا آهن. تنهنڪري منش جو سڀني پراڻن ۾ سرشت آهي، تنهنڪي گهرجي ته سوارت سان گڏ پراڻ ۾ به پنهنجو سڪ مڃي سرشتيءَ جي مٿين لهر ۾ اُتي ڪندو رهي، ۽ سوارت ۽ پراڻ جي جهڳڙي کي بنياد کان ئي ڊاهي ڇڏي. اهوئي منش جو مکيه فرض آهي. اهو سڌالٽ پورو آهي، پر ڪو ٿئون لڪتل نه آهي. پراڻڪار جو ڪٺ ٻولگيءَ سرشتيءَ (وڻ وغيره) ۾ به موجود آهي، تنهنڪري الڪي حد تاءِ ڪٿي وڃي، گهالي منش جو فرض آهي. مٿئين مثال ۾ خوبي ڪيول اها آهي جو الجھ ورتڻ چڱن دليلن سان ڏلو ويو آهي. اسانجن شاسترن نه الهيءَ لسبت حد ڪري ڇڏي آهي. پراڻن گرلتن ۾ لکيو ويو آهي ته ”پراڻڪار، هڪ وڏو ٻج آهي ۽ ٻين کي ڏک ڏيڻا ڪرو پاپ آهي.“ الهيءَ کان سواءِ پرلري چوي ٿو ته ”پراڻ ڪي ئي جنهن سوارت سمجهو آهي سوني سڀني ۾ سرشت آهي.“ هڪ ننڍي ڪپڙي کان، منش تاءِ جو ڏينهن ڏينهن اُتي ٿيندي وڃي ٿي، تنهنڪي ڏسي سوال پيدا ٿئي ٿو ته ڇا منش ۾ فقط پراڻڪار جي ڪٺ اُتي ڪئي آهي ڪين ان سان گڏ سوارت، دٻاءُ، سخا، دورالديشي، ذبح، ڪما ۽ ٻين ڪي روڪڻ وغيره جي ڪٺ به اُتي ڪئي آهي؟ الهيءَ سوال تي ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿو ٿئي ته ٻين ساه وادن پراڻن کان منش الهن ڪٺن ۾ ٻڌ اُتي ڪئي آهي، جن سانڪي ڪٺن جي مجموعي کي ئي ”منش پٽي“ جو نالو ڏنو وڃي ٿو. هاڻي اها ڳالهه ثابت ٿي چڪي ته فقط پراڻڪار جي ڪٺ کان ”منش پٽي“ جو ڪٺ اٿس آهي، تنهنڪري اهڙيءَ حالت ۾ ڪنهن ڪرم جي

* الهيءَ ڳالهه جي سمجهاڻي اسپينسر جي Data of Ethics گرنت ۾ ڏنل آهي.

PP, 57, Also see Bain's Mental and moral Science PP.722 (Ed. 1873)

ڪهڻن ماڻهن جي ڪهڻي سک جي ڳڻتي جو ڪرمان؟ اهيءَ ۾ ڪر
 شڪ نه آهي ته ٻين منهنجي سک ۾ پنهنجي سک جو نه ڪو
 ڀاڱو رهي ٿو، جنهنڪري سدائين مٿئين لاهولي جو سوال پيدا ٿو
 ٿي سگهي. آڏڀولڪ مع جي ٽئين پنٿ ۾ اهائي نه خوبي
 آهي جو جنهن وقت اوج سوارٿ ۽ ٻارٿ جي وچ ۾ ڇڪڙو
 لڳندو آهي تنهن وقت هن پنٿ جا هامي ٻارٿ جو ئي طرف
 وٺندا آهن. هن پنٿ ۾ باقي وهيل ڪهڻائيءَ طرف (يعني ٻارٿ
 کي سوارٿ کان وڌيڪ جو سمجهو وڃي، اهيءَ سوال جي جواب
 طرف) هڪ آڏڀولڪ مع جي پنڊمع جو ڏيان چڪڙي ويا.
 اهيءَ پنڊمع هڪ لنڊي ڪپڙي کان، ماڻهو ۽ ٽالين سڀني ٻارٿين
 جي وهنوار جي خوب پڙڻال ڪئي آهي؛ اهڙي ڇاچ ڪندي
 آخر هو اهيءَ نتيجي تي آيو آهي ته هر هڪ لنڊي ڪپڙي
 کان وڌي ٻارٿيءَ يعني منهنجي ۾ اهو ڳڻ ٿي پنهون ٿي پنهون
 ڪندڙ آهي ته هو پنهنجي اولاد ۽ منهنجي ماڻهن جي چڪائيءَ جي
 ابتري ٿي سڀال ڪري حيرت جوڊ پنهنجي لاءِ ڪري ٿو.
 تنهنڪري چئي سگهيو ته سڄو (ساه واري) سرشتيءَ جي آڃار
 يا وهنوار هو اهو ئي. يعني هڪ ٻئي جي مدد ڪرڻ. مکيه فرض
 يا نوم آهي. سڄو سرشتيءَ جو اهو نيم (يعني اولاد پيدا ڪرڻ
 ۽ اچي سڀال ڪرڻ) ته ظاهران طهر ٿي سگهي ٿو. اهڙا
 ڪيئن سوکرم ڪڍڻ، جن ۾ اسريءَ يا پرش جو ڪو نه ٿيڻ
 آهي، ٿي سگهي ٿو. اهڙا آهن، جن جي ديهه وڌي وڌي ٿي پنهون
 آهي، ۽ ان مان روڊ ٻا ڪڍڻ پيدا ٿيندا آهن. يعني انهن ئي جو ٿو
 ٻولندو ته، سڌان لاءِ. يعني ٻين لاءِ. اهو ڪپڙو پنهنجو ساه نه ٿو
 ڇڏي. اهڙيءَ ريت ڪپڙي کان مٿين درجي واري ٻارٿين کي
 نه، پنهنجي سڌان لاءِ، پنهنجي سوارٿ ڇڏيندي ٻئي خوشي
 ٿيندي آهي. اهو ئي ڳڻ وڌندي وڌندي، جهنگلي ۽ اڻ سڌريل
 منهن ۾ نه ٿي سگهي ٿو. اهي منهنجي ۾ ڪم ٿي پنهنجيءَ

گيتا جو به اهوئي چوڻ آهي. گيتا ۾ چيو ويو آهي ته، جيڪڏهن هڪ ئي ڌارمڪ ڪم لاءِ به جدا جدا ماڻهو هڪ جيترو ڌن ڌن نه به. يعني ٻنهي جي ٻاهرئين نتيجي يا صورت هڪ هئڻ تي به اندرئين ڀاڱي ورتو هئڻ سبب هڪ جو دان ساڻڪي ۽ ٻئي جو دان ٿامسي ٿي سگهي ٿو. الهيءَ ڳالهه جي وڌيڪ اپٽاڙ اڳتي هلي ڪٿي ويندي. هتي اسان کي فقط الهيءَ ڳالهه ٿي ويچار ڪرڻو آهي ته، آڌيوارڪ مت جو آخرين اُتسار پست به ڪيئن نه اڻ پورو ۽ ڪٽو آهي.

پراڳار چو ڪرڻ گهرجي

”ڪهڙن ماڻهن جي ڪهڙي سڪ“ واري سڌالت ۾ سڀ کان وڏي گهٽتائي اها آهي جو اهر ڪم ڪندڙ جي من جي ڀاڱي ڀاڱي ڪو ڌيان نٿو ڏنو وڃي. من صاحب جي راءِ کي قبول ڪرڻ سان به ويچار ڪرڻ تي معلوم ٿيندو ته اهو سڌالت هر هنڌ هڪ جهڙو ۽ مائٽو نٿو ٿي سگهي ۽ ڇاڪاڻ ته الهيءَ سڌالت موجب، فقط ٻاهرئين نتيجي تي نظر ڪرڻ سان ئي نتيجي جو لڳل ڪم ڪرڻو پوندو ۽ يعني الهيءَ سڌالت کي ڪنهن ٺيڪ حد اندر ئي ڪم آڻي سگهجي ٿو، يا ائين چئجي ته اهو سڌالت ٺيڪ آهي. الهيءَ کان سواءِ الهيءَ سڌالت تي ٻيا ٻيا اعتراض اٿي سگهن ٿا. ”سوارت کان پراڻت کي وڏي درجي جو چو وڃي؟“ الهيءَ سوال جي جواب ۾ آڌيوارڪ مت جا پندت ڪجهه به نٿا چون ۽ جنهن ڪري ”اڌرت يا اوچ سوارت“ وڃي ڏينهن ڏينهن پکڙبو. جيڪڏهن جنم کان ئي منش سان سوارت ۽ پراڻت پيدا ٿئي ٿو، يا سوارت ۽ پراڻت منش جو سڀاويڪ ڌرم آهي ته پوءِ سوال اٿي ٿو ته، مان سوارت کان ۽ پن ٺوڪن جي سڪ يا پراڻت کي وڌيڪ اهر چو سمجهان؟ الهيءَ سوال جي جواب ۾ ائين چوڻ بلڪل اڻ پورو ٿيندو ته، ڇاڪاڻ ته الهيءَ مان ڪهڙن ماڻهن جو ڪهڙو سڪ ٿئي ٿو. ڇاڪاڻ ته بنياد ۾ سوال ئي اهو آهي ته، مان

پور ۾ پئجي وڃڻ جو امڪان آهي. سٺا، سنڌيا، تلڪ ۽ مالها
 پاڻ سان نه، الدور ۾ ڪروڙ جي ٻاهه پٽيت ڪري سگهي ٿي.
 اسانوت نه فقط اڄ ڪلهه بلڪه پراچين سڄي ۾ پڻ، سڌا ابراهيم
 جي منڍ جيترو چالون جو ملهه، هزارن ملڻ لڳ جي برابر ڪندڙ
 سمجهو ٿي ويا. انهيءَ سبب تي جرمنيءَ جو مشهور اٽو ڪمالي
 ڪالٽ * ڪرم جي ٻاهرئين ۽ ظاهري لٽجين جي ويچار کي گهٽ
 ڏيڻ جي حق ابرارو آهي. هن اٽو ڪماليءَ پنهنجي لٽي شاستر ۾،
 ڪرم ڪندڙ جي ٻڌيءَ يا الدور جي صفاڻيءَ تي ئي زور ڏنو
 آهي. انهن نه سمجهڻ ڪهر جي نه آڌ پوٽڪ معاف جي اها گهٽتائي،
 آڌ پوٽڪ معاف جي ٻنڌڻن جي نظر ۾ بلڪل آئي ٿي نه آهي. هوم
 صاب چيو آهي ته، ”ڪنهن صورت ۾ منهن جو ڪرم ٿي، انهي
 الدورن پاءَ جو ظاهر ڪندڙ آهي، تنهن صورت ۾، ڪرم
 جي قبول ٻاهرئين لٽجي تي ئي ويچار ڪري انهي خرابي يا
 چڪائي لهرائڻ ناممڪن آهي.“ اها ڳالهه، مل صاحب پڻ سوچڪار
 ڪئي آهي. هو چوي ٿو ته، ”ڪنهن نه انولي جي لٽي، ان
 ڪرم ڪندڙ جي الدورن پاڻ تي ئي منحصر آهي.“ پر پنهنجي
 ٻياري آڌ پوٽڪ معاف کي سڏ ڪرڻ لاءِ مل صاحب اها ٻيڙي
 اٽڪائي ڇڏي آهي ته، ”مستاء ٻاهرئين ڪرم ۾ ڪو ٻڌو ٿو
 ٿئي، مستاء ڪرم جي لٽيءَ ۾ نه ٻڌو ٿو پوي، پوءِ ڪٿي ڪرم
 ڪندڙ جي من ۾، ان ڪرم ڪرڻ جي اڃا، ڪٿڙي نه مطلب
 سان ٻڌا ٿي هجي.“ مل صاحب جي انهيءَ دليل ۾ اهاو هڪ
 ٻيو ئي آهي، ڇاڪاڻ ته، ٻڌيءَ يا الدورن پاڻ ۾ وروڻ هئڻ سبب،
 حتمو ٿيڻ ۾ ڪرم ظاهر ٿي هڪ جهڙا ڏسڻ ۾ ايندا، پر انهن جي
 بنيادي خاصيت يا هڪ جهڙي ڪڏهن نه ٿي سگهندي. انهيءَ
 ڪري ئي ڪرنن صاحب، مل جي مٿين دليل کي بي بنياد سڏ ڪيو آهي.*

آري سڌالت سان ويچار ڪيو ويندو ته، اهي يعني دان ايڏي
 ي نظر ۾ هڪ جهڙا نه ٿي سگهندا. آڏو لڪ مٿ جي اله
 ٿي جي سڌالت ۾ جيڪڏهن ڪا گهڻتائي آهي ته اهائي آڏ
 الڙ ڪم ڪندڙ جي اندرئين پاڻي ڪو ڌيان نٿو ڏيو وڃي
 اندرئين پاڻي نظر ڪرڻ سان نه ”گهڻن ماڻهن جي گهڻي سڪ
 واري سڌالت جو بنياد ٿي بڻجي ٿو وڃي. مٿئين سڌالت جو
 بيروني ڪرڻ سان، قاعدن ۽ قانون ٺاهيندڙن سڀاڻن جا سڀ
 قانون مڃڻا پوندا، ڇاڪاڻ ته انهن سڀاڻن ۾ گهڻن ماڻهن جو انداز
 رهي ٿو ۽ الهيءَ سان گڏ، جي ماڻهو انهن سڀاڻن ۾ رهي قاعدا
 ڪهڙين ٿا، تنجي اندرولي پاڻ يا مطلب ٿي ڌيان ڏيڻ جي ضرورت
 ٿي نه رهندي، ۽ اسان کي فقط الهيءَ ڳالهه جوئي ويچار ڪرڻو
 پوندو ته الهيءَ قانون سبب، گهڻن ماڻهن کي فائدو رسي سگهي
 ٿو يا نه. پر مٿئين مثال مان سڌ ٿيندو ته، هر هنڌ اهو سڌالت
 هڪ جهڙو ڪمائنو ٿي نٿو سگهي. اسانجو اهو رايو به نه آهي ته،
 ”گهڻن ماڻهن جي گهڻي سڪ“ وارو سڌالت بلڪل واهيٽ يا
 اجايو آهي. فقط ظاهري نتيجي تي نظر رکي فيصلو ڪرڻ لاءِ،
 الهيءَ سڌالت کان وڌيڪ شايد ڪو به سڌالت ڪم نٿو ڏئي
 سگهي. پر اسانجو چوڻ آهي ته جڏهن لپتيءَ جي لقط نظر سان
 ڪنهن ڳالهه کي لپاءِ يا الپاءِ، ڌرم يا اڌرم جي درجي ۾ رڪڻو
 پوندو، تڏهن ان ڳالهه جي فقط ٻاهرئين نتيجي تي نظر رکڻ سان
 ٿورو ڪم نه هلي سگهندو، پر اللاءِ ڪن ٻين ڳالهين تي پڻ ويچار
 ڪرڻ ضروري آهي. تنهنڪري لپتيءَ جي لڙيءَ ڪرڻ لاءِ،
 الهيءَ اڌ فائدو سڌالت کي ڇڏي، ڪو ٻيو دستور ڳولي ڪڍڻ
 ضروري آهي، جو دائما قائم رهي. ڪيترا به هڪ هنڌ چيو ويو
 آهي ته، ”ڪرم کان، ٻڌي سرڻشت آهي.“ الهيءَ ڪيتا جي راءِ،
 جو ڳوڙهو مطلب ڀريو ويو آهي، تنهن جو مٿئين ڳالهه سان گهڻو
 ڀليو آهي. فقط ٻاهرئين ڪرم تي ڌيان ڏيڻ سان، منهن جي

الهيءَ ۽ ڏور يا اڌور وغيره ڳالهين جي حاج لاءِ، فقط ٻاهرين
 لٽين يا "گيٽن جي ڳيٽي سکر" واري سڌالءَ تي ڏيان ڏيڻ
 سان، سکر پورو ٿيڻو هلي سگهي. ان سان گڏ سکر ڪندڙ جي
 مالڪ يا وري لٽر رکڻ يا ضروري آهي. امريڪا جي هڪ
 وڏي لکڻر عالم لوڪن جي سکر لاءِ ٽرام ٺهرائڻ جي اچي ضرورت
 ٿي. پر سرڪاري عملدارن جي اعزاز کان سواءِ ٽرام جو ٺهڻ
 ناممڪن هو. سرڪاري منظوري ملڻ ۾ بلڪل دير ٿي، انهيءَ ڪري
 ٽرام جي پڙهند ڪندڙ، سرڪاري عملدارن کي رشوت ڏيئي ٽرام
 جاري ڪئي، جا ڳالهه گوري وقت کان پوءِ اچي ٿاڻي. الهيءَ
 تي ٽرام جاري ڪندڙ تي مقدمو داخل ڪيو ويو. پهرئين چورس
 جي بڪراءِ ۾ هٿ سبب ٻي چورس مقرر ڪئي ويئي، جنهن
 کيس ڏوهي ٺهرائي سزا ڏني. هن مثال ۾ "گيٽن مالهن جي
 ڳيٽي سکر" واري سڌالءَ مان سکر هلي ٿو سگهي. ۽ ڇاڪاڻ ته
 جمهوريت ۾ رشوت ڏيڻ ڪري، ٽرام جي جاري ٿيڻ سان ٻاهرين
 يا ٻاهري لٽين "گيٽن مالهن کي ڳيٽو سکر" ڏيندڙ هو، پر الهيءَ
 ڪري رشوت ڏيڻ ڪري واجب ڪم واجب ٿو ٿي سگهي. هڪ
 منس لشڪار تي دان ڪري ٿو، ۽ پوءِ ٻيهاڻي ناموس لاءِ
 دان ڪري ٿو، انهن دالمن ۾ ڪي ٻاهرين لٽين جي هڪ هٿ
 سبب، ٻاهري ڪو بند ڏسڻ ۾ نه اچي پر گيتا جي چئي موجب،
 پهرئين دان کي سالڪي ۽ ٻئي کي واسي چيو ويندو. گيتا ۾
 انهن ٻن ڏيکارڻو ڏنو آهي ته، "ڪهاڻن کي ڏنل دان، لٽ
 ڇوڙو آهي." هڪڙهن ڪو ڪنگال ڪنهن ڏوهي سکر لاءِ چار
 پٽا دان ڏئي ٿو ۽ ساڳئي سکر لاءِ هڪ امير هڪ سؤ ڀريا ڏئي
 ٿو، ته انهن ٻنهن جي قرباني يا دان هڪ ڌري جي ڇو
 ويندو. پر هڪڙهن الهيءَ ڳالهه تي "گيٽن جي ڳيٽي ٿيندي"

۽ هيءُ مثال ڊاڪٽر ٽال ڪروس جي Ethical problem مان ورتو ويو آهي.

پنڊت ائين چوي ته، ڀيتي ڌڙر لسٻه اسانجو مقرر ڪيل سڌ صاف ۽ سڌو آهي، پر جيڪڏهن ڪي لاسمجهه ماڻهو انکي چڱيءَ ڪم نه آڻيندا ته اير اسانجو ڪو ڌڙ نه آهي ته اهڙي د ڪي ابي جان ڇهو ويندو ۽ ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن سڌالٽ صاف سڌو آهي ته، انکي ڪم آڻڻ جو ڪير اڌ ڪاري آهي، ان ڪهڙيءَ طرح ۽ ڪڏهن ڪم آڻي سگهيو، وغيره ڳالهين جي حد مقرر ڪري، ان سڌالٽ کي صاف ڪرڻ ضروري آهي ته ممڪن آهي ته اهڙي سڌالٽ ڪسي اختيار ڪرڻ سان اسير ٿيائ جي بدران اڀاءُ ڪري وهون.

فقط سنڪيا جي مد نظر ٿي ڀيتيءَ جي ڀيٽ جو پورو فيصلو لڳو ڪري سگهجي ۽ ڇاڪاڻ ته، ”گهڻن ماڻهن جو گهڻو سک“ ڪنهن به آهي، الهيءَ سوال کي حل ڪرڻ لاءِ، ڪو ٻيو چارو نٿو ملي سگهي. انهن ٻن اعتراضن کان سواءِ هن منڌ تي ٻيا ٻيا اعتراض اٿي سگهن ٿا. جيئن ته، ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿيندو ته، ڪنهن به ڳالهه، ڪي، الجي ظاهري يا باهريئن نتيجي تي نظر رکي، ڪس لاءِ يا اڀاءُ چوڻ ناممڪن آهي. اسين وڃي ڪي، سندس پوري يا اڌ پوري وقت ڏيکارڻ تي خراب يا چڱو چئي سگهون ٿا، پر اها ڀيتي منڌ لاءِ ڪارگر نه آهي ۽ ڇاڪاڻ ته منڌ، وڃي والڪر ڪو نه ڇهو (بي جان) پڌارت نه آهي. الهيءَ به ڪو شڪ نه آهي ته سڌ پرش ٿي لوڪ جو ڪلياڻ ڪندا آهن، پر الهيءَ ڪري ائين نه چڱي سگهيو ته جي منڌ ٻين جي فائدي لاءِ ڪوشش ٻيا ڪن سڀ سڀ پرش آهن. اهڙن منڌن جي اندر وڃي مراد تي نظر ڊوڙائڻ به ضروري آهي. مشين ۽ منڌ جي وچ ۾ جيڪڏهن ڪو پيدا آهي ته اهڙي آهي جو مشين کي من يا دل نه آهي ۽ منڌ من ۽ دل وارو آهي. اهڙي سبب آهي جو اڄ ڪلهه ابي بيريءَ يا اڳيان سببان ڏوهه ڪندڙ ٿي وڏي سزا نه رکي ويندي ٿي. مطلب ته، ڪنهن به ڳالهه جي چڱائي يا پالڻ. ڀيتي -

ڪي، مدد ڏيڻا بهتر آهي. جيڪڏهن الڳ ۽ عام چوڻي ۽ ڪي سڃاڻڻ (جو روحانيات ائين آهي نه) نه، ”گهڻن ماڻهن جي گهڻي سڪ“ وارو سڌاڻ ماڻهي لڙيل ٿيڻ ويندو. الڳ ۽ ڪري اسانجو راءِ آهي نه، ماڻهن جي سکيا سان، ڌرم-اڌرم جو سبب ٿي سگهي. هيءَ ڳالهه وسارڻ نه ٿيڻ چي نه، ڇا ڳالهه عام ماڻهن جي نظر ۾ اچي ڏسڻ ۾ ايندي آهي، سا ڪنهن وقت سمجهيو ۽ دورالدين ڳالهيءَ ڪي، سڀني لاءِ خواب ڏسڻ ۾ ايندي آهي. مثال- ساڪريٽس ۽ ڪرائسٽ پنهنجي مع ڪي، نتيجي ۾ چڱو سمجهي اٿو عام ماڻهن کي اڀرڻ ڏيڻ، پر اهو اڀرڻ هر وقت گهڻن ماڻهن کي نه آڻيو، جنهن تي مٿن ٻين مهالين کي فاسي ۽ ٽي ڇاڙهو وڌو. پر اسين مٿن گهڻي انداز وارن ماڻهن جي ڏاڍي فاسيءَ کي ڪو ٺاهه نه چئي سگهنداسين. ڪي اسين آڊيٽرڪ مع جي مٿن پست جي سڌاڻ (يعني گهڻن جي گهڻي سڪ) کي سونڪار ڪراون، نه سوال پيدا ٿي ٿو نه، گهڻن ماڻهن جو گهڻو سڪ ڪنهن ۾ آهي؟ ۽ الڳ ۽ ڳالهه جو لڙي ۽ ڪمز ۽ ڪمن ڪري؟ راجي موقعن تي مٿن سوالن جو فيصلو اڏڻ مٿن تي رکي سگهجي ٿو هن کي ڏک، سڪ جو اليو هجي، پر راجي موقعن تي الڳ ۽ لڪيل وٺڻ جي ڪا ضرورت نه آهي ۽ جيڪڏهن آڏي مولهاري جو ڪو خاص موقعو پيش ٿئي نه عام راجي مٿن ۾ ايتري سمجهه ٿي ڪٿان آئي، جنهن جي مدد سان هو انهيءَ ڳالهه جو لڙي ڪري سگهن ته، سڪ ڪهڙي ۽ ڳالهه ۾ آهي. اهڙيءَ حالت ۾ جيڪڏهن الهن ٿي. سمجهه راجي ماڻهن جي هٿ ”گهڻن جي گهڻي سڪ“ وڌو آڊيٽرڪ مع جي پٺڻ جو سڌاڻ اچي ويندو نه الهن اهڙو ٿي ٿيڻو لڪڻو، جهڙو ڪنهن شيطان جي هٿ ۾ مثال ڏيڻ مان لڪري. ڇا ڳالهه ساڪريٽس ۽ ڪرائسٽ جي ڏاڍي مثال مان چڱيءَ پر ثابت ٿي ٿي. الڳ ۽ ٿي جيڪڏهن هن پست جي آڊيٽرڪ مع جو ڪو

ڌيان ۾ ڏيون ۽ ”سڀني جي فائدي“ جي معنيٰ ”گهڻن جي گهڻي سڪ“ کي وٺون ۽ ڌرم اڌرم جي لڙڻيءَ ڪرڻ لاءِ، الهيءَ سڌايت کي سويڪار ڪريون، ته ۱ صاف ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اهڙي سڌايت کي اختيار ڪرڻ سان وڏيون وڏيون مشڪلاتون پيش اينديون. سمجهو ته الهيءَ مٿي جو ڪو پند نه، ارڃن کي پنديش ڪري ٿو، ته هو ڪم ڇڏي ڇوڏو؟ ڇا پنهنجي سڌايت موجب هو ائين نه ڇوڏو ته جيڪڏهن هن لڙائيءَ مان گهڻن کي گهڻو سڪ ملي ته پوءِ پيشم و غمزه پوءِ رشتيدارن کي ماري لڙائي ڪرڻ تنهنجو ڌرم آهي؟ ڏسڻ ۾ نه مٿيون سڌايت بلڪل سهنجو ۽ سادو آهي، پر ڪجهه ويچار ڪرڻ بعد معلوم ٿيندو ته اهو سڌايت به اڻ پورو آهي. هاڻي سوال آهي ته گهڻي شيد جي معنيٰ ڇا سمجهڻ گهرجي؟ پالڊون جي فوج ڪورون ڪان ٿوري هئي؟ * تنهنڪري جيڪڏهن ڪورون جي جيت ٿئي ها ته بهتر هو. پر ڇا الهيءَ وڏي فوجي انداز، يا انداز جي گهڻائيءَ سبب اسين پالڊون تي اڌرمي هٿ جو ڪلڪ لڳائي سگهنداسون؟ مهاڀارت جي ٻڌ کي ڇڏي ڏيو، ٻيا به اهڙا ڪئين موقعا اچن ٿا جن تي فقط ماڻهن جي انداز جو ويچار رکي ڌرم-اڌرم جو لڙڻيءَ ڪرڻ بي واجب ٿيندو. وهنوار ۾ ئي ٻڌڻ ۾ ايندو آهي ته لکن ليج، منشن کي سڪ ڏيڻ جي بدلي هڪ چڱي منش

* مهاڀارت جي لڙائيءَ ۾ پالڊون طرف سٺ اڪيوٽي سڃاڻي هئي ۽ ڪروڙون طرف ٻارهان. هڪ اڪيوٽي فوج جو تفصيل هن ريت آهي:- ۲۱۸۷۰ هالي، ۲۱۸۷۰ رت يعني گاڏيون، ۶۵۶۱۰ گهوڙي سوار ۽ ۱۰۹۳۵۰ پيدل لشڪر. الهيءَ حساب موجب پالڊون رت ۱۵۳۰۹۰ هالي، ۱۵۳۰۹۰ رت، ۴۵۹۲۷۰ گهوڙي سوار ۽ ۷۶۵۴۵۰ پيدل فوج هئي. ۽ ڪورون رت ۲۴۰۵۷۰ هالي، ۲۴۰۵۷۰ رت ۷۲۱۷۱۰ گهوڙي سوار ۽ ۱۲۰۲۸۵۰ پيدل فوج هئي.

پروار ڪا پر ساد

ڪيئن منس يا ڪن منس جي مجموعي ڪي، ڪا ٻالھ مراب
 لڳي ٿي، خود ڪرم پوک شاستر ۾ اُن ٻالھ کي سڀني لاءِ مراب
 ۾ لڳو چوي. ٺهينڪري، ”عام لوڪن جي سڪ“ جي معنيٰ،
 ”ڪيئن ماڻهن جو ڪيئنو سڪ“ آيو پوي. هُن مٿي جو اهو سڌالڪ
 آهي ٿي، جيئن سان ڪيئن ماڻهن جو ڪيئنو سڪ ٿئي، اُن ٻالھ کي
 ٿي ٺهڻي هي لفظ نظر سان چڱو سمجهيو وڃي ۽ اِهيءَ سڌالڪ
 جي مد نظر ئي هلم ڪرڻ آي سسار جي منس جو فرض آهي.
 هيءُ معنيٰ آڌ ٻولڪ مڪ وادن اڳيئي ٻولي ڪندو هو، پر هاڻي
 آڌ ٻولڪ مڪ وادن، اُن کي ٽئين سر ٽئين پوڻاڪ پيرالي ظاهر
 ڪيو آهي. مهراڻ جي مشهور ٺڪارام مهاراج چيو آهي ٿي،
 ”معنيٰ سسار کي سڪ ڏيڻ لاءِ ئي حرم وٺڻ لاءِ آهي، اِهو
 پراڻين جي اڳڪار لاءِ پندرو شراب ۾ قربان ڪيو ڇڏين.“ آڌ ٻولڪ
 مڪ جي اِهيءَ چوڻين پٺت جي سڃاڻيءَ سمجھ ڪو، شڪ ٻڌا
 ٿو ٿي سگهي. کيتا پر پڻ چيو ويو آهي ٿي، ڪرم پوکي ۽ ڪالي
 پرش سڀني جي ناندي لاءِ ئي ڪم ڪندو آهي. خود مهاراج
 ۾ هڪ هنڌ چيل آهي ٿي، ڏرم ۽ اڌرم يعني ٺهڻيءَ ۽ ٺهڻ
 کي لاهڻ وقت اسان جا شاستر ڪار، (مٿس آڌ ٻولڪ مٿي جي
 چوڻين لفظ جي) مٿس سڌالڪ ئي نظر رکندا هئا. پر اِهيءَ
 سڌالڪ کان، ڏرم ۽ اڌرم جي لڙيءَ ڪرڻ لاءِ، ڪيئن خاص
 موقعي تي ڪم وٺڻ هڪ ٻالھ آهي، ۽ ان سڌالڪ کي بنياد مٿو
 ڪري، اڌي ڏرم ۽ اڌرم جي لڙيءَ ڪرڻ جي عالمن عمارت
 ٺڙي ڪرڻ، بي ٻالھ آهي. آڌ ٻولڪ ٻڌڻن جو چوڻ آهي ٿي،
 ٺهڻيءَ ۽ ٺهڻيءَ يا ڪرم-اڪرم جي لڙيءَ ڪرڻ لاءِ اڌمارود يا
 جي ڪا، ضرورت نه آهي ۽ ٺهڻڪري هاڻي اسان کي ڏسڻو
 آهي ٿي، ائين جو مٿيون واپو ڪمري ٿورو سڄو آهي. سڪ ۽
 ناندي شهد ۾ وڌو ٻڌو آهي ۽ پوءِ ڪڏهن اِهيءَ ٻالھ ٿي ٿي

• بهتر، مل وغيره پندڻ اِهيءَ معنيٰ جا اڳواڻ آهن.

سرڪاري وٽن ۾ به ڦير ڦير ڏکيو وڃي نه ڇا انلاءِ سرڪاري
 عملدار ڏوهي نه ڇا ويندا؟ الهيءَ مثال کان ڪرم يودڪ شاستر
 جي لڙڻيءَ ڪرڻ ۾ واهر وٺي سگهجي ٿي. لڙي ڏور جي پوري
 صاف ۽ دائمي روپ جي فيصلي ڪرڻ لاءِ ٿي، لڙي شاستر جي
 رچنا ڪئي وڃي آهي؛ پر جهڪڙهن اهو لڙي شاستر، مٿئين ۽
 ڳالهه جي فيصلي ڪرڻ ۾ ڪو به ڪم نه ڏيندو ته هو لڪو سمجهو
 ويندو. سزوڪ جو چوڻ پورو آهي ته ”اوچ سوارت، رواجي
 منهن جي هلڻ جو دستور آهي.“ پر جهڪڙهن ڏور وڃي نه
 انهن رواجي منهن جو لڙي جي ضرورت ۽ چڱائيءَ سمجهي
 ڪهڙو رواجي آهي ته پوءِ سزوڪ جا مٿيان شبد بالڪل اڻ پورا ڏسڻ
 ۾ ايندا؛ ڇاڪاڻ ته خود رواجي منهن جو اڻ چوڻ آهي ته صاف
 لڙي يا سب پوڻ جي هلت لاءِ اهو ڪم پٺاڻو دستور فائد ڏيندو
 نه آهي.

آڌ يودڪ مت جو چوڻون ڀڃت

هينٽائين اسان آڌ يودڪ مت جي ٽن ڀڃتن جو ورڻ ڪيو ا-
 ۱. لڄ سوار ٿي ۲. دورالدين سوار ٿي ۳. سوار ٿي ۽ پراڻي يا اوچ
 سوار ٿي. انهن ٽنهن جا ڪا ۽ اوڪا به ٻڌايا ويا. پر ايتري ۾ ٿي
 آڌ يودڪ مت جي حد پوري نه ٿي. مٿين ٽن ڀڃتن کانسواءِ هڪ
 چوٿون ڀڃت به آهي جو انهن سڀني ۾ اٽل آهي ۽ جنهنڪي سڌا چاري
 ۽ ساڻڪي ڪن وارن چالو ڪيو آهي. الهيءَ ڀڃت جي هلائيندڙن جو
 چوڻ آهي ته ”نه فقط هڪ منهن، پر عام لوڪن جي سڪ ڏک
 جي گهٽ وڌائڻ ۽ ٿي نظر رکي، لڙي ۽ جا نيم گهڙيا وڃن، يعني
 منهن جو ڏور مقرر ڪجي. ڇاڪاڻ ته هڪ ئي ڪم سان، هڪ ئي
 وقت، سڄي سماج يا سنسار جو پلو ٽوٽو ٿي سگهي. جا هڪ ڳالهه
 ڪنهن هڪ منهن کي سڪ ڏيندڙ ڏسڻ ۾ ايندڙي، سا ٻئي کي
 ڏک ڏيندڙ ٿي پوي.“ آءُءِ کي روشنيءَ جي نه پسند هئڻ سبب
 ڪو، روشنيءَ کي پورو نه چئي سگهندو. ٻهڙيءَ طرح، جهڪڙهن

لو چوي ”جي پنهنجي لاءِ يعني فالدي جو بحال نه رکي ٿو
 هو فالدي ڪن لا، سي تي اتر پوئڪ آهن، سوارٿ کي چئوي
 نه جي منس ٻن جي فالدي جو اولو رکن لا سي رواجي درجي
 جا منس چيا وڃن لا ۽ ڪي ٻن جي فالدي کي پنهنجي
 سوارٿ جي لٽن ۾ لٽائين لا سي لڳهه نه لاءِ انسان تي نه آهن
 انهن کي منس جي شڪل ۾ ڏاڪڻس سمجهڻ گهرجي، پر هڪ لموئي
 جا ٻيا پڻ لوڪ ٿين لا جي ئي فالدي ٻن لاءِ ڪڏون ڪوٺيندا لا
 ڏهن، معلوم نه آهي نه اهي ڪهڙي نالي سان ٻڪاريا وڃن.“
 پر لکي ۽ ٻن اهڙن مهاڻائن، الهه ۽ ڳالهه جي جائز جي پورا
 لڳي ڪئي نه، سوارٿ ۽ پراڻ، ٻنهن کي اختيار ڪري، انهن
 جي گهٽ وڌائي جو انداز ڏسي ڏورم- اڏورم يا ڪورم- اڪورم جو
 فيصلو ڪيئن ڪيو وڃي. اهڙي سبب آهي جو پراڻي ۽ پراڻ
 لاءِ سوارٿ تران ڪندڙن کي اوچي درجي جو اهوراڻو آهي ۽
 جا ڳالهه لڳي ۽ جي لفظ نظر سان پڻ بلڪل پوري آهي. الهه ۽ راءِ
 تي، عقلمن پٽ جي هائين جو چوڻ آهي نه، ”حتمو ڪه لٽو
 جي درشتي سان پراڻ اٿم آهي، نه نه الهه ۽ ابي حد صاب لڳي ۽
 ئي ايترو ڏيان نه ڏيئي، فقط اها ڳالهه مقرر ڪرڻ گهرجي نه رواجي
 وهنوار ۾ رواجي منس کي ڪهڙو دستور اختيار ڪرڻ واجب آهي.
 ٻن الهه ۽ سبب ئي اسان جو، ”آدام“ يا ”اوچ“ سوارٿ کي.
 وڏو درجو ڏنو آهي، سو وهنوار ڪه لٽو نظر سان ٻاڪل پورو آهي.
 ”اسانجي راءِ موجب اهو دستور پڻ اجايو ۽ اهو پورو آهي.
 پراڻين ۾ ڪي نورا حاوت رکيل آهن، تنهن ٿورو ڪهڙو ثواب
 ضرور ڏئي ٿو ٻن الهه ۽ ڳالهه جو بهانو ڏيئي ڪڍڻ

”Sidgwick, Methods of Ethics, Book II Chap. II & e,
 PP 18-29, also, Book IV chap. IV & 8 P. 474

اهو سبب سڙڪ جو هلايل نه آهي. پر رواجي اهو مل ڪرڻ

الهه ۽ نوري جا پوئڪ آهن. هن کي Common Sence morality چيو لا.

يا ڪرم يود، شاستر [آڏو لنگر سڳ واد

لاڻ ٿئي. الهيءَ ڪري هن پنٿ جي هامين جو چوڻ آهي
اهڙيءَ حالت ۾ جيڪڏهن ڪو منش پنهنجي سڳ کي بي پرواهي
سان نه ڏسي ٻين لوڪن جو ڀلو ڪري سگهي ته اهو الجھ ڪرڻو
سمجهو ويندو. پر هن پنٿ جا پوئلڳ ڪول پراڻت جي سر بشت
سويڪار لڳا ڪن. الهن جو چوڻ آهي ته سدائين پنهنجي ٻڌي
آهر پراڻت ۽ سوارت جي حواليءَ جي ڳڻ ڳوٺ ڪري ڪر.
ڪندا رهو. اهڙي سڌاڻ سبب اهڙا ماڻهو سوارت ۽ پراڻت جي
جهڳڙي پيدا ٿين وقت گهڻو ڪري سوارت طرف ئي جهڪندا
آهن، ۽ الوقت ڪمن اهڙي ويچار منجهانيندو رهندو آهي ته ٻين
جي سڳ لاءِ اسين پنهنجي سڳ کي ڪيتري الداز ۾ لڙڪ ڪريون
مثلاً. جيڪڏهن سوارت ۽ پراڻت کي هڪ جهڙو ئي ٻول سمجهو
وڃي ته سڳ لاءِ پراڻ ڏيڻ يا راج نه ڏيڻ جي ڳالهه نه پري
رهبي، پر هن پنٿ جي مت سان هن ڳالهه جو نه پورو لڙي ۽ لڙو
ڳي سگهي ته سڳ لاءِ ڏن جي هاڃي سهڻ گهرجي يا نه. جيڪڏهن
ڪو آڌار چمت منش پراڻت ۾ پراڻ ڏيڻي ڇڏي ته هن پنٿ وارا
شايد الجھ ساراه ڪن، پر جنهن ويل اهو موقعو منهن ايندو، تنهن
ويل سوارت ۽ پراڻت ٻنهن جو آسرو وٺندڙ آهي ماڻهو سوارت
طرف ئي وڌيڪ جهڪندا. هن پنٿ جا پوئلڳ جيتوڻيڪ هابس
الگر پراڻت کي دورالديشيءَ سان ڪيل سوارت لڳا سمجهن، پر
و سمجهن ٿا ته اسين سوارت ۽ پراڻت کي ناراضيءَ ۾ ٿوري
هن جي گهٽ وڌائيءَ تي ويچار ڪري، وڌيءَ چالاڪيءَ ۽
جهر سان پنهنجي سوارت جو فيصلو ڪندا آهيون. الهيءَ پنٿ
منش پنهنجي رستي کي ”آڌاڻ“ يا ”اوچ“ (پر درحقيقت
ن سوارت) سوارت چولدا آهن. * پر ڏسو ته راجا پر لڙي جا

* الگر ٿڙيءَ ۾ الهی شهداءَ Enlightened Self-interest
ڪم آندو ويو آهي. اسان Enlightened لاءِ ”آڌاڻ“ يا
”اوچ“ لفظ ڪم آندو آهي.

آئي، آخر سوارٽ ۽ ٻارٽ جي وچ ۾ جو پند آهي، تنهنڪي بنياد
 کان ئي پئي ڪڍيو آهي. ٻا گڏوگڏ جي مٿس ۽ راه ۽ سڀاڻ مارڻ
 ٿي، اڳتي هلي وڃي ڪيو ويندو هتي فقط ايترو ئي ڏسڻو آهي
 ته ”عام ماڻهن جي مراد، فقط سوارٽ ٻوري ڪرڻ لاءِ
 هوندي آهي“ اهي ۽ آڊيٽڪ مٿس جي ٻين ٻن وادن جي
 وڃي ڪجهه وڌيڪ ڪشادو ڪري، اسانجن دشمن، ڪيئن
 نه، مٿس کي آڻڻ کان جي راه تي چڪي آڏو.

آڊيٽڪ مٿس جو ٽيون پند

جنهن صورت ۾ هيءَ ڳالهه صاف ٿي وئي ته مٿس جو سڀاڻ
 ڪيول سوارٽي يعني ٽوڪڙي يا راکي ٿو ٿئي، جنهن الگواڙي
 گرائٽ ڪار هائس ۽ فرينچ پند ۾ هالوينڊ ڇوڙ ٿو، پر اڳتي
 ڇوڙ سان گڏ سوارٽ ۽ ٻارٽ جي ساڻڪي ٻڌي پڻ پيدا ٿئي
 ٿي، تنهن صورت ۾ اها ڳالهه از خود سڌ ٿي چڪي ته ٻارٽڪار،
 دوراندېشيءَ سان ٻريل سوارٽ (آڊيٽڪ مٿس جي ٻئي پند جي
 چٽي موجب) نه آهي، ۽ سوارٽ سان گڏ ٻارٽ ٿي نه درشتي
 ڏکي ڪرم- اڪرم يا ڏرم- اڏرم جو ٻوليءَ ڪرڻ ڪورجي، اهوئي
 وادو آڊيٽڪ مٿس جي ٽئين پند جو آهي. هن پند ۾ به اهوئي
 آڊيٽڪ سڌاڻ مٿس وڃي ٿو ته سوارٽ ۽ ٻارٽ پئي سڀاري
 سکر کان الڳ پي ڪا ڳالهه نه آهن، جن تي مٿس سڌاڻن پنهنجي
 درشتي رکندو رهي. هن پند ۽ مٿي سڀاڻ ڪم
 مٿس جي ٻئي پند جي وچ ۾ ڪيول اهوئي پند آهي
 جو هن پند جا هامي چون ٿا ته، ايتيءَ جي رستي مٿس ڪرڻ
 لاءِ نه ڪيول سوارٽ پر ان سان گڏ ٻارٽ جو وڃي ڪرڻ ڪورجي.
 رواجي طور سوارٽ ۽ ٻارٽ ۾ ڪو وروڌ نه آهي تنهنڪري
 مٿس جو ڪجهه ڪري ٿو تنهن مان سماج جو فائدو ٿئي ٿو
 ڇاڪاڻ ته مٿس، جانيءَ يا سماج جو هڪ ڀاڱو آهي، ۽ جيڪڏهن
 اهيءَ سماج جو هر هڪ ڀاڱو (ماڻهو) پنهنجي سکر يا لاپ هڪ
 ڪندي آهن جي هاڻي نه ڪري ته هوند اٿان سڄيءَ سماج جو

لاءِ آهن، تنهنڪري انهن سان لاڳاپو لاهي ڇڏڻ گهرجي. پر هدايتڪ
 ايندڙ ۾ لکيل آهي ته هڪ وقت يا ڪيولڪ رشيءَ کان سندس
 استريءَ پڇو ته ”مان اجر ۽ امر ڪيئن ٿي سگهندڙس“ الهيءَ
 ٿي يا ڪيولڪ وراڻي ڏني ته ”استري پنهنجي پتيءَ کي، پتي
 هڪ سبب ٿي ٿئي پيار ڪري، اڪ پنهنجي سگهه لاءِ ٿي ڪم
 گهري ٿي. اهڙيءَ طرح، اسين پٽ سان به اچي فائدي لاءِ پيار
 ٿا ڪريون؛ پر پنهنجي سوارت پوري ڪرڻ لاءِ ٿي ڏوڪ
 ڪريون ٿا ۽ ٽن مال وغيره سان به اهڙي نياڻ لاڳو آهي. پنهنجي
 آتما جي پري (پيار) لاءِ ٿي اسانکي سڀ شيون پياريون لڳن
 ٿيون؛ ۽ اهڙيءَ ريت جيڪڏهن سچو پيار پنهنجي آتما واسطي
 ٿي آهي ته پوءِ ان آتما کي (پاڻکي) سڃاڻڻ ضروري نه آهي؟
 سڀ کان اڳ ڇا ڪريو ته آتما ڇا آهي؟ ۽ پوءِ ان نسبت ٻڌو ۽
 من (ويچار) ڪريو.“ الهيءَ اڀڀڻ موجب آتما جي سڃاڻڻ بعد،
 سچو سنسار آتم ميءَ ٿي ويندو ۽ اهڙيءَ حالت ۾ سوارت ۽
 پرادت جو پيمد خود به خود لڪي ويندو. يا ڪيولڪ جو اڀڀڻ
 نه ظاهري هاس ڇڙو پيو لڳي، پر سڀڪو سمجهي سگهندو ته
 پنهنجي راتن ۽ ويچارن جو آخرين نتيجو الڳ الڳ لڪي ٿو.
 يعني هاس جي راءِ جو نتيجو، دوراندوشيءَ سان ڪيل سوارت
 ۽ يا ڪيولڪ جي اڀڀڻ جو نتيجو، آخر ۾ سچي سنسار کي پاڻ
 جهڙو سمجهڻ، لڪي ٿو. يا ڪيولڪ پهرين سوارت شبد ڪم

“What say of Natural affection? Is that also a species
 of self-love? Yes; All is self love. Your children are loved only
 because they are Yours. Your Friends for a like reason And
 Your country engages you only so far as it has a connection
 with Your-self.”

Of the Dignity or Meanness of Human nature

هيوم، به اهڙي دليل جو ٿي پنهنجي ليک ۾ ورتل ڪيو آهي، پر
 خود هيوم جو من الهيءَ کان الڳ آهي.

والن، ان سڌالڪ کي ڪنڊن ڪري، الهيءَ ڳالهه کي سڌ ڪيو
منش جو سپاءُ ڪم ٿي سوارڪه سان پوئل نه آهي پر (سوارڪه)
لڪرائي اٿي جالي ڄم کان ديا، سڌا، پور وڃي ڇڏي ڇڏي جو
خاصو حصو وڃي ٿو. تنهنڪري ڪنهنجي به وهندڙ يا ڪرم
ي، مٽيءَ جي درشتيءَ سان ويچار ڪرڻ ويل، فقط سوارڪه يا
اڌ ٻولڪو مٽ جي پٽ جي دوراندېشيءَ سان ڪيل - وارڪه تي
ڌيان نه ڏئي، منش جي پٽن سڌاويڪ ڪن (سوارڪه ۽ پراڻڪار
تي ئي ويچار ڪرڻ بهتر آهي - جنهن صورت ۾ اسين ڏسون ويٺا
نه سڌين ۽ چٽي جهڙا خون جا پيا سي جالور پٽ پنهجن پٽن
هي رڪيا ڪندي پنهجن پراڻن جي نه پراڻه ٿا رکن، تنهن صورت
۾ ائين لڳل نه چٽي سگهو نه، سڀ کان وڏي شرف واري
منش ۾ پور ۽ اڻڪار جهڙا ڪن فقط سوارڪه سڀان پيدا ٿيندا هوندا.
الهيءَ مان سڌ ٿئي نه، ڏور - اڌور جي حاج فقط دوراندېشيءَ
سان ڪيل، پر سوارڪه ڪرم سان نه ٿي سگهندي. الهيءَ ڳالهه
کان اسانجا اڳيان پندڙ چٽيءَ پر واقع هئا ته جو منش سڌالڪن
سڌا جي ڏيڻ ۾ ڪو به آهي تنهنجي پڌي صاف ٿي.
ٿئي سگهي ۽ اهڙو شخص پراڻڪار ڪندي ڇڪو ڪم ڪري
ٿو، سو سڀ سوارڪه جي پوري ڪرڻ لاءِ ڪري ٿو. مهاراشتر
جو لڪارام لائي پر سڌ پڳيت ۽ ڪوي چوي ٿو نه، ”نئون، ڏيکاءُ
لاءِ نه سس جي فائدي لاءِ وڙندي آهي، پر سڌين مان به ٿي
مراد هائي مڃي ٿا ٿيندا آهن.“ ڪي ڪي منش نه ڪالو پٺڙ کان
نه وڏي دٻا آهن، جن نسبت شري شڪر آچاره جي ترهم سوار
ٿي لڪيل ٽڪا ٿي پنهجو رايو ڏيندي، آند ڪري چوي
ٿو نه، اهڙن منشن جو چوڻ آهي نه، اسانجي من ۾ جو دٻا وڃي
هن لاءِ دڪ جو دود ڏکي ٿو، تنهنڪري لارڻ لاءِ ٿي اسين ڌار
ٿي دٻا يا اڻڪار جا ميڪه وسائيندا آهون.“ سڀاس مار
ڪرڻن ۾ لڪيل آهي نه، سڌا جا سڀ وهندڙ يا ڪرم، سوار

ڪي سڪ ڏيڻ لاءِ ضروري آهن، اهي سڀ جيڪڏهن الهن جو
مول سروب ڏٺو وڃي ته پنهنجي ئي ڏک ٿاڙڻ لاءِ آهن. اسين
ڪنهنجي مدد جو لاڳاپو فقط الهيءَ لاءِ نه هوندو اوهي ويل
ڪم اچي. اسين ٻين کي الهيءَ لاءِ ئي ٻيا ضروري ٿا نه هوندو
انسان کي ٻيا ڪن وڌيڪ ڪجهه نه نه گهٽ پر گهٽ پنهنجي
لاماچار وڌائڻ جو ويچار نه من پر اوس هوندو. پر اها ڪار به پرارت
پئي شديد ڪيول پرم ڏيندڙ آهن. جيڪڏهن ڪجهه سچ آهي ته
ڪيول سوارٿ ۽ سوارٿ چيو وڃي ٿو، پنهنجي ڏک کي ٿاڙڻ
۽ سڪ پراپت ڪرڻ کي. ماءُ پٽ کي ٿڃ پياڙي ٿي، نه الهيءَ،
لاءِ نه ڪو هو به ٻار کي ٻار ڪري، پر الهيءَ لاءِ جو الجائڻ گهڻيءَ
ٿڃ جي ڏک ٿيڻ سبب ڪيس ڏکي ٿا ڪن، يا آئينده جو ويچار
ڪري ته هيءَ ٻار وڏو ٿي مولڪي ٻار ڪندو ۽ سڪ ڏيندو.
بس الهيءَ سوارٿ جي مطلب کي سڌ ڪرڻ لاءِ ئي ماءُ پٽ کي
ٿڃ پياڙي ٿي. مطلب نه آڊيولڪ مع جي هن پٽن پٽ جي
پونڊڳن جو اهوئي چوڻ آهي ته ڪٿي پنهنجي سڪ لاءِ، پر آئينده
ٿي ڊرشتي رکي، اهڙي لپتي ڌرم يا لبر ٿي هاڃي جنهن مان
ٻين کي نه سڪ ملي، يا ٻين جي سڪ ۾ رڪاوٽ نه پوي ۽ بس
اهوئي هن پٽ جي مع ۽ چارواڪ جي مع ۾ پيداهي. پر
هيءَ ڳالهه ڌيان ۾ رکڻ گهرجي ته هن پٽ جا هامي ٻي چارواڪ
وانگر، منش کي دشمن جي پوڳ واري سالجي مان اڪتل، ۽
سوارٿ جي رنگ ۾ رنگيل پتلو سمجهن ٿا. انگلند ۾ هابس، ۽
فرانس ۾ هالويشز، الهيءَ مع جا پرچارڪ ٿي ويا آهن. پر الهيءَ
مع جا پونڊڳ اڄ نه انگلند ۾ ۽ نه ٻين هنڌن تي ايترا ملن ٿا.
هابس جي لپتيءَ سميت الهيءَ سڌا مع پيدا ٿيڻ ٿي، اٽلر * جهڙن

* هابس جي مع جا سڌا مع سندس Leviathan گرنت ۾
پريل آهن، ۽ اٽلر جو مع سندس Sermons on Human Nature
نالي ليک ۾ آهي. هالويشز جي گرنت جو مختصر
احوال، مارٽي پنهنجي Diderat نالي گرنت (Vol. II. Chap. V)
۾ ڏنو آهي.

آڌ پوٽڪ هت جو ٻيو ڀاڱو
 هو ڪاٺو سوارٿ سڌار ۾ هلي ٿو سڳي، ڇاڪاڻ ته ڏلو
 هي ته جيتوڻيڪ آڌ پوٽڪ سڪ هڪ ڪرڻ ٿي جيتوڻيڪ جو
 ۾ ڏوڏو آهي ته به، جيڪڏهن ڪوڙيو سڪ، ٻين جي سڪ
 ڪاوت وڃيندو آهي، يا ڪوڙيو سڪ ٿي هي سڪ کي گهٽ
 ڏوڏو آهي ته اهو منهن ان سڪ ڇاهيندڙ منهن جو مقابلو ڪندي
 نه هوندو آهي. الٽي ڪري آڌ پوٽڪ سڪ جي ٻين هڪ وارن
 ڏهن جو چوڻ آهي ته ٻين کي پاڻ جهڙي سڳو سڪ ڏيڻ کان
 راءِ پاڻ کي ٻورو سڪ ملڻ بلڪل ڏکو آهي، الٽيءَ لاءِ پڙهڻي
 سڪ ڇاهيندڙ کي گهرجي ته عواڙا گرم ڪري ڇڏين ڪري ٻين
 جي سڪ به هڪ نه پوي. اسين هن هڪ اسڪر ايترو وڌو واجب
 نه سمجهون ته آڌ پوٽڪ سڪ جو سڄو سلسلو هن هڪ کان ٿي چالو
 ٿي ٿو. ڇاڪاڻ ته آڌ پوٽڪ سڪ جو ايترو ٻين هڪ، جهڙو سڪ
 ڪيول سوارٿ به وڌيڪل آهي، گرم پوک شاستر يا لٽي. الٽي
 نه ٿي، ڪندڙ منهن ٿي هڪ ڪارو ڪلڪ آهي، الٽيءَ کان سواءِ
 آڌ پوٽڪ سڪ جي ٻئي هڪ وارا چارواڪ والڪر لٽي، جي ٻنهن
 هر ٻيو ڪاٺ ڪٽڙا کڻي نه بنا آهن. هن هڪ جي هانسن جو
 چوڻ آهي ته، منهن پراڻڪار وغيره جيڪي ڪرڻو ٿين ٻه سوارٿ
 پُرل آهي. مثلاً، اڪسا جو مٿو الٽيءَ ڪري اختيار ڪرڻو ٿوڏو
 آهي ته منهن ڪٽين وقت ڪو منهنجي هٿا ڪري وڃي ته ٻوڙ
 مولڪي اصل لاءِ سڪ کان هڪ ڏوڏي وڌا آهن. اڪسا کان سواءِ
 يا لٽيءَ جا ٻه پڻ سوارٿ سان پُرل آهن. ٻين کي ڏکي ڏسي
 اسان کي ڏيا ته ڪٽل اچي ٿي، الٽيءَ جو ته ڪارڻ ڪيول
 اهوئي آهي جو اسان کي الوقت اهوئي وڌيڪار لڳي ٿو ته شايد
 اسان ٿي نه ساڳيو ڏک ڪاٺ ڪري. مطلب ته ڏيا، پراڻڪار،
 ادارا، مٿا، شڪر ڪڍاوي، لاهائي، مٿا وغيره جي ڪم منهن

پنهجي شڪتي کي وڌائڻ لاءِ ئي ڪرڻ گهرجن. هر هڪ پدارت
 پنهنجو ئي سمجهجي. مطلب ته هن سنسار ۾ ”مان“ ئي مکيه آهي.
 سڀني لپتي شاسترون جو ڳجه ”مان“ ۽ ”منهنجو“ ئي آهي، باقي
 سڀ ڪوڙ. اهڙي آسري اڳيالي مع وادن لسبع گيتا چوي ٿي
 ته ”اهڙي مع وارا پاڻ کي اڻڻ، پوڳي، ٻوان، سڪي وغيره
 سڀ ڪجهه سمجهن ٿا.“ جيڪڏهن مهاپارمت ۾ ارجن اڳيان شري
 ڪرشن جي ڳجه ٿي جا بالي يا چارواڪ جهڙو عجيب منس هجي
 ها ته جيڪر ارجن جو ڪن پڪڙي کيس انهن ئي چوي ها ته
 ”اڙي! بيوقوف ته نه ٿيو آهين؟ لڙائيءَ ۾ سڀني کي ٻاهي،
 راج هٿ ڪري، هر طرح جي سک ملڻ واري موقعي کي آيل
 ڏسي نه مان ڇا ڪريان وغيره بڪواد پيو ڪرڻ! اهڙو سولو
 وجهه وري نه ملندو. ڇا جي آتما ۽ ڇا جو ڏنڊ؟ اٽ! ڪڙو
 ٿي! سڀني دشمنن کي لهي لائي بي ٻو ٿي ويهي هستان پور جو
 راج ماڻ. الهيءَ ۾ ئي تنهنجو فائدو آهي. پنهنجي سک کان سواءِ
 باقي سنسار ۾ رکيو ڇا آهي؟“ ۾ ارجن، الهيءَ ڏڪار چوڳي
 سوارت سان ٻريل آسري اهديش ٻڌڻ جو دستور نه ڏنو. هن اڳيئي
 شري ڪرشن کي چئي ڏنو ته ”هن لوڪ جو ڇا، هي پڳوان!
 جيڪڏهن ٽهي لوڪن جو نه مولڪي راج ملندو هجي ته به مان
 ڪورون کي هرگز نه ماريندس؛ ڪٿي هو منهنجي سسي ڌڙ کان
 ڌار ڪري ڇڏين.“ ارجن خود ئي الهيءَ آڏو لک مع جي
 پهرئين پستڪي، مٿيان شبد چئي، لس هٿي ڦٽو ڪيو. ٻين جي
 فائدي نقصان جو ويچار نه ڪري، پنهنجي وشه، پوڳ سک کي ئي
 ٻارم ٻار شارت (مقصد) هجي، لپتيءَ ۽ ڌرم کي لاس ڪندڙ الهيءَ
 آڏو لک جي پهرئين پستڪ کي، نه ڪمول ڪرم يوگ شاستر بلڪ
 ٻين متن وادن ٻڌ ڏڪار ۽ ڪراهيت جوڳو ٺهرايو آهي. وڌيڪ ڇا
 الهيءَ مع کي، لپتي شاستر جو مع چوڻ ئي بي واجب ٿيندو.
 پنهنجي الهيءَ لپچ ۽ ڪراهيت جوڳي مع کي ڇڏي آڏو لک
 مع جي ٻئي پستڪ ڏانهن وڌڻ گهرجي.

آڊيونڪ هٿ جو پهريون ڀاڱو

آڊيونڪ سڪ ۾ پهريون ڀاڱو سوار ٿيڻ جو آهي. هن ڀاڱي جي هامين جو چوڻ آهي ته، پرلوڪ ۽ پراڻڪار جو جهڙو ۽ ويٺار اڃا به آهي. آڊيونڪ شاستر کي فقط چالاڪ ماڻهن پنهنجي ڀيٽ ۾ ڀڄڻ لاءِ ڏانهن آهي. هن سنار ۾ سوار ڪان سواءِ ٻيو سڀ ڪوڙ آهي. جنهن ڪرم مان سوار ٿيڻ وڃي ٿي، اها ڀاڱي سڪ ملي، انهي ٿي ايتي سمجهڻ گهرجي وغيره. اسانجي ديش (هندستان) ۾ به اڳاڻن يا پڳاڻن چار واک نالي هڪ وڏو ران پيدا ٿيو، جنهن خوب زور شور سان آڊيونڪ سڪ جي هن ڀاڱي سوار ٿيڻ ڀيٽ جو پراڻ ڪيو. انهيءَ کان سواءِ جا ٻئي رشيءَ ۾ رامايڻ ۾ شري رام چندر کي انهيءَ ڀيٽ جي سڌالتن جي سمجهائي ڏني آهي. چار واک جو چوڻ آهي ته، پنجن پوڻن، جهڙوڪ پرلوي آڪاش وغيره هي مڙس سان آيا نالي هڪ ڪٺ يا پدارت پيدا ٿي، جو ڏانهن (ها ائين پنجن پوڻن مان ٿيڻ آهي) جي لاس لاس ٿي اڃا خود لاس ٿي لڙجي. انهيءَ ڪري دوراندېش متس جو ڪم آهي ته، آيا وغيره جي زولي ۾ نه پئي، سنار جي ٻنهن کي خوب پوڻي، مطلب ته گهر ٻاري به ٻاري ڏيکاري فرض ڪئي به گهٽ، ها ڏک ٿي. ويٺارو چار واک هندستان ۾ پيدا ٿيو هو جهڙوڪي گهٽ جي ڏک ٿي هن وڏي لڙمي يا سڪ ڪري ٿي سمجهو. جيڪڏهن سندس جڳهه ٿي ڪو ٻيو ديش جو متوالو هجي ها ته، شراب جي زولي ٿي سندس مڙ جا خيال پري ڇڏي ها. جا جو ڏور! چاچو ايترو يا اڪار!!! هن جڳهه ۾ هڪجي پدارت ايترو، رام-رام ايترو وري ڪهڙي بلا! هن جڳهه ۾ جيڪي پدارت موجود آهن سي سڀ اسانجي پوڻ لاءِ ٿي پيدا ڪيا ويا آهن. مان مٿس توڙي ڏانهن به مٿي، پنهنجي جيترو ٿي سگهي اوترو جلد ڪامد پوڻا کي پارس ڪرڻ گهرجي. ڏان به سڀ پنهنجي نالي ڪرڻ لاءِ ٿي ڪنهن به ڪم وغيره.

يا ڪرم يوگ شاستر [آڌ يوگ ڪرم واد

۱. هن هنڌ بلڪل ڏکو آهي، يا اللاء ڪو جدا ڪرڻ لکيو
پر ڪيتا جي ڪرم يوگ جي مهتا ڏيکارڻ لاءِ، ڏيئي شاستر
آڌ يوگ درشتيءَ سان چنڊ چار ڪندڙ هن آڌ يوگ ۾
چئي ڪرڻ جي جيتري گهرج آهي، اوتري هن هنڌ چٽائي
اسين واجب سمجهون ٿا. هن مٿ جي بدلتن نسبت جيڪي
ڪنهنڪي وڌيڪ واقفيت هت ڪرڻ جي ضرورت هجي ته
يورپ جي ودوانن جا الهيءَ مٿ نسبت لکيل مول ڪرڻ پڻ
سگهي ٿو. اسين مٿي چئي آيا آهيون ته آڌ يوگ مٿ جا پند
يار لوڪ يا اڌ ياتمڪ ويچار کان اڏين پڇندا آهن جيئن ڪار
ٺهي ڪاريءَ کان، پر الهيءَ ڪري الهن کي اڌري يا ٻيچي
چئي سگهجي. هو اڌ ياتمڪ ويچار ڪن يا نه ڪن، پر الهن جا
ڪر ٿو، يعني مٿس جي فرض نسبت اهوئي چوڻ آهي ته مٿس
کي پنهنجي درشتي ڪشادي ڪري سڄي سنسار جي لاءِ جي
مد نظر ٿي ٿي ڪرم ڪرڻ گهرجي. اهڙن اثر اڀرڻ ڪن يا ڪرڻ کان
مان ڪو نت مل، اسپينسر وغيره بلڪل ساڳي سڀاءِ وادن پنڊتن
آڌ يوگ مٿ جي بلڪل ڳوڙهن ۽ ڪنهن نئون ئي ڪنهن ڪرڻ
وڃيا آهن، جي سڀ اڀياس ڪرڻ جوڳا آهن. جيتوڻيڪ ڪرم
يوگ شاستر جا لڙالا لڙالا پٺت آهن، ته به جيستائين الهن مان سنسار
جو ڪاٺڙو يعني ”لوڪ سنگره“ اهو ظاهري ۽ باهريون اڌيش
چئي ٿو، وڃي جيستائين ڏيئي شاستر جي لڙالي ريت چنڊ چار
ڪندڙ ڪنهن به مٿ کي گهٽ وڌ ٿو ڳالهائي سگهجي. پر هيءَ
ڳالهه ڏيان پر ڏکڻ گهرجي ته آڌ يوگ مٿ جي ودوانن پر هن
ڳالهه تي ڦٽارو پيل آهي ته ڪرم-اڪرم جي لڙائيءَ ڪرڻ پر،
جنهن ظاهري ڏس ۾ ايندڙ سڀ کي ڏيان ڏيڻو ٿو ٿو، سو سڀ
ڪنهنجو آهي، پنهنجو يا ٻين جو؟ هاڻي اسان کي ڏسڻو آهي ته
لهي آڌ يوگ مٿ جا ڪهڙا ڪهڙا پٺت آهن، ۽ اهي پٺت
ڪيتري قدر پورا ۽ بنيادي آهن.

ٻاهرين: يعني ظاهري لتيڃن تي لگاه وڃڻ ۽ ڳوڙجي ۽ ڇاڪاڻ ته
 منهن جو ڪجهه ڪري ٿو سو ڪول ڏک ٿارڻ ۽ سڪ هٿ ڪرڻ
 جو پتن آهي: وڌيڪ ڇا، سڀني پراڻن جو سڪ ٿي هن سنڀار جو
 ٻرم اديش يعني آدرش آهي: ۽ جيڪڏهن سڀني ڪرمن جو
 آخرين طاهري ٿل اخڙو ۽ ريت تي مٿو ڪم آهي ته پوءِ ٻيئي
 جي لهن جو لڙي ۽ نه ڪول سڪ ڏک هي گهٽ وڌائي ڪي
 ڏسي ڪرڻ ڳوڙجي: يعني منهن ڪرم مان پاڻڪي وڌيڪ سڪ
 ملي ۽ نه ٿري وڃي الڪي ٿي ٻيئي ۽ جو لهر جهو وڃي: منهن
 صورت ۾ ويهوار ۾ نه ڪنهن شيء جي چمڪائي يا پراڻي ڪول
 اتني لتيڃي کي ڏسي مٿو ڪڍي ويندي آهي: ڇڏن نه ڪنهن
 لهن سڪن واري ۽ سڌي سادي سپاه هوندي ۾ وڌيڪ ڪو
 ٿي بندڙ گمان ڪي چڪو جهو ويندو آهي: اسٽن خنهن
 ڪرم مان سڪ هي پراڻي ٿي يا نه ٿري وڃڻ جو ٻاهر يون لتيڃو يا
 ٿل وڌيڪ ملندو هتي ٽهڪي لٽي ۽ جي لگاه سان نه لاهڻاڻڪ
 سمجهڻ ڳوڙهي: جيڪڏهن اسانڪي ٻاهرين ۽ ظاهري لتيڃن جي
 گهٽ وڌائي ڏسي، لٽي ۽ هي لڙي ڪرڻ جو سوکو آهه ملي
 وڃي، نه پوءِ آلم ۽ اٽلم جي وڙي ۾ پوڻ هي ڪوڙي ضرورت
 آهي؟ جيڪڏهن ٻي ۾ ٿي ماڻي ملي وڃي ته پوءِ اٽلم جهنگن
 ڇڏائڻ هي ڪوڙي ضرورت؟ ڪنهن نه ڪرم هي ٻاهرين لتيڃي
 کي ڏسي لٽي يا لٽي ۽ هي لڙي ڪندڙ منهن منهن ڪي اسان
 ”آڌ پوئڪ سڪ واد“ لالو ڏلو آهي. ڇاڪاڻ ته اهي منهن موجب
 لٽي ۽ هي لڙي ڪرڻ لاءِ هن ڏکين سڪن تي نظر رکي وڃي
 ٿي، سي سڀ ٻاهرين يا ظاهري پدارتن جي اندرين سان لاڳاپي
 هجڻ تي ٻڌا آهن ٿا: يعني آڌ پوئڪ (ظاهري) آهن. هن منهن جا
 جامي ۽ ٻي چارڪ اهي ودوان آهن هي سڄي سنڌار کي آڌ پوئڪ
 يعني ٻاهرين دوشيءَ سان ڏسن ٿا: اهي منهن جو هن هنڌ
 ملامت ورتن ڪرڻ ناممڪن آهي: مختصر ورتن

جي آڌ يوڪ مول لتون جي چٽائي ڪئي ويئي آهي. اڄ ڪلهه جن آڌ يوڪ شاسترن جي خوب زور شور سان اٿئي ٿي رهي آهي، الهن پر ظاهري پدارتن جي ٻاهرين کٽن جو ئي خاص ويچار ڪيو وڃي ٿو، الهيءَ ڪري جن ماڻهن آڌ يوڪ شاسترن جي اڀياس ۾ ئي پنهنجي عمر گذاري آهي، ۽ جنکي الهن شاسترن جي سدائين، الهن جي ويچار يا چنڊ چاڻ ڪرڻ جي لملي جو ايمان آهي، الهن کي هر هڪ پدارت جي ٻاهرئين نتيجي تي ئي درستي وجهڻ يا ويچار ڪرڻ جي چٽڪ هڪ عادت بڻجي ٿي وڃي ۽ جنهنجو نتيجو اهو ٿو ٿوري. جو الهن جي نتوڪيان جي نگاهه ٿوري ڪهڙي ننڍي ٿيو وڃي، ۽ ڪنهن به ڳالهه تي ويچار ڪندي وقت اهي ماڻهو اڌ يا ممڪن پارلوڪ ۾، ڳجهن يا ظاهري طرح ڏسڻ ۾ نه ايندڙ سببن يا ڪارڻن کي ڪا خاص ڏٺائي نه ڏيندا. پر ڪٿي اهي ماڻهو متعين سبب ڪري اڌ يا ممڪن يا پارلوڪ ڏسڻ تي ڪو به ڌيان نه ڏين، نه ڪنهن اهڙي ضرورت جي سنجائي و هٿوارن کي سوليءَ طرح هلائڻ يا لوڪ سنگره يعني لوڪن جي فائدي ڪرڻ لاءِ ٿيڻ جي نيمن جي بلڪل ضرورت آهي. الهيءَ ڪري اسين ڏسون ويٺا ته الهن وڌائين ڪي به، (جي پارلوڪ ۾ شين تي وشواس ٿا رکن يا جي اڌ يا ڪي به (بلڪ ايشور) ۾ به وشواس ٿا رکن) ڪرم يوڪ شاستر جي ضرورت ۽ خوبيءَ جو پورو پتو آهي. پهر جي اڏڻ پٺيان ئي ڪيول آڌ يوڪ شاستر يا سدائين جي درستيءَ سان ڪرم يوڪ شاستر يعني ڪرم-اڪرم جي لڙائيءَ ڪندڙ شاستر جو مرمر ٻڌائي سگهجي ٿو يا نه، الهيءَ ڳالهه تي خوب ويچار ۽ غور ڪيو آهي، ۽ اڄ ڪلهه پڻ ڪيو وڃي ٿو. الهيءَ ڳالهه جي اپٽڙ ڪندي ان ماڻهن جو چوڻ آهي ته ٿي شاستر تي ويچار ڪرڻ لاءِ اڌ يا شاستر جي ڪا ضرورت نه آهي، الهن ماڻهن جو اهو پڻ آهي ته، ڪنهن ڪرم کي ٻلي يا ٻري چوڻ لاءِ، ان

آدياء چوئون

آديونڪ سڪ واد

سڪ جي ڇاهتا نه هرڪو ڪري پر ڏک کان هرڪو ٿو ڇرڪي.
مهالارڻا شالتي پر ۱۲۹-۶۱

سڌو مهاراج وغيره شاستر ڪارن، چو "اهسا، سڄي، الدره
لکڙه" وغيره ڌرم جا روايتي لبر ٺاهيا آهن ننڍو ڪڙو سبب
آهي، اهي لته (دائمي) آهن يا لته، انهن جي پڪڙ يا ٻوڙ
ڪيتري آهي، انهن جو مول لٽو ڪڙو آهي، جو ڪڏهن انهن ڌرمي
لنهن مان ڪي هڪ ٻئي جي وڌ به لبر هڪ ئي وقت اچي پيش
لن ل. انهن مان ڪنهنڪي ڪيو وڃي، وغيره سوالن سان
مولهاري کي ڪبول "مهاپرش جيئن رستي کان هلي ويا هجن
الهي هلي" جي جواب سان لٽو سمجهائي سگهجي. اهي ڪري
هائي ڏسڻ آهي ته انهن سوالن جو وڃي لٽي ڪيئن ٿي سگهندو
۽ لاهنداڪ رستي مٿو ڪرڻ لاءِ ڀرم کان خالي سڌاڪ ڪڙو
آهي؟ يعني اهو جائز ٿيو جي نه هڪ ٻئي جي وڌ ڌرم جي
تپت وڌائي يا تپت وڌ مهنا (خاصيت) ڪڙي ڏرڻ سان
مٿو ڪري سگهجي ٿي. هن شاسترن والڪر ڪرم، اڪرم يا ڌرم
اڌرم لڳيت ڪرڻ لاءِ پڪ ٿي رستا آهن؟ جيئن ته آڌرلڪ،
آڌرلڪ ۽ آڌرلڪ. انهن جي ٻيڌ جو امان اسين پوئين آڌرلڪ
۾ ڪري آيا آهيون. اسانجن شاسترن انهن ٽنهن رستن مان آڌرلڪ
رستي کي ئي سڀني کان اتر سڏيو آهي. پر آڌرلڪ مارڻ جي
مهنا (مولي) سمجهڻ لاءِ هنن ٻن مارڻن تي ٻڌ ڏرڻي وجهڻ
ٿيو جي؟ اهي ڪري پهرئين هن ٻو ڪرڻ ۾ ڪرم، اڪرم پر پڪ!

آهي ۽ پوءِ الهن جي ارڻ کي سولو ڪري، ۽ جهڪي ڳالهون
 اکين سان لٽيون پسي سگهجن، الهن ۽ آئندڙ ٿيندڙ ڳالهين کي
 سمجهائي. پر سوالن جي ڪورڊ ٽنڊي کي سمجهائڻ کان اڳ، الهن
 سوالن جي سروپ کي چڱيءَ پر سمجهڻ گهرجي. الهيءَ ڪري،
 اڳيان توڙي هاڻوڪا ليکڪ ڪنهن به شاستر جي وڌيڪ ٻڌائڻ کان
 اڳ، ان وڌيڪ نسبت جهڪي جدا جدا رايو ۽ سوال اٿاريا ويا هوندا
 آهن، تنجي خوابي ۽ گهڻائي ڏيکاريندا آهن. ساڳيءَ طرح اسين
 به هن هنڌ ڪيتا ۽ ٻين جدا جدا متن توڙي طرفن جي چنڊ چاڻ
 يعني خوابي ۽ خرابي ڏيکارڻ واجب ٿا سمجهون. جيتوڻيڪ اها
 ڳالهه سڄي آهي نه، اڄ ڪلهه جهڪي ڌرمي ڳالهين يا هن ڪيتا
 ئي اعتراض پيش ٿيل آهن، الهن جو اسان پر اڳ ايترو پرچار
 نه هوندو آهي جدا جدا اعتراض ۽ سوال پڇهي ٻنڌڻ اٿاريا آهن ۽
 پر اهو به اسان جو مطلب نه آهي نه الهيءَ ڪري الهن ئي ويچارڻي
 نه ڪيو وڃي. الهيءَ چنڊ چاڻ مان، ڌرم جي سدائيت نسبت
 اٿاريل، يورپ جي وڏن عالمن جا نه فقط دليل يا اعتراض معلوم ٿيندا،
 بلڪه ڪيتا جي اڌانهڪ ڪرم يوگ جي خوابي پٽ ظاهر ٿيندي.

”گهڻي شڪستي، خُسنِ واري شهين جو سڀاءُ آهي، ۽ لڄ لڻي به ڪاٿولا آهي... البت، ڪري اٿئي ٿي راجا للوار ۽ لڻيءَ ٻنهن سان راج ڪندو هو“ اهڙيءَ ريت راجا پرڻي چوي ٿو ته، ”گهڻي ڳالهائڻ کي ڪوڊ ۽ ٿوري ڳالهائڻ کي ڄم سڏبو ٿو، گهڻي خرچ ڪرڻ سان مٿس هٿيار ۽ ٿوري خرچ ڪرڻ سان ڪڇوس ڇرائيندو، حد کان وڌيڪ وڌڻ کي اڃاڻي همت ۽ پئتي هٿ کي ڪاٿولا، گهڻي خوشامند کي لڇيا ۽ ار جهلڻ کي وري گهمند چيو ويندو.“ پر ويچار ڪرڻ کان پوءِ معلوم ٿيندو ته، ڪرم-اڪرم جي حاج جو مقنون دستور به پورو نه آهي. اڳي حد هو به نه ٿي ۽ اڳي ڪير جي، الجھو فيصلو ڪيئن ٿئي ۽ ڪم ڪري ۽ ڇاڪاڻ ته ڄا ڳالهه ”ڪو موقعي ئي ڳولي ۽ بي حد پئي ڏسڻ اچي، سا وري ڪنهن نئي موقعي تي ٿوري لڳو ايندي.“

اهڙيءَ دٻڪ ڪرم- اڪرم جي لڙائيءَ ڪرڻ لاءِ وري راجا
شڪيءَ ٿيون اهاءَ ٻڌايو آهي، هو چوي ٿو ته، ”هڪ ٻئي جي
ورڙن ٻن ڏامن جي ننڍ وڌائيءَ ئي نظارو رکي، هر هڪ موقعي تي
پنهجي وٽسڪ سان، ڪرم- اڪرم جو لڙائيءَ ڪرڻ ٿوري.“
پر الهيءَ ئي نه سوال ٻڌا ٿئي ٿو ته، اهڙو لڙائيءَ ڪندي جدا
جدا ودوائن جا پنهنجي پنهنجي وٽسڪ موجب جدا جدا راجا ٿي
سگهن ٿا، اهڙيءَ حالت ۾ ڪرم- اڪرم جو هڪ ٺڪ لڙائيءَ
ٿيڻ ڏکيو آهي.

هاڻي سوال آهي ته ڏور-ڏور، يعني ڪرم-اڪرم جي
لوڙيءَ ڪرڻ لاءِ ڪرهنڪ علاج آهي ته يا نه؟ جي آهي ته ڪهڙو؟
جي ڪهڻا آهن ته انهن مان سڀ کان سٺو ڪهڙو آهي؟ بس الهيءَ
ڏور نه ڏلائي ڪي سمجهائڻ تي شاستر جو ذڪر آهي؛ ۽ شاستر الڪي
تي چئي سگهيو جو اهڙن سوالن ۽ اعتراضن پيدا ڪرڻ تي، سڀ
ڪارڻن کان سواءِ ڪو صاحب ڪري ڇڏي سگهيو مشڪل.

چيو ته ”مون ڏٺو آهي، جيتوڻيڪ هو پراهمڻ هو، ماري وڌو،
 سنڀالين کي ٽڪر ٽڪر ڪري بگهڙن کي ڏلم ۽ پنهنجن وڃڻ
 کي ٽوڙي، مون ڪنهن پيرا پر هلاڪ جي ماڻهن کي ماريو ۽ ايترو
 ڪندي، منهنجو ڪو وار وٺو نه ٿيو.“ الهيءَ کي جهڪڻ
 ڪو ائين ڇوئي نه، انهن مهاڀرشن جي چڱن ڪٽن جي پيروي
 ڪريو، پر انهن جي اوڪٽن تي ڏيان نه ڏيو، نه پوءِ وري دلهر
 سوال پيدا ٿئي ٿو ته چڱن ۽ منهن ڪٽن جي ڇاڇ لاءِ ڪهڙي
 ڪسوٽي آهي؟ راجا اندر وري چوي ٿو ته، ”گماليءَ کي مالا
 پتا يا ڪرپ جي به ڇا ڪرڻ جو پاپ ٿئي لڳي سگهي. الهيءَ
 ڳجهه جي سمجهڻ بعد تون، آتم گمان حاصل ڪر، جنهن ڪالپوءِ تون
 خود به خود پنهنجن سوالن جا جواب ڏيئي سگهندين.“ سمجهائيءَ
 کان پوءِ اندر، پروردن کي آتم گمان جو اهڏيش ڏنو. مطلب
 ته، مهاڀرشن جي اختيار ڪيل رستي تي هلڻ عام ماڻهن کي ڪٽي
 سهنجو لڳي، پر سڀ هنڌ اهڙو رستو ڦاٽي پيو ٿو ٿي سگهي.
 مهاڀرشن جو اختيار ڪيل رستو ڪهڙو به ڳوڙهو يا سوڪم هجي،
 پر آخر آتم گمان به ٿئي هڻي، پنهنجو رستو ڪٽي ٿو پوي ٿو.

ڪرم - اڪرم جي ڌرتيءَ جو پيو رستو

الهيءَ کان سواءِ، ڪرم - اڪرم جي ڌرتيءَ ڪرڻ لاءِ وري
 ڪن ماڻهن پيو رستو پتاو آهي. انهن جو چوڻ آهي ته ڪٽن کي
 هميشه حد ٿيندي آهي، تنهنڪري انهن کي ان حد کان ٻاهر نه
 ڪڍڻ گهرجي، نه ته اهي ڪٽ پنهنجي حد کي ڇڏڻ سبب اوڪٽن
 جي روپ ۾ اچي ويندا. مثلاً - دان ڪرڻ هڪ اتم ڪرم ۽ ڪٽ
 آهي، پر گهڻي دان سبب راجا بلني به آفت ۾ اڙجي ويو.
 مشهور بولالي پنڊت اترستال جو پٽ اهوئي مت آهي. هو چوي
 ٿو ته، ڪنهن به ڪٽ کي هڪدم وڌائي ڇڏڻ سان، اهو خراب ٿيو
 پوي. پر سڌ ڪوي ڪاليداس پنهنجي رگهولش ۾ لکيو آهي ته،

آڳيا ڪي ورتو وڃي. انهي ڳالهه سمجهه مهياريف پر ڪم جي جواب
 ۾ راجا بدشتر چوي ٿو ته ”لوڪ نه وڌو ڇڏيل آهي، ڇاڪاڻ
 ته لوڪ (مطلق) جي ٻڌي خبرتي ڪفاڊي ۽ وڏي هولدي
 اوڙائي وڌيڪ لوڻ لوڻ شڪ ۽ ويچار ٻڌا ٿيندا. وڌن جون
 آڱيا ٿون ته هڪ جهڙيون نه آهن، سرڪن جا رابا ۽ لهر نه هڪ
 ٻئي جي ورڏ آهن، ۽ وهندڙ هڪ ڏور جا بنماڻي سدائين نه رواجي
 لوڪن جي سمجهڻ کان ٻاهر آهن، انهيءَ ڪري، جنهن رستي
 تي مهاڀرڻ هليا وڃن تنهنڪي ئي اختيار ڪيو وڃي، هتي
 مهاڀرڻ جي معنيٰ، ڳهڻا منس نه آهي. ڇاڪاڻ ته هڪڙهن
 ڳهڻن ماڻهن ڪنهن رستي کي اختيار ڪيو، ته انهيءَ ڪري ان
 رستي کي چڱو نه چئي سگهيو. اهڙي آچار يا وهندڙ جي رستي
 اختيار ڪرڻ سان اها حالت اچي ٿيندي جهڙي ڪنهن انڌي
 جي آڌار وٺڻ سان ڪنهن انڌي جي لڳي. انهيءَ ڪري مهاڀرڻ
 جي معنيٰ ”وڏو سڌاڇاري پوڻ“ سمجهڻ گهرجي. پر اهو فيصلو
 نه ڪافي نه آهي، ڇاڪاڻ ته جدا جدا مهاڀرڻ جا رستا به جدا
 جدا ٿين ٿا. مثلاً: ٿرڊوش رامچندرو ته لوڪ ٿندا جي ڏهن کان
 کان اڳتيءَ مان سڌ ٿي لڪڻ سڀا ڪي نه ڇڏي ڏاڍو وري
 ساڳئي ئي شري رامچندر، راجا سگرپور جي وڏي ٻاءُ ٻاليءَ کي
 ڪنهن ڏوهه کان سواءِ ئي ڪمڊل سگرپور سان مٽوڻا جي لائي لاهڻ
 لاءِ ماري ڇڏيو. وري بالڏون ڏانهن ڏسو، پنجنين پائون
 هڪ استريءَ سان شادي ڪئي! سرڳ جي ديوتائن جي هٿ
 تي نظر وجهو ته ڪو ڪهڙو ڪم ڪري رهيو آهي ته وري ڪو
 ڪهڙو!! الڳوئيءَ ۾ شيطان جي الهاس لکنڊ هڪ الڳوئي لکيو
 آهي ته، ”شيطان ۽ فرشتن جي لڙائيءَ ڏسڻ سان معلوم ٿيندو ته،
 ڪنهن ٻي فرشتي، شيطان کي لڳي ۽ دولاب سان ٽاسايو آهي.
 اهڙيءَ ريت ڪوشهڪي ٿيندو ته هڪ هنڌ لڪيل آهي ته، ”الڳو
 ۽ پرتون جي وڌو وڌو ته هڪ وقت واهه الڳو پرتون ڪئي.

سڀاء موجب يا سڀاء ۽ پسنديءَ تي بولدڙ شيءِ تي پور، ۽ سڀاء ۽ پسنديءَ جي ورد شيءِ تي لڙب يا ڌڪار لڙي ٿي، اهو پرڪريءَ جو هڪ آل ايمر آهي. الهيءَ ڪري الدارين جي سڀاء کي ٻاڻي غالب ٻوڙ نه ڏجي، ڇاڪاڻ ته ڪروڙ ۽ ڌڪار جي الدارين جو سڀاء آهن، منش جا وڏا وڀري آهن. ”الهيءَ ابدش مان هيءَ ڳالهه سڏ لڙي ٿي ته خود پڳوان به الدارين کي حد ۽ دس پر دڪڻ کي ڌرم چوي ٿو. منش کي سندس الداريون پنهنجي پٺيان ٻڌڻ والڪر هلڻ لاءِ لاچار ڪندڙون آهن، پر منش جو وويڪ، کيس ٻئي (اُمر) رستي تي هلڻ لاءِ چونڌو آهي. الهيءَ جهڳڙي جي اگنيءَ ۾ جيڪو منش پنهنجي حيواني سڀاء کي سواها ڪري ڇڏيندو آهي، تنهن لسبت تي چڱي سگهو نه هن مهايڪو ڪيو.

ڌرم کي مهاتمان جو آچار، سماج جي قائم رکڻ (ڌارڻ) جا ايمر، يا مهاتمان جي آڳيا سمجهو، يا الجو ڪو ٻيو اوت وٺو، پر ڌرم- اڌرم جي لڙئيءَ ڪرڻ وقت جڏهن ڪو به سوال پيدا ٿيندو تڏهن مٿي ٻڌايل ٽنهن رستن مان ڪو به ڪارگر نه ٿيندو. ڌرم جي پهرئين رستي (يعني مهاتمان جي آچار يا هلڪ) مان ڪول ڌرم جي روپ جو ڪيان لڙي ٿو، ٻئي رستي (يعني سماج جي قائم رکندڙ لير) مان ڌرم جو ٻاهرڙو ۽ ظاهري لشڪر معلوم ٿئي ٿو، ۽ ٽئين رستي (يعني مهاتمان جي آڳيا) مان ڪول ايتري پرڙو بولدي نه ڌرم جي حد ڪنهن مقرر ڪئي.

آچار جي رستي ۾ ڪي رڪاوٽون

اسين جو مٿي چئي آيا آهيون ته وڏن سم پرشن جو آچار يا هلڪ ئي اسان لاءِ پرم ڌرم آهي، تنهن لسبت هن هنڌ هڪ شڪ پيدا ٿئي ٿو، ڇاڪاڻ ته مهاتمان جو آچار، ٻيو نه ڄا، آڳاٽون به جدا جدا نمونن جون ٿين ٿيون. تنهنڪري هن هنڌ الهيءَ ڳالهه جو لڙي ڪيو وڃي ته ڪهڙي آچار يا ڪهڙي سم پرشن جي

و جي. الھيءَ حد ۾ اچڻ کان پوءِ هرھڪ منش اھڙيءَ حد الدردھي، سداچار موجب ھلڻ شروع ڪندو آھي. جڏھن اھڙي بندھڻاڻ جي حد، ڪافي درجي کي پھچي ويندي آھي، تڏھن الھي ليم يا ٺاھڻ جو ھڪ شاستر لھي ويندو آھي. پراچين سڀني ۾ شاديءَ جي رسم نہ ھئي، جڏھن ڏٺو ويو تہ، الھيءَ اڌ تڏہ سبب، سداچار کي خراب اثر پيدا ٿئي ٿو، تڏھن شوبھڪيت وڌيڪ شاديءَ جي رسم جاري ڪري ڪار جي الدارين کي حد الدردھي ۾ رھڻ شڪر آچار، شراب پيئڻ جي منع ڪئي ۽ ڇاڪاڻ تہ، شراب جي ڪري حد واهي سبب، سماج ۾ مڙھيون ٿيڻ لڳيون. الھن خرابين کي روڪڻ لاءِ معتد آچار پھچي ڏنو ٿي، شراب نہ پيئڻ جو، سماج لاءِ فائدو ٿيڻو، الھيءَ مان پڙھندڙ سمجهي ويندا تہ، اڌڪاري ۽ سداچاري مھامائن اوڙي سم سڙھن جي آڳاٽي نہ ”ڌرم“ ۽ چيو ٿو وڃي. ڌرم پيدا ٿيو، تڏھنڪان اڳ ٿي ڪنھن منش کي الھي ڄاڻي معلوم ٿي، جنھن کان پوءِ الھو ھار ماڻھن ۾ پڇاڙ ٿيو. ڪاٺ، پھڻ ۽ مڇ ڪرڻ جون ڳالھيون، ڪنھن کي سڀي رستي نہ سڃاڻيون وينديون آھن ۽ پر اھي ڳالھيون، الدارين جو سڃاڻ آھن. پر ڇا الھيءَ ڪري ان سڃاڻ کي ڇھڪ ڇڏي ڏجي؟ ھرگز نہ. سماج جي فائدي لاءِ، ان سڃاڻ کي ڪنھن راجب حد الدردھي ڏکڻ ڪوڙجي ۽ الھيءَ کي ٿي ”ڌرم“ چيو ٿو وڃي. مھاپارم ۾ ھڪ ھنڌ چيو ويو آھي تہ، ”ڪاڏي پھتي، الھ، ويھڻ، سمھڻ ۽ مٿن ۾ منش ۽ پٿر جي وچ ۾ ڪو پيد نہ آھي. منش ۽ پٿر ۾ جيڪڏھن ڪا ڳالھ پيد وڃي تڏہ آھي تہ اھو ڌرم ئي آھي.“ جنھن منش ۾ اھو ڌرم نہ آھي سو پٿر ۽ جيان ٿي سمھڻ ڪوڙجي. ھتي، الدارين جي سڃاڻ، جڏھن نہ ڪاٺ، پھڻ، الھ، ويھڻ، سمھڻ ۽ مٿن وغيره کي حد الدردھي کي ڌرم چيو ويو. اھڙي ڌرم سمھ ڪيما ۾ شري ڪرڻ اڃان کي چيو آھي تہ، ”ھي اڃان! ھرھڪ الدريءَ کي پھچي

ڪرڻ کي سندس ڪل پاپ ڪرڻ جي يادگيري ڏياري
۽ "جنهن وقت ويڃاري هڪ پالڪ اڀرندو ئي توهان
گڏجي ڪاهه ڪئي هئي، الوقت هي ڪرڻ! تنهنجو
ڪيڏانهن ويو هو؟ ۽ جنهن وقت پرنل سپا، ويڃاريءَ
وس درويديءَ جا ڪپڙا لالا ويا هئا، الوقت هي ڪرڻ! تنهن
ڌرم ڪيڏانهن ڪافور لڏي ويو هو؟ انهن سوالن ڪرڻ
پوءِ، آخر شري ڪرشن چيو ته "اڌرهيءَ کي اڌرم سا
ٿي مارڻ گهرجي." مطلب ته سنسڪرت ۾، بلڪه ٻين ٻاشا
۾ پڻ "ڌرم" انهن نيتيءَ جي ٺهڻ کي چيو ويو آهي
جي سماج جي هسٽيءَ ۽ اٽليءَ لاءِ سڌاچاري مندر
۽ مهاڻائن، اڌياڻهڪ يعني اتم ڪلياڻ جي درستيءَ
سان ٺاهيا آهن. الهيءَ درستيءَ سان ويچار ڪرڻ ئي معلوم
ٿيندو ته، ايتيءَ جي انهن ٺهڻ کي، ڌرم جو بنياد سمجهو وڃي،
جي سماج جي فائدي لاءِ، سڌاچاري سم پرڻن ٺاهيا هجن ۽
جنکي سڀني ٻڪراهه مڃو هجي.
ڌرم شبد ئي پراچين ڪرشن جي ٻنهي سان به ويچار ڪيو
آهي، جنهن ئي پڻ نظر رکڻ ضروري ۽ راجسي آهي. ڪنهن
ڌرمي اڌڪاري مهاڻا يا سڀ پرڻ جي آڳاٽي نه ڄاڻن ته
"تون فلاڻو ڪم ڪر" يا "اٽل نه ڪر" ڌرم سمجهو ويو آهي.
جهڙيءَ اهڙي نموني جي آڳاٽن جو ڪو به جوڳو ٻڌو سڀ نه
ڪيو ويندو آهي، نه سڀ، هر هڪ منش پنهنجي مرضيءَ يا سڀاءِ
موافق ڪم ڪندو رهندو آهي. مثلاً، جهنگلي ۽ اڻ سڌريل ماڻهو
پهر ياتڻ پنهنجي مرضيءَ تي ئي سنڀاري وهنوارن جو چڪر
هلائيندا رهندا آهن. پر ڪجهه وقت ڪالپوءِ جڏهن کين معلوم ٿيندو
آهي ته، اهڙي نموني جي هلڻ يا وهنوار مان سماج جو يا شخصي
نقصان ٿئي ٿو، تڏهن کين سپاويڪ اهو ويچار پيدا ٿيندو
آهي ته، الدرين جي سپاويڪ هل چل کي ڪنهن حد دور رکيو

جو ويچار ڪرڻ گهرجي. اڌائو وديا کانسواءِ گرم-اڪرم لي
 ويچار ڪرڻ اجايو آهي. ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته: زردھ جي ڪيترن
 پنڊتن ۾ گرم-اڪرم هي لڙي ۽ ڪرڻ لاءِ، الهيءَ اڌائو کي
 رستي کي اختيار ڪيو آهي. مثلاً، جرمنيءَ جي مشهور تروڪيالي،
 ڪالٽ، پروفائرس ”شد ٻڌيءَ جي ميمالاءِ“ نالي هڪ اڌائو کي
 ڪرڻ لکي، وري الهي رهيل رستہ کي پوري ڪرڻ لاءِ ”ٻڌيءَ
 جي ميمالاءِ“ نالي ڪرڻ لاءِ اهر گڏيو ۽ انگلنڊ ۾ پڻ ڪرڻ صاحب
 ”لٽي شاستر جي پومڪا“ نالي ڪرڻ، سرشتيءَ جي مول آرم
 ترو کان ئي شروع ڪيو. ايرائون ڪرڻ جي بدلي، جو اڄ ڪلھ
 ڪاليجن ۾، فقط اڌائو کي مت جي پنڊتن جا لکڻ ڪرڻ پڙهيا
 وڃن ٿا، ڪنهنجو تبحر اهو لکتو آهي جو اڄ ڪلھ ها پڙهيل
 لوجوان، گيتا جي ٻڌايل گرم يوك شاستر جي مول ترو کي بلڪل
 لٽا سمجهي سگهن.

مٿين بيان مان معلوم ٿي ويندو ته، اسين وهندوار کي لکت
 پنڊتن، يا سماج جي هٿيءَ کي قائم ڪندڙ ٿيڻ کي ”ڌرم“ چو
 ٿا ڇڏون. مهاڀارٽ، گيتا ۽ سنسڪرت جي ٻين ڪرڻن ۾ به وهندوار کي
 فرض يا لهر لاءِ ”ڌرم“ شد ڪم آندو ويو آهي. مهاڀارٽ جي
 لڙائيءَ ۾، هڪ وقت راجا ڪرڻ جي وقت جوڻيڻو وقت ۾ پگل
 زمين ۾ ڦاسي پيو. انهيءَ ڪپ کان پوءِ ڪڏهن لاءِ جنهن وقت
 ڪرڻ وقت کان هيڪ لٽو، الوقت ارجن کيس مارڻ لاءِ هڪ
 ۾ ناڻ ڪٽيو. الهيءَ ئي ڪرڻ، ارڻ کي چوڻ لڳو ته، بنا هٿيار
 واري کي لڙائيءَ ۾ مارڻ، ڌرم نه آهي، جنهنجي شري ڪرڻ،

ڪالٽ هڪ جرمن تروڪيالي هو. هڪي اڄ ڪلھ جي ترو
 ڪيان هو پاڻو رچهندڙ چيو ٿو وڃي. هنجائي مٿي ڏنل
 Critique of Practical reason ۽ Critique of Pure reason
 نالي ٻه ڪرڻ اڄ ڪلھ ڏاڍا پوسد آهن. ڪرڻ جي ڪرڻ جو
 Prolegomena to ethics نالو آهي.

ورڻ بلڪل لاس ٿي وڃي، ۽ الجي جڳهه وري نه پري وڃي نه سماج منڊي ٿي ڏيڙي ڏيڙي بلڪل پر باد ٿي ويندي. جيتوڻيڪ يورپ ۾ ڪيئن سماجون، الهن چئن ورڻن جي سرشتي کان سواءِ ٿي پنهنجي انٽي ڪري رهيو آهي، پر ياد رکڻ گهرجي ته الهن ۾ ڪٿي چتر ورڻ جو سرشتو جاري نه هجي، پر الهن چئن ورڻن جا ڌرم (فرض) جاريءَ روپ ۾ نه به ڪرڻ روپ ۾ ضرور ملن ٿا. يعني الهن ۾ جيتوڻيڪ، پراهمڻ، ڪٽري، وٽس ۽ شودر جي نالي جا ورڻ نه آهن، پر ايترو ته سڀ قبول ڪندا ته الهن ۾ مٿين ورڻن جي ڪمن جا جدا جدا درجا ضرور آهن. چئن نه پادري، فوجي سپاهي، مزدور وغيره. مطلب ته جڏهن اسين ڌرم شهد کي وهندڙ ۾ ڪم ۾ آڻيون ٿا، تڏهن اسان کي اهوئي ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته، سڄيءَ سماج جو ڌارڻ ۽ قائم ڪرڻ ڪيئن ٿو ٿئي. شري ڪرشن پڳوان، مهاپارم ۾ چوي ٿو ته، ”ڌرم شهد“ ”ڌر“ ڌائوءَ مان لکتو آهي، ڌرم سان ئي سڄو سنسار ٻڌل آهي، ۽ مقرر ڪيو ويو آهي، جنهن سان سڄي پرڻي جو ڌارڻ يا ٻالڻ ٿئي، سوئي ڌرم آهي.“ ڌرم جي ٿئي وڃڻ تي، سماج جا سڀ ٻڌڻ به ٿئي ويل سمجهڻ گهرجن. سماج جي سڀني ٻڌڻن جي ٿئي وڃڻ سبب، جهڙيءَ ريت ڪشش جي شڪتي پر باد ٿيڻ تي سڄو ۽ گهرن جي حالت ٿئي، يا سمنڊ جي لهرين ۾ ڦاٿل، هڪ جهاز تي ويٺل مسافرن جي حالت ٿئي، تهڙي ئي سماج يا ڏيڻ جي حالت ٿئي ٿي. الهيءَ ڪري سماج کي ان آفت کان بچائڻ لاءِ، مهاپارم ۾ وياڻ چيو آهي ته، ڌن به ڌرم جي حد اندر رهي گڏ ڪجي، جنهن سماج جي ڇڻا ۾ ڪو رولو نه مڃي. ڪام وغيره جي اڃا کي به ڌرم جي حد ۾ رکڻ واجب آهي. مهاپارم جي پڇاڙيءَ ۾ چيو ويو آهي ته، ”مان ٻالهن مڻي ڪري نروال کي خبردار ڪري رهيو آهيان ته، ڌرم سان ئي اوست ۽ ڪام حاصل ٿئي ٿو (پنهڪري) اهڙي ڌرم جي

چئون لا. پر باد دکن کهي ٿي، پراچين سمی جسي، سنڪرم
 کڙن ۾ لپتي يا لپتي شاستر شبد ڪمول واپڻي لاءِ ٿي ڪم
 آندو وڌو آهي. اهوئي سبب آهي جو ان سمی ۾ ڪرئو ڪم
 (فرضي ڪم) يا سداچار جي روپن کي، نه لپتي وڃن، بلڪه
 ڌرم وچن چيو ويندو هو. پر سڀني سنڪرم کڙن ۾ الپي
 ٻڌ سان لپتي ۽ ڌرم شبد ڪم آيل نه آهن، تنهنڪري اسان هن
 کولف ۾ لپتي، ڪرئو (فرض) ۽ ڌرم شبد جي هڪ ئي معنيٰ
 ڪئي آهي ۽ هڪ ئي نموني سان، تنهن شبدن کي ڪم ۾ آندو آهي.
 پر جنهن هنڌ موڪ، جو واپار ڪيو ويو آهي، اتي اٺون شبدن لاءِ اڌالر
 ۽ ”پگتي“ شبد ڪم آندا ويا آهن. مهابارٽ ۾ ڌرم شبد ڪڙن
 ۾ اچي ٿو. اهر جنهن هنڌ ”ڪڙن لاءِ، ڪڙو ڪم ڪرڻ
 واپڻي آهي“ الپي ۽ ڳالهه جي ابتڙ ڪئي وئي آهي، اتي ڌرم
 شبد مان، الوٽ ڪري ڪرئو شاستر يا سماج شاستر جسي لپن
 جي ٿي معنيٰ لڪري ٿي ۽ جنهن هنڌ ٻڙوڪ جي ڪلامن ٻڌائڻ
 جو موقعو آيو آهي، اتي ”موڪ ڌرم“ جو شبد ٿي ڪم آندو
 ويو آهي. اهڙي ريت ٻيو سموئي ۽ کيتا جي ٿين، ۽ چوٿين
 اڌلاء ۾، چئن وڙن جي ٻڌڻ کي پڻ ”ڌرم“ جسي نالي سان
 سڏيو ويو آهي. پراچين سمی ۾ اسانجن دشمن، ڪرم ڪندڙن جا
 هي چار درجا ٿيڙا، سي سماج جي وهناري چڪر کي، ليڪه
 ليڪه هلائڻ لاءِ ٿي وڃيا ويا هئا. تنهن خاص هڪ منش يا ورڻ
 ٿي، سڄي سماج جي جوابداريءَ يا ٻار وڃيڻ سان، ڪم چڱيءَ
 ريت نه هلي سگهندو. اڄ ڪلهه جهڙو ليڪه وڙن جو نقشو لالو وڃي
 اچيو آهي، يعني جهڙو ليڪه پراچين، ڪمري، وڪش ۽ شورو، ٻهٺو
 ٻهٺو فرض آندا ٿا ڪن، پر الپي ڪري چئن وڙن جي اهر
 سرشتي ٿي ڌرم ٿيو مڙهي سگهجي. الپيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي
 ته، چتر وڙن جو سرشتو، شروعات ۾، سماج کي ليڪه نموني ۾
 نڌائڻ لاءِ ٿي ٺاهيو ويو هو. جيڪڏهن اهن چئن وڙن مان، هڪ

هيو آهوان، سو دزم آهي يا اذرم، پڇ آهي يا پاپ. گيتا ابدیش
 جي سمجھائي به الهيءَ مد نظر ئي ڏئي ويئي آهي. نه فقط گيتا
 بلڪ مهاڀارت ۾ به، ڪيترن هنڌ کرم ۽ اکرَم جو سوکير
 بچار ڪيو ويو آهي؛ اهو ويچار پرلوڪڪ يا اڌالوڪ درستيءَ
 مان ئي ڪيو ويو آهي؛ ۽ ان هنڌ، ڪنهن به کرم جي چڱائيءَ
 برائيءَ ڏيکارڻ لاءِ، الهن کرمَن کي ٻن درجن ۾، جئن نه،
 ”دزم- اذرم“ ۾ ورهايو ويو آهي. پر ”دزم“ ۽ الجي ورت ”اذرم“
 سڀدن جي ڪشادي معنيٰ هئڻ سبب، الهن مان ڪيئن لمولن
 نون معنائون ڪڍيون وڃن ٿيون. الهيءَ لاءِ هن هنڌ الهن سڀدن
 جي اڌت کي صاف ڪرڻ بلڪل ضروري آهي.

دزم سڀدن جا ٻه اڌت

وهنوار ۾ ”دزم“ سڀد ”پرلوڪي سک جي رستي“ جي معنيٰ
 مان ڪم ۾ آندو آهي. جڏهن ڪنهن کان سوال پڇيو ويندو آهي
 ، تنهنجو ڪهڙو دزم آهي تڏهن، ان سوال جي پڇڻ جو اهو
 مطلب هوندو آهي ته، پرلوڪي ناندي لاءِ تون، ويدڪ، ٻڌ،
 عيسائي، مسلماني يا پارسي، الهن مان ڪهڙي رستي تي
 لهن ٿو. الهيءَ تي، جنهن کان سوال پڇيو ويو، سو اسانجي سوال
 واهوني جواب ڏيندو ته، منهنجو فلاڻو دزم يا مذهب
 هيءُ. پر درحقيقت دزم جي اها نڪه معنيٰ ئي لٿي سگهي.
 ڪاڻ ته، راج دزم، پرڄا دزم، ديش دزم، جاتي دزم، ڪل
 دزم، متر دزم وغيره سنساري فرضن کي ٻڌ دزم چيو ويندو
 ٿو. دزم سڀد جي ٻن اڌن کي جيڪڏهن الڳ الڳ ڪري
 اڻڻو هجي ته پوءِ، پرلوڪ جي دزم کي ”موک دزم“ وهناري
 دزم يا لپتيءَ کي، صرف ”دزم“ جي نالي سان چڱي سگهيو.
 هي اٽلن چوڻو ٻوڏو ته، شاسترن، دزم سڀد ۾ سنسار جي ٻي
 مار لپتي دزمَن کي ڪٿي شامل ڪيو آهي؛ جنهنڪري اسين اڄ
 توه کرم (يعني فرضي ڪم)، لپتي، لپتي دزم يا سڌاچار

هاڻي سوال آهي ته ”ڇڳي“ ۽ ”خراب“ شيد جي شڪ اڻ
 هٽي ٿي به آهن شيدن لاءِ جدا جدا نموني جا شيد حقن نه ڪارڊ.
 اڪاڊيٽرڊم- اڏرم جو ڪم آندا ويا؟ الهیءَ سوال جي جواب ۾ ايترو
 چوڻ ڪافي ٿيندو ته جدا جدا مٿس جدا جدا راءِ ۽ جدا جدا سمجهڻا ٿي
 ٿئي ٿي. اڄن جي سامهون اهو سوال آيل هو ته جيئن پڌ ۾ پيش
 ۽ دروڻ جوڙا پوڄه ڪرڻ وارن، ڇا اها پڌ، ڏرم پڌ چوڻي
 سگهي ٿي؟ جو ڪڏهن اڄن الهیءَ سوال جو جواب ڪيئن آڏو رکي
 مس جي پند ۾ کان گهري ها ته هو الهیءَ ڳالهه ٿي ٿي وڃي
 ڪري ڪيس جواب ڏئي هائ، ان پڌ مان ڪيترو فائدو يا نقصان ٿيندو
 ۽ سڄيءَ سماج تي الهیءَ پڌ جو ڪهڙو پراڻو وڃندو. بس فقط
 ايتري وڃي ڪرڻ بعد ئي اهو آڏو رکي مس يا وڃي چو هامي
 پند ۾ ٻڌائي ها ته اها پڌ ڪرڻ ”ڇڳي“ آهي يا ”خراب“.
 ڇاڪاڻ ته ڪنهن ڪرم جي پڳاڻي يا پراڻيءَ جي پوک ڪندي
 اهي آڏو رکي پند ۾ اهوئي وڃي ڪندا آهن ته ان ڪرم جو
 آڏو رکي (ظاهري) اهو ڪهڙو ٿيندو، يعني طاهري روپ
 ۾ ان ڪرم جو ڪهڙو نتيجو ڪرندو. اهي پند ۾ ڪيئن به ڳالهه
 جي چڱائيءَ يا بُرائي جا چڻ لاءِ، آڏو رکي وڃي ڪوئيءَ
 کان سواءِ، ٻئي ڪنهن نه ساڌن کي نه مڃيندا آهن. پر اهڙي قسم
 جي جواب مان سان، اڄن جي دل جو مولتهارو نه ٿي سگهي
 ها. هن جي نظر، الهیءَ لکي نظر کان ڪشادي هئي؛ هنکي فقط
 پنهنجي سساري لاپ جي لالچ نه هئي، پر کيس دوراندیش
 ٿي پوکي جي وڃي سان اهو نه ڏسڻو هو ته، ان پراڻيءَ مان
 سندس آتما کي ڪيترو فائدو وڃي ٿي سگهيو. اڄن کي الهیءَ
 ڳالهه جي نه پرواهه نه هئي ته پيش ۽ دروڻ جوڙن کي مارڻ کان
 پوءِ، جو مولکي راج ملندو، تنهن مان مولکي هن سسار جو سک
 ملندو ۽ منهنجي راج کي، پوڄا، دريودن کان وڌيڪ چڱي
 سمجهندي. هنکي اهوئي ڏسڻو هو ته، جو ڪرم مان ڪري.

وويجن“ چئبو. اڄ ڪلھ جي لئينءَ سائنس (وگيان) چئن نه رساين
 شاستر، پدارت وگيان شاستر ۽ بجلي شاستر وغيره جو ويچار، الهيءَ
 آڏو نڪرڻ لڳو. ان سان ڪيو وڃي ٿو. آڏو نڪرڻ بدران ائين به
 سمجهڻ ٿا ته، مٿئين ڏيک سان، ڪنهن به پدارت جي، ٻاهرين
 ڪنن تي ويچار ڪرڻ سان ئي ڪم پورو ٿي ٿو وڃي، ۽ سرشتيءَ
 جي پدارتن جي ٻاهرين ڪنن کي ڇڏي، انهن جي اندرئين ڳجهه
 ئي ويچار ڪرڻ اجايو آهي. (۲) جڏهن مٿئين نظر کي ڇڏي،
 الهيءَ ڳالهه جو ويچار ڪيو ويندو آهي ته، ڇو سرشتيءَ جي پدارتن
 جي بنياد ۾ ڇا آهي؟ انهن پدارتن جو وهنوار فقط انهن جي ٻاهرين
 ڪنن سبب ٿيندو رهي ٿو، يا ان لاءِ ڪنهن ٻئي نتيجي به ضرورت
 آهي، تڏهن معلوم ٿيندو ته، مٿي ورطن ڪيل، آڏو نڪرڻ وويجن
 مان پورا ٿو نه ٿي سگهندو؟ الهيءَ لاءِ ڪجهه اڳتي قدم وڌائڻ
 جي ضرورت آهي. مثلاً جيڪڏهن اسين هن ويچار کي سمجهڻ
 جو پتو ڪنداسين ته، پنجن ٽوٽن جي سڃاڻپ ڏيونا جو به ڪو
 ”آڌار“ هئڻ ضروري آهي، جنهنڪري الهيءَ اچڻ (بنا ساه
 واري) گولي (سڃاڻپ) جو وهنوار، هميشه باقاعدي (چئن نه لهن، ڇڙهن ۽
 روشني ٻه ڇاڻڻ) ٿيندو رهي ٿو، نه پوءِ الهيءَ ويچار کي ”آڏو نڪرڻ
 وويجن“ ڪري چئبو. الهيءَ ويچار موجب مڃڻو پوندو ته، وڻ،
 پاڻي، هوا ۽ ٻين پدارتن ۾ اليڪٽرڊيونا آهن، جي انهن ڇڙ ۽ اچڻ
 پدارتن جو وهنوار يا تحرڪ هلائيندا رهن ٿا. (۳) پر جڏهن اهو
 ويچار ڪيو ويندو ته، ڇو سرشتيءَ جي، ڇڙ پدارتن ۾ جدا جدا
 ڏيونا ٿيون نه آهن، پر ٻاهرين سرشتيءَ جي سڄي وهنوار کي
 هلائيندڙ، منش جي ڏيهه ۾ آتما جي روپ ۾ رهندڙ، ۽ منش
 ئي سڄيءَ سرشتيءَ جي گيان ڏيڻ واري، هڪ ئي چٽ شڪتي
 آهي؟ ڇا اندرئين رستي سمجهڻ کان ٻاهر آهي؟ ۽ جنهنجي آڌار
 تي هن جڳهه جو سارو وهنوار هلي رهيو آهي؟ تڏهن الهيءَ ويچار
 کي ”آڏو نڪرڻ وويجن“ ڪري چئبو. اڌانامڪ سڌاڪ وارن جو

ڪري سگهجي ٿي يا نه، جي نه ته ڪيڙيون وڪاڻون پيدا
 ٿينديون، ۽ ڇو؟ جنهن دستي کي اسان اکر سمجهو آهي، سو اکر
 ڇو آهي، ۽ جنهن کي خراب سمجهون ٿا سو خراب ڇو آهي، خرابي
 ڇڪا ۽ ڪيڙي آڌار ٿي مقرر ڪئي وڃي، يا ان خرابي يا
 ڇڪائيءَ جو ڳجهه ڇا آهي، وغيره ڳالهين جي، جنهن شاستر ۾ چند
 ڇاڻ ڪئي وئي هئي، تنهن کي ”گرم يوك شاستر“ يا گيتا موجب
 ”يوك شاستر“ چئبو. خراب يا ڇڪو، اهي نئي شيد وڃي آهن؛
 پر ڪڏهن ڪڏهن انهن جا، شب-اشب، فائدو ٿيندو. نقصان وارو،
 پام-پيت ۽ ڏور-اڏور وغيره اکر نه ڪرڻ ۾ اچن ٿا. ڪرڻوار-
 اڪرڻوار، لاءِ-الاءِ وغيره شيدن جو اکر نه اهڙي ئي دستور
 ڪو ٿو وڃي. تنهن هوندي به انهن شيدن جي ڪم آڻڻ وارن
 جي، سرشتيءَ جي وچا لسف جدا جدا راتين هڪ سبب، ”گرم
 يوك شاستر“ جي امان ڪرڻ يا سمجهائڻ ڇا نه جدا جدا رستا ٿي
 پيا آهن.

شاستر جي سمجهائيءَ جا ٽي نمونا يا رستا

هر هڪ شاستر جي وشه جي سمجهائي يا ان تي، ٽن نمونن
 سان وپتار ٿيندو آهي. (۱) هن ڏڙ سوشيءَ جا پڌارم (شون)
 اهڙائي آهن، جيڙا اسانجي اندرين کي معلوم ٿين ٿا، ۽ منجهن ئي
 ڪا به ڳجهي شيءِ يا شڪتي رکيل نه آهي. الهيءَ نظر يا نموني
 سان وپتار ڪرڻ کي، ”آڌ يولڪ ووپين“ (سمجهائي) چئبو آهي.
 مثال-سج کي، نه بولار پر فقط پتتن پوئين (پرڻوي، مل، ائني،
 وايو ۽ آڪاس) جو ڳولو سمجهڻ، ۽ سدس، لاپس، روشني، ۽
 ڪشم وغيره ڳڻن يا شڪستن جي وپتار کي، ”آڌ يولڪ ووپين“
 چئبو. وڻ جو مثال وٺو، پٽن جو ڳڻڻ، ۽ ڳڻن ڳڻن جو لڪوڻ،
 ڪنهن شڪتيءَ (طاقت) تي منحصر نه سمجهي، ان لسف ڪمول
 الهيءَ ڳالهه جي وپتار ڪرڻ کي نه، ٻي ڇڻڻ سان سلو پيدا ٿئي
 ٿو، جنهنجي اسرڻ تي ان، گل ۽ پورا پيدا ٿين ٿا، آڌ يولڪ

وريجن" چئبو. اڄ ڪلھ جي ڪنهن سائنس (وگمان) جتن نه ڪرڻ ۽ شاستر، پدارت وگمان شاستر ۽ اڃا شاستر وغيره جو ويچار، الهيءَ آڏو ٻوڏ ڪرڻ سان ڪيو وڃي ٿو. آڏو ٻوڏ ڪندڙ ڪنهن به سمجهڻ ٿا نه، مڙهين ڏيکڻ سان، ڪنهن به پدارت جي، ٻاهرين ڪنن تي ويچار ڪرڻ سان ئي ڪم ٻورو ٿي ٿو وڃي، ۽ سرشتيءَ جي پدارتن جي ٻاهرين ڪنن کي ڇڏي، الهن جي اندرئين ڳجهه تي ويچار ڪرڻ اڃا به آهي. (۲) جڏهن مڙهين نظر کي ڇڏي، الهيءَ ڳالهه جو ويچار ڪيو ويندو آهي ته، ڇو سرشتيءَ جي پدارتن جي بنياد ۾ ڇا آهي؟ الهن پدارتن جو وهنوار فقط الهن جي ٻاهرين ڪنن سبب ٿيندو رهي ٿو، يا ان لاءِ ڪنهن ٻئي نتيجي به ضرورت آهي، تڏهن معلوم ٿيندو ته، مڙهين وڌڻ ڪيل، آڏو ٻوڏ وريجن مان ٻوراڻو نه ٿي سگهندو؟ الهيءَ لاءِ ڪجهه اڳيئي قدم وٺائڻ جي ضرورت آهي. مثلاً- جيڪڏهن اسين هن ويچار کي سمجهڻ جو ٻين ڪنداسين ته، پنجن ٽوڻن جي سڃهه ٺاهي ڏيوتا جو به ڪو "آڌار" هڪ ضروري آهي، جنهنڪري الهيءَ اڇمتن (بنا ساه واري) گولي (سڃهه) جو وهنوار، هميشه باقاعدي (جتن نه لهڻ، ڇڙهڻ ۽ وشني ٻهڙائڻ) ٿيندو رهي ٿو، نه ٻوڏ الهيءَ ويچار کي "آڏو ٻوڏ وريجن" ڪري چئبو. الهيءَ ويچار موجب مڙهو ٻوڏو نه، وڻ ٿئي، هوا ۽ ٻين پدارتن ۾ اليڪ ڏيوتا آهن، جي انهن ڇڙ ۽ اڇمتن پدارتن جو وهنوار يا ڪرڪ هلائيندا رهن ٿا. (۳) پر جڏهن اهو ويچار ڪيو ويندو ته، ڇو سرشتيءَ جي، ڇو پدارتن ۾ جدا جدا ٻوڏاڻون نه آهن، پر ٻاهرين سرشتيءَ جي سڃي وهنوار کي ٿيندڙ، منهن جي ڏانهن ۾ آيا جي روپ ۾ رهندڙ، ۽ منهن سڃي سرشتيءَ جي ڪيان ڏيڻ واري، هڪ ئي چٽ شڪتي ۽ جا اندرئين دستي سمجهڻ کان ٻاهر آهي؟ ۽ جنهنجي آڌار هن جڳهه جو سارو وهنوار هلي رهيو آهي؟ تڏهن الهيءَ ويچار "آڏو ٻوڏ وريجن" ڪري چئبو. آڏو ٻوڏ ڪندڙ سڌاڻ وارن جو

ڪري سگهجي ٿي يا نه، جي نه ته، ڪهڙيون دڪائونون پيدا
 ٿينديون، ۽ ڇو؟ جنهن دستي کي اسان اکر سمجهو آهي، سو اکر
 جو آهي، ۽ جنهن کي شراب سمجهون ٿا سو شراب جو آهي؛ شرابي
 ڇڪتاڻي ڪهڙي آڌار ٿي مقرر ڪئي وڃي، يا ان شرابيءَ يا
 ڇڪتاڻيءَ جو ڳجهو ڇا آهي، وغيره ڳالهين جي، جنهن شاستر ۾ چند
 ڇاڻ ڪئي وئي هئي، تنهن کي ”ڪرم يورگ شاستر“ يا گيتا موجب
 ”يورگ شاستر“ چئبو. شراب يا چڱو، اهي ٻئي شهد وڌائجي آهن؛
 پر ڪڏهن ڪڏهن انهن جا، شپ-اشپ، ٽانڊيٽا ٿيندا. نقصان وارو،
 پاپ-پتو ۽ ڏور-ڏورم وغيره اهو نه ڪرڻ ۾ اچن ٿا. ڪرڻ نه
 اڪرڻ نه، ٺاهه-ٺاهه وغيره ڪرڻ جو اهو نه ڏوڙي ٿي دستور
 ڪيو ٿو وڃي. تنهن هوندي به، انهن ڪرڻ جي ڪم آڻڻ وارن
 جي، سرشتيءَ جي رڃنا لست حد حدائين هٽائڻ سبب، ”ڪرم
 يورگ شاستر“ جي امان ڪرڻ يا سمجهائڻ جا به جدا جدا دستا ٿي
 پيا آهن.

شاستر جي سمجهائيءَ جا ٽي ٺهونا يا رستا

هر هڪ شاستر جي رتبہ جي سمجهائي يا ان تي، ٽن نمونن
 سان ويچار ٿيندو آهي. (1) هن ڏٺو سرشتيءَ جا پدارت (شيون)
 اهڙائي آهن، جنهن اسانجي اندر ٿي معلوم ٿين ٿا، ۽ منجهن ٻي
 ڪا به ڳجهي شيءِ يا شڪتي رکيل نه آهي. انهيءَ نظر يا نموني
 سان ويچار ڪرڻ کي، ”آڌ يورگ وريٽن“ (سمجهائي) چئبو آهي.
 مثلاً- سج کي، ديوتا، پر فقط پنهنجن ٻوٽن (پروڳي)، جبل، اڪي،
 واه ۽ آڪاس) جو گولو سمجهڻ، ۽ سدس، تابش، روشني، ۽
 ڪشش وغيره کٽڻ يا شڪستن جي ويچار کي، ”آڌ يورگ وريٽن“
 چئبو. وڻ جو مثال وٺو، تنهن جو ٽنڻ، ۽ کٽڻ ٿيڻ جو ڪرڻ،
 ڪنهن شڪتيءَ (طاقت) تي منحصر نه سمجهي، ان لست ڪم ڪرڻ
 انهيءَ ڳالهه جي ويچار ڪرڻ کي نه، ٻي چيڻ سان سڏبو پيدا ٿئي
 ٿي. جنهنجي اسان تي ان، ڪل ۽ مورا پيدا ٿين ٿا، آڌ يورگ

ڪٿي وٺي. پرهم وديا ۽ پرهم گيان، هڪ شيءِ آهن؛ جنهنجي حاصل ٿئي کان پوءِ، گياليءَ لاءِ به دستا ڪليل آهن. هڪ سالڪيه يا سنڀاس مارڱه- يعني جنهن دستي ۾ گيان ٿوڻ لڳي ڪرم کي لوڪ ڪري ورڪٽ ٿي رهڻو پوي ٿو؛ ۽ ٻيو ڪرم يوگه- يعني گيان حاصل ٿئي کان پوءِ به ڪرم کي اهڙي ڍلڱ سان ڪندو رهڻ جڏهن موڪيه حاصل ڪرڻ ۾ ڪرم ڪنهن به نموني جي رڪاوٽ نه وجهن. پهرئين مارڱه کي گيان نشا به چولدا آهن. الهيءَ وشيه لسبت ڪيترن دشمن، اڻڻڻڻ ۾ خلاصو ويچار ڪيو آهي، پر پرهم وديا جي ڪرم يوگه، يا يوگ شاستر جو ويچار يگوت گيتا کان سواءِ، ٻئي ڪنهن به گرامت ۾ نه ڪيو ويو آهي. اسين اڳيئي لکي چڪا آهيون ته، گيتا جي هر هڪ اڌ يا جڳهه ۾ پڇاڙيءَ ۾ جو سنڪلپ ڏنو ويو آهي، سو سڀني گيتائن ۾ ملي ٿو. جنهن مان ثابت آهي ته، اهو سنڪلپ، گيتا جي ٽيڪائن کان اڳ ٺهيو آهي. هن سنڪلپ جي رچيندڙ جو ان ۾ ”پرهم وديا جي يوگ شاستر“ اهي شبد گڏيا آهن؛ سي ئي مطلب نه آهن. اهي سنڪلپ جا شبد، گيتا ۾ آيل مکيه وشيه ظاهر ڪندڙ آهن. تنهنڪري اها ڳالهه ٻڌ سندنڃائيءَ سان سمجهه ۾ اچي ويندي ته، گيتا ئي ٻنهي ائڌ سان ڀريل ٽيڪائن ٿيڻ کان اڳ، اهو ڪهڙو مطلب ڪيو ويو هوندو. اسان لاءِ وڏي فخر جو سبب آهي جو خود ايشور جي اولاد شري ڪرشن ئي ڪرم يوگ جو ابديش ڪيو آهي، جو عام لوڪن جي فائدي لاءِ، پهرين انهن ارجن کي ٻڌايو ويو. جيتوڻيڪ گيتا ۾ ڏال يوگ ۽ يوگ شاستر کان، اسانجو ڏال، ڪرم يوگ ۽ ڪرم يوگ شاستر ٺاهڻ وڌو آهي؛ پر ڏي لائي رکڻ جي اها مراد آهي ته جڏهن عام ماڻهن کي گيتا جي ارٿ سمجهڻ ۾ سهوليت ٿئي.

ڪٿي ڪرم جا جي گهڻائي يوگه، ساڌن يا دستا آهن، انهن ۾ کان وڌيڪ اٽل دستو ڪهڙو آهي، ۽ موجب هڪ

يوگ جي سکيا ڏيڻ لاءِ راجا جنڪ، هڪ آچاره ٿي ويو آهي؛ جنهن کان اڳ اهو دوجو ڪنهن کي به مليل نه هو. ”الهيءَ هنڌ يوگ جي سکيا جي معنيٰ، لشڪار ڪرم، سمجهڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته خود گيتا به، هنڪه نسبت بيان ڪندي چيو ويو آهي ته هو وڏو ڪرم يوگي هو. اهو ڪوش ٻڌ، پنهنجي ٻڌ چرتر ۾ ”گرهه“ آه ۾ به رهي موڪه ڪمڻ حاصل ڪئي. ”الهيءَ سوال جي جواب ۾، هنڪه جو مثال ڏنو آهي. جنڪ جي ڏيکاريل رستي جو نالو يوگ آهي، ڇا ڳالهه، ٻڌ ڌرمي ڪرڻ جي اڀياس ڪرڻ سان به معلوم ٿئي ٿي؛ پنهنجي ڌرتي جي يوگ شهيد جي به ساڳي معنيٰ سمجهڻ گهرجي؛ ڇاڪاڻ ته گيتا به، جنڪ جي اختيار ڪيل رستي جي پٺڀرائي ڪئي ويئي آهي. هاڻي سالنڪه ۽ يوگ مارڻ جو اڳتي هلي ويچار ڪيو ويندو؛ هتي سوال آهي ته، گيتا جي يوگ شهيد جي ڪٿڙي معنيٰ ڪئي وڃي.

گيتا ۾ ڪرم يوگ جوئي ابدیش ڏنل آهي

جنهن صورت ۾ اها ڳالهه سڌ ٿي ويئي ته، گيتا ۾ آيل يوگ شهيد جي معنيٰ ڪرم يوگ ۽ يوگيءَ جي معنيٰ ڪرم يوگي آهي. تنهن صورت ۾، الهيءَ بدائيت جي ابتري ضرورت نه آهي ته گيتا ۾ ڪٿڙيءَ مکيه ڳالهه ٿي ويچار ڪيو ويو آهي. خود پڳوان پنهنجي ابدیش کي، چوٿين اڌاء ۾ يوگ چوي ٿو؛ بلڪه چوٿين اڌاء ۾ ارحمن ۽ آخرين اڌاء ۾ سمجهه به، الهيءَ ابدیش کي يوگ جي نالي سان سڏيو آهي. اهڙيءَ ريت گيتا جي هر هڪ اڌاء ۾، پٽڙيءَ واري سنڪلپ ۾ به، گيتا جي مکيه وشو (مضمون) کي ڪرم يوگ شاستر چيو ويو آهي. پر ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته، انهيءَ سنڪلپ طرف، ڪنهن ٺيڪا ڪندڙ جو ڌيان نه ڇڪيو آهي. الهيءَ سنڪلپ ۾ ”پرهم وديا يام، يوگ شاستري“ شهيد ڪرم آيل آهن، هن جي معنيٰ آهي، پرهم وديا جو يوگ شاستر، يعني ڪرم يوگ شاستر، جيئن هي سمجهائي ڏيڻ لاءِ ٿي گيتا جي رچيل

ڪڍي وٺي. پر هر وديا ۽ پر هر گيان، هڪ شيءِ آهن؛ جنهنجي حاصل ٿئي کان پوءِ، گياليءَ لاءِ به دستا ڪليل آهن. هڪ سالڪ به يا سنڀاس مارڻ. يعني جنهن دستي ۾ گيان ٿيڻ تي ڪرم کي ٽرڪ ڪري ورڪس ٿي رهڻو پوي ٿو؛ ۽ ٻيو ڪرم يوگ. يعني گيان حاصل ٿئي کان پوءِ به ڪرم کي اهڙي ڀنگ سان ڪندو رهڻ جنهن موڪم حاصل ڪرڻ ۾ ڪرم ڪنهن به نموني جي رڪاوٽ نه وجهن. پهرئين مارڻ کي گيان لڌا به چولدا آهن. انهيءَ وڌيڪ نسبت ڪيترن روشن، اڀرڻن ۾ خلاصو ويچار ڪيو آهي، پر پر هر وديا جي ڪرم يوگ، يا يوگ شاستر جو ويچار پڳوت گيتا کان سواءِ، ٻئي ڪنهن به گراٽ ۾ نه ڪيو ويو آهي. اسين اڳيئي لکي چڪا آهيون ته، گيتا جي هر هڪ اڌ يا جي ٻڌائيءَ ۾ جو سنڪلپ ڏنو ويو آهي، سو سڀني گيتائن ۾ ملي ٿو. جنهن مان ثابت آهي ته، اهو سنڪلپ، گيتا جي ٽيڪائن کان اڳ لهيو آهي. هن سنڪلپ جي رچيندڙ جو ان ۾، ”پر هر وديا جي يوگ شاستر“ اهي شبد گڏيا آهن، سي به مطلب نه آهن. اهي سنڪلپ جا شبد، گيتا ۾ آيل مکيه وڌيڪ ظاهر ڪندڙ آهن. ٽيهنڪري اها ڳالهه ٻڌ سنهنجائيءَ سان سمجهه ۾ اچي ويندي ته، گيتا تي ٻنهي اڌن سان ڀريل ٽيڪائن ٿيڻ کان اڳ، اهو ڪهڙو مطلب ڪيو ويو هوندو. اسان لاءِ وڏي فخر جو سبب آهي جو خود ايشور جي اوتار شري ڪرشن ٿي ڪرم يوگ جو اڀرڻ ڪيو آهي، جو عام لوڪن جي فائدي لاءِ، پهرين ارجن کي ٻڌايو ويو. جيتوڻيڪ گيتا ۾ ڏال يوگ ۽ يوگ شاستر کان، اسانجو ڏال، ڪرم يوگ ۽ ڪرم يوگ شاستر لالو وڏو ٿي ويو آهي؛ پر ايڏي لالائي رکڻ جي اها مراد آهي ته جنهن عام ماڻهن کي گيتا جي سڄي اراد سمجهڻ ۾ سهوليت ٿئي.

هڪ ئي ڪرم جا جي گهڻائي يوگ، ساڌن يا دستا آهن، انهن مان سڀ کان وڌيڪ اهم دستو ڪهڙو آهي، ۽ الموجب هلڪ

یوگ جي سکيا ڏيڻ لاءِ راجا جنگ، هڪ آچاره ٿي ويو آهي. جنهن کان اڳ، اهو درجو ڪنهن کي نه مليل نه هو. ”الهيءَ هنڌ يوگ جي سکيا جي معنيٰ، لشڪار، ڪرم، سمجهڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته خود ڪيتا به، جنگ لڳل ٻان ڪندي چيو ويو آهي ته هو وڏو ڪرم يوگي هو. اهو ڪوش ٻڌ، پنهنجي ٻڌ چرتر ۾ ”گرهسٽ آس ۾ رهي موڪل ڪيئن حاصل ڪجي“ الهيءَ سوال جي جواب ۾، جنگ جو مثال ڏنو آهي. جنگ جي ڏيکاريل رستي جو نالو يوگ آهي، ڇا ڳالهه، ٻڌ ڌرمي گرلتن جي اڀياس ڪرڻ سان نه معلوم ٿئي ٿي؟ پنهنجي ڪيتا جي يوگ شد جي نه ساڳي معنيٰ سمجهڻ گهرجي؟ ڇاڪاڻ ته ڪيتا به، جنگ جي اختيار ڪيل رستي جي پنهنجي ڪيئي ويٺي آهي. ٻائي سالڪه ۽ يوگ مارڻ جو اڳتي هلي ويچار ڪيو ويندو هتي سوال آهي ته، ڪيتا جي يوگ شد جي ڪهڙي معنيٰ ڪئي وڃي.

ڪيتا ۾ ڪرم يوگ جوڻي اڀديش ڏنل آهي

جنهن صورت ۾ اها ڳالهه سڏ ٿي ويئي ته، ڪيتا ۾ آيل يوگ شبد جي معنيٰ ڪرم يوگ ۽ يوگيءَ جي معنيٰ ڪرم يوگي آهي. تنهن صورت ۾، الهيءَ ٻڌائڻ جي ايتري صورت نه آهي ته ڪيتا ۾ ڪهڙيءَ مکيه ڳالهه ٿي ويچار ڪيو ويو آهي. خود پڳوان پنهنجي اڀديش کي، چواڻين اڌياءَ ۾ يوگ جوڻي ٿوڻ، بلڪه جهڻن اڌياءَ ۾ ارجن ۽ آخرين اڌياءَ ۾ سڃڻ به، الهيءَ اڀديش کي يوگ جي نالي سان سڏيو آهي. اهڙيءَ ريت ڪيتا جي هرڳڻ اڌياءَ جي پڇاڙيءَ واري سنڪلپ ۾ نه، ڪيتا جي مکيه وشه (مضمون) کي ڪرم يوگ شاستر چيو ويو آهي. پر ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته، انهيءَ سنڪلپ طرف، ڪنهن تهڪا ڪندڙ جو ڌيان نه ڇڪيو آهي. الهيءَ سنڪلپ ۾ ”برهم وديا يام، يوگ شاستري“ شبد ڪرم آيل آهن، جن جي معنيٰ آهي، برهم وديا جو يوگ شاستر، يعني ڪرم يوگ شاستر، جنهن جي سمجهڻ لاءِ ئي ڪيتا جي رچنا

مان ساڳيو ”يوگ“ توکي ٻڌايان ٿو. ”الهيءَ شلوڪ يا وچن ۾ جو
 ٿي پيرا يوگ شبد ڪم ۾ آندو ويو آهي، تنهنجو ارٿ پسنجڻ
 يوگ نه پر ”ڪرم ڪرڻ“ آهي. الهيءَ کانسواءِ سڃڻ، شري
 ڪرشن ۽ ارجن جي ڳالھ، ٻولھ، کي گيتا ۾ ”يوگ“ چيو آهي.
 شري شنڪر آپاريه جيتوڻيڪ سنڀاس ڌرمي هوندو به، هن پنهنجي
 گيتا پاشه جي شروعات ۾ ئي ڌرم جا ٻه رستا (۱) پرور ٿي ۽
 (۲) اور ٿي ٻڌايا ويا آهن؛ ۽ خود ”يوگ“ جي معنيٰ شري ڪرشن
 جي چڱي موجب ڪڍي ويئي آهي. مهاپارٿ ۾ صاف چيو ويو آهي ته
 ”يوگ“ جي معنيٰ ڪرم يوگ ۽ گيان جي معنيٰ سنڀاس يا لور ٿي
 مارڻ آهي. شالتي پرور نه آهن پنهنجن رستن جو چڱو خلاصو بيان
 ڪيو ويو آهي. اتي ڏيکاريو ويو آهي ته، سرشتيءَ جي رچنا
 تان ئي اهي ٻه رستا پيدا ٿيا. الهيءَ هنڌ سالڪيءَ ۽ يوگ شبد به
 گيتا والڪر ڪم ۾ آندو ويو آهي. اسان پهرئين اڌ باب ۾ ڪي
 مهاپارٿ جا وچن ڏنا آهن، انهن ۽ هن بيان جي پڙهڻ سان ثابت
 ٿئي ٿو ته، اهوئي پاڻوٿ ڌرم، گيتا جو ڌرم آهي. الهيءَ
 ڪري قبول ڪرڻو ٻوڏو نه، سالڪيءَ ۽ يوگ شبد جنهن ارٿ سان
 مهاپارٿ ۾ ڪم آندو ويو آهي، تنهن ارٿ سان ئي گيتا ۾ به
 ڪم آندو ويو آهي. جهڪڙهن ايتري هوندي به، اسانجي ڪيل
 ”يوگ“ جي ارٿ ۾ ڪنهن کي شڪ پيدا ٿئي نه هوندو. هو وري به
 گيتا کي ڇاڇي سگهي ٿو. هيئنتر اها ڳالھ صاف ٿي ويئي ته
 گيتا جو ”يوگ“ شبد، ڪرم يوگ يعني پرور ٿي مارڻ لڳ ڪم
 آندو ويو آهي. سنبت ۳۳۵ ڌاري، ”ملند پرشن“ نالي هڪ ٻالي
 ٻوليءَ ۾ لکيل گرنت ۾ ”پب يوگ“ شبد ڪم آيل آهي، ۽ ان
 هنڌ الهيءَ شبد جي معنيٰ ”پب ڪم“ (پورب ڪرم) ڪڍي
 ويئي آهي. اهڙيءَ ريت، اشو ڪهوش نالي هڪ ڪويءَ جو
 شالواهن جي شڪ جي اڳاڙيءَ ۾ پيدا ٿيو هو، تنهن پنهنجي
 ”ٻڌ چرتر“ نالي سنسڪرت ڪاوي ۾ چيو آهي ته، ”پراهمڻ کي

الهن مان قل سروب لکړلږ باب يا پته نه چټي سگهي. الهن
پنهن دسټن مان گيتا پر پورتن دسټي کي سناس ۽ پټي کي گرم
يوکه چي لالي سان سډيو ويو آهي. سناس چوون لا لياډ کي،
۽ يوکه چوون لا "ميل" کي. يعني گرمي چو لياډ (سناس) ۽
گرمي سان ميل (گرم يوکه) اهيتي مټيان به دسټا آهن.

پښي ۽ کي اډول دکړ لاء گيتا چي چهن اډا ۽ پر پتېل يوکه
چي ساډان جو وړلن ليل آهي. پر کپين لاء؟ نه کپين لپسوي
لاء، پر گرم يوکي، يعني يوکه موجب گرم کيډډ منشن کي
کي "سمتا" يعني لوانري ۽ هي بوجه حاصل کړاڼ لاء. نه نه
هي ۽ جو گيتا پر هک هډ چو وړو آهي نه، "لپسوي کان يوکي
وډيک آهي" الهي ۽ واک جو کو به اړت تړ لکري. ساډي
اډا ۽ پر وډي شري گرمي اړجن کي چري لور، "هي اړجن
الهي ۽ لکري لون (گرم) يوکي لپي. الهي ۽ اډايش مان اهو
مطلب تړ لکري نه الهي ۽ کري هي اړجن لون پتېل يوکه جو
اډاس گرم. ياد دکړ کورچي نه الهي وچن چوڼ کان اډه لي صاف
چو وړو آهي نه، "يوکي پرش، گرم چي واک لي لي هلن لا."
مهاډف پر پاډوف ډرم لپسوي لکو وړو آهي نه، الهي ۽ (گرم
يوکه) ډرم جا ماڼيو گرمي کي نه چډي سم پښي ۽ سان کيل
گرمي چي دسټي لي هلي اښود پر ملي ويندا آهن. الهي ۽ واک
مان پټ سډ لپي لور، يوکي، ۽ گرم يوکي پټي شېد گيتا پر
هک لي اړت سان کمر آندا وړو آهن، ۽ گرم يوکه چي معني سر
پښي ۽ سان گرم کړڼ چټي وپټي آهي. گرم يوکه شېد چي
کچه وډي هډ سبب گيتا پر الهي ۽ شېد کي اډو کري کمول
يوکه شېد لي چو وړو آهي. گيتا چي چولن اډا ۽ پر پکوان،
اړجن کي چري لور، "مون چمکو يوکه لورکي پډاڼو، سواډين
سمي پر مون، ورسوان کي، ۽ ورسوان موه کي پډاڼو هو، پوان
يوکه چي سکيا هالي الوپ لي وپټي آهي، الهي ۽ کري وډي

ياڪرم يوگ شاستر

شبد بهار يائين گيتا جي ٻئي آڏاء ۾ ڪم آندو ويو آهي، ۽ الهی
ارجن جو صاب ۽ چٽو ارت ٻڌايو ويو آهي. پڳوان بهار يائين
ڪالپوء ڪيس يوگ جي وڌيڪ سمجهاڻي ڏني. الهی ۽ سمجهاڻي
ڏيندي پڳوان چيو آهي ته، ”جي منهن سدا بگهه وغيره ڪامه
ڪرم ڪن ٿا تن جو من يا ٻڌي ڦل جي موه يا لالچ سان پڙهو
ٿي ويندي آهي.“ وري اڳتي هلي پڳوان چوي ٿو ته، ”هي
ارجن! پنهنجي ٻڌيءَ کي اڏول ۽ شانت رکي، الهی ڦل جي
موه ۽ واسنا کي ترڪ ڪري ڇڏ، پر ڪرم من جي ڇڏڻ جي
اجاڻي هٿ ۾ نه ٻڌي، يوگ ۾ ئي لو لڻ ٿي يعني ملي، ڪرم
ڪر.“ هن هنڌ ”هاڃي ۽ لاپ ۾ هڪ جهڙو ٿي رهڻ“ کي يوگ
چيو ويو آهي. الهی ۽ ڪالپوء ارجن کي وري چيو ويو آهي ته،
”هي ارجن! ڦل جي آشا ڪرڻ کان سر ٻڌيءَ جو يوگ ئي اتم
آهي.“ سر ٻڌيءَ جي پيدا ٿيڻ (يعني جنهن وقت ٻڌي يا من
ڏک ۽ سک ۾ سمان رهي ٿو) يا حاصل ٿيڻ کان پوءِ ڪرم من مان
نڪتجي طور پيدا ٿيندڙ پاپ يا ڀڃ اسان کي ڇهڻ لڳا سگهن.
الهی ڪري هي ارجن! تون الهی يوگ کي ئي هٿ ڪر.“
الهی هنڌ ڪرم ڪرڻ جي هڪ خاص اهاڙ يا ڏينھ کي ”يوگ“
چيو ويو آهي. مٿئين اڀرديش ڏانهن ڌيان ڏيندي معلوم ٿئي ٿو
ته پاپ ۽ ڀڃ کان پري رهي، سر ٻڌيءَ جي ڏينھ سان ڪرم
ڪرڻ جو رستو جو مٿي بڻايو ويو سوئي ڪرم ڪرڻ جو خاص
ستو آهي ۽ الهی رستي کي ئي گيتا ۾ ”يوگ“ چيو ويو آهي.
بالي منهن هن سنسار ۾ ڪهڙي ريت هلي، الهی ڳالهه نسبت
ي شڪر آڇاريءَ کان اڳ ئي ويدڪ ڌرم موجب به رستا ٻڌايا
هئا. بهار تين رستي ۾ گمان پيدا ٿي ڪرم کي ڇڏي
ماس وٺڻو ٿو پوي ۽ ٻئي رستي ۾ گمان پيدا ٿي ڪالپوء به
من کي اهڙيءَ (سر ٻڌيءَ جي) ريت ڪرڻو ٿو پوي.

۽ الھيءَ ڪري شري ڪرڻ کي کيتا پر ”يوگشور“ چيو ويو آهي. پر کيتا پر ايل يوگ شيد جو ڪم ۾ اهوئي ارم ٿئي سگهي. الھيءَ ڪري يوگ شيد مان جو هڪڙو خاص چترائي، جالاکي، دلڪ، مل، ساڌن يا اهاڙ جو ارم لکري لو، الھي صاف ۽ چٽي ڪرڻ لاءِ خود کيتا جي چنڊ ڄاڻ ڪرڻ ضروري آهي. کيتا جي ٻنهن اڌن ۾ چيو ويو آهي ته، ”گرم ڪرڻ جي خاص لمولي، چترائي ۽ اهاڙ کي يوگ چٽي ٿو.“ کيتا تي ايل شڪر پاشم پر يوگ شيد جو ارم، ”گرم ۽ سياه کان ئي موجود رھل ٻڌن کي ٿورڻ“ ڪيو ويو آهي. راجي طور ٽسٽ يا جاچڻ سان معلوم ٿيندو ته هڪ ئي گرم ڪرڻ لاءِ ڪيئن اوک يا اهاڙ ٿي ٿا، پر الھن يوگن ۽ اهاڻن ۾ جي اتم يوگ ۽ اهاڙ آھن، تنکي ئي ”يوگ“ چيو وڃي ٿو. مثلاً، ڏن کڏ ڪرڻ هڪ گرم آهي، پر الھيءَ ڏن کي کڏ ڪرڻ جو هڪ اهاڙ، يوگ يا ساڌن نه آهي. ڏن کڏ ڪرڻ جا ڪيئن اهاڙ يا رستا آهن؟ چئن نه چوري ڪرڻ ڪم ۾ ساڙي، پٽي، لوڪري ڪرڻ، عرض ڪرڻ، يا ڪنهن موروڻي ۽ وٽج واپار وغيره اهاڻن سان نه ڏن کڏ ٿئي ٿو. جهڙوڪه ڪنهن ارم موجب، ڏن کڏ ڪرڻ جي مٿن سڀني رستن يا اهاڻن کي يوگ چئي سگهجي ٿو، پر درحقيقت ڏن کڏ ڪرڻ جو يوگ ان اهاڙ کي ئي چيو ويندو جنهن مان اسان پنهنجي آزاديءَ ڪاٺم رکي، ڪنهن موروڻي ڪري ڏور حاصل ڪري سگهون.

ڪنهن حالت ۾ خود پگوان پنهنجي کيتا پر پنهنجيءَ واليءَ سان ”يوگ“ شيد جو ارم ”گرم ڪرڻ جو هڪ خاص لمولو يا اهاڙ ڪيو آهي“ تنهن صورت ۾ ان شيد جي ارم ۾ ڪهڙو مفيد نه هٿ ٿي ٿو. پر هيءُ جو پگوان جي ”يوگ“ سمجھ ٻڌايل ارم ڏانهن ڌيان نه ڏئي وڌو ٿو پنهنجي پنهنجي ويچار موجب هڪ ”يوگ“ شيد جا جدا جدا ارم ڪندا آهن، الھيءَ ڪري هن شيد جي وڌيڪ اهڙا ۽ چنڊ ڄاڻ ڪرڻ جي ضرورت آهي. هيءُ

ڪم آندو ويو آهي. سنسڪرت ۾ يوگ شبد ”نجه“ ڏالو ۽ مان
 ڪيو آهي. جنهنجو اُرت آهي ”ايڪو، ميل يا ڪڏ ڪرڻ.“ الهيءَ
 کان سواءِ ڪنهن اهاڻ، لهڻي، ساڌن، ٻڪڻي يا ڪرم کي نه يوگ
 چيو وڃي ٿو. سنسڪرت جي ڪوش (ٻڪڻيءَ) ۾ اهي سڀ
 اُرت ڏنا ويا آهن. ڦٽل جوڙش ۾ نه ڪرڻ جي ميلان کي ”يوگ“
 چيو ويو آهي. ”يوگ ڪيمهد“ نالي هڪ ڪرنت ۾ ”يوگ“ شبد
 وارو ”ڪنهن اڳ نه مليل شيءِ کي هٿ ڪرڻ“ ڪيو ويو
 آهي. مٿاڀارو جي ٻڌ ۾ دروڙا چارو کي ٻنهي هٿن ۾ ڏسي
 ڪرڻ چيو هو ته ”دروڙ کي شڪست ڏيڻ لاءِ هڪ ئي
 ”يوگ“ (ساڌن يا اهاڻ) آهي. ”اڳتي هلي وري ڪرڻ
 چيو آهي ته، ”مون جڙا سنڌ وغيره راجائن کي ڪهڙي نه ”يوگ“
 (يوگ) سان ماريو.“ اهڙيءَ ريت جنهن وقت پيشتر پتا مهڻ
 ڪاشيءَ جي راجا جي ڪنڀان کي پريءَ سيمور سڀا مان زبردستي
 نالي هليو، الوقت ان سڀا ۾ ويٺل راجائون ”يوگ، يوگ“
 ٻڌا سندس پٺيان پيا. سڄيءَ گيتا ۾ يوگ شبد اسي ٻه وارا ڪم
 ۾ آهي. ٻو ڪيول چئن پنجن هنڌن کانسواءِ ٻئي ڪنهن هنڌ
 ”يوگ“ شبد پتڄلي يوگ (يعني ڌيان، پر ٽاپام يا سماديه جي)
 سان ڪم آندو نه ويو آهي. ڪهڙو ڪري گيتا ۾ ”يوگ“ شبد
 ۽ دستي جوڙ، ميل ۽ ساڌن وغيره جي اُرت سان ئي ڪم
 آهي. الهيءَ ڪري ڇڏجي ٿو ته گيتا ۾ ڪم آيل مکيه ۽ وڏن
 مان ”يوگ“ نه هڪ شبد آهي. پر يوگ جي مٿي ڏال
 پنجن ارڱن مان نه ڪم ٿيو هلي سگهي. ڇاڪاڻ ته ٻالهاڻيندڙ
 اڃا يا مرضيءَ موجب اهو ساڌن يا اهاڻ، سنڀال لاءِ، من
 وروڻ ڪرڻ ۽ الهيءَ کان سواءِ موڪه يا ٻئي ڪنهن پدارت
 تي لڳي سگهي ٿو. ڪنهن ڪنهن هنڌ گيتا ۾ رنگ، پرلڪي ۽
 مولائي جي سرشتيءَ لاهڻ ۾ ايشور جهڪا چترائي يا ڇالاڪي
 کي آهي، ٽنهنجي نه يوگ جي نالي سان سڏيو ويو آهي،

دھرم جي آخري ۾ اڌ ڀاءُ ۾، الهيءَ ڳالهه جي ٻي ڇند ۾ چال ڪئي.
 دڻي آهي نه. ٻوڙ ڪماليءَ کي اهي ڳالهه جا ڪرم ڪرڻ ڪهڙن
 ٻارن ڪم ۾، الهيءَ ”ڪرم“ شبد کي مٿي ورتل، ڪيل ڌرمي-
 شاسترن وٽ ڪمان هڪ سوڙهي اوت جي ڪوٺيءَ ۾ ٻالڏ نه ڪو
 وٺو آهي. انهيءَ ڪري ڪم ۾ آيل ”ڪرم“ شبد جو اوت سمرلين
 يا ٻين ڌرمي شاسترن ۾ ٻڌايل ڪرم جي اوت جوڙو نه ڪڍڻ
 ڪهڙي. منهنجن سنڌ ۾ الهن تي جيڪي ڪم يا دھنوار ڪري
 ٿو، جنهن ۾، ڪاٺ، ٻيٽ، ڀانڊ ڪرڻ، اٺڻ، دھڻ، ساه ڪڍڻ، ڪاٺ،
 وٺڻ، سڳهڻ، ڏسڻ، ڳالهائڻ، ٻڌڻ، هلڻ، ڏيڻ، وٺڻ، سمجھڻ، ڄاڻڻ،
 مارڻ، وڙهڻ، من ۽ ڌيان ڪرڻ، اڃا ڪرڻ، لڳهه ڪرڻ، دان
 ڏيڻ، ڳالهه ڪرڻ، ڪم تي رهاڻ ڪرڻ، آڻيا موجب يا آڻيا ورت
 هلڻ، ڇپ رهڻ وغيره وغيره، اهي سڀ ڳالهه ڪم ۾ آهي.
 موجب ڪرم تي آهن. وڌيڪ ڄا، جيئن يا مڙ نه ڪرم تي-
 آهي ۽ موقعي تي اهو به وڌيڪ ڪرڻو پري ٿو نه ”جيئن يا مڙ“
 الهن ٻنهن ڪرم مان ڪنهنجي پوئواري ڪئي وڃي. الهيءَ
 وڌيڪ جي اڳيان اچڻ تي ڪرم شبد جو اوت ”ڪرڻو ڪرم“
 يا ”مڙي ڪرم“ ٿيو پوي. انهن ۾ سمجھڻ ڪهڙي نه ڪم ۾ (هلندڙ
 يا چرندڙ) سرشتيءَ جي دھنوار کي ڪرم چئجي ٿو، پر اڃر
 (هڪ هنڌ ٻيٽ) سرشتيءَ يعني ٿو ڪيو (ٻيا ساه) ٻڌائڻ جي هل
 چل کي نه ڪرم چيو ٿو وڃي. الهيءَ وڌيڪ جي اسين اڳتي هلي
 اهڙا ڪنداسون.

”يوگ“ شبد جي سمجھڻ

ڪرم کان نه ”يوگ“ شبد وڌيڪ ڏکيو ۽ مولدھاري ۾ وجهندڙ
 آهي. اڄ ڪلهه ٽوٽا ٻار جي وسيلي من کي هڪ جاءِ رکڻ، ۽
 پنهنجيءَ جي يوگ شاستر موجب سماڏي يا ڌيان لڳائڻ کي ئي
 يوگ سمجهو وڃي ٿو. اڄ ڪلھ ۾ نه ”يوگ“ الهيءَ اوت سان ئي ڪم
 آيل آهي. پر ڪم ۾ اهو ”يوگ“ شبد وڌيڪ ڪشاديءَ سان ۾

ٿين. ٿيڻڪ ۽ ڪام ڪرم ڪان سواءِ ٻيا، ڪرم آهن؛ جن
 مالن يا شراب نه ورتائڻ وغيره ڪرم، جن جو ڪرڻ شاسترن
 لشد (منع) ڪيو آهي. اڏڻ ڪرم ڪي ”لشد ڪرم“ جي نالي
 سان سڏيو وڃي ٿو. اسانجي ڌرمي شاسترن ۾ انهن ڇهن ٻن
 ڇيڙوڪ ٿين. ٿيڻڪ، ڪام. ۽ لشد ڪرم سميت ٽي ڇنڊ ڇاڻ
 ۽ ورڻ ڪيو ويو آهي. الهيءَ ڪري جهڪڻ ٽوهن ڪنهن
 نه ڌرم شاستريءَ کان پڇندا نه فلاڻو ڪرم ٻيڙ ڏيندڙ آهي يا
 پاپ ڏيندڙ، نه هو ڪدم الهيءَ ڳالهه جي ڇاڇ ڪري، نه شاستر
 الهيءَ ڪرم کي پرشارت، ٿيڻڪ، ٿيڻڪ، ڪام، يا لشد جي ڪهڙي
 درجي ۾ ٿا رکن؛ پوءِ جواب ڏيندو ته اهو ڪرم ٻيڙ ڏيندڙ يا
 پاپ ڏيندڙ آهي. پر پڳوت ڪيتا جو چارو ڪهڻو ويڪرو ۽ ڪشادو
 آهي. سمجهو ته ڪو ڪرم، شاسترن ۾ لشد نه ڪيو ويو آهي، يعني
 شاستر ان ڪرم ڪرڻ جي منع نه ٿا ڪن بلڪه انجي ڪرڻ جي
 آڳاٽا ڏين ٿا يا اهو ڪرم شاسترن جي آڳاٽا ڏيندڙ آهي؛ (جن ڪتره
 ڌرم موجب لڙائي ڪرڻ اڃان جو ڌرم هو) پوءِ به ايتري ۾ ئي
 ثابت ٿيو ڇا ته اهو ڪرم هميشه ڪيو وڃي؟ يا ان ڪرم جو
 ڪرڻ اسان لاءِ هميشه لاپ ڊانڪ آهي؟ اسين اڳئين اڌياءَ ۾
 لکي آيا آهيون ته ڪنهن ڪنهن ويل شاسترن جون آڳاٽون نه
 هڪ ٻئي جي ورڏ ٿيو هن. پوءِ ٻيا اڏڙي وقت ڪهڙي وات
 ورتي وڃي؟ الهيءَ وات مقرر ڪرڻ لاءِ ڪو هڪ ٺڪ اڀاءُ آهي
 نه ڪهڙو؟ بس انهن ڪنڀير ۽ ڳوڙهن سوالن جو حل ڪرڻ ئي ڪيتا
 جي مکيه وشه آهي. الهيءَ وشه ۾ يعني ڪيتا جي ڪرم-اڪرم
 يا ڌرم-اڌرم جي تشييع ڪرڻ ۾ ٿي ڏيکاريل شاسترن جي ڪرم
 ڏانهن لهارڻ جي ضرورت ئي ڪانه آهي. سمرٽين يعني اسانجن
 ڌرمي شاسترن جي چتر ورڻ ۽ يڪه وغيره جو، ڪيتا ۾ ٻڌايل
 ۽ سمجهائيل ڪرم يوڪ سان ٿورو ڪهڻو لاڳاپو اوس آهي، پر اهو ڪيتري
 قدر آهي تنهنجي ٻئي هنڌ ايتار ڪئي ويئي آهي؛ ۽ هن ڪيتا

سڳ ٻراڻ ملي ٿو، پر موه لاءِ ڪمڊل ٻرهر گيان جي ضرورت آهي. يڪم ڪرم لسبت کيتا پر چيو ويو آهي ته، ”اهي ٻرهر گيان کان خالي يڪم نه ڪرم ٿي آهن.“ وري نقمن اڏيائ پر هلي چيو ويو آهي ته، ”يڪم لاءِ ڪيل ڪرم بنڌن پر وجهندڙ نه آهن، باقي ٻيا ڪرم بنڌن پر ٿا سائن ٿا.“ انهن ٻراڻن وٽ ڏک ڏرمي يڪمن کان سواءِ، سمورين پر چئن ورڻن (ارھن، ڪيتري، ونس ۽ شودر) جي سرشتي موجب ٻيا پڻ يڪم چيا ويا آهن؛ جيئن ته ڪيتري لاءِ ٻڌ ڪرڻ ۽ ونس لاءِ واپار ڪرڻ به هڪ نموني جو يڪم آهي. انهن چئن ورڻن جو بيان سمورين پر ٿي ڪيو ويو آهي، انهيءَ ڪري انهن کي ”سمارت ڪرم“ (سمورين منجهه ڇڏل ڪرم) يا ”سمارو يڪم“ نه چيو وڃي ٿو.

انهن وٽ ڪهه سمارت ڪرمن کانسواءِ ٻيا پڻ ڪرم آهن؛ جن ته اڻواس ۽ ورست رکڻ وغيره. انهن ڪرمن جو خلاصو ورڻن پهرائڻن پراڻن پر ٿي ڪيو ويو، جنهنڪري انهن کي ”پراڻڪ ڪرم“ جي نالي سان سڏيو ٿو وڃي. انهن نقمن نمونن جي ڪرمن جا ورڻ ٻيا ٿي پيا ڪيا ويا آهن. (۱) ٿنه (۲) ٿومتڪ ۽ (۳) ڪامه.

سنان، شوا، هوم وغيره ڪرمن کي ”ٿنه (۱) وڏا (۲) ڪرم“ چئبو آهي. انهن ڪرمن جي ڪرڻ سان ڪو خاص ڦل ٿئي ملي، پر نه ڪرڻ سبب دوش ضرور لڳي ٿو. ”ٿومتڪ ڪرم“ انهن ڪرمن کي چيو ويندو آهي، جي ڪنهن سبب، ٿمت يا ڪارڻ ڪري ڪيا وڃن ٿا، جنهن نه ڪهاڪ ڪرهن جي ٻوڄا ۽ پرائشپٽ وغيره. جن سببن ڪري اسين ڪهاڪ ڪرهن جي ٻوڄا هٽائڻ لاءِ ٻوڄا ۽ پرائشپٽ ڪريون ٿا، اهي ٿمت ڪارڻ يا سبب جهڙڪڙهن پيش نه اچن ته ٻوڄ ٿومتڪ ڪرمن جي ڪرڻ جي ڪا ضرورت نه آهي. پڇاڙيءَ ۾ ڪنهن خاص اڇا يا مراد کي پوري ڪرڻ لاءِ، شاسترن جي بنال ذات موجب ڪم ڪرڻ کي ”ڪامه ڪرم“ چئبو، جنهن نه اڻواس يا سنان لاءِ يڪم وغيره، ڪرڻ.

گرم يوكه شاستر

لاء بهيڻ لاء ڪنهن نه ڪنهن ”گرم“ جو ڪرڻ ضروري
هون وغيره گرم ڪرڻ ضروري سمجهو ويو آهي. پر هن ڳالهه
کي وسارڻ نه گهرجي ته اسانجي پراچين ويدڪ ڪرڻن ۾ الهه
يگه هون وغيره جي گرم جون جدا جدا واٽون ڏيکاريون ويون
آهن. الههءَ سبب ئي، يعني الهن جدا جدا واٽن کي هڪ ڪرڻ
لاءِ جڳمئي دشيءَ پورو ميمالسا شاستر جي رچنا ڪئي. الهه
جڳمئي دشيءَ جي مٿ ۾ موجب ويدڪ يگه ڪرڻ ئي مکيه
پراچين ڌرم آهي. هن جو اهو به چوڻ آهي ته منس سڀ ڪجهه
ڪول يگه لاءِ ئي ڪري ٿو، ڌن ۽ الاج يگه لاءِ ئي گڏ ڪيو
جي ٿو، نه فقط ايترو بلڪ جنهن صورتحال خود ويند، يگهن ڪرڻ
جي آڳاٽا ڏيئي رهيا آهن، تنهن صورتحال الهن يگهن لاءِ ڪو به ڪيل
گرم بنڌن ۾ وجهندڙ ٿي سگهي ۽ اهو گرم يگه لاءِ هڪ
سڏن آهي، نه سونتر وشه. الههءَ ڪري يگه مان جو ڦل ملي
ٿو، ان ۾ گرم جو ڦل به اچي ٿو وڃي، ڇاڪاڻ ته يگه ۾ ئي گرم
جي سڃاڻپ هئڻ سبب، يا يگه کان گرم جي الڳ نه هئڻ سبب،
انجو ڪو خاص الڳ ڦل يا نتيجو ٿي ملي. پر پڙهندڙن لاءِ هيءَ
ڳالهه ڌيان ۾ وهارڻ ضروري آهي ته يگه جا گرم، سرڳ کان
سواءِ ٻيو ڪو خاص ڦل نٿا ڏين ۽ سرڳ ملڻ لاءِ ئي منس وڏي
ڇاهه سان يگه جا گرم ڪري ٿو، الههءَ ڪري خود يگه جا گرم
منس جو. ”پرشارت“ (مقصد) سڏائين ٿا. جنهن شيءِ کي هت
ڪرڻ لاءِ ئي منس جا سڀ ڀتين ٿين ٿا تنهنکي ئي ”پرشارت“
چئي ٿا. سان سڏيو وڃي ٿو. وري اڳتي هلي ميمالساڪ (جڳمئي
دشيءَ جي پورو ميمالسا جا پوئلڳ) چون ٿا ته يگه جي گرم کان
يگه ڪيائين سان يا اڳيان سان ڪيو وڃي. جيتوڻيڪ اڀرڻ ۾ يگه جي آڳاٽي
وئي آهي، پر اتي يگه کي اهر ڪيائين کان گهٽ درجي جو
ڄاڻيو آهي. الهن اڀرڻ جو چوڻ آهي ته يگهن ڪرڻ سان

اهاڻي واٽ ڏيکاري ڇهيو ته، ”هي اڃن! تون پڻ اهاڻي واٽ وٺي هل.“ الهيءَ ”يوگ“ شبد پڻي ”ڪرم يوگ شاستر“ اچي ٿو وڃي. اسين مٿي ٻڌائي آيا آهون ته اڃن اڳيان آيل ڪرم اڪرم جو مولجھارو هڻڪڻ ڪرم ڪندڙ ئي اچي سگهي ٿو، ۽ اهڙا مولجھارا گهڻو ڪري سنڌو ۾ سڀني جي آڏو اچن ٿا، اهڙيءَ حالت ۾ گيتا جي سڀ وياڪڻا کي جنهن ۾ اهڙي لموڻي جي مولجھارن کي صاف سمجھايو ويو آهي، هر ڪنهن کي ڏيان ۾ رکڻ گهرجي؛ ۽ هر ڪنهن لاءِ ان کان واقف ٿيڻ ضروري آهي.

هر ڪنهن شاستر ۾، جنهن ۾ تون گمان يا ڪنهن اهڙيءَ ٻڙهيءَ وشم ٿي ويچار آيل هوندو آهي، ڪي اهڙا مکيه شبد ضرور ڪم آيل هوندا آهن، جن ۾ ان وشم سان گهرو لاڳاپو رکندڙ اڻڪ يا مطلب پوئل هوڻدو آهي. الهيءَ لاءِ شاستر اندر آيل ان ٻڙهيءَ وشم کي چئجي، پر سمجھڻ لاءِ ضروري آهي ته پهرئين الهن شبدن جي اڻڪ کان واقف ٿجي. الهيءَ کانسواءِ ان شاستر جي سمجھائيءَ جي ٻي ڳالهه يا نوع ٿي نظر وجهڻ به بلڪل ضروري آهي، ته ان شاستر جو پورو اڻڪ سمجھڻ ۾ اچي نه سگهندو. الهيءَ ڪري اسين هن هنڌ هن ڪرم يوگ شاستر يعني گيتا دھم ۾ آيل مکيه شبدن جي اڻڪ کان پڙهندڙن کي واقف ڪرائڻ واجب سمجهون ٿا.

ڪرم شبد جو اڻڪ

سڀ کان پهريون ۽ مکيه شبد، ڪرم آهي جو هن ٿرڪ ۾ گهڻو ڪم آيل آهي. سنسڪرت ۾ ”ڪرم“ شبد ”ڪر“ ڏانءِ مان لکتو آهي، جنهنجي معنيٰ آهي ”ڪرم (ڪر) ڪرڻ“ يا ”ڪرڻ“ آهي. ”ڪر“ معنيٰ سان ئي اهو شبد هڪ گيتا ۾ ڪم آيل آهي. ”ڪر“ ۽ ”ڪرڻ“ شبد جا ٻيا اڻڪ به ٻڌايا آهن، پر اهي بلڪل ٽنڪ آهن؛ الهيءَ ڪري الهن اڻڪن تي ڌيان نه ڏيو. هر ڪنهن ڌرم ۾ اهو پراڻي يا منهنجي آدرش

ڇاڇ ڪري ڏسندا آهن ته ان ۾ گيان پراڻ جي ڪيتري پياس
موجود آهي. انهيءَ ڇاڇ ڪندي جوڪڏهن گرن کي پنهنجي شش
الدر گيان جي پياس بلڪل نه يا ٿوري ڏسڻ ۾ ايندي آهي ته
هو سڀ کان اڳ ان ۾ گيان جي پياس پيدا ڪرڻ جو پتو ڪندا
آهن. نڪه ساڳئي نموني گيتا جي ڪرم يوگ شاستر جو اهديش
۾ آريه ٿئي ٿو.

جنهن ويل جوڌن جو سرمور ارجن پنهنجن مٿن مائٽن سان
لڙائي ڪرڻ اڌرم سمجهي ڪيتري ڌرم کان منهن موڙي سبياس
وٺڻ لاءِ تيار ٿيو، الوقت پگوان کيس چيو ته، ”هي ارجن! وقت
تي اڳيان آيل وهندوار يا ڪرم کي نه ڪرڻ وڌي نادالي ۽ ڪمزوري
آهي، جنهن مان توکي سرڳ نه نه ملندو، ائلدو پنهنجي مٿان
ڪارلھن جو ٽڪو ايندو.“ ههڙن سخت شبدن چوڻ تي نه جڏهن
ارجن لڙائي ڪرڻ لاءِ تيار نه ٿيو، تڏهن پگوان کيس وري چيو
ته، ”ڪٽيءَ جا پترا! جن ڳالهه تي ڏک نه ڪرڻ گهرجي
انهن تي ڏک ڪري، وري برهم گيان جون وڏيون ۽ لنون
ڳالههون ڪرڻ ويندو آھين.“ اهڙيءَ ريت شري ڪرشن، ارجن
۾ گيان جي پياس جاڳائڻ لاءِ اهديش سان گڏ چترن ڪرڻ شروع
ڪيون. پر ياد رکڻ گهرجي ته ارجن جي من ۾ الوقت پيدا ٿيل
سوال ڪو رواجي يا اجايو نه هو. اسين اڳئين اڌياءَ ۾ ٻڌائي آيا
آهيون ته ڪيئن نه وڏن وڏن وڏن وڏن وڏن وڏن وڏن وڏن وڏن
”ڇا ڪرڻ گهرجي“ اهو سوال مولجھاري ۾ رجهو ڇڏي. ڪرم-
اڪرم جي لڙڻيءَ يا چنڊ ڇاڇ ڪرڻ ۾ وڏيون وڏيون مشڪلاون
سامهون اچن ٿيون، پر انهيءَ ڪري ماڳهين ڪرم کي ڇڏي ڏيڻ
بي واجب آهي. ويچاروان منس کي اهڙو رستو ارٿاٿ ”يوگ“
وٺڻ گهرجي جنهن مان سنسار جي ڪرمن کي نه ڇڏڻو نه پوي،
۽ ان سان گڏ انهن ڪرم ڪندي ڪرم ڪندڙ يعني ڪرٺا، پاپ
يا اڌرم جي ڏيڻ ۾ نه ڦاسي نه وڃي. شري ڪرشن، ارجن کي

اڌياڻ ٿيڻ.

ڪرم جو ڪم شاستر

الهيءَ ڪري هي ارجن! تون پوک جو آسرو وٺ. ڪرم ڪرڻ جي ريت يا جلاڪيءَ کي ئي پوک ڇڏو وڃي ٿو.
گهڻا اڌياڻ ۲ شلوڪ ۵۰

جستاءُ منس جي اندر ۾ ڪيائين حاصل ڪرڻ يا شاستر ڄاڻڻ جي پياس پيدا نه ٿي آهي، جستاءُ هو ڪيائين حاصل ڪرڻ جو اڌ ڪاري ٿيو چوڻي سگهي. اهڙي اڌ ڪاري منس کي ڪيائين ڏيڻ ٿيندو، ڪنهن ڄاڻيءَ ۾ ڪير ڏيڻ، جنهن مان شش جو نه ڪو لاپ نه ٿيندو، بلڪ ڪروءَ جو املهه وٺندو ته پوءِ ٿيندو. ڇڙيءَ ريت ممڪن (پوکي جي پياسيءَ) کي ئي پوءِ ڪيائين جو اهدائين ڏنو ويندو آهي، ٿڙيءَ ريت ڪرم پوک جو اهدائين نه اهڙي منس کي ڏنو وڃي جنهن کي سڀ ڪرم ڪرڻ جي سڃي پياس هجي. اهڙي ڪارڻ آهي جنهنڪري اسان ڪرم پوک ٿي ڪجهه لکڻ کان اڳ اڳئين اڌياڻ ۾ ڪرم جي پياس جو وڌيڪ ڪيو، اهو هڪ رواجي ريت آهي ته جستاءُ الهيءَ ڳالهه جو الهو هڪ نه ڪيو ويو آهي نه فلاڻي ڪم ۾ فلاڻيون وڪاڻيون آڏو اينديون، جستاءُ الهن وڪاڻن کان پوءِ ڄاڻي سڃاڻيندڙ شاستر جي وڌائي ڏسڻ ۾ نه ايندي. الهيءَ کان سواءِ ڪنهن نه شاستر جي مهتا يا شمشتا (خاصيت) ڄاڻڻ کانسواءِ ئي قبول ڪري هرطري والڪر مان ڪرڻ مان ڪو نه لاپ حاصل نه ٿيندو. الهيءَ سبب ئي سڀ ڪرو پوءِ پالمن پنهنجي شش جي، پنهنجي الود واران

آهن، پر ويدانت جي گهٽ ٿيڻ جي آڌار تي، اڌرم يا ڪرم-اڪرم جي موليٰ جي سمجھڻ وارو ڪرڻ، سنسڪرت جي سڃي ساهتيءَ ۾ سواءِ ڪيتا جي ٻيو ٿو ملي. ڪيتا جي پريمين کي اهو ٻڌائڻ اجايو ٿيندو ته، اهو ڪرڻ ڪيتا ئي آهي جنهن ڪرم-اڪرم يا ڪارڻ-اڪارڻ شبد ڪرم ۾ آندو ويو آهي. ڪيتا والڪر يوڪ شاستر ۾ به وسعت هئي، شري رامچندر کي ڪيان ڪڏيل پورو ٿي مارڻ جو اڀڻيش ڏنو آهي، پر اهو ڪرڻ ڪيتا کان ڪيڻو پوءِ ٿيو؟ منجهس ٿو ڪيان جي سدانت جي سمجھڻ تيءَ جو ڀنگ ڪيتا مان ڪڍي رکيو ويو، ائينءَ ڪري ڪو ڪيتا سان ڪيڻو ٿو ڪري سگهي.

ڪنهنجي لڙڪوتي ڪرڻ لڳو ڪم آهي ته پوءِ پيئڻ ۽ ڏروڻ
آچار به جهڙن مهاڻن ڏروڻن کي لڳي ڄاڻي ته اهي لڙڪري
ڇو ڪئي؟ اهڙيءَ ريت ڌرمي شاسترن جي اڀياس ڪرڻ سان
من به گهڻائي سوال پيدا ٿين ٿا، جن جو لڙڪي ڪرڻ وارا هي منش
لاءِ نه ڄاڻا بلڪ ڪن وڌائين لاءِ به ڏکيو آهي. ڇاڪاڻ ته اهي
سوالن لپٽ ريت به وقت جدا جدا وڌائين هڪ ٻئي جي ڏور
ڏاڍا ڏا آهن. پر ڪيول ڌرم جي بنيادي نتوڪي تي سوچڻ نه
سمجهڻ ڪوري جي. مهاڻا ڌرم ۾ ڇو ويو آهي نه، ”ان نتو مان ٻيون
نه گهڻيون ئي شاخون لڪن ٿيون، جن مان لڪرلڏو مطلب نه
جدا جدا ٿين ٿا.“ مهاڻا ڌرم ۾ تلاڏار ۽ ڄاڻ ڇليءَ جي وڌ وڌ
مان نه اهڙي مطلب لڪري ٿو. ان ڪري نه ڇو ويو آهي نه،
”ڌرم جو ٿو بلڪل سوچڻ ۽ ڇڪڻ ۾ وجهندڙ آهي“ اهي ۽ ڪري
الو سمجهڻ بلڪل مشڪل آهي.“ مهاڻا ڌرم جو امڪان شري ۽ ٻڌ
ولاس آهن سوچڻ ڳالهه کان چڱيءَ پر واقف هو، اهي ۽ ڪري
هن بلڪل چڱيءَ طرح درشتالڻ ڏيئي، اهڙن وقت تي سمجهڻ
جو اختيار ڪيل رستو ڏيکارڻو آهي. پر ڌرم جي اهي سوچڻ
کي چڱيءَ طرح شاسترن جي ريت سان سمجهائڻ جي ڀڳت ورتڻ
هتي ۽ اهي ۽ ڪري شري ۽ ٻڌ ولڙ، شري ڪرڻ ۽ ارهن جي
سندوڙ رستي اهي ۽ ڳالهه جو پوراڙو ڪيو آهي، جنهن ڪري ئي
گيتا مهاڻا ڌرم جو سار ۽ سرمو ٿي پئي، ۽ مهاڻا ڌرم، ان گيتا جي
سڌالڻن کي چئي ڪرڻ لاءِ درشتالڻن سان پريل واپاريان ٿي ٺهيو.
اسانجي اهي ۽ مٿي اهي ماڻهن کي ڏيان ڏيڻ ڪوڙي جي
چون ٿا نه گيتا، مهاڻا ڌرم ۾ پوءِ ڪڏي وڃي. اسانجي سمجهه موجب
جهڙڪڏهن گيتا ۾ ڪا ڳالهه آهي ته اهائي آهي، جنهنجو ڏرڻ
مٿي ڪو نه ٿو. ڇاڪاڻ ته، ”ڇوڻيڪ ڪيول موڪه شاستر سمجهي
وڌائين جي سمجهائي ڏيڻ وارا اڀندڙ وڃي، ۽ اهوئي سڄي ۽ وغيره
ڪيول سڌاچار جي ڪم ۾ ٻڌائڻ وارا ٿيون سڄي ۽ اها ڪرڻ نه

انهن پيش ليل هڪ ٻئي جي وڌن ٻن ڌرمي امن مان ڪهڙي
 ڌرم جي پوئواري ڪئي وڃي. البت الوقت کي منهن ڪرڻ
 لڙڪ موقعن تي وڌن جي وڌل دستي يا آچار تي درشتي رکي
 انهن سوالن کي حل ڪري سگهن ٿا، پر ايتري هوندي به ڪنهن
 پيرا اهڙا موقعا اچو پيش ٿين جن تي وڌن وڌن وڌو ان جون
 واپون به بتال ٿيو وڃن، ڇاڪاڻ ته مٿين نموني جي موانجهاري
 تي جيئن جيئن نوان نوان ويچار ڪيا ويندا ٿين ٿين اهو موانجهارو
 ويندو وڌندو، استاءِ جو انجو سمجهائڻ بلڪل ناممڪن ٿيو پوي،
 ۽ ڪنهن وقت نه پوري لڙڪ نه هڪ سبب ڌرم جي بدلي اڌرم
 به ٿيو پوي.

ويچار ڪرڻ تي معلوم ٿيندو ته ڌرم اڌرم- يا ڪرم- اڪرم
 جي لڙڪ لاءِ هڪ جدا لپتي شاستر آهي جو لڙڪ ۽ وياڪرڻ
 شاستر کان به وڌيڪ ڳوڙهو آهي. جهولن سنسڪرت گرڻن ۾
 ”لپتي شاستر“ جو شبد رڳو ”راجپتي شاستر“ لاءِ ڪم آندو ويو
 آهي، ۽ ڪرم- اڪرم جي سڌائن سان پربل شاستر کي ”ڌرم
 شاستر“ جي نالي سان ڳاريو ويو آهي. پر ائين نه ٿيڻ ڪري،
 ڇاڪاڻ ته خاص ڪري اڄ ڪلهه ”لپتي“ شبد ۾ ئي ڌرم ۽ سڌاچار
 به اچي ٿو وڃي. الهيءَ ڪري اسان هن ڌرم- اڌرم يا ڪرم اڪرم
 جي سڌائن جي چنڊ چاڻ ۽ صفائي ڪندڙ گرنت کي لپتي شاستر
 سڏبو آهي. لپتي، ڌرم- اڌرم يا ڪرم- اڪرم جو ويچار بلڪل
 اولهه ۽ ڳوڙهو آهي. مهاڀارت ۾ پڻ چيو ويو آهي ته، ”ڌرم يا
 وهنوار ڪ لپتي ڌرم جو روپ بلڪل سوکيم آهي.“ پنجنين پالڊون
 ڪڏهي هڪ ئي درويديءَ سان شادي جو ڪئي؟ درويدي، کي
 اگهاڙي ڪرڻ وقت پيش ۽ دروڻا چاري وغيره مهالما جو چپ
 چاپ ٿي وينا؟ درويڏن جي پاران پالڊون سان لڙائي ڪندي
 جو مهاگيالي پيش پتا مه چيو آهي ته، ”منهن ڀارت جو داس
 آهي، نه ڀارت منهن جو.“ ڇا اها ڳالهه سچي آهي؟ ڇوڪڙهن

لٽيءَ يا ڌرم جا لهر هڪ ٻئي جو وروڌ ڪن ٿا، تنهن صورت
 اچن جو، ٻن لٽيءَ جي لمن (ڪتري ڌرم ۽ ايترو ڌرم) جي سامهون
 اچڻ تي منجهي، ڀرم جي وس ۾ اچي پنهنجي - ڇي رستي ٿان
 ڪسڪي وڃڻ ڪا ڪن يا اچڻ ۾ وجهندڙ ڳالھ ڪان آهي. هن
 گرم ڪيتر ۾ ڪرڻا اڳيان لٽي لمن جي موليهارن جو پيش لٽ
 اڻ ٿر آهي؛ ۽ انهن موليهارن جي پيش لٽي ڪڏهن اها ۽
 آخر رکيا جي وڃي، ڪڏهن سڃي ۽ پراڻڪار جي وڃي، ڪڏهن
 پنهنجي شر ۾ جي رکيا ۽ حس جي وڃي، ۽ ڪڏهن جدا جدا
 دٻن ۾ آيل ڌرم جي وڃي جهڳڙو ٿي ٻولندو آهي، ٻوڙ اڏڻ
 وقتن تي منو ۽ مهاراج جا مٿي بيان ڪيل دواجي ڌارمڪ يعني
 لٽڪ لهر ڪم ٿا ڏيئي سگهن. الهيءَ سبب تي اڏڻ موليهارن
 گاڏڙو موقعن کي منهن ڏيڻ لاءِ، يعني ڌرم - اڏڻ ۽ گرم - اڪرم
 جي جهڳڙي کي صاف ڪرڻ لاءِ، وڏا وڏا گمالي منش اڏڻ لمن
 يا اڳيان جي ڳولا ڪندا آهن جي سدائين لاءِ هڪجهڙو ڦاٽو ڏيئي
 سگهن. الهيءَ ۾ ڪوشڪ نه آهي نه ڏڪر ڇوڙن موقعن تي اسانجن
 لٽڪ يا ڌارمڪ شاسترن کي سهولتون ڏيئي ڇڏيون آهن ۽
 مثلاً براهمڻ لسٻه ڇو وڃي نه هو الوقت ڪنهنجو نه ان ڳرھڻ
 ڪري سگهي ٿو، پر اڏڙي لمولي جي ڌارمڪ يعني لٽڪ موليهارن
 ۽ اڃن تي آيل موليهارن جي وڃي وڏو تفاوت آهي. ڏڪر
 جهڙي آهه ڪال ۾ شاسترن ۽ ڪائمنڊڙ پيٽنڊڙ الدٻن جي وڃي
 جهڳڙو پيدا ٿيندو آهي ۽ الوقت اسانکي الدٻن هڪ طرف ۽
 ۽ ڌرم شاستر ٻئي طرف ڪهيندو آهي. انهن ۾ ڪي اڏڙي لمولي
 جون لڪائون يا موليهارا نه آهن، جن الدٻن ۽ ڌرم شاسترن
 جو پاڻ به ڪل جهڳڙو نه پيدا ٿو ٿئي، باقي ان وقت اڏڻ ٻن ڌرم
 (يا چئجي نه ڌرم جي ٻن لمن) جو پاڻ ۾ وروڌ ٿئي ٿو، جن
 بهمن جي ٻيروي ڪرڻ لاءِ اسانجا شاستر آڳا ڏيئي رهيا آهن.
 اڏڙي وقت اسانکي اهڙي سوڪر ويچار ڪرڻو ٻولندو آهي. نه

۱

لکن جي جدا جدا حالتن سبب سڄي ٿر پٽا دوا ۽ ڪلجڪ ۽ جدا جدا ٿڌم آهڻ. مهاڀارت ۾ هڪ هنڌ چيل آهي ته بلڪل ڳائي سمي ۾ هنڌستان اندر استر ۾ وهالو جي رسر ڪا نه ٿو ڏي هئي، جنهنڪري هندو آري سماج ۾ ڪڏهن ڪرايون وڌي يقين ۾ آهي ته شويتڪي واري هڪ رشيءَ شاديءَ جي رسر باري ڪئي، ۽ ڏٺن جي ڪر و شڪر آچار، منهن کي شراب پيئڻ جي منع ڪئي. مطلب ته جنهن وقت اهي ليم جاري نه هئا وقت جي ٿڌم- اڌم جو ۽ الڪا پوئين سمي جي ٿڌم- اڌم جو لڙي، الڪا الڪا نظر ۽ لمولي سان ڪرڻ گهرجي. اهڙيءَ ريت چالو سمي جي مقرر ڪيل ٿڌم ۾ جيڪڏهن اڳتي هلي مقرر ڪئي ويندي ته پوءِ ان سان گڏ ايندڙ سمي جي ٿڌم- اڌم جو ويچار به الڪا لمولي سان ڪيو ويندو. ڏينس آچار، ڪل آچار جو نه ساڳئي لمولي سان ويچار ڪرڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته آچار ئي سڀني ٿڌن جو بنياد آهي. پر آچارن (يعني وڏن جي رهڻيءَ) ۾ به وڏو رولو متل آهي. ڇهين پتا مه چوي ٿو ته، اهڙو مقرر ٿيل آچار ٿو ملي جو هر هنڌ هميشه لاءِ ڪارائتو هجي. جيڪڏهن ڪنهن هڪ آچار کي ورتو ٿو وڃي ته وري ٻيو آچار الڪا ڇڏي ٿو ملي، جيڪڏهن ٻئين آچار کي ورتو ٿو وڃي ته وري هو ڪنهن ٽئين آچار جو ورتو ٿو ڪري. ”اهڙي موقعي لاءِ ڇهين پتا مه جو چوڻ آهي ته، پنهنجي سار- اسار (سچ ۽ ڪوڙ پر ڪيڏن) درشتي کان ڪم ورتو وڃي.

ٿڌم- اڌم جو نازڪ سوال ۽ گيتا

جيڪڏهن هتي ڪرم- اڪرم يعني ٿڌم- اڌم جي سڀني پالڻن تي ويهي ويچار ڪبو ته پوءِ شايد هڪ ٻيو مهاڀارت لکڻو پوي. مٿين وڙڻن ۾ هڪ کان پوءِ ٻڌهندڙ سمجهي ويا هوندا ته جنهن صورت ۾ ٿڌم يا ٿڌم جو ڪو به الڪا سڌائين هڪجهڙو لاپڌائڪ سڌ ٿو ٿئي، بلڪ منهن جي جيئون ۾ ڪڏهن ٻيڙا اهي

استويءَ جي لڪه مان ٿر ٻار ڪرڻ وارا چوڏا جوان نه ٿورا نه آهن. پر پڌ جي ميدان ۾ به هڪ لڙي پنهنجي سوڍو ٻوڙا جي ساڪر ڪڍيندڙ اٿي ۾ لوڻ جي ٻوڙو آهن. ڏيرج ۽ ڪميا وغيره ڪن ٻئي روڻن ڪل وقتن تي ئي سولهن لاءِ لڪه اهڙن موقعن کانسواءِ منس جي چڱن ڪنن جي پرڪ به لٿي لٿي. ساڳيءَ وقت مٿي جي پرڪ به ڏک جي موقعي تي لٿي لٿي. سڪ ۾ سنگتي نه گهڻا، پر ڏک ۾ ڪو وڏو ٿي همراه لٿي ٿو. اسانجي وائي ۾ ڏک ئي دوستيءَ جي پرڪ جي ڪسوٽي آهي. اسين مٿي چئي آيا آهون ته سڀني ”موقعن“ تي ڪو به لٿيءَ جو ڪڍ ڦاٽو ٿو پهچائي سگهي. اهيءَ ڪري هن هنڌ ”موقعي“ شبد جي چند چاڻ ۽ صفاي ڪرڻ ضروري آهي. اهو ”موقعو“ شبد چوتو ٿيڪ ڏسڻ ۾ اڪيلو اچي ٿو پر اهر ديش، ڪال ۽ ٻارڻا حوردهسمه (پڳهه) پڻ رکيل آهي. سميت يعني هڪ جهڙي لفظ جي ڪڍ کان شايد ئي ڪو ڪڍ وڌيڪ هجي. گيتا ۾ چيو ويو آهي ته، ”جي، سڀني ٻراڻن کي سر درشتيءَ بهي هڪ جهڙيءَ لفظ سان ڏسن ٿا، سي ئي سڀ ٻرڻ آهن.“ پر سوال آهي ته سميت چئجي ڇاڪي؟ جيڪڏهن ڪو منس لائڻيءَ تي لٿو ته ڏکي سر درشتيءَ سان لائڻ ۽ لائڻن کي دان ڏيندو وٺي، ته ڇا الڪي اسين سڀ ٻرڻ چوڏا سون؟ هر ڪو نه. اهيءَ سوال جي جواب ۾ گيتا چوي ٿي ته، ”ديش، ڪال ۽ ٻارڻا کي ڏسي جو دان ڏاو وڃي ٿو، تنهنڪي سالڪي دان چئبو.“ پر ياد رکڻ گهرجي ته مٿي وڌڻ ڪيل ڪال جي پرڪ ڪول هلندڙ سمي جي مد لٿي لٿي ڪري سگهجي. چئن ٻيو اڌو وڃي ٿو تن ٿيڻ وهندڙ ڪڏهن ۾ به ٿر ٻار ٿيندي وڃي ٿي، اهيءَ ڪري جنهن وقت اڳئين سمي جي ڪنهن ڳالهه جي چڱائي يا ٻوڙي لڳندڙ ڪو ٿي هجي، تنهن وقت ان سمي جي ڏورانهن ۽ ڪرم-اڪرم سميت وشواس ٿئي ته هر روز ڏانن ٿيندڙ گهرجي. منو مهرچ ۽ ويد وياس اهيءَ سميت چوڻ ٿا ته

نه ٻري رهيو، بلڪ هو هڪ اهڙي اوراهه ۾ وڃي ٿو پوي جنهن مان الجھ وري نڪرڻ جيڪڏهن ناممڪن نه ته ڏکيو ضرور ٿيو پوي. ڀاڳوت ۾ هڪ هنڌ چيو ويو آهي ته، ”هن سنسار ۾ ڪنهنڪي به مڻن (استري ۽ پوٽ جي ميل) لاءِ اڀديش ٿيو ڏلو وڃي، پر اها ڳالهه منهنجي اندرين جو سپاويڪ ڌرم يا ڳڻ آهي.“ پر ياد رکڻ گهرجي ته الهيءَ ڳڻ يا ڌرم کي به حد اندر رکڻ مان لاپ ٿئي ٿو ۽ اهوئي سبب آهي يعني الهيءَ ڪم جي ڳڻ يا ڌرم کي حد اندر رکڻ لاءِ ئي گرهست آشرم جو سرشتو جاري ڪيو ويو آهي.

ڪام سان گڏ ڪروڌ نسبت ڪرات نالي هڪ سنسڪرت جي ڪاوبه ۾ چيو ويو آهي ته، ”جنهن منهنجي ايمان تي ڪروڌ ٿيو اچي، انجي مٿي ۽ شترن تي دوستي ۽ دشمني هڪ سمان آهي.“ ڪيتري ڌرم جي سمجهاڻي ڏيندي مهاپاروت ۾ وڌل ديويءَ چيو آهي ته، ”جنهن منهنجي ايمان تي ڪروڌ ٿيو اچي، ۽ جو منهن شالتيءَ سان ايمان سهندو رهي ٿو سو هڪ ڪڏڙي جي آچار آهي.“ اسين مٿي چئي آيا آهون ته هن سنسار ۾ نه سدائين ڪروڌ ۽ نه ڪميا ڪمائي آهي. اهائي ڳالهه لوپ نسبت ٻڌ چئي سگهجي ٿي، ڇاڪاڻ ته سنڀالي به نه موڪه جي لوپ تي سنڀاس وٺي ٿو.

ڌيرج ۽ انجي ورڌ مت

مهرشي ويد وياس مهاپاروت ۾ ڪيترن ئي درشتائن سان سڌ ڪري ڏيکاريو آهي ته سوڍو ٻرڻا، ڌيرج، ديا ۽ سمٽا يعني برابري جهڙا چڱا ڳڻ به ديش ۽ ڪال (يعني سمٽي) جي پائبنديءَ ۾ آهن. ائين نه سمجهڻ گهرجي ته هڪ ئي ڳڻ سدائين هڪ جهڙو لاپڻائڪ آهي. راجا پرٿويءَ چيو آهي ته، ”دڪه ۾ ڌيرج، ڇڙهنديءَ ۾ ڪميا، سڀا ۾ ڳالهائڻ ۽ لڙائيءَ ۾ سوڍو ٻرڻا سولهه ٿي.“ شالتيءَ ۾ بڪواد ڪندڙ ماڻهن جو انداز ٿورو آهي، گهر ۾ ويهي پنهنجي

”چلو.“ نالي هڪ ٻئي ٻڌ ڌرمي گرنت ۾ خود گوتم ٻڌ چوي
 ٿو ته، ”جيڪڏهن ڪنهن ڌرمي پڪيڙي لمبڙ لاءِ پروقش ڪو
 ٻڌو پڪو (سنياسي) نه ملي سگهي، ته پوءِ هڪ نوجوان ٻڌ وڌوان
 منس (پوءِ ڪٿي هو پڪو نه هجي) ان جڳهه تي ويهي ٻڌن پڪين
 کي به اڀايش ڏيندي لبيرو ڪري سگهي ٿو.“ پر هلاڪ ۽ سندس
 ٻيءَ جي ڪٿا مان به اهائي ڳالهه سڌ ٿئي ٿي. پر جيڪڏهن ڪو
 چو ڪرو هڪ يا ايمان سبب ئي پنهنجن رڌن جي آڻيا اورالڪهي
 يا انهن جو ايمان ڪري نه انکي ٻسڻ سمجهڻ گهرجي. مهاڀارت
 ۾ هڪ هنڌ پيش پتا مهر، راجا ٻڌ شتر کي چيو آهي ته، ”گرو، مانا
 ۽ پتا کان به وڏو آهي.“ وري ساڳئي گرنت ۾ چيو ويو آهي ته
 هڪ مروت نالي راجا، پنهنجي لويي گروءَ جو ايمان ڪري کيس
 گهر کان ليڪالي ڏيئي ڇڏي ۽ چيو ته، ”جيڪڏهن گرو، ڌرم
 ۽ اڌرم جو ويچار نه ڪري پنهنجي ننڍي ۽ پري پورو هجي ته
 انکي به سزا ڏيڻ گهرجي.“ الهيءَ کانسواءِ پيش پتا مهر ڪي
 سان، ۽ ارجن پنهنجي گرو دروڻا چار، سان جيڪا لڙائي ڪئي
 آهي تنهن مان پڻ مڙين ڳالهه سڌ ٿئي ٿي. مهاڀوي ۽ گيالي
 پيش پتا مهر، شري ڪرشن کي چيو آهي ته، ”جيتوڻيڪ گرو
 پوڄهه آهي، پر انکي به ٿيڻي جي حد اندر هلڻ گهرجي، جيڪي
 وڏا يا ننڍا ٿيڻي جو ليڪو لنگهي ڌرم يا سڌاچار تي ڪهاڙو
 هڻن ٿا، انهن کي لڙائيءَ جي ميدان ۾ مارڻ ئي ڪيترين جو ڌرم
 آهي.“ اهڙيءَ ريت ٿيڻي پيش پتا مهر به چيو ويو آهي ته، ”جيڪي
 گروءَ جا ڳڻ هجن تن جي پيش پتا مهر ڪريو، پر ان جي
 اوکڻ ڏانهن اڪه ڪٿي به نه لهاريو.“ هن مان مڙين پيش پتا مهر جو اهوئي
 مطلب ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته، پيش پتا مهر ڪرو ۽ پتا مهر ڪي مان
 ڏيو، پر جيڪڏهن انهن ۾ شراب پيڻ يا ڪوڙ ڳالهائڻ وغيره جو
 اوکڻ هجي ته، اهڙيءَ حالت ۾ وڌياري ۽ پيش پتا مهر ڪي هنن جي
 انهن اوکڻن جي پوئواري نه ڪرڻ گهرجي. الهيءَ کانسواءِ ڪو

پنهنجي ويرا سان ڪنهن ديس جو راجا ٿئي ٿو، ۽ سندس پيءُ
ڪنهن ڏوهه ۾ اڏجي سندس اڳيان اچي ٿو، ڇا، اهڙي وقت
۾ اهو راجا مٽي ۽ جي مٽڪن لهر جو ڏيان ڪري پنهنجي ڏوهي
پتا کي ڇڏي ڏئي؟ هرگز نه، منو مهاراج حو اهڙي وقت لاءِ
ڇوڻ آهي نه، ”پتا، مالا، گرو، مٽر، استري يا براهمن به ڪڏهن
ڌرم کي لتاڙي ڪو ڏوهه ڪري نه راجا الڪي اوس سڀڪ
ڏئي.“ يعني اهڙي وقت پٽ ڌرم کان ڌرم وڌيڪ سمجهڻ گهرجي.
الهي ۽ سڀڪ مهاپاوس ۾ هڪ درشتالڪ ڏيندي چيو ويو آهي
نه، مها سورولو راجا ساگر پنهنجي پٽ کي، جو اڌرمي ٿي پيو
هو، ديش ليڪالي ڏئي. اهڙي ۽ ديس منو سمرتي ۽ ۾ پٽ هڪ
ڪتا آيل آهي جنهن ۾ چو ويو آهي نه، الڪرس لالي هڪ رشي
لندي ۽ جمار ۾ ٿي وڌا اڀياس ڪري وڏو گهائي ٿي ويو،
جنهنڪري سندس ڪاڪا، ماما ۽ اهڙي ۽ ديس بها پيرسن مٽ
مانٽ وٺس پڙهڻ لڳا. هڪ وقت ڪن ڳالهين تي واد وواد
ڪندي ٻالڪ الڪرس کان ڪي اهڙا شبد لڪري ويا جن سندس
مائنن کي ڪروڙ ڏياري ڇڏيو، ۽ انهن سمجهو نه شايد الڪرس
چرو ٿي پيو آهي. انهيءَ ئي هو سڀ ڪڏي ڏيوتائين وٽ دالهن
ويا، جن ڪيئي سوچ وڻجوار ڪالو ۽ رشي الڪرس جي طرف ليڪو
ڏنو ۽ چيو نه، ”مرجي مٽيد واون سبب ڪنهنڪي وڏو ٿي وڌوان
ٿيو چئي مڃي، ڏيوتائون الڪي ٿي وڏو سمجهن لا حو گهائي
۽ وڌوان هتي، پوءِ ڪي حو عمر ۾ ڪيڏو نه هجي.“ ائين نه
سمجهڻ گهرجي نه اهو وايو ڪيول منو مهاراج يا ٿا ڪيولڪ رشيءَ
حو هتي، ٿلڪ پٽ ڌرم جي ٿئي وڃي ڏي شري گوهر ٻڌ پٽ الهيءَ
سڀ ڪي ٿيڪو ڏنو آهي. پٽ ڌرم جي
نه هتي ”ڌرم پٽ“ ٿئي ڪرنت ۾ چو ويو آهي نه، ”پٽي
نه هتي ٿيڪو ۽ جي ڪيوت کي اجاير سمجهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ
نه هتي ڏيوتائين لاءِ مٽ ۽ انا حو ڪڍ ضروري آهي.“

کان پر اڪار ڪندي مڙو بهتر ڇو ٿو لڳي؟ انهن سوالن جي جواب ڏيڻ جي اسين هڪ ضرورت لاءِ سمجهون ٿا. هان، البت ايترو ڇوڙ واجب سمجهون ٿا ته انهن سوالن جي جواب ڏيڻ ۾ اسان کي آتم ۽ آلام جي اولهي ويچار ۾ گهر ٿو ٻولندو، ۽ ان سان ڪرم ۽ اڪرم جي شاستر تي ويچار ڪري انهن وقتن جي ڄاڻ جو پتن ڪر ٿو ٻولندو، جن وقتن تي ڪرم ڪندي پنهنجي شر ۾ جي به ڪا پرواهه نه ڪئي ويندي آهي. ڇاڪاڻ ته اهڙن وقتن جي پڇاڻ کان سواءِ هر ڪنهن ڳالهه تي پنهنجو شر ۾ قربان ڪري ڇڏڻ نه ڪول، هي واجب ٿيندو، بلڪ آپ گهات جو پاپ ٻڌ مٿي تي لڳندو.

آگيا پالڻ ۽ انجي ورڌ هت

ماتل پتا ۽ ڪرو ۽ جي آگيا مڃڻ ۽ انهن جي شوا ڪرڻ به ٿورم جو هڪ مکيه الڳ ۽ امتي ۽ جو ايم ڇهو ويو آهي. انهيءَ لپيڪ ليم کي لتاڙڻ سان سماج جي پر بند (انتظام) ۾ جو خال ٻولندو، تنهنڪن هر هڪ ويچاروان واقف آهي. اڳئين سمي ۾ جڏهن وڏيار ٿي پنهنجي وڏيا پوري ڪري پنهنجي گهر ڏانهن موٽندا هئا، تڏهن سندن گرو کين سڀ کان اڳ وڏن جي آگيا پتالڙ هڻڻ جو ٿي اڀديش ڪندا هئا. منو مهراج چوي ٿو ته ”ڏهن استادن برابر هڪ آڇاريءَ سو آڇارين برابر پتا، ۽ هزارن پتائن برابر ماتا آهي.“ پر انهيءَ ليم هولدي به رمانڻ ۾ ڇهو ويو آهي ته پو شرام پنهنجي پتا جي آگيا تي ماتا جو سر ڪپي ڇڏيو. مهاڀارت ۾ انهيءَ ليم جي ڏاڍي سوڪم ڇند ڄاڻ ڪئي وئي آهي، جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته ان سمي اهڙين سنهين ڳالهه جي به ڇند ڄاڻ ڪرڻ جو ڪهڙو رواج پيل هو. اڄ هندستان ۾ ڪو اهڙو وڏو اڳو هوندو جنهنڪي پتا جي آگيا تي رامچندر جي لهرن ورهه بنواس پوڳڻ جي خبر نه هجي. پر افسوس! امتي ۽ جي انهيءَ رواجي ليم تي به وقتن تي وڌ مع ٿي سگهي ٿو. سمجهو ته ڪو سورو ٻو

ڪان ٻڌي راجا شيءِ جي گرد ۾ اچي ڪريو. اهو ئي راجا شيءِ
 پنهنجي مالن جي آڇ ڪري ۽ ڪوٺي کي مارڻ نه ڏاڻو. اڌريءَ
 ديس ورتاڻو لائي هڪ ديس، ديوتائن کي اچي ستائڻ لڳو.
 ائين ئي ديوتائن ان ديس کي وڃڻ لائي هڪ هٿيار سان مارڻ
 جو ٻڌو. پر ان هٿيار لاهڻ لاءِ هڪ جهيڙي منشي جي هٿن
 جي ڳوڙج هئي. ڪيترن سوچ وڃيڻ کانپوءِ سڀ ديوتائڻ گڏجي
 ائين هٿ ڪرڻ لاءِ ڏيڄڻ شروع ۽ وقت آيا جنهن ديوتائن
 جي سوال تي پنهنجي ڏيڄڻ ٿيڻي ۽ هڏا ڪڍي ڏنا. هڪ ديس
 راجا اندر ۽ ڪوٺي جو ديس ڏاري راجا ڪرڻ کان اچي سندس
 ڏوهه ۽ ڪنڊل ڳهرايا. اهو ئي سورج، اندر اچي اچڻ کان اڳتي
 ڪرڻ کي اچي چيو ته، ”هڪڙهن تون اندر کي پنهنجو ڏاڻو
 ۽ ڪنڊل ڏيئي ڇڏيندين ته پنهنجو موم اوس ڇڏيندو. ائين
 ۾ ڪو شڪ نه آهي ته تون مهادي آهين، پر هڪڙهن ائين
 ڪري تون پنهنجو شير ۽ ٻلڏان ڪري ڇڏيندين ته پوءِ تهنه
 ڪو نه مائڻو نه ٿيندو. ڇاڪاڻ ته مرڻ کان پوءِ ٿاڻو ڪونه ۽
 جو نه آهي.“ اهو ئي راجا ڪرڻ سورج کي کلي جواب ڏي
 ته، ”بئشڪ، پر مان شير جي رکيا ڪرڻ کان، لائي ۽ جس ۽
 رکيا ڪرڻ کي پنهنجو مکيه ڏورم سمجهان ٿو.“ مهاپارس کي ڇڏي
 ڪجهه ويٺو اچو. شيراجيءَ جو گرو شري سمرڪ رامڊاس چو
 ٿو ته، ”لاماچار ڏانهن لاهڻ سان سکر ٿو ملي ۽ لڪي سکر
 لاهڻ سان ئي ٿاڻو ملي ٿو، اهو ئي لاءِ هي جو! اهڙو ڪو نه
 ڪر، جنهن مان مرڻ کان پوءِ به پنهنجو ٿاڻو قائم رهي.“
 هن هنڌ - راجا پيدا ٿي سگهي ٿو ته ڇو ٿو ڪر پر اڳڪارو
 ڪرڻ سان ٿاڻو ٿيندو ۽ قائم ٿئي ٿو، پر مرڻ کانپوءِ
 هي ٿيندو رهي جي ڪوڙي ضرورت آهي؟ اهو ئي ڪالسواءِ ما
 مان کي پڙهي ڪو منشي اهو سوال به پڇي سگهي ٿو ته،
 - اداري ڪه، بي مالي ٿيڻ کان مرڻ، ۽ ويچاروان کي ڳهڙي.

ٿي مرن، يا سؤ ورهين جي اڃائي جهوت کان هڪ ڀل به همت جو هلائي ڏي جي ميدان ۾ مرڪي مرن بهتر آهي.“ اڄ نه سڀان موت جو شڪار ٿي پوئو ٿي پوئو، پوءِ موت کان نه ڇڻ جو ڪهڙو سبب؟ اڌياثر شاستر جي سدالمت موجب نه هيءُ آتما بلڪل مرن جي نه آهي؛ هوءَ اجر ۽ امر آهي. هاڻ باقي هن شرير جو چولو اوس بدلجي ٿو. هر هڪ ڄاڻي ٿو ته هيءُ شرير هڪ ڪڇي گهڙي جهان ڇڏي ڇڏي ۽ لاس ٿيندڙ آهي. پر هن سنسار ۾ آتما جي ڪلياڻ لاءِ ڪنهن ڪم ڪرڻ جو ساڌن هيءُ ڏيهه ٿي آهي. بس الهيءَ ڪري ٿي منو مهراج چيو آهي ته، ”استريءَ ۽ ڌن کان اڳ پنهنجي سنڀال ڪرڻ گهرجي.“ هاڻ، بيموتو ۽ ڪمنش جي ڏيهه بلڪل درٻار آهي ۽ جلد لاس ٿي وڃي، پر جڏهن آهن آتما جي ڪلياڻ يا ڪنهن اهڙيءَ شيءِ جي هٿ ڪرڻ جو موقعو ايندو آهي، تڏهن وڏا وڏا مهالماڻهن ۽ سنڀال پنهنجي ڏيهه جي به ڪا پرواهه نه ڪندا آهن. پنهنجي ڪردار، وششت جي ڪانءَ جي شينهن کان وڪڻي ڪندي راجا دلپ شينهن کي چيو ته، ”هي جهنگل جا راجا! مان الهيءَ کانءَ جي مانس بدلي پنهنجي مانس ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. مون جهڙن منهن ڪي، جس ۽ لاماجار اڳيان هن شرير جي ڪا به پرواهه نه آهي.“ اهڙيءَ ريت مرچڪڪ لالي هڪ سنسڪرت ڪاويءَ ۾ چارودت چيو آهي ته، ”... مان موت کان ٿو نه ڄاڻ، مون کي ڪيول اهڙي ڏک آهي جو منهنجو مان مٽيءَ ۾ ملي ويو. جيڪڏهن منهنجو ٿالو شڌ ۽ ٽوٽل رهي، ۽ الهي بدلي موت به هلايو اچي ته مان جيڪر الهي، پنهنجي پٽ جي شاديءَ جيئن آجيان ڪريان.“ الهيءَ کانسواءِ مهاپارٽ ۾ ٻي ڪيترا درشتالمت ملن ٿا، جن ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته مهالماڻهن ۽ مهاپارشن ۾ اڳڪار ۽ پنهنجي ٿالي کي پرست ڪندي پنهنجي شرير جي به ڪا پرواهه نه ڪئي آهي. هڪ وقت ٻي راجا باز جو روپ ڌاري هڪ ڪپور جي پٺيان ويو. ويچارو ڪپور ساهه جي ڏي

ڏڪر وقت مله ٿيڻ، مڙوڙيءَ يا ٻن سان نه الڃ نه ملي سگهي
 نه پوءِ اهڙي ٺڪر وقت چوري ڪري آيو رکيا ڪوڙ ٻاهه ٿيندو
 مهاڀارم جي شالتي پورو هڪ ڪٿا آيل آهي، جنهن ۾ وڏو
 آهي نه هڪ وقت اڀارو ٻارهن ورهه ڏڪر پيو ۽ وشوامتر دسي
 تي ڏاڍي ٻڙ آئي. اهڙي آهه ڪال ۾ هن دسيءَ هڪ چنڊال
 جي گهران ڪٿي جو مائس چوراني آيو رکيا ڪٿي. اهيءَ ئي ان
 چنڊال، دسيءَ کي هڙي ڪڪرم ڪوڙ کان روڪيو، ۽ سندس
 ڏيان شاسترن جي ايتيءَ ڏانهن ڇڪايو. اهيءَ ئي وشوامتر ڪوڙ
 ۾ پڙهي چوڻ لڳو، ”اي چنڊال! توکي منهنجي اڳيان ڏور اڀدش
 ڪوڙ جو ڪو به اڌڪار نه آهي. جيئي رهڻ ئي ئي ڏورم جي
 درشتيءَ سان مرن کان ڄمڻو رهڻ بهتر آهي.“ منو مهاڄ پڻ
 اهڙن وقتن جو ورڻن ڪري ڇڏيو آهي نه آهه ڪال ۾ اڀد
 ٻڌارم پڻ کائي سگهڻي ٿو. هانس نالي هڪ انگريز ليکڪ
 لکي ٿو ته، ”ڏڪر وقت، ٻن مله سان نه الڃ جي نه ملي
 ٿي چوريءَ يا مڙوڙيءَ جو ڪم ڪري آيو رکيا ڪوڙ ڏوهه نه
 ڇڏيو.“ ۽ هان اسٽورٽ مل نه انري قدر لکڻ چئي نه هڪ
 ڏيکاري آهي ته، ”اهڙي ڏکئي وقت چوري ڪوڙ هڪ
 ڏورم آهي.“⁺

ڇا، هيءَ جو دسي وشوامتر ڇڏو نه مرن کان ڄمڻو رهڻ بهتر
 آهي، سا ڳالهه اکر نه اکر سڃي آهي؟ هرگز نه، هن جڳم ۾ ڪول
 ڄمڻو رهڻ ئي پرشارم (مقصد) نه آهي. ڪالو جي نه وڏي عمر
 ٿئي ٿي، اهيءَ ڪري انهن ڇڏيو ڇا نه ڪالو پنهنجي پرشارم
 (مقصد) کي پنهنجي ويو؟ مهاڀارم ۾ پوسند سورويو استري وڌا
 پنهنجي پست کي اڀدش ڏيندي چوي ٿي ته، ”استري ٿي ڪئي

* Hobbes' Leviathan, Part. II, Chap. XXVII, P. 189 [Morley's Universal Library, Edition.]

† Mill's Utilitarianism Chap. V P. 95 [18th Ed.] "thus, to save a life it may not only be allowable a duty to steal etc"

ڪو به مولڪي ائين چوندو ته تون ڳالھيو ڏلش هلائڻ جوڳو نه آهين، الهيءَ ڪري ڪٿي اهو پئي ڪي سولپ، نه ان جو مان سر ڌڙ کان ڌار ڪري ڇڏيندس. الهيءَ پر لڳيا ڪي ڳچ وقت گذري ويو. ليڪ مهالارس جي پڌ هلندي هڪ وقت راجا پڌ شتر ڪنهن ڳالھ کان چڙي ارجن کي چيو ته، ”هي ارجن! جيڪڏهن تون پاڻڪان وڌيڪ سور وٺڻ کي هيءُ ڏلش ڪٿي سولپين نه بهتر آهي.“ اهي شبد ٻڌي ارجن يڪدم مياڻ مان تلوار ڪڍي ڀاڱ پڌ شتر ڏانهن وڌيو. ايتري ۾ شري ڪرشن، جو الوقت اتي پهتو هو، ارجن جو هڪ روڪي چوڻ لڳو، ”بي سمجهه! توکي اڃان سوڪر ڌرم جي پوڄهه نه آهي، الهيءَ لاءِ تون پاڻڪان وڌڻ ۽ الهوي منهن کان ڪجهه پراءِ. جيڪڏهن هن ويل توکي پنهنجي پر لڳيا پوري ٿي ڪرڻي آهي ته ڪٿي وڌي ڀاڱ جو وائڻي سان ايمان ڪر ۽ سيم ۽ مالي پرش لاءِ ايمان موٽ سمان آهي.“ اهڙيءَ وقت ڌرم جي سوڪر پيد کان ارجن کي واقف ڪري، شري ڪرشن کيس وڌي ڀاڱ جي خون ڪرڻ کان بچايو. هن درشتالھ ۽ ان مان لڪرلڙ لٽجي ٿي هر هڪ کي ڌيان ڏيڻ گهرجي. الهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي ته اهڙن سوڪر ۽ ٽاز ڪ وقتن جي پوڄهه پوڻ بلڪل مشڪل آهي. مٿي وڌڻ ڪيل ڳالھ ۾ پراڻي ڌرم کي سچ کان وڌي درجي ڇو لکيو ويو. وري گيتا ۾ چيو ويو آهي ته پراڻي ڌرم کان گهڻو ڌرم جو درجو وڏو آهي.

چوري نه ڪرڻ ۽ انجي ورڌ مت

جيڪڏهن اهڙا ۽ سچ لسبت ايڏو رولو متل آهي ته ڪهڙو شڪ آهي جو لٽيءَ جي ٽنهن ليم يعني چوري نه ڪرڻ لسبت نه ساڳيوئي سر آلايو ويو هجي! ڪنهن لاءِ سان گڏ ڪيل ملڪيت کي چوري ٿيڻ ڏيندي سماج جي رچنا بند ٿي ويندي، ۽ چوڏس بي بندوبستيءَ جو راج ڪڙو ٿي ويندو. پر لٽيءَ جي الهيءَ ليم جي ورڌ نه مت ٿي سگهي ٿو. هاڻي سوال آهي ته جيڪڏهن

(سو به پر آپڪار ڪندي) ڪوڙ ڳالهائڻ جي موڪل ڏي هئي،
 تنهنڪي الهن انگريزي ليکڪن وانگر پنهنجو اُل سڏائڻ لڳي ڪري
 مڃو. اسانجن ڀائرن جو نه مهاديو جي شعلن ۾ اهوئي چوڻ هو
 ته ”جيڪي منش، سوارٿ، پر آپڪار يا چرچي ۾ به ڪوڙ لکڻ
 ڳالهائڻ ٿي ڪي سر ۾ ملن ٿا.“

وڃڻ جي پالڻا ۽ الهجي ورڌ هت

پنهنجي پر آپڪار يعني وڃڻ کي ڀرڻو ڪرڻ نه ”سچ“ ٿئي
 ٿو ڇي پر اچي ٿو وڃي. مڃاڻا ۾ پڳدان شري ڪرڻ ۽ ٻيهر
 پٺا هڻڻ پنهنجي سچ جي ورڌ لڳڻ ۽ وڃڻ ۾ ”همالو ٻيڙ
 پنهنجو اسٽان ڇڏي سگهي ٿو، باه پنهنجي گوشت ۽ ڇو سڃاڻ ڇڏي
 سگهي ٿي، پر اسانجو وڃڻ ڪڏهن به ڪوڙو نٿو ٿي سگهي.“
 راجا پوڙي سم ڀرڻ لڳڻ سمجهائي ڏيندي چوي ٿو ته،
 ”سم ۽ نه جوان ڀرڻ پنهنجي شري ۾ سواها ڪري ڇڏيندا،
 پر پنهنجي وڃڻ تان ڪڏهن به ڪن هٽندا“ الهجي ڪالواڻ شري
 رامچندر جي ”هڪ استري ۽ هڪ وڃڻ“ ۽ هر شچندر جي پر آپڪار
 جي ڳالهه ته نه ڪڍڻ هندو سماج، بلڪ سنڌ ۾ پڻ آهي.
 اهو نه ٿو سمجھي ته سر ڏيندڙن جو وڃڻ هائي ڏسڻ گهرجي ته
 الهجي سچ جي ورڌ به ڪن مهاڀرڻن جو سم يا هلم آهي ڇا؟
 وڃڻ ۾ هڪ هنڌ ڇو ويو آهي ته، اندر وڃڻ ۽ ڏيڻ، وڃڻ
 نالي دٻي ڪي وڃڻ ڏيئي به الڪي پوريءَ طرح نه لڳايو،
 ڪول اينرو بلڪ الڪي ماري به ڇڏيو، اهڙيءَ ريت ٻارڻن
 هر ڪنهن وڃڻ ۾ جهڙي درشتائين ملن ٿا، جن ۾ ڏيڻ
 پنهنجي وڃڻ جي پوئواري نه ڪئي آهي. اڄ ڪلهه پڻ وهڻو
 به ڪي اهڙا انجام اترام ڪم ٿين ٿا، جيڪي ڪورڻن ۾ ٿو
 وڃي، بلڪ ان جي پوري ڪرڻ ڪنهن وقت ڪن حالتن
 ماعدي جي ورڌ ٿيڻي. مڃاڻا ۾ اڃا به سم آهي ٿو
 جي هڪ ڪٽا آيل آهي. اڃا به ڪو پڻ ڪم ٿو نه ڇوڪڙو

ڪندي ڪوڙ ڳالهائڻ باب نه آهي پر الهيءَ جي اها مراد نه آهي
 نه مٿين وقتن تي سدائ ڪوڙ ڳالهائڻ وڃي. الگريزي ليکڪن
 پوروڪ يا آلمڪ لاپ تي ڪو نه ڏيان نه ڏيئي، ڪوڙ ڳالهائڻ
 جي صاف موڪل ڏيئي ڇڏي آهي، نه ڪيول ايترو بلڪ پنهنجي
 شخصي فائدي لاءِ به انهن پنهنجن ڳالهائڻ ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ جي چڙواڳ
 ڏيئي ڇڏي آهي. پر اسانجن شاسترن جو اهو من نه آهي. انهن
 ڪن ايڪڙ ٻيڪڙ وقتن تي ڪوڙ ڳالهائڻ جي چوڻي ڏني آهي..
 پر ڏيان پر دهی نه الهيءَ وقت جيڪڏهن پر اُپڪار ۽ ڪيول
 شدي (ذبابي) ڪوڙ ڳالهائڻ جو سوال اڳيان آيل هجي نه پوءِ
 اسانجن شاسترن اهوئي من ڏنو آهي نه پر اُپڪار جي سڌالت
 اڳيان ڪوڙ ڳالهائڻ جو باب ٽپ شيءَ آهي. اهڙي وقت کانسواءِ
 باقي ڪنهن نه ويل ڪوڙ ڳالهائڻ کي اسانجن شاسترن بلڪل سخت
 بڻيادن ۾ ڏنڊو آهي. الهيءَ کانسواءِ اسانجا شاستر پر اُپڪار ڪندي
 نه ڪوڙ ڳالهائڻ کي ڪو اڇي درجي ۾ لٽا ملائن اهوئي سبب
 آهي جو انهن اهڙن وقتن تي لاچارِي ڪوڙ ڳالهائڻ لاءِ به پرائيڇيٽ
 مقرر ڪيو آهي. اڄ ڪلهه جا يورپي وڏوان ڪڍي اسانجن شاسترن
 جي پرائيڇيٽ لسٽ مقرر ڪيل لير تي چٽرون ڪن، پر الهی
 پرائيڇيٽ جي سڄي پرڏ انهن کي ئي آهي، جي انهن ويچارن
 جا هامي آهن. مهاڀارت ۾ چيو ويو آهي ته هڪ وقت سچي
 اولار مهاراجا بدشتر ڪوڙ ڳالهائي ورڏ پڪي جي سينا لائڪ ڪيو
 ڏوڻا چار به کي مارايو هو، الهيءَ تي سندس دهن جو پرتويءَ
 کان ڪجهه مٿي هلندو هو، سو ان سان ٻي هليا لڳو، ۽ کيس
 هڪ ٻل لاءِ لوڪ جو دڪه سهڻو ٿيو. الهيءَ کان سواءِ هڪ ٻيءَ
 ڪتا ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته، ارڃن شڪنديءَ نالي هڪ ڪڏري
 اڇڪمار جي پٺيان لڪي پيش پتا مهه تي تير هنيا هئا، جنهنڪري
 کيس پنهنجي پٽ پيرواهن کان هارائڻو ٿيو. انهن درشتائن ڏيئي
 نه ڪيول اهو مطلب آهي ته، اسانجن شاسترن جو ڪنهن وقت

ڪندي ڪوڙ ڳالهائڻ پاپ نه آهي پر الهيءَ جي اها مراد نه آهي
 نه مٿين وقتن تي سدائ ڪوڙ ڳالهائڻ وڃي. الگريزي ليکڪن
 پولوڪ يا آلمڪ لاءِ ٿي ڪو نه ڌيان نه ڏيئي، ڪوڙ ڳالهائڻ
 جي صاف موڪل ڏيئي ڇڏي آهي؛ نه ڪمڊل ايترو بلڪ پنهنجي
 شخصي فائدي لاءِ به الهن پنهنجن ڪرهن ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ جي چڙواڳ
 ڏيئي ڇڏي آهي. پر اسانجن شاسترن جو اهو من نه آهي. الهن
 ڪن ايڪڙ ٻيڪڙ وقتن تي ڪوڙ ڳالهائڻ جي چوڻي ڏني آهي.
 پر ڌيان ۾ رهي نه الهيءَ وقت جيڪڏهن پر اڳڪار ۽ ڪمڊل
 شدي (زبالي) ڪوڙ ڳالهائڻ جو سوال اڳيان آيل هجي نه پوءِ
 اسانجن شاسترن اهڙي من ڏنو آهي نه پر اڳڪار جي سدائ
 اڳيان ڪوڙ ڳالهائڻ جو پاپ ٿي شيءِ آهي. اهڙي وقت کانسواءِ
 باقي ڪنهن نه ويل ڪوڙ ڳالهائڻ کي اسانجن شاسترن بلڪل سخت
 سڏين ۾ ننديو آهي. الهيءَ کانسواءِ اسانجا شاستر پر اڳڪار ڪندي
 به ڪوڙ ڳالهائڻ کي ڪو اوچي درجي ۾ ٿا ملائين؛ اهڙي سبب
 آهي جو الهن اهڙن وقتن تي لاچار ڪوڙ ڳالهائڻ لاءِ به پرائيڇيٽ
 مقرر ڪيو آهي. اڄ ڪلهه جا يورپي ودوان ڪٿي اسانجن شاسترن
 جي پرائيڇيٽ نسبت مقرر ڪيل لير تي چڙيون ڪن، پر الهن
 پرائيڇيٽ جي سڄي پروڙ انهن کي ئي آهي، جي الهن ويچارن
 جا هامي آهن. مهاڀارت ۾ چيو ويو آهي ته هڪ وقت سج جي
 اوتار مهاراجا بدشتر ڪوڙ ڳالهائي ورتا ٻڪي جي سينا ٽانڪ ڪرو
 دروڻا چاري ٿي ماريو هو، الهيءَ تي سندس رنج جو پرتويءَ
 کان ڪجهه مٿي هلندو هو، سو ان سان ٻيڪي هلڻ لڳو ۽ ڪنهن
 هڪ ڀل ٿي ٿرڪ ڇوڙ ڪرڻ لڳو. الهيءَ کان سواءِ هڪ ٻيءَ
 ڪٿا ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته ارڄن شڪنديءَ لائي هڪ ڪدڙي
 وڇڪمار جي پٺيان لڪي پيشم پتا مه تي تير هليا هئا، جنهنڪري
 ڪنهن پنهنجي پٽ پيڙهائڻ کان هارائڻو پيو. الهن درشتالن ڏيئي
 جو ڪمڊل اهو مطلب آهي ته اسانجن شاسترن جو ڪنهن وقت

موڪل يادون ۽ فوجي سپاهين کي پڻ ڏيڻ ڪهرجي. "لبلي اسٽيفن نالي هڪ ٻيو ڪرٽڪار پنهنجي ڀيڻي شاستر ۾ چوي ٿو ته، "پهرين ڪنهن به ڪرم جي ڦل ٿي ٿاڻ ڏيئي، پوءِ اڃو ٺهڻو لڳي ڪرڻ ڪهرجي. ڇهڪڏهن مولڪي هڪ هجي ته ڪوڙ ڳالهائڻ سبب مولڪي فلاڻي ڪر ۾ لاپ ٿيندو، ته پوءِ الوقت مان سچ ڳالهائڻ لاءِ بالڪل تيار نه ٿيندس؛ يعني منهنجو الوقت ڪوڙ ڳالهائڻ ئي ڏور ٿيندو." ڪرين صاحب پنهنجي ڀيڻي شاستر ۾ اچو آهي ته، اهڙن وقتن جي لازڪ سوالن جو ڀيڻي شاستر ڪو نه جواب ٿا ڏيئي سگهن. پڇاڙيءَ ۾ هن صاحب جو چوڻ آهي ته، "ڀيڻي شاستر ائين ٿو چوي ته، ڪنهن ڀيڻيءَ جي روايتي ٿور موجب ڪبول ائين سمجهي ته اهڙو ٿور اڳواڻو ٿو آهي، هميشه هڪ ڪرڻ ۾ ڪا ڪوئي نه آهي. پر ڀيڻيءَ جي ڀيڻ کي ڪبول آهي ۽ ڪري ٿي مقرر ڪيو ويندو آهي، جو "روايتي طور" اڃي پوري ڪرڻ مان ٿاڻو ٿئي ٿو، ڇاڪاڻ ته اهڙي وقت اسين پنهنجي اوبه جي الدوين کي وس ۾ رکڻ جو لاپ ٿاڻو ٿاڻو آهين. "ڀيڻي شاستر ٿي ڪرٽ ٿيندڙ امن ۽ ويول وغيره الڪريزي بدلين جو پڻ اڳواڻي ڏاڻو آهي.†

هاڻي ڇهڪڏهن ٿاڻو ٿيندڙ، مٿين الڪريزي ليڪن جي ڀيڻيءَ سميت ڏل مٿ سان، اسانجي شاسترن جي متن جي ڀيڻ ڪندا ته ڪين معلوم ٿيندو ته اسانجا شاستر، ائين الڪريزي ڪرٽن جي ڀيڻ ۾ سچا ۽ وڌيڪ هاسي آهن. ائين ۽ ڪو ڪو نه آهي ته مٿاڇري ۾ هڪ هنڌ چيو ويو آهي ته، "ڪل ۾، اسٽيفن سان، ۽ ٿاڻ ۾، ڪڏهن ڪا خطري ۾ هجي، ۽ ملڪيت جي رڪيا

† Leslie Stephen's Science of Ethics, Chap IX § 29 P. 269 (2nd Ed).

"And the certainty might be of such a kind as to make me think it a duty to lie

* Green's, Prolegomena to Ethics, § 215 P. 379 [5th Concise Ed]

† Bain's Mental and Moral Science P 445 (Ed. 1875; and Whewell's Element of morality, Book II Chap XIII and XIV [4th Ed. 1864].

آهي ته، ”جيڪڏهن منهنجي ڪوڙ ڳالهائڻ تي، ايشور جي سچ جو منهن مٽي اٿئي ٿو (يعني ڪرستائي مع جو پرچار ٿئي ٿو) ته پوءِ ان ڪوڙ ڳالهائڻ سبب مان پاي نه ٿي سگهندس.“ عيسائي ڌرم جي ايتاس لکندڙ هل مين لکيو آهي ته، اڄيئن سمي پر عيسائي مع جا اپڊيشڪ ڪيترن موقعن تي ڪوڙ ڳالهائي به پنهنجي ڌرم جو پرچار ڪندا هئا. هاڻ، اڄ ڪلهه جا ٻهئي شاستر چاٽو يا ليڪڪ، ڪنهنڪي ڪوڙ جي وسيلي پنهنجي ڌرم آڻڻ کي ڪٽي ٻرو چون، ته به هو ايترو نه اوس سويڪار ڪندا ته سچ جي ڌرم يعني سچ کي نه ڪي رڪاوٽون اوس آهن. مثال لاءِ سزوک جي ٻهئيءَ نسبت گرلٽ کي ٿي وٺو، چواڻ ڪلهه ڪاليجن ۾ ٻڌڻ پڙهايو وڃي. الهيءَ گرلٽ ۾ چيو ويو آهي ته، ڪنهن به ڳالهه جي لاءِ ڪرڻ لاءِ ”گهڻن جي گهڻي لاپ“ جي سڌالت کان ڪم وٺڻ گهرجي. الهيءَ سڌالت جي اهڙا ڪندي سزوک صاحب جو چوڻ آهي ته، لنڊن ٻالڪن، چرين، بيمارن، (جيڪڏهن سچ ڳالهائڻ سان بيمار کي هاجيءَ پهچڻ جو اهڪان هجي ته) شترن، چورن، لپچ ماڻهن، يا زبردستيءَ جواب گهرندڙن سان يا وڪيلن کي پنهنجي ڏنڌي ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ به واجب نه آهي.* اهڙيءَ ريت مل صاحب ٻڌڻ پنهنجي ٻهئي شاستر ۾ سچ نسبت ساڳيو مع ڏنو آهي.†. هٿين دائي ڪالسواءِ سزوک صاحب وري چوي ٿو ته، ”جيتوڻيڪ چيو ويو آهي ته سڀني کي سچ ڳالهائڻ گهرجي، پر جن راجپوتڪ اڌڪارين کي پنهنجي ٻهئيءَ جو ڳجهه ظاهر ڪرڻو نه آهي تنکي، ۽ واپارين کي پنهنجي ڏنڌي ۾ ڪوڙ ڳالهائڻ جي چوڻي آهي.‡. وري ٻئي هنڌ ساڳيو مهاشم چوي ٿو ته، ”اهائي

* Sidgwick's Methods of Ethics Book III, Chap. XI ¶6;

† Mill's Utilitarianism, Chap. II, P. P. 88-84 [15th Edition. Longmans 1907]

‡ Sidgwick's Methods of Ethics Book IV Chap. III ¶7, P. 454 [7th Ed.]; and Book II Chap. V ¶3 P. 16]

منو مهاراج اهڙي وقت لاء چوي ٿو ته: ”ڪنهنجي پڇڻ تي نه
ڪو جواب نه ڏيو، يا چرين جيان هون، هون ڪري ڳالهه ڪي
لڏائي ۽ چيائي ڇڏيو.“ هاڻي سوال آهي ته ڇا هون هون ڪرڻ يا
ڳالهه ڪي لڏائي ڇڏڻ ڪوڙ نه آهي؟ مهاراجت پر هڪ هنڌ چيو
ويو آهي ته، ”ڌرم جو بهالو ڪري من کي پرس نه ڪرڻ گهرجي،
ڇاڪاڻ ته نوهين ڌرم ڪي لڏا ٿيڻي سگهو، بلڪ نوهين خود
ٿيڻي ويندا.“ پر، الهه ڳالهه تي ڌيان ڏيڻ کانسواءِ هڪ ٻيو
سوال پڻ پيدا ٿئي ٿو. اهو سوال آهي ته، جيڪڏهن هون هون
ڪري ڳالهه، لڏائڻ جو وقت ئي نه ملي ته پوءِ ڇا ڪيو وڃي؟
سمجهو ته ڪو ڏاڙيل هٿ پر هڪ مضبوط هٿيار ڪٽي، توهانجي
چاليءَ تي سوار ٿي، توهان کان توهانجي ڌن جو پتو پڇي ٿو،
۽ جواب نه ڏيڻ تي، يا هون هون ڪرڻ تي ڏڙ جي ڌار جو ڏپ
آهي، پوءِ اهڙيءَ اوستا پر نوهين ڪهڙو رستو وٺندا؟ ڪيان جي
پنڊار شري ڪرشن ڀڳوان مهاراجت جي ڪرڻ پرڏ پر اڃن کي
۽ شالتي پرو پر پيشم پتا مه، راجا ڀڏشتر کي اهڙن وقتن ڏانهن
اشارو ڪري چيو آهي ته، ”ڳالهائڻ کان سوائي جيڪڏهن چوڻ ڪارو
ٿئي وڃي ته ان وقت هرگز ڳالهائڻ نه گهرجي، پر جيڪڏهن ڳالهائڻ
ضروري هجي، يا ڳالهائڻ مان ٻري نتيجي پيدا ٿيڻ جو امڪان
هجي ته پوءِ سڄي کان ڪوڙ ڳالهائڻ بهتر ٿيندو.“ ڇاڪاڻ ته سڄي
جو ڌرم ڪيول شيدن تي ئي آڌار ٿيڻو رکي، الهه ڪري جيڪو
آپاءُ گهڻن کي لاپ بهچائي، ۽ دشت کي سيمڪ ڏياري، پوءِ اهو
ڪٽي ظاهري شيدن پر ڪوڙ جي روپ پر هجي، خراب ٿيڻو چڻي
سگهجي. جنهن مان گهڻن کي لاپ ٿيڻو ڏسي، تنهنکي نه سڄي ۽
نه اهڙائي چڻي سگهي ٿو. مهاراجت جي شالتي پرو پر لارڊ منيءَ،
شڪديو کي چيو آهي ته، ”سڄي ڳالهائڻ چڱو آهي، پر سڄي کان
نه اهڙي نموني جو ڳالهائڻ بهتر آهي، جنهن مان گهڻن کي لاپ
ڏسي، ڇاڪاڻ ته، جنهن مان سڀني يا گهڻن جيون کي فائدو ملي،

شاسترن ۾ سڄي کي مهاڏرم ڇو ويو آهي؟ وڌيڪ ڇا، ڪنهن
ڪنهن هنڌ نه الڪي پورو ڇو نه ڏوڇو ڏنو ويو آهي. مهاڀار
جي شائتي پرڏ ۾ هڪ هنڌ ڇو ويو آهي نه، ”هزار اشومڙ ٻڪر
۾ هڪ سڄي جي برابر ٿا ڪري سگهن.“ منو مهوراج ڇو آهي
نه؟ ”منش جا سڀ وهنوار واڙيءَ سان ٿين ٿا. هڪ ماڻهوءَ جي
ويجائن کي ٻئي ماڻهوءَ ٿا ٻيڙاڻ لاءِ شهد يعني واڙي ٿي ساڌن
يا اٻاءُ آهي. اهو شبد ئي سڀني وهنوارن جي پڙهر، ۽ واڙيءَ
جو بنياد آهي. الاهيءَ ڪري جو ماڻهو الاهيءَ شبد کي يا واڙيءَ
کي ڪوڙو ڪري ٿو يا ان ۾ لڳي ۽ جو اٿس ملائي ٿو، سو جنگ
سڄيءَ سناري ملڪيت جي چوري ڪري اٿس.“
الاهيءَ کان پوءِ منو مهوراج چوي ٿو نه،
”الاهيءَ شبد يا واڙيءَ کي سڄي جي چاڙهي ۾ چاڙهي ڪڍڻ هڪ
مهاڀرو ڏرم آهي. اڻڻڻ ۾ نه سڄي جي واڙيءَ ۽ اٿس ٿي خوب
ڪميٽر ٿا سان ويچار ڪيو ويو آهي. ٻڌ جي ميدان ۾ پاڻن جي
سڄا ٿي پيل پيش پتا مهه، ٻڌ شتر کي اڀرڻ ڏيندي ۽ سناري
ماڻهن ڏانهن اشارو ڪندي چيو نه، ”سنار جو هر هڪ وهنوار
سڄي سان هلائڻ، پرڏ ڏرم آهي.“ الاهيءَ کانسواءِ ٻڌ ۽ ڪرستائي
ڏرم ۾ نه اٿن ٻين جو وڏن ملي ٿو.

ڇا، توهين سمجهي سگهو ٿا نه الاهيءَ سڄي جي وڏ نه ڪن
جو مم ٿي سگهي ٿو؟ افسوس! ٻڌ ۽ اوچ منهن سان پورو هن
سنار جو وهنوار بلڪل ڳوڙهو آهي. سمجهو نه ڪو منهن خوليءَ
جي ڏپ کان ٻڌي توهان وٽ اچي پناه وٺي ٿو، ۽ انهن پنهن
خوابي منش هٿ ۾ ٿلوار کڻي الڪي ڳولندو اچي ٿو توهان کان
ان لڪل منش جو ڏس ٻڌي ۽ هاڻي توهين سڄي ڳالهائي ان لڪل
منش کي موقع جي چٽي کان ڇڏائيندا؟ ڏرمي شاسترن ۾ ٻڌوش
منش کي خون ٽپڻ کان بچائڻ، سڄي جهڙو ٿي پيهه سمجهو ويو آهي.

يا ڪرم لوڪ شاستر [ڪرم جي لباس

طرن کان آفتون اچي ڪڙڪاٽ ڪنديون. اسانجي مڙين مان
۽ پٿار جو ڪول اهوئي مطلب آهي ته ايتريءَ جي ڪول مڙ
رواجي امن سان سنسار جو ڪم لڳو هلي سگهي ۽ ايتريءَ جي
انهيءَ امن جي لهر ۾ ڪرم-اڪرم ۽ ڌرم-اڌرم جو به ويجهو
ڪرڻ ضروري آهي.

ڪميا ۽ انجي ورڌ مت

امن سان ڪڏ ڪميا ۽ شائتيءَ وغيره گڏن جو به شاسترن ۾
ورڌن اچي ٿو. پر سدائين شائتيءَ مان به ڪم لڳو هلي سگهي.
سدائين شائتيءَ تي پاڙي رهڻ مان به پنهنجو ڄاڻ ٻارن ٻچن جو
به بهر نه سمجهجي. شائتيءَ نسبت پر هلاڪ پگهت، راجا ٻليءَ کي
چيو آهي ته، ”هي راجن! سدائين ڪميا ڪرڻ به اڃا به آهي. انهيءَ
ڪري پنڊتن ڪيترن هنڌ ڪميا جي ورڌ لکڻ ۾ گهڻا به آهي.“
انهيءَ کان پوءِ پر هلاڪ اڌڻن وقتن جو ورڌن ڪيو آهي جي ڪميا،
ڪرڻ لاءِ ٻوڙا هجن. پر ياد رکڻ گهرجي ته ڪميا ڪرڻ جي وقت.
جي پر ڪم ڪرڻ نسبت پر هلاڪ هڪ بڙڪ به ٻاهر نه ڪڍي آهي.
اڌڙيءَ اوستا ۾ ڪميا جي وقتن جي پر ڪم ڪرڻ کان سواءِ ڪميا،
يا ڪميا جي ورڌ ڪم ڪندي رهڻ مان خراب نتيجي پيدا ٿين
جو امڪان آهي. انهيءَ مان ٻڌ سڏ ٿيو ته ڪميا جي رواجي لهر
تي سدائين هلندو رهڻ به واجب لڳو ڇڏي سگهجي، پر ان ۾ ڪرم-
اڪرم ۽ ڌرم، اڌرم جي سوکرم وڃان ٿا ٿي ٻڌ ڌيان ڏيڻ
ضروري آهي.

سچ ۽ انجي ورڌ مت

ڪميا کان پوءِ سچ جو وارو ايندو. سچ جي ساراهه گهڻو ڪري
پني ڌرم ۾ ٿيل آهي. ويدن ۾ به سچ نسبت امن به چيو ويو
آهي ته، ”سچ مان ئي پر ٿوي، آڪاس، وايو وغيره پنج مهاڀوت،
سنسار جو هر هڪ پدارت پيدا ٿيو آهي.“ سنسڪرت ۾ ”سچ“
اڌمت آهي ”اسٽر“ اڌمت جو سدائين اسٽر رهي. اسانجي

کي وڌيڪ هاڃي رسو جو امڪان هجي، نه پوءِ شاسترن جي آڳاٽا آهي نه پلي ان پالڪي کي ڪاٺي ٻاهر ڪڍيو وڃي. اهڙيءَ ريت پاڻيءَ، ميون يا گلن ۾ نه اٽڪ لھولن جا سٺا جيوڙا رهن ٿا، جيڪي اسين روز وامت يا لڪ جي دستي پيا کائون ۽ مارئون. مياڻدارت جي شاعري پرور اڃهن چوڪي ٿو نه، ”هن سمنار ۾ اهڙا سوکرم ۽ لنڊڙا جيو ۽ چنڊو آهن، جنجي هستي جيتوڻيڪ اکين يا پن اکين سان ٿئي اهو ڪري سگهجي، پر ٿرڪ ۽ الورمان سان اوس سڌ ڪري سگهجي ٿي. اهي جيوڙا ابترا ۽ اهڙا سوکرم آهن، هو اکين جي جهنيٺ سان ئي اٿن جا پراڻ ٺڪرايو وڃن. اهڙيءَ اوستا ۾ ڪيول مڪ سان اهنا، اهنا چوڻ اڃا به ٿيندو.“ اهيءَ کان سواءِ ساڳئي مياڻدارت جي آلتاسن پرور شڪار ڪرڻ جي پٺ موڪل ڏئي ويئي آهي. مياڻدارت جي ون پرور هڪ ڪٿا اٿس ۽ هو ويو آهي نه، ڪنهن ويل هڪ ٽيسوي پراهمڻ ڪروڙ ۾ اچي هڪ پتوڙي استريءَ کي سراپ ڏنو، پر ان پراهمڻ جو سراپ ان پتوڙي تي سندس پتوڙي سبب پڙي نه سگهيو. اهيءَ ئي ان پراهمڻ پنهنجي هار مڃي ان پتوڙي استريءَ کان ڌرمي اڀدش ٻڌڻ جي اڃا ڪٿي، جنهن تي ان استريءَ کيس ڌرمي اڀدش ٻڌڻ لاءِ هڪ قاصائيءَ وٽ وٺايو ڪيو. قاصائيءَ کي جهون هي هيا ڪندو ڏسي اهو پراهمڻ ٿرس ۾ پئجي ويٺو ڪرڻ لڳو نه ڄا، هيءَ قاصائيءَ کي مولڪي ڌرم جو اڀدش ڪندو؟ اٿس آهي ڄا، نه مون سان ڪا دغا يا ٺٺولي ڪئي ويئي آهي؟ ابتر ۾ ان قاصائيءَ پراهمڻ کي چيو ”ديوتا! توهن منهنجي هن ڪرم تي ڪو ٿرس نه کائو. ڀلا هن جيڪم ۾ ڪم ڪنهنڪي نه ٿو ماري؟“ ٺيڪ هر هنڌ اهو ٿيم ڪنهن نه ڪنهن روم ۾ اوس ڏسڻ ۾ ايندو. جيڪڏهن سڀ ماڻهو هسا ڪرڻ ڇڏي، ڪيول اهنا حوني. مٿس جهنڊا رهن، نه پوءِ هن سمنار جي ٺٽي کان ڪتر ڌرم جو نالو نه منجهي ويندو ۽ اهڙيءَ اوستا ۾ پرڃا ئي چنڊن طرفن

چوڙي نه ڪرڻ، (۴) من جي شدي ۽ (۵) الدريه لگره (يعني
 الدرين کي وسهر رکڻ). هاڻي اسين الهن لپتيءَ جي پنهنجن لپمن
 مان پهرئين لپم جي صفائي ٿا ڪريون. ”اهنسا پرم ڌرم آهي“
 اهو سدائين نه قبول هندو ڌرم، بلڪ ڪرستائي ۽ اسلام پڻ
 سويڪار ڪيو آهي. ٻڌ ۽ عيسائي ڌرم به اسانجي ڌرم وانگر
 اهنسا کي پهرين درجو ڏنو ويو آهي. پر ياد رکڻ گهرجي ته،
 قبول ڪنهن جي خون ڪرڻ، يا انکي سخت مارڻ کي ئي هنس
 نه چئبو، پر ڪنهن کي من يا واڻيءَ سان دلچالڻ نه هئڻ جي درجي
 به اچي ٿو وڃي. اها نه هر هڪ ڄاڻوڪي پوڄهه هوندي ته سنڀال
 به سڀني ڌرم هڪ مٿي اهنسا کي وڏو درجو ڏنو آهي.
 هاڻي سوال آهي ته، جيڪڏهن ڪو واپري، اسانکي مارڻ، اسانجي
 ڌن چورائڻ، مالا، پين، استري يا ڌيءَ تي زبردستي ڪرڻ، يا
 اسانجي گهر کي ساڙڻ جي مراد سان هٿيار کڻي اسان وٽ اچي
 ٿو، ۽ الوقت ساهتا ڏيڻ لاءِ اسانجي ويجهو ڪو به منش نه آهي،
 ته پوءِ اهڙي وقت به اسين ”اهنسا، اهنسا“ جو منتر چيونداهون،
 يا جيڪڏهن اهو واپري سڏين رهي نه سمجهي ته، کيس ٽپي ٺاهي
 ڇڏيون؟ منو مهراج جو اهڙي موقعي لاءِ چوڻ آهي ته،
 ”جيڪڏهن ڳرو، ٻڌو، ٻار يا ودوان برهمڻ نه کڻي دشت ٿئي،
 ته انکي به اوس سيمڪ ڏيڻ گهرجي.“ اسانجا شاستر چون ٿا ته،
 اهڙي موقعي تي سيمڪ ڏيندي جيڪڏهن اهو دشت مري نه
 ٿو وڃي ته الجواب سيمڪ ڏيندڙ کي نه لڳندو، بلڪ اهو دشت
 ماڻهو پنهنجي ڪمي جو ڦل پوکيل ئي ڇيو ويندو. آخر رکيا (پنهنجي
 بچاءَ) جو اهو اڌ ڪار، ڪنهن حد الدراج ڪلهه جي فوجداري
 قانون به سويڪار ڪيو ويو آهي ۽ اهڙن وقتن تي آخر رکيا
 جو اڌ ڪار اهنسا کان وڌيڪ وڌيڪ وڌو آهي. ڳرپ کي لاس ڪرڻ
 وڏو پاپ سمجهيو ويو آهي، پر جنهن وقت ڳرپ الدردهندڙ پالڪ
 اهو ٿي پوي، يا الجواب ٻاهر اڪوڙ ڏيئي پوي، جنهنڪري ماءُ

ڪنيسر ۽ ڳوڙهن وٽين جي پٺ ڇند ڇا ۽ اهڙا ڪيتي وٺي آهي.
 الهِيءَ مڀاڻاڻا سڀ ائين ڇڏو ويو آهي تہ، جيڪي هنر آهي،
 سو پئي هنڌ نہ ملندو، پر جيڪي هنر نہ آهي، سو پئي ڪنهن
 نہ هنڌ نہ ملي سگهندو.“ مطلب نہ سناري ۽ ڏاروڪو لازڪ سوالن
 جي اڳيان اچڻ تي اسانن وڏن ڪڙڙا ڪڙڙا رستو ورتا، الهِيءَ
 ڳالھ کي خلاصي ڪرڻ لاءِ ئي مڀاڻاڻا ٺاھ ڪيو ويو آهي.

اهڻسا ۽ انجي ورد مت.

هاڻي سوال آهي تہ شري ڪرشن ۽ ارڇن کي هڪ طرف رکي،
 اسان ۽ توهان کي اهڙي گهرو پاڻيءَ ۾ ٽپي هڻڻ چئي ڪڙي
 ضرورت آهي؟ جنهن صورت ۾ اسانن ڌرمي شاسترن صاب
 صاب آکا ڏيئي ڇڏي آهي تہ، سڄ ڳالهايو، هسا نہ ڪريو،
 چوريءَ کان پري رهو، ڪرن ۽ وڏن جو مان رکي، پنهنجن اڏرن
 کي وس ۾ رکي وغيره وغيره، تنهن صورت ۾ وري ڌرم اڏرن
 يا ڪرم-اڪرم جي جهڳڙي ۾ پوڻ مان ڪڙو فائدو ٿيندو؟ پر
 وري الهِيءَ سوال جي ورد هيءَ سوال نہ پڇي سگهجي ٿو، تہ
 جهڙا سڀي سنار جا جو مڃان ٿو، پالمن، لستاء ڌرمي مڃن
 کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ ڇا، اهي ڌرمي پُرس پنهنجي سڌاچار
 سبب پاڻ کي لڄ ۽ ڪمپڻ جي ڄار ۾ ڦاسائي ڇڏين، يا پنهنجي
 رکيا لاءِ ”جهڙن سان ٻڙا“ ٿي هلن؟ ڪٿي شاسترن جا مڃي
 ڏيکاريل ٿو هميشه لاءِ سويڪار نہ ڪنهن، پر ڪرم ڪندڙ يعني
 ڪرنا اڳيان، سناري وهنوار هلائيندي اهڙا ڪنهن موقعه اچن
 ٿا، جن ۾ مڃان ٻڙايل شاستري ٿو هڪ پئي جي ورد ٿيو پون؟
 ۽ پوءِ ماڻهو، ”مان ڪڙو نہ ٿو پالمان“ الهِيءَ سولتپاري ۾ اچي
 پوي. ارڇن تي پٺ اهڙو ٿي سڪت آيو هو، ۽ اڪثر ڪري
 سنار ۾ رهندڙ جيون اڳيان اهڙا ڌرمي جهڳڙا ڪنهن ٻڙا اچي پيش
 ٿين. اسن هن ڳالھ کي وڌيڪ چٽو ڪرڻ ضروري سمجهيون ٿا.
 جنو مڙاج رواجي پنجه ٿو لاهيا آهن. (۱) اهنسا، (۲) سچ، (۳)

الهيءَ تي ٿيندڙي راجڪمار هيمليت کي من ۾ ويچار پيدا ٿيو ته،
 مان پنهنجي پيءُ جي گهاٽڪ کي مٽيءَ ۾ ملائي پنهنجو پٽر ڌرم
 پالڻ ڪريان، يا پنهنجي ماما جي پٽيءَ، ۽ پنهنجي ديش جي راجا
 کي ڏيا ڪري ڇڏي ڏيان؟ الهيءَ ويچار ٿيڪ وڌي پنهنجو اهڙو
 اکر وروپ ڌاريو جو آخر ان راجڪمار الهيءَ پور پڄائيندي آپگهاٽ
 ڪري ڇڏيو. مها ڪوي شيڪسپيئر الهيءَ سوڪم ڌارمڪ سوال
 ۽ ڪهڻا جو اهڙيءَ نه اٿم ريت سان ورڻن ڪيو آهي جو پڙهندڙ
 هڪ وار ويچارن جي ڪنڀر سمند ۾ لڏن ٿيو وڃي. ساڳئي
 لمولي دور اکر ۾ ڪورپولينس لالي هڪ سورنر سردار رهندو
 هو. شهر واسين ان سردار کي ڪنهن ڏوه سبب ديش ليڪاليءَ
 جي سيڪف ڏني، الهيءَ تي هو سردار ڌرم جي پنهنجي ديش
 جي ورڻ شترن سان وڃي ملو، ۽ کين الجار ڏانهن نه مرلدي
 گهڙيءَ لاءِ مان توهالو ساٿ نه ڇڏيندس. ٿوريءَ مدت ڪالپوءِ
 سورنر ڪورپولينس پاڻ سان هڪ وڏو ڪٽڪ وٺي پنهنجي
 ديش تي چڙهائي ڪري آيو، ۽ پنهنجي شهر جي مکيه دروازي
 تي اچي پهتو. الهيءَ تي شهر جي استرڻن، ان سردار جي ماءُ ۽
 استريءَ کي اڳيان ڪري کيس مائر-يوميءَ جي ڌرم پالڻ ڪرڻ-
 جو پوئلڳ ٿيڻ ڏنو. هاڻي ڪورپولينس اڳيان اهو لازڪ سوال
 آيو ته مان پنهنجي مائر يوميءَ تي ڪاهه ڪري پاڻ کي ديش
 دروهي چوايان، يا پنهنجي ديش جي شترن کي ڏال وڃن ڀنگه
 ڪري پاڻ کي ڪرو ۽ بي ايمان سڏايان. ٿيڪ گهڻي سوچ ۽ ويچار
 ڪالپوءِ ڪورپولينس پاڻ کي وڃن ڀنگه ڪندڙ چواڻي نه ڏيس پڳتيءَ
 جي پوئلڳ ڌرم اڳيان سر جهڪايو. ڪرم ۽ اڪرم جي موه ۾ اهڙيءَ
 ريت ڦاسندڙن ماڻهن جا سنسار جي اتهاس مان اسان کي ڪيئن
 درشتانت ملندا. پر اسان کي پري وڃڻ جي ڪا ضرورت نه آهي،
 اسانجو مهاڀارت تي اهڙن درشتانتن سان پورو لڳو پيو آهي. ان
 ۾ ڪول اتهاسڪ ورڻن، بلڪ ڌرم، اڌت ۽ موڪيه شاستر جي

اڌ ڀاءُ ڀيرو.

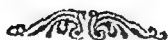
ڪرم جي پياس

ڪرم ڇا آهي؟ ڪرم ڇا آهي، اهيءَ سوال تي وڻجوار ڪندي
وڏا وڏا ڪوي (پندس) نه موهه هر ڦاسي ويا آهن.
ڪهڙا اڌ ڀاءُ ۽ ۴ شلوڪ ۱۶.

پڪو ڪم ڪرڻ جي آڻ ۾ اڃا به ڪو به ڪم ڪري ڇڏي ڇڏي
لٽي ڏهن ۾ ڦاسي تي سڙهيءَ جي وهڪري ۾ هليو وڃڻ
ڪا ڪم ۽ اڇو ۾ وجهندڙ ڳالهه نه آهي، انهن ڪاٺين ۽ ڪپڙن
پست جي پاليندڙن جي ڳالهه نرالي آهي، جي سنسار ڏک کان
ڪسي، سنسار وٺي وڃو جهنگل وسائن، يا جي همٿائيءَ سبب
هڪ هڪ ئي رکيو ويٺا سنسار جا سور سهن. پر سماج اندر رهي
جن آدرش منهن ڪي، پنهنجي پوتر ڌرم جي پوري پوراري
ڪري پنهنجي آدرش کي پهچڻو آهي، تن مٿان ڪنهن ٻي آدرش
جان ڌرمي سوکڙ موڙ ۾ اچن ٿا. جنهن وقت بدشتر پنهنجن مائٽن
جو شراڻ ڪري رهيو هو، تنهن وقت الڪي پڻ ساڻهي لهولي
هي موهه ارٿ ۾ موٽجڻ ڏيکاري ڏني هئي، جيئن ئي ٿاڻ لاءِ
مهاڻا ڏسڻ جو ”شالتي ڀرو“ ٿاڻي پوکڻ ڇڏيو ويو، ڪرم ڪرم
جي اهڙن ڪيترن بدشالتن کي ڳولي، (پوءِ اهي ڪٿي سڃاڻجن
يا ساڻي) ڪيترن ڪوٺن انهن ئي وڏا وڏا ڪاوڙ ۽ ٿاڻ ڇڏي
آهن. پوءِ جي پرست ڪويءَ شڪسٽ ۾ جو ”هملمت“ ٿاڻي
ٿاڻ ۾ اهڙي لهولي جي هڪ گهٽا جو چتر آهي. نه ٻيڙي
جي راجڪمار هملمت جي چاچي، ٽوپ جي وس ٿي پنهنجي
ٿاڻ جو نه سان ڪهاڻ ڪري اچي استريءَ سان وهانءُ ڪيو.

اها ڳالهه صاف ڪري ٻڌائڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي ته، ڪر
جي درستيءَ سان گيتا جي سڀني ليکڪن ۽ اڌيائن جو پاڻ ۾ ڪهڙو
ميل آهي. بلڪ ڊاڪٽر، پنهنجي گولٽ ۾ چيو آهي ته: ”اڌري
لموئي جي چنڊ چان يا صفائي ڪرڻ ڏکي آهي. الهيءَ لاءِ طاهر
گولٽ (گيتا رهس) جي ظاهر ڪرڻ جو مکيه مطلب اهو آهي ته
مؤمنن لموئي گيتا جي اڌ جي ڇڪاس ڪري، الهی وشن جو
چڱيءَ طرح ميل ڪري ڇڏجي. پر الهيءَ ڪم ڪرڻ کان اڳ
گيتا جي آرٽ ۾، ان هڪ ٻئي جي، وردن لپي ڌرم جي ٻار
۾ ٽڪرڻ سبب، اڄن ئي جو سنڪٽ آيو هو، تنهنجو اصلي
سروپ ڏيکارڻ ۽ ضروري آهي ته نه گيتا ۾ سمجهائيل مرم کان
پڙهندڙ پوريءَ طرح واقف نه ٿي سگهندا. هاڻي الهيءَ ڳالهه ڄاڻڻ
لاءِ ته، ڪرم ۽ اڪرم جا جهڳڙا ڪهڙا ڳوڙها ۽ سوکر ٿين ٿا، ۽
ڪڏهن پورا ”مؤمن ڪيا يا هونءَ“ الهی سوال کي حل نه ڪرڻ
سبب منش ڪڏهن گهٽائجي وڃي ٿو، انهيءَ ڳالهه جو، جنهنجو
اسانجي شاسترن ۾ نه ورڻن اچي ٿو، ويچار ڪيو ويندو.

کيتا ۾ ويدالو يا ڀڳتي وغيره لسٽ ڪٽڻ ۾ ورڻ ۾ ڪيو ويو آهي. پر ائين ٿيندڙن ڳالهن جو مطالبو، جو کيتا ۾ ڪيو ويو آهي، سو اهڙيءَ ريت هٽ ڪڍڻ جي، جنهن ۾ هڪ ٻئي جي ورتڻ ڌرم ۾ ڦاٿل ۽ ”مان ڇا ڪريان“ چوندڙ منهن، پنهنجن شاسترن جي ڌرم کي لڳي وڃي. هن سڄيءَ اهڙا مان سڏ ٿيو ته کيتا ۾، پر ورڻيءَ لسٽ تي مکيه ورڻ ڪيو ويو آهي ۽ ان وٽه کان سواءِ ٻاقي ٻين ڳالهن جو ورڻ لفظ ۾ ورڻيءَ جي سڏالو کي سڏ ڪرڻ لاءِ ئي ڪيو ويو آهي. پر هن ڳالهه جي مثالي ڪنهن به ٽيڪا ڪندڙ ڀلجي به نه ڪئي آهي ته پر ورڻي مارڻ ڪو کيتا هو سڄو ڌرم آهي، ۽ اهڙو ويدالو شاستر موجب ڪيئن سڏ ٿئي ٿو. جنهن ٽيڪا ڪندڙ کي ڏسو سو بنا منڊ ۽ ڀڄاڙيءَ تي نظر ڪئي، انهيءَ ڳالهه کي ئي سڏ ڪرڻ ۾ مشغول لڳو ويو آهي ته، کيتا منهنجي ماءُ جي ئي آهي. ائين وڌو وٺو، ڪيان ۽ ڀڳتيءَ ڪڍيل ڪرم کي جڳهه هڪ اکر واپس نه، سمجهيو. اهڙي ڳالهه هڪ ٽيڪا ڪندڙ جي نظر ۾ آئي هئي، جنهن لکيو هو ته، خود شري ڪرشن جي چرڻ کي نظر اڳيان رکي ڀڳوت کيتا جي اوت جي لباس ڪٽي ۽ ڪاشي جي مشهور ادويت تي ڀرم هنس. شري سوامي ڪرشنالند کيتا تي ”کيتا پراموش“ نالي هڪ مدڪرم ليک لکيو آهي، جنهن ۾ هو چوي ٿو ته، ”کيتا، ڀڳتيءَ ۽ ڪرڻ لاءِ لسٽ هڪ ڌرمي شاستر آهي، جو برهم وڌ يا پاڻ سڏ ڪيو ويو آهي.“ اهڙي ڳالهه جي منيءَ جي پنهنجي ڀرويس ڏانهن پنهنجي ”اپنشن جو نتو ڪيان“ نالي ڪرنت ۾ چيو آهي. انهيءَ کانسواءِ ٻور ٻين ۽ ديسي وڌو وٺو جو ڪيترائي انداز انهيءَ ڳالهه جي پنهنجي ڪري رهيو آهي. پر ائين مان ڪنهن به سڄي کيتا جي لباس ڪري،

۽ انهيءَ ٽيڪا ڪار جي نالي ۽ ان جي ٽيڪا لسٽ کي ثوت اسان کي ڪنهن به ڌاري موڪليا هئا، پر ڪير جي حالتن لاءِ سبب آهي سڀ ڪم ٿي ويا.

ٻڌ، ”لوڪي شاسترن جي آگيا موجب ئي هلڻ گهرجي“ ۽ ٻڌڙيءَ
 ۾ ڀڳوان چوي ٿو ته ”انهن سڀني ڪرمن کي اوس ڪرڻ گهرجي.“
 الهيءَ اڀديش ڪرڻ کالھوءَ ڀڳوان، ارڃن کان سوال پڇيو ته ”هي
 ارڃن! اڃان تنهنجو اڳيان ۽ موه لاس ٿيو آهي يا نه؟“، الهيءَ
 ٿي ارڃن جواب ڏنو ته ”هي اچت! مولڪي پنهنجي ڪرڻوءَ
 يعني فرض لسبت جو موه پيدا ٿيو هو، سو توهانجي اڀديش
 سبب لاس ٿي ويو، هيئنڪر مان توهان جي آگيا موجب هر طرح
 جي ڪرم ڪرڻ لاءِ تيار آهيان“ ارڃن جو اهو جواب ڪيول رات
 جو ڏال جواب ٿي نه هو، پر سچ پچ ارڃن الهيءَ لڙائيءَ ۾ پيشمر
 ڪرڻ ۽ جندوت (سند جي راجا ۽ پنهنجي پيٽري) کي ماريو.
 الهيءَ ٿي، ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته ڀڳوان، ارڃن کي لورڻي
 مارڻ، يعني سنڀاس ڌرم جو ٿي اڀديش ڪيو، پر لڙائيءَ جي شروع
 ٿي وڃڻ سبب، الڪي پوري ڪرڻ ۽ اڀر فتحيائي حاصل ڪرڻ
 لاءِ وڃ وڃ ۾ کيس ڪرم بون جو اڀديش ڏنو ويو، پر اهڙن
 ڪمزور دليلن تي گيتا جي اوت جي پڙهڻ لڙي ٻڌي سگهجي.
 نبي (ڪروڪيتر جي ميدان ۾) نه الهيءَ ڳالهه جي سڌ ڪرڻ جي
 سرورث هئي ته ڪيڏين تڪليفن پيش اچڻ ٿي نه مرلدي گهڙيءَ
 امن پنهنجو ڪرڻوءَ ڪندو رهڻ گهرجي. ڪن ماڻهن جي مڃڻ
 لاءِ دليل لسبت، شري ڪرشن ڪڏهن به اهڙي ئي سري ڳالهه
 ڪئي، جيڪڏهن ڪو اهڙو دليل ڏنو به ويو هجي ها، ته ارڃن
 ڏوڏوان، بنا سوال پڇڻ جي نه رهي سگهي ها. هنجي من ۾
 رڻي مکيه سوال پيدا ٿيو هو ته، ڇا، ڪتب جي ستيا لاس
 دي اکين سان ڏسي به لڙائي ڪريان؟ جيڪڏهن لڙائي ڪهي،
 پوءِ؟ ڌري جڏهن ان لڙائيءَ مان ڀاپ به نه لڳي. اهڙي زبردست
 ل جي جواب کي جڏهن ته ”تون لشڪار ٿي پڌ ڪر“ يا
 ڪرم ڪر“ اڃا به لڙو ڇڏي سگهجي. امن ڪرڻ ٿيندو، ڇڻڪ
 جي مالڪ کي مهمان سمجهڻ، اسانجو اهو به چوڻ نه آهي ته

ڪه گيتا جي انهيءَ منڍي ۾ ٻيڙيءَ تي ڏيان ڏيڻ ڪروري لهندو.
 ياد رکڻ ڏوھڙي ۾ ڀڳتيءَ سان مڙهي ڪمڻ ملندي، ٽرھم ٿيان
 يا ٻوڪه اڀياس سان مڙهه ڪيئن ملي سگهندو ۽ غمزدگي، ٿوريئي
 ٻارڙي يا ڪورن جو ٿياڙو ڪري سٺائين وٺي جو ان وقتا موٽيڙاڙو
 پيش ليل نه هو. شري ڪرشن جن جو ارادو نه ٿو نه، اڃان
 سمناسي ٿي، سڙاڳي ٻڌجي ٻهندو وٺي، يا لنگوٽ لڳائي وٺن ٻڌا
 ٻن ڪاليندڙ هماليه ۾ ٻوڪه اڀياس ڪندو پراڻ ٿياڳي. ٻڳوان ڇو
 اهڙو مطلب نه ٿو نه، اڃان ڏٺس ۽ ٻاڻ ٿيو ڪري، سني ۽
 ٿال ٿڪ ۾ ڪٿي، ان لڙائيءَ جي منڍان ۾ ٻين ڪنهن اڳيان، وري
 ورهڻا ۽ ڄاڻاڻ ڪري ڏيکارڻي. الوقت نه سندس ٻواس ۾
 ڏيئين پورا ٿي ڇڪا هون ۽ ڪمڻ هڪ ٻئي ٺولي ڇولي
 ڪمڻي ڪرڻن اڳيان، ڇا ٻڌي ڏيکارڻو هو، انهيءَ ڪالواء گيتا
 جي اڀياس ڏيندي ٻڳوان، ”اڀياس“ طور ڪمڻن هنڌ اهڙي
 شبد ڪم آندا آهن نه ”اڀياس ڪري هي اڃان! لڙائي ڪر،“
 انهيءَ ڪري هي ڪنهيءَ جا پٽا اڃان! ٿون لڙائيءَ جو ٻڪرو
 ٻه ڪري اٿس ”اڀياس ڪري ٿون هو، ڇڏي پھنجو ڪرڻو
 ٻال“، ”اڀياس ڪري ٿون ڪوڙي ڪر“، ”اڀياس ڪري ٺولي
 ياد ڪري لڙائي ڪر“، ”ڪرڻ وارو مان آهيان، ٿون ڪرڻ
 لهند ڪارڻ آهيان“، ”ٻين لاءِ لڙائي ڪري دشمن ٿي غالب

۽ جو هي شرط موجب ٻالڏون ڪي ٻارهن ورهه ڪلبي طور
 ڇڻڪل ۾ ۽ هڪ ورهه لڪي رهڻو هو. انهيءَ ڪري ٻارهن
 ورهين گذرڻ بعد ٽيرهن سال لاءِ پنهني ٻالڏو راجا دروڀد وٺي،
 روپ بدلائي اوڪر ٿي رهيا. ان وقتا اڃان ڪي استريءَ جو
 روپ ڌاري راجا دروڀد جي آڙا ٿاڻي ڏيئي ڪي ڇاڻ سڳارڻو ٻو
 هو. ۽ ان حالت ۾ اڃان پھنجو ٺالو بدلائي پائڻي ”زورھڻا“ ٺالو
 رکايو هو. لوڪال، مڃون شد اٿئيءَ ڳالھ ڏاڻين ٿي اشارو ڪري
 ڪه آندو آھ...

مان "لڙائي نه ڪندس" ائين چوڻ جو اڃن جو سر مور
 ويهي رهيو. يعني آخر ويجهو ماڻيءَ ۽ برادرِيءَ جو موه، ڏور
 اڃن جوڻ لڳو ته "پيءُ جهڙن پوڄه ڪرڻ، مٿن مائٽن ۽ ٻين
 دوستن کي ماري راج ڪمانڊ کان ٽڪر پئي پست ڀرڻ بهتر آهي
 ڇڏين، پر الهن کي ماري، الهن جي دٻ سان دلگيل ۽ شاهن
 سان چاليل سڳو ماڻڻ لاءِ منهنجو من صاف جواب ڏيئي اينو آهي.
 ڇا ڪٿريه ڌرم آهيءَ کي چئبو آهي؟ ڀاءُ ماريو، ڪرو ماريو ۽ پوڄه
 پتا جي پاڙ پٽ ۾ نه پئتي نه پٽو! پنهنجي ڪل کي ناس ڪرڻ
 ۾ پئتي قدم نه هڻايو! ڇا ڪٿريه ڌرم جو اهو روپ آهي؟ باه
 لڳي اهڙي ڪٿريه ڌرم کي، شل بجلي ڪري اهڙي ڪٿريه لپتيءَ
 تي، جيڪڏهن منهنجن شترن کي الهيءَ ڌرم جي پوڄه نه آهي،
 نه ڇا، الهيءَ ڪري مان نه الهيءَ اڳيان جي ڪوهه ۾ ڪران؟ ڇا،
 جيڪڏهن هو اڳيان جي اولده ۾ ڪرڻ نه الهيءَ لاءِ مولڪي نه
 منهنجي آتما جو لاپ ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي. مولڪي نه ڪٿريه ڌرم
 اڻ پورو ۽ واهياف ڏسڻ اچي ٿو. ڪٿي اهو ڪٿريه ڌرم شاسترن
 موجب هجي پر مولڪي الهی ڪا ڪهڙج نه آهي. "اهڙيءَ دٻ
 بچارن جي زبردست وهڪري ۾ ٻوڏ سبب اڃن جو من
 بهرائجي ويو، ۽ آخري دٻس ٿي شري ڪرشن جي شام ويو.
 وقت پڳوان کيس اڀڻش ڏيئي سندس چنڊل ڇت کي شانءِ
 ڏري ڪيو. جهنڊو لٽيو اهو لڪتو جو، جو اڃن ڪنهن وقت
 به ڌرم موجب ڪرڻ ۽ مٿن مائٽن سان وڙهڻ ۾ پئي ٻڏيو ۽
 سو يڪدم پنهنجي جوش وچان لڙائي ڪرڻ لاءِ
 ٿي ويو، جيڪڏهن اسان کي گيتا جو مرم يا ڪجهه ڄاڻو آهي

اجائي اسڄائي، مطلب ڪڍڻ ۾ اهڙي چڪتاڻ ڪئي ٿي، وڃي نه
ڪو اهرج نه آهي، جو ڌرمي ڪرڻ جي ارب ڪڍڻ ۾ نه چڪتاڻ
ڪئي وئي هجي. پر جهڪڻن انهن پٺڻن جي اختيار ڪيل، لک
دليءَ کي ڇڏي، مٿن ميمالڪن جي پٺڻن امن کان گهٽا جي
ارب سمجهڻ ۾ مدد وٺي، نه پوءِ معلوم ٿيندو ته، جنهن وٺل
گرو ڪمڻ جي ميدان ۾ ڪورون ۽ پالڊون جون فوجون لڙائي
ڪرڻ لاءِ بلڪل تيار ٿي ويون الوقتن اڃن پاهيءَ جي موڙ ۾
قاسم سبب اهر ڪمان جون وڏيون ۽ ڊگهيون ڳالهون ڪرڻ لڳو،
۽ اڳي منو ٿي سندس وٺڻ لاءِ تيار ٿي ويو. الوقت ڪمڻ واهي
دستي ٿي هلڻ لاءِ، شري ڪرڻ، گهٽا جو اهدايش ڏنو، جنهن
وقت اڃن ڏٺو ته لوح ۽ بي ايمان دويون طرفان مددجا منت
مالت جهڙوڪ ڪرو، ماما، ڪاڪا ۽ ٻيا مولاڻ لڙڻ لاءِ تيار ٿيا
آهن ٿين وقت ڪمڻ واپار آهڙو ڇا، هڪ ٽي هڪٻئيور جي راج
لاءِ مان پنهنجن پوجي ماڻهن ۽ ڪرڻ کي مارياڻ؟ ڇا، آهيءَ ٽي
مطلب پوري ڪرڻ لاءِ ئي مان پنهنجي ڪنٺب جي پاڙ پٽڻ لاءِ
سندرو ٻڌي اينو آهيان؟ مطلب نه آهيءَ مهاڀاب جي ڏپ کان
اڃن جو من ڏٺو ۽ سمجھ ٿي پيو. هڪ طرف ڪمڻ ڪٽر نه ڏرم
ڇڻي رهيو هو ته ”لڙائي ڪر“ ته وري ٻئي طرف مائر ڏرم، پٽ ڏرم
۽ گرو ڏرم ڪمڻ ان ڏرم کان پٺڻي گهڻي رهيو هو. لڙائيءَ ڪرڻ
ٿي ڪمڻ پنهنجن ماڻهن جي رست مان هڪ رڳا ٿي پيا، ته وري
ٻئي طرف لڙائيءَ نه ڪرڻ سبب ڪمڻ ڪٽر نه ڏرم کان هڪ ڪرڻو
ٿي پيو. هڪ طرف ڪوهه نه پٽي طرف اولهي ڪاهي نظر ٿي آئي.
الوقت اڃن جي اهڙي حالت اچي ٿي جهڙي ڪهڻ ٻي وسيلي
ماڻهو جي ٻن ٽانڊن جي وچ ۾ اچڻ سبب ٿئي. جيتوڻيڪ اڃن
ڪو رواجي جوڌو نه هو، پر الوقت جي ڏرم جي ڏکائيءَ سبب
سندس منهن جو پٺو ٿي لهي ويو بدن جا وار ڳاڙهي ويس،
ڏنل جهڙي شڪتي نه ڪالوس موڪلائي وئي ۽ جنهنڪري.

کي سندس گهر ۾ اڏت واد چيو آهي. باقي ستنو ٻن لڙو آهي.
وڏو دليلن کي لاهي، ۽ پنهنجي طرف جي دليلن کي لوڪ رستي
سڃي سنڌ ڪري ڏيکارڻ کي، آهي ڇو جو وڃي.

گيتا جو سڄو مرم ظاهر ٿيڻ

هاڻي سوال آهي ته ڇا، جن جن ٻن جي آڇارين ۽ ٻنڊن
گيتا وغيره تي پاشي لکيا، سي الهن ستن ٻن
کان اڻ ڄاڻ هئا؟ جيڪڏهن نه، ته پوءِ الهن جو ڪڍيل اڏت
ان پورو ڪيئن چئي سگهيو؟ آهيءَ سوال جي جواب ۾ ايتروئي
چئي سگهجي ٿو ته، جنهن جي نظر هڪ ڀيرو تنگ يا ڪن مقرر
ڪيل ويچارن اندر محصور ٿي ويندي آهي، سو وڏي پنهنجي
لفظ (مقرر) ڪيل حد کان اڪري آزاد ٿيڻ پسند نه
ڪندو آهي؛ ۽ اهڙيءَ ليچ حالت ۾ هو انهن ئي سنڌ ڪرڻ گهرندو
آهي ته سڀ جهولا ڌرمي گرنت سندس سڌائن جي پٺڀرائي
ڪن ٿا. اهڙيءَ ريت جڏهن هو ڪيول پنهنجي مٿ کي ئي سڄو
سمجهڻ لڳي ٿو، بلڪه ڌرمي گرنتن کي به پنهنجي مٿ ٻڌيان
گهڻو جو پتن ڪري ٿو تڏهن مٿين ٻن ٻن لڙو جي کيس ڪا
پرواهه نه ٿي رهي. پر ياد رکڻ گهرجي ته اها حالت ڪيول اسانجي
هندو ڌرم جي ئي نه آهي. ڪرستائي ڌرم جي مکيه گرنت
يعني بائيبل ۽ مسلمانن جي قرآن مان به سندن ڌرم جي جدا جدا
متن وارن جدا جدا اڏت ڪڍيا آهن. عيساين جو جهوي بائيبل
نسبت لکتل اڏت، يهودين جي ڪڍيل اڏت کان ٿوري ٿوري
جو آهي. مطلب ته جيڪڏهن هڪ ڀيرو به ڪنهن گرنت جو اڏت
پنهنجي مٿ موافق سمجهڻ ۾ ايندو آهي ته پوءِ ان گرنت جي
معني بلڪل تنگ ٿي پوندي آهي. اڄ ڪلهه جا وڏا وڏا قاعدي
دان وڪيل ۽ جج، يهودائين تي پرماتڪ ٿالوي گرنتن ۽ فيصلن
جي اڏت ڪرڻ ۾ بنا ڇڪتاڻ ڪندا آهن، تنهنجو اندر وڏي ڳجهه
به اهڙو ئي آهي. جيڪڏهن دواجي عالم ٻاهرين ۾ به اهڙيءَ ريت

جو سڌو ۽ سولو مطلب سمجهڻ گهرجي ۽ ۽ جهڙڪڏهن مند کان
 ٻڌائيءَ لاءِ وڃڻ لاءِ کڻي ٻيو دستور هجي، ته نه الڪي ڏيکيو
 دستوري سمجهڻ گهرجي. اهڙيءَ ريت، گهٽ جي مند ۽ ٻڌائيءَ
 جي پاس بعد ڏسڻ گهرجي ته ان گهٽ ۾ ڪهڙيءَ ڳالهه جو
 ٿيڻو بيان ڪيو ويو آهي. انهيءَ نئين لهر کي سنسڪرت ۾ ”اڀاس“
 چيو لڳو آهي؛ ڇاڪاڻ ته گهٽڪاو کي ڄاڻ ڳالهه سڏ ڪرڻي ٻولي
 آهي تنهنڪري، ٻيا ٻيا ٻه مان ۽ ٽاهيون ڏيئي وري وري بيان
 ڪندو آهي ۽ انهن ڪندي هو اهڙي شيد ذري ذري ڪم
 ۾ آڻيندو آهي ته، ”انهيءَ ڪري فلاڻي ڳالهه سڏ ٿي“ ۽ ”انهيءَ
 ڪري فلاڻو ڪم ڪرڻ واجب آهي“ وغيره. گهٽ جي ٻي
 سمجهڻ لاءِ چوڻون لهر آهي ”وشمڻا“ (خاصيت)، يا ”لهي ڳالهه“
 ۽ ٻينون لهر آهي ”نل“ يا نتيجو. ڪو به گهٽڪار، جنهن ويل
 ڪجهه لکڻ شروع ڪندو آهي، ان ويل ڪنهن نه ڪنهن نئين
 ڳالهه کي ظاهر ڪرڻ جي ئي سندس مراد هوندي آهي. اها ڳالهه
 ٿيڻو ڪري انهيءَ سمي ۾ نظر ايندي هئي؛ جنهن سمي ۾ ڄاڻاڻ
 جو رواج اڃان ٻيل نه هو. انهيءَ ڪري ڪنهن گهٽ جي مطلب
 مٿو ڪرڻ کان اڳ ڏسڻ گهرجي ته اهر ٻين گهٽن کان ڪهڙي
 وشمڻا (خاصيت) رکي، يعني آهي، يا ان ۾ ڪهڙيءَ نئين ڳالهه
 جو ورڻ ڪيو ويو آهي. انهيءَ کان سواءِ، ان گهٽ يا لهر مان
 پيدا ٿيندڙ نتيجي يا نل تي ٻڌڻ ڏيان ڏيڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته
 ڪنهن نئين نتيجي ڏيکارڻ لاءِ ئي اهو گهٽ يا لهر لکيو ويندو آهي ۽
 جنهن ڪري ان نتيجي تي ڏيان ڏيڻ سان ئي گهٽڪار جي من
 جي مراد سمجهي سگهجي. اهڙيءَ ريت گهٽ جي نتيجي ڪڍڻ
 لاءِ ڇهون لهر ”آرمه راد“ ۽ ستون لهر ”آپتي“ آهي. ڪڏهن
 ڪڏهن گهٽڪاو موقعي موافق ٻين ٻين ڳالهين جا ٻه مان ڏيئي
 پنهنجيءَ ڳالهه کي صاف ۽ ثابت ڪندو آهي. يا پنهنجي ورڻ ڏي
 جون ڇڪون ڏيکاري پنهنجو طوف مضبوط ڪندو آهي، انهيءَ

کي ششڪرت ۾ ارتڪ وٺڻ چيو آهي. هاڻي ستون ٿيڻ لڳو آهي.
وڏن دليلن کي ٺاهي، پنهنجي طرف جي دليلن کي لڳائي رستي
سڃي ننڍن کي ڏيکارڻ کي، آهي چيو ٿو وڃي.

گيتا جو سڃو مرم ظاهر ٿيڻ

هاڻي سوال آهي ته ڇا، جن جن ڀنڀن جي آچارن ۽ ڀنڀن
گيتا وغيره تي پاشم لکيا، سي الهن ستن ٿيڻ
کان اڳ ڄاڻ هئا؟ جيڪڏهن نه، ته پوءِ الهن جو ڪيڏيڻ ارتڪ
اڳ پورو ڪيئن ٿي سگهيو؟ اهيءَ سوال جي جواب ۾ ايتروئي
چئي سگهجي ٿو ته، جنهن جي نظر هڪ ڀيرو ٽنگ ٿي ڪن مقرر
ڪيل ويچارن اندر محدود ٿي ويندي آهي، سو وري پنهنجي
نهنج (مقرر) ڪيل حد کان اڪري آزاد ٿيڻ پسند نه
ڪندو آهي؛ ۽ اهڙيءَ ئيچ حالت ۾ هوائين ٿي ننڍن ڪرڻ گهرندو
آهي ته سڀ جهولا ڌرمي گولت سندس سدائين جي پٺڀرائي
ڪن ٿا. اهڙيءَ ريت جڏهن هو ڪيول پنهنجي من کي ٿي سڃو
سمجهڻ لڳي ٿو، بلڪ ڌرمي ڪرڻن کي به پنهنجي من پٺيان
گهٽڻ جو پش ڪري ٿو تڏهن مٿين ٿيڻ لٿاڙ جي کيس ڪا
پرواهه نه ٿي رهي. پر ياد رکڻ گهرجي ته اها حالت ڪيول اسانجي
هندو ڌرم جي ٿي نه آهي. ڪرستالي ڌرم جي مکي گولت
يعني بائبل ۽ مسلمانن جي قرآن مان به، سندن ڌرم جي جدا جدا
مٿن وارن جدا جدا ارتڪ ڪڍيا آهن. عيسائين جو جهوي بائبل
اسبب اڪتل ارتڪ، يهودين جي ڪڍيل ارتڪ کان لڙائي لولي
جو آهي. مطلب ته جيڪڏهن هڪ ڀيرو به، ڪنهن گولت جو ارتڪ
پنهنجي من موافق سمجهڻ ۾ ايندو آهي ته پوءِ ان گولت جي
معني بلڪل ٽنگ ٿي پوندي آهي. اڄ ڪلهه جا وڏا وڏا قاعدي
دان وڪيل ۽ جج، پهرين ئي پرمان ڪڍي ٿا ٿيڻ ۽ فيصلن
جي ارتڪ ڪرڻ ۾ ڇا ڪا ڳالهه ڪندا آهن، تنهنجو اندر وڌي ڳجهه
به اهڙو ئي آهي. جيڪڏهن ذرا جي علم ڳالهين ۾ به اهڙيءَ ريت

جو سڌو ۽ سولو مطلب سمجهڻ گهرجي ۽ ۽ جو ڪڏهن مند کان
 بچائي ۽ لاءِ وڃڻ لاءِ ڪٿي اهو سڌو نه هجي ۽ نه الڪي ڏيکيو
 دستوئي سمجهڻ گهرجي. اهڙيءَ ريت ڪرڻ جي مند ۽ بچائي
 جي پاس بعد ڏسڻ گهرجي ته ان ڪرڻ ۾ ڪهڙيءَ ڳالهه جو
 ڪهڙو بيان ڪيو ويو آهي. اهي ۽ ٽئين نمبر کي سنسڪرت ۾ ”اهاڻس“
 چيو لڳو آهي ۽ ڇاڪاڻ ته ڪرڻڪار کي ڇا ڳالهه سڏ ڪرڻي هوندي
 آهي تنهنڪري، اها اها ٻه مان ۽ ٽالپون ڏيئي وري وري بيان
 ڪندو آهي ۽ ان ڪندي هو اهم ٿئي. ٻيڏ ڏري ڏري ڪم
 ۾ آڻيندو آهي ته ”اهي ڪري ڦاٽي ڳالهه سڏ ٿي“ ۽ ”اهي ڪري
 ڦاٽو ڪم ڪرڻ واجب آهي“ وغيره. ڪرڻ جي ٻي
 سمجهڻ لاءِ چوڻون ٿينديون آهن ”وڻڻا“ (خاصهه)، يا ”اهي ڳالهه“
 ۽ ٻيون ٿينديون آهن ”ٺل“ يا ”ٺڳو“. ڪو به ڪرڻڪار، جنهن وٽ
 ڪجهه لکڻ شروع ڪندو آهي، ان وٽ ڪنهن نه ڪنهن ٽئين
 ڳالهه کي ظاهر ڪرڻ جي ٿي سندس مراد هوندي آهي. اها ڳالهه
 ڪيڏو ڪري اهي سمجهي ۾ نظر ايندي هئي، جنهن سمجهي ۾ ڇاڻاڻ
 جو دواڻ اڃان پڻ نه هو. اهي ڪري ڪنهن ڪرڻ جي مطلب
 مٿس ڪرڻ کان اڳ ڏسڻ گهرجي ته اهو ٻين ڪرڻن کان ڪهڙي
 وڻڻا (خاصهه) رکي. وڻڻي آهي، يا ان ۾ ڪهڙيءَ ٽئين ڳالهه
 جو وڻڻ ڪيو ويو آهي. اهي ڪان سوانه، ان ڪرڻ يا لکڻ مان
 پيدا ٿيندڙ نتيجي يا ٺل تي ٻي ڏان ڏيڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته
 ڪنهن ٽئين نتيجي ڏيکارڻ لاءِ ئي اهو ڪرڻ يا لکڻ لکيو ويندو آهي
 جنهن ڪري ان نتيجي تي ڏان ڏيڻ سان ئي ڪرڻڪار جي من
 جي مراد سمجهي سگهجي. اهڙيءَ ريت ڪرڻ جي نتيجي ڪرڻ
 لاءِ چوڻون ٿينديون آهن ”اهڻس“ ۽ ستون نمبر ”اهڻس“ آهي. ڪڏهن
 ڪڏهن ڪرڻڪار موقعي موافق ٻين ٻين ڳالهين جا ٻه مان ڏيئي
 پنهنجي ڳالهه کي صاف ۽ ثابت ڪندو آهي. يا پنهنجي وڻڻ ڏي
 جون چڪرون ڏيکاري پنهنجو طرف مضبوط ڪندو آهي، اهي ۽

ورن شلوڪن جي ارتن کي اچي ڏاهي، عام ماڻهن کي، پنهنجي
طرف ڇڪڻ لاءِ انهن ڏيکارڻ گهرندا آهن ته اهي شلوڪ سندن من
جي پنهنجيائي ڪن ٿا. پڙهندڙن کي هاڻي جلد ئي اها ڳالهه ڏيان
۾ اچي ويندي ته پڪير پات جي درشتيءَ سان، ڪنهن گرت
جي هڪ طرفي يا لنگڙي معنيٰ ڪڍڻ، ۽ ان ڪنهن پست جي
پڪير پات ڪئي، ڪنهن گرت جي معنيٰ ڪڍڻ، اهي
ٻئي جدا جدا چارا آهن.

گيتا جي سڄي ارت جي ٽپاس جا فير

هاڻي سوال آهي ته، جيڪڏهن مٿين پٽن جي اٽڪائڻ يا
پاڻين مان گيتا جي سڄي ارت کان لٽو واقف ٿي سگهجي ته پوءِ
ٻيو ڪهڙو آباءُ آهي جنهن مان اسان کي گيتا جي سڄي مرم جي
خبر پوي. الهیءَ سوال نسبت، جيڪڏهن اسين سيمانڪن جي
ٻڌايل لهن سان، گيتا جي ٽپاس ڪنداسين، ته پوءِ گيتا جي سڄي
مرم کان واقف ٿي سگهيو. انهن سيمانڪن جو چوڻ آهي ته ڪنهن
۾ گرت يا ليڪ جي سڄي ارت سمجهڻ لاءِ، سٺ ليم مقرر ٿيل
آهن. پهرين گرت جي منڍ جي ڇاڇ ۽ ٻيون الڳي پڇاڙيءَ جي
ڇاڇ. هر هڪ ليڪ، اڳيئي پنهنجي من ۾ ڪو خاص مطلب رکي،
التي گرت لکڻ شروع ڪندو آهي، ۽ ان مطلب جي پوري
ٿيڻ تي هو اهو گرت پورو ڪندو آهي. الهیءَ ڪري، جو مطلب
منڍ ۾ ظاهر هوندو آهي، سو پڇاڙيءَ ۾ پٺ ڏسڻ ۾ ايندو آهي؛
تنهن لاءِ، ڪنهن به گرت جي مطلب سمجهڻ يا ڇاڇڻ لاءِ، ان
گرت جي منڍ ۽ پڇاڙيءَ تي نظر رکڻ ضروري آهي. جاميٽريءَ
۾ سڌيءَ ليڪ جي اها سمجهاڻي ڏني وئي آهي ته، جا ليڪ
هڪ مقرر ڪيل پٿر کان، پيءُ پٿر لاءِ سڌي وڃي، ۽ ڪنهن
طرف ڏلڳي نه ٿئي ان کي سڌي ليڪ ڪري چئبو. گرت جي
مطلب ڪڍڻ لاءِ به الهیءَ مثال کي ڪم آڻڻ گهرجي. جو ارت،
گرت جي منڍ ۽ پڇاڙيءَ ۾ جهلڪندو هجي، سوئي ان گرت

ڪنڪي زهر، ڪنڪي لڪشي، ڪن ڪي هالي، ڪنڪي مٽي
ڪنڪي پاريجامه جو ورڪم، اهڙيءَ ريت جدا جدا شيون مليون
پر الهيءَ هولدي نه، سمنڊ جي اصل روپ جو پتو نٿو پوي
ساڳيءَ ريت، گيتا جي سمنڊ کي پڪهه پاتڪ جي نظر سان وٺڻ بند
ٿيڪا ڪارڻ ڪي نه گيتا جي نئو ڪمالي سمنڊ جو پورو پتو نٿو پئجي
سگهي. جنهن ويل شري ڪرشن، پنهنجي مامي راجا ڪنس کي
مارڻ لاءِ لڙائيءَ جي ميدان ۾ آيو، تنهن ويل هو حاضر بن ڪي، سندن
جدا جدا پاءُ هٿ سبب، جدا جدا روپ ۾ ڏسڻ ۾ آيو. هن
نه ڀنڊارن کي وجر (دڪ خوفناڪ هٿيار) مثل، استرين کي ڪامڊو
مثل، ۽ پنهنجي ماءُ پيءُ کي پٽ مثل. اهڙيءَ ريت گيتا جي
حڪ روپ هولدي نه اها گيتا جدا جدا صفت وارن کي، سندن
خالڪ ڀاو موجب، جدا جدا روپ ۾ ڏسڻ ۾ آئي. ڪنهن نه
صفت کي وٺو، ڏسڻ ۾ ايندو نه، الڪي رواجي طور ڀرمالڪ ڪرڻن
جي ضرور ڀوڻواري ڪرڻي پوي ٿي؛ يعني الهيءَ صفت کي، انهن
ڀرمالڪ ڪرڻن جي آڳاٽا موافق ٿي هئڻو پوي ٿو، جن ڪرڻن جو
عام ماڻهن جي دلين تي ڪنهن نه ريت ڀرمالڪ وٺيل آهي. اهوئي
سبب آهي جو اسانجي ويدڪ ڌرم جي ڪيترين شاخائن هولدي
نه، ڪن خاص ڳالهين کانسواءِ (جهڙن نه جيئو، جهگهه ۽ ايشور جو
لاڳاپو) باقي سڀ ڳالهيون هر هڪ شاخ يعني پٽ ۾ هڪ ڇڙيون
مٽيون وڃن ٿيون؛ ۽ الهيءَ ڪري اسانجن ڌرمي ڪرڻن تي
هي جدا جدا پٽن جون ٽيڪائون لڳل آهن، تن ۾ اوي ئي
صديءَ کان به وڌيڪ شلوڪن جو ارت هڪ ڇڙوئي ڪيو وڃي
آهي. جيڪڏهن انهن باقي رهيل، يعني اٽڪل ڏهه ئي صدي
شلوڪن جو سڌو سادو ارت ڪيو وڃي، ته اهو شايد سڀني پٽن
جي فائدي ۾ نه وڃي. بس الهيءَ سبب ڪري ئي، جدا جدا
پٽن جا آچار به انهن باقي بچيل شلوڪن مان، پنهنجي
مطلب وارن شلوڪن کي مڪمل سمجهي؛

لور تي مارڻ جي بونءَ آئي آهي. الهن جدا جدا راتن ۽ جدا جدا سمجهاڻن کي ڏسي، ڪو منڊ جي سگهي ٿو نه ڄا هڪ ڪيتا مان ايترا مطلب ڪري سگهن ٿا؟ الهيءَ جو سبب ڇا؟ الهيءَ ۾ نه ڪو شڪ ڪونهي نه مٿي ورهين ڪيل پٽن جا آچار ۽ بندب وڌا وڌان ۽ سڀيل ٻڌ هون الهن مان شري سوامي شڪر آچار به نسبت جيڪڏهن ائين چيو وڃي ته هن جهڙو اڄ لاءِ سڄيءَ دنيا ۾ ڪو مها تلو ڪيالي پيدا نه ٿيو آهي، نه ڪو وڌاءُ نه ٿيندو. تڏهن سوال آهي ته الهن وڌائين ۾ ايڏو وڌو ڇو ٿيو؟ ڪيتا ڪو اهڙو ڪرنت نه آهي جنهن مان من موافق جدا جدا مطلب لکري سگهي. مٿين پٽن جي پيدا ٿيڻ جو جنهن وقت ڪيهنڪي سڀني ۾ به ويچار نه هو، الوقت ئي ڪيتا پڙگهت ڪئي ويئي هئي. الهيءَ کانسواءِ ڀڳوان، اڃن کي ڀاري ڀرم مان ڪڍڻ لاءِ ئي اهو اڀريش ڏنو هو، نه الهيءَ لاءِ نه انجو ڀرم وڌي وڃي. تنهن حالت ۾ ان اڀريش مان هڪ ئي لشيعه اوت لڪرڻ گهرجي، پوءِ هيڏي گهميان پيدا ٿيڻ جو جهڙو سبب آهي؟ جيتوڻيڪ اهو سوال بلڪل ڏکيو آهي، پر انجو جواب ڏيڻ اهڙو ڏکيو نه آهي، جڏهن نه ڪنهن سهڻي ۽ اير ڀڳوان کي ڏسي، ڪنهن چيو ته هو ڪم جو ٺهيل آهي، ڪنهن چيو ته ڪند جو نه وري ڪنهن چيو ته ائين نه آهي، هڪ ڪٽڪ مان تيار ڪيو ويو آهي ۽ اهڙيءَ حالت ۾ اسين ڪنهن کي ان پورو چئون؟ پنهنجي پنهنجي ويچار موجب هو سڀ ٺيڪ هئا، پر ايتري هوندي به اڃان اها ڳالهه صاف نه ڪئي ويئي ته اهو خاص ڀڳوان ڪهڙيءَ شيءِ مان تيار ڪيو ويو. ڪٽڪ ڪند ۽ ڪم مان گهڻن ئي نمونن جا ڀڳوان ٺهن ٿا، پر مٿين حاضر ڀڳوان جو فيصلو ڪرڻ ايتري ڇوڙ مان نه ٿي سگهندو ته هو گهڻي گهم، گهڻي ڪند يا گهڻيءَ ڪٽڪ جي ڀاڱي مان تيار ڪيو ويو آهي. اهڙي ريت پراڻن ۾ هڪ ڪٽا آيل آهي ته ڏيوتائن ۽ ديتن جي گڏجي سمند وٺوڙڻ وقت، ڪنڪي اميرت

فقط گيان حاصل ڪرڻ جو هڪ دستور آهي، جڏهن جو گيتا ۾ مختصر بيان ڏنو ويو آهي. گيتا ۾ اسانجي مع موانق ئي ٿيو گيان جو ورڻ ڪيو ويو آهي ۽ اسانجي پنڪ جي نظر ۾ جو آڃار، موڪه جو ڏاڪو سمجهيو ويو آهي، اهوئي گيتا ۾ پٺو بڻايو ويو آهي. مطلب ته هر هڪ ودوان، آڇاري ۽ پنڊيت پنهنجو ئي سر آلايو آهي. اهو ته فقط اسانجو رايو آهي، پر مياڻا شتر جي مشهور ڪري، دامن پنڊيت نه، پنهنجي گيتا جي ”پٿارڪ ڊيپڪا“ نالي ٻيڪا جي منڍ ۾ ئي لکيو آهي ته ”هي ڀڳوان! هن ڪلجڪ ۾ جنهنڪي جيڪي ٻيو سمجهيو، پر اچي، سو ان موانق ئي ٻيو گيتا جو مطلب ڪڍي.“ وري اڳتي هلي ساڳيو پنڊيت شڪايت طور لکي ٿو ته ”هي پر مائٽا! سڀني ماڻهن، ڪنهن نه ڪنهن سبب، گيتا جو من موافق ٿئي اوت ڪڍيو آهي، پر انهن جو ڪڍيل مطلب مولڪي پسند نه آهي.“ اهڙيءَ ريت گيتا جون جدا جدا سمجهائون ڏسي ڪن ماڻهن پنهنجو اهو رايو ڏنو آهي ته، حستاءِ سڀ پنڪ هڪ باقي هي ورڏ آهن، ۽ گيتا جو هڪ اوت لٿو ڪڍيو وڃي، تڏهن ائين ئي سمجهيو ويندو ته، انهن سڀني موڪه جي مارڻن جي (جنهن نه ڪرم، گمان ۽ ڀڳتيءَ جي) الڳ الڳ سمجهائي ڏيئي، ٻري ڪرشن، ارڻن کي لڙائي ڪرڻ جو اهدا ٿي ڏنو. ڪن جو رايو آهي ته ڪرم، گمان ۽ ڀڳتيءَ جو الڳ الڳ امان نه ڪيو ويو آهي، پر انهن سڀني جو گيتا ۾ اٽڪو ڪيو ويو آهي. وري آيو ۾ ڪن ماڻهن جو چوڻ آهي ته، گيتا ۾ بيان ٿيل هر گمان ڇڏو ته ڏسڻ ۾ رواجي آهي، پر آهي ڳوڙهو، جو ڪروءِ جي سڃاڻا بنا لٿو سمجهي سگهجي.

مٿين بيان مان صاف ٿي ويو ته گيتا جو هن وقت تائين ڪٿڙو اوت سمجهيو ويو آهي. خود مياڻاوت جي ڇڏيندڙ، گيتا جو مطلب پاڻيڪو ٻڌڻ موجب يعني پرورتي مارڳ ڪڍيو آهي، پر وري باقي طرف ڪن آڇارين، پنڊيتن، يوگين ۽ ساڌن کي گيتا مان

مارڳ جو اهو به چوڻ آهي ته موکيه هٻڪ ڪرڻ لاءِ پڳتي ئي هڪ
 سولو آيا آهي. گيتا ۾ پڳوان، ارڃن کي چيو آهي ته، ”اوپڪه
 (پڳهه) ارهم ۾ من کي لڳائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي،“ وري اڳتي
 هلي چيو اٿس ته ”منهنجا پڳت ئي موکي پيارا آهن.“ الهيءَ
 ڪري مٿي ڏک ڪيل پڳتي مارڳن جو چوڻ آهي ته گيتا ۾ اڌونست
 ڪڍيل پڳتي مارڳ جو ئي ايمان لڳل آهي. مرهٽيءَ پاشا ۾ اڃا گيتا
 تي ”گياليشوري“ ٽيڪا سڀ کان اتر سمجهي وڃي ٿي. الهع
 ٽيڪا ۾ چيو ويو آهي ته، گيتا جي پهرين ڇهن اڌيائن ۾ ڪرم
 وڃن ڇهن ۾ پڳتي، ۽ ٻولين ڇهن اڌيائن ۾ گمان جو بيان ڪيو
 ويو آهي. جيتوڻيڪ هن گيتا جي ٽيڪا ڪندڙ گياليشور مهاراج
 پنهنجي ڪرلڪ جي آخر ۾ لکيو آهي ته، مون شري شنڪر آچاريه
 جي مٿي موجب ٽيڪا ڪئي آهي، پر اسانجي ويچار ۾ هوءَ
 هڪ سونتر ٽيڪا آهي. الهيءَ ٽيڪا ۾ سولن ۽ سهڻن مثالن سان
 گيتا جي مع جي اهڙي سمجهائي ڏني ويئي آهي جو، ڪن
 ڪن هنڌ ته شنڪر آچاريه جي پاشه کان به گوءَ کڻي وئي آهي.
 پر هيءَ ڳالهه به وسارڻ نه گهرجي ته، گياليشور مهاراج به گيتا جي
 ارت کي ڇڪڻ نالو ۾ ڪا ڪم نه رکي آهي. هو خود يوگي
 پيش هو، پنهنجي ڪري سپاويڪ هن جي ويچارن، پسنجڻ يوگ ڏانهن
 لاڙو ٿي ڪيو. گياليشور مهاراج پنهنجي ٽيڪا ۾ لکي ٿو ته، هيءَ
 جو ۱۶. اڌيائ جي ۴۶ شلوڪ ۾ شري ڪرشن، ارڃن کي چيو
 آهي ته ”الهيءَ ڪري هي ارڃن! تون يوگي ٿي ۽“ تنهن مان
 ظاهر آهي ته گيتا يوگ. اڀياس ٿي ئي زور ڏئي ٿي. هن بهراج جو
 ايترو به چوڻ آهي ته سڀني مارڳن ۾ يوگ اڀياس جو مارڳ ئي اتر
 آهي. الهيءَ ڪري هن پنهنجي مع کي ”پنت راج“ نالو ڏنو
 آهي. مطلب ته جدا جدا پنن جي آچارين، گيتا جي مرمر کي،
 خوب پئي پنهنجي رستي تي گهليو آهي، ۽ هر هڪ پنت جو اهڙو ئي
 چوڻ آهي ته گيتا جي مکيه وشيه، ڪرم يوگ نه آهي. پر ڪرم يوگ

نمبر ۱۰ آچاره

جو هلايل هڪ ٻيو نه وڻڻو پئس آهي ۽ جنهن ۾ رازا ڪرڻ جي پگڙي ۽ لي خوب زور ڏنو ويو آهي. ڊاڪٽر پالڊارڪر جي چڻي موجب هيءُ آچاره راجا آچاره کان پوءِ ۽ ماڻو آچاره کان اڳ ٻڌا ٿيو هو. هن آچاره جو وري چوڻ آهي ته، جيئن جيڪو ۽ ايشور جيتوڻيڪ الڳ الڳ آهن، پر جيئن ۽ جيڪو هي هل ڇل ۽ هستي، ايشور جي اڃا ئي ٻيل آهي. ايشور ۾ ئي هو ۽ جيڪو جا سوکڙو موجود آهن. هن آچاره نه پنهنجي ڪرڻ کي سڃي ۽ بنيادي سڌ ڪرڻ لاءِ ٻوهر سولن تي جدا پاشه لکندي ان جي اوت کي پنهنجي مٿي جي سڌاڻن سان پوئل طاهر ڪيو آهي. هن پٺت جي هڪ ٻوٽو ڪشمري پٺا جاري کيڏي ”ٽوڙ ڪاڻڪا“ ڏي ٽيڪا لکي آهي، جنهن ۾ هو پنهنجي آچاره جي مٿي تي ٽوڙ ٿوڙي. هن مٿي تي ”ٽوڙ ٽوڙ“ جي لائي سان سڏيو آهي. مٿس بيان مان سڌ آهي ته اهي پٺت شري شڪر آچاره جي مالا داد واري سڌاڻ جي وڙو ڪرڻ لائي ٻڌا ٿيا. انهن سڀني جو ڇو آهي ته سنار ۾ جا شيءَ ظاهر ڏسڻ يا معلوم ڪرڻ ۾ اچي ٿي، سا شڪر آچاره جي مٿي والڳر مانا يعني ڪوڙي ٿي چڻي سگهڻي ۽ ڇاڪاڻ ته شڪر آچاره جي سڌاڻن مٿي سان نه ظاهري ڪرڻ پگڙي نه ڪوڙي ٿي ٻوڏي. پر انهن نه آهي ۽ جيڪو کي شڪر آچاره جي چڻي موافق مالا سمجهو نه پگڙي ۾ رڳو ئي هلي سگهڻي ٿو، جا ڳالهه مهاراشٽري نه، بلڪ هن ڏينهن جي نه ساڌن ۽ ستن جي چوڙن ڏسڻ سان چڱيءَ پر معلوم ٿي سگهندي. اهيءَ کانسواءِ هيءَ ڳالهه به سڌ ٿئي ٿي ته پگڙي مارڻ شري شڪر آچاره جي مٿي کان نه ٻوڏو آهي. هن مٿي چڻي پوئلڳن شڪر آچاره جي ڪن سڌاڻن، جنهن نه ادو مٿي داد، مالا جو ڪوڙو هڻڻ، ۽ ڪرم کي ٻڌائڻ ڪرڻ جي ضرورت وغيره کي نه مڃو آهي. اهيءَ پگڙيءَ

رايو آهي نه، گيتا ۾ لشڪار ڪرم نسبت ڪجهه بيان ٿيل برابر آهي؛ پر اهو ڪول هڪ ساڌن طور ٻڌايو ويو آهي؛ باقي منهن جو آخرين آدرشن پڳتي ئي آهي. پڳتيءَ جي سڌ ٿيڻ تي ڪرم ڪرڻ يا نه ڪرڻ بڻي اراز آهن. گيتا ۾ جو هڪ هنڌ ائين چيو ويو آهي ته ”پڳتيءَ کان لشڪار ڪرم وڌيڪ لاپ ڏيندڙ آهي؛“ تنهن نسبت هن آچاريه جو چوڻ آهي ته اهي واکيه اکر به اکر سچا نه سمجهڻ گهرجن. هن آچاريه کاليو.

شري واپ آچاريه

(جنم سنه ۱۵۳۶) جو پنٿ شروع ٿيو. رامانڊ ۽ ماڌو آچاريه جيان هيءُ آچاريه پڻ ”وڻشو پنٿ“ جو آهي؛ پر ٻيو، جڳت ۽ ايشور نسبت هن جو رايو ”وششت ادويت“ ۽ ”ڏاڍويت“ مع کان بيارو هو. هن آچاريه جو چوڻ آهي ته، مايا کان چٽل ٿيو ۽ پوءِ هر هڪ آهن نه به. الهيءَ سبب هن مع کي ”شد ادويت“ چيو ٿو وڃي. هن جو چوڻ آهي ته ٻيو ٻاهر جي چڻگهه وانگر ايشور جو هڪ الش آهي. مايا سان چاليل سنسار ڪوڙ نه آهي. مايا ايشور جي اڃا موجب جدا ٿيل هڪ شڪتي آهي، ۽ مايا جي چار ۾ اڪيل ٿيو، ايشور جي ڪرپا کان سواءِ مڪمل نٿو ٿي سگهي. هن مع کي ”پشتي مارڻ“ به چيو ٿو وڃي. هن آچاريه جو چوڻ آهي ته شري ڪر شڻ، ارڃن کي ٻاهر ڀائرن ڪرم يوک ۽ سالڪه گيان جو اهڏيش ڪيو، پر ليک ڪيس پڳتيءَ جو اميرت رڳس، پاري، تاري ڇڏيو. هيءُ جو گيتا ۾ هڪ هنڌ چيو ويو آهي ته ”هي ارڃن! سڀني ڌرمن (علمان) کي ڇڏي، تون منهنجي شرط ۾ اچ“ الهيءَ مان مڃيون آچاريه، پڳتيءَ جو مطلب ٿو ڪڍي؛ ۽ الهيءَ سبب ئي هن گيتا جي ارٿ نسبت پنهنجو اهو رايو ڏنو آهي ته، گيتا، لورڊيءَ جي ”پشتي مارڻ“ واريءَ پڳتيءَ جي سڌالت کي ٽڪو ٿي ڏئي. الهيءَ پنٿ کانسواءِ.

وشست آڊ وٺيس ۽ آچار جي ڀالڱي ۾ ڀڳتي اچي ويئي هئي. الهن سڀن ڪري ئي رامالڃ آچار ۽ چوي لڙي، جيتوڻيڪ گيتا ۾، گيان، ڪرم ۽ ڀڳتي اهي ئي آهن، پر ان ۾ ٿورو گيان جي درستيءَ سان وشست آڊ وٺيس، ۽ آچار جي درستيءَ سان ڀڳتيءَ تي ئي زور ڏنو ويو آهي؛ باقي ڪرم لڙتا (ڪرم يوگ) ڪا نرالي شيءِ نه آهي، بلڪه هوءَ گيان هم ڪرڻ جو هڪ اُچار آهي. اهڙيءَ ريت رامالڃ آچار ۽ شڪر آچار ۾، هي ”آڊ وٺيس مه“ جي بدلي ”وشست آڊ وٺيس“ ۽ ”سنياس“ جي بدلي ”ڀڳتي“ نه رکي، پر الهيءَ ڪري سمرٽن جو ڪرم يوگ لسٽ سڌا لک ڪجهه ڪمزور ٿي پيو، جنهن ڪري رامالڃ آچار ۽ گيتا ۾ اسين سنياس مارڳن ۾ ڳڻيندا-سون. ڇاڪاڻ ته سندس چوڻ آهي ته ڪرم ۽ دسٽي من جي شڌ ٿي وڃڻ تي، سنار کي طلاق ڏيئي ڪرشن (ڀڳوان) ڀڳتيءَ ۾ لڳي وڃجي. بس الهيءَ سبب ئي هن آچار جي آچار وارو ڀالڱو نه وري شڪر آچار ۽ گيتا جي سنياس مارڳ سان وڃي لڙي ملي. رامالڃ آچار ۽ گيتا ۾ هڪ ئي وقت لکت وڃي ٿي جو اهو مه هو نه، پر اهر ۽ حبو کي ڪن ڳالهن ۾ جدا ۽ ڪن ۾ گڏ سمجهڻ بي واجب آهي. ٻنهن کي هڪ ئي کان ٻنهن لپارو سمجهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته الهن جو ڪنهن نه اوستا ۾ اهو لکيل آهي. الهيءَ مه کي ”آڊ وٺيس مه“ ڪري چون ٿا. هن مه جي ڀالي وڃهندڙ جو نالو آهي.

شري ماڌو آچار ۽

ڪن جو چوڻ آهي ته هيءُ آچار سنه ۱۲۵۵ ۾ سرڳڻ لوڪ پڌار پيو. پر ڊاڪٽر ڀالڳڙ ڪر جو نالو ”ويشٽو، شيو ۽ ٻيا مه“ نالي هٿڪ لکيو آهي، تنهن ۾ هن پٿرن تي اڪريل ليکن جي نپاس ڪري سڌ ڪيو آهي ته ماڌو آچار جو وقت سنه ۱۲۵۴ کان ۱۳۳۳ آهي. هن آچار ۾ جو چوڻ آهي ته، اڀرند، ويدانت سرڳڻ ۽ گيتا ”آڊ وٺيس“ مه نه آهن. هنجو گيتا لسٽ اهو به

جي ڇاپ ھيٺ لاء انھن گرلن تي پنھنجن ويچارن جو رنگ لڳا
نوان لوان پاشم ڪيڙ آڙپ ڪيا. سنياس مارڳ، مايا واد،
ادوئيٽ مٺ جي ٻائي وجهندڙ شري شنڪر - آڇاريه کان اٽڪ
ايڏائي سو ورهه، پوءِ.

شري رامانج آڇاريه

(جنم سنبت ۱۰۷۳) وشيٽا دوئيٽ مٺ جو پوڄار ڪيو،
الهيءَ پوڄار ۾ هن آڇاريه به شنڪر آڇاريه والگر گيتا ۽ اپنشدن
وغير ۾ پڙهڻ لڙي جي تنهن گرلن جي ارٿ ڪي پنهنجن
سڌالتن موجب پروڙي پروڙي هندو سماج ڪي پنهنجي مٺ
ڏانهن ڇڪي آڻڻ جو ڪم ڪيو. هن آڇاريه جو چوڻ آهي ته
شنڪر آڇاريه جو مايا وادي ۽ ادوئيٽي سڌالٽ اڻ پورو آهي.
جيتوڻيڪ جيو، جڳت ۽ ايشور جدا جدا آهن، ته به جيو (چٽ)
۽ جڳت (اچٽ) هڪ ئي ايشور جو شرير آهن، الهيءَ ڪري چٽ
اچٽ شامل ايشور هڪ ئي آهي، ۽ ايشور جي الهيءَ سوڪرم چٽ،
اچٽ مان ئي پوءِ استول چٽ، ارٿاٽ جيو، ۽ اچٽ، ارٿاٽ جڳت
ٿيڻ ٿا. نتو گيان جي درستيءَ سان شري رامانج آڇاريه جو
چوڻ آهي ته اهوئي مٺ (جنهنجو مٿي ورڻ ڪيو ويو) گيتا،
اپنشد ۽ برهم سوترن ۾ پڻ بيان ڪيو ويو آهي. اهڙيءَ حالت
۾ جيڪڏهن انهن جيو وڃي ته اڄ پاڳوت ڌرم ۾ جو مٿيون
وشيٽ ادوئيٽ مٺ ڏسڻ ۾ اچي ٿو سو انهن گرلن (اپنشدن،
برهم سوترن ۽ گيتا جي رامانجي ٿيڪا) گرلن سبب شامل ٿي
يو آهي ته ڪو وڌاءُ نه ٿيندو. ڇاڪاڻ ته مهاڀارت ۽ گيتا جي
رامانج آڇاريه کان ڪئين صديون اڳ ٺهي چڪا هئا، تنهن ڪري
ادوئيٽ سويڪار ڪيو ويو آهي. رامانج آڇاريه پاڳوت ڌرمي
۽ الهيءَ ڪري هنجو ڌيان سپاويڪ پروڙي مارڳ ڏانهن وڃڻ
۽ پوءِ هر ٻي ان وقت تائين، پاڳوت ڌرم جو ڪرم يوڪ (پروڙي)
۽ بلڪل لاس ٿي ويو هو، ۽ الهي نتو گيان جي پاڙي ۾

شلوڪ ۾ چيو ويو آهي ته، ”سڀني ڪرمن جو چوڙ ڪيان ۾ آهي
 ٿئي ٿو؟“ آلهيءَ مان سڌ آهي ته گيتا به ڪرمن جي سنڀال ڪي
 ٿيڪو ٿي ڏئي ۾ مطلب ته شري شڪر آچار به پنهنجي سنڀال
 لسبت سڌائين ٿي پورو سڌ ڪرڻ لاءِ گيتا جي اڌ ڪي ڪي خوب
 مروڙي ان مان ڪم ورتو، يعني کاتولس اڳ جنهن گيتا ڪي پورو ٿي
 مارڻ جي سڌاڻ ۾ مندن ڪندڙ سمجهيو ويندو هو، تنهن گيتا
 ڪي الجي اڌ جي ۾ اڄ ڏاه ۽ چڪ ٿا ڪري شڪر آچار
 ٿوريءَ جي روپ ۾ ڏيکاريو. شڪر آچار کان اڳ به شايد ڪن
 وڌاڻ گيتا جو سندس ٿوريءَ موجب اڌ ڪڍيو هجي، پر
 هن وقت لاءِ ائين جو ڪو به نٿو ٿيو آهي. شڪر آچار کان
 پوءِ سندس پوئلڳن، جهڙوڪ مڌ سونڊن وغيره وڌاڻ، ٻيون
 به ٿيڪائون ڪيون، پر اهي سڀ شڪر آچار جي ۾ ڀاشه سان
 ٿيڪي اڃان ٿيون، آلهيءَ ڪري ائين ئي خدا خلاصيءَ طرح لکڻ
 يا وڃار ڪرڻ اجايو ٿيندو. شڪر آچار جي ۾ ڀاشه کان سواءِ،
 گيتا تي هڪ ”پيشاج“ ڀاشه پڻ آهي، جنهنجو رچمندڙ هندس
 هنومان آهي. ڪي ماڻهو آلهيءَ هندس کي شري رامچندر جي
 ڪال جو هنومان سمجهن ٿا، پر ائين نه آهي. آلهيءَ ڀاشه ۾ پڻ
 شڪر آچار، والگيان گيتا جو ٿوريءَ جي ڊلڪ ۾ ڊلڪل روپ
 ڏيکاريو ويو آهي. ارومسر مڪمولر جي ڇپايل ”پوري پوٽو
 اسٽڪن جي مالها“ ۾، هندس ڪاشي ٿاڪ ٿيڪ جيڪو گيتا جو
 اکراري القو ڪيو آهي، تنهن ۾ هن ڏيکاريو آهي ته، ”مڌو ٻڌاڻ
 ”پيشاج“ ڀاشه ۾ ڪيترن هنڌ شڪر ڀاشه جا اکر به اکر ڪرا
 ڏنا ويا آهن.

اهڙيءَ ريت جڏهن گيتا ۽ پرستان ٿريءَ جي ٻن ڪرڻن (۱) ٻن
 ۽ ٻنهر سولن) تي شري شڪر آچار به پنهنجن سڌائين ۾
 ٿيڪا ڪري هندو سماج کي پاڻ ڏانهن ڇڪڻ آرڻ ڪيو، تڏهن
 ٻين مٿين جي آچارين ۽ پرچارڪن پڻ هندو سماج تي پنهنجي

جي چاپ هٽڻ لاءِ انهن گرلشن تي پنهنجن ويچارن جو رنگ لڳائي
 نوان نوان پاشير ڪڍڻ آرڻپ ڪيا. سنياس مارڳ، مايا واد، ۽
 ادوئيٽ مٿ جي ٻائي وجهندڙ شري شنڪر - آچاره کان اٽڪل
 اڍائي سو ورهيه پوءِ.

شري رامانج آچاره

(جنم سنه ۱۰۷۳) وشنتا ادوئيٽ مٿ جو پرچار ڪيو ۽
 الهيءَ پرچار ۾ هن آچاره به شنڪر آچاره وانگر گيتا ۽ اپنشدن
 وغيره پرستان ٽرئيءَ جي ٽنهن گرلشن جي ارت ڪي پنهنجن
 سڌالتن موجب مروڙي مروڙي هندو سماج ڪي پنهنجي مٿ
 ڏانهن ڇڪي آڻڻ جو ڪم ڪيو. هن آچاره جو چوڻ آهي ته
 شنڪر آچاره جو مايا وادي ۽ ادوئيٽي سڌالت اڻ پورو آهي.
 جيتوڻيڪ جيو، جڳت ۽ ايشور جدا جدا آهن، ته به جيو (چٽ)
 ۽ جڳت (اچٽ) هڪ ئي ايشور جو شر بر آهن؛ الهيءَ ڪري چٽ
 اچٽ شامل ايشور هڪ ئي آهي؛ ۽ ايشور جي الهيءَ سوڪم چٽ،
 اچٽ مان ئي پوءِ استول چٽ، ارٿت جيو، ۽ اچٽ، ارٿت جڳت
 تيار ٿين ٿا. تنو گيان جي درستيءَ سان شري رامانج آچاره جو
 چوڻ آهي ته اهوئي مٿ (جنهنجو مٿي ورطن ڪيو ويو) گيتا،
 اپنشد ۽ برهم سوترن ۾ پڻ بيان ڪيو ويو آهي. اهڙيءَ حالت
 ۾ جيڪڏهن انهن چيو وڃي ته اڄ پاڳوت ٽرم ۾ جو مٿيون
 وشنت ادوئيٽ مٿ ڏسڻ ۾ اچي ٿو سو انهن گرلشن (اپنشدن،
 برهم سوترن ۽ گيتا جي رامانجي ٽيڪا) گرلشن سبب شامل ٿي
 ويو آهي ته ڪو وڌاءُ نه ٿيندو. ڇاڪاڻ ته مهاڀارت ۽ گيتا، جي
 رامانج آچاره کان ڪئين صديون اڳ لهي چڪا هئا، تنهن ڪري
 ادوئيٽ سويڪار ڪيو ويو آهي. رامانج آچاره پاڳوت ٽرمي
 هو الهيءَ ڪري هنجو ڌيان سڀاويڪ پرور ٿي مارڳ ڏانهن وڃڻ
 گهريو هئو، پر ان وقت تائين، پاڳوت ٽرم جو ڪرم يوگ (پرورڻي)
 مارڳ بلڪل ناس ٿي ويو هو؛ ۽ اڄي تنو گيان جي ڀانڱي ۾

شلوڪ ۾ چيو ويو آهي ته، ”سونهي ڪرمن جو چوڙ گيان ۾ آي
 ٿئي ٿو.“ آلهيءَ مان سد آهي ته گيتا به ڪرمن جي سنڀال کي
 ٺيڪو ٿي ڏئي. مطلب ته شري شڪر آچار به پنهنجي سنڀال
 لسبع سڌائين کي پورو ڪرڻ لاءِ گيتا جي ارڻ کي خوب
 مروڙي ان مان ڪير ورتو، يعني کائولس اڳ جنهن گيتا کي پورو ٿي
 مارڻ جي سڌاءِ جو منڊن ڪندڙ سمجهيو ويندو هو، تنهن گيتا
 کي انجي ارڻ جي ٻج ٻاهر ۽ ڇڪ ٿاڻ ڪري شڪر آچار به
 لور ٿي ۽ جي روپ ۾ ڏيکاريو. شڪر آچار به کان اڳ به شايد ڪن
 وڌايل گيتا جو سندس لور ٿي ۽ موجب ارڻ ڪڍيو هجي ۽ پوءِ
 هن وقت لاءِ انهن جو ڪو به پتو نه پيو آهي. شڪر آچار به کان
 پوءِ سندس پوئلڳن، جهڙوڪ مڌو، سون وغيره وڌايل ۽ پوءِ
 به ٺيڪائون ڪيون ۽ پوءِ اهي سڀ شڪر آچار به جي پاشي سان
 ٺيڪي اچن ٿيون، آلهيءَ ڪري انهن تي جدا خلاص ۽ طرح لکڻ
 يا ويچار ڪرڻ اڃا به ٿيندو. شڪر آچار به جي پاشي کان سواءِ،
 گيتا تي هڪ ”پيشاڇ“ پاشي ٺيڻ آهي ۽ جنهنجو ڇمڪندڙ پند
 هندو ماڻهو آهي. ڪي ماڻهو آلهيءَ پند کي شري رامچندر جي
 ڪال جو هندو مان سمجهن ٿا، پر انهن نه آهي. آلهيءَ پاشي ۾ ٺيڻ
 شڪر آچار به، والنگيان گيتا جو لور ٿي ۽ جي دل ۾ دلگهڻ روپ
 ڏيکاريو ويو آهي. پروفيسر مڪسمولر جي چيپل ”پوربي بولر
 اسٽڪن عي مالها“ ۾، پند ڪاشي ٿاڻ ٿيڻ ۽ جيڪو گيتا جو
 انگريزي لکڻو ڪيو آهي، تنهن ۾ هن ڏيکاريو آهي ته، مٿي ٻڌايل
 ”پيشاڇ“ پاشي ۾ ڪيترن هنڌ شڪر پاشي جا اکر به اکر ٺڪرا
 نه ويا آهن.

انگريزي ريت جڏهن گيتا ۽ پرستان ٿري ۽ جي ٻين ڪرشن (اڀرڻ)
 اڀرڻ ڪرڻ تي شري شڪر آچار به پنهنجن سڌائين موجب
 شري هندو سماج کي پاڻ ڏانهن ڇڪڻ آرٽ ڪيو، تڏهن
 گيتا جي آچار به ۽ پوءِ ڪيترن هنڌ سماج تي پنهنجن ڪرمن

جي پدارتن جي گهڻي سنڪيا، ۽ انهن جي هڪ ٻئي کان جدا
 ٻئي ڏس ۾ اچي؛ (۲) منس جي آتما ۾ واستو ۾ ٻي ٻرهر ۾
 آهي؛ ۽ ٻي ٻرهر جي الهيءَ بنيادي ايڪي کي چاڻڻ کانسواءِ من
 جو مڪمل ٿيڻ لائق آهي. شڪر آچار جي نئون گيان لسب
 انهن سڌارتن کي ”ادوئيست مس“ چيو وڃي ٿو، جنهن مس
 ٿوري ۾ سارهن ريت ٻڌائي سگهجي ٿو، ٻي ٻرهر کان سو
 جڳهه جو ڪو به پدارت سولنتري يا بنيادي نه آهي. ٻي ايترو
 ٻي شري شڪر آچار جو مس پورو نه ٿي ويو. هنجو ٿوري
 سڌارتن جي ٻئي ڀاڱي يعني آچار لسب ۾ اهڙوئي اڪات
 اٿو مس آهي، جهڙو نئون گيان لسب ”ادوئيست مس“ هر
 ”آچار“ لسب يا منس جي آدرش لاءِ ٻهڻ جي رستي لسب
 يعني منس جي آدرش لاءِ ٻهڻ جي رستي لسب چوي ٿو،
 جيتوڻيڪ شرين ۽ سوريٽن ۾ من کي سڌ ڪرڻ لاءِ گرهست آشرم
 ۾ گهڙڻ هڪ ضروري لهر ڇو ويو آهي، ٻي الهيءَ هولي ۾
 هميشه ڪرم ڪندو رهڻ بي واجب آهي. ڇاڪاڻ ته ڪرم مان
 جند ڇڏڻ بنا، مڪتيءَ جو ملڻ يا گيان جو اڀرڻ لائق نه آهي.
 آهي. پنهنجي الهيءَ مس کي سڌ ڪرڻ لاءِ هو چوي ٿو، ڪرم
 ۽ گيان جو پاڻ ۾ اولڙهه ۽ سو جهڙي جيان وروڻ آهي؛ الهيءَ ڪري
 سڀني سنساري ڪرم ۽ واسنائن کي ٽياڳڻ بنا ٻرهر گيان جو انهن
 ٿيڻ محال آهي. ”آچار“ لسب الهيءَ سڌارتن کي ”ٿوري مارڻ“
 چيو وڃي ٿو؛ ۽ سڀني سنساري ڪرم کي ڇڏي سناس وٺڻ
 کي ”سناس لڻا“ يا ”گيان لڻا“ ڪري چئي ٿو. اهڙيءَ ريت
 اڀرڻ ۽ ٻرهر سولن تي پاشه لکندي شري شڪر آچار
 چيو آهي ته، اهي گرنت به سناس مارڻ جا هامي آهن، گيتا
 تي پاشه لکندي هو چوي ٿو، هيءُ جو گيتا جي چوٿين اڌ لاءِ
 جي سنسارن شلوڪ ۾ چيو ويو آهي ته، ”گيان جي اڳيءَ ۾ سڀ
 ڪرم سڙي پسماني ٿا وڃن.“ ۽ وري ساڳئي اڌ لاءِ جي ٽيهههه

آندو ۽ انهن جي مٿس طرف ڪنهن منهن ڏيان لئي ڏٺو. الهيءَ
ان لکي ڪرڻ لاءِ جو لکيو اهو لکيو گيتا جي منهن جا من گهڙيا
مطلب ليک لکيا ۽ عام خاص ماڻهو انهن لکڪا ڪندڙن وڌائين
هي چئڻي ۾ ڦاسي گيتا جي سڄي مطلب کان اڻ ڄاڻ رهڻي
وٺا. انهن سڀني متن يا پڙهڻ مان.

حجٽ گرو شري شنڪر آچاريه

جو منهن بلڪل پراڻو آهي ۽ ٽٽو گمان هي درشتيءَ سان سڄي
هندستان ۾ ائين سڀني متن کان وڌيڪ چڪو آهي. شري شنڪر
آچاريه جو جنم سنه ۸۴۵ ۾ ٿيو. اسانجي ڪم موجب شري
شنڪر آچاريه الهيءَ وقت کان ۱۰۰ ورهيه اڳ ڄائو هو، ۽ برابر
ٽيهن ورهين جي ڄمار ۾ ڏيهه ڇڏيائين. شري شنڪر آچاريه
جهڙو وڏو ان سلسلي ۾ ڪو ٻيو ناهي. هن پنهنجي امت وٽ
هي ل ۽ ٽرڪ شڪتيءَ سان، ان وقت سڄي هندستان ۾ پکڙيل
هين ۽ ٻڌ ڌرم جو اهڙو ڌمڪ ڪندڙ ڪيو، جو اڻڀڄي وقت
۾ انهن جو هندستان مان نالو نشان ڪم ٿي ويو. هن شري ۽ سمرتن
جي رکڻ لاءِ هندستان جي چئن ڪنڊن تي چار منهن ڪولي،
ڪلڪٽه ۾ وري وڌيڪ سياست ڌرم جو پڙچار ڪيو.

سار هي هونڪ ڌرم جي سڌائين کي ٻن ڀاڱن ۾ ورهايو
وڌو آهي. (۱) ٽو گيان (۲) آچاريه پهرئين ڀاڱي اندر اڀرڻ سڌائين
۾ ٻڌ (سڀو) ۽ ٻو همالد (هڪم) جي سنهڙي ايشور جي روپ
۽ منهن جي آدرش جي سوڪم چند چاڻ ڪئي ويهي آهي، ۽
ٻئي ڀاڱي جي سڌائين ۾، مٿي ڏيکاريل منهن جي آدرش کي
لڳيت ڪرڻ ڪالپوءِ، ان لاءِ پهچڻ جو دستور (يعني آچاريه) ٻڌايو
ويو آهي. انهن مان پهرئين ڀاڱي يعني ٽو گيان لسيف شري
شنڪر آچاريه جو چوڻ آهي ٽ، (۱) مون، ٽو، ۽ هنهي ڏسڻ
۾ اڀرڻ هيءَ سار، ۽ انجا اٺاڙ پڌار مع، سڀ ناسوان ۽ الهيءَ
۽ اسف آهن. انهن اسف پڌارن جي ٽه ۾ هڪ ٻار ٻه ٽي
ستو آهي، چئنهي ڪم يا ماڻا سان ٽي منهن کي چڪم

ڌرم آڌ ۾ هڪ هوا. پر پاڳوت پراڻ ۾ ڪيول لشڪار ڪرم جوئي
 ورڻن ڪرڻو نه هون، الهيءَ وٽ سبب مهاپارٽ ۽ گيتا ۾ گهڻو
 لکيو ويو آهي. پر مهاپارٽ ۽ گيتا لکندي ويد وياس، پڳوان
 پڳتيءَ جو ورڻن ڪرڻ يلجي ويو، جنهن ڪري الهيءَ گهڻائيءَ
 کي پوري ڪرڻ لاءِ ڪيس لقي سر پاڳوت پراڻ لکڻو پيو. هن پراڻ
 ۾ ويد وياس، ايشور پڳتيءَ کي بلڪل ساراهيو آهي، ۽ ڪيترائي
 درشتانت، ڏيئي سڏ ڪيو اٿس ته پڳتيءَ بنان ڪرم يوڳ (پروڙي
 مارڳ) نه اڃايو آهي. بس اهوئي سبب آهي جو پاڳوت پراڻ،
 پاڳوت ڌرمي گرنت ٿي نه، پاڳوت ڌرم لاءِ اهڙو ڪارائتو نه ٿي
 سگهيو، جهڙو گيتا سان گڏيل مهاپارٽ. ڇاڪاڻ ته پاڳوت سڄو
 پڳتي مارڳ جي بيان سان ئي ڀريو پيو آهي. هان، جهڪڙهن الڪي
 ڪنهن وقت ڪٽي ڪم ۾ آڻجي، ته ان مهل سندس ۽ مهاپارٽ
 جي ارت ۽ ٺهڻ جي وقت جي پند کي، ڌيان ۾ رکڻ ضروري
 آهي. اورتيءَ جي ڀتي يعني، سنڀاس ڌرم، ۽ پروڙيءَ جي پاڳوت
 ڌرم جي سڄو سڙو ڪهڙو آهي، انهن ۾ پند ڇو پيو ۽
 اصلوڪو پاڳوت ڌرم هن وقت ڪهڙيءَ صورت ۾ موجود آهي،
 وغيره سوالن سبب اڳتي هلي ويچار ڪيو ويندو.

مهاپارٽ جي رچيندڙ (جنهن هيءَ گيتا پڻ لکي آهي) جو گيتا
 جي مرم سبب ڪهڙو رايو آهي، سو پڙهندڙ مڃين بيان مان
 چڱيءَ ۾ معلوم ڪري سگهندا. هاڻي اڳتي وڌي ڏسڻو آهي ته
 ٻين آچارين يا پندرن جو گيتا جي مرم سبب ڪهڙو رايو آهي.
 هن وقت سڀ کان جهولو، شري شنڪر آچاريه جو گيتا پاشيه
 ملي ٿو. شايد شري شنڪر آچاريه کان اڳ، نه ڪن وڏن گيتا
 تي پاشيه يا ٽيڪائون ڪري الهيءَ سمجهاڻي ڏني هجي. پر هن
 وقت اسان کي اهڙي ڪا ٿابتي لٿي ملي، جنهن مان پتو پوي ته
 مهاپارٽ جي رچيندڙ ۽ شري شنڪر آچاريه جي وچولي سهي جا،
 وڌوان گيتا مان ڪهڙو مطلب ڪڍندا هئا. هان، شري شنڪر

ڌرم سمجھڻ کيرجي. الهيءَ ڀاڳوت ڌرم کي ”ابڪاتڪ“ يا
 ”ساتوڪ ڌرم“ به چيو ويو آهي. ۽ ڀاڳوارت ۾ هڪ هنڌ چيل آهي
 تہ، ”جيتوڻيڪ ڌارائتي ڌرم ٻروڻيءَ جو آهي، پر ٻن جنم جي
 ڇڪو کان ڇڏائڻ وارو معنيٰ مڪمل ڏيندڙ آهي.“ ٻروڻي مارڳ
 جي معنيٰ آهي، سنڀال جي جيڪڙي ۾ لهي سمرن جي آکا
 پتالڏڻ، پنهنجي ڀالگي ۾ آيل ڪرمن کي لشڪار ٻڌيءَ سان ڪرڻ.
 الهيءَ مان پڻ اها ڳالهه سڏائي ٿي تہ گيتا ۾ اڄڻ کي جنهن
 ڌرم جو ابدیش ڏنو ويو آهي سو ڀاڳوت ڌرم ئي آهي؛ جنهن کي
 خود ۽ ڀاڳوارت هر ڇهندڙ ”ٻروڻي مارڳ“ جي نالي سان سڏي
 ٿو. پر ڇڪڙهن ائين به چيو وڃي تہ، گيتا ۾ ٻروڻي مارڳ لسٽ
 به وڌڻ ڪيو ويو آهي، تہ غير واجبي نه ٿيندو. ڇاڪاڻ تہ
 وشمهائن رشي وري جنمجهه کي چوي ٿو تہ ”هي راجا! معن
 يعني سنڀال جو ٻروڻي مارڳ به توکي اڳي ڀڳوت گيتا ۾ ڀاڳوت
 ڌرم سان گڏ ٻڌايو ويو آهي.“ جيتوڻيڪ گيتا ۾ ٻروڻي
 مارڳ سان گڏ ٻروڻي مارڳ جو به وڌڻ ڪيو ويو آهي، پر ڀاڳوت
 ڌرم جي اڻاسڪ (ٿورائتي) سلسلي جو بيان ڪندي گيتا ۾ چوميو،
 ۽ اڪيوڪ وغيره جا نالا ڏيئي انهن لسٽ چيو ويو آهي تہ انهن
 الڳيءَ (ٻروڻي) مارڳ جو هڪ ٻئي پٺيان ٻڌايو ڪيو، سو ٻروڻي
 مارڳ سان سنڀند ٿو رکي؛ بلڪ اهو سلسلو ڀاڳوت ڌرم سان ئي
 لاڳاپو رکي ٿو. يعني معن شيدن مان مڀاوارت جي ڇهندڙ جو
 مطلب نڪت اهو ئي آهي تہ، گيتا ۾ اڄڻ کي جو ابدیش ڏنو ويو
 آهي، سو ڪيئي ڀاڳي، وو-وان منوءَ جو اڪيوڪ کي ڏنل ٻروڻي
 مارڳ لسٽ ابدیش آهي؛ ۽ الهيءَ وچ ۾ ٻروڻي مارڳ لسٽ
 ٿوري سمجھائي ڏني وئي آهي سا ٻروڻيءَ جي ٻروڻي ڪرڻ
 لاءِ ئي مڃاڻي طور آيل آهي. مڀاوارت ۾ ڏنل ٻروڻي ۽
 ٻروڻي ورت وغيره جي ڪٿائن، ۽ ڀاڳوت ۾ لشڪار ڪرم جي
 بيان مان سڏ ٿو ٿئي تہ مڀاوارت جو ڌارائتي ۽ ڀاڳوت جو ڀاڳوت

گيتا تي جدا جدا ودوانن جا رايا

”پڳوت گيتا“ يعني ”پڳوان جو ڳالھ گيت (اڻشد)“ الهيءَ لائي مان ئي پڌرو آهي ته گيتا ۾ اڄن کي جو اڀديش ڏلو وڌو آهي سو گهڻو ڪري پڳوت ڌرم يعني پڳوان جي هلايل ڌرم نسبت تي هوندو. ڇاڪاڻ ته شري ڪرشن کي پڳوت ڌرم ۾ ئي ”شري پڳوان“ ڪري چيو ويو آهي. اهو اڀديش ڪو لکين سر گهڙي نه ڏلو ويو هو. خود گيتا جي چوٿين اڌياءَ ۾ چيو ويو آهي ته اڳئين وقت ۾ پڳوان، ووسوان کي، ووسوان، منو مھراج کي، ۽ منو، اڪيوڪ کي اهوئي اڀديش ڏلو. ”ساڳئي نموني جو وڌائڻ مهاپارمت جي شائتي ٻڌو جي اله ۾ ٻڌ آيل آهي. اٺ چيو ويو آهي ته ”ٻوڙها جي هلندڙ جنم جي ٽريٽا يگ ۾ ووسوان کان پوءِ منو ۽ اڪيوڪ پڳوت ڌرم جو پرچار ڪيو.“ مطلب ته مهاپارمت جو پڳوت ڌرم نسبت مٿيون الهاسڪ (نواريتي) سلسلو، گيتا جي مٿئين ڏل سلسلي سان پورو ٺهڪي ٿو اچي. ان جدا جدا ڌرم جو سلسلو ڪڏهن به هڪ جهڙو نٿو ٿي سگهي، تنهنڪري مهاپارمت ۽ گيتا جي پڳوت ڌرم نسبت ڏل سلسلي ڏسڻ سان چٽيءَ ريت پڌرو ٿو لڳي ته گيتا ڌرم ۽ پڳوت ڌرم، ٻئي هڪ آهن. پر ياد رکڻ گهرجي ته فقط انومان جي پيڙهه ئي اسان مٿيون ڏاڍو مقرر نه ڪيو آهي، الهيءَ راءِ کي ڌري ڪندڙ ٻيا به گهڻائي پوماڻ ڏيئي سگهجن ٿا. جيئن ته لارائيتي يعني پڳوت ڌرم نسبت وڌائڻ ڪندي، مهاپارمت ۾ دشي وشمپان، جنمجي، ڪي چيو آهي ته ”هي راجا! اهوئي اٺ پڳوت ڌرم بلڪل چٽيءَ ۽ سنڪپ طرح ”هري گيتا“ يعني پڳوت گيتا ۾ ٽوڪي ٻڌايو ويو آهي.“ وري ساڳئي مهاپارمت ۾ ٻئي هنڌ الهيءَ پڳوت ڌرم نسبت هن ريت چيو ويو آهي ته ”لڙائيءَ جي پر سنگهه ٿي گهڙائجي ويل اڄن کي، پڳوان اڀديش ڪيو.“ هتي مٿي وڌائڻ ڪيل ”هري گيتا“ جي معنيٰ پڳوت گيتا سمجهڻ گهرجي ۽ لاوائيتي ڌرم شيد مان پڳوت

ٿا. انهن جي بيهڪ ۽ شڪل اهڙي گندي آهي، جنهنڪري انهن
 مان ماڻي بلڪل گهٽ نه ٿي سگهي، پر انهن جي ٻاهرئين پردي
 سبهي ٽپڻ ڪري موم جي بددائش گهٽ ٿيندي وڃي. انهن
 ڳالهين تي ويچار ڪري اسان به هن گيتا جي ٻاهرين ڇانوَ ڪڍي
 آهي. پر جن گيان جي پياسين کي گيتا جي ڳجهه يا مرم جوئي
 پتو لڳندو آهي، تنکي گيتا جي ٻاهرين ۽ پرڪيا جي جهڳڙي ۾ پوڻ
 جي ڪا ضرورت نه آهي. وڌيڪا ديويءَ جي ڳجهه ڄاڻندڙن ۽
 التجي مٿئين روم ڏي نظر ڪندڙن جي وچ ۾ جو وڏو بند
 آهي، تنهنڪري سنسڪرت جي ماريءَ ٿاڻي هڪ مشهور ڪويءَ
 ڏاڍيءَ سٺيءَ ۽ سوليءَ ڀاشا ۾ ظاهر ڪيو آهي. هو چوي ٿو
 ته ”سمند جي گهرائي جي گيان حاصل ڪرڻ لاءِ ڪنهن کان ڏس
 پتو پڇي؟ اهيءَ ۾ ڪو شڪ نه آهي نه راءِ ۽ راءِ جي ڙاڻيءَ
 وقت ڪنهن ٻاندر هڪ ٻئي پٺيان سمند کي ٽپي پيا ٿي ويا،
 پر انهن مان ڪيترن کي سمند جي گهرائيءَ جو پتو پيو؟ يعني
 هڪ کي نه، پر سمند کي ولوڙڻ وقت ڏاڍا ٿاڻن ۽ دٿن
 جنهن مدرچل ٻهاڙ کي ماڻاڻي ٻڌائي سمند جي ولوڙڻ جو ڪم
 شروع ڪيو، ۽ جيئن ٻهاڙ اوتس سمند جو ٿورو وڃي ورتو هو، اڪي
 ئي سمند جي سڄيءَ گهرائيءَ جي ڪل هولدي.“ ساڳيءَ طرح
 گيتا جي سڄي اولهائيءَ، يعني موم ڇاڻڻ لاءِ اسانکي انهن پنڊتن
 ۽ آچاربن جي ڪرڻن تي ئي ڌيان ڏيڻ گهرجي، جن اوائو چڱيءَ
 وقت گيتا جي سمند کي ولوڙيو ۽ اهو ٿورو ورتو هجي. انهن
 پنڊتن مان مول مياپورس جو چهندڙ، (يعني ويد وياس) مک
 آهي. وڌيڪ چا اڄ ڪلھ، ها گيتا هندو پنهنجي پراڻن کان به
 بيزاري سمجهي رهيا آهن، تنهنجو لڪندڙ به ويد وياس تي
 سڀ ڪجهه ٿيو. تنهنڪري اسين سڀ کان اڳ پڙهندڙن
 کي چٽو ٿيڻ لاءِ هڪدم پيش ڪريون ٿا.

ورتل آهي سي سراسر ٻليل آهن. گيتا جي سورھين اڌ ياء ۾ لاسٽڪ
 مع جو بيان ڏسي وري ڪن ٻندن اهو رايو ڏنو آهي ته گيتا
 ٻڌ ڌرم کان پوءِ ٺهي آهي. ٽين جو رايو آهي ته گيتا جي
 ٽيڙهين اڌ ياء ۾ جو ”برهم سولر“ جو شبد اچي ٿو، تنهن مان
 ثابت آهي ته گيتا ”برهم سولر“ کان پوءِ ٺهي آهي. وري اڳي
 ورت ڪن ٻندن جو چوڻ آهي ته ”برهم سولر“ جي ويدائي
 گرنت ۾ ڪيترن هنڌ گيتا جو نالو اچي ٿو، تنهن مان ظاهر آهي
 ته گيتا، برهم سولر کان اڳ ٺهي آهي. ڪن جو چوڻ آهي ته سڄي
 سو شلوڪن جي گيتا انديش ٻڌائڻ لاءِ شري ڪرشن کي
 لڙائيءَ جي وچ ۾ ڪيئن وقت ملي سگهيو هوندو، هاڻ ويهن يا
 پنجويهن شلوڪن ٻڌائڻ جيترو وقت ضرور ملي سگهي ٿو، جنڪي
 وري، سنجڻ ڌرڻا شري کي، وياس پنهنجي پٽ شڪديو کي،
 ونشمپائن رشيءَ، جنمجن راجا کي، ۽ سوت رشيءَ، شواڪ کي،
 وڌائي خلاصو ڪري ٻڌايو هوندو، ۽ ممڪن آهي ته مهاڀارت جي
 وچينڌڙ به ڪٿي وڌائي لکيو هجي. اهڙيءَ ريت گيتا جي بناوت
 نسبت گهڻا رايو ڏسي، ڪن گيتا جي سمند ۾ ٽپي هڻي فقط سم
 ڪن اٿاويهن، ڪن چئنه ته ڪن هڪ سو شلوڪ ڳولي ڪڍيا
 آهن. ڪن جو چوڻ آهي ته لڙائيءَ وقت ارجن کي گيتا
 جي برهم گمان ٻڌائڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي پئي هئي، شايد
 ويدانت جو هيءُ لنڊو گرنت مهاڀارت ۾ پوءِ گڏيو ويو آهي *.
 ٻاڻي ائين هرگز نه چئي سگهيو ته ٻاهرين ۽ پريڪيا جون مٿيون
 الهه جون اڃايون يا واهيات آهن. گل ۽ مالاري جي ئي مثال کي
 ٿو. بوئين وغيره کي الڳ الڳ درجن ۾ ورهائڻ ويل گلن جي
 سن ۽ پکڙين جو به ويچار ڪيو ويندو آهي. ساڳيءَ ريت حسابن
 ستي ڏٺو ويو آهي ته مڪين جي مالاري ۾ جي خانا يا ٽنڪ ٽين
 * ياد رکڻ گهرجي ته گيتا ڪو ليارد سولنٽر گرنت نه آهي،
 ڪو مهاڀارت مان ڪڍيو ويو آهي. دواڪا پرساد.

ويڌڪ ڌرمي وڌن وڌن ٻڌن هن گيتا تي ئي گهڙو ويچار ڪرڻ
۽ لکڻ واجب سمجهيو. ڪنهن به ڪرلڪ جي پريڪيا بن زستن سان
ٿي سگهي ٿي. هڪ الدوين ۽ ٻي ٻاهرين. سڄي ڪرلڪ کي پڙهي
الهي مرم، مطلب ۽ ڳجهه، ڳولي ڪڍڻ ڪري الدوين پريڪيا
چئو آهي ۽ ان ڪرلڪ کي ڪنهن، ڪهڙي وقت به ٺاهيو، الهي
پاشا سولي آهي يا ڏکي، ڪاوبه هي دوستي سان مني آهي
نال، ان پاشا ۾ ويڪرڻ کي ڪيتري قدر چڱيءَ طرح ڪم آندو
ويو آهي ۽ ڪرلڪ جي وشه مان الوقت هي سماج جي حالت ڪو
پتو پوي ٿو نال، اهو ڪهڙن سڌائتن، ماڻهن ۽ مڪالن جو بيان ٿيل
آهي، ڪرلڪ جا رايو چورائيل آهن يا نه، جي چورائيل آهن نه ڪٿان
۽ ڪهڙا، وغيره وغيره ڳالهه ٿي واپار ڪرڻ کي ٻاهرين پريڪيا
چئو آهي. هن دانش جي پراچين ڪال هي هن ٻڌن گيتا تي
ٽيڪالون لکي سمجهائون ڏنيون آهن، تن ٻاهرين پريڪيا تي ايترو
ڌيان نه ڏنو آهي. شايد انهن گيتا جهڙي ڪرلڪ جي پريڪيا ڪندي
الهي ٻاهرين ۽ پريڪيا کي اهڙو ئي اجابو ٿي سمجهيو، جنهن ڪو شخص
هڪ سهڻي ۽ سڳند سان پُرل ڪل، کي ڪٿي، سندس روپ ۽
سڳند ئي ڌيان نه ڏيئي فقط الهي ٻن کي ڳڻيندو رهي يا ڪو
ماڪيءَ سان پُرل مالاري کي ڪم نه آڻي فقط ان مالاري جا خالا
ڳڻيندو رهي. پر هاڻي يورپي وڌوائن جي سڳند ۾ اچي هتي
جا ٻڌند به ڪرلڪ جي ٻاهرين پريڪيا ڪرڻ لڳا آهن. گيتا هي
جهولي بناوت ۽ پاشا ڏسي ڪن ماڻهن راپو ڏار آهي نه هي ڪرلڪ
عملي کان ڪيتراون صديون اڳ لکيو ويو آهي، تنهنڪري هن
ماڻهن جو چوڻ آهي ته گيتا جو پڙهڻي مارڪ ڪرستائي مذهب مان

• ڪرلڪ شهد جي معنيٰ ”ڪتاب“ سمجهڻ گهرجي. هن گيتا

رهيو ۾ ”ڪرلڪ“ شهد، ڪتاب جي اوت سان ئي ڪم ۾ آندو
ويو آهي. ان مان ڪنهن خاص ڌرمي پسند جو الزمان نه
ڪڍڻ گهرجي.

ابديش ڏاڍو آهي. شو گيتا ۽ ايشور گيتا ۾ نه پگھوت گيتا مان
ڪيترائي شلوڪ اکر به اکر ڪڍي رکيا ويا آهن. گيان جي درستيءَ
سان ڏسڻ تي اهي گيتائون پگھوت گيتا اڳيان سرسار معلوم ٿينديون.
هن پگھوت گيتا ۾ جو اڌيانم گيان ۽ ڪرم کي ملائڻ جو عجب
رستو اختيار ڪيو ويو آهي، سو پيءُ ڪنهن به گيتا ۾ ملي نٿو
سگهي. پگھوت گيتا ۾ پنتجڙ يوگ، هڪ يوگ ۽ سنياس جو ورطان
ٿيل نه ڏسي، ڪنهن وري پٺيان ”اثر گيتا“ جي نالي سان هڪ
گيتا تيار ڪئي. اوتروست ۽ اشناوڪو گيتا، جنهي رچيندڙ جو به
پتو نٿو پوي، هڪ طرفي آهن. انهن ۾ فقط سنياس جوئي سڙ
آلاپو ويو آهي. بالڏو ۽ ٻيو گيتا فقط پگھتيءَ جي هزارنائن سان
پرايون ٻيڙيون آهن. شو، ڪشميش ۽ سورڀ گيتا ۾ گيان ۽ ڪرم سميت
ورطان ٿيل آهي، پر بي ڪا لکين ڳالهه منجهن آيل نه آهي. الهيءَ
ڪري پگھوت گيتا جي ڪنهن به چوڏس پکڙيل نعيم اڳيان ڪا به
پراڻن جي گيتا اڪه لکي ڪٿي سگهي، باڪ الهيءَ ڪري ئي هن
جي عزت هڪاري وڌي ويئي آهي، ۽ اهوئي سبب آهي جو
پگھوت گيتا به، ئي عام طور گيتا نالو پئجي ويو. الهيءَ ۾ ڪوشڪ
نه آهي ته يوگ وسشت ۽ اڌيانم رامائڻ نه وڌا گرنت آهن، پر
اهي گيتا ڪالپوءِ ئي ٺهيا آهن، جا ڳالهه سندن رنگ ڀرڻ ۽ پاشا
مان چڱيءَ پراڻيت ٿي ٿي. اهڙيءَ طرح ”سورڀ گيتا“ ۽ ”گرو
گيان وسشت تئو سارائڻ“ نالي گرنت به ڪن اتهاس جي ڄاڻن جي
چڱي موجب جهولا آهن، پر اسان کي الهيءَ راني تي پڪو وشواس
نه آهي، ڇاڪاڻ ته سورڀ گيتا ۾ وسشتا دوتيت مت جو ورطان
ٿيل آهي ۽ ”گرو گيان تئو سارائڻ“ ۾ هڪ سو اٺن اپنشدن جو بيان
ملي ٿو، جي گيتا کان گهڻو پوءِ ٺهيا آهن.

گرنت جي پريڪيا جا ٻه رستا.

گهڻن گيتائن هڪ ئي به پگھوت گيتا جو مان گهڻجي لکيو، اٽو
وڌيڪ ٿو. اها ڳالهه مٿي سڏ ٿي چڪي. اهوئي سبب آهي جو

ليل آهي، جنهن مان منجهڙي ٿو نه هجي ۽ گيتا شايد مسلمانن جي
روح ۾ نهجي آهي. ڀاڳوت جي ستين اسڪند (پان) يعني ۱۶ کان
۴۰ اڌ ڀاءُ ۽ ڏاڏا ڏهه ٿي گيتا جو پان اچي ٿو. اهڙيءَ طرح ڪرو
وسشت، شري رامچندر کي جو اڀرندڙ ڏٺو آهي، تنهنکي ”يوگ
وسشت“ جي نالي سان سڏيو ٿو وڃي. پر هن ڪرشم جي ڀڃاڙي
۾ ”ارجن اباڪيان“ به شامل آهي، جنهن ۾ ڀڳوت گيتا جو مٿاڇرو
پان اچي ٿو وڃي ۽ ڀڳت گيتا جا ڪي شاوڪ منجهڙس ڏنا ويا
آهن. جنهن مان سمجهڙي ٿو نه ”يوگ وسشت“ گيتا کان پوءِ
لهيو آهي. الهيءَ کان سواءِ شو پراڻ، وايو پراڻ، پدم پراڻ ۽ واراڻ
پراڻ ۾ ڪيترن هنڌ گيتا جو بهالڻ ۽ ذڪر اچي ٿو. گيتا جي
آدلب ۾ جو ”ڌيان“ ڏنل آهي، سو ڪنهن به پراڻ ۾ نٿو ملي.
”ارڙهڪ“ نالي ڪاوي ۾ جو سترڪرم جي مشهور پاس
ڪويءَ جو نالو آهي ۽ ڇهن ڪويءَ کي، ڪوي ڪاليداس
کان به اڳ جاول سمجهيو ٿو وڃي ۽ ٽنهن ۾ گيتا جو ”ڌيان“ ٿوريءَ
قدر قرار ملي ٿو. ڇهن مان ٽالڪ آهي نه گيتا جو ”ڌيان“ گيتا
جي لهن کان بلڪل ڪيڏو پوءِ گيتا ۾ شامل ڪيو ويو.

[illegible]

ٻين گيتائن جو ورڻ.

پر ياد رکڻ گهرجي ته هن سٺ سو شلوڪن جي گيتا کي ئي گيتا
 نٿو چيو وڃي. ٻين ڪيترن گيتاڻن لکيل گرهن کي پڻ گيتا
 جي نالي سان سڏيو ويو آهي. جنهن لاءِ مهاپاروت جي شائتي پرو
 ۾ آيل موڪيه جي بيانن کي پنڊل گيتا، منڪ گيتا، بوڌيه گيتا،
 وچڪيه گيتا، هاريڪيه گيتا، ورئر گيتا، پراشر گيتا، ۽ هينس گيتا جي
 نالن سان سڏيو ٿو وڃي. اشوميد پرو جي هڪ ڀاڱي کي اراهمڻ
 گيتا چيو ٿو وڃي. الهن کان سواءِ اوڌوڪ گيتا، اشواڪر گيتا،
 ايشور گيتا، اتر گيتا، ڪپل گيتا، ديوڀي گيتا، پالڊو گيتا، برهم
 گيتا، پڪيو گيتا، بر گيتا، رام گيتا، وياس گيتا، شو گيتا، سوت
 گيتا ۽ سوريه گيتا نالي ٻيون به گهڻيون ئي گيتائون آهن، جن مان
 ڪي ته جدا ۽ سوليت لکيون ويون آهن، ۽ ڪي وري پاڻ
 ڪرڻ لاءِ پراڻن مان ڪڍيون ويون آهن.

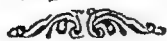
گهڻن پراڻن جي انت ۾ ۱۳۸ کان ۱۴۷ اڌياڻ تاءِ گهڻن گيتا
 چڻي ويئي آهي، جنهنڪري جيڪر ڀڳوت گيتا جو نقل چڻجي ته
 به ٺهي. ڪورم پراڻ مان ايشور گيتا ڪڍي ويئي آهي، جنهن
 کان پوءِ وري وياس گيتا شروع ٿي ٿئي. اسڪند پراڻ ۾ يگيه
 ڀاڱي جي ۱ کان ۱۲ اڌياڻ تاءِ سوت گيتا جو بيان ٿيل آهي. رام
 گيتا وري اڌياڻن رامايڻ مان ڪڍي وئي آهي. هڪ ٻي رام گيتا
 ”گرو گيتا وسشت نٿو ساراڻ“ نالي گرنت مان ٺهي ٿي، جنهن
 ۾ ويدانت جي ڪرم، اپاسنا ۽ گيان لکيت وڻجڻ ڪيو ويو آهي.
 شو گيتا پدم پراڻ مان ڪڍي وئي آهي. ڀاڳوت پراڻ جي يارهين
 اسڪند جي تيرهين اڌياڻ ۾ هينس گيتا آيل آهي، نه وري ساڳئي
 اسڪند جي ٽيونهين اڌياڻ ۾ پڪيو گيتا اچي ٿي وڃي. ڪپل
 گيتا ڪنهن مان به نه ڪڍي وئي آهي، هن گيتا ۾ هڪ يوگ ٿي
 وڻجڻ ڪيو ويو آهي، ۽ منجهس ٻين، جنگم ۽ صوفين جو ورڻ

لڙائيءَ جي پوري لپٽ ٿي هڪ وقت شري ڪرشن ۽ ارڃن ٻنهي
 لاءِ ٻاهر نڪري ويا. ٻاليمون ڪندي ارڃن کي دل ۾ آيو ته
 شري ڪرشن جي مڪر مان وري هڪ ڀيرو گيتا ابديش ٻڌان ته
 بهتر. هڪدم هٿ ٻڏي ڀار ٿا ڪيائين ”مٿاراج! لڙائيءَ ويل جو
 نوحان مولڪي ابديش ڏٺو هو سو مولڪان وسري ويو آهي، هاڻي
 ڪتر ٻا ڪري وري ساڳئي ابديش کان هن داس کي واقف ڪرڻ
 جي تڪليف وٺو.“ ڀڳوان ارڃن جي جواب ۾ چيو ته ”ارڃن!
 مون الوقت ٻوڪ ٻريل هن سان ابديش ڪيو هو، پر هاڻي ساڳيءَ
 طرح ابديش ڪرڻ مون لاءِ نه ڪم ٿي ڪنهن بلڪه ناممڪن آهي.“
 اها ڪتا مٿاڀار هئي اهو به ڀڄي ويو آهي. جيتوڻيڪ شري
 ڪرشن چوڙي ۽ ٻيا ٻوڪيءَ ۽ پرمشور جي اولاد اڳيان اها ٻاڻه
 سولي هئي، پر هن ٻاڻه کي هو وري ساڳيءَ ڪتا ابديش ڏيڻ
 ٻوڪي نه ڇڏيو آهي تنهن مان ڪتا جي خوبي ۽ قيامت هڪاري
 وڌيڪ سڌ ٿئي ٿي. هيءُ ڪرنت، حوڪ وڌيڪ ڌرمي شاخ
 يعني ٻنڪ ۾، اٽڪل اڍائي هزارن ورهين کان وڌيڪ جي نوان
 ٻولر سمجهيو وڃي ٿو؛ جنهن مان ٻن هن ڪرنت جو مان ۽ ڏور
 چڱيءَ ٻوڏ ٿئي ٿو. گيتا جي ڏيهن ۾ لکيل آهي ته ”سڀ
 اڀرندي هڪ کانءِ مثل آهن ۽ شري ڪرشن ڀڳوان الهن، اڀرندي
 جي کانءِ کي ڏهنڌڙ، ارڃن الهيءَ کانءِ جي ڪر کي ٿڌن ۾ چڱي
 آڻيندڙ ۽ پوکيندڙ وڃڻ ۽ هيءُ گيتا جو امير، ان کانءِ جو
 ڏنل ڪم آهي.“ هن امت ۽ نبي اها ڪرنت جو ٻار هجي ٿو
 ڪري سڀني پاشائن ۾ اٿو ڪيو ويو آهي ۽ جنهن وقت کان
 يورپ جي ٿورو ڪيائين ۽ وڏوالن کي سنه ڪرمت جو ڪجهه کان
 لپٽ لڳو آهي، الوقت کان اڃا هن ڪرنت جا ڪرڪ، ٿڌن،
 جرمن، فرينچ ۽ انگريزي وغيره پاشائن ۾ ٻن اٿا لپٽ لڳا آهن.
 مطلب ته هن وقت هيءُ ڪرنت پنهنجيءَ لڏيءَ سڻائيءَ سان
 پر ڪاش ڪري سڌار جي نل ڏهن ٿي شالتيءَ جو چنڊ

گڊيٽا رهسپه
يا
ڪرم ڀوگه شاستر

اڌياڻ پھريون

گيتا جو منڍ

ڀڳوان جو ڳالھ گيت يعني ڀڳوت گيتا اسانجن ڌرمي ڪرشن
پر هڪ امت ۽ امراڪ هيو آهي. ٻنڊ (سرو) ۽ برهمانڊ (جڳم)
جي ڪيان ۽ آتم وڌيا جي ڳوڙهن ۽ پوتر سڌائن کي ٿوري ۾ صاف
ويٺ سان سمجھائڻ وارو ۽ الهن سڌائن جي آڌار تي منهن ڄاڻي
جي پوڄا (آدرش) يعني آتما جي سچي ۽ اوستا کان سچاڻپ
ڪرائڻ وارو ڀڳتي ۽ ڪيان جي اڪي ڪرڻ وارو ۽ الهه ۽ رستي
سنسار جي ڏکڻ ۾ پيڙيل ماڻهن کي شانت ڪرائي الهن کي لشڪار
ڪرم جي اثر مارڻ تي هلائڻ وارو هيڙو سولو ڪرڻ، سنسڪرت
۾ نه ڄا، سچي سنسار جي ساهت ۾ ڪو ڳوليو لهندو. ڪوتا
(لشر) جي ورهستي سان هيءَ ڪرڻ هڪ وچتر ڪاوبه ڏسڻ
۾ ايندو ۽ ڇاڪاڻ ته هن ڪرڻ ۾ وڏا ڳوڙها ۽ ڪنير سوال اهڙي
سهڻي ۽ سادي ۽ ٻوليءَ ۾ حل ڪيا ويا آهن جو ننڍي ٻار کان
هڪ ٻڍي الڳو منهن ٿا، هر ڪو الهن کي سولائيءَ سان ۽
جلدي سمجھي سگهي ٿو. جنهن ڪرڻ ۾ سچي ويدڪ ڌرم جو
سار يا نڪت خود شري ڪرشن ڀڳوان جي واڻيءَ سان گڏ ڪيو ويو
آهي، الهه خوبيءَ ۽ مهت جو ٻار پائڻ محال آهي. مهاپارم جي

مٽرن کي ڏاڍراد ڏيڻ ٻڌا رهي لٿو سگهان جن مولکي هس کٽا
 جي لکڻ لاءِ تيار ڪيو ۽ وقت بوقت الجي شڌ ڪرڻ ۾ مدد
 ڏني. اهڙن مٽرن مان خاص ڪري ڏينس ٻيڪه پهرستو ساوڪو
 هو مان سڀ کان وڌيڪ گورالٽو آهيان.

دوارڪا پرساد روچرام شرما } سنڌ وساهڻيم منڊل آفيس
 هيرآباد حيدرآباد سنڌ }

ٿيو. سکر جي جبل مان مولڪي رتياگري جبل ڏانهن ٻڌي ڪيو ويو، جتي مون ويچار ڪيو ته ههڙيءَ ايڪالت ۾ جيڪڏهن ڪو پستڪ لکان نه بهتر: وري سرڪار ۾ مولڪي پنهنجي خرچ تي لکڻ جي سامان وٺڻ ۽ خاص ڪري لوڪماليه جي هن گيتا رهسپ لکڻ جي موڪل ڏئي. لاچار پاڻڪي اسمرت ۽ ايوک سمجهي نه مون پوءِ پتا جڳديشور تي آسرو رکي رهسپ، جو سنڌيءَ ۾ التو ڪرڻ آڻپ ڪيو، جو پنهنجي پريم جي شردا لچليءَ سان گڏ ڪٿي مان اڄ سنڌي پاڻڪن اڳيان حاضر ٿيو آهيان. هيءُ التو ڪيتري قدر واکاڻ يا لنڊا ڪرڻ چوڻو آهي، تنهن نسبت نه مولڪي بلڪه الهي پاڻڪن کي مع پرگهت ڪرڻ جو اذڪار آهي. مان سمجهان ٿو ته هن گرنت جي التي ڪندي مولڪان ڪئين پلون، ٿيون هونديون. هيءُ گرنت ڪو رواجي ڪهاڻين سان ڀريل نه آهي، بلڪه هنر الهن ڳوڙهن ۽ ڪنپير نتون تي ويچار ڪيو ويو آهي، جن سنسار جي وڏن ودوالن جون به وايون بتال ڪري ڇڏيون آهن. اهڙيءَ اوستا ۾ مون جهڙي هڪ اڌ اڪر ڄاڻندڙ کان ڪيترن ئي ڀلن جو ٿيڻ اڻ ٿيڻ آهي. پڙهندڙن کي سمجهڻ گهرجي ته التي ڪندڙ اڳيان ڪئين ڏکيائون اچن ٿيون. هڪ ته الڪي الهيءَ تي حد اندر گهمڻو پوي ٿو جيڪا مول گرنت جي ليڪڪ مقرر ڪري ڇڏي آهي، ٻيو ته هنڪي پنهنجي پاشا ۾ مول ليڪڪ جي ويچارن کي اهڙيءَ ريت ورڻن ڪرڻو پوي ٿو، جو اهي ويچار هو بهو بلڪل پوريءَ طرح چترت (تصوير جي شڪل ۾) ٻي سگهن. الهيءَ لاءِ مولڪي آشا آهي ته پڙهندڙ منهنجي ڏکيائي محسوس ڪري منهنجي ڀلن تي ڏيان ته ڏيئي هنس والگر، پاڻيءَ گڏيل ڪير مان لڄ ڪير چهي وٺندا. پڇڙيءَ ۾ مان الهن

مول ڪمٽا تي پڙهي ۽ سمجهي سگهن ۽ الهيءَ ڪري ائين ماڻهن کي
 لاچار ٻين جي ٽڪڙن تي ئي پارڻو پوي ٿو. الهيءَ جو لاجوازا
 لڪڻو جنهن جو مان مٿي روڻ ڪري آيسو آهيان. بس الهيءَ
 پرم کان هندو سماج کي بچائڻ لاءِ، يعني آچارين ۽ ڪن وڏن
 دوان ڪمٽا جي اتي ڪيل آمد کي سڃاڻ ڪرڻ لاءِ ئي پوسٽ
 ڪرم يونٽي لوڪماليهه لاءِ هن ڪمٽا تي ٽن سئو لک ڪرڻ جو
 پان تي ڪشمت ڪيو. لوڪماليهه جو چوڻ آهي ته ڪمٽا اڏڻ بلڪل
 اتي جوي نه سٺار جي ڪرم يعني وهندرن کي ڇڏي، ۽
 شاسترن جي لڳ ڀڳ حد کي اڏائڻ، سٺار جي سماج جي هڪ
 مک ۽ وڏي اٽڪ کي ٻڪار ڪري ڇڏيو. پر ڪمٽا نه صاف ٺاهي
 ئي ڏولڪو هڻي چوي ٿي ته، ”ٽوھن هن سٺار ۾ ئي رهي ۽
 ڏرمي شاسترن جي آڳاٽا پٽالڙ ڪرم ۽ وهندرن کي
 ڪندا رهو... پر ائين ڪرم جي ڦل سبب پيدا ٿيندڙ موٽ
 کي پاڻ وقت اچڻ نه ڏيو...“ مٿين آيتاڙ مان پڙهندڙ، لوڪماليهه
 جي هن ڪمٽا رهنم لکڻ جي مراد ۽ اتي ڪمٽا سبب ڪڍيل
 آمد کان چڱيءَ پر واقف ٿي ويندا.

لوڪماليهه هيءَ ڪمٽا رهنم پنهنجن ٻولين جون سالن جي سزا
 پوڄندي منڊالي جي جبل ۾ لکيو هو. هنجي ظاهر ٿيڻ تي
 مولڪي وڻجڙ پيدا ٿيو ته ڪهڙو نه چڱو ٿئي جيڪڏهن اسانجي
 سنڌي نه ههڙي ڪرڻ ڏن جي سروب کان ڄاڻو ٿئي. ايتري
 ۾ ئي مول موٽي ڪمٽا رهنم جو هندي الڙو لکي ٿو ته
 الهيءَ کان پوءِ نه ڪيتريءَ مدد ڪاءِ مان وڃي ٿو رهنم
 من ڪو وڏو انهن ڏس ڏانهن ڏيان ڏسي ۽ پر مولڪي نه
 سان ظاهر ڪرڻو ٿو پوي ته منهنجي آس پوي نه ٿي سگهي.
 ايتري ۾ مهاڻا گالڙيءَ جي هلايل اسهيوڪ هل ڇل ايتري قدر
 ڏوڏ پئجي وئي جو هندستان جي چئن طرفن ۾ هزارين ديش
 سبوڪ جبلن اندر داخل ٿيڻ لڳا. پاڳن مولڪي نه سرڪاري سڏ

جا هامي آهن. انهن ٽنهن ڪرڻن کي بلڪل عزت سان ڏسڻ ڪري هند
سماج سپاويڪ مٿن ڪرڻن جي آچارين دوران ڪڍيل اڙڪ ڏانهن
جهڪڻ لڳي. پر پوءِ ڏهه سالن جي اڻڀڄڻ ۽ ويدانت سوترن کان
نه ڪيتا ڪي وڏو درجو ڏيڻ ۾ آيو، جنهن ڪري پوءِ آچارين
۽ ودوانن ڪيتا جي اڙڪ جي الڳ ٻڌڻ ڪري يعني پنهنجي مٿ
جي سڌائڻ موجب ڪيتا جو رٿو ڏيکاري عام لوڪن کي پنهنجي
مٿ ڏانهن آڻڻ جي ڪوشش ڪئي. هيءُ هڪ رواجي ايم آهي
نه جنهن مٿس هڪ ڀيرو پنهنجي ويچارن کي سوڙهي ۽ مٿر
ڪيل حد ۾ باند ڪري رکيو، سو وري ان حد کان ٻاهر اڪرڻ
هڪڙو اڪرو پاپ ۽ سمجهندو. الهيءَ محدود ۽ تنهن ۽ ويچارن
جي چشمي لڳائڻ سبب انکي هر هڪ شئي ان چشمي جي رٿو
موجب ئي ڏسڻ ۾ ايندي. سائيءَ رٿ ڪيتا ئي ڀاڙهه ۽ ٽيڪا
ڪندڙ آچارين پهرين پنهنجو مٿ لڳائڻ ڪري پوءِ ڪيتا جي
اڙڪ تي درستي وڌي ۽ جنهن ڪري سپاويڪ انهن جون ڪيتا
تي لڳل ٽيڪائون هڪ طرفيون ۽ تنهن ٽي ٻيٽون. انهن ٽيڪائن
لکيندي ڪو آچار ڇوڙ لڳو نه ڪيتا سنياس جو ئي اڀاڻ
ڪري نه وري ڪنهن اهڙو سر آلايو نه ڪيتا پڙهيءَ جي دس
سان پري پيو آهي. وڌيڪ چا، ڪن آچارين نه ائين نه لکيو نه ڪيتا
ٺهڙائي ڇهڻي والگر ڪيان، ڪرم ۽ پڙهي انهن ٽنهن سڌائڻ جو
مٿن ڪري ٿي. مطلب نه جنهن سائيءَ جي ٻيٽي ۽ ٻيٽي ۾ ڦاٿل
جنهن کي هر هڪ شئي سائي نظر ايندي آهي، تنهن مٿن ودوانن
ي نه پنهنجن مٿن موجب ڪيتا جو سروي ڏسڻ ۾ آيو. جنهنجو
ڇو اهو اڪرو جو عام لوڪ ڪيتا جي سڄي سروي ڄاڻڻ کان
ي ٿي ويا. هر هڪ سويڪار ڪندو نه هندو سماج ڪيتا کي
ڪل ٻوڇ درستيءَ سان ڏسي ٿي ۽ الهيءَ ڪري سپاويڪ عام لوڪ
ن آچارين ۽ ودوانن جي ڪهڙي نه ڪڍيل اڙڪ ڏانهن جهڪندا
۽ ڇاڪاڻ ته اسانجي سماج ۾ اهڙا ماڻهو بلڪل گورا ملندا آهن.

ڌرم لسٻت ڏيکارڻو آهي ته اهيءَ ڌرم ۾ ڪهڙيءَ وقت
وقت پيدا ٿيل آچارين ڦير ڦار پئي ڪئي.

اسانجا مول گرلڪ چار ويد آهن، هنڪي ئي هندو ڌرم جو
بنياد چڱي ٿو. انهن جي پيدا ٿيڻ جي زماني کان پوءِ جنهن
وقت پرورتيءَ هندو سماج ۾ بلڪل زور ورتو، تنهن وقت اسانجن
دشمن پنهنجن اڻڻڻ جي اوج ۽ ڪيترن ڀاون سان هندو سماج کي
لورڙيءَ ڏانهن لاڙي ڇڏيو. وري هندو سماج يورپ جي ڌرم
سماج والڪر لورڙيءَ جو راجي ليڪو لنگهي، بي حد لورڙيءَ
جي اورا ۾ وڃي پئي، جنهنڪري شري ڪرشن پگوان هندو
سماج کي پرورتي ۽ لورڙيءَ جي ٺڪ وڃڻ آڻي بيهاريو. انهيءَ
وڃڻ اڻڻڻ جي جدا جدا ويچارن کي هڪ ڪوڙ لاءِ يادرائڻا
چارڊ ”ويدانت سوٽر“ تيار ڪيا. انهيءَ ڪري شري ڪرشن
جي زماني لاءِ هندن جا مکيه ڌرمي گرلڪ نه ڪيول ويد، بلڪه
اڻڻڻ، ويدانت سوٽر ۽ گيتا به مڃڻ ۾ آيا. بنياد ۾ هندو سماج
جي سڀيتا جو پڪو ڏڏو سولو انهن گرلڪن کان ئي آڻيو.
انهن ڌرمي گرلڪن مان ويدن کان سواءِ باقي ٽن گرلڪن (ويدانت
سوٽر، اڻڻڻ ۽ گيتا) ۾ منڃن جي جيون، انجي پڙهڻي (قدرت)
۽ پرميشور سان لاڳاپي، اتي آدرش ۽ آچار وهوار لسٻت ٿيڻ
سڌارتن جي چنڊ چاڻ ڪيل آهي. هندو ڌرم يا انجي سڀيتا جي
گيان حاصل ڪرڻ لاءِ انهن ٽنهن گرلڪن ۾ اڻڻڻ حاصل ڪرڻ
ضروري آهي. اهوئي سبب آهي جو هندو سماج ئي پرورتيءَ
مان لورڙيءَ ڏي، ۽ لورڙيءَ مان پرورتيءَ ڏي ڇڪي آڻڻ لاءِ
شري ڪرشن کان پوءِ جيڪي به مسه متاثر پيدا ٿيا، تنهن ٻائي
وجهندڙ آچارين مٿين ٽن گرلڪن جي مدد سان ئي پنهنجي ڪم ۾
فصحاڻي ڏني. انهن آچارين، اڻڻڻ، ويدانت سوٽرن ۽ گيتا جي
لوڪي ادب کي پنهنجي سڌانت لي ڇڪي ٽاڻي هندو سماج
۾ اڻڻڻ ڏيکارڻ جو پٽن ڪيو ته اهي مکيه گرلڪ به سندن مسه

جي ٿي. ٻنھن منھن ڪري ڇڏي. ٻڌ ڌرم جي ٻيھوڏي پورٽي مارڻ جي زور وٺڻ سبب، الوقت ڪوٺڻ ڀولڻ ۽ ڪڇڻ سنڀالڻ ۽ سنڀالڻ جي اھڙي ٻري حالت اچي ٿي ھئي جو سنڀالڻ جي ڪول لالي وٺڻ سان ئي مدن مصر ٿي لال ٿي ويندو ھو. وري پورٽي ۽ ٻي پنھنجو رخ آخري حد ڏانھن ڪيو، جنھنڪري شري شنڪر آچار ۽ ھندو سماج کي پورٽي ۽ مان گھلي پورٽي جي حد ۾ آندو. جنھن کانپوءِ شري رامانجھ آچار ۽ ماڌو آچار ۽ ۽ گرو لالڪ وغيره، ڌرمي آچارين ھندو سماج کي پورٽي جي آخري حد تي آڻي ڦٽو ڪيو، جنھنڪري زبردست وھڪري ۾ اڄ پارٽ جي ھندو سماج لڙھي رھي آھي. اھو ٿيو اسانجي پورٽي ۽ پورٽي جي ڦيري جو مختصر بيان.

پڙھندڙ مٿئين بيان مان چڱيءَ پڙ ڄاڻي سگھندا تہ ڪيئن تہ آڳاٽي زماني کان سنڌ جون ڄاڻون سڀيتا جي گھڙيال ۾ ڪاٽي والگر ڪڏھن پورٽي جي الڳ کان پورٽي جي الڳ ڏي ۽ ڪڏھن پورٽي جي الڳ کان پورٽي جي الڳ ڏي ٻيٽون وڌن. ھاڻي سوال آھي تہ ڪھڙي اڀاءُ وٺڻ سان ڪنھن بہ سماج کي ھڪ حد مان ٻيءَ حد ۾ آڻي سگھجي ٿو؟ يا مٿئين بيان کي سامھون رکي اھو سوال ڪري سگھجي ٿو تہ ڪھڙي ريت ڌرمي آچارين ۽ ليٽائن وقت بوقت سنڌ جي سماجن کي پورٽي مان پورٽي، ۽ پورٽي مان پورٽي ۾ پئي آندو آھي؟ الھيءَ سوال جو جواب ھن ريت آھي: ڪنھن بہ ڌرمي ھل چل پيدا ڪرڻ يا چالو ڌرمي وھڪري جي منھن ڦيرڻ لاءِ تلواري شڪتيءَ کان زبالي يا ليڪڻ شڪتي پنھنجو وڌيڪ گھرو پراڻ پيدا ڪري ٿي. سنڌ جي ڌارمڪ الھاس جي ايمان ڪرڻ سان بہ معلوم ٿيندو تہ ڌرمي ڦير ڦار ڪرڻ لاءِ جيترو سڌاچار سان گڏيل زبالي يا ليڪڻ جو انديش ڪارائتو ٿيو آھي تھڙو ٻيو ڪو بہ رستو ڪارگر سد نہ ٿيو آھي. مولڪي ھن ھنڌ ٻين ڌرمن کي ڇڏي فقط ھندو

مان تي - جو سڪ ملي سگهي ٿو. هرڪو شيء کي پنهنجي راضي
عد ٿئي ٿي، جنهنجي اندر رهن سان اها شيء لاهنداڪ سڏائي
ٿي. هڪ طرف شروعات جي ڌرم (ڪرم) کي بلڪل ڇڏي ڏيڻ
نالائي آهي، ٻئي طرف وري پوکي اندر جي زبردست
وڪري ۾ پاڻ کي فتح ڪرڻ حاجي رسائيندڙ آهي. جو سياسي
ڪرم جي ٿل لسمه پيدا ٿيندڙ موه کي بازان پئي ٿو ڇڏي،
سوئي پنهنجي آدرش کي پيچڻ حواڙ ڪاري آهي، پوءِ هونڪي
من ۾ رهي يا شاهي پاراڻن جي وچ ۾.

شري ڪرشن جي اڀياس ۽ ابدش کي، جنهن ۾ پرورائي ۽ لورائي
اتي پاڻ کي سمان وڪيو ويو هو، ماڻهو پنهنجي ئي لغام اندر ٻن جي
حوس ۾ اچي پرورائيءَ جي آخري حد تي ڏيڻي آيا، يعني سون
ورهن جي مدم تاءِ شري ڪرشن جي ابدش تي هلندي،
پر ڪرنيءَ جي زبردست لبر آخر پرورائيءَ طرف وڌندڙ هندو
سماج کي، پرورائيءَ جي آخري چوئيءَ تي ٽپي آندو. شري
ڪرشن کان پوءِ يعني اڏائي هزار ورهن جي وچ ۾ هندو سماج
۾ اردوئيءَ جو ايترو نه ڏور وڌي ويو جو ماڻهو ڪرشن ڀڳتيءَ
۽ ڀاڳوت ڌرمءَ کي پوکي وٽس جو رستو سمجهڻ لڳا. جنهنجي
ڪارند ۽ مقابو ۾ هنن ٻن جي پاڻي وڃندڙ) وڃندڙ ڌرمي
سماج کي ٽي طرف يعني لورائيءَ ڏانهن ٽپي آندو.
۱. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۲. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۳. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۴. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۵. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۶. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۷. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۸. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۹. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي
۱۰. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي

۱۱. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي

۱۲. هنن ٻن ۾ ٻن جي لورائيءَ ڏور وڌي وڃندڙ کان پوءِ پنهنجي

جهنگل وسائي، نرهم ويچار ۾ جيوت گذارڻ جو ويچار ماڻهن ۾
 پڪو ٿيڻ لڳو. ايت اها اورتي به ڌيري ڌيري پنهنجي آخري
 درجي تي اچڻ لڳي. الوقت نورتيءَ جي زور ٻوڏ تي اهڙو
 اند ڏنڌ مڃي ويو جو جهنگي ٿي آيو، تنهن ڪنهن به حالت ۾
 سنڀال وٺي نرهم گيان هٿ ڪرڻ جو ڀڃڻ ٿي ڪيو، جنهن تي
 شري ڪرشن پڳوان هندو سماج کي پنهنجي سوير پرڪاش اهديش
 سان ٺيڪ ٻوڏ تي ۽ نورتيءَ جي وچ ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪئي.
 شري ڪرشن جو اهو چوڻ نه هو ته ٽپ نه ڪريو يا سنڀال نه
 وٺو. ٽپ اڻڻا ٽپسيا جي مله کان شري ڪرشن پڳوان چڱيءَ
 ۾ ڄاڻو هو. شري ڪرشن جو ٽپ ۽ آڻڻ ٽپسيا جو نتيجو آهن
 ۾ ڪيول ٽپسيا کي ٿي پنهنجي جيوت جو آدرش سمجهي پنهنجي
 ٽپ کي اڃائي ٽپي ڏيڻ ۾ ڪو لاڀ نه آهي. جيڪڏهن ڪنهن
 کي سنڀال ٿي وٺو آهي ته پوءِ من جي گهڙيءَ واري جوش يا
 مساڻي گيان جي ڦندي ۾ ڦاسي يعني ٻل ڪن ۾ برباد ٿيندڙ ڪڇي
 ويڙهڻ جي وس ۾ ٿي رهي جهنگ وسائڻ مان ڪوبه فائدو نه ٿيندو
 بلڪ اهڙي نموني جو سنڀال جهنگلن کي شهر ۽ شهرن کي
 جهنگل ڪري ڇڏيندو ۽ امان آخر اهڙو پينڪر روڳ وڌندو
 جو ڄاڻيءَ کي ويچار ۽ بد عملن جي روپ ۾ اچي کائيندو. اڻڻڻ
 جي زماني ۾ اسانجي ديش اندر اڃائي ۽ بي حد نورتيءَ جو
 واڌارو ٿيو، جهنگي شري ڪرشن پڳوان پنهنجي سندو اهديش
 سان ٻوڏ تي ۽ نورتيءَ جي پوريءَ حد ۾ چڪي آندو. جن
 ماڻهن ويدانت، سالڪ ۽ يوگ جي ڀرم ۾ ٻيل ڪلهيائن سبب (جي
 سنڀال جي هامين پيدا ڪيون هيون) پنهنجي جيوت جو آدرش
 ڪيول سنڀال جو ٽپاڳ ٿي ڪري ٿي سمجهو، تنکي پڳوان شري
 ڪرشن مٿي ڏيکاريل واجبي ٻوڏ تي جي حد ۾ آندو. گهر ٻار
 ڇڏي بنواس ٻوڏ مان سنڀال کان لٽو ڇڏي سگهجي، ۽ لڪي
 ٻوڏ تي جي آخري حد تي اچي سنڀال ۾ بلڪل ڦاسي وڃي

الهن آرين جي يادس ۾ اچڻ کان ڪجهه وقت پوءِ اهو پرورليءَ
 سان گڏيل لورليءَ جو ننڍڙو ٻچو، گگا ۽ سرسواي لڏيءَ جي
 وچولي ميدان ۾ وڏي وڻ جي روپ ۾ اچي، اڀڻدن جي املهه
 ويچارڻ جا بالڪل سواڊي ۽ منا موهائين لڳو. جنهن کالبوءِ آڏو
 نه ڪول پنهنجي ديهي، بلڪ سنار ۽ سرڳ جي سڪ کي رڻن جو
 سهڻو سمجهڻ لڳا، ۽ سنار سان ٿالي توڙ ڪري، جهنگن ۾ وڃي لڳا
 رستي آلمڪ شڪتيءَ کي وڌائڻ جو منجهن خوب چاه پيدا ٿيو.
 الوقف ڪون پنهنجي جهموم جو آدرش (منزل) نه سرڳ بلڪ موڪه
 يعني مڪتي سمجهڻ ۾ آيو، ۽ الهيءَ آدرش کي پنهنجي لاءِ هو
 ڪرم جو سندس (لياڻ) ۽ سناري شمن جو اماڻ ٿي مکيه دستور
 سمجهڻ لڳا. مطلب نه هو پر ڪرليءَ جي زبردست لهر اڳيان سر
 جهڪائي پرورليءَ جي حد مان لڪري لورليءَ جي حد ۾ اچي
 ويا. پر هتي پڙهندڙن کي ايترو ٻڌائڻ واجب ٿيندو ته اسانجي
 آرين جي الوقف پرورلي يا لورلي آخري ڊرڇي جي نه هئي،
 جا ڳالهه سندن چئن آشرمن جي سرشتي مان چڱيءَ پر پرڳهت
 ٿئي ٿي. ائين چئن آشرمن مان پهرين ۽ آشرم (پوهنچو نه ۽ گرهه)
 پرورليءَ جا، ۽ پهرين ۽ آشرم (وان پوسه ۽ سيباس) لورلي وارو
 جا آهن. الهن آرين جي حوالي وچولي ڊرڇي جي پوڳ ولاس
 ۾ گذرلڏي هئي، جنهنکي اڻ واجبي لڳو چئي سگهجي ۽ ٻڌايو
 منهن جي رهه رهڻيءَ ۾ گذرلڏو هو. آخر وڌو ڪڍڻ ماني جي
 پڄاڻيءَ تي پرورليءَ جو زور آخري حد تي اچڻ لڳو. بکيه ۾
 هوم وغيره ڪرم خئي ۽ حرح وارا ٿي پيا. پوهنچ ۽ ڪٽري وڏا
 وڏا بکيه ڪري سرڳ حاصل ڪرڻ پنهنجي جهموم جو آخري
 آدرش سمجهڻ لڳا. الهيءَ ئي اڀڻدن جي گهير ۽ سونتر ويچارڻ
 پرڳهت لڳڻ شروع ڪيو. جنهنجو نتيجو اهو لکتو هو اڀڻدن
 جي اڀاسي وڌائين کي سناري سڪ کان اٽڪ سڪ وڌيڪ لاپ
 ڊالڪ سمجهڻ ۾ آيو. سڀني نمونن جي آڻائڻ ۽ ترشائڻ کان پوءِ

نه پر ڪرڻي ۽ جو ٻڪو لهر ڪيئن نه منس سماج کي هڪ رستي کان بچي رستي تي گهلي آڻي ٿو. الهی ۽ ایمان مان هيءَ ڳالهه پڻ چڻي ٿي ٿي نه منس سماج ٻاڻڪي هڪڙي ٻي ويچار يا هڪڙي ۽ حد ۾ ٿي رهي سگهي. منس، جانيءَ جو هڪ لنڊڙو الڳ آهي، اهي لنڊا لنڊا الڳ گڏجي جانيءَ روپي شرار ٿين ٿا. الهی ۽ مان سد آهي نه جهڪڻ هن هر هڪ الڳ پنهنجي جهڪاءَ يا ويچار کي هڪ حد ۾ رکي وهنوار ڪندو رهندو نه سڄي جانيءَ روپي شرار بلڪل چڱيءَ ريت پيو هلندو. پر الهی ۽ لهر ڪو، اورالگهي جڏهن منس روپي جانيءَ جو الڳ ٻاڻڪي الدارين جي زبردست وهڪري ۾ ڇڏي ٿو ٿي، تڏهن هو، ان وهڪري جي آخر ۾ جا خرابي يا جو دک آهي، تنهنڪي وڃي ٿو رسي. پڙهندڙ ائين نه سمجهن ته پر ڪرڻي ۽ جو مٿيون لهر ڪول پورايي، جاتين ٿي پنهنجو ڪم ڪري ٿو، پر اهو لهر سنسار جي هر هڪ شيءَ تي پنهنجو پورو پرياءُ ڄمائي ٿو جا ڳالهه پارتواسين جي اتهاس مان چڱيءَ پر ثابت آهي.

پراچين آرين جو مانسڪ جهڪاءُ هڪڙيءَ ڏس ڏي هو، سا ڳالهه زگويد جي ڪيترين رچائن جي پڙهڻ مان معلوم ٿي سگهندي. اهي زگويد جي زماني جا آريه ٿين شڪتيءَ ۽ ٿين امنگ سان پُريل ٿاڙا ٿوڻا سوڍوڻ، ۽ سنسار جي سڪه پوڳ جا چاهڪ هئا. هو الدن ورڻ وغيره نه پوڻائين (يعني ايشور) کي پنهنجي سنساري سڪه جي وڌائڻ لاءِ پراڻا ڪندا هئا. انهن آرين جي جيون جو آدرش (آخرين درجو) سرڳ هو، جو اهڙي لملي جي پوڳن سان پُر پور آهي. مطلب ته بنيادي آريه پور ٿي ۽ جي رستي ٿي هلندڙ وانهڙو هئا. پر مان ائين چوڻ لاءِ بلڪل تيار نه آهيان ته انهن ۾ نور ٿي ۽ جو ويچار ٿي نه هو، ڇاڪاڻ ته ڪيترن رٿن ۾ رچائن ۾ انهن جون نور ٿي جي ويچارن سان پُر پور پراڻا ٿيون پڻ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون.

زبردست ۽ ڪرستالي مع جي لور پيدا ڪئي. جيتوڻيڪ منڊ
 ۾ ڪرستالي مع جي پڙهه ٻنھ لور تي ۽ جي سڌا ۽ ٻڌل ۽
 هئي، نه به الھ لور تي ۽ جو چڱو ڇوڪو ڀانڱو آيل هو. الوقت
 ڪرستالي مع جو گيتا موجب چوڻ هو ته، ”جيڪي، نه ڪيول شر
 جي پنجه مهاوڻن (آڪاس، وايو، حل، اگني ۽ پرتوي) جي ڪند
 (يعني پنڊا، شر) کي، بلڪ شر ۾ لاس ڪندڙ ”مون“ کي
 ڪشت ڏهن لا، تنکي اڪائي، آسرو اوروڪي چئبو.“ ۽ ڪرستالي
 ڌرم ۾ الھي ۽ سڌا ۽ جي هئي ٿي نه الوقت ڪرستان جاني وٺان
 وشو ڪان پڇان آلمندي هئي؛ جنهنڪري الھي ۽ جاني ۾ ڪول
 هڪ ٻيو شادي ڪرڻ جو رواج پڄي ويو. آخر الھي ۽ لنڊي
 لور ۽ جي سڌا ۽ شائن ۾ ڪنڻ شروع ڪيو، جنهنڪري
 ڪرستان جاني ۾ الوقت، سڄي جوت گرهه ڪان پري رهي
 ٿي کي لسي ڏيڻ، يعني لهما جي رستي اڏا ٿي (آلمڪ)
 شڪتي وڌائڻ وارا ڪيترائي سناسي پيدا ٿيا لڳا. لوري وقت
 پڇاڻا ليم لور ۽ جو اهو وڃار ساري پوڳ ۽ ولاس ۾ ٿال
 گرھڪ ۽ ڌرم جاني ۽ ٿي اڙجي ويو؛ ۽ الوقت جون سڀ لوري
 جانيون به ڏيري ڏيري الھي ۽ لور ۽ جي ڪرستالي ڌرم ۾
 اچڻ لڳيون. ٿي ڪال جي ڇڪو ۾ اچي ڪرستالي لور ۽ نه
 پنهنجي آخرين حد ٿي پڇي لور ۽ ڏاڻين وڌڻ لاء پويان پير
 ڪيا. الھي ۽ وڃر ميانا لور پرائيسٽ مع جو پڇار ڪري
 يورپ جي جانيون کي لور ۽ جي وڃي حد ۾ گهي آندو.
 انهيءَ زماني کي ڪي صديون گذري ويون آهن. اڄ پرائيسٽ
 مع جي لور ۽ جو ڪاٿو پنهنجي آخرين اکر ٿي پڌل آهي؛
 ۽ ٻاڻه اڄوڪي لوري هنج ۽ پوڳ ولاس کي ڏسڻ سان چڱي
 ۽ معاور لهندي.

پڇي جانيون جي مٿن پوان پڙهڻ مان پڙهندڙ سمجهي ويندا

• گيتا اڌاء ستر جون، شلوڪ ۴۰۰.

والگر ڪڏهن نورتيءَ جي انگ کان ٺيڪه الجي هيٺان ۽ سامهون
 بيٺل نورتيءَ جي انگ ڏانهن، ڪڏهن نورتيءَ جي انگ کان
 ٺيڪه الجي مٿان بيٺل نورتيءَ جي انگ ڏانهن، ۽ ڪڏهن نه ٻنهي مکيه
 انگن جي وچ ۾ پيو اچي وڃي. ڪنهن وقت گريڪه جاني، جنهنڪي
 پڇمي سڀيتا جو گرو سمجهيو وڃي ٿو نورتيءَ جي انگ تي بيٺل
 هئي. (اڙهندڙن کي ڏيان ۾ رکڻ گهرجي ته مان هن هنڌ نورتيءَ
 شبد کي دنيا جي پوءِ ولاس ۾ ٻڌڻ جي ارٿ سان ڪم آڻيان
 ٿو) پر ڪرٺيءَ جو هيءُ هڪ اٽل ليمر آهي ته جا جاني سنسار
 جي سڪه پوءِ ۾ بلڪل ٻڏي ويندي آهي، سا وري ٿوري وقت
 ۾ الڪان ڪٿي ئي ويڙهي ڏانهن رخ رکندي آهي. انهي ليمر موجب
 گريڪه جاني، جا اُنوقت نورتيءَ جي بلڪل ٿي اچي چوٽيءَ
 تي وڃي پهتي هئي، سا ڪجهه وقت گذرڻ بعد ٺيڪه پٽيگورا
 جي ڏينهن ۾ نورتيءَ جي انگ ڏانهن وڌڻ لڳي. پٽيگورا جا
 پوئلڳ ماس ۽ شراب ڪر آڻڻ ۾ پاپ سمجهندا هئا، ۽ کين وهانءُ
 کان به بچان لڳندي هئي. اهو به پر ڪرٺيءَ جو هڪ ليمر آهي ته
 جا جاني نورتيءَ جي آخري چوٽيءَ تي وڃي رهندي آهي، سا
 به ٺيڪه پيو ڪو چارون ڏسي گهڙيال جي ڪاٺي والگر نورتي
 ڏانهن وڌڻ لڳندي آهي. انهيءَ ليمر موجب گريڪه جانيءَ جو
 سپاويڪ لاڙ وري نورتيءَ ڏانهن ٿيڻ لڳو. انهيءَ لاڙي ڦيرڻ
 ۾ اڀيڪيورس مکيه پالڱو ورتو. هنجو چوڻ هو ته سداچار سان
 پر ڪرٺيءَ کين مليل سڪه پوڳي، منش کي پنهنجي جيوڻ جو
 مطلب سڌ ڪرڻ گهرجي. انهيءَ منش ۾ ٺيڪه پنهنجي واجبي حد
 کان ٻاهر ڪري نورتيءَ جي آخري چوٽيءَ تي چڙهڻ شروع
 ڪيو. هيءُ ڳالهه به ڏيان ۾ رکڻ گهرجي ته انهيءَ هلچل جو پرچار
 گريڪن جي پاڙيسري رومن جانيءَ تي پڻ پيو. نورتيءَ جي
 آخري چوٽيءَ تي پهچي گريڪه ۽ رومن جاني پاڻڪي سنسار جي
 پوءِ ولاس ۾ غرق ڪرڻ تي هئي ته ايتري ۾ پر ڪرٺيءَ جي

اڃ تاءِ هن دنيا جي وڏن ودوانن ۽ پنهنجن مذهبن سوالن کي
 ٻن ڀاڱن ۾ ورهائي، انهن کي جدا جدا ٻن نمونن جا رابا ڏنا آهن.
 ڪي چون ٿا ته، هيءَ سنسار ڪهول هڪ ڪوڙو ٿاڻو آهي.
 جيتوڻيڪ انجي بنياد ۽ اندرون ٺهڻ ۾ ڪم آيل شيءِ سڀ آهي
 پر ان سڀ شيءِ جي مٿان جوڪو ڀرڻو آيل آهي ۽ جهنگي اسين
 جدا جدا ٿاڻن ۽ روپن جي شڪل ۾ ڏسڻ ٿا سو اسان يعني
 ڪوڙو آهي؛ تنهنڪري اسان کي جهنگي نه الهنج اسان جي ڀڙي
 مان پاڻ ڪڍي، انهي اندروني سڀ شيءِ تاءِ پهچون ۽ انهي
 ڪم ڪندي اسان کي هن سنسار کي، جو انهن اسان وٽان
 سان ڀرپور آهي، ٽپڻ سان پنهنجو سنبڌ ڪري ڇڏڻ ٿو.
 ودوانن جي الهنج مٿي کي ”نورٽي مارڪ“ (Quietism) چئجي
 ٿو. وري ٻين ودوانن جو رابو آهي ته، جيتوڻيڪ هيءَ طاهري
 سنسار ڪوڙو ڪج آهي، پر الهنج ڪري ان سان پنهنجو ٺاهڻو
 ڇڏڻ واجب نه آهي. ڇاڪاڻ ته جهڙا هن شر ۾ ساه آهي،
 تڏهن اسين هن سنسار کان، يا انجي وهندڙ ۽ ڏنڊي کان پاڻ
 ڇڏائي ٿا سگهون؛ ٽپڻ ڪري اسان کي گهرو ٿي ته هن سنسار سان
 سمنڊ ٽوڙڻ جي ويچار کي پاسي ڪري، پنهنجي ان ڪار موجب
 بلڪه ٻه ٽي ڪنهن کي شاسترن جي آڳاٽا پٽالڊڙ اهڙيءَ ريت ڪندا
 وهن جنهن مان ڦل يعني نتيجي روپ ۾ امان پيدا ٿيندڙ ڏک
 يا سڪ، اسان کي ڇڏي نه سگهي. الهنج مٿي کي ”نورٽي مارڪ“
 (Energism) چئبو آهي. ڪن ودوانن مٿي پيدا ٿيل سوالن جا
 ٻيا ٻيا جواب نه ڏنا آهن؛ پر اهي جواب مٿي
 ڏيکاريل ”نورٽي مارڪ“ ۽ ”نورٽي مارڪ“ جي مٿي سان ڳڻي
 پاڻي ٽپڪي آهن ٿا، الهنج ڪري انهن کي جدا ٻيڪڻ ۽ ٻين

گيتا رهسپم

يا

ڪرم يوگم شاستر

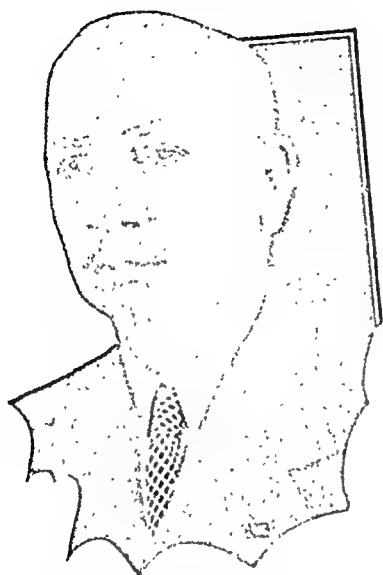
پوهڪا

پوهڪا لکي شري ڪر شط پڳوان جي گيتا ۽ اُتي لوڪالو
تلڪ جي ڪيل ٿيڪا کان پڙهندڙن کي واقف ڪرائڻ، سورج کي
ڏئي سان ڏيکارڻ ٿيندو. پر ”پوهڪا“ دستي هن گيتا ڪرلڪ
جي لکڻ جي سببن ڏيکارڻ ۽ اهر آيل وشه جي، هوليءَ ريت
چنڊ چاڻ ڪرڻ، مولڪي ضروري سمجهڻ ۾ اچي ٿو.

شائتيءَ سان هن جيون ٿي ويچار ڪندڙ منس اڳيان سپاويڪ
اهي سوال ايندا ته، جنهن سنسار ۾ مان ڄائو آهيان سو ڇا آهي،
ان جو مون سان ڪيتري وقت تاهه سنهيندو رهندو، مان ڇا آهيان،
هن سنسار جو روپ ڪهڙو آهي، مولڪي هن سنسار ۾ جيڪي
نظر اچي ٿو سو سٺ آهي يا اسٽ، منهنجو سنسار ۾ ٻيڏا ٿين
ڪهڙو ادب يا مطلب ٿو رکي، ۽ ان ادب کي پوري ڪرڻ لاءِ
مولڪي ڪهڙي دات وٺڻ گهرجي وغيره وغيره. اهي سوال ڄميوڙيڪ
ڏسڻ ۾ ايندا، پر گهڻن وڌوائن جون به وايون بتال ڪندڙ آهن.
شري ڪر شط پڳوان پڻ گيتا جي چوٿين اڌ يا جي سورهن شلوڪ
۾ چيو آهي ته ”ڪرم ڇا آهي ۽ اڪرم ڇا آهي، اهيءَ سوال
وڌن ڪوٺن (وڌوائن) کي به موه ۾ وجهي ڇڏيو آهي.“

سرځوايي مکي اکرول هوښند

۱۔ لفظ ايترو بلڪه جتني قابليت جو قدر ڪندي اڳئين وقت جي بزرگ مشورن هڪجي ڪڏهن قبول ٿيڻ جو راءِ ٻيڙي ۾ ڪڏهن ڇيڙي ۾ ٿيڻ جو راءِ.

ٻئي اصول سنڌور جي برادريءَ ۾ خاص اهميت ٿي رهي. هن صاحب دنيا جو سر ڪري واپاري حالتن جو شخصي اهو حاصل ڪيو، ايتري قدر جو هڪجي سنڌور ڪو واپار جو خاص چالو سمجهيو ويندو هو. جنهن وقت هن ڏاڏن جا سڀ ٻائي گذل هوندا هئا تنهن وقت پاڻ اصول سڀني ڏيارين جي ڪم ۾ واپارن سنڀاليندو ٿي آيو. پر جدا ٿيڻ ٿي ٻائي صاحب جي حمي ۾ ٻڌو ۽ آمريڪا جو ڪم آيو هو هو پنهنجي لائق ننڍي پاڻي چنڊل ۾ مدد سان بلڪل ڪاميابيءَ سان هٿيار ٿي آيو.

ٻائي اصول وڏو ملڻو ۽ ڪل مڪر سڀاءُ وارو هو. سندس تعلقات واپاري ماڻهن کان وٺي وڏن عملدارن تائين هوندا هئا. سندس درياهه دلي ايتري قدر مشهور هئي جو ڪو به سوالي وٽائوس لاس ٿي نه موٽيو. هن شهر جي ڪيترن ڪمن ۾ وقت بوقت سهائتا ڪئي، ۽ غريبن کي ڪجهه مدد ڏيڻ ڪندو رهيو. هن لائق ٿيڻ جي لائق ٿيڻ، پنهنجي پٽ جي اختيار ڪيل رستي تان هلندي هن گولف جي چاليءَ ۾ چڱي چوڪي مدد ڪئي آهي. انهيءَ ڪري مان اهو چوڻ دل سان گوارا نه ڏيان.

دوارڪا پوساد شرمهه

Printed by
Mr. Bhagwandas Mulchand
at the 'TAJMAHAL' (Elec.) Printing Work
Shahi Bazar, Hyderabad Sind
and published by
Dwarkanarasid Kochiram Sharma
Market, Hyderabad Sind

۱- مکي بگومل هو لڳند

۲- سيمک لهچلداس سيمک چالگومل ٿندو ڄام

۳- سيمک شولداس هر گنداس

۴- سيمک جمرامداس لالوالم

۵- سيمک گهنشامداس درومل گطيش ڪوپرا ملس ڪراچي

۶- سيمک رڙجهومل شهورام

۷- سيمک مڙنگهراج پو ڪرداس

۸- سيمک چاچي مل سڄومل

۹- ڊاڪٽر ٿلومل ڏيرواڻي

سيمک پيسومل هو لڳند

حيدرآباد سنڌ جي جڳت پوسنڌ سنڌور ڪين ۾ ”پوهوڪيائي“ خاندان جو لالو ڪنهن به ٻڌو هوندو؟ هيءُ اهو خاندان آهي جنهنکي بلڪل شروعات ۾ دلما جي ڏيسارون ۾ وڃي اتي واپار رستي هندستان جي لالي وڃائڻ جو شرف مليل آهي. هن خاندان جا منڍ ۾ پنج پائي هئا (۱) پائي پوهومل (۲) پائي ولهرام (۳) پائي موليڻد (۴) پائي لڪراج ۽ (۵) پائي سهجرام.

قدوت جي قانون موجب مڙمن خانداني ڏار مان شاخون ڦٽي لکيتون ۽ اڄ اهن شاخن ۾ طوح طرح جا گل ۽ گل نظر ٻيا اچن. اسانجو سرگواسي پائي پيسومل پوهوڪيائي خاندان جي ڏار مان ڦٽي لکيل هڪ شاخ آهي. پائي پيسومل سنه ۱۸۹۰ع جي ۱۶ سيپٽمبر تي جنم ورتو ۽ سنه ۱۹۳۴ع جي اپريل مهيني ۾ پنهنجي جهورت جي املا پوري ڪري وڃي ايشور جي گود ۾ آراءي ٿيو. پنهنجيءَ زندگيءَ جي ٿوري عرصي ۾ پائي پيسومل حيدرآباد جي پائيند جاليءَ ۾ چڱو لالو ڪڍيو. هو اهن لوند پائيندن مان هڪ هو جي پنهنجن ڪارخانن جي زبردست جرابداري ڪندي ۾ ٻياڪ جهون ۾ چڱو چوڪو اڪرو وٺندا آيا. پائي پيسومل سالن جا سال حيدرآباد ميونسپالٽيءَ جو چوٽيل ميمبر ٿي رهيو.

• سرگوداسي لالبي بسومل مولچند

آهي، پر ايترو لکڻ مان ضروري ٿو سمجهان ته الهن ڪيئن مان
 منهنجي دل تي اوهانه لکڻ جي هن ”گهٽا رههه“ ڳوڙو ٿي
 ڪيو. منهنجي راءِ موجب شري ڪرشنا جي گهٽا تي دل ٻي هن
 وقت لاءِ ڇوڪي نه ٿي ڪاٺون لڙل آهن الهن - ٻي به اوهانه لکڻ
 جي ٿي ڪا سيني کان سرس آهي. منهنجي ۽ الهن ۽ راءِ کي هندستان
 ۽ دل ٻي ڪيترن وڏن جي به پٺڀرائي آهي.

هيءُ ڪرنت رواجي ٺاڙل نه آهي جو فقط پڙهڻ سان سمجهه ۾
 اچي وڃي. درحقيقت هن ڪرنت جو مضمون الهن ۽ سڄي ڳوڙو
 جي مثل آهي جنهن کي رواجي ڪيو، ڪاٺيندڙ، هٿ، هٿ ٿي ڪري
 سگهي. هينئر هڪ هڪ اکر ٻولڻ جو ڏاڍو آهي جنهن کي خاص
 اهماس سان ئي هٿ ڪري سگهيو. اهڙي سبب آهي جو مان
 هنن ”ٻن اکرن“ وسيلي هنن ڳوڙو ڪرنت کي هٿ ۾ ڪڍندڙ
 پاڪن کي ويهتي ٿي ڪريان ته هو اڪاڪر من سان وڏو ڪري
 اهو اهماس ڪن، جنهن وقت هنن هن ڪرنت جي وٺڻ. ڪي
 چڱيءَ ريت هٿ ڪيو تنهن وقت ڪن هن مان اهڙو - وڏو اهو
 جو هن دل ٻي رواجي ڪتابن کان هزارين دفعا وڌيڪ
 ٿاڻا ٿيندو.

مان هن ٻن اکرن ۾ الهن مٿن ۽ سهاڻڪن جا ٿورا مڃڻ
 واجب ٿو سمجهان جن مولڪي هن مهالڪائي جي وقت ۾ هيڙي
 سستي ڪرنت کي شاهوڪارن سان گڏ غريبن جي هٿن لاءِ
 پهچائڻ ۾ مدد ڪئي. اهي صاحب جيڪڏهن مولڪي مالي مدد
 نه ڪن ها ته هوند بلڪ مارڪيٽ ۾ وڪامندڙ هن ڪرنت جون
 ڪاٺون بلڪ مارڪيٽ ۾ ئي وڪامندون رهن ها ۽ سڄا
 ڇڪيا - وڃي پڙهڻ کان محروم رهجي وڃن ها. جن مٿن مولڪي
 سهاڻا ڏئي آهي. الهن جا اڻا شڪر گذاريءَ سان هٿ ظاهر
 ڪيا ٿا وڃن.

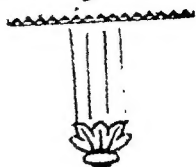
هيءُ ٽيون دفعو آهي جو مان پگوان شري ڪر شط جي جڳهه
پرسد گيتا تي لکيل هندستان جي لائائي وڌوان ۽ راشتر ليتا
لوڪماليه لکڪ جي ٽڪا سنڌيءَ ۽ اوليءَ ۾ ڇپائي ظاهر ڪري
رهيو آهيان. مرن هيءُ گرلڪ سنڌ کان سوين ميل دور هڪ
پهاڙي شهر رٿا ڪريءَ جي جبل ۾ لکيو... ۽ الوقت لکيو جنهن
وقت مان اڃا ٻاراڻي اوستا جي ميدان مان لڪري جواليءَ جي
ايوان ۾ قدم رکي رهيو هوس. الوقت منهنجي عمر فقط ٽيويهه
ورهه هئي. دماغ ۾ فقط هندستان جي آزادگيءَ جي دوا ڀريل.
اکين جي اڳيان پنهنجيءَ جاءِ-ون مڪتيءَ جا لکڪ، بلڪ
هندستان جي آئنده ۽ سوليترا جا نظارا ڦري رهيا هئا. دل
سان گڏ دماغ ۾ جوش جو جزو ڀريل هو. جنهن ۾ ٻرلوڪ، آلمان
شرم يا پرماتما جي ڪنهن ويچار کي جڳهه نٿي ملي.

ايشور جي شڪتيءَ مولڪي جبل جي چوڌواريءَ اندر گهلي
الدر آلدو. ۱۹۲۱ ۾ هڪ ٻئي پٺيان مولڪي ٻن سالن جي ڦرند
جي سزا ڏني ويئي. دلوي نضا مان اڪري مان هڪ عجيب
شائس ۽ گهٽ نضا ۾ هليو آيس. جوش جي جڳهه ٽي هوش،
غالب اوط لڳو. ايڪانس جي موقعي سبب منهنجو من سنسار
مان لڪري ٻرلوڪ ڏانهن اڏامڻ لڳو. ننڍي اوستا جي سٺي
صديءَ سبب من ۾ اهي ويچار ٻڌا ٿيا ته جنهن مٽيءَ جي
پنوڙي تي دواڪا پرساد جو نالو رکيو ويو آهي اهو در اصل
ڪهڙي شيءِ آهي، مون ڇا جي لاءِ جنم ورتو، منهنجي آخرين
منزل ڪهڙي آهي ۽ الهيءَ منزل تاءِ پهچڻ لاءِ مولڪي ڪهڙو
رستو اختيار ڪرڻ گهرجي.

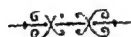
ڪن سالن کان هندستان جي گهڻو ڪري سڀني ٻولين کان
واقف هئڻ سبب مون وڏن وڏن وڌوانن جون طرح ڪمٽائون.
پڙهون همون. مولڪي انهن وڌوانن تي راءِ ڏيئي ڪرڻ جو ڪو حق نه

گیتا رھسبیم

لکھ :- لوکمانم بال گنگا در ۱۳۵

ترجمان :- دوارکا پرساد روچیرام شرما

ملھم ۶۰۰۔۔ ۱ ہاگا ۱۳۵ جلد

